

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO

XLII

2000

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2000

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí * ročník XLII * Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2001 * Odpovědný redaktor I. Frolec * Tajemnice redakce L. Tarcalová * Redakční rada: B. Beneš, J. Botík, J. Čoupek, I. Frolec, L. Galuška, J. Janák, K. Pavlišťík, Z. Pokluda, B. Rašticová, M. Řepa, J. Sedlář, L. Slezák, T. Štefanovičová, L. Tarcalová, E. Večerková * Tisk KIRAMO Brno * Náklad 300 ks

ISBN 80-86185-13-3

OBSAH

Národopis

<i>Jiří Pajer</i> : K počátkům výroby novokřtěnských fajánsí v Sobotišti	9
<i>Romana Habartová</i> : Ševcovské řemeslo v Kunovicích	29
<i>Miroslava Ludvíková</i> : Šátky na hlavu na Podluží	45
<i>Marie Náplavová</i> : Náboženské motivy na lidové keramice	51
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Sousedské obyčejové právo	59
<i>Bohuslav Beneš</i> : Vypravěč Josef Huráb (1888–1975) z Boršic u Blatnice a jeho povídky	65
*	
<i>Miroslava Ludvíková</i> : Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814 (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	85
<i>Vítězslav Štajnochr</i> : Panna Maria Divotvůrkyně (<i>Jiří Pajer</i>)	85
<i>Josef Jančář a kol.</i> : Lidová kultura na Moravě (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	86
Národopisná revue 3–4, 2000 (<i>Jan Blahůšek</i>)	87

Archeologie

<i>Petr Škrdla</i> : Předběžná zpráva o výzkumu tábořišť pavlovienu na Uherskohradištsku	91
<i>Martin Geisler–Jiří Kohoutek</i> : Předběžná zpráva o výzkumu pravěkého sídliště a pohřebiště na katastru Uherského Brodu v poloze „U Bajovského mlýna“	103
<i>Miroslav Vaškových</i> : Využití letecké prospekce – nově objevené archeologické lokality na Uherskohradištsku	115
<i>Tomáš Zeman</i> : Doklady pronikání Římanů na JV Moravu a projevy působení římsko-provinciální kultury na domácí germánské prostředí	123
<i>Ivana Shromáždilová</i> : Kožedělná výroba v Uherském Hradišti ve středověku	149
<i>Jiří Pavelčík</i> : Zpráva o průzkumu kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti	159
*	
<i>Zemřel Lubomír Emil Havlík</i> (<i>Luděk Galuška</i>)	169
<i>Vilém Hrubý</i> 1912–1985 (<i>Luděk Galuška</i>)	169
Bohatství dávných kultur. Z dějin mladší a pozdní doby bronzové (<i>Dana Menoušková</i>)	170
Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998 (<i>Dana Menoušková</i>)	171
<i>Idzi Panic</i> : Ostatnie lata Wielkich Moraw. (Poslední léta Velkomoravské říše) (<i>Jiří Pavelčík</i>)	172

Historie

<i>Robert Snášil</i> : „Capella Morauorum“ a „templum sub titulo s. Clementis“	177
<i>Magdalena Čoupková</i> : Špitální kaple sv. Alžběty a tzv. „kaple Kusnova“ v Uherském Hradišti	195
<i>Lukáš Čoupek</i> : Revoluce 1848 - 1948 a Uherské Hradiště	207
<i>Aleš Vyskočil</i> : Střilecké panství roku 1927	229
<i>Marek Junek</i> : Štefánikova společnost	241
<i>Zdeněk Fišer</i> : „Předkové nám, my potomkům, žádný sobě“. (Tři vstupy do života Aloise Jaška)	253
*	
Staré Město v proměnách staletí (<i>Ivo Frolec</i>)	267
Osvětlimany 1350–2000 (<i>Miloslav Pojzl</i>)	268
<i>Blanka Rašticová a kol.</i> : Uherský Ostroh (<i>Miloslav Pojzl</i>)	269
<i>Libor Vykoupil</i> : Slovník českých dějin (<i>Aleš Vyskočil</i>)	272
Tradiční setkání agrárních historiků 2000 (<i>Gustav Novotný</i>)	274

Dějiny umění

<i>Bronislava Gabrielová</i> : Sdružení Q v Uherském Hradišti	281
<i>Milada Frolcová</i> : Medailérie v Uherském Hradišti	289
*	
Jubileum Idy Vaculkové (<i>Marie Martykánová</i>)	305

Erwin Raupp – obrázky ze Slovácka (<i>Marie Martykánová</i>)	309
Muzejnictví	
<i>Ivo Frolec</i> : Slovácké muzeum v roce 2000	321
*	
Muzejní a archeologický spolek „Slovácké muzeum“ v Uherském Hradišti (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	327
Výstavy Slováckého muzea v roce 2000 (<i>Blanka Rašticová</i>)	328
Výstavy Slováckého muzea v roce 2001 (<i>Blanka Rašticová</i>)	329

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

<i>Jiří Pajer</i> : Zu Anfängen der Herstellung von wiedertäuferischen Fayencen in Sobotiště	9
<i>Romana Habartová</i> : Schusterhandwerk in Kunovice	29
<i>Miroslava Ludvíková</i> : Kopftücher vom Gebiet Podluží	45
<i>Marie Náplavová</i> : Darstellung der Heiligen auf der Volkskeramik	51
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Das nachbarliche Gewohnheitsrecht	59
<i>Bohuslav Beneš</i> : Josef Huráb (1888–1975) – Erzähler aus Boršice bei Blatnice und sein Erzählwerk	65

*

Nachrichten

Archäologie

<i>Petr Škrdla</i> : Vorbericht über die Erforschung von Lagerstätten des Pavlovien im Gebiet von Uherské Hradiště (Ungarisch Hradisch)	91
<i>Martin Geisler–Jiří Kohoutek</i> : Vorbericht über die Untersuchung der urzeitlichen Siedlung sowie der Grabstätte auf dem Kataster von Uherský Brod in der Position „U Bajovského mlýna“ (Zur Bajov-Mühle)	103
<i>Miroslav Vaškových</i> : Ausnutzung von Luftprospektierung – neuentdeckte archäologische Lokalitäten im Gebiet von Uherské Hradiště	115
<i>Tomáš Zeman</i> : Bezeugnisse für das Vordringen der Römer nach Südostmähren und Auswirkungen der römischen Provinzkultur auf das germanische Heimmilieu	123
<i>Ivana Shromáždilová</i> : Lederverarbeitende Herstellung in mittelalterlichem Ungarisch Hradisch	149
<i>Jiří Pavelčík</i> : Bericht über die Erforschung der Kirche des Heiligen Franziskus Xaverius in Ungarisch Hradisch (Uherské Hradiště)	159

*

Nachrichten

Geschichte

<i>Robert Snášil</i> : „Capella Morauorum“ und „templum sub titulo S. Clementis“	177
<i>Magdalena Čoupková</i> : Spitalkapelle der Heiligen Elisabeth und die sogenannte „Kusna-Kapelle“ in Uherské Hradiště	195
<i>Lukáš Čoupek</i> : Die Revolution 1848–1849 und Uherské Hradiště	207
<i>Aleš Vyskočil</i> : Die Herrschaft Střílky von 1927	229
<i>Marek Junek</i> : Die Štefanik-Gesellschaft	241
<i>Zdeněk Fišer</i> : „Die Vorfahren an uns, wir an die Nachkommen, keiner an sich“. (Drei Einblicke in das Leben von Alois Jašek)	253

*

Nachrichten

Kunstgeschichte

<i>Bronislava Gabrielová</i> : Künstlergruppe Q in Uherské Hradiště	281
<i>Milada Frolcová</i> : Medailleure in Uherské Hradiště	289

*

Nachrichten

Museum

SUMMARY

Etnography

<i>Jiří Pajer</i> : Notes on the Origins of Anabaptist Faience Manufacturing in Sobotiště	9
<i>Romana Habartová</i> : Shoemaking in Kunovice	29
<i>Miroslava Ludvíková</i> : Headscarves in Podluží	45
<i>Marie Náplavová</i> : Depiction of Saints on Folk Pottery	51
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Neighbourly Common Law	59
<i>Bohuslav Beneš</i> : The Storyteller Josef Huráb (1888–1975) from Boršice u Blatnice, and His Stories	65

*

Messages

Archeology

<i>Petr Škrdla</i> : A Preliminary Report of the Pavlovian Camps in the Uherské Hradiště Area	91
<i>Martin Geisler–Jiří Kohoutek</i> : A Preliminary Report on the Excavations of the Settlement and the Burial Site in the Cadastral Territory of Uherský Brod in “U Bajovského mlýna” Location	103
<i>Miroslav Vaškových</i> : Using Aerial Prospection – Recently Discovered Archeological Sites in the Region of Uherské Hradiště	115
<i>Tomáš Zeman</i> : The Evidence of the Incursion of the Romans into the Southeast Moravia and the Effects of the Influence of the Provincial Roman Culture in the Domestic Germanic Environment	123
<i>Ivana Shromáždilová</i> : Hide Processing in Uherské Hradiště in the Middle Ages	149
<i>Jiří Pavelčík</i> : A Report on the Excavations of the Church of St. Francis Xavierus in Uherské Hradiště	159

*

Messages

History

<i>Robert Snášil</i> : “Capella Morauorum” and “templum sub titulo S. Clementis”	177
<i>Magdalena Čoupková</i> : St. Elizabeth’s Hospital Chapel and the So Called “Kusna’s Chapel” in Uherské Hradiště	195
<i>Lukáš Čoupek</i> : The Revolution of 1848–1849 and Uherské Hradiště	207
<i>Aleš Vyskočil</i> : The Střílky Demesne in 1927	229
<i>Marek Junek</i> : The Štefanik Society	241
<i>Zdeněk Fišer</i> : “Our Ancestors for Us, We for Our Descendants, Noone for Himself.” (Three Moments in the Life of Alois Jašek)	253

*

Messages

History of Art

<i>Bronislava Gabrielová</i> : The “Q” Association in Uherské Hradiště	281
<i>Milada Frolcová</i> : Medalls Designers in Uherské Hradiště	289

*

Messages

Museums

NÁRODOPIŠ

K POČÁTKŮM VÝROBY NOVOKŘTĚNSKÝCH FAJÁNSÍ V SOBOTIŠTI

Jiří Pajer, Strážnice

*Náboženská sekta novokřtěnců,
která svůj „zlatý věk“ prožívala
v 16. století na Moravě, se v roce 1622
musela vystěhovat na území dnešního
západního Slovenska. Novokřtěnci tam
rozvinuli svoji vyspělou řemeslnou
výrobu, mezi jinými také produkci
nejdražší soudobé keramiky – fajánsí.*

Dnes je již nezvratně prokázáno, že novokřtěnské fajánse vznikly a začaly se vyrábět na Moravě. K určení této provenience, proklamované a poprvé komplexně dokladované K. Černoorským,¹ přispěly do současné doby také archeologické objevy v mnoha moravských lokalitách. V období okupace podnikalo německé vedení Moravského zemského muzea průzkumy v Podivíně a Dambořicích.² Zásadou amatérského badatele H. Landsfelda byla prozkoumána výrobní střediska v Ostrožské Nové Vsi, Staré Břeclavi a Tavíkovcích.³ Pracovníky někdejšího Uměleckoprůmyslového muzea v Brně byla zčásti osvětlena výroba fajánsí ve Vacenovicích.⁴ Autor této studie se přičinil o prozkoumání rozsáhlé odpadní skládky ve Strachotíně,⁵ jsou prováděny zjišťovací sondáže v Pouzdřanech, Žádovicích a Kobylí. Podle jiných pramenů lze předpokládat fajánsovou výrobu i v Šakvicích, pravděpodobně také v Přibicích, Trstěnicích a Alexovicích. Na základě srovnávání vykopaného materiálu s dochovanými fajánsemi je možno úspěšně identifikovat mnohé výrobky z některých dílen, zařazení dalších exemplářů lze očekávat s novými objevy.

Naproti tomu dodnes žádná indicie nese svědčí pro fakt, že by výroba fajánsí existovala před rokem 1622 také na západním Slovensku, kde měli novokřtěnci několik svých starých sídel. Objevovaly se názory, že novokřtěnské fajánse vznikly současně v obou zemích nebo že se právě ze Slovenska rozšířily na Moravu.⁶ Z pojetí dalších badatelů, pokládajících ze setrvačnosti území západního Slovenska za součást jiného státního celku, dokonce vznívá, že zrod novokřtěnských fajánsí probíhal v západním Maďarsku.⁷ Pomineme-li tendenci některých názorů, jsou tyto teze, nepodložené žádnými písemnými ani hmotnými doklady, veskrze neopodstatněné a způsoby jejich prosazování, zkompromitované utajováním či překrucováním faktů, zcela absurdní. Mnohem více objektivní pravdy přináší nezájatá analýza existujících pramenů, která přispívá k poznání soudobé historické situace ve společenské a výrobní sféře.

Po vystěhování novokřtěnců z Moravy v roce 1622 se stalo největším a nejdůležitějším sídlem Sobotiště, jehož význam lze srovnávat s moravskými Novými Mlýny. Sobotiště bylo metropolí novokřtěnců, v níž sídlil hlavní představený celé obce (biskup), obklopený radou starších, byli zde voleni funkcionáři obce, kazatelé a hospodáři. Sídlu v Sobotišti bylo založeno v roce 1546 a hned v následujícím roce přijalo mnoho moravských uprchlíků, dočasně vypovězených ze země při druhém velkém pronásledování novokřtěnců.⁸ Po roce 1622 Sobotiště absorbovalo značnou část exulantů z Moravy a záhy proslulo také jako největší centrum výroby novokřtěnských fajánsí; zřejmě i z tohoto důvodu se uvažovalo, že produkce navazovala na starší výrobní tradice. Rozsáhlé vykopávkové práce H. Landsfelda, které zde probíhaly od roku 1934 a trvaly přes dvacet let,⁹ stejně jako pozdější menší průzkumy,¹⁰ ani v nejmenším náznačky však neprokázaly výrobu fajánsí před rokem 1622. Z těchto dokladů naopak vyvstává, že výroba fajánsí zde vznikla až s přílivem moravských keramiků, tento názor ostatně zastávali i K. Černoorský, H. Landsfeld a další badatelé.¹¹

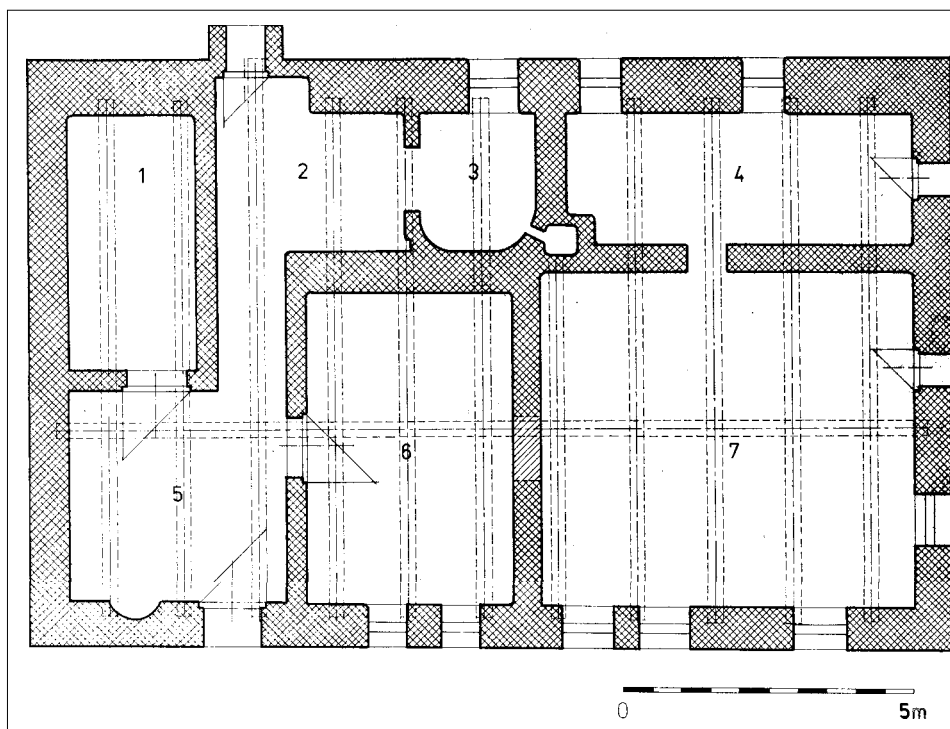
1. Vykopávky H. Landsfelda, Sobotiště 1937, zahrada domu čp. 104. Z archivu H. Landsfelda.

Lze oprávněně předpokládat, že v roce 1622 přišli do Sobotiště s moravskými vystěhovalci i výrobci keramiky. V některých moravských dílnách, jako například ve Staré Břeclavi, Vacenovicích a Strachotíně, je doložena činnost začínajících keramiků, jejichž působení vyvstalo z rozboru příslušného nálezového fondu.¹² Mnozí z nich nepochybně stáli i u zrodu fajánsové výroby na slovenské půdě, tedy především v Sobotišti. Tato činnost, spojená s obtížnými překážkami, nemohla být jednorázová, ale musela mít charakter dlouhodoběji probíhajícího procesu, jehož výsledky se dostavily teprve po přípravném, vývojovém stadiu. Základní teoretickou průpravu a technologické znalosti si výrobci přinesli s sebou, ale bylo nutno najít a prověřit nové surovinové zdroje. Jedním z nejožehavějších problémů byl vzájemný vztah výrobního materiálu, hlíny, a nanášených polev, tedy jejich přilnavost k hlíně. Nebylo také snadné v soudobých válečných podmínkách obstarávat komponenty k výrobě polev a barev, jež tvořily téměř výhradně ušlechtilé kovy. Navíc přednostní snahou, která vyvstávala ze soudobé situace, bylo úsilí o stabilizaci samotné novokřtěnské obce v nových životních podmínkách. Můžeme se domnívat, že veškerá řemeslná výroba byla načas ochromena, protože hlavní úsilí novokřtěnců se soustřeďovalo na udržení základní životní existence, především vybudování obydlí a hospodářského zázemí pro nové přistěhovalce.

Výroba fajánsí musela být v Sobotišti zavedena nejpozději do roku 1627, jak dokládá korespondence Karla staršího z Žerotína se sobotišským představeným obce Waltinem Winterem.¹³ Moravský šlechtic, zvyklý na vysokou úroveň novokřtěnských fajánsí, které mu zajišťovaly reprezentativní stolování, si koncem roku 1628 v Sobotišti objednával pro svoji potřebu doplňky i celé soubory pro tabuli. Podotýká, že to má být takové nádobí, jaké loňského roku poslali jeho manželce.¹⁴ Nepřímý doklad o tom, že výroba fajánsí vznikla v Sobotišti až po roce 1622, přináší i kronikářský záznam z roku 1630, kdy velká povodeň strhla v novokřtěnském dvoře domy provazníků, bednářů, hrnčírů a kloboučníků, které byly většinou zcela nově postavené.¹⁵ V tomto období se objevují také už první přímé

2. Někdejší dílna džbánkařů Müllerů, Sobotiště čp. 104, 1965. Z archivu H. Landsfelda.

3. Půdorys džbánkařské dílny Müllerů, Sobotiště čp. 104, 1974. Zaměřili J. Pajer a M. Říha, kreslil M. Malík.

4. Podnos s prolamovanými stěnami, 1629 (č. soupisu 1). Z archivu H. Landsfelda.

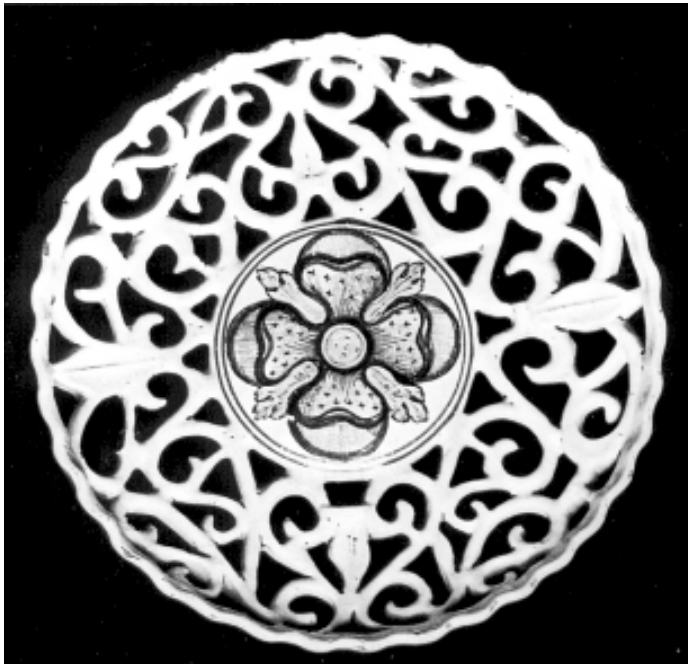
5. Podnos s prolamovanými stěnami, 1629 (č. soupisu 2). Reprofoto L. Chvalkovský.

doklady fajánsí, které je možno spojovat se sobotišfskou dílnou. Původní společná dílna sobotišfských keramiků (tzv. Hafnerhaus) stála na okraji novokřtěnského dvora a byla identifikována už H. Landsfeldem, jehož vykopávky probíhaly ve dvoře a na zahradě tohoto domu (obr. 1). Tato dílna, postavená znovu po povodni v roce 1630, vyhořela krátce nato při požáru celého dvora v roce 1636 a zřejmě opět při přepadu Turků v roce 1663.¹⁶ Po rozpadu společného vlastnictví novokřtěnské obce roku 1685 vzniklo několik dalších samostatných dílen, v původní výrobně potom pracovaly až do poloviny 19. století generace džbánkařů Müllerů (srovnej dále). Tento dům čp. 104, který pocházel nepochybně z druhé poloviny 17. století a zachoval si ještě skrytou prostorovou dispozici z období kolektivní výroby, se dochoval až do nedávné doby (obr. 2). V roce 1974 byla celá stavba dokumentována a zaměřena (obr.3) a v následnosti majiteli zcela zlikvidována; na jejím místě se dnes nachází zahrada.¹⁷

Vykopávky H.Landsfelda přinesly množství zásadního srovnávacího materiálu, který přispěl k identifikaci dvaceti exemplářů fajánsí z dochovaného fondu. Základem pro tyto identifikace se staly – kromě střepových dokladů – tři zrestaurované džbány z roku 1640, které se zasloužily o vydělení větší skupiny výrobků sobotišfské provenience z let 1634 (případně kolem 1630) až 1641, vyznačující se osobitým autorským rukopisem. Další rozborů umožnily posunout ranou produkci sobotišfské dílny do roku 1629, v tomto období je výroba ostatně doložena už i zmíněnými písemnými zprávami. Uvádíme zde soupis zjištěných dokladů se stručným popisem a identifikačními údaji.

S o u p i s:

- 1) P o d n o s na nožce (tzv.šál), na stěnách bohaté závitnicové prolamování, na dně kytice s třemi členěnými květy a dělený letopočet 1629, modrá a žlutá barva, manganová kresba a kontury.
Rozměry: průměr 195 mm (obr. 4).
Uložení: Etnografický ústav MZM Brno, inv. č. 20.408.¹⁸
Identifikace: stejná matrice a vzor prolamování jako u č. 5.
- 2) P o d n o s na nožce (tzv.šál), stejný jako č. 1.
Rozměry: průměr 197 mm, výška 72 mm (obr. 5).
Uložení: Museo internazionale delle ceramiche Faenza, inv. č. 21.309/c.¹⁹
- 3) P o d n o s na nožce (tzv.šál), na stěnách bohaté závitnicové prolamování, na dně čtyřlístá rozeta, modrá a žlutá barva, manganová kresba a kontury, kolem 1630.
Rozměry: průměr 190 mm, výška 54 mm (obr. 6).
Uložení: Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, sbírka H.Vavrečky, inv. č. 56.725.²⁰
Identifikace: stejná matrice a vzor prolamování jako u č. 5.
Poznámka: první doklad o činnosti autora popisované skupiny.
- 4) P o d n o s na nožce (tzv. šál), stejný jako č. 3.
Uloženo: Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, sbírka H.Vavrečky, inv. č. 56.726.²¹
- 5) P o d n o s na nožce (tzv. šál), na stěnách bohaté závitnicové prolamování, na dně srdcovitý štítek, z něho vyrůstá spirálová rozvilina s třemi květy, lístky a doplňujícími úponky, ve štítku monogram MK, po stranách dělený letopočet 1634 s písarskými ozdobami, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury.
Rozměry: průměr 195 mm (obr. 7).
Uložení: Moravská galerie Brno, inv. č. 1172.²²
Poznámka: první přímý doklad o stylu rostlinného dekoru a autorském rukopisu vyčleněné skupiny.
- 6) H o l b a, projmutý kónický tvar, na čelní straně stvol s květy, lístky a doplňujícími úponky, vyrůstající ze srdce, po stranách dělený ozdobný letopočet 1634, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na okraji a na dně cínové kování.
Rozměry: výška 190 mm (obr. 8).
Uložení: soukromá sbírka Gábi Réti Budapešť.²³

6. Podnos s prolamovanými stěnami, okolo 1630 (č. soupisu 3). Reprofoto L. Chvalkovský.

7. Podnos s prolamovanými stěnami, 1634 (č. soupisu 5). Reprofoto L. Chvalkovský.

8. Holba, 1634 (č. soupisu 6). Reprofoto L. Chvalkovský.

9. Holba, 1636 (č. soupisu 9). Reprofoto L. Chvalkovský.

- 7) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní straně srdcovitě komponovaná kytice se středovým stvolem a dvěma postranními závitnicemi, s květy, lístky a doplňujícími úponky, po stranách dělený letopočet 1635 s písáskými ozdobami, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně zbytek cínového kování.
Rozměry: výška 225 mm (obr. 12).
Uložení: Etnografický ústav MZM Brno, inv. č. 20.454.²⁴
- 8) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní straně závitnicově komponovaná kytice se středovým stvolem, s květy, lístky a doplňujícími úponky, po stranách dělený letopočet 1635 s písáskými ozdobami, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně a na okraji cínové kování s víčkem.
Rozměry: výška 215 mm (obr. 13).
Uložení: Okresní muzeum Vysoké Mýto, inv. č. 10C-34.²⁵
- 9) H o l b a, projmutý kónický tvar, plocha pláště rozdělena na dvě vodorovná pole, v každém poli kytice se středovým stvolem a dvěma postranními závitnicemi, na nich velké květy, granátová jablka, lístky a doplňující úponky, v mezipolí nápis GALLVS.VON.WISTRSCH a letopočet 1636, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury.
Rozměry: výška 280 mm (obr. 9).
Uložení: Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, inv.č.82.752.²⁶
- 10) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní straně medailon v podobě srdce, v něm nápis: Anno

10. Holba, 1640 (č. soupisu 19). Z archivu H. Landsfelda.

11. Holba, 1641 (č. soupisu 22). Reprofoto L. Chvalkovský.

1638.DER.EHRSAMEN.FLEISCH/HACKER.ZVNFT.IN.DER.KÖN/IGLICHEN.HAVPSTATT.PRESPVRG/ ZV.EHREN, dole řeznický sekáček a po stranách značka HM. a S. (tab. I/1), okolo medailonu pěticípé kvítky s lístky a úponky, nahoře dvě řeznické sekery, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně rytá značka v podobě V (tab. I/2), na okraji zbytek cínového kování.

Rozměry: výška 195 mm (obr. 14).

Uložení: Státní zámek Rájec nad Svitavou, inv. č. 513.²⁷

Poznámka: raný doklad pronikání novokřtěnských fajánsí do cechovního prostředí.

- 11) D ž b á n, kulovitý tvar s řídkce žebrovanými stěnami, na čelní straně esovitě prohnutý stvol s fíkovým plodem a bobulemi, lístky a doplňujícími úponky (stejný vzor dekoru jako u č. 12), po stranách dělený letopočet 1638 s písařskými ozdobami, čtyři vysokožárné barvy, manganová kresba a kontury, na okraji cínové kování s víčkem.

Rozměry: výška 220 mm (obr. 15).

Uložení: Národní muzeum Praha, historicko-archeologické oddělení, inv. č. 30.655.²⁸

- 12) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní straně závitnice s fíkovými plody a bobulemi, lístky a doplňujícími úponky (stejný vzor dekoru jako u č. 11), po stranách dělený letopočet 1638 s písařskými ozdobami, čtyři vysokožárné barvy, na okraji cínové kování s víčkem.

Rozměry: nezjištěny (obr. 16).

Uložení: dříve sbírka J.Režuchy Bratislava, dnes neznámé.²⁹

- 13) D ž b á n e k, nízký kulovitý tvar, na čelní straně jednoduchá závitnice s pěticípými kvítky, lístky a doplňujícími úponky, po stranách dělený letopočet 1638, čtyři vysoko-

12. Džbán, 1635 (č. soupisu 7). Reprofoto L. Chvalkovský.

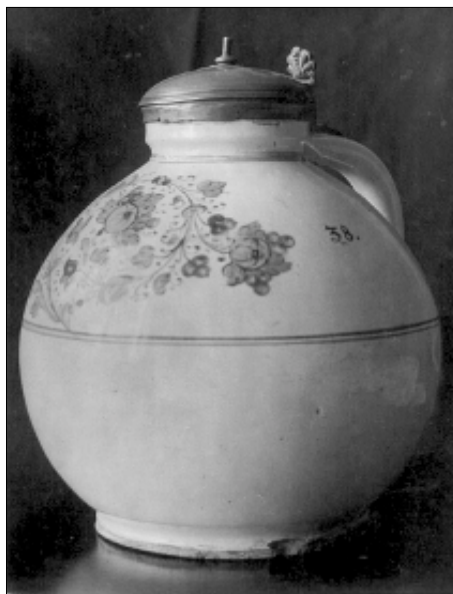
13. Džbán, 1635 (č. soupisu 8). Reprofoto L. Chvalkovský.

14. Džbán cechu bratislavských řezníků, 1638 (č. soupisu 10). Reprofoto L. Chvalkovský.

15. Džbán se žebrovanými stěnami, 1638 (č. soupisu 11). Reprofoto L. Chvalkovský.

16. Džbán, 1638 (č. soupisu 12). Z archivu H. Landsfelda.

žární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně a na okraji zbytky cínového kování.

Rozměry: výška 120 mm (obr. 17).

Uložení: soukromá sbírka Gábi Réti Budapešť.³⁰

- 14) D ž b á n, kulovitý tvar s žebrovanými stěnami, na čelní straně esovitá závitnice s tulipánovými květy, lístky a doplňujícími úponky, po stranách nápis HANS FIZ, iniciály s písařskými ozdobami, nahoře dělený letopočet 1639, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně a na okraji cínové kování s víčkem. Rozměry: výška 182 mm (obr. 18).

Uložení: UBC Museum of Anthropology Vancouver, sbírka W.Koerner, inv. č. Ch-104.³¹

- 15) D ž b á n, kulovitý tvar s žebrovanými stěnami, na čelní straně esovitá závitnice s velkým květem, lístky a doplňujícími úponky, po stranách dělený letopočet 1640 s písařskou ozdobou, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, defektní výrobek, slepovaný a restaurovaný.

Nález: Sobotiště, zahrada domu čp. 104, 1937.

Rozměr: výška 160 mm (obr. 19).

Uložení: dříve sbírka manželů Landsfeldových, nyní Ústav lidové kultury Strážnice.³²

- 16) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní stěně jednoduchá závitnice s chrpovým květem, dalšími květy, lístky a doplňujícími úponky, po stranách dělený letopočet 1640 s písařskou ozdobou, čtyři vysokožární barvy, modrá a manganová kresba a kontury, defektní výrobek, slepovaný a restaurovaný.

Nález: Sobotiště, zahrada domu čp. 104, 1937.

Rozměry: výška 185 mm (obr. 20).

Uložení: dříve sbírka manželů Landsfeldových, nyní Západoslovenské múzeum Trnava.³³

- 17) D ž b á n e k, nízký kulovitý tvar, na čelní straně jednoduchý stvol s pěticípým kvítkem, lístky a úponky, po stranách dělený letopočet 1640 s písařskou ozdobou, čtyři vysoko-

17. Džbánek, 1638 (č. soupisu 13). Reprofoto L. Chvalkovský.

18. Džbán se žebrovanými stěnami, 1639 (č. soupisu 14). Reprofoto L. Chvalkovský.

19. Džbán se žebrovanými stěnami, před restaurováním, 1640 (č. soupisu 15). Z archivu H. Landsfelda.

20. Džbán, 1640 (č. soupisu 16). Foto J. Uherka.

žárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, defektní výrobek, celistvý.

Nález: Sobotiště, zahrada domu čp. 104, 1937.

Rozměry: výška 115 mm (obr. 21).

Uložení: dříve sbírka manželů Landsfeldových, nyní Západoslovenské múzeum Trnava.³⁴

- 18) D ž b á n, kulovitý tvar, na čelní straně spirálovitá závitnice s květy, lístky a doplňujícími úponky, vyrůstající ze stylizovaného rohu hojnosti, nahoře letopočet 1640, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně a na okraji cínové kování s víčkem.

Rozměry: výška 210 mm (obr. 22).

Uložení: soukromá sbírka Gábi Réti Budapešť.³⁵

- 19) H o l b a, projmutý kónický tvar, na čelní straně oválný medailon s protáhlými vertikálními stranami, uvnitř nápis ANDEREE ZÖRRER, pod ním dva neznámé řemeslnické nástroje překřížené, nahoře letopočet 1640, nad medailonem členitý stvol (kytice) s kvítky, lístky a doplňujícími úponky, dole ozdobný vějíř, čtyři(?) vysokožárné barvy, na dně a na okraji cínové kování s víčkem.

Rozměry: nezjištěny (obr. 10).

Uložení: Österreichisches Museum für Volkskunde, Vídeň.³⁶

- 20) S v í c e n, oválný žebrovaný podstavec s nožkou, balustrový dřík s otvorem pro svíčku, na čelní straně dříku opatská mitra s berlou, po stranách iniciály I.A.AR.W./O.C.V.G., dole letopočet 1640, modrá a žlutá barva, manganová kresba a kontury.

Rozměry: výška 190 mm (obr. 23).

Uložení: Strahovský klášter Praha.³⁷

- 21) A l b a r e l l o, soudkovitý tvar, na čelní straně ozdobně provedená kartuš se štítkem pro nápis, nad středem košík s plodem fíku a bobulemi, po stranách květy s lístky, pod štítkem ozdobná drapérie, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, okolo 1640.

Rozměry: výška 230 mm (obr. 24).

Uložení: Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, inv. č. 47.948.³⁸

- 22) H o l b a, projmutý kónický tvar, na čelní straně kytice z květů vyrůstajících z trávy, dole po stranách dělený letopočet 1641, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury, na dně a na okraji cínové kování.

Rozměry: výška 180 mm (obr. 11).

Uložení: soukromá sbírka Gábi Réti Budapešť.³⁹

- 23) P o d n o s na nožce, oválný mělký tvar se zvýšeným středem, na okraji vytlačovaný pás vejcovce a perlovce, ve středu dna malá rozeta s ohraničujícími barevnými pásky, nad středem iniciály AO, po stranách iniciály K.K.Z.S./A.B.Z.S., dole letopočet 1641, čtyři vysokožárné barvy, modrá a manganová kresba a kontury.

Rozměry: délka 390 mm, šířka 265 mm, výška 75 mm (obr. 25).

Uložení: Slezské muzeum Opava, inv. č. U 720K.⁴⁰

Předložený soupis vydělil skupinu fajánsí s osobitě pojatým dekorem, provedeným výrazným autorským rukopisem. Dekor obsahuje motivy známé už z moravského období, jako granátová jablka, velké liliové květy s protáhlými středy, tulipánové květy, pěticípé (i vícecípé) kvítky, bobulovité útvary, také třídílné členěné lístky. Ostatně i použití středové rozety, jako přežívajícího prvku, je spjato už s moravským obdobím. Invence autora, který pracuje s víceméně omezenou motivickou škálou, se odráží v nápaditosti při sdružování motivů, tedy v jejich skladbě. V mnohem větší míře než v předchozím období jsou využívány doplňkové úponky se spirálovým zakončením, které hustě zaplňují plochu vymezenou pro dekor. Lze říci, že právě tento autor zakládá nový výtvarný styl, dodávající dekoru plnějšího vzhledu, a osobitou tradici v ornamentice, která pak ve slovenské výrobě pokračuje až do poloviny 18. století. Z dalších příznačných projevů se zde oproti moravskému

21. Džbáněk, 1640 (č. soupisu 17). Foto J. Uherka.

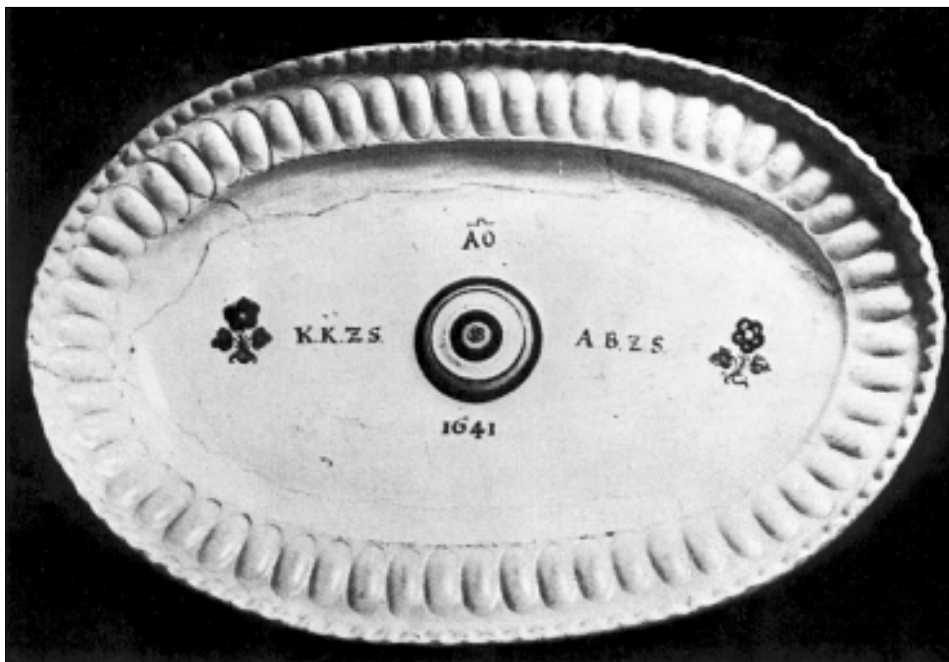
22. Džbán, 1640 (č. soupisu 18). Reprofoto L. Chvalkovský.

23. Svícen, 1640 (č. soupisu 20). Reprofoto L. Chvalkovský.

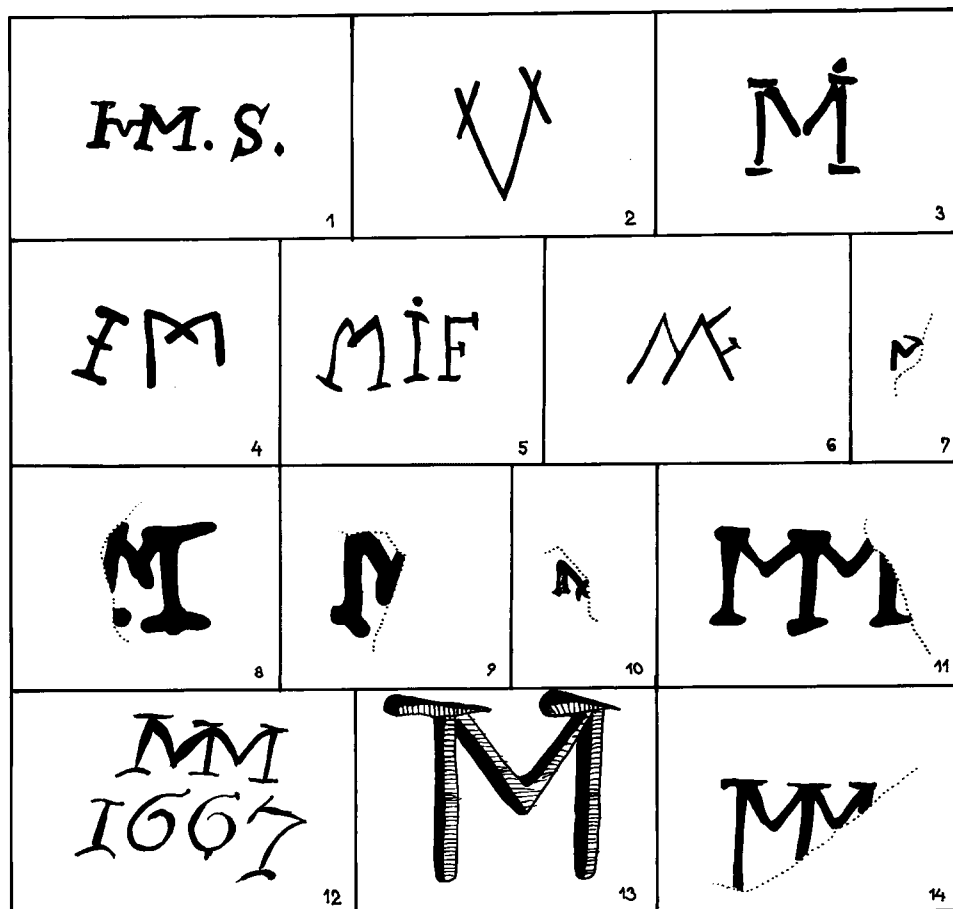
24. Albarello, okolo 1640 (č. soupisu 21). Reprofoto L. Chvalkovský.

25. Podnos, 1641 (č. soupisu 23). Reprofoto L. Chvalkovský.

období zcela upouští od používání vlysů ze stylizovaného geometrického ornamentu, jako jsou řetízky, srdcové a esové pásy, které rámovaly hlavní dekor. Nahrazují je prosté dvojlínky, tato tendence se ovšem prosazovala také už v moravských dílnách. Zvláštní je souběžné používání modré a manganové barvy pro kresbu a kontury, doložené u většiny popisovaných dokladů, které rovněž evokuje praktiku příznačnou pro druhou výrobní fázi moravské produkce. Základní charakteristikou dekoru je jeho naturalizující pojetí, které je možno nepochybně spojovat s uplatňováním nového výtvarného stylu - období baroka. Pro autora je příznačná grafická technika, projevující se ve zdůrazňování kontur a stínování motivů. V moravském období se naturalizující pojetí vyskytuje pouze sporadicky, zcela převažující je obecně výrazně stylizující pojetí.⁴¹

U dutého nádobí se motivické prvky sdružují do určitých kompozičních schémat, pravidelně se opakujících na výrobcích. Nejjednodušší je kompozice v podobě jednoduchého či členitěji rozvětveného stvolu (č. 6, 19), který bývá i esovitě prohnutý (č. 11, 17); tato vertikální kompozice je známá už v moravském období. K běžným kompozicím z Moravy náleží i květiny (kytice), vyrůstající z trávy či ze země (č. 22). Velmi častou kompozicí je spirálová závitnice, vyvedená ze spodní dvojlínky a orientovaná zleva doprava (č. 12, 13, 16, 18), někdy esovitá oboustranná (č. 14, 15). Ke složitějším zobrazením patří schematicky pojatá kytice se středovým a dvěma postranními a spirálovitě stočenými stvoly, které směřují buď vně (č. 8, 9), nebo naopak do středu a vytvářejí dojem srdcovitého útvaru (č. 7). Rovněž tato kompoziční schémata jsou doložena už z moravského období. Výrazným a pravidelně zastoupeným prvkem popisovaného autorského rukopisu jsou letopočty, obvykle provedené s písařskými ozdobami, také časté používání písma svědčí o autorově grafické dovednosti. Zcela unikátní pro toto období je nápis na džbánu pro bratislavské řezníky (č. 10), představující vůbec první doklad využití soudobých novokřtěnských fajánsí v cechovním prostředí.⁴²

Tabulka I. Autorské značky rodu Müllerů, Sobotiště, z období let asi 1630–1670 (podle H. Landsfelda, M. Říhy a J. Pajera). Kresba M. Malík.

Tyto znaky přispívají k charakterizaci vyspělého a výtvarně propracovaného dekoru, nově se objevujícího kolem roku 1630 v souvislosti se zaváděním výroby fajánsí v Sobotišti. Byla tak založena výrobní tradice sobotištského centra, nejvýznamnější výrobní lokality na západním Slovensku. Autora tohoto dokonalého ornamentálního stylu lze považovat za nejvýraznější osobnost, za níž ostatní soudobé výrobky daleko zaostávají.

Kdo je tvůrcem ornamentálního stylu a autorem tohoto výrazného rukopisu? Soudobé písemné prameny neuvádějí jména keramiků, ta známe více až z pozdějšího období.⁴³ Při řešení autorství má stěžejní postavení zmíněný cechovní džbán z roku 1638, označený na konci nápisu písmeny HM a S (tab. I/1), která budí dojem autorského signování. Víme-li, že výrobek pochází ze Sobotiště, pak by iniciála S mohla skutečně znamenat „Sabatisch“, jak se tato lokalita uvádí v písemných pramenech novokřtěnců.⁴⁴ V domě čp.104, který byl původní dílnou sobotištských keramiků, pracoval po rozpadu společného vlastnictví džbánkařský rod Müllerů, v jehož vlastnictví zůstal i po zániku lidového džbánkařství v lokalitě až do 20. století.⁴⁵ Na konci 17. století je zde doložen výrobce Jan Müller,⁴⁶ okolo roku 1660 zřejmě Matyáš (Mathes) Müller, jak dokládají monogramy MM na mnoha nalezených dokladech z této lokality (tab. I/8–14).⁴⁷ Podle dobových zvyklostí lze oprávně-

ně předpokládat rodovou výrobní tradici, zde ostatně doloženou i v navazujícím 18. a 19. století, a výskyt monogramu HM na džbánku z roku 1638 rovněž interpretovat jako příslušníka tohoto rodu, zřejmě zakladatele rodových tradic v této výrobě. Podle nejčastěji používaného křestního jména Hans, doloženého z písemných pramenů, by bylo možno uvažovat o Hansi Müllerovi. Na druhé straně je možný výklad iniciál HM a S i v souvislosti s činností bratislavského cechu řezníků, například se jménem některého jeho funkcionáře. Vzhledem k tomu, že příslušné materiály bratislavského řeznického cechu zřejmě zůstaly zachovány, mohou se zde objevit jména funkcionářů a snad i bližší zprávy o vzniku cechovního džbánu.⁴⁸

Fajánse ze soupisu představují doklady rané produkce sobotišské dílny. S autorem vydělené skupiny pravděpodobně nelze spojovat dva podnosy z roku 1629, které pocházejí rovněž ze Sobotiště, ale jsou prací jiného keramika. Rukopis autora, kterého můžeme považovat za příslušníka rodu Müllerů (Hanse?), se objevuje okolo roku 1630 a končí na začátku čtyřicátých let. Posledními identifikovanými díly jsou dva výrobky z roku 1641, dále se tento rukopis už nevyskytuje. Zjištěné okolnosti nás přivádějí k domněnce, že autor pravděpodobně mohl pracovat už v některé moravské dílně, odkud v roce 1622 přesídlil do Sobotiště.⁴⁹ Tuto hypotézu by podporoval i výskyt některých shodných ornamentálních motivů, zastoupených už v moravském období, stejně jako morfologická škála, plynule pokračující z předchozího vývoje. Nejedná se tedy o kvalitativní proměny, spojené s novým výrobním prostředím, jež jsou v ornamentální sféře odvozovány některými autory z výšivky a ze slovenského lidového ornamentu vůbec, či obdobným způsobem také u tvarové náplně.⁵⁰

V moravském prostředí se podařilo z dokladového materiálu identifikovat některé začínající keramiky, kteří působili v druhé výrobní fázi po roce 1610. Byli zjištěni ve Staré Břeclavi a Vacenovicích,⁵¹ rovněž ve Strachotíně, který mohl být zpočátku školicím střediskem pro výuku keramiků. Tito výrobci mohli – vzhledem k svému věku – pokračovat v činnosti i na slovenské půdě. Ze Staré Břeclavi se dochovaly práce výtvarně nadaného keramika, který se zaučoval před rokem 1610 a brzy si vytvořil osobité pojetí dekoru.⁵² Také ve Strachotíně se podařilo zachytit doklady mladého keramika, jehož prací je například unikátní miska s architektonickou výzdobou z roku 1610.⁵³ Není bez zajímavosti, že u obou keramiků byla doložena značka M, kterou lze nepochybně považovat za autorskou signaturu.⁵⁴ Pokud bychom měli sledovat analogie ve stylu dekorů, pak by starobřeclavský mistr skutečně vykazoval mnohé podobnosti s dílem sobotišského keramika. Tuto podobnost lze spatřovat nejen ve frekvenci některých konkrétních motivů, ale v obou případech třeba i v ozdobném provedení letopočtů, ostatně také vůbec ve společné oblibě, ba až v jisté důslednosti při používání datace. Tyto shody mnohdy vyvstávají více v obecnějších ideových souvislostech než v konkrétních dokladech, jinými slovy lze je prozatím více tušit než doložit; detailnější analýzy obou výrobců by jistě přinesly více poznatků. Mezi doloženou činností starobřeclavského a sobotišského keramika existuje desetiletá přestávka, již se však dají na druhé straně – pokud bychom hledali ideovou oporu pro tento směr myšlení – snadněji zdůvodnit případné vzájemné rozdíly. Dodejme, že v této fázi jde více o nalézání vhodných metodických přístupů k řešení dané otázky, než o doložení přímých konkrétních souvislostí.

Na činnost uvedeného keramika, jímž mohl být Hans(?) Müller, zakladatel müllerovské džbánkařské tradice v Sobotišti, navazovala skupina obdobně zdobených výrobků, hojně doložených z vykopávek i z fondů dochovaných fajánsí. Tyto výrobky se začínají vyskytovat od konce čtyřicátých let a na první pohled jsou nápadně velkými, pečlivě psanými číslicemi u letopočtů.⁵⁵ Z dokladů je zřejmé, že motivika i kompozice ornamentu byly závislé na předchozích předlohách, ale provedení dekoru prozrazuje už jiný autorský rukopis. Zdá se, že tento styl napodobovaly v té době i jiné západoslovenské dílny. V dalším vývoji tyto dekory přešly do obecného vlastnictví a ještě více se rozmělnily, než je nahradily další ornamentální principy, spojené s rustikalizací a pronikáním fajánsí do lidových vrstev.

Keramická dílna v Sobotišti produkovala zřejmě největší množství fajánsových výrobků, které zpočátku stále směřovaly větším dílem do českých zemí.⁵⁶ Situace v soudobých historických Uhrách, zvláště odlišnost kulturních poměrů a tradic společenského života, přispěla k tomu, že uherská šlechta zpočátku fajánsové zboží ve větší míře nepožadovala. Teprve s používáním fajánsí v nižších společenských vrstvách dochází k jejich intenzivnějším uplatňování i v domácím prostředí. Sobotištská dílna mohla být asi nejdříve v činnosti na území Slovenska po roce 1622.⁵⁷ Lze předpokládat brzké objevení vhodných surovinových zdrojů, především hlíny, i úspěšné překonání technologických problémů. K tomu přispěli zkušení keramikové, kteří fajánse vyráběli už na Moravě. A tak už v letech 1628 (případně 1627) a 1629 se setkáváme s prvními písemnými zprávami i hmotnými doklady, které je možno neomylně spojovat se Sobotištěm. Tamní proslulá výroba fajánsí končí kolem poloviny 19. století. Jak se zdá, její počátky i konce jsou spojeny s výrobcí stejného příjmení – příslušníky keramického rodu sobotištských Müllerů.

Poznámky:

- 1 Č e r n o h o r s k ý, K.: *Počátky habánských fajánsí*. Opava 1931; Č e r n o h o r s k ý, K.: *Moravská lidová keramika*. Praha 1941.
- 2 Srov. článek z denního tisku *Spuren der mährischen Wiedertäufer*. Der Neue Tag, 3. 1. 1943, str.3.
- 3 P a j e r, J.: *Novokřtělci v Ostrožské Nové Vsi*. In: Slovácko 40, 1998, str. 161–182; P a j e r, J.: *Novokřtělci ve Staré Břeclavi (K možností identifikace novokřtělckých fajánsí podle archeologických nálezů)*. In: Jižní Morava 34, 1998, str. 53–72. Nálezový fond z Tavíkovice je v současné době zpracováván.
- 4 P a j e r, J.: *Novokřtělci ve Vacenovicích*. In: Slovácko 41, 1999, str. 31–54.
- 5 P a j e r, J.: *Výzkum habánské lokality ve Strachotíně (okr.Břeclav)*. Vlastivědný věstník moravský 37, 1985, str. 314–319; P a j e r, J.: *Habánské keramické středisko ve Strachotíně (Předběžné zhodnocení výzkumu)*. In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Brno 1989, str. 190–207; P a j e r, J.: *A Hoard Find of Pottery from the Area of the Habaner (Anabaptist) Court at Strachotín*. In: Studies in Postmediaeval Archaeology 1, Praha 1990, str. 169–202.
- 6 G ü n t h e r o v á - M a y e r o v á, A.: *Slovenská keramika*. Turč.Sv.Martin 1942, str. 24; Č u l e n, L.: *Habáni a habánska keramika*. Vlastivědný časopis 22, 1973, str. 172; K a l e s n ý, F.: *Habáni na Slovensku*. Bratislava 1981, str. 197: „...fajánsová výroba vznikla v osemdesiatych rokoch 16.storočí najprv na Slovensku, potom na Morave...“ Srov. moji recenzi Kalesného knihy v čas. Národopisné aktuality 20, 1983, str. 276–278.
- 7 K r i s z t i n k o v i c h, B.: *Haban Pottery*. Budapešť 1962.
- 8 Srov. Z i e g l s c h m i d, A.J.F.: *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*. New York 1943, str. 264–265, 319.
- 9 Srov. bibliografii ve studii P a j e r, J.: *Kouzlo keramiky (Vzpomínka na Heřmana Landsfelda)*. Národopisné aktuality 21, 1984, str. 237–246.
- 10 Výzkum Záhorského múzea ve Skalici v roce 1976 (vedoucí Miloš Říha), výzkum Ústavu lidového umění ve Strážnici v roce 1982 (vedoucí Jiří Pajer).
- 11 Č e r n o h o r s k ý, K.: *K počátkům fajánsově výroby na území Československa*. Český lid 39, 1952, str. 23; L a n d s f e l d, H.: *Vývoj džbánkářského řemesla v našich zemích*. Český lid 36, 1949, str. 182; L a n d s f e l d, H.: *Výroba habánské keramiky ve světle vykopávek*. Český lid 40, 1953, str.
- 12 Srov. P a j e r, J.: *Novokřtělci ve Staré Břeclavi*, c. d., str. 61; P a j e r, J.: *Novokřtělci ve Vacenovicích*, c. d., str. 45; poznatky o Strachotíně přináší práce *Katalog novokřtělckých fajánsí ze Strachotína*, připravovaná do tisku.
- 13 H r u b ý, F.: *Karel st.z Žerotína a moravští novokřtělci*. Český časopis historický 43, 1937, str. 68–72.

- 14 H r u b ý, F., c. d., str. 72; běžné stolovací nádobí se zde objednává po tuctech, velké nádoby v kusech. Zajímavá je položka „Confect- oder Obstschalen 2 Tutzet“, což jsou nepochybně podnosy s prolamovanými stěnami, tzv.šály. Žerotínova objednávka z 13. prosince 1628 byla zřejmě zhotovena a dodána hned začátkem následujícího roku, dva podnosy z roku 1629 (soupis č. 1 a 2) mohou pocházet z tohoto souboru.
- 15 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 813.
- 16 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 825–827, 875.
- 17 Při likvidaci domu byly zcela zničeny pozůstatky vypalovací pece, která se nacházela pod podlahou jedné z místností.
- 18 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J.: *Habánská fajáns 1590–1730*. Praha–Brno 1981, obr. 51 na str. 111, text na str. 34. Stejný podnos z roku 1629 se nachází také ve sbírkách Österreichisches Museum für Volkskunde ve Vídni (podle Č e r n o h o r s k ý, *Moravská lidová keramika*, c. d., str. 115).
- 19 Podle B o j a n i, G. C. – G u i d o t t i, C. R. – F a n f a n i, A.: *Museo internazionale delle ceramiche in Faenza, la donazione Galeazzo Cora. Ceramiche dal medioevo al XIX secolo*. Milán 1986, obr. 847 na str. 327.
- 20 Podle K y b a l o v á, J.: *Keramická sbírka Hugo Vavrečky*. Basel–Praha 1995, str. 8–9.
- 21 Tamže.
- 22 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 53 na str. 111, text na str. 34.
- 23 Podle K r i s z t i n k o v i c h, B., c. d., obr. 16b.
- 24 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 55 na str. 111, text na str. 34.
- 25 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 54 na str. 112, text na str. 34.
- 26 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 56 na str. 4, text na str. 34–35.
- 27 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 57 na str. 113, text na str. 35.
- 28 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 58 na str. 113, text na str. 35.
- 29 Podle fotografie z roku 1950 z archivu H. Landsfelda.
- 30 Podle K r i s z t i n k o v i c h, B., c. d., obr. 16a.
- 31 Podle M a y e r, C. E.: *The Koerner Ceramics Collection at the University of British Columbia Museum of Anthropology*. In: *The Potters Art: Contributions to the Study of the Koerner Collection of European Ceramics*. Vancouver 1997, str. 7. V Antropologickém muzeu se nachází velká keramická sbírka židovského podnikatele Waltra Koernerera, jehož rodina měla sídlo v Praze a podnikala hlavně na Slovensku. Sbíрка, před okupací vyvezená do Londýna a odtud do Vancouveru, obsahuje také přes sto slovenských novokřtěnských, raných lidových a holíčských fajánsí.
- 32 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 65 na str. 114, text na str. 35.
- 33 Podle dokumentace ÚLK ve Strážnici.
- 34 Podle dokumentace ÚLK ve Strážnici.
- 35 Podle K a t o n a, I.: *A habán kerámia Magyarországon*. Budapešť 1976, obr. 6, text na str. 209.
- 36 Podle H a b e r l a n d t, A.: *Einige Arbeiten der Habaner- und Winterthurer Keramik*. In: *Werke der Volkskunst I*. Vídeň 1914, str. 51, tab. XVI/1.
- 37 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 66 na str. 116, text na str. 35.
- 38 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 63 na str. 115, text na str. 36.
- 39 Podle K a t o n a, I., c. d., obr. 35, text na str. 212.
- 40 Podle K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., obr. 68 na str. 115, text na str. 36.
- 41 S r o v. P a j e r, J.: *Novokřtěnci ve Vacenovicích*, c. d., str. 45.
- 42 Během druhé poloviny 17. století jsou cechovní džbány z okruhu západoslovenských novokřtěnských fajánsí s oblibou používány v řemeslnickém prostředí.
- 43 V roce 1633 se uvádí představený sobotišfských keramiků Paul Wentzel, v roce 1658 jsou vysláni keramikové Beniam Poley a Jacob Weiss jako kazatelé k bratřím do Sedmihradska. V roce 1663 byl při vpádu Turků a Tatarů zabit Salomon Stauder, keramik Abraham byl zajat a odveden ze Sobotiště. S r o v. Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 820, 861, 877.
- 44 Sporadicky se zde objevuje i německé označení Sobotiště jako Freischütz (Freischütz).
- 45 S r o v. L a n d s f e l d, H.: *Lidové hrnčířství a džbánkářství*. Praha 1950, str. 48. Karel Suchánek,

- majitel domu čp. 104, který ochotně umožnil H.Landsfeldovi vykopávky na svém pozemku, měl za manželku „habánku“ Müllerovou.
- 46 Srov. P i š ú t o v á, I.: *Fajansa*. Bratislava 1981, str. 32.
- 47 Srov. L a n d s f e l d, H.: *Značky a znamienka na habánskej keramike*. Slovenský národopis 3, 1955, str. 89, 95, 96; L a n d s f e l d, H.: *Autorské značky hrnčiarov a džbánkarov na ich pracovnom náčiní*. Sborník Krajského múzea v Trnave 2, 1956, str. 118, 121.
- 48 Srov. Š p i e s z, A.: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava 1978, str. 218–228, 482; zde cechovní artikule řezníků. Můj dotaz na další písemné památky řeznického cechu, adresovaný před časem autorovi publikace, zůstal bez odpovědi.
- 49 Novokřtěnská kronika uvádí u některých moravských lokalit, kam se jejich obyvatelé vystěhovali: z Míkulova do Čachtic, z Dambořic do Chtelnice, z Podivína do Košolné, z Němčiček do Farkašína (Vlčkovce), z Trstěnic do Soblahova, mackovičtí a alexovičtí novokřtenci se usadili v Sedmíhradsku. Ostatní sídla se zde nezmiňují, je velmi pravděpodobné, že starobřeclavští či strachotínští novokřtenci mohli skončit právě v Sobotišti. Srov. B e c k, J.: *Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn*. Vídeň 1883, str. 409–410.
- 50 Srov. Č u l e n, L., c. d., str. 173.
- 51 Srov. pozn.12.
- 52 Srov. P a j e r, J.: *Novokřtenci ve Staré Břeclavi*, c. d., str. 59–61.
- 53 Srov. P a j e r, J.: *Habánská miska s pohledem na zámek v Mikulově?* Umění 32, 1984, str. 172–175.
- 54 Při výzkumech novokřtěnských keramických center bylo nalezeno množství písmenových značek i symbolických znamének. Část badatelů autorské značkování novokřtěnské keramiky popírá s poukazem na anonymitu v období kolektivní výroby, jiní zastávají jednoznačně autorský záměr značkování. Zdá se, že způsob označování keramiky nebyl záměrně autorský a vycházel spíše ze systému vnitřní organizace dílečné výroby, avšak za některými písmenovými značkami se skutečně mohou skrývat jména výrobců. Kromě toho nelze vyloučit u výjimečných výrobků ani jejich značení jako autorský záměr. Dokládá by to i uvedený cechovní džbán bratislavských řezníků z roku 1638. Po rozpadu kolektivního způsobu výroby a společného vlastnictví mělo označování výrobků už výhradně autorský charakter.
- 55 Srov. K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J., c. d., exempláře na obr. 70, 79, 96–100, 103–108, 111–116, 118 (nález H.Landsfelda ze Sobotiště!) a další. Přímé doklady tohoto autora byly získány i při výzkumu Záhorského múzea v roce 1976 v Sobotišti.
- 56 Dosvědčují to výrobky se šlechtickými erby a nápisy, doklady zhotovené pro kláštery, pro význačně měšťany, které jsou obsaženy ve vykopávkovém materiálu i mezi dochovanými fajánsemi a které lze podle těchto indicíí identifikovat.
- 57 Kromě Sobotiště produkovaly fajáns i další dílny: Košolná (nejstarší datovaný doklad z vykopávek H.Landsfelda z roku 1630), Dechtice, Čachtice, Moravský Svätý Ján, Velké Leváre, Farkašín (Vlčkovce), později i další.

PhDr. J i ř í P a j e r, CSc. (n. 1948), etnolog a archeolog, působí jako samostatný vědecký pracovník ve Strážnici. Zabývá se novověkou (postmedievální) archeologií, se speciálním zřetelem na výzkum a zpracování novokřtěnské keramiky, v oblasti folklóru se zaměřoval na výzkum lidové písně a na vydávání zpěvníků.

Zu Anfängen der Herstellung von wiedertäuferischen Fayencen in Sobotiště

Zusammenfassung

Der gegenwärtige Stand der Forschungen bestätigt überzeugend, dass die wiedertäuferischen Fayencen ihren Anfang in Mähren nahmen. Keine Indizie dagegen bezeugt, dass die Herstellung von Fayencen vor 1622 auch in der Westslowakei vorhanden gewesen wäre. Die aus der größten Werkstatt Sobotiště (Bezirk Senica) stammenden Beweise der frühen Produktion, deren Verzeichnis die vorlie-

gende Studie aufstellt, bezeugen deutlich, dass die dortige Fayencen-Herstellung nach 1622 unter dem Einfluss von den aus Mähren zugewanderten Keramikern eröffnet wurde. Auf Grund der vom Forscher H. Landsfeld durchgeführten Ausgrabungen (Verzeichnis-Nr. 15–17) ist es gelungen, 20 erhaltene Fayence-Exemplare zu identifizieren: sie stammen aus den Jahren 1629–1641 aus Sobotiště. Die meisten davon (Verzeichnis-Nr. 3–23) können mit der Tätigkeit eines künstlerisch begabten Keramikers verbunden werden. Der unbekannte Künstler entwickelte seinen charakteristischen ornamentalen Stil, der später auch von weiteren Herstellern nachgeahmt wurde. Schriftliche Quellen sowie Zeichen auf dem Geschirr (besonders Nr. 10) lassen vermuten, dass der Hersteller Hans (?) Müller war; die Keramiker mit Familiennamen Müller arbeiteten nämlich bis Mitte des 19. Jahrhunderts in derselben Werkstatt. Zur Identifizierung der anfänglichen Herstellung von wiedertäufertischen Fayencen in der Westslowakei tragen auch die Kenntnisse über kulturelle Verhältnisse sowie Traditionen des gesellschaftlichen Lebens in damaligem historischem Ungarn bei. Die hergestellten Fayence-Waren wurden auch nach 1622 in die Böhmisches Länder geliefert, weil sie vom ungarischen Adel nicht in größerem Maße verlangt wurden. Erst mit dem Einzug der Fayencen in die mittleren – bürgerlichen sowie handwerklichen – Bevölkerungsschichten haben sich die Fayencen auch auf dem einheimischen slowakischen Boden einen festen Platz geschafft. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurden die Fayencen zum Eigentum der breiten Volksschichten.

Notes on the Origins of Anabaptist Faience Manufacturing in Sobotiště

A b s t r a c t

The present state of research convincingly shows us that the Anabaptist faience first appeared and was manufactured in Moravia. However, there is no evidence that faience making would also exist in western Slovakia before 1622. The evidence of early production of the greatest manufacturing locality Sobotiště (the district of Senica), the list of which is presented in this paper, clearly indicates that local (Slovakian) production started under the influence of immigrant potters from Moravia after 1622.

Thanks to the archeological excavations of the scholar H. Landsfeld (file no. 15–17) we were able to identify 20 preserved products of faience manufacturing which were produced in Sobotiště between the years 1629 and 1641. Most of them (file no. 3–23) can be ascribed to one talented potter who had created his own original decorative style that subsequently came to be imitated by other faience-makers. From the written sources and the stamps on the dishes it is possible to conclude that the author of these products is one Hans (?) Müller; a family of potters of that name worked in the same shop until the middle of the 19th century.

To identify the origins of Anabaptist faience in western Slovakia it is useful to study the cultural relationships and social traditions in Hungary at that time. Even after 1622 most of the production of faience was still exported to the lands of Bohemia because there was little demand for faience among Hungarian aristocrats. It was not until faience started to become popular with the middle classes, ie. with the bourgeois and artisans, that the products of faience were also used on a larger scale in the country of their origin, ie. Slovakia. By the latter half of the 18th century faience spreads among the members of the working classes, too.

ŠEVCOVSKÉ ŘEMESLO V KUNOVICÍCH

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V Kunovicích měl v minulosti vedle cechu kovářů, kolářů, bednářů, stolařů a tkalců nejvýznamnější postavení cech ševců, z jehož působnosti se nejvíce dochovalo.

Se vznikem Kunovic doložených jako zeměpanské sídlo z konce 12. století lze předpokládat, že v jeho okolí existovala řemeslnická a tržní osada, která ležela v místech dnešního Rynku. Týdenní trhy v Kunovicích jsou vzpomenuy v zakládající listině města Uherského Hradiště v roce 1257, kdy byly přeloženy právě sem. Hospodářský význam Kunovic byl podtržen i tím, že právě tudy procházela křižovatka obchodních cest a sídlila zde celní stanice.

Od poloviny 13. století bylo postavení Kunovic jako střediska řemesla a obchodu oslabeno. Kunovice ztratily místní trh, obchodní cestu, ale především podstatnou část řemeslnického obyvatelstva, které bylo pravděpodobně vystěhováno do nově založeného města. Kunovičtí usedlíci se však se ztrátou ekonomických výhod dlouho nemohli smířit. Brzy se jim podařilo vymanit ze závislosti na královském městě a v obci se znovu začali usazovat řemeslníci, přestože jim byly všechny řemeslné a obchodní aktivity zakázány.

Na konci 13. a v průběhu 14. století se postavení Kunovic změnilo k horšímu nátlakem měšťanů z Uherského Hradiště, pro které byly Kunovičtí nepřijemným konkurentem.

Až na počátku 15. století došlo ke zlepšení. Kunovice se opět staly sídlem řemeslníků a šenků, bez ohledu na mílové právo, podle něhož se nesměl v okruhu jedné míle kolem města usídlit žádný řemeslník. Toto právo hradišským měšťanům potvrdil v roce 1421 král

1. Pečeť poctivého ševcovského cechu v městečku Kunovice, 1754. Repro L. Chvalkovský.

Zikmund, výjimku ale učinil pro **ševce a kováře**, kteří se mohli usazovat podle své vůle bez ohledu na hradištská privilegia. Oběma zmíněným řemeslům se v Kunovicích dobře dařilo a brzy nato místní cechovní organizace **ševců**, ale i kovářů, kolářů, bednářů a stolařů dohlížely na celou zdejší výrobu, regulovaly počty mistrů, tovaryšů a učňů.

V listině Hynka ze Zvole z roku 1538 je uvedeno jméno **Tomana obuvníka synové, Jíra Obuvníku**.¹ Další rozvoj řemesel a obchodu získalo městečko Kunovice potvrzením *čtyř jarmaků a jednoho týdenního trhu* císařem Rudolfem II. v roce 1596, jejichž konání trvalo až do počátku 20. století.

Téměř 300 let byly Kunovice sídlem samostatného feudálního statku. S jejich prodejem v roce 1609 navždy ztratily své postavení a staly se příslušenstvím ostrožského panství. Městečko Kunovice velmi utrpělo válečnými událostmi během třicetileté války, kdy byly celé vypáleny.

Podle řádu ševcovského v Uherském Hradišti z roku 1618 byl zákaz vykonávání řemesla uplatňován jen na *gruntech městských*, nikoliv na *panských*. Pokud k provozování řemesla na vzdálenost míle docházelo, bylo jejich zboží v Hradišti zabavováno. Ze strany šlechtické se tak nedalo městské privilegium o mílovém právu dobře uhlídat před jeho porušováním.²

V roce 1843 se z celkového počtu 3094 osob, které tvořily 717 bytových stran a obývaly 517 domů, řemeslům a živnostem věnovalo 25 domů, kterým konkrétně však nebylo uvedeno.³

V roce 1880 zde prosperovali čtyři kováři se 7 dělníky a 1 učněm, dvě kolářství se 2 dělníky, čtyři stolařství s 8 dělníky a 1 učněm, tři krejčovství s 6 dělníky a 4 učni, dvě kožešnictví, tři pekařství s 2 dělníky a 2 učni a **11 obuvníků s 15 dělníky a 7 učni**.⁴

Obuvníci, ševci, šustři, svrškaři a přístipkáři

Přehled obuvníků, ševců, jejich učňů a pomocníků z Kunovic, i těch, kteří se u kunovických obuvníků vyučili a v jejich rodinách pracovali, podávají soupisy pořízené z materiálů Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, fondu Obecního úřadu Kunovice. Do roku 1880 nebyly nalezeny kompletní údaje, ale podle dostupných informací bylo zaevidováno v tomto roce 23 vyučených ševců nebo obuvníků, kteří vykonávali svou živnost v Kunovicích a jeden obuvník, který své řemeslo provozoval ve Vídni.

Asentní listiny a seznamy osob povinných odvodem s domovským právem v Kunovicích dokládají, že podle data narození (1853–1919) bylo u živnosti ševcovské zaměstnáno v letech 1872 až 1938 asi 176 vyučených obuvníků, obuvnických pacholků, ševcovských pomocníků, nádeníků a *svrškařů*.

Za **obuvníky** byli v Kunovicích považováni mistři, ale i tovaryši, kteří uměli ušít všechny druhy obuvi, od nejnáročnějších vysokých bot – *čížem úkladových, kordovánek, krabovaček*, až k botám jednodušším, které představovaly *škarbále, střevíce, škorně, filce* i mladší *cigánky*. **Šustry** lidé nazývali obuvníky tehdy, když se vyučili a nějakou dobu byli na zkušenou či na vandru ve Vídni. Právě jim patřilo nejvyšší ocenění. Protože bylo v Kunovicích ševcovské řemeslo poměrně hodně zastoupeno, často bylo slyšet: „*Já tož, ten je šikovný! To je šustr!*“ Toho si šustři byli vědomi a za svou práci si nechávali zaplatit o něco více než obyčejní ševci. S tím souvisela i klientela jednotlivých obuvníků v Kunovicích. K šustrům přicházeli lidé ze zámožnějších vrstev, nosili k nim zakázky na nové boty nebo obuv na správu chlapani *frajěři* nebo i *štrycáci* a svobodná děvčata *parádnice*. Kunovičtí šustři měli výsadní postavení ve svém cechu, jak bylo zvykem říkat ještě po první světové válce, přestože byly cechy zrušeny už v roce 1859.

Ševci byli v Kunovicích označováni obuvníci, kteří nesplňovali výše uvedená kritéria. Byla jich většina. K jejich hlavním úkolům patřilo šití a opravy především všední a pracovní obuvi, kterou představovaly obnošené původně *kostelové* boty. Zákazníky ševců byli nejčastěji jejich příbuzní a známí. Ševci boty *tuplovali* – přidávali novou podrážku, *flikovali* – upevňovali svršek k podešvi-podrážce a přišívali laty na díravý svršek, boty *okůvali* – razili podkovičky na podpatky – *kramflíky*.

2. Mistr obuvnický Antonín Mléčka se svými uční a pomocníky v Kunovicích čp. 772. Repro L. Chvalkovský.

Za **přístípkáře** byli v Kunovicích označováni ševci, kteří se tomuto řemeslu nevyučili. Ševcováním si přivydělávali v době nouze. Také jejich zákazníky byli především lidé z příbuzenského okruhu.

Mistři obuvnického řemesla měli více učňů a často u nich doma pracovali i pomocníci. Pokud nepocházeli uční a pomocníci z Kunovic, bydleli a stravovali se v rodině mistra. Často museli rodiče platit měsíční nebo roční naturálie – jeden až dva metrické centy obilí, ze vzdálenějších míst dokonce 8 q. Uční v některých případech dostávali od mistrů i šatstvo – někdy až tři obleky a další nutné oděvní součástky, což záviselo na době trvání učebního poměru. Pro vzorné studování a dobré chování si mohli mistři dovolit zkrátit výuční dobu, která představovala tři a půl nebo čtyři roky. Za výjimečné chování a pracovitost se délka učebního poměru mohla zkrátit až o jeden rok.

Počty obuvníků a zájemců o tento učební obor se v Kunovicích začaly snižovat jako všude jinde ve dvacátých letech 20. století. Lidé začali kupovat konfekční obuv od firmy Baťa. Ručně šitá obuv nemohla Baťovým výrobkům konkurovat, a proto musela většina živnostníků své dílny zavřít. Boty se téměř přestaly šít, u řemesla zůstali pouze ti, kteří se věnovali krojové obuvi a ti, kdo opravovali boty pro firmu Baťa.⁵

Ševci patřili v Kunovicích ke společenstvu lidí, kteří byli v jistém smyslu nositeli tradiční lidové kultury. Znakem ševců bylo běžné ševcovské oblečení, ke kterému patřila vždy čistá bílá košile, tmavé *cajkové*, *štruksové gatě* nebo kalhoty z *čertovéj kože* na způsob kožených tyrolských nohavic a modrá zástěra.

Nejlepší ševci se scházeli v hospodě *U Běčiců*, na *hlucké křižovatce* nebo s dalšími živnostníky na místě dnešní restaurace *Fialka*, v hospodě u *Blahoňovských*, kde se hrávaly také kuželky.

Při vesnických zábavách se ševci zařadili mezi další řemeslníky a společně tancovali řemeslnické tance. Za *první republiky* se řemeslnické zábavy konávaly jednou i dvakrát do roka, naposled asi v roce 1952 v sále *Na Pálenici*. Nejen ševci, ale všichni zastoupení

řemeslníci se na zábavu oblékali do svého typického oděvu – řezníci do kostkového kabátu, kováři do kožené zástěry, cukráři do bílé zástěry a cukrářské čepice.

Postupně se všichni zapojovali do párového tance, který probíhal ve dvou fázích. V první části zpívali tanečníci známou *Panímámo má, zač toho voua...* a pokračovali písní *Cigáne, cigáne...* Páry se držely za ruce, pohupovaly se při předzpěvu a směřovaly do kruhu, který se mírně pohyboval doleva. Po předzpěvu hrála muzika a páry v kruhu tancovaly obvykle *třasák*. Tancoval se v kole, v párovém uzavřeném držení, páry se posunovaly v kruhu v obou směrech s přesmyčkou. Druhý tanec začínal předzpěvem:

*Céro má, céro má,
vem si řezníka / masára, šustera, cukrářa, kovářa...*

Na výzvu ženy odpovídaly:

*Nechcu já, nechcu já, není vůle má.
Masár, ten má nože, co reží do kože,
Nechcu ho, nechcu ho, není vůle má...*

Postupně se v různém pořadí vystřídala všechna řemesla:

*Céro má... krajčířa...
Krajčíř děuá pichy, pichy, a já bych sa pukua smíchy...
Nechcu ho, nechcu ho, není vůle má...*

*Céro má... šustera...
Šuster prdí do verpánku, šije boty pro galánku...
Nechcu ho, nechcu ho, není vůle má...*

*Céro, má... bednářa...
Bednář tluče na obruče...
Nechcu ho, nechcu ho, není vůle má...*

*Céro má... pekařa...
Pekař, ten furt enom peče, až mu sopel z nosa teče...
Nechcu ho, nechcu ho, není vůle má...*

Tanec byl tvořen znázorňováním jednotlivých řemeslnických činností. K předvádění ševcovského řemesla patřilo děláni dratví, šití kůže i razení floků. Třetí fáze spočívala v uchopení děvčete a tanec v páru čelem proti sobě, s pravou rukou ženy v dlani muže, s pažemi směřujícími k zemi, na způsob figurálního tance *hovado*, který se v Kunovicích tancoval obdobně jako *třasák* s *vrtákem* dohromady. Řemeslnických tanců se zde dochoválo více. Tancovaly se na zábavách ještě ve čtyřicátých letech 20. století a bývala při nich zpívána i tato ševcovská písnička:

*Šustr, lustr, mustr,
jak se to rýmuje,
na verpánku šustr,
drží v ruce mustr,
nad ním visí lustr,
tak se to rýmuje.*

Tanec mohl pokračovat řemeslnickými obměnami:

*Proč, má milá,
proč jsi nechtěla
Bzenčana milovat.
Bzenčan má mrkvičku,*

petržel, ředkvičku...

...

*Krajčírka milovat.
Krajčír má náprstek,
nitě a jehličku...*

...

*Šustera milovat.
Šuster je od smoly,
néni mně po vůli...*

...

Celá řada figurálních tanců končila tancem *mašina*, kdy se opět všechny páry v uzavřeném držení postavily do zástupu a v kruhu tancovaly v obou směrech, často proti sobě s podcházením brány a s napodobováním *mašiny*.

Ještě ve 30. letech 20. století se často říkávalo *řemeslo má zlaté dno*. Také obyvatelé Kunovic, žijící v rovinném *Poolšaví*, živilí svou rodinu prací na polích a z toho, co si sami vypěstovali. Protože to mnohdy pro početné rodiny nestačilo, snažili se hospodáři přivydělat a přilepšit dobrým řemeslem a živností.

Ševcovské řemeslo nepatřilo k těm, kterých by si lidé v minulosti nejvíce vážili. Patřilo k tzv. špinavému *usmolenému* nebo *zasmolenému* řemeslu a ševci často sklízeli nejrůznější posměšky.

*Odpusťte, švec zemřeu,
gde duše přinde.
Ševcová běžala k panu faráři,
aby ho pochováł, jak sa patří.
Pan farář povídau, že nemože byt,
švec mosí za plotem jak ta sviňa hnit.
Křížka mu nedali, néni ho hoden,
protože spravováł krpce od hoven.*

Nebo:

*Ten náš švec, prtavec,
Pána Boha nezná, kopytem sa žehná.*

Mistr František Mléčka a jeho pomocníci

V Kunovicích patřil k nejznámějším švec František Mléčka (20. 1. 1885–16. 12. 1965). Po vyučení u svého otce zůstal doma, v *Pastuškách* u Olšavy. Patřil k váženým občanům Kunovic, k vynikajícím obuvníkům. Byl také zvolen předsedou *Společenstva obuvníků v Kunovicích*. Jeho přáteli byli farář Josef Hladký, Alois Šilhavý a doktor Vyoral, se kterými chodil hrát mariáš. Jim především šil boty na míru. Se všemi obuvník Mléčka rád diskutoval.

Vedle významných osobností k němu přicházeli i prostí lidé. Přespávali zde Bánovjané, Nivničané a další, kteří chodili za obchodem, na *jarmaky*. Babky kořenářky spávaly u kuchyni na lavici, často za přístřešek nechávaly papriku, majoránku, tymián a mateřídoušku. Po celý život bylo u nich plno, protože zde pracovalo několik učňů a pomocníků současně. Řada z nich u Mléčků i bydlela.

Před první světovou válkou se u něj učil **Jan Halámek, Jiří a Josef Štěrba a František Chrástek**, kteří přišli do učení z chudých rodinných poměrů. Poslední jmenovaný neměl matku, a tak zůstal u Mléčků a pomáhal při zemědělství. Když se oženil s Ludmilou Fornůskovou a osamostatnil se, věnoval se pouze opravám, nikdy nezhotovoval nové boty. V roce 1913 přišel **Jan Fornůsek**, od roku 1914 u nich pracoval **František Černý**, v roce 1917 nastoupil **Cyril Horsák a Jan Hubík**, který zde bydlel celý svůj život.

3. Učeň Františka Mléčky v Pastůškách, Kunovice čp. 776.
Repro L. Chvalkovský.

děli také učni z jiných krajů – **Jan Strnad** z valašské Štítné, **František Petrůj** z Bystřice po Hostýnem. Dalším u něj vyučeným obuvníkem byl **Antonín Zajíc**, který u nich zůstal po vyučení natrvalo. Ke vzpomínaným patřil také **František Hubík**, jenž po celý život u Mléčků bydlel. Jako pomocníci u nich pracovali syn **Jan**, **František Hanáček**, **František Chrástek**, **Martin Kalousek**, **Cyril Bachman**, **Jaroslav Tvrdoň** a další.

Učni a pomocníci zůstávali u Mléčků celý den. Ti, kteří pocházeli z Kunovic, odjížděli od Mléčků na oběd domů, kdo u nich bydlel, patřil svým způsobem do rodiny. Vedle ševcovského řemesla museli pomáhat v hospodářství se sezónními pracemi – sušili seno, sázeli brambory, okopávali, vozili řepné řízky, krmili dobytek. Výjimečně byli využíváni v kuchyni nebo se starali o děti. V rodině se také stravovali. Při stolování nebyly dodržovány žádné zvláštní zásady. K jídlu přicházeli po splnění dané práce a u stolu neplatil zasedací pořádek. Snídaní tvořila káva z *cigorky* a suchého chleba, k obědu bývaly *kynuté knedle* nebo *krajanec a zelí*, brambory s mlékem, s podmáslím. Další strava byla připravována z plodin, které Mléčkovi pěstovali na svých polích. Mimo řemeslo se o všechny starala manželka mistra, která měla k ruce služku – tetičku Františku Řiháčkovou.

Mladí ševci se měli stále co učit od zručných tovaryšů. Mistr Mléčka se zabýval přípravou práce pro všechny, kdo u něho pracovali. Kůži nakupoval sám u obchodníků s kůží, nejvíce u Dudeška v Uherském Hradišti, který patřil k největším a nejlepším. Když získal mistr zakázku na nové nabírané boty, dokázal ruční stehy dratví vypracovat tak, že vypadaly jako strojové. Pokud bylo málo práce, chodil mistr pěšky nebo zajížděl na kole do okolních vesnic. Na trhy do Bánova, Strání, Nivnice i jinde odjížděl kolem třetí hodiny ranní.

Z velké sedlácké rodiny k němu do učení přišel **Josef Černý**. V roce 1919 nastoupil do učení **František (Podkostela) Hanáček**, který se po vyučení u obuvníka Mléčky oženil a osamostatnil se. Věnoval se šití filcových bot a jejich opravám. Od roku 1922 se u nich učil **František Petrůj**, který učební obor nedokončil, v roce 1921 přišel **Fabián Štěrba** a z chudobné rodiny pocházel také **Martin (Mácínek) Kolúšek**, který pracoval u Mléčků jako tovaryš. Od roku 1922 byl dalším učněm **Jaroš Tvrdoň** z početné 13 členné sedlácké rodiny, který zde zůstal jako tovaryš. Po zrušení živnosti nastoupil do Slovákého družstva obuvnického a věnoval se opravám obuvi. V letech 1924–1927 se zde vyučil **František Remeš** a vystřídal ho **Jan (Piera) Horsák**. Z Kunovic – *Strhanca* se u mistra Mléčky učil **Alois Nemáš** z 11 dětí, **Josef Kalný** ze čtvrti *Staré Město* u nich pracoval jako obuvnický dělník. K mistru Mléčkovi dojíždě-

Příprava a zhotovování kunovských vysokých bot

Kůže mistr nejdříve rozprostřel na stůl a podle papírového stříhu a daných mír je musel seřezat. Podšívka se používala pouze na předním díle v dolní části boty. Tvořil ji pásek beraní kůže *škopovice* asi 5 cm široký, který sahal od švu kolem dokola přes prsty k druhému švu. Oba díly se sešívaly po rubu od horní části až k podpatku dvěma dratvami opatřenými štětínami. *Dratva* tvořila několik konopných vláken, po kterých musel mistr *jezdit* kostkou smoly v délce 2–3 metry. Niti posunoval od špice po celém stehně a *vmotával*, až byla špička *dratvy* jako jehla. Drobné dírky na kůži dělal šídlem a *dratvu* provlékal tak, že vzniklé stehy vytvářely šev strojového charakteru. Na holínku našil nejdříve ke švu uchycenou patu a po obvodu ručně stejným stehem přišil nárt. Oba díly se sešívaly po rubu shora dolů k podpatku. Pak polotovar obrátil na kost. Aby nebyl šev ostrý, musel se rozklepat kladívkem. Poté se bota hladila kostí z krávy, podobně jako při *viksování*. A výrobek musel opět obrátit švem dovnitř. Po převrácení na líc se provádělo vrapení nártu. Na kůži musely být našity z rubové strany *štruple*, poutka z batistu, aby se daly holínky dobře nazouvat.

Vrapování se muselo provádět velmi opatrně a přesně, aby všechny vrapy byly stejné. Při vrapení používal mistr Mléčka *grňky*, tupého nože. Někdy byl zhotovován z ploché hovězí kosti nebo srnčího a jeleního paroží. Jím rýsoval a vrapil záhyb k záhybu, až jich udělal 13–14 za sebou. Vrapy vždy musely směřovat k patě a po stranách se pozvolna vytrácely. Když bylo vrapení hotové, nechávala se bota na kopytě zaschnout. Po vyschnutí se *všival opatek* – proužek podešvové kůže, který na bocích sahá daleko dopředu, aby zakryl oba postranní švy. Bota se opět narazila na kopyto, které musel mistr vsunout do svršku, na ni položil stélku z pevnější kůže, která tvořila podložku pod podrážku. K té musel po délce přitukávat celý obvod vršku a znovu *dratvou* přišít obě části k sobě. *Knýpem* – křivým železným nožem seřezal okraj a poklepal šev. Na něj položil mistr podrážku větší než byla míra.

Floky ze dřeva – tenké kolíčky si ševci řezali z březového dřeva. V délce 1–1,5 cm se zarážely do bot kladívkem ve 2–3 geometrických řadách po celém obvodu. Pod podrážku – pod podpatkem – se přidávaly tvrdší kůže, někdy i plechové plíšky, aby floky netlačily do chodidla. Dokud nebyl připevněn podpatek, musel se celý obvod podešve *orašplovat*, očistit rašplí a úlomkem skla. Na podešev pod patu se připevnil *kramflík* podpatek, který se skládal z několika kousků tvrdé kůže. Podešev pod patou musela být vyhloubena, připevňoval se na ni nejdříve jen kožený rámeček, na něj 2–3 floky pomocí drátových hřebíčků do požadované výšky *kramflíku* – asi do 3,5 cm. Na podpatek se původně přibíjela železná podkovička.

Do bot se narážela válcová kopyta – *štýbrholce* k vypnutí holénkové části boty. Oba půlválce musel učeň zarážet opatrně, co nejniž. Mezi ně pak vkládal podle objemu lýtka silnou dřevěnou vložku, aby měla správnou míru. Na *štýbrholci* se holínky nechávaly tak dlouho, až byla kůže suchá. Učeň botu vyhlazovali kostí, aby zadní šev zploštil a netlačil do nohy. U *viksování* se pak střídali všichni učeň. Hotové boty se nakonec natíraly *rycíno-vým* olejem nebo *apreturou*, aby dostaly žádaného lesku a nechávaly se vyschnout.⁶

Mužské kunovské boty

Mužské boty byly původně šité z hovězí kůže, která byla velmi hrubá a těžká. Tyto boty měly asi 4 cm vysoké kónicky skrojené *kramflíky*, podbité podkovičkou. Boty *úkladové* byly vzadu pod kolenem vykrojeny. Z čelní strany byl uprostřed nízký zářez, kolem kterého byla našitá tenká růžice modré barvy, zhotovená z *harasu*, tkaniny z ovčí vlny. Pod ní visel střepec stejné barvy z česané *harasové* příze, který sahal k nártu. Ozdoby obvykle zhotovovala manželka ševce. Nárt i zadní část měla nad podpatkem hrubé vrapy. Na přelomu 19. a 20. století byly boty *úkladové* nahrazovány *viksovými*. Ševci na ně používali teletinu, která byla dražší, jemnější a choulostivější. Kůže museli při zpracovávání obracet rubem na líc a jejich pomocníci ji museli vyhladit kostí z kravského hnátu. Touto kostí se třel rub

kůže, aby dostal patřičného lesku. Holínky se musely podšívát *štípenkou* a měly dva švy po stranách. Přední část na nártu se ohýbala pomocí valchy, horní okraj holínky byl seříznut dozadu, podpatky se mírně snížily, zužovaly se a byly ještě opatřeny podkovou. *Viksové* boty už měly na každou botu speciální kopyto.

Kolem roku 1915 byly *viksové* boty postupně nahrazovány pohodlnějšími *krabovačkami*, na které se používala hovězinka, ale i telecí kůže obrácené rubovou stranou nahoru. Holínky ve tvaru válce už byly širší a zploštělé. Místo dvou bočních švů měly boty pouze jeden šev středový, ze zadní strany. Přejechod k opatku pod švem tvořily dva *faldy* – vrapy. Horní okraj holínek byl téměř rovný, neboť se boty mírně snížily a jejich zakrojení nebylo nutné, jako u bot *viskových*. Podpatky dosahovaly maximálně dvou centimetrů, nezužovaly se, ale místy na ně ještě připevňovali železné podkůvky. Současné mužské krojové boty nejsou zdobeny, ani podkovány.

Ženské boty z Kunovic

Ženské boty byly rovněž původně velmi těžké, říkalo se jim také *úkladové*. Měly vysoké holínky, které místy zhotovovali z hrubé hovězinky. V polovině 19. století se začaly nosit *kordovanky*. K jejich zhotovování sháněli ševci kozí kůže, které se činily pomocí trísels a byly nedostatkovým zbožím. Ševci si však kůže nečinili sami. Byla to práce koželuhů. Nejlepší prý bývaly kůže z tureckých koz z východní Indie, odkud se *kordovan* dovážel. Vyčíněná kozina se údajně vozila do Vídně, kde se v koželužnách viksovala, aby dostala černý lesk – přírodní líc. *Kunovští* obuvníci šili ženské boty na jedno kopyto, bez ohledu na pravou nebo levou nohu a měly dva švy po stranách. Boty byly dost vysoké, ze zadní strany musely být vykrojeny, vpředu dosahovaly na koleno. Nárt byl jemně zvlněn od středu k oběma stranám k patě vrapy, kterých bývalo až patnáct a postupně k bokům se vytrácely. *Kordovanky* byly zvláštní nejen vrápením na nártu, ale i ostře zúženou špicí. Podpatky byly vysoké kolem čtyř centimetrů, skrojeny a opatřeny malou podkovičkou. Po vyčištění podpatku sklem musel mistr boty *vylepsit*. *Kramflík* natřel načerno. Pomocí šafránu a zázvoru,

4. Mistr František Mléčka, Kunovice, Pastůšky 776. Repro L. Chvalkovský.

kteřý nastrohal a rozmočil ve vodě, vytvořil žlutavý roztok. Nanášel jej kouskem hadříku *cucku* na podešev ze spodní strany i z boků. Až roztok zaschl, vyhlazoval kůži dřevěným hladítkem, aby dostala bota vysoký lesk. Ženské *kordovanky* musely být vrzavé. *Kunovské* ženy byly takové *parádnice*, že si jich při chůzi v kostele podle vrzání každý musel všimnout. Aby boty měly správný zvuk, vkládali obuvníci mezi podešev a branzol v úrovni prstů zvláštní kůžičky z kozinky, na sucho činěné a zbarvené nečervenou, které se třením o sebe při chůzi rozeznávaly. Mezi *Kunovjany* se této kůžičce říkalo *žabí*, protože při *chůzi vrzokajú, jagdyž skřekajú žaby*. *Holíčky kordovanek* byly jednoduché, bez podšívky. *Kozinka* byla dost měkká a poddajná, proto si ženy ovazovaly holeně papírovými *omotávkami z cukrových homolí* ze zadní strany, na lýtku. *Pripevňovaly* si je šňůrkami, které po nazutí boty vytáhly.

Na přelomu 19. a 20. století vystřídaly z praktického i estetického důvodu boty se zaoblenou špičkou. Také jemné faldy na nártu přestali *kunovičtí ševci* pracně vřapit a kolem nártu ručně vyšívaly ženy ševců bílý křížkový motiv ve tvaru písmene U. *Podešev* se stále zdobila žlutým zázvorem a ze spodní strany, před podpatkem v *glenku*, byly boty zdobeny barevným ornamentem, aby i při klečení v kostele byly zajímavé. Vedle *kordovanek* si ženy nechávaly ještě v první polovině 20. století šít podobné boty jako muži – *holénkové* boty *viksové*. Od *kordovanek* se lišily jedním *faldem* – vřapem nad patou. Boty měly dva švy, ševci už používali dvě kopyta, podpatek byl asi 4 cm vysoké, a boty byly holé, bez ozdobení. V šedesátých letech 20. století šil *krojové* boty pouze mistr *Mléčka*. Boty se však šily velmi málo. V terénu jich k půjčení bylo dost, na ušití nových nebyl materiál, především *kordovan*. Dnešní typ ženských *kordovanek* je zdoben bílou strojovou výšivkou přes dvojí kůži, protože tyto boty byly v celé přední části podšité jemnou *skopovicí*.⁷

Stav ševcovského řemesla

Konkurenční zákon začal platit v plné šíři. Nepříznivý dopad na ševcovské řemeslo se zřetelně projevoval od třicátých let 20. století. Pořizování lacinějších továrních výrobků bylo pro většinu lidí snazší. *Městská* a *konfekční* obuv začala záhy nahrazovat obuv šitou na míru.

S rokem 1948 bylo postupně likvidováno soukromé podnikání. V obcích byly nenávratně rušeny ševcovské dílny. Většina vyučených v oboru švec-obuvník společně s dalšími uční byli zaměstnáni v novém lidovém *Slováckém obuvnickém družstvu* v *Uherském Hra-*

5. Ladislav Haluza, Kunovice, Olšavní 1332. Foto R. Habartová.

dišti – SLOVOBUV, později družstvu SVEDRUP, OBNOVA, SNAHA, SLOVAČ, SVIT, HANAČKA, JAKOS a SVEKO.

Poslední kvalitní ševci získali příležitost uplatnit se ve větších městech - v Uherském Hradišti, Uherském Brodě a v dalších provozovnách na Slovácku a Valašsku, kde vznikaly menší pobočky (Hluk, Luhačovice, Hodonín, Vizovice). V Kunovicích fungovala pouze v letech 1960 – 1972 malá provozovna pod Kinem, kde se uplatnil jako opravář mistr Antonín Zlámal.

Po zrušení živností se až do 60. let 20. století věnoval šití krojové obuvi pouze František Mléčka. Oprava bot byla nákladnější než zakoupení nových bot od Bati. Situace byla složitá i s šitím zimních bot. Na zimu si starší ženy pořizovaly teplé filcové boty. Pokud je šili staří mistři, byly zhotovovány na jedno kopyto, kupované filce se sháněly v provozovnách lidových družstev, např. Družstvo Valaška. Dnes se filcová obuv stala pro straší ženy úzkoprofilovým zbožím.

Během šedesátých let 20. století se mnoho ševců a dalších řemeslníků a živnostníků odebralo na severní Moravu, především do Ostravsko-karvinského revíru *za lepším výdělkem*. Tehdy bylo často slyšet: „*Jsem horník, kdo je víc?*“ Bývalí živnostníci – nejen ševci, zde byli přeškolení na zámečníky, řidiče, horníky atd. Z důvodu zdravotních problémů se však vraceli zpět do svého místa působení.

Od roku 1989 jim byla znovu dána příležitost věnovat se své živnosti. K ní se v Kunovicích vrátili pouze tři obuvníci mistři.

František Bobčík (20. 5. 1931) se vyučil u mistra Josefa Špačka v Horním Němčí v letech 1945–48. Pokračoval po vyučení v provozovně GTP – Bařovy firmy ve Strání. V roce 1951 začalo v plném rozsahu platit vládní heslo *AKCE 75 000 z distribuce do výroby!* I on se stal *kořistí* této akce a odešel k Průmyslovým stavbám Uherské Hradiště, které ho zavedly až na Ostravsko. V roce 1955 se znovu vrátil k řemeslu – do Slováckého obuvnického družstva v Uherském Hradišti, které přešlo pod SVEDRUP, výrobní družstvo Gottwaldov. Od roku 1961 působil jako mistr v Uherském Brodě, kde se šila dámská krasobruslařská obuv a měl na starost 15 sběren oprav obuvi v celém okrese. Po návratu pracoval v n. p. LET Kunovice a v roce 1990 obnovil svou živnost. Malou dílnu si vybudoval ve svém rodinném domku, zabývá se drobnými opravami. Pracovní dobu má vyhrazenou na dva dny v týdnu. Zakázky přijímá celoročně a slouží mu jako drobný příspěvek k důchodu.

František Uherek (5. 11. 1935) získával první zkušenosti v Práškovicích u svého otce Františka Uherka (1903–1972), který od roku 1930 pracoval u Batě. Jako mladý švec byl zaměstnán v letech 1950–60 v družstvu SVEDRUP Uherský Brod, v pobočce v Luhačovicích. Zabýval se sériovou výrobou obuvi SVEDRUP a opravami. Jeho práce byla úkolová. V roce 1961–72 odešel do *Dolu J. Švermy*, kde pracoval jako horník. K živnosti se vrátil v roce 1993. Nejdříve si pronajímal malou provozovnu ve Starém Městě, od roku 1995 do roku 1999 v Uherském Hradišti. Nájmy zde byly tak vysoké, že si drobnými opravami nedokázal vydělat ani na jejich zaplacení. Od roku 2000 má pronajatou malou dílnu v Kunovicích u kostela. Věnuje se veškerým opravám a přešíváním. Práci bere jako přivýdělek k důchodu, ze kterého zaplatí benzín na cestování po okrese.

Ladislav Haluza se narodil v roce 1935. Jeho otec byl celý život zaměstnán u firmy Bařa, a to ho přivedlo ke stejné práci. Vyučil se v letech 1949–1952 v n. p. OBNOVA v Malenovicích, pobočce Bařovy filiálky u Jana Dobrovolného a Josefa Branče. Po vyučení nastoupil do provozovny OBNOVA v Uherském Hradišti, na Malinovské ulici, kde se zabýval opravami obuvi. Vedoucím provozovny byl Jan Havlát z Uh. Hradiště. Pro velké organizační schopnosti přešel do manipulace, kde vychystával materiál a rozdělával opravy obuvi. Po vojně, v roce 1957, nastoupil do lidového Slováckého obuvnického družstva v Uh. Hradišti za ČSAD, kde působila provozovna do roku 1957 pod vedením Vladimíra Rady. Podnik byl přejmenován na SVEDRUP a získal nové prostory v budově SLOVAČE v Uherském Hradišti, v ulici Průmyslová. Po roce 1960 došlo ke sloučení SVEDRUP ve velkou firmu s 807 zaměstnanci a 10 provozovnami – Uh. Hradiště, Uh. Brod, Luhačovic.

vice, Vizovice, Vsetín, Hodonín, Kyjov, Kroměříž, Holešov, Hluk. Vyráběla se zde pánská, dámská, kožená a textilní obuv, obuv na zakázku, na vývoz do tehdejšího Sovětského svazu, velké série tanečních bot i boty krojové. Na všech místech fungovaly i další služby – opravy obuvi a punčochového zboží a pedikúra. Působil v nové provozovně v Gottwaldově-Loukách. Zde měl vlastní manipulaci. V roce 1962 se vrátil do Uh. Hradiště, kde ho obchodu naučil Žid Wail. Vedoucím prodejny byl v letech 1962–1968. Staral se o příjem opravené obuvi, prodej, bral míry zákazníků na nové boty, staral se o vychystávání materiálu pro pět opravářů obuvi. V roce 1967 se stal mistrem zakázkové dílny ve SVEDRUP, kde pracovalo 56 ševců. Tato provozovna měla opravy po celém okrese. Ústředí SVEDRUP jej převedlo do Hodonína. Působil v malé provozovně v Kyjově. Vyráběly se zde dětské textilní boty *valašky* na export do Sovětského svazu. Denně se zde ušilo asi 250 párů. Objížděl další provozovny a seznámil se s vynikajícími ševci – Janem Ducháčkem v Bojanovicích, Františkem Šimkem z Moravské Nové Vsi, Jiřím Jančou v Sudoměřicích, Ladislavem Štěpánkem v Mutěnicích, Františkem Kučerou v Prušánkách, Josefem Janulíkem v Josefově a Janem Holešínským v Dubňanech, u kterých se naučil *mistrovskému ševcovskému dílu*. V roce 1974 se vrátil na Hradištsko, pracoval v Hluku jako vedoucí provozovny, kde se šily *nazouváky* pro Partizánské, a poté na místo vedoucího Otáhala do Uherského Hradiště. V letech 1989–90 došlo k výrazným změnám, které v roce 1999 postihly i provozovnu v Uherském Hradišti.⁸

Ladislav Haluza založil vlastní živnost v roce 1990, obuv opravuje doma, pro rodinu a příbuzenský okruh. I pro něj je výdělek drobným příspěvkem na zábavu a koníčky. Věnuje se opravám konfekční, ale i krojové obuvi, která je v dnešní době potřebná pouze v době svátků a slavností, hlavně o fašanku a v čase hodů. Zajišťuje opravy krojových a tanečních bot pro folklorní soubory. Výjimečně se v regionu, kde se ke kroji nosí kunovické mužské i ženské boty, najdou jednotlivci, kteří by o ušití nových bot měli zájem. Jejich cena je však natolik vysoká, že si nakonec krojové boty každý raději vypůjčí.⁹

Poznámky:

- 1 K o l . : *Kunovice v proměnách času*. OÚ Kunovice 1996, s. 80
- 2 P o l á k , A.: *Řád řemesla ševcovského v Uher. Hradišti z r. 1618*. In: *Časopis Matice Moravské*, 30 (1906), s. 44–54.
- 3 *Uherskohradištsko. Vlastivěda moravská*. MVS v Brně a Slovácké muzeum v Uh. Hradišti. 1992, s. 549–561.
- 4 Vedle dotazníkové akce a vlastního výzkumu v příbuzenském okruhu bývalých ševců se významným pramenem informací staly materiály uložené ve Státním okresním archivu v Uherském Hradišti. Základem byla Živnostenská společnost, Fond Obecního úřadu Kunovice, Knihy pomocníků a učňů, seznamy branců, kteří měli domovské právo v Kunovicích, domovské listy, ale i služební a pracovní knížky.
- 5 Tomáš Baťa se načas ze Zlína přestěhoval do Uherského Hradiště-Rybáren. Po první světové válce hledal vhodné místo pro novou továrnu. V Kunovicích k nevhodnějším patřila polní trať *Hrubá úka* - v místech, kde dnes stojí LET. Několikrát jednal s Obecním zastupitelstvem nejen v Kunovicích, ale také v Uherském Hradišti. Výsledky však byly negativní. Přestože se jednalo o méně hodnotné louky, které byly téměř permanentně zaplavovány, v zastupitelstvu převládal konzervativní názor: *Žádné zabírání půdy a ožebračování katastru továrnama, žádné zvlačování – shromáždování dělníků, dyť sú to samí socané. A my sme agrárníci!* Kunovice stály u Tomáše Bati v popředí zájmu, byly zde příhodné podmínky pro zakládání nových staveb. Jednalo se o pozemky s vysokou hladinou spodní vody, proto byly finančně méně nákladné. Velká nezastavená plocha a především vynikající dopravní podmínky byly ideální pro zbudování nového komplexu obuvnické továrny. V té době se jednalo o region s převládající zemědělskou výrobou, s levnou, ale také odborně připravenou pracovní silou v obuvnickém oboru (Uherské Hradiště, Staré Město, Mařatice, Jarošov, Derfle/Sady, Míkovice). To vše mělo význam pro podnikatelské aktivity

- Tomáše Bati. Za zmínku stojí také tragikomická historka, kterou si však přisvojili i na dalších místech, kde Tomáš Baťa vyvíjel aktivity. Po neúspěšném jednání se Tomáš Baťa vracel do Zlína. Jeho auto údajně projíždělo *Rynkem*, a když míjelo kravský povoz *strýca Tobole*, krávy se vylekaly, staly se neovladatelnými a narazily do auta. Přední část oje zasáhla Tomáše Baťu do obličeje a vedle otřesu mozku si z Kunovic odvezl i jizvu na čele, která ho „zdobila“ po celý život.
- 6 Podle rukopisných záznamů a vzpomínek dcery mistra Františka Mléčky Anny Rajsкупové (1919) a vnuka Františka Habarty (1932).
- 7 Srov. rkp. *Dokumentace lidových krojů. Slovácko. VII. Kroj kunovský. Ústředí lidové a umělecké výroby, oddělení pro péči o lidové kroje v Uherském Hradišti. Uh. Hradiště 1951.*
- 8 V letech 1989–1990 došlo k výrazným strukturálním a tržním změnám. Odstoupili všichni vedoucí provozoven, změnilo se celé organizační řízení družstva. Byly zrušeny smlouvy s provozovny. Tržní hospodářství však nemělo možnost se rozběhnout, výrobky neměly odbyt. Zakázková práce stagnovala, problémy byly i s dodavateli. Následovalo snížení cen výrobků a nastaly závažné ekonomické problémy. Jako naděje se jevila nová smlouva s Ruskem, se kterým se podařil uskutečnit velký kontrakt, druhý však zmizel za hranicemi bez zaplacení. Provoz se dostal do nepřekonatelných problémů, musel být rozprodán majetek v Loukách, Holešově, Kroměříži, Hodoníně a Kyjově. Z prodeje provozoven byla k dispozici finanční částka, za kterou bylo nakoupeno moderní vybavení dílny a technika. V Luhačovicích byla pořízena nová technologická linka. Prostředky se však nevracely. Vznikla nová firma SVEKO Zlín, která se později osamostatnila. Začala s novým rozprodáváním provozoven a v roce 1999 byla prodána i provozovna v Uherském Hradišti. Dnes z celé řady pracuje pouze provozovna Luhačovice asi s 25 lidmi.
- 9 Rád by šil i nové boty, ale nejsou podmínky. Lidé mají hluboko do kapsy a stále přemýšlejí, jak dobře ušetřit, třeba nákupem levné nekvalitní asijské obuvi. *Zatím si málokdo z lidí u nás uvědomuje, že nejsme tak bohatí, abychom si museli kupovat levné věci. Škoda, že u nás platí: Dobré a poctivé řemeslo – kapsa prázdná.* Dodává švec Ladislav Haluza.

Informátoři:

Anna Rajsкупová (n. 1919), Stanislav Štěrba (n. 1929), Marie (n. 1935) a František (n. 1932) Habartovi, Ladislav Haluza (n. 1935), František Bobčík (n. 1930), František Uherek (n. 1935), Štěpán Habarta (n. 1909), Marie Mlýnková (n. 1933), František Řiháček (n. 1929).

Prameny:

Cechy Kunovice (1651–1884), sdružený inventář. Okresní archiv, Uh. Hradiště. Rkp. M. Čoupek
Materiály z let 1853–1931:
Živnostenská společenstva
Fond Obecního úřadu Kunovice
Knihy mistrů, pomocníků a učňů
Seznamy brančů s domovským právem v Kunovicích
Domovské listy
Služebné a pracovní knížky

PhDr. Romana Habartová (n. 1964), odborná pracovníce Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se v posledních letech orientuje mimo taneční folkloristiky a lidového umění i na lidová řemesla.

O ševcích se v Kunovicích mezi lidmi často vyprávělo. Ústně tradované pověsti se vážou k místním konkrétním osobám a ševcům – Antonínu Mléčkoví, Antonínu Horskému a Janu Němčickému.

Hastrmanovy boty

Jednou v podzimní noci, kdy ševci mívali nejvíc práce s opravami rozbitých botů, seděl i kunovský Antoš Mléčka na verpánku dího do noci. Z ničehonic jakési vrnění kolem chalupy a do verštaty v Pastúškách, tam u Olšavy, se zjevíu jakýsi cizí a podivný muž. A že by chtěu, aby mu Mléčka ušili z kože, co si přiněsl, formanské boty.

Mléčka napřed nechtěli, ale gdyž ten naléhau a slúbiu, že dobře zapuati, tak zakázku přijali. A tak nastavili nekolik nocí a boty ušili.

Když ten divný muž ve zmlúvený deň přišeu pro ty formanské boty, byuo pozdě v noci. A došeu tehda v takovém divném oblečení, jaké gdy si nosili panští úředníci, s třírohým klobúkem na hlavě... Tož, ty boty sa mu velice líbili.

A tak hnedkaj posadiu sa na verpánek vedle mistra a boty si obu. Nekolikrát sa v nich prošeu po verštaty sem, tam, potem zamíriu ke dveřám a chtěu odejít. Gdyž to Mléčka zpozorovali, tak na něho: „A pautit bude gdo?“ Muž se ve dveřách otočiu a povídá: „Už sem vám zapuatiu! Nechau sem vám tady ty staré...“ a než sa miúy Mléčka zpamatovali, tož ten muž byu ten tam. Pohliu ho tma. Mistr vyběhli za ním, ale gde ten byu! Enom sa ze tmy ozvauo: „Vemte ty boty a hoďte ich do sklepa, co máte pod barákem, tam, gde vám dycky nateče voda, gdyž sa zvihne Olšava.“ Mléčka byli z teho zmatený a vyvedený z míry zároveň. Ale přeca miúe boty vzali a do sklepa jich hodili. Tak to žbluňkuo, co už tam zas byuo natečenej vody. No a ráno po vodě a po botách nebyuo ani památka.

A také od téj doby vodu ve sklepech u Mléčkůj nikdá neměli. Olšava mohla stúpnút, jak chtěla. Není divu, všeco sa vysvětiuo. Ty boty šili strýček Mléčka pro hastrmana. A ten sa jim opravdu bohatě za ušití formanských botů odměniu.

Kryšpínku, pomož

Švec Jan Horský, zvaný Piera, z kunovského Starého Města, poslali svého učna Tonda s opravenými botama k zákazníkovi do Míkovic. Byuo to v zimě a byuo brzo tma. Gdyž sa Tonda vracáu dom, nebylo skoro nic vidět. Pospíchau, a tak si zkrátíu cestu a dau sa podél břehu Olšavy. U jezú přešeu zamrzlú Olšavu a došeu do míst, jak sa říká – ve Zmole, gde byuo nekolik túní. Při přechodu jednéj túňky sa na břehu rozběhu po kuzkém ledě a dojěu skoro na druhý břeh. K němu už ale nedojěu. Led sa pod ním prolomiu a Tonda sa začau topit. Marně sa chytáu vrbových větví, marně sa snažiu dostat sa na břeh. Proto začau křičat o pomoc. Ale gde, vzdálenost k prvníu domku ve Starém Městě byua daleko a volání o pomoc doléhauo slabě. Až jakýsi strýček, co šli náhodem po ulici, tak to suabě sténání zaslechli. „Kryšpínku, ... Kryšpínku pomož...“ Chvíli naslúchali a za chvílu zas: „Kryšpínku pomož!“ Nebyuo pochyb. Úpěnlivé volání nedauo zapochybovat o tom, že sa ve Zmole gdosí topí. Dyť to byu skoro děcký huas. A tak strýček rychle zehnali nekolik súsedů, vzali sebú lucerny, provazy a žebříky a vydali sa k místům, odkád sa o pomoc eště nekolikrát volání ozvauo. Pak ztichuo úplně. Tonika našli v túni už utopeného. Gdyž ho vytáhli na břeh a položili na žebřík, aby ho odnesli dom, zjistili, gdo to je. ..Toník, ševcovský učeň od Horskáka. Levú dlaň stískau a gdyž mu ju otevřeli, vypaduo z ní nekolik grajcárků, keré Toník něsl mistrovi za opravené boty. Peníze, keré ani v téj poslední chvíli svého života neupusti. To, že sa dožadovau pomoci od Kryšpínka, byuo přirozené. Ten byu patronem poctivých ševců a Toník sa chtěu poctivým ševcem stat. Mnozí Kunovjané si eště dlúho potom na tento případ zpomínali. A staří dodnes tvrdí, že čas od času, jak hučí jez, je slyšet Toníkův hlas: „Kryšpínku, Kryšpínku, pomož...!“

Opravené boty

Švec Němčický, kerému sa říkáu Podkostela, vysedávali v hospodě u Bídů. Čas od času sa v hospodě stavili aj lesní dělníci spláchnút to hrduo od pilin po celodenním kácání stromů. Mezi lesními dělníky byu nejaký Hráček, kerému říkáli Baboňa. No a tí dvá byli taková vyvedená kopa – jeden druhého škádlili, vyvádali si navzájem schválností a darebnice, a uzavírali různé sázky, aby jeden druhého mohli napálit. Přitom sa na sebe nikdá nezlobili. No a tak ti dvá sa jednu v zimě opět sešli v hospodě u Bídů. Tenkrát pili svoju dávku borovičky na to, aby sa zahřítli zevnitř, protože byuo venku plno sněhu a mrzuo, až to praštíuo. Ostatně, dycky sa mosela najít příčina, na kerú sa pije. A tak Baboňa při řeči Podkostelovi povídajú: „Počuj, Podkostelo, za jak dūho bys ně spraviu totkaj bot?“ A povisunuu pravú nohu ze zástolí a ukazovali na místo, gde sa část podešve odlepovaua od vršku. „Ale potřebou bych to hned!“ dodali s důrazem. Podkostela sa podívali na rozedraný bot a pravíjú: „Tož, tož, tú oštěru ti zaflokuju do púhodyny, ba co, za štvrť hodiny to je spravené. Bude-li tady na stole tříštvrtka rumu.“ Baboňa sa zamysleli. „Platí, za štvrť hodiny budú tady.“ Podkostela poručili: „Vyzuj sa“, neboť chtěli ty boty opravit co nejdříve, tak sa jim ten jazyk s chuťou ligotau. Nato Baboňa: „Hospodo, na stůl tříštvrtku rumu, na můj účet!“ a hned dodali: „Podkostelo, počkaj, hned to bude, hned sa vyzuju, enom co sa vyvenčím.“ Vyšli na dvůr, vešli hostinskému do chléva a botama sa pošlapali po čerstvém kravinci. Potom vešli do šentyšu, botu zamazanú od kravinca vyzuli, podívali sa na hodiny pendlovky a povídajú: „Taak, je pú desátej, čekám, a gdyž nebudeš do tříštvrtě hotový, tož ten rum puatíš ty!“ Podkostela na to: „Dobře, puatí, ale daj sem aj ten druhý bot, jak sa na ševcovského mistra patří!“ Baboňa netušíu v tom nic zlého a vyzuu aj druhý bot. Minúla čtvrt hodina. Podkostela nedošli. Minúla další, zase nic... Uběhly dvě hodiny, hostinský už chtěu zavírat a Podkoslela nigde. Nedošli. To sa ví, mezitím sa rum vypiu, Baboňa sa vyleštěných botů nedočkali. Zahřítý zevnitř tím rumem sa dali jít dom bosky. Enom tak tak, co měli kolem chodideu špagátem ovázané onučky. Však také jim na téj pravěj noze omřzl trochu palec. Neboť šli tím mrazem nebývale dūho, gdyž nemohli najít cestu dóm.

Druhého dňa ráno našli Baboňa opravené a vyleštěné boty u dveří před domem. Škaredě zakleli, pěstů pohrozili směrem ke kostelu, gde bydlel Podkostela a zabrbľali: „Ty potvoro Podkostelská, šak já ti hergot ukážu, enom co sa trefí.“ A rači odešeu kácát stromy do lesa. Příštího dňa v hospodě u Bídů zase spřádali jeden na druhého lsti, ale už zasěj v dobrém...

Schusterhandwerk in Kunovice

Zusammenfassung

Unter den Schuster-, Stellmacher-, Böttcher-, Tischler und Weberzünften stand in der Vergangenheit die Schusterzunft im Vordergrund und auch deren Tätigkeit ist mehrfach schriftlich belegt. Gerade Schuster und Schmiede hatten bereits im 15. Jahrhundert Vorrang vor anderen Handwerkern. Beide erwähnten Handwerke gediehen in Kunovice gut, so dass die örtlichen Zunftorgane der Schuster, Schmiede, aber auch anderer Handwerker bald die Kontrolle über die gesamte Produktion übernahmen und die Zahlen von Meistern, Gesellen sowie Lehrlingen regelten. Konkrete Namen stehen in der Urkunde von Hynek von Zvole aus dem 16. Jahrhundert, einen großen Aufschwung nahmen Handwerk und Handel in Kunovice, als 1596 der Gemeinde vom Kaiser Rudolf II. das Recht auf 4 Jahresmärkte zuerkannt wurde. Ausführlichere Berichte gibt es erst für den Zeitraum ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, als das Schusterhandwerk zu den erfolgreichsten zählte. Die Zahl der Schuster nahm bis in die zwanziger Jahre des 20. Jahrhunderts zu. Als Nahrungsquelle war jedoch das Handwerk nicht genügend, es verhalf zur Aufbesserung des Familienunterhalts als Zusatz zum Gewinn aus der Landwirtschaft. Von den zwanziger Jahren an, mit dem Einkauf der billigen Schuhwaren von der Bafa-Firma verloren die hiesigen gewerbetätigen Schuhmacher an Arbeitsgelegenhei-

ten. Die Schuster verzichteten auf Anfertigung von Schuhen und beim Handwerk sind nur diejenigen geblieben, die das Trachten-Schuhwerk herstellten, oder auch die Schuster, die im Auftrag der Bafa-Firma Reparaturen durchführten, denn Schuhreparaturen wurden beinahe kostspieliger als neue Bafa-Schuhe. Von den fünfziger Jahren an suchten manche Schuster eine bessere Arbeit im Gebiet von Ostrava oder waren in den Schuhmacher-Genossenschaften und Betrieben OBNOVA, SLOVOBUY, SVEDRUP, SNAHA, SVIT, JAKOS, und (in den neunziger Jahren) SVEKO tätig. Zur Zeit betreiben ihr Gewerbe drei Schuster in Kunovice. Sie widmen sich meistens den Schuhreparaturen, einer von ihnen sorgt für Reparaturen der Trachten-Schuhe der örtlichen Folkloregruppen. Neue Trachten-Schuhe fertigt jedoch keiner an.

Shoemaking in Kunovice

A b s t r a c t

In the past the shoe- and bootmaker's guild was one of the well-established guilds in Kunovice, the others being the blacksmith's, the wheelwright's, the cooper's, the carpenter's and the weaver's guilds. The activities of the shoemaker's guild are best documented in the preserved written material. It was the shoemakers and the blacksmiths who enjoyed many privileges among other guilds as far back as the 15th century. Both these guilds did very well in Kunovice and quite soon the local guild organizations – the two mentioned above and also the others – controlled all local production, regulated the number of masters, journeymen and apprentices. Some concrete figures can be found in the record of Hynek ze Zvole from the 16th century. The crafts and business flourished in Kunovice after the Emperor Rudolf II confirmed four annual fairs in 1596.

The sources become more detailed after the middle of the 19th century when the shoemaker's trade was most advanced. The number of shoemakers kept growing up to the 1920s. However, shoemaking was never profitable enough to provide a living. Instead, along with successful farming it helped contribute to the family budget.

In the 1920s Bafa's cheap ready-made footwear appeared on the market and the local shoemaking tradesmen started losing job opportunities. Local shoemakers stopped producing shoes and boots and only those masters stayed in the business who were making costume shoes and also those who took up repairing shoes for the Bafa company because repairs became more expensive than purchasing a new pair of Bafa's shoes.

From the 1950s onwards many shoe- and bootmakers started to leave for the Ostrava region in search of better work. They were employed in the corporation OBNOVA, in the people's Moravian Slovak Shoemaker's Cooperative, in SVEDRUP, in SNAHA corporation, in SVIT, JAKOS, and in the 1990s in the SVEKO corporation.

At present there are three shoemakers in the trade in Kunovice. For the most part they do repairs on ready-made footwear and one of them provides repairing services on costume shoes for local folklore ensembles. None of them, however, actually produces costume shoes.

ŠÁTKY NA HLAVU NA PODLUŽÍ

Miroslava Ludvíková, Brno

Podluží je jedinou národopisnou oblastí, kde máme velmi málo dokladů o nošení a úvazu tureckých šátků. Jedině ikonografické doklady nám mohou objasnit celou problematiku.

Podluží je snad jediným územím na Moravě, kde se neuchytil velký turecký šátek na hlavu, ačkoliv se už J. A. Zeman v roce 1811 zmiňuje o potištěných šátcích, plátěných nebo bavlněných. Josef Mánes zachytil v polovině 19. století ve Staré Břeclavi malý červený šátek, uvázaný vzadu přes cíp. Jde zřejmě o doplněk polosvátečního oblečení svobodného děvčete. Obdobný obrázek z roku 1890 najdeme u Josefa Klvani (1918, obr. 172, Lanžhot) a ani zde se nejedná o oblečení všední – stará žena v červeném mentíku má na hlavě bílý potištěný šátek uvázaný dozadu, úvazem *na drndu*.

Úvaz zachytil ještě dr. Joža Dostál, který pečlivě kresbou a fotografiemi dokumentoval vše, co se vztahovalo k Podluží. U něho je zaznamenán způsob vázání spodního šátku, který má dodat vzadu požadovaný obdélníkový tvar šátku svrchnímu, oblíbený zřejmě přenosem z velkého *kachlového* čepce, šetřené drahé sváteční součásti. Spodní šátek zachytil roku 1957 v Lanžhotě, svrchní přes něj vázaný ve Staré Břeclavi u ženy, narozené r. 1860. V obou případech je to doplněk spíše všedního oblečení. Vždy jindy, jde-li o šátek na hlavu, vázal se běžným způsobem pod bradu.

Také se dočítáme u Klvani, na kterého se můžeme bezpečně spolehnout (1918, s. 163), že šátky se nosily na neděli, na všední den pak šátky vázané pod bradu. Ale v neděli mohly

1. Úprava spodního šátku pod malý šátek, vázaný dozadu. Dokumentace J. Dostála z r. 1957, Lanžhot.

2. Úvaz „na drndu“. Podle nedatované dokumentace J. Dostála ze Staré Břeclavi (žena nar. r. 1860).

3. Slováci v městysi Břeclav. Podle mapy Ferdinandovy Severní dráhy, úsek Brno–Vídeň, po r. 1840. (Státní okresní archiv Brno-venkov.)

mít staré ženy kolem čepce (a někdy prý i děvčata kolem rožků?) velké čtvercové *zavíjačky* z jemného tylu. Tak to k polovině 19. století namaloval opět Josef Mánes. Podle analogie s tím, že se v některých vesnicích před tylovými šátkami nosily šatky plátěné, lze tak uvažovat, že se před tylovými zavíjačkami nosily velké čtvercové plátěné. Můžeme se o něčem podobném přesvědčit na nedalekém jihozápadním Slovensku a severozápadním Maďarsku a toto střídání bylo běžné i jinde na Moravě, u jiných krojových součástí. Velký bílý šátek překřížený pod bradu, kterou z velké části kryl, a uvázaný v týle je totiž úbor hlavy vdavých žen na celé Moravě přešlý z minulých staletí. Během 19. století zmizel. Byl nošený v zimní době a oblíbený zvláště starými ženami ve smutku.

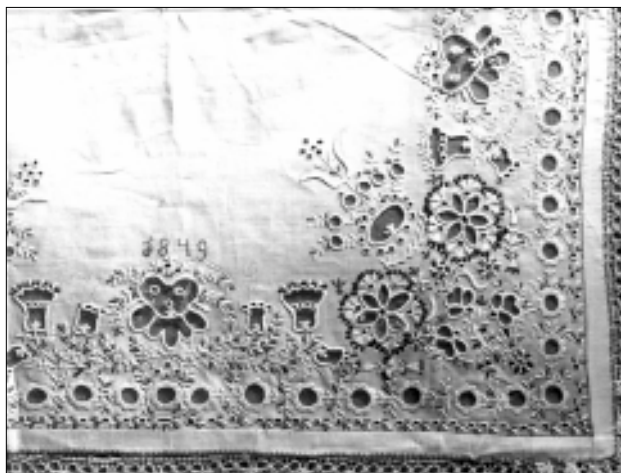
Z let 1840–1850 pochází mapka Ferdinandovy Severní dráhy v úseku Brno–Vídeň a na ní je na třetí zastávce, v městysi Břeclavi, žánrový obrázek nazvaný *Slováci*.¹ Je to rytinka v původní velikosti 40×40 mm, s chalupou a žudrem v pozadí, s mladým svobodným párem ve svátečním oblečení, s dětmi, sedícími muži v haleně a nějaké *kabani*. Zádý obrácená stojí žena s bílým šátkem na hlavě, jakoby vázaným kolem *rožků*, kromě Mánesových vyobrazení doposud jediný doklad tohoto úboru hlavy.²

S takovými plátěnými šátkami se setkáváme porůznu v muzeích, aniž si jich kdo kdy více všiml. Pocházejí totiž z prvních sběrů a přesnější lokalizaci postrádají. Byli bychom ochotni považovat je za produkt luhačovického Zálesí, přivedeni k tomu kontroverzními ilustracemi v knize A. Václavíka např. č. 319 na tab. CXX, nebo kresbami na str. 165 a 487, u těch s popiskou, že autorkou výšivek je Fraňa Václavíková z Pozlovic, zřejmě z autorova příbuzenstva. Mají však ornamentiku velmi odlišnou od té, která se vyskytuje na Zálesí nebo na blízkém jižním Valašsku.

Václavík má však ve své knize na str. 452 ještě jiný odkaz, totiž že se kostelník Jan Malaník z Pozlovic oženil s děvčetem z Lanžhota. Vliv výšivek z této podlužácké vesnice nezapírá, ale ne dosti odlišuje výšivky pocházející přímo z ruky této *kostelníčky* a výrobky jiných žen, už jen inspirovaných. Tento druhý způsob rozeznáváme např. na šátku tab. 320 – CXX, kde se zjednodušila výšivka na okrajích a místo tylových výplní velkých vzorů se použilo mřížkování. Podlužácké prvky se na ní vyskytují ovšem i nadále. Jde o hotová schémata, která měla každá vyšívačka nakreslená v zásobě a která Malaníková zřejmě dala k dispozici i jiným vyšívačkám, nebo si je obkreslily z jejích prací, protože byly proti místním odlišné, bohatší, a proto ceněné.

Jeho sdělení o kostelnici Malaníkové a uveřejnění ilustrací má však ještě jeden význam,

4. Obojek vyšitý bíle s červenými a stříbrnými detaily, Lanžhot 1849, Sb. EÚ MZM Brno, inv. č. 8409. (Sb. Kretz I.)

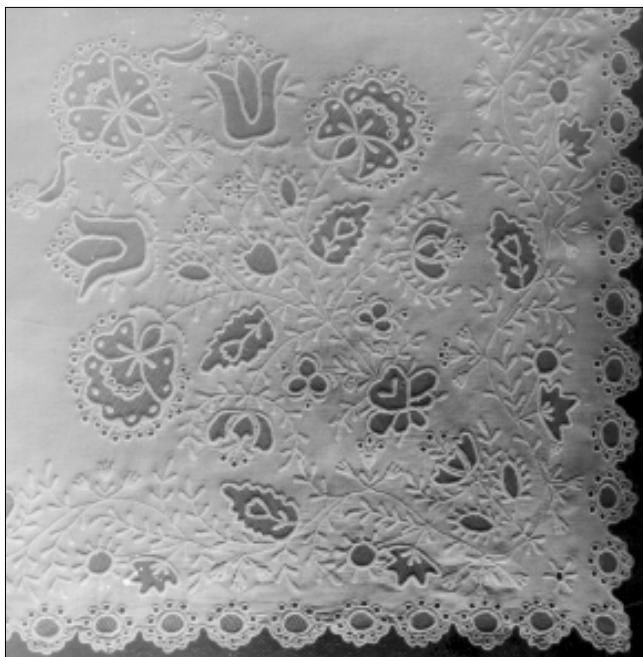

5. Šátek na hlavu, Lanžhot (?), kolem r. 1850. Sb. NM Praha, inv. č. 93.567.

6. Šátek na hlavu, Lanžhot, kolem r. 1850. EÚ MZM Brno, Sb. Vesna 655.

7. Šátek na hlavu, Moravská Nová Ves, 1850–1860, Sb. EÚ MZM Brno, inv. č. 9036.

zpětný. Připomnělo nástup bílé výšivky a vztah jejího vývoje na bílých zástěrách, objevující se teprve kolem poloviny 19. století, k ostatním krojovým součástem. Na počátku je obojek datovaný rokem 1849, který jako by se zcela vymykal z normy běžné v místě. Vzbuzuje rozpaky, protože má okraje zpracované jednoduše – místo obvyklých *ozubečků* (trojúhelníčků) a *šlápky* (prošívané mřížky) jsou tu dvě řady dírek, podobně jak se začaly vroubit zástěry – *fěrtochy* a poté nebo zároveň šátky na hlavu. Pak jsou tu nové motivy. První doklady bílé výšivky prostě jenom provedly bíle, co mohlo být vyšito červeně nebo zlatě či stříbrně. Ale zde jsou najednou šesticípé hvězdice či květy, jiná stylizace tulipánu, sestava z geometrických prvků s bohatým lístkováním, v rozích hromadění prvků vzájemně nesusvisejících. Je to, anebo není Lanžhot?

Na prvních zástěrách z této doby se prohlubuje tendence, která se právě v Lanžhotě vyvinula, totiž opakování malých celků, v určitém rytmu, nikoli jejich organické propojování. Tyto celky jsou předkládány jako hotové, dané, nemění se. Zástěry jsou pak dvojího druhu – *fěrtochy* pro svobodné ke svátečním příležitostem, lemované jako obojek z r. 1849 – rovně, s vláčkovou krajkou, nebo jsou to *canglovice* pro starší ženy, kde jsou na okrajích zuby, bohatě vyplněné výšivkou.

Všechno toto najdeme na třech dokladech šátků na hlavu, které můžeme klást do let 1850–1860. Ten, který pochází z Národního muzea v Praze, má v hlavním rohu také neorganickou kompozici ze samostatných kytiček a geometrických útvarů, sestavenou však s výsledným dojmem symetrickým. Mezi prvky nechybí stylizace karafiátu, charakteristická pro Podluží, a trojice tulipánů (přeměněných na jakési zvonky), po stranách šátku pak mezi kytičkami známé hvězdice – květy, s čímž jsme se setkali na obojku. Ve výplních se střídá tyl dvojí kvality. Na okraji jsou pak zuby vyplněné drobným prvkem, jako na *canglovici*.

Šátek z Vesniných sbírek (nyní v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea) pochází od stejné vyšivačky. Kompozice výšivky v rohu je obdobná, jednodušší o jeden olistěný čtyřlíst v dolní části, na vrcholku kytice je též centrální karafiát (ptáček pod ním však chybí), spíše ukrytý menší tulipánek a další stylizace květů vytvořené z fantazie vyší-

vačky. Rovněž zubový okraj je vypracován jednodušeji. Ucelené prvky v řadě jsou pak podle jiného výběru z dané zásoby.

Jako třetí z této skupiny je možné uvést šátek publikovaný Václavíkem (bez uvedení instituce, kde se nachází), je variantou druhého dokladu, s prvním má společné použití hvězdic a ptáčků. Srovnáme-li s nimi šátek č. 320 – CXX, shodně s Václavíkem bychom ho mohli určit jako vzniklý v Pozlovicích. Přestože používá obdobné prvky do sestavy v rohu, karafiát už není centrální a pozornost přitahuje spíše oválný útvar uprostřed. Výplně jsou podkládány tylem, ale vymřížovány a proto nedochází k prudkým kontrastům světla a stínu. Chybí také boční roh a se zjednodušeným okrajem se přizpůsobuje místní normě. Je zklidnělá, zjemnělá, i když poznamenaná importem z Podluží. Kdybychom neměli Václavíkova svědectví o ženě pocházející z Lanžhota, těžko bychom mohli sestavit tuto hypotetickou řadu, počínaje obojkem z r. 1849. Máme však ještě jeden šátek z brněnského muzea, zcela jiného charakteru, se zcela jiným kompozičním pojetím. Výšivka na něm je velkorysejší, nemozaiková. V rohu je pravidelná kytice, ve které sice také převládají tři karafiáty, ale ostatní prvky jsou zjednodušené do větší srozumitelnosti, výchozí se stala váza přeměněná na okřídlené srdce. Z rohu se na obě strany rozbíhá vlnovka s olistěnými větvíčkami a organicky připojenými motivky, vcelku chudými. Zuby na okraji jsou sice s výplněmi, ale mechanickými. Charakteristické jsou protáhlé listy s tylovou výplní a převyšiváním rostlinným motivkem. Není tu až taková úzká návaznost na výšivku na zástěrách. To vše ukazuje na pozdější dobu vzniku a na styl běžný v Moravské Nové Vsi.

Kdyby nebylo tohoto posledního dokladu, mohli bychom uvěřit Václavíkovi, že se takové šátky vysívaly jenom na luhačovickém Zálesí. Ten však potvrzuje jejich výskyt a nošení na Podluží, snad pro polosvátek a pro starší ženy. V paměti byly překryty tylovými zavíječkami.

Poznámky:

- 1 Uvazování šátku dozadu se vyskytovalo také u Charvátek na drnholeckém panství a říkalo se mu „hanáčit se“.
- 2 Na této mapě je také zajímavý žánrový obrázek nádraží ve Vídni a velmi drobné rytinky krajiny a vesnic kolem trati.
- 3 Mám zkušenost z kvašů z r.1814, že muži často nedovedou přesně zobrazit úbor hlavy žen, zvláště úvazy šátků dozadu.

Literatura:

- K l v a ň a, J o s e f: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. In: Moravské Slovensko sv. 1, Praha 1918, s. 97–252.
- K r u ž í k, J a n: *Kroje na Podluží*. Břeclav, b.r.v.
- L u d v í k o v á, M i r o s l a v a: *Lidová výšivka na Podluží*. Uherské Hradiště 1982.
- L u d v í k o v á, M i r o s l a v a: *Moravská lidová výšivka*. Brno 1986.
- L u d v í k o v á, M i r o s l a v a: *Poznámky k vývoji kroje na Podluží v první polovině 19. století*. Folia ethnographica 27 (1993) 47–58.
- V á c l a v í k, A n t o n í n: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 1930.
- Z e m a n, J. A.: *Die Podlužaken. Ein kleyner Beytrag zur Ethnographie von Mähren*. Mährischer Wanderer 1811.

Prameny:

1. *Archiv dr. J. Dostála*, dnes v UÚ MZM Brno
2. *Mapa Ferdinandovy Severní dráhy v úseku Brno–Viedeň*. Kolem r. 1840. Státní okresní archiv Brno-venkov, Rajhrad. Faksimilní vydání.

PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. (n. 1923), v letech 1956–1986 vědecká pracovnice EÚ MZM v Brně. Ve svém odborném zájmu se orientuje na lidový oděv, lidový textil a výšivku. Je autorka odborných knih, studií a článků.

Kopftücher vom Gebiet Podluží

Zusammenfassung

Podluží ist wohl das einzige mährische Gebiet, in dem große bedruckte sg. türkische Kopftücher nicht heimisch geworden waren, obwohl bedruckte Kopftücher aus Leinen oder Baumwolle bereits 1811 erwähnt wurden. Der Maler Josef Mánes hat in der Mitte des 19. Jahrhunderts in Stará Břeclav ein kleines rotes, am Hinterkopf zum Zipfel gebundenes Kopftuch abgebildet. Auf einer Fotografie aus dem Jahre 1918 hat deren Autor Klvaňa eine Frau aufgenommen, die ein weißes, bedrucktes, am Hinterkopf gebundenes Kopftuch trägt. Die bestickten Leinentücher sind in verschiedenen Museen zu finden, können jedoch nicht genau lokalisiert werden. Die Gewohnheiten beim Tragen der Kopftücher im Gebiet Podluží dokumentieren auch die Vesna-Sammlungen des Instituts für Ethnographie beim Mährischen Landesmuseum in Brno, wobei die von Antonín Václavík publizierten Unterlagen von besonderer Bedeutung sind, indem sie belegen, was für Kopftücher in diesem Gebiet von älteren Frauen als Beiwerk zur halbfestlichen Tracht getragen werden. Sie sind dem Gedächtnis entschwunden, weil sie im Bewußtsein mit Tüllkopftüchern überdeckt wurden.

Headscarves in Podluží

Abstract

Podluží is probably the only region in the whole Moravia where the big Turkish headscarf never caught on, although there appeared mentions of printed scarves both canvas and cotton as soon as 1811. In one of his paintings Josef Mánes recorded a small red scarf that used to be tied at the back over the tail in Stará Břeclav in the mid-19th century. In 1918 Klvaňa photographed a woman wearing a white printed headscarf tied at the back. In numerous museums one can see many canvas scarves, although these have not been satisfactorily localized. Scarf-wearing in Podluží is also documented in the collections of Vesna in the Institute of Ethnography of the Moravian Museum in Brno. The most important evidence of scarf-wearing is represented in the material published by Antonín Václavík. It proves that scarves were worn by elderly women in semi-festival costumes. Scarves have faded from our memory because for years they have been covered by tulle wrappers (*zavíjačky*).

NÁBOŽENSKÉ MOTIVY NA LIDOVÉ KERAMICE

Marie Náplavová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

K vzácným zdobným motivům na keramice, z období konce 18. a 19. století, patří náboženské výjevy ze života svatých, postavy světců a světic. Jejich ojedinělost nás vedla ke zpracování uvedené kolekce.

Keramická sbírka patří ve Slováckém muzeu k nejstarším nejen datem nákupu či darování muzeu, ale především vlastní datací. Ve výzdobě je zastoupena převážně rostlinným a květinovým dekorem, méně pak prvky dokládajícími stavitelství a architekturu. Také náměty zoomorfního charakteru, výjevy ze života lidu, ale i motivy s cechovními znaky patří k méně zastoupeným. Kolekce s náboženskou tematikou tvoří z celkového počtu 4 772 kusů keramiky 108 sbírkových předmětů.

Motivy světců a světic jsou zobrazovány v největším počtu na velkých i menších džbánkách, méně se vyskytují na mísách, talířích, koutních hrncích a kamnových kachlích. Své místo mají – také v souvislosti s funkcí a posláním předmětu na kroupkách, které se vyskytovaly v každé domácnosti. Samostatnou skupinu tvoří keramické plastiky a reliéfní obrázky. Pocházejí zejména ze západoslovenských keramických dílen (Stupava, Dechtice, Košolná, Modra, Boleráz), ale i z Vyškova. Jsou datovány koncem 18. a 19. století. Dílny v Tupesích a Ratíškovcích, které vznikly počátkem 20. století, se věnovaly této tematice

1. Majoliková miska s motivem P. Marie s Ježíškem, Vyškov, první polovina 19. století (E 24.787).

po celou dobu své existence jen okrajově. S přelomem 19. a 20. století postupně upadá ruční výroba keramiky, je nahrazována továrními výrobky a s ústupem uctívání kultu svatých mizí poptávka po předmětech s náboženskými výjevy.

Náměty ze života svatých byly zobrazovány obvykle uprostřed výdutí džbánů, výrobci je téměř vždy umísťovali jako centrální motiv, který byl dále doplňován nejčastěji rostlinným dekorem. Záleželo na schopnosti mistra, jak dovedl výtvarně zvládnout figurální námět, který byl prováděn podle předloh. Výrobky s náboženskými náměty byly zhotovovány na zakázku, především jako dárek pro kmotřence. Na předmětech byli často znázorňováni jejich patroni – přímluvci a pomocníci kmotřenců v nouzi a nečekaných životních situacích. Předměty s výjevy ze života svatých byly tradičně nabízeným zbožím na poutích, trzích a jarmácích, kde patřily k žádaným předmětům. Kupovaly se nejen jako památeční upomínky, ale také jako dary pro příbuzné a známé.

Světky a světky jsou téměř vždy symbolizováni svými atributy. Výjevy jsou usazovány do kruhových nebo oválných věnečků z květů, pod znázorněnými postavami bývají obvykle uvedeny iniciály nebo jméno zobrazeného světce, někdy vročení.

K nejpočetnější části keramické sbírky s náboženskými motivy patří mariologická tematika. **Panna Maria** se stala nejfrekventovanější postavou zobrazovanou na keramice v nejrůznějších podobách. K oblíbeným patří spodobnění s malým **Ježíškem v náručí**, buď jako kresba, nebo reliéf. Ve sledované kolekci muzea je zastoupeno dvanáct kusů hrnčářských výrobků – menších kubaněk s hnědou nebo ojedinele tmavě zelenou polevou, s reliéfním motivem Panny Marie s Ježíškem. Postavy byly modelovány z hlíny a figurky přilepovány na výdutě hliněných kubaní. Pocházejí z mariánských poutních míst, především ze Svatého Hostýna, Provodova, Žarošic, Šaštína i odjinud. Lidé v nich přinášeli svěcenou nebo zázračnou léčivou vodu do domácnosti, sousedům nebo nemocným. Ke známým výrobcům drobných kubaněk patřil hrnčír a kamnář Michal Žitný z Halenkovic u Napajedel. Obvykle je prodával poutníkům u Vodní kaple na Svatém Hostýně. Figurální tvorbou ovlivnil i svého syna Albína Žitného. Keramiku s náboženskou tematikou tvořil s velkou oblibou. K námětu pro něj typickému patřila modelovaná postava Marie v bohatém zdobném šatu, v levé ruce drží Ježíška, v pravé žezlo. Ježíšek má v levé ruce jablko, na hlavách mají vymodelovány korunky. P. Maria stojí na půlměsíci, na jehož vnitřní straně je zobrazen lidský obličej. Svůj podpis a dataci uváděl ze zadní strany plastiky. Ve sbírce je uložena jeho hrnčářská plastika Panny Marie Křtinské (E 20.392). Je signovaná, datovaná rokem 1876. Ke specifickým patří také těžší, masivnější plastiky, obvykle na zavěšení – drobná pětadvacetimetrová postavička P. Marie z roku 1906 (E 12.241) a nedatovaná soška P. Marie na podstavci (E 12.128).

Mariánský motiv se objevoval i na kamnových výklenkových kachlích, které se vkládaly do průčelí kamnových stěn. Tento typ je v našem muzeu zastoupen dvěma světlezelenými kachlemi. Zobrazují korunovanou Pannu Marii a P. Marii s děťátkem, pocházející z počátku 20. století z kamnářské dílny ze Starého Města (E 19.594, E 19.583).

S námětem P. Marie s Ježíškem se nejvíce můžeme setkat v hojném zastoupení na velkých i menších majolikových džbánech. Naši kolekci doplňuje šest džbánů ze Stupavy z první poloviny 19. století, nejstarší z nich (E 30.097) je datován rokem 1812. Všechny jsou opatřeny tiskacím nápisem S:MARIA. Obdobný motiv se objevuje na míse (E 20.520) a misce (E 24.787) z Vyškova, z první poloviny 19. století. P. Maria s Ježíškem je častou ozdobou kropenek. K zajímavým patří barokní kropenka z Vyškova z roku 1820 (E 19.092), na dalších šesti kropenkách jsou motivy P. Marie s Ježíškem nejen kreslené, ale i reliéfní. Novější pocházejí z keramických dílen v Tupesích ze čtyřicátých let 20. století až po současnou tvorbu.

K výjimečným majolikovým soškám patří **P. Maria Pomocná a Trůnící** z druhé poloviny 20. století z Tupes (E 19.626, E 29.498, E 19.627, E 19.624), dvě sošky Matky s dítětem z Košolné (E 24.743, E 24.761), datované první polovinou 19. století a jedna z Ratíškovic (E 20.302). K výzdobě interiérů sloužily také reliéfní keramické obrázky na zavěšení. Ko-

2. Majolikový džbánek s motivem sv. Anna učí Marii, Stupava, z druhé polovina 19. století (E 3009).

3. Majolikový džbánek na výduti s kresbou sv. Ondřeje, Stupava, první třetina 19. století (E 3066).

4. Majolikový džbánek s kresbou Piety – P. Marie Šaštínské, Stupava, z let 1890 (E 2992).

5. Majolikový džbán s kresbou sv. Trojice, Stupava, první třetina 19. století (E 3219).

lekce keramiky obsahuje reliéfní obrázky Panny Marie s Ježíškem ze slovenských dílen z Velkých Levár, Košolné a Stupavy (z roku 1830, 1850, 1890). Odtud pocházejí tři džbány (E 3230, E 3082, E 3088), mísa (E 18.314) a talíř (E 3215) zdobené motivem **hlavy Panny Marie**. Všechny předměty mají nápis a zobrazení je lemováno věncem z barevných květů. Předpokládaný datum výroby je rok 1860 a 1890.

Džbány, kropenky a hrnčířské kachle jsou v naší kolekci často zdobeny také výjev P. Marie souvisejícími s Kristovým ukřižováním. Motivy **Piety** nejvíce spodobňují P. Marii Šaštínskou na dvou menších džbancích ze Sobotiště (E 6892) a Stupavy (E 2992) z let 1890. Pieta je zobrazena na dvou kropenkách z Košolné (E 19.128) z roku 1820 a z Tupes (E 19.108) z roku 1941. Motiv Piety využíval jako námět pro reliéfní plastiky také Albín Žitný. V muzeu se nachází pouze jeden kus (E 20.393) s datací 1904. Na třech masivních temně zelených glazovaných kamnových kachlích je zobrazena Maria s Ježíšem na klíně, s lisovaným dekorem vějířovitých paprsků. Jednotlivé miniaturní i větší samostatné sošky Piety byly vyráběny nejrůznějšími způsoby. Sbíрку dotváří závěsná Pieta se dvěma malými svícny v podobě džbánek (E 24.744), závěsná Pieta tlačená do formy (E 24.743), dutá (E 27.463) a dvě keramické reliéfní plastiky Piety (E 19.150, E 24.761).

Panna Maria je zobrazována i **ve společenství svatých**. Na kubani ze Stupavy (E 19.158) z roku 1860 je doprostřed výdutě situována Panna Maria a nápisem MARIA x O x P x N. Z levé strany ji doprovází postava sv. Vendelína s nápis s. WENDELINOS a vpravo postava sv. Josefa s nápis s. JOSEPHUS.

Ústřední postava křesťanské víry – **Kristus** – se objevuje na keramice jako základní téma kristologické ikonografie. Z ní k nejčastěji se vyskytujícím patří výjev *Umučení Krista, Krista nesoucího kříž, Krista na kříži, Snímání Krista z kříže a Krista v hrobě*. **Umučení Krista** je zobrazeno na velkém sedláckém majolikovém džbánu (E 2980) ze Stupavy s datováním 1851. Vzácný hrnčířský kus představuje forma na bábovku s centrálně umístěným utýraným výrazem obličeje (E 6599). Z nové provenience tupeské dílny pochází menší majolikový kříž s hlavou Krista (E 25.944), stejný motiv je zobrazen i na keramickém obrázku (E 19.147) z roku 1868. **Kristus nesoucí kříž** je namalován na dvou majolikových džbánech (E 3049, E 3042). Džbán z Malacek je navíc opatřen nápisem NASLED, výjev džbánu ze Stupavy je doplněn textem IESUS + KRISTUS +. Motiv **Krista na kříži** se vyskytuje i na hrnčině. Ve sbírce je spodobněn na větším hnědém hrnci (E 20.201) se dvěma klečícími postavami pod křížem. Nachází se také na zelenomodré kropence z Jalubí (E 19.109) z roku 1850 – pod křížem stojí dvě ženské postavy. Nejčastěji je však zobrazován na majolikových džbánech. Muzeum vlastní dva džbány ze Stupavy (E 3079, E 18.692) z první poloviny 19. století, na jednom z nich je postava ukřižovaného Krista ze spodní strany lemována květinovým ornamentem, druhý zdobí výjev ukřižovaného Krista na výduti ze stran doprovázen postavou sv. Anny učitelky s nápisem S. ANNA, na druhé straně Pietou. Obdobný motiv je také na deseti majolikových kropenkách, z nich nejstarší pochází z Vyškova (E 19.096) z roku 1820, ostatní jsou z druhé poloviny 19. století. **Snímání z Kříže** je zachyceno na velkém dekorativním talíři (E 24.769) ze Sobotiště, datovaném první polovinou 19. století. Jediná plastika v kolekci keramiky z roku 1910 zobrazuje **Krista v hrobě**.

Samostatnou skupinu tvoří světci a světice, jenž splňovali funkci osobních patronů a svatí, kteří byli proslulí jako ochránci před živelnými pohromami a pomáhali v mezních životních situacích.

Sv. Josef pěstoun je často zobrazován s atributem – lilií v ruce, což dokládá malá mísa z Rakouska (E 19.071), s Ježíškem v náručí a s lilií – na keramickém obrázku (E 24.751) ze Sobotiště z roku 1811. Ke sv. Josefu, zpodobňovanému na reliéfních obrázcích jako umírajícího, se obraceli věřící s modlitbou za šťastnou hodinku smrti (E 19.145).

Sv. Anna se objevuje na dvou džbancích v roli učitelky, jak učí klečící Pannu Marii z otevřené knihy. Oba džbány (E 3009, E 3048) pocházejí ze Stupavy z konce 19. století.

Postava **sv. Jana Nepomuckého**, uznávaného patrona české země, je ve sbírce muzea vyobrazena na keramice jako kněz v rochetě, s pěti hvězdami okolo hlavy. V ruce drží kříž

6. Výklenkový kachel s reliéfem Piety, hrnčičina, jihovýchodní Morava, poslední čtvrtina 19. století (E 19.592).

a palmu, symbol mučednictví a vítězství. Na třech majolikových džbánech je pod postavou sv. Jana Nepomuckého nápis S. IANNE nebo S. Johanes. Pocházejí z Bolerázu (E 24.724) z roku 1808, z Dobré Vody (18.855) z roku 1807 a ze Stupavy (E 18.770) z roku 1808. Dalšími předměty s figurálním výjevem sv. Jana Nepomuckého jsou kropenka z Tupes (E 19.123), reliéfní obrázek ze Stupavy (E 24.771) z první poloviny 19. století a kamnový výklenkový zeleně glazovaný kachel (E 26.733) obdélníkového tvaru, z roku 1847 (E 26.733).

Sv. Jiří je na lidové keramice nejčastěji zobrazován na koni, při boji s drakem. Ve sbírkách muzea je vyobrazen na džbánu s cínovým víkem (E 24.862) z Rakouska z roku 1820, na dvou keramických obrázcích (E 24.963, E 19.152).

Sv. Veronika, která podle tradice podala Ježíšovi na křížové cestě svou roušku k otření jeho obličeje, bývá zobrazována s rouškou, na níž je zachycen odraz Kristovy tváře. V keramickém fondu je ztvárněna na šesti majolikových kropenkách ze západoslovenských majolikových dílen z konce 18. a první poloviny 19. století.

Slovanští věrozvěstové **sv. Cyril a Metoděj** jsou zobrazováni společně – Cyril jako řeholník s knihou Písma svatého, Metoděj jako biskup s berlou. Ze zdejší mařatické Stanclovy dílny pochází sousoší Cyrila a Metoděje (E 19.312) z roku 1940. Z bolerázké dílny je keramický obrázek s postavami patronů (E 19.146), s nápisem SVATI CYRIL A METHODEJ z roku 1850.

Archanděl Michael byl zobrazován většinou jako rytíř ve zbroji s kopím nebo mečem a štítem, přemáhající ďábla v podobě draka. V této podobě je vyobrazen i na třech majolikových džbánech, s nápisem S. Miachal, S: MICHAELIS. Všechny pocházejí ze Stupavy, z první poloviny 19. století.

Sousoší **Adama a Evy** (E 19.151), patronů hrnčičů, je doplněno nápisem ADAME – EVO – ORODUJTE ZA – HRNČIŘE. Pochází z Tupes z roku 1941.

Sv. Alžběta s Janem Křtitelem je zobrazována na džbánu ze Stupavy (E 3011) z roku

1890, je doplněna nápisem S + ELISABETA a nachází se také na reliéfním obrázku ze Sobotiště (E 24.750) z přelomu 19. století.

Motiv klečící **sv. Barbory** s textem S+BARBARA tvoří dekor džbánku ze Stupavy z roku 1890.

Sedlácký džbán (E 2957) ze Stupavy z roku 1844 je zdoben postavou **sv. Kateřiny** s nápisem S.CATHARINA a je doplněn rostlinným a květinovým dekorem.

Soška **sv. Floriána** (E 19.141) zobrazuje patrona požárníků v uniformě římského vojáka, hasícího hořící dům. Pochází z dílny Heřmana Landsfelda ze Strážnice z roku 1944.

Na dvou džbancích se nachází **sv. František z Assisi** ve dvou podobách. Na jednom džbánu (E 3047) je oděn do řeholního šatu a objímá se s andělem, na druhém je vyobrazen s atributy – křížkem a ratolestí v ruce (E 6525).

Velký sedlácký džbán (E 2771) ze Stupavy z roku 1888 je zdoben postavou **sv. Matouše**. Text udává nejen název světce +S+MATHIAS, ale i jméno objednatele výrobku - MACEJ + PUSKAČ, což se na sledovaných předmětech vyskytuje velmi zřídka.

Postava **sv. Ondřeje**, v lidovém prostředí zobrazovaného jako patrona rybářů a řezníků, je umístěna na výdutí džbánu (E 3066) v hruškovitém oválu, označena nápisem S. ANDREAS a v pozadí zobrazuje světce s hlavním atributem – ondřejským křížem ve tvaru X. Pochází ze Stupavy z roku 1830.

Sv. Štěpán je nejvíce spodobňován jako král s korunou a žezlem. Dokládají to džbány ze Stupavy z poloviny 19. století. Jsou na nich pod figurálním výjevem nápisy S + STEFANUS, jeden z nich (E 2 915) je opatřen iniciálami výrobce (IK – Jan Kostka) a objednatele TOMAS NEMEC, společně s datem 1844.

Mučedník **sv. Šebestián** je na jednom menším džbánu (E 3069) vyobrazen jako postava stojící u stromu, se šípy v těle. Pod postavou je nápis S + SEBESTIAN. Byl vyroben ve Stupavě v roce 1890.

Výjimečným motivem je zobrazení **Svaté Trojice** na džbánu (E 3219) ze Stupavy z roku 1930 a vyobrazení **Pražského Jezulátka** na kropence (E 19.110) z Tupes z roku 1945.

Zpracování náboženských motivů na lidové keramice ve Slováckém muzeu je drobným příspěvkem, jež se snažil postihnout zobrazování námětů z religiozního světa na trojrozměrném keramickém materiálu sbírkového fondu muzea. Celkový fond keramiky nabízí řadu námětů pro další studijní a publikační účely.

Literatura:

Černohorský, Karel: *Moravská lidová keramika*. Praha 1941, s. 128,137–138.

Hošková, Miloslava: *Světky jako námět pro výzdobu předmětů lidové kultury*. In: *Světky v lidové kultuře*. Uherské Hradiště 1995, s. 65–70.

Landsfeld, Heřman: *Z dějin stupavské keramiky*. Brno 1948, s. 19.

Landsfeld, Heřman: *Lidové hrnčířství a džbánkařství*. Praha 1950, s. 70–72.

Loprais, Tomáš: *Žitný Albín, lidový keramik*. Uprkův kraj, 10–11(1943), s. 18.

Kalinová, Alena: *Poznámky k lidové kamnářské plastice z moravského území*. In: *Folia ethnographica* 21 (1987), s. 64.

Pišútová, Irena: *Fajansa*. Bratislava 1981, s. 18.

Remešová, Věra: *Ikonografie a atributy svatých*. Praha 1991.

Ryneš, Václav: *Atributy světců*. Roztoky u Prahy 1969.

Tarcalová, Ludmila: *Hrnčířské výrobky Albína Žitného ve sbírkách Slováckého muzea*. Studia Muzea Kroměřížska 1982, s. 93–94.

PhDr. Marie Náplová (n.1943), etnografka Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na lidovou keramiku, především na majolikové dílny na Slovácku.

Darstellung der Heiligen auf der Volkskeramik

Zusammenfassung

Im keramischen Fonds des Museums für die Mährische Slowakei befindet sich eine Reihe von interessanten Sammlungsgegenständen, die mit verschiedenen Motiven, unter Verwendung verschiedener Techniken verziert worden sind. Die Darstellungen von Heiligen oder Szenen aus dem Heiligenleben zählen zu seltenen Themen. Mit plastischen Reliefs der Jungfrau Maria mit dem Kind sind überwiegend kleine flaschenförmige Töpfereien verziert. Sie stammen aus Wallfahrtsorten und dienten zum Heimholen von Weihwasser. Vereinzelt ist eine plastische Verzierung auf Töpfen oder Weihwasserbecken zu finden. Interessant sind die in die Frontwand des Kachelofens eingesetzten und mit Reliefs versehenen Nischenkacheln. Sie stellen die Pieta, die Jungfrau Maria, den Heiligen Johannes Nepomuk dar. Die Darstellungen der Heiligen auf der Majolika sind am häufigsten auf größeren Krügen, großen und kleinen Dekorativtellern, seltener auf Schüsseln und Ecktöpfen zu finden. Überwiegend sind Wallfahrtsmadonnen – von Hostýn, von Svatý Kopeček gestaltet, aber auch Jesus Christus, die Heiligen Cyrill und Methodius, der Heilige Stephan. Die häufigsten Motive auf den Weihwasserbecken sind die Heilige Veronika mit Tuch, der Heilige Johann Nepomuk, die Jungfrau Maria und die Pieta. Die Heiligen-Gestalten sind als keramische Bilder (die Heilige Elisabeth, der Heilige Joseph, der Heilige Johann von Nepomuk u. ä.) oder als selbständige Plastiken (der Heilige Florian, der Heilige Georg, die Jungfrau Maria mit dem Jesuskind) geformt. Manche derartige Gegenstände wurden als Geschenke auf Bestellung hergestellt oder zum Andenken an Wallfahrten bestimmt. Alle keramischen Gegenstände älterer Provenienz stammen aus slowakischen keramischen Werkstätten (Sobotiště, Modra, Stupava), die jüngere Keramik entstand im Gebiet von Uherské Hradiště (Tupesy, Mařatice, Strážnice).

Depiction of Saints on Folk Pottery

Abstract

In the pottery collection of the Museum of Moravian Slovakia one can encounter many interesting objects which display different motifs and techniques of decoration. Saints and scenes from their lives represent a relatively rare theme. Dishes made of potter's clay which are mostly of the kind called *kubaňky* (a kind of jug) are decorated with plastic relief of the Virgin Mary and Child. They come from places of pilgrimage and they were used for carrying holy water to households. Plastic decoration can be sporadically found also on pots and holy water fonts. Quite capturing are niche tiles decorated with reliefs of pietá, the Virgin Mary or St. John Nepomuk that were inlaid in the frontal side of tiled stoves.

As for majolica, the depiction of saints is mostly to be found on somewhat larger jugs, large as well as small decorative plates and to a lesser extent on bowls and on so called corner pots (*koutní hrnce* – pots that were used for chicken soup that was served to a woman right after childbirth – women usually lay in a corner of a room). The decoration mostly represents the Virgin Mary of different places of pilgrimage: Hostýn, Svatý Kopeček. Sometimes also other figures are depicted: Christ, St. Cyril and Methodius, sv. Stephen, St. Francis, St. Catherine, St. John Nepomuk etc. The most common themes on holy water fonts are the figures of St. Veronica with Veil, St. John Nepomuk, the Virgin Mary and pietá.

The figures of saints can be found on ceramic pictures (St. Elizabeth, St. Joseph, St. John Nepomuk etc.) or as solitary statues (St. Florian, St. George, the Virgin Mary and Child). Many of them had been commissioned and donated or they were sold as souvenirs from pilgrimage. All pottery items of early provenience come from Slovak workshops (Sobotiště, Modrá, Stupava). Later pottery was created in the workshops around Uherské Hradiště (Tupesy, Mařatice, Strážnice).

SOUSEDSKÉ OBYČEJOVÉ PRÁVO

(Příspěvek k problematice obyčejového práva)¹

Ludmila Tarcalová, Slovákcké muzeum, Uherské Hradiště

Obyčejové právo mělo v životě lidu své místo a opodstatnění. V sousedské komunitě platila v různých časových obdobích řada právních norem, které se ve stejné, ale i oslabené podobě, tradují dodnes.

Obyčejové právo, jako ustálený soubor tradic udržovaných norem, platilo i ve vztazích mezi sousedy. I zde bylo součástí morálního systému. V druhé polovině 20. století se problematika sousedských vztahů hodně změnila. Změny bychom zaznamenali v chování, morálních kritériích a hodnotách. Nakolik se fungující tradiční normy v sousedské komunitě jako vžitá právní normy udržely nebo nakolik se obyčejové právo jako celek oslabilo či inovovalo, chceme sledovat na materiálu z Uherskohradištska.

Na vesnicích byli za sousedy považováni lidé bydlící po obou stranách domu, místy až do pátého stavení z každé strany ulice. Další sousedi byli *jen ostatní z ulice* a se vzdálenější bydlícími nesetrvávali v pravém sousedském vztahu. Rodina si dobrých sousedů vždy velmi vážila, běžně se říkalo – *soused největší rodina*. Ve větších vesnicích se za sousedy považují i rodiny bydlící v jednom panelovém domě. Význam pojmu *soused* se v současné době zužuje důsledkem změn v obecní správě, v sociální skladbě vesnice i s oslabováním tradičních forem vesnického života.

Ve všech oblastech společenského a rodinného života plnila **morálka**, jako součást obyčejového práva, funkci regulace chování dětí i dospělých v širší komunitě. Patřily k nim oslovování a pozdravy, mezilidské vztahy a především sousedská svépomoc.

Oslovování a pozdravy tvořily první vnější morální normy. Děti sousedům vykaly, oslovovaly je *tetičko, strýčku*, po roce 1945 *paní, pane*. Jestliže potkaly v ulici nebo blízko domu někoho cizího, i toho zdravily. Dospělí si tykali a oslovovali se křestními jmény. Ve větších vesnicích, pokud se rodiny více nesblížily, zpravidla si stále vykají. Sousedé se dodnes spolu zdraví přátelštěji než s ostatními v obci – *Vitaj, Jožko, Vitaj, Mařko* (Kunovice) a obvykle se snaží se sousedem navázat rozhovor.

Vztahy mezi sousedy byly založené na vzájemné úctě a důvěře. Úcta projevovaná bližšími i vzdálenějšími sousedy byla jedním z předpokladů dobrého sousedského soužití. Navštěvování sousedů bylo velmi časté. Podle starého zvyku sousedé nikdy nechodili na návštěvu v den velkých svátků, o Vánocích – na Štědrý den, nebo o Velikonocích. Každý si byl vědom, že rodina má právo na soukromé prožití svátků v rámci rodiny. Matky běžně říkaly: *Dneska je veliký svátek, kde bys chodil, nikde ta nečekají* (Staré Město).

Cizí člověk se obvykle dovnitř nezval, všechno se s ním vyřizovalo v chodbě, u vrat, před dveřmi, podobně jako dnes. V minulosti se nezvali hlavně cikáni, kteří přicházeli do domu i několikrát za týden, žebráci a cizí lidé, neboť k nim nebyla důvěra.

V současné době se chodí na návštěvu málo, a to především starší lidé do mladších rodin. Častým návštěvám brání dnes nepsaná povinnost se přezout do připravených přezůvek, kterých je u vchodu do domu či bytu vždy hromada. Dříve návštěvy chodily do domu v botách. Ostýchavému přichozímu říkala hospodyně „*poď dál, šak to sa zetře*“ (Kunovice), v zimě zůstával jen v předsíni či v chodbě.

K tradičním projevům sousedského spolunažívání patří i pohostinnost, s níž se setkává-

me při sousedských návštěvách. Pokud souseď přišel na návštěvu, pozvali ho domácí dovnitř s úslovím *posat sa* (Jalubí) a nabídli skleničku vína či slivovice, a *když bylo napečené*, i buchtu, dnes kávu. V průběhu 20. století se vžilo podávání kávy jako nejjednodušší forma občerstvení.

K stále živé a nezměněné formě sousedských styků náleželo besedování. Když byl čas, tak se besedovalo, hlavně v neděli po požehnání před vraty, to byli všichni doma. Na větší intenzitu kontaktů se sousedy však nebyl čas.

Pokud byl někdo ze susedství nemocný, souseďka jako první chodila navštěvovat nemocného se rčením: *Už sem tá dlúho neviděla, nevím co s tebú je, tak sa idu podívať* a donesla to, co považovala za nutné – obvykle potraviny, v současné době ovoce – banány, kiwi, pomeranče. Navštěvovat se jezdil souseď i do nemocnice, kde se mu nosily buchtu, *báleše*, kus masa, to oproti dnešku, kdy se dává přednost zavařenině, ovoci a cukroví.

Na sousedy se nikdy nezapomínalo při zabíjačkách. *Pečenky* se roznášely první souseďům z obou stran a pak těm, ke kterým byla nějaká povinnost – když někdo rodině v něčem pomohl, a také chudším rodinám s více dětmi. Pokud rodina podomácky vařila povidla nebo začala topit v udrně či sušně, hospodář šel nejprve k souseďům s tím, že začíná sušit či vařit povidla, udit maso, aby si je přinesli. Se souseďem dohromady často pálili slivovici a společně se o ni dělili.

Významným projevem tradičních sousedských vztahů, kde platila otázka morální normy, byla vzájemná výpomoc nejbližších souseďů při nejrůznějších příležitostech. Hlavně v minulosti byli souseďé jeden na druhého dost odkázáni, život v obci jako celku byl podmíněn vzájemnou závislostí a kolektivní spoluprací. Uplatňovala se při práci na poli, stavbě domu, při podomáckých pracích. V minulosti se půjčovalo i hospodářské nářadí, stroje k setí či větší hospodářské nářadí, které si každý nemohl koupit. Při polních pracích – okopávání řepy, vykopávání brambor, při žních, se chodilo pomáhat *na oplátku*. Nejčastěji se souseďům pomáhalo v nouzi, především při životních pohromách – požáru, potopách. Pak se půjčovalo obilí k zasetí či brambory k sadbě. Pokud shořel seník, složila rodina seno nebo slámu před dům a souseď si ji odnesl. Obdarovávala jako nejbližší rodinu. Děti u souseďů i nějaký čas spávaly a souseďka je bez náhrady živila. Souseďé si vypomáhali při telení krávy, při praseň vepře a také radami. Sousedské sepětí bylo velmi úzké. Když se stalo, že neměla v domě hospodyně některou z potravin či potřebovala půjčit peníze, souseďka jí ochotně vyhověla. Věděla, že jí bude všechno v pořádku vráceno. Půjčování souseďovi s oplátkou se dodržuje dodnes i mezi sousedy v panelových domech či ve čtvrti rodinných domků. Právě vzájemná, třeba sebemenší pomoc má dodnes důležitou konzolidační funkci.

Součástí morálních norem a také i obyčejového práva je **veřejné mínění**. V malých vesnických společenstvích, kdy se většina obyvatel obce dobře znala a zná, je mezi nimi dobrá informovanost, pak velmi silně působí veřejné mínění, které napomáhá k dodržování morálních norem.

Že je souseďka v jiném stavu, věděla hned po nejbližší rodině rodina ze susedství. Ženy těhotenství hodně tajily, změna na souseďce však byla znát. Rodiny na vesnicích byly velmi početné a žádné další těhotenství nebylo vítáno. Ženy se někdy snažily zbavit nechtěného plodu pokoutnými praktikami, které byly pro vesnickou komunitu zcela nepřijatelné. Svobodné matky, které si dítě nechaly, se podle názoru souseďů méně prohřešily proti morálce a etickým normám. Sankcionovanost vesnického společenství byla velká, ve většině případech byla svobodná matka zakódována negativně. Rozdíl v negativním hodnocení svobodné matky ze strany souseďů, ale i celé vesnice se lišily. Záleželo na tom, ve kterém období svobodné matky žily a v jakém typu rodiny. Souseďé, kteří znali poměry v rodině a životní situaci souseďky nebo dcery ze souseďovy rodiny, je neodsoudili, více zohledňovali dané okolnosti.

K tradičním normám souseďského spolunažívání patřily návštěvy souseďek u rodičky – šestinedělky, kterou chodily navštívit mezi prvními. Pro úzké a dobré souseďské kontakty

přinášely dary *nosily do kúta* i svobodné matce. Na křtiny zváni nebyli. Ze slavnosti křtu, stejně také z jiné rodinné slavnosti, se nosilo sousedům *ochutnat*.

Tradice sousedských vztahů je dodnes velmi silná při zvaní na svatbu. Sousedé byli zváni hned po nejbližší rodině a vzdálenějším příbuzenstvu. Vztahy založené na příbuzenských svazcích a sousedských kontaktech jsou v některých obcích (Kněžpole) dosti vyrovnané. Sousedé však hodně při svatbě pomáhali, obsluhovali *na svíci*, při svatební hostině, půjčovali stoly, židle a nádobí. Jako první nosili na svatbu naturálie – mouku, vajíčka, máslo a rodina pořádající svatbu nosila ze svatby nejprve přímým sousedům, a pak i sousedům z ulice a také ostatním z obce, ke kterým měla nějakou povinnost. Rodina si obvykle psala, co od sousedů donesli, aby velikost daru nezapomněla a mohla při svatbě v jejich domě dar vrátit. Dodnes se nosí ze svatby či větší slavnosti i rodinám dobře spolu žijícím třeba v panelovém domě. I v tomto případě se tradice jeví jako významný stabilizační a normotvorný prvek.

Hlavně svatební obřad a oblečení nevěsty, svatebčanů a celý průběh svatby se neobešel bez vyřčení veřejného mínění. Pokud se v minulosti vědělo, že je nevěsta těhotná, pak podléhala kritice zúčastněných sousedů a svatebčanů. Kritiku sklízí rodina dodnes. *Jak tá Fanka sa oblékla, stará baba, a hraje sa na mladú*. Jinou moderně oblečenou svatební matku sousedky hodnotí *tá je ale podstrójená, to už sa nemohla lepší obléct* apod.

Otázka svědomí také představuje jeden z regulačních jevů v činnosti člověka, z čehož pak vyplývá stanovení a pochopení morální povinnosti. I zde tradice někdejšího širšího pojetí sousedství v celoobecním měřítku stále přetrvává. Nejvíce jevů je možné vysledovat v nejtěžších životních momentech, a to je úmrtí.

V minulosti umírali lidé nejvíce doma. I dnes je otázkou svědomí každého člena rodiny, zda umírajícího odvezou zemřít do nemocnice či ne. K umírajícímu nebo již k mrtvému se volal nejdříve soused. Ten pomáhal co nejdůstojněji připravit prostředí k zaopatření umírajícího nebo již jen s umytím a ustrojením mrtvého. Jen málokdy se stávalo, že pomoc soused odmítl. Sousedé se podíleli i na přípravě pohřbu, soused zamykal dům při odchodu pohřebního průvodu z domu, obsluhoval při pohřební hostině. Se sousedem a sousedkou se při těchto pracích počítalo jako s hlavními pomocníky. Nepsaným právem bylo pořádat pohřební hostinu pro celou rodinu i sousedy, konanou ve smutečním domě nebo v restauraci. Odsuzovány a pomlouvány byly rodiny, které nepozvaly příbuzné či sousedy na pohřební hostinu a nebo ji vůbec nedělaly. Zaužívanou normou byla účast všech členů rodiny ze sousedství a z ulice. Někdejší sousedská solidarita zůstává i dnes hlavním motivem početné účasti obyvatel na pohřbu spoluobčana. Po pohřbu se v rodinách obvykle hodnotil celý průběh pohřbu, rozebíralo se, kdo se pohřbu zúčastnil, kdo koho viděl. Kritizován byl ten, kdo se pohřbu nezúčastnil, a uvažovalo se o důvodu neúčasti především lidí, kteří podle nich na pohřbu měli být. Na vesnicích lze i dnes tuto situaci považovat za porušování či oslabení někdejších norem sousedského spolunažívání.

Stinné stránky ze sousedského života už většinou vymizely. Především v období soukromého hospodaření nastávaly spory o špatně vymezená pole a hranečníky v poli, oplocevní pozemků a dvora, sousedé si záviděli kousek stavebního místa. Vadily jim přečnívající větve nebo ovoce napadané na jejich pozemku a také škody způsobené dobyt看em a drůbeží. Konfliktní situace, ke kterým i přesto někdy dochází, obvykle netrvaly dlouho a nevyhrocují se do nenávisti. Špatné soužití s tím druhým, většinou ze závidivosti a chamtivosti, jsou dodnes předmětem sociální kontroly a kritiky. Běžně se na Uherskohradištsku říkalo: *panbu potrestál každého, kerému dal špatného suseda*.

Zvláštní vztah měla rodina k přistěhovalým sousedům z jiné oblasti, kteří mnohdy nedodržovali normy zažitě místní komunitou. Vymykali se způsobem života, oblékáním či chováním a často trvalo dlouhé roky, než se se sousedy sžili.

V povědomí lidí byla zakódována i další z morálních norem, uplatňovaná i v sousedských vztazích – odpovědnost. Ta se projevovala jak v minulosti, tak i dnes. Stává se často, že v době, kdy sousedé nejsou doma (šli na pouť, na delší dobu do nemocnice, na dovolenou),

musí mít dům v sousedství v patrnosti. Stejně i přes den, kdy v sousedství jsou všichni v zaměstnání, dávají dodnes starší, především důchodci nebo lidé pracující na směny pozor, kdo k sousedům jde, co u nich chce, popř. vyjdou z domu a ptají se, koho hledají a co chtějí.

Sousedé si byli nejbližší, *bylo na ně nejvíce vidět*, měli přehled o vzájemném životě, novotách – co si kdo nového koupil a pořídil. I když často s okomentováním *ta Fanka má zas nový brokát*, byli v minulosti sousedé daleko více spřejní než dnes.

Problematika sousedského spolužití je založena na vzájemné sousedské výpomoci, která měla nespočetné množství forem či způsobů, jak jsme uvedli na řadě příkladů. Pod pojmem sousedská svépomoc rozumíme nepsanou normu obyčejového práva, více či méně závaznou, navzájem všeobecně dodržovanou. Norma společenského chování, jednání a mezilidských vztahů v systému sousedských vztahů dosud přetrvává jako součást morálního systému společnosti. Jejich kladné plnění se pokládá nejen za potřebné, ale většinou přímo za nevyhnutelné v zájmu přežití a uchování vzájemných sousedských vztahů.

Poznámka:

1 Podstatná část příspěvku byla přednesena na pracovním semináři Sekce pro lidové obyčeje Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, konané dne 11. a 12. dubna 2000 v Lázeňském domě Leopoldov–Smraďavka, okr. Uh. Hradiště.

Literatura:

F r o l e c, V.: *Tradice sousedských vztahů v procesu společenských proměn na současné vesnici*. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury I., Uh. Hradiště 1981, s. 157–170.

K o m o r o v s k á, M.: *Formy vzájomnej výpomoci v minulosti a dnes*. In: Slovenský národopis 21 (1973), s. 573–578.

P a n á k, K a r e l: *Sousedská svépomoc při hospodářských, domácích a lesních pracích*. In: Časopis Moravského musea, LI, 1966, s. 181–193.

P r a n d a, A d a m: *Význam pretrvávania inštitúcie vzájomnej výpomoci*. In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury I., Uherské Hradiště 1981, s. 171–187.

Š k o v i e r o v á, Z i t a: *Súčasná funkcie susedských skupín*. In: Slovenský národopis, 38 (1990), č. 1–2, s. 184–190.

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946), odborná pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve své odborné práci se zaměřuje na studium lidové obřadní kultury a lidový oděv na Slovácku, zvláště na Uherskohradištsku.

Das nachbarliche Gewohnheitsrecht

Zusammenfassung

Das Gewohnheitsrecht als Komplex von den durch längere Tradition überlieferten Normen galt auch in den gegenseitigen nachbarlichen Beziehungen. Auch in dieser Form war es ein Teil des Moralsystems. In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts hat sich die Problematik der nachbarlichen Beziehungen wesentlich verändert – im Verhalten, in Moralkriterien und Werten. Inwieweit sich die bereits traditionellen Normen im Leben von Nachbarn änderten, wollen wir aufgrund der Unterlagen aus dem Gebiet Uherské Hradiště verfolgen. In allen Gebieten des gesellschaftlichen sowie Familienlebens spielte Moral als Bestandteil des Gewohnheitsrechtes die Rolle des Verhaltenreglers für Kinder sowie Erwachsene innerhalb einer breiten Kommunität. Hinzu gehörten Anrede, Grüße, zwischenmenschliche Beziehungen (Besuche, Unterhaltung, Bewirtung) und Selbsthilfe unter den Nach-

bern bei diversen Gelegenheiten. Zu den Moralnormen einschließlich des Gewohnheitsrechts ist die öffentliche Meinung zu zählen. In kleinen Dörfern, wo sich die Bewohner gut kennen und übereinander Bescheid wissen, ist die Wirkung der öffentlichen Meinung besonders stark, indem sie hilft, die Moralnormen wahrzunehmen (alleinstehende ledige Mutter in der Nachbarschaft, Interruption, Veranstalten einer Hochzeit, weiß gekleidete unehrliche Braut). Die Gewissensfrage stellt ebenfalls eine der regulierenden Erscheinungen dar, die anschließend ermöglicht, die Moralpflicht einzusehen und festzulegen (Beileid beim Tod eines Nachbarn, Hilfe bei der Vorbereitung vor dem Einsargen, Teilnahme am Begräbnis eines Nachbarn u. ä.). Unter weiteren für nachbarliche Beziehungen wichtigen Moralnormen, die im Menschenbewusstsein einkodiert sind, steht das Verantwortungsgefühl (während der Abwesenheit der Nachbarn deren Haus samt Umgebung bewachen, verdächtige Besuche registrieren u. ä.). Das Nebeneinanderleben von Nachbarn und seine Problematik basiert vorerst auf der gegenseitigen Hilfe, die in unzähligen Formen und Weisen aufkommt. Der Begriff Nachbarschaftsselbsthilfe schließt eine schriftlich nicht festgelegte Norm des Gewohnheitsrechtes, die mehr oder weniger verbindlich ist und von beiden Seiten allgemein eingehalten wird.

Neighbourly Common Law

A b s t r a c t

By the term "Common Law" we understand a set of rules based on tradition. As such, the Common law existed among neighbours, also. In this case it, also, formed a part of the moral system. The issues of neighbourly relations changed radically in the second half of the twentieth century. This change is most notable in general behaviour and in moral criteria and values. The data we have obtained in a research of the region of Uherské Hradiště help us map the extent to which the traditional norms of neighbourly coexistence changed. These norms used to function as an acknowledged judicial code.

Morals in the framework of a wider community, being part of the Common Law, were a strong factor regulating the upbringing of children and also the behaviour of adults in all areas of social and family life. Examples of such behavioral patterns can be found in celebrations, greetings, interpersonal relationships (in the form of visits, chats and feasts) and neighbourly mutual self-help (neighbours helping each other out on all sorts of occasions).

Public opinion forms an important part of the moral code and the Common Law. In small villages, where people know each other very well, there exists a high level of awareness and the public opinion has a great power as it reinforces the observance of the moral code (a single mother in the neighbourhood, aborted pregnancy, organization of a wedding, dressing up of a non-virgin bride in white etc.). Another one of the regulatory factors of human behaviour is the power of conscience. This brings about the establishment and comprehension of one's moral duties (participation in the acts following the death of a neighbour, preparation of the corpse for the coffin, attendance at the funeral etc.) There was another moral rule well-established in the minds of people that asserted itself in the neighbourly relations, too, and that was responsibility (keeping an eye on neighbours' houses and adjoining property in case of their absence, watching out for suspicious visitors etc.).

The whole issue of neighbourly coexistence is to a great extent based on mutual neighbourly self-help which took on many forms. By the term "neighbourly self-help" we mean an unwritten norm of the Common Law that is more or less binding for everyone and is generally observed.

VYPRAVĚČ JOSEF HURÁB (1888–1975) Z BORŠIC U BLATNICE A JEHO POVÍDKY

Bohuslav Beneš, Brno

Studium jednotlivého vypravěče umožňuje rozlišit jeho „pohádkový“ svět od světa reálného, stanovit jeho místo v daném společenství a kvalitu zpětné vazby ústního projevu. Příznačné rysy Hurábových povídek se projevují v úvodních a závěrečných formulích pohádek a povídek, v charakteristice postav a v kompozičních postupech při uvádění přímé řeči a líčení okolností děje. Vyklad je doplněn četnými příklady, morfologickými vzorci funkcí a soupisem repertoáru vypravěče.

1. Reálný svět strýčka Hurába. Život ve vesnickém prostředí

Ve své autobiografii „Moje vyprávění za mého života“, zapsané vlastnoručně k osmdesátinám (zemřel za sedm let poté), popisuje Josef Huráb velmi podrobně své dětství, cesty za prací, průběh hodů v Boršicích před 1. světovou válkou, líčí řadu epizod z vojenské prezenční i válečné služby, práci zemědělce, který se po smrti matky oženil, aby se rodina (brzy také bez otce) vůbec užívala; méně si všímá událostí 2. světové války a opět se rozhodne o poválečném období, stráveném částečně mimo Boršice, a o své spolupráci při folklorních slavnostech v Hluku.¹ „Maminka, ta měla nejvíc práce, jenom vařila a prala – bratr, ten už pásal koně, sestry chodily do školy a my dva nejmladší (bylo jich doma celkem pět) ...sme si hrávali...“. „Když už sem měl deset let, tak sem pásal krávy, až sem přišel ze školy... a zase se žilo a roky utíkaly. Abych také nezapoměl na náboženství, to každé ráno do kostela a tepr do školy.“ „Druhého února sem vyšel školu, P. učitel sem políbil ruku a on mě pohladil po vlasech a řekl, buď tak synku hodný vždycky a bude ti dobře všude. Trochu sem aj plakál a rodiče to poznali, a už byla práce pro mě nachystaná, to už se všechno zapisovalo, kdo kde půjde do řepy...“ Hurábovy děti jezdily pravidelně na šest týdnů do oblasti Galanty, každý dostal na týden dva zlaté, ženy vařily pro všechny pracovníky, a na ukončení se slavil „aldamáš“. Následuje detailní líčení rodinných poměrů, jak je známe z rodinných kronik: kdo se kdy oženil, narodil, kdy přišli o krávu a jak se mu dařilo u „lantverů pl. 25. v Kroměříži“. „Aj sem psál rodině a oni mně zas odpisovali, jak jsou zdraví a co je tam nového, a uběhlo to a ve zdraví sem šťastně přijel.“ V lednu 1913 se oženil – „našel sem si s domem, bylo jí Anna, mladú, ale silnú do práce, měla 16 let“ (Josefu Hurábovi bylo dvacet pět).

14. června 1914 byly příslušné ročníky odveleny do Kroměříže a odtud do Krakova, kde se budovaly zátarasy: „...před námi už sme slyšeli hodně rány z kanónů a do práce se chodilo pořád, každý si nesl pušku, patrony, k tomu sekeru nebo krumpáč a pilu...“ Josef Huráb později nastoupil jako „ordonanc“, správce „magacínu“, zažil postup na východ i přeložení do Itálie. Při práci v lese se zranil, léčili ho v Innsbrucku, pak v Bzenci a nakonec byl neschopen polní služby. Ve dvacátých letech opět vyjžděli za prací, to už měli tři děti; druhou světovou válku přechází jen vzpomínkou na vyhození blízkého mostu do povětří „...to sme nebyli všichni v jednom sklepě, aby se všichni nezasypali, ale prošlo to dobře, nic se nám žádnému nestalo, ale domky všechny rozpukané, ...dobytky poplašené stály v hranotech nebo ve žlaboch, ...šaty, kroje, to bylo v zemi zakopané v takých bednách...“.

V padesátých letech pracoval jako pomocný dělník v Mariánském Údolí a ve svých 63 letech odešel do invalidního důchodu. V zimě rád pletl košíky, metly, opálky, slaměnky, v létě pomáhal na poli. Od roku 1955 jsme zahájili vzájemný kontakt, který se udržel do jeho osmdesátky. „A také sem zapoměl: v létě, když sou ty dolňácke slavnosti, to pořád

1. Josef Huráb s tanečnicí Anežkou Ondrovou v Hluku asi 1961.

ještě kluci mně nedají pokoje, jenom abych jim něco vymyslel a nějakou písničku složil, a když se to peří dere, to jenom pro mě ty mamky chodijú, a to zase teď v zimě, a to mě těší, mamka mně říká, že po čem nic, že mě to baví, a jí zase nic nebaví, tak nevím, čím bych ji potěšil... Musím se také pochlubit, v 55. roku sem byl pozvaný do Brna mluvit do rozhlasu, také mnoho pohádek, písniček, pověstí mluvil jsem do magnetofonu...² Posledních šest stran rukopisu obsahuje „jako dodatek“ epizody z první světové války. Jsou bez hrdinských činů, prostě historky z frontového zázemí, vyprávění o úplatnosti důstojníků a naopak o spravedlivých nadřazených. Josef Huráb zde nevystupuje jako hrdina, spíše jako řadový účastník, který o sobě píše bez nadsazené autostylizace známé z písemného projevu inžitních autorů.

Přitom velmi rád četl. Historické romány, červenou knihovnu, detektivky, kalendáře. Jmenovitě vzpomínal na Tajemství zločinného lékaře (?). Všiml si života kolem sebe, občas jej i komentoval. Nejrady vzpomínal na různorodé epizody ze života mimo Boršice, na cesty a šťastné návraty. Tyto vjemy se v něm zafixovaly a staly se stabilní součástí repertoáru. Svůj příklon k pohádkám a neskutečnému světu nedokázal spolehlivě vysvětlit. Uvidíme dále, jak se s ním vyrovnal.

2. Slovesná komunikace, pamětník, vypravěč

Místo vypravěče ve vesnickém společenství je takové, jakého si svým nadáním a komunikabilitou vydobude.³ Bývá obvykle starší, tedy váženější a uznávanější, a posluchači mívají běžně možnost ptát se i na jiné věci, než které souvisejí bezprostředně s vyprávěným dějem. Vypravěč srovnává své minulé zkušenosti se současností, hledá dějové či významové paralely a rozdíly a zamýšlí se nad vývojem lokálního společenství: tím se do něho včleňuje a je také akceptován. Jde o přirozené vzájemné kontakty v příslušné vzdělanostní rovině a o životní – v podstatě monofunkční, účelový – praktikismus, v našem případě

2. Velikonoce 1968 v Boršicích.

navíc doprovázený podvědomou snahou o veřejnou seberealizaci. Tak se setkáváme s několika tvářemi strýčka Hurába.

Celý život byl zvyklý pracovat na poli nebo v lese, po 2. světové válce jako téměř šedesátiletý šel do Mariánského Údolí pracovat na stavbě, po založení JZD se účastnil příležitostných prací s malým výdělkem – přece nemohl být doma „jen tak“. Toto pracovní založení bylo paralelně doprovázeno zájmem o folklór. Do deníčku si zapsal incipity asi třiceti písní, některé i s celým zněním.⁴ K nim připojil i své příležitostné texty, zveršované např. pro veřejná vystoupení v Hluku nebo pro slavnostní vyplácení odměn za práci v JZD. Rýmovánky jsou věcně i formově nenáročné a jejich časová příležitostnost je zřetelná. Autor prostě bral běh věcí tak, jak jedno období přicházelo za druhým.⁵ Můžeme říci, že trojčlenná sémiotická řada skutečnost–tradice–ztvárnění skutečnosti, která se nekonečně opakuje, našla své vyjádření právě v Hurábových veršovníckých pokusech, zatímco v prozaickém vyprávění se nerealizovala. Proto lze o jeho próze hovořit jako o „pohádkovém světě“, ovšem s výjimkou vzpomínkových vyprávění.

Běžná sémioticko-komunikační řada „**skutečnost–tradice–vypravěč** (autor+interpret)–**vypravěčská příležitost–vyprávění** (performance +vysledný tvar)–**repertoár–posluchači** (+zpětná vazba)“ zahrnuje současně jak subjekt (autor + interpret, výjimečně dvě postavy), tak i objekt, tj. výsledný tvar a jeho vnímatele. Pojem „tradice“ prolíná ústrojně do všech složek řady a vztah Hurábových povídek ke skutečnosti je zřejmý hlavně v textech vyprávění ze života, což se netýká jen předmětu samého, nýbrž především vypravěčských postupů a prostředků, prolínajících napříč žánry. Nejde o nějakou individualizovanou zvláštnost, nýbrž o jev známý i u jiných mluvčích. Lokální tradice, jeden z podstatných rysů folkloru, se projevuje např. v pověrečných povídkách o „bohyních“, které ve funkci léčitelky a „čarodějnic“ žily v Boršicích podle Hurába ještě v meziválečném období. Věrské představy však jen líčí a dává najevo, že jim sám nedůvěřuje. Že interpret je jaksi sám sobě autorem, je vidět již z toho, že od padesátých let si vedl deníček námětů především proto, aby nezapomněl, co ještě zná a co chce vyprávět.⁶

K vypravěčským příležitostem uváděl sám i jeho manželka řadu možností. Patřila k nim jednotvárná práce při „přetrhávání“ řepy, kdy každý měl svůj řádek (paní Hurábová jich udělala za den 10), dále při okopávání brambor, v pracovní přestávce, při „drápání peří“, při vaření trnek, v hospodě, v nemocnici (folkloristy málo doceněná příležitost...), na svatbě, „děckám po večerech“ i vyprávění se sousedy. Když ještě byli menší, vyprávěli si kluci při pasení krav a při hlídání koní nejoblíbenější byly pověrečné povídky. Vzpomínám si na jeden večer u Hurábů, kdy děcka začala při pohádkách kolem 20. hod. zívát, ale třiašedesátiletá posluchačka paní A. H. z Boršic vyprávění živě sledovala, přitakávala, hlasitě se divila, s napětím sledovala děj, komentovala známé jevy (o vodnicích) a chovala se přesně tak, jako při vyprávění o běžných událostech dne: opakovala poslední slovo, vzdychala, pokračovala v ději sama nebo kladla návodné otázky... Takovou moc může mít mluvené slovo! Skutečnost se vágně prolínala s výmyslem, unesení auditoria dějem bylo až neskutečné.

Podobných aktivních projevů zpětné vazby u dospělých můžeme dnes zachytit poměrně málo. Zajímavé bylo také pozorování místních dětí, které pohádky a pověrečné povídky již znaly, reagovaly obvyklým způsobem a navíc se spíše zvědavě dívaly na hosta z Brna; když se později sezení u Hurábů zúčastnil i můj tehdy asi třináctiletý syn, byl jako městske dítě plně zaujat vyprávěním jako performancí i jako sdělováním něčeho, nač nebyl v cizím prostředí zvyklý. Vztah k posluchači byl u Josefa Hurába zcela individuální a občas navo- zoval představu fabulovaného rozhovoru: vtaňoval do děje otázkou i mimojazykovými prostředky – zaklepal na stůl, když šlo o zaklepání – bezprostředně odpovídal na otázky svých posluchačů nebo vysvětlil nářeční slovo. Srovnání ústní a písemné interpretace, k němuž se ještě dostaneme, či srovnání způsobu orální a písemné komunikace z různých textů však naznačuje, že vypravěčské prostředky a postupy byly celkem stereotypní a pojetí žánrů vágní, leč ústní vyprávění samo bylo poutavé.⁷ Některé vzpomínky měly charakter fabulo- vaného vyprávění s dodatky (č. 52), na něž navazují podrobné popisy, jak např. světýlka při nočním pasení dupala na plachtu a na opálku, pod níž byli malí pasáci schovaní, nebo jak strýc, který hodil kamenem po mňoukajících kočkách, musel před nimi utíkat a jen přibouchl dveře, uslyšel hlas „máš šťastí, že sas sková!“ Kouzelná moc uzavřeného pro- storu se uplatňuje i při pronásledování bosorkou, když se předtím šlehalo mléko, nadojené z trávnice (plachty), šípkovým prutem, až to bosorka nemohla vydržet. Tyto látky jsou na Slovácku běžné a volně se vyskytují i jinde, Josef Huráb však nikdy nedovedl vysvětlit, odkud látky zná. Z čety? Vždyť měl nejraději detektivky (!) Nebo z vyprávění? Snad, jak mohli tehdy v 60.–70. letech dosvědčit jeho „rovníci“ Jan Šimek, Josef Halík, Jan Ondra, ze starších pak Jan Horčica, Tomáš Šimek či Jan Daněk, které při našich setkáních jmenoval. A to ještě ve svých sedmdesáti letech obdělával kus pole s brambory, cibulí, česnekem, mrkví a řepou, to vše pro domácí potřebu. Avšak ani namáhavá práce jej nezba- vovala zájmu o mluvené slovo, písničku a pár tanečních kroků. Jen ho trochu mrzelo, že už měl tolik roků, že nemohl nosit tři „kosírky“ jako stárci.

Josef Huráb byl tedy uznávaný, známý a žádaný vypravěč, zpěvák a tanečník. Byl obec- ně oblíbený již koncem meziválečného období, i když dokladů o jeho vystoupeních a pří- ležitostných veršovníckých projevech je z té doby pomálu. Rád vzpomínal na návštěvy v Hluku při různých folklorních slavnostech, rád hovořil o své spolupráci se stárky v Bor- šicích a velmi podrobně a s vysvětlivkami mně popsal obyčejový rok do čtyřicátých let 20. stol., jehož doznívání ve druhé polovině století jsem si mohl ověřit. Jako ukázka slouží historka ze zabíjačky a groteskní nepodařený mikulášský výstup (č. 45 a 51).

3. Pohádkový svět strýčka Hurába

Poznali jsme tedy základní charakter světa reality a podnětů pro svět vyprávěné pohád- ky. Za pohádku považoval Josef Huráb převážně takovou povídku, která se udála v neskutečné době (srov. dále incipity textů) a v blíže neidentifikovaném prostředí (texty č. 4–24), jejíž postavy však mohou být různé, od králů po ševce, rybáře, mlynáře či „sklenáře“ (skláře).⁸

Ve třiceti textech, které lze blíže identifikovat jako pohádky, převažují žertovné (26,9 %), následují kouzelné (13 %) a novelistické (9,6 %). Zvířecí pohádky a o čertovi jsou zastoupeny sporadicky. Osm pověrečných povídek vypravěč přirozeně žánrově nevyčleňuje. Jde tedy celkem o 38 textů, tj. 73 % všech zapsaných povídek, a tak můžeme právem hovořit o „pohádkovém světě“. Za pověsti pak Huráb zřetelně považuje jednak skutečnou pověst (o Světlově), jednak všechna vyprávění ze života, i když sem ve svém deníčku přiřazuje také vyprávění o setkání s „bohyní“ a některé pohádkové látky.⁹ Na výběru osob nebo postav, na rekvizitách či na existenci kouzelných prostředků v ději vyprávění v podstatě příliš nezáleží, mohli bychom tedy spíše hovořit o žánrových tendencích než o vyhraněné realizaci žánrů samotných, což samozřejmě není výhradní zvláštnost jen Hurábových textů.

Přesto je několik rysů specifických pouze pro něj. Jsou to asi čtyři stereotypy úvodních formulí, tři–čtyři typy opakovaných závěrečných formulí, převážně stereotypní charakteristika postav, způsoby uvádění přímé řeči a některé kompoziční prostředky a postupy včetně líčení okolností děje. Vyskytují se sice nepravidelně a nerovnoměrně, avšak dominantně, a v kombinaci s výše uvedeným způsobem vyprávění tvoří prakticky neopakovatelnou vyjadřovací strukturu, nepřetržitý tok vypravování, přednášeného klidným, téměř konverzačním narativním tónem s velmi častým využitím dialogů.

Výskyt úvodních formulí je na první pohled náhodný, jakoby nepodléhající viditelnému záměru.¹⁰ Platí však, že většinu pohádek zvířecích, kouzelných a novelistických uvádí vypravěč neurčitým časovým označením typu „byl kdysi; dávno a dávno; za dávných časů; jedenkrát – už je to moc roků“ (jde zvláště o texty č. 2, 3, 5, 7, 9, 12–15) a jen některé z nich začínají uvedením konkrétní postavy „byl jeden kníže; o jednom rybářovi povím; byl jeden mlynář“ (č. 4, 6, 8, 10, 11). Skupina žertovných pohádek však začíná právě převážně uvedením postavy: „O jednom Antošovi a Bartošovi; muž byl ve městě; jeden cigán; jedenkrát šli vojáci; byl jeden zlatník“ (č. 18, 19, 20, 24, 26, 27, 30) nebo bezprostředním úvodem do děje: „manžel dojde z práce; teda mně jeden vyprávěl; toto, co sa stalo; jeden člověk vedl kozu“ (č. 17, 22, 28, 29...). Ojediněle se na začátku vyskytne určení místa děje: „V jedné vesnici bylo posvěcení“ (č. 16). Ve vypravěčově povědomí se tedy i přes neznalost žánrových zákonitostí snad vlivem vlastní četby, snad vlivem slyšeného vyprávění vytváří jistý, řekněme závaznější stereotyp, který již v úvodu textu naznačuje jeho „pohádkovost“. Žertovné pohádky (č. 17–30) pak převážně tendují ke vzpomínkovému vyprávění, které se interpretuje všední formou, nikoliv tradičními formulemi.

Obdobná tendence se projevuje v závěrech textů. Tradiční slovesné i významově platné stereotypy převažují ve zvířecích, kouzelných a novelistických pohádkách (uvádím ve zkráceném znění): „papírová zem; zvonec–konec; neumřeli–žijí dodnes; taky sem tam byl, víno, pivo pil“ (č. 5, 6, 8, 9, 11, 13, 16). Happy end v různém znění je v textech č. 1, 4, 10, 31a; závěrečnou moralitu najdeme v č. 3. Žertovné pohádky jsou převážně zakončeny jako obyčejné povídky bez jakéhokoliv náznaku stereotypů. Najdeme i závěr, že vypravěč na svatbě nebyl, protože se konala příliš daleko (č. 8) nebo závěr „jaro–léto, a už je to“ (č. 15) nebo „byl tam kůň a bič, pohádka je pryč“ (pověrečná povídka č. 34). Zajímavý je kontroverzní závěr povídky O Janíkovi, který se nebál (č. 31, 31a, 31b): „od té doby máme všichni strach“ (č. 31), „od té doby se nikdo nebojí“ (č. 31a, 31b). Podobně nevšední je závěr povídky O čertovi a Káče (č. 16, 16a), kde Káča dostala za odměnu z pekla smetí, které se proměnilo v dukáty, a tak se z ní stala bohatá selka. Na bohatství se dal nalákat i ženich. Ve variantě č. 16a však Káču ovlivnilo bohatství i psychicky – stala se ohleduplnější, a právě proto se o ni začali ucházet mládenci. Pro úvodní a závěrečné formule v Hurábových povídkách platí: známé stereotypy jsou tam, kde jde o žánrově vyhraněnější vyprávění, obvyklé (nebo „obyčejné“) úvody a závěry tam, kde i děj je „civilní“. Kontroverzní závěry lze spíše odůvodnit zapomínáním než záměrem.

Příznačné jsou charakteristiky postav, realizované popisem, úvahou další postavy a zvláště pak uvozeným nebo neuvozeným dialogem.¹¹ V popisech nechybějí místní realie: „A tak

tam měli ty hody slavné, cerky už čekaly – jak bylo po požehnání už každá vykukovala, už skoro-li začnú vyhrávat – a tak nastrójené všecko bylo – a rukávce každá vytrčené už – a na tých šorcoch toho zlata – a šátky měly teda dlúhé – už každá čekala – enom tančit teda...“ (č. 16). „Otevřú sa dvéera, a tu pánik velice hodný, fúska pěkné ... Hodný, šikovný...“ (č. 7). V popisu se projevují náznaky estetických a etických představ své doby. „No tož že ona neví, jak sa tam dostala. A jemu tak – svobodný bý, pěkný, kluk jak cumél – pěkně šikovný a ona ještě hodnější – no, vzal si ju.“ (č. 7). „Děvčica jak – tá dyby do vás gécla, mysleli byste si, že vás hrom gécl ... Když do nekohe – jen tak udělala (naznačí ohánění se rukou) -ee- jak byla silná! No tož.“ (č. 16). V textech se tedy objevuje řada běžně užívaných epitet konstans bez velkých obměn. Charakteristika hlavní postavy prostřednictvím úvahy dalšího aktanta může znít např. takto: „No, a on povídá, to nebyl jinší žádný, leda ten Krakonoš v těch horách, co mně tak pomohl ke všeckému...“ (č. 15). Nebo: „Dojde teda muž, „joj, podivaj sa, člověče, co včil máme!“ A chlapani tak vyskakovali kolem něho – a kerý hodnější, A teď ich vychovat – a rúslí hleďa voči. Hrubí a hrubí...“ (jde o hochy, kteří se vylíhli z vajec, ulovených rybářem v moři, č. 6). Loupežníci se sami takto eskalačně charakterizují: „Hoši, my sme zlodějí, ale – povídá – heščešší, co nám to ukradl! ... Dojda dom, tož sa radili ... a jeden z nich povídá – náčelník povídá – pěkný, šikovný kluk – povídá: „Víte co, hoši, já sa spravím za řezníka ... půjdeme do vesnice volat na maso, a tak se dozvíme.“ (č. 11). Varianta č. 11a zní prostěji: „...ráno povedajú: „Víte co, hoši, my sa mosíme zdovědět, kdo nám to zebra, ‘ Tož ten náčelník jeden, mladý byl, pěkný kluk šikovný, eště s jedným, že sa půjdú podívat do vesnice...“ Popisy, charakteristiky dějem či dialogem vzájemně prolínají, tentokrát zřejmě bez zjevného estetického záměru.

Velmi oblíbeným Hurábovým postupem je využívání přímé řeči a dialogu.¹² Když byl v dobré pohodě, zřetelně pečoval o rychlé rozvíjení děje a jakoby sám s potěšením prožíval jeho pohyb. Jak ukázal pozdější rozbor, týkalo se to zejména pověrečných povídek, jejichž žánrovou zákonitostí je právě novelistický spád děje: „No, a doběhne, ide s tú sekyrkú zpátky, a tu došel k tým oběšeným a tak sa na nich dívá, a ten jeden oběšený mu povídá: „Janku, podaj mně vody!“ A – povídá – chce sa vám pít? „Ano!“ No tož hned vzal širáček, nabral vody do něho, dává mu, povídá: „A vy nechcete žádný?“ Žádný nic.“ (č. 31). Dialog se opakuje ještě dvakrát a oběšenci za tuto obětavost (Janek jim musel přinést vodu každému zvlášť) ho později zachrání před zlými duchy. Jindy se chlapi v hospodě vsadili, kdo donese o půlnoci ze hřbitova lebku. „...brána byla zamčená, přeskočí kamenicu a chce hned chytat jednu tu hlavu – a co slyší? Povídá: „Tu neber, to je moja!“ No, pravda, on sa zarazil – a – iša, chytí druhú. „A tu neber, to je moja!“ No, už ho to jaksi nabíralo – teda – dívá sa tak – tma bylo – a ešče tam uviděl jednu. Ide a tu vezme, chytí ju, povídá „tu neber, to je moja zas!“ Jak to, víte, učúl, on přeskočil, a taký strach na něho došel, tak utěkal, až doběhl – k samým jeho dverám ... a ve dverách ho ranila mrtvice“ (č. 33). Podobně postupuje v textech č. 35, 36 a 37, přičemž někde užívá pro svýšení emocionálního efektu ich-formu, aby zvýraznil aktuálnost a bezprostřednost vjemů. Dialog je doplňován věcně soudobými požadavky. Tak např. „bohyně“ přinese mládenci nápoj lásky. „Já,“ a povídá „a co to bude stát?“ „Nic, já přídu na tu svadbu.“ „No, a dyž to nebude?“ „Budte bez starosti.“ Tak on si napsal její adres a ona si napsala jeho adres. No, išél dóm – jak ona to povídala, tak sa aj stalo“ (č. 32).

Ve vyprávění ze života zdůrazňuje vypravěč naopak deskriptivu, jen řídce prokládanou přímou řečí, která je však významově i výrazově velmi pregnantní. Jeli dva na kole, spadli, a u vidlí, které mluvčí vezl, se ulomil jeden zub. Závěr? „A cos podělál ... vidélkám, jěj, jéžišmarja, já mám jít na lúky a tys to tak všecko podělál!“ „No tož sem jí to tak všecko povídál, ále že co! Kluk že sa zahójí, ale vidélky sú zlámané!“ (č. 44). Uvádění přímé řeči má dvě základní formy: „...tá učitelová povídá: „Pořád ho nechod’ volat“ (č. 4). Proti této zřetelně intonačně oddělené dvojtečce je častější kontinuální spojení přímé řeči s předcházejícím textem: „No, a tak se lekli obá dvá, „co včil, co včil?“ (č. 4). „No tož,“ povídá si „co bych jich kazil.“ Zebral ich pěkně do téj kabele, jak sem řekl, a nes dom“ (č. 6). Zřetelný

rozdíl užití obou případů uvozování byl naproti tomu slyšitelný při vyprávění o vejci, které šlo na vandr: „A všeci došli – „co včil, zablúdíme, hoši, de půjdeme?“ ... A žežek povídá: „Víte co, kamarádi?“ (č. 2).

Tím jsme se již částečně dotkli některých kompozičních postupů.¹³ S ohledem na rozsah příspěvku je pouze naznačíme a uvedeme jen dominantní jevy. Nejnápadnější je takové řazení dějů (odpovídá mu obdobně i struktura převážně souřadných souvětí), kdy se „eskaláčně“ přidávají další a další podrobnosti: „Dojedá do dědiny, už všici hore se zešli k mlynárovi, no čujú-čujú-tam tedá jede, povídá „otevřite bránu“. Tož sa otevřela, všichni tam s lampičkama – tedá – „co, co je?“ No tož jela s koňma – černé koně byli – a v tom kočáře všecko bylo vykradené právě z jejich kostela. Dívajú sa, co je to, „jéje, toto je z našeho kostela“. Pá „a toto také!“ Tož to bylo, víte – už sa to rozneslo po celěj dědině v noci...“ (o statečné dívce, která přemohla loupežníky, č. 11). Souvětí jsou někdy roztržštěna na kratší významové bloky také tam, kde si mluvčí potřeboval vydechnout nebo (možná) podnítit další pozornost a zvýšit napětí; jindy jde o zřetelné hledání dalších detailů k dokreslení charakteristiky postavy. Loci communes se nevyskytují. V různém rozpoložení a v různých situacích (vyprávění na objednávku, písemný projev, vyprávění dětem, dospělým...) vypravoval Josef Huráb podle své momentální nálady a jen málokdy se stylizoval podle posluchačů. Podvědomě udržoval průběžnou zpětnou vazbu: „No, on už si pokrútil hlavú, no tak šel – ale víté, pod jakú záminkú?“ (č. 4). „A včilkej nésl tam, gde nejvjeć lidi – de byste myslela, že nejvjeć lidi chodí?“ (Dotaz k zapisovatelce, odpověď „do kostela“. Vypravěč kývnutím akceptoval a pokračoval.)“ No a tož jak šli z kostela...“ (č. 4). Někde najdeme složitě vkladané věty, avšak souvislost se ani v mluveném projevu neztrácí: „...no ale matka povídá: „Víš ty co, Mařko, dyž nechce ti povědět, odkud je...“ a dycky jim donesl každý večer masa moc upečeného a všeci jedli, velice bylo to maso upečené dobré – „víš co, kup si klubečko nití a jak on bude vedle tebe sedět, daj mu to do kapse a potom, až pudete spolu, tak ty za něm pomály půjdeš...“ (šlo o odhalení vampyry, který hostil vesničany pečeným masem ze hřbitova, č. 7). V různých textech se vyskytuje nadměrné množství kompozičně málo funkčních detailů: „Do rána matka byla mrtvá. To bylo plaču, bár jak – všecky ty děvčata – áá – s ní velice želily, bylo jí to – všeckým to bylo smutné, synek byl, a měl aj dvanáct rokú také, no tož tak pohřeb sa slavný udělal...“ (č. 7). Na rozdíl od těchto retardací nacházíme jinde emocionální urychlení děje použitím citoslovcí: „...ta koza ide s rohama a kéc! do tych dverí. ...A pes skočil a dráp! toho jednoho za zadnicu ...“ (č. 2); „už sem sa řa načakala!“ – dráp! ho – a ten byl studený“ (č. 5).

Kompoziční schémata jsou různorodá. Vyprávění může začít časovým či místním určením, vylíčením okolností, charakteristikou postavy (ne vždy přímo hlavního hrdiny, ale jeho otce, známého, zaměstnavatele aj.), pokračuje popisem postav a jejich činnosti (zde se dojde k hrdinovi a jeho protivníkům či pomocníkům), poté se konstatuje skutečnost nebo jev, v zápletce získá hlavní hrdina úkol, který za různých reálných či irrealních okolností plní, a získává odměnu. Další epizody, rozvíjející toto základní schéma, se nevyskytují často (č. 10), neboť téměř pravidelně jde o monoepizodické děje, začínající charakteristikou postavy, na niž třeba naváže několik nevýznamných detailů, a plynulý tok děje pokračuje dále. Zřetelná záliba v udržování kontinuálního vyprávění s intonačně méně odlišenými větami, jak jsme ji poznali výše, však má jedno omezení: at již se přímá řeč uvádí či neuvádí nebo ať jde o vnitřní monolog, vždy jsou tyto větné části zřetelně intonovány. Někdy ovšem není na první poslech zřetelný podmět (úvodní „povídá“ se vyskytuje pouze ve 3. os. sg.) a může tak dojít k dílčí významové elipse. Děj nebývá doprovázen vypravěčovými úvahami nebo obraty typu „jak jsem již řekl“, mluvčí se jen někdy obrací přímo k posluchači a stejně sporadicky se pokusí vysvětlit např. nářeční tvar: „...tož udělal tým kosákem – u nás sa praví kosák a vy pravíte srp...“ (č. 13); „...pravda, došel poradit sa k panáčkovi – pravda, u nás sa povídá panáček anebo duchovní. No tož kněz mu dál svčenú vodu...“ (č. 4).

Ve vyprávěních převládají stereotypní významové entity: rodina, otec a synové, matka, všichni jsou hodní (= spořádaní, nekonfliktní), pěkní, svatba je vždy bohatá, detailně se líčí

zábava, pití, jídlo, tanec, ve strašidelných dějích se pravidelně vyskytuje dům jako ochrana před pronásledováním a před vlivem magické síly (o tom jsme se již zmínili) a mezi postavami se jen sporadicky vyskytnou figurky (např. Antoš a Bartoš). Již tento dílčí výčet prozrazuje, že ani žánrové, ani tematické vyčlenění není pro vypravěče přísně závazné.¹⁴ Jako příklad vyprávění uvádím bez komentáře dvě textové varianty z různého časového rozmezí. Jde o látku „čarodějnův učň“:

„No a ten mu povídal: může tam byt všady, enom nesmí – šecky knihy može oprašovat – enom tu jednu v téj jednéj světnici – nesmí sa do tých knih dívat nikdy.“ (č. 8).

„...a on vždycky černokněžník na tři měsíce odešel pryč a musel on enom oprašovat knihy a všecko – ale on měl zakázané vždycky, aby se do nich do žádnéj nedíval.“ (č. 8a). Každé vyprávění je do jisté míry samostatným tvůrčím činem. Daly by se uvést i další příklady variant, a to v č. 8–8a, 11–11a, 16–16a, 17–17a, 18–8a, 19–19a, 20–20a, 31–31a–31b, 39–39a.¹⁵

Závěrem je nutné upozornit, že pro Josefa Hurába ani nutnost zapsat samostatně (na mou žádost) svá vyprávění neznamenala nějakou odchylku od ústního projevu.¹⁶ Nemám však bohužel k dispozici totéž vyprávění zachycené magnetofonem a také rukopisně, avšak studium písemných textů (označených v příloženém Repertoáru „RKP“), které jsou stejně ucelené (nebo stejně méně ucelené) jako orální projev, nás v uvedené představě utvrdí. Pouze několik epizod z vyprávění ze života najdeme i v rukopisné autobiografii, z níž jsme čerpali v úvodu, i v ústním podání (izolovaně v jiné souvislosti). Srovnání podnětů a okolností zápisu a ústního projevu, srovnání jejich signifié, signifiant, znakové funkčnosti a celkového kontextu by přispělo ke komplexní charakteristice narativního projevu Josefa Hurába v jeho „pohádkovém světě“.¹⁷ Předkládaná studie je jen počátkem další práce.

REPERTOÁR POVÍDEK JOSEFA HURÁBA

Vyprávění nemají názvy, protože v pojetí vypravěče jsou to všechno – až na vyprávění ze života – „pohádky“. Jejich soupis uvádím incipitem, nikoliv celou úvodní formulí. Látkově jsou seřazeny podle katalogu *The types of the folktale* (1964) Antti Aarneho a Stith Thompsona (Ath), kde jsou také některé další odkazy. Dále cituji *Pohádky z Moravy* (1959) Oldřicha Sirovátky (SI), *Katalog hornáckých lidových vyprávění ze sborníku Hornácko* (1966) Dagmar Klímové (KL), *Lidové povídky ze Slovácka* (1967) Václava Frolce a Dušana Holého (FH) a *Katalog slovenskéj ľudovej prózy I–II* (1991–1992) Viery Gašparíkové (GA). Srovnání s katalogy Jiřího Polívky a Václava Tilleho jsou součástí uvedených soupisů, samostatně jsem je neexcerpoval. Ke kouzelným pohádkám uvádím obecný vzorec podle *Morfologie pohádky* (ed. 1999) Vladimíra Jakovleviče Proppa, pověrečné povídky a pověsti jsem morfologicky analyzoval podle systému, který byl navržen ve Slovácku 1968 a 1999. Pro ostatní typy lidových pohádek dosud morfologická analýza nebyla zpracována. Číslice v citovaných katalozích a sbírkách označují příslušný typ (Ath 113A, KL 331...), nikoliv stránku.

Většinou jde o magnetofonové záznamy. Pouze texty č. 10, 14, 15, 29, 30, 38 a 52 napsal vypravěč sám.

A. Zvířecí pohádky (3 exempláře)

1. Jedna babka jeli na podzim pro dřevo...

Kočíci shromáždění zve kocoura na pohřeb. Ath 113A, KL331, při zmínce o vyprávění na s. 539 cituje autorka J. Hurába.

2. Jedenkrát – už je to moc roků, tisíc devět set pětadevatenáct...

Známa látka „zvřátka na vandru“ (vejce na vandru). Ath 130, 210*, publikováno v německém překladu Jaromírem Jechem (*Tschechische Volksmärchen*, Berlin 1984; publik. FH 7; obdobně SI 2.

3. Jedenkrát nesl člověk z lesa dříví...

Známa látka „tak svět odplácí“ (zlo zlem). Ath 155; obdoba SI 9; publik. FH 32.

B. Kouzelné pohádky (7 exemplářů)

4. Byl jeden mlynář velice bohatý...

Jako kmotr učitelových dětí si vyžádal posmrtnou stráž po tři noci. Mrtvolu pak spálili a prach vysypali před kostelem. Hříšník byl vysvobozen.

5. Za dávných časů...

Látka „princezna v závoji“. Po smrti ji hlídá voják, kterého roztrhá; jeden však na radu starce překoná její vampýrské úklady a zůstane naživu. Vezmou se. ATH 307; publik. SI 17; dtto FH 14; cit. KL 2.

6. O jednom rybářovi vám teď povím, jak chytal ryby...

Místo ryb donesl 27 vajec, z nichž se vylíhli chlupci. Sloužili jako vojáci u krále, nejmladšímu radil koník a společně přemohli čarodějnici. ATH –, 532 (kůň pomocníkem).

7. Už je tomu dávno, co byla jedna matka...

Vdavekchtivou dívku navštěvoval vampýr a nosil jí pečené maso z nebožtíků. Nesměla prozradit, že ho viděla na hřbitově, proměnil ji v květinu, kterou utrl mládenec, jenž se s ní oženil. Když se prozradila, vampýr ji roztrhal.

8. 8a. Tož také byl jeden, to bylo za dávných časů...

Látka „černokněžníkův (čarodějnícův) učeň“. ATH 325; publik. FH 17; GA 163. Varianta je stručnější, bez významových změn.

9. Za dávných a dávných časů byl jeden král a měl tři synů...

Jeden z nich (Peřka) poutal pozornost dívek. Dostal dárky: čarovný ubrousek, stále plný demižon a třírohou čepici, která střílela nebo vyhrávala. Hlídka u princezny (látka Nezasmálka), svatba. ATH 580+569*+571* (III.).

10. Byl kdysi jeden kníže...

Lesníkovy synové hlídali u hrobu svého otce, odolali saním, pomohla jim laň a zabili obry. Nejmladší Vít se oženil s princeznou a hospodařili spolu. Laň odměnili. Kontaminát několika různých vyprávění. RKP 6 stran.

Obecný morfologický vzorec funkcí, zjistitelný nejméně v 50 % textů, je:

α a D E F I K Pr N W*

Jde tedy o tuto posloupnost: výchozí situace α , funkce nedostatku (a), dárce (D), reakce hrdiny (E), získání kouzelného prostředku (F), vítězství nad škůdcem (I), likvidace nedostatku (K), pronásledování hrdiny (Pr), řešení úkolu (N) a svatba/odměna (W*).

C. Novelistické pohádky (5 exemplářů)

11, 11 a. Byl jeden mlynář...

Dívka se vsadí, že půjde o půlnoci k šibenici. Tam sebrala loupežníkům kočár. Loupežníci ji vypátrali, velitel se s ní chtěl oženit, ale dívka z jejich hradu utekla. Další pokus o svatbu přerušili zavolaní vojáci, kteří všechny loupežníky zabili. Varianta je bez významových změn. ATH 955+956B; GA 331.

12. Dávno a dávno, co byl jeden otec a měl synka samého...

Otec dal syna vyučit ve zlodějské bandě. Splnil tři zkoušky, stal se jejich náčelníkem, a když jej pronásledovalo vojsko, vyměnil kočár za vůz vápeníka, kolomazníka a za ševcovskou kabelu. Tím unikl pronásledování a zachránil se u starého ševce.

13. Byli kdysi dvě bratři...

Jeden objevil skrýši loupežníků a ukradl jim pytel peněz, za které si koupil hospodu. Jeho bratr to chtěl také zkusit, ale chytili ho, a on jim všechno vyzradil. Loupežníci schovaní v sudech přepadli hospodu, ale pasák je včas objevil a povolání vojsko všechny pochytilo. Bratra zabili. Obd. GA 200.

14. Byl kdysi v horách jeden sklenář...

Král u něho objednal speciální skleničky a cizí pocestný mu jako starý sklářský mistr pomohl. Považovali ho za Krakonoše. RKP 2 str.

15. Byli kdysi muž ze ženů...

Měli Jenička a Anička, z chlapce se stal pláteník, který se hrbil nad prací, až mu hrb zůstal. Nechtěl proto chodit a Aničkou na tancovačky, a když zabloudil v lese, pomohl mu stařeček najít

cestu a za pomoc při nesení nůše mu odčaroval hrb. Šel se sestrou k muzice, všichni se divili, jak je rovný, ale když s Aničkou tancoval pěkný mládenec, bratr vyvolal hádku a mládenec utekl. Asi to byl zase Krakonoš. RKP 2 str.

E. Pohádky o čertovi (1 exemplář)

16, 16a. V jedné vesnici bylo posvícení...

Běžná látka Čert a Káča. ATH 1476B; obdobně GA passim; publ. FH 27.

E. Žertovné pohádky (14 exemplářů)

17, 17a. Jedenkrát šel muž se ženou na procházku...

Muž se hádal s umíněnou ženou („stříhaná x kosená“ tráva), hodil ji do studny, kde se s ní setká čert (motiv čert a Káča), muž ho vytáhne a čert se mu odmění (motiv smrt–lékař). Muž jako léčitel si jednou postaví hlavu a čert před ním kapituluje, jakmile pozná, že se k němu vrací žena zpět. Varianta obdobná. ATH 1365*+1476B*+1164*+332*.

18, 18a. O jednom Antošovi a jednom Bartošovi vám teď povím...

Příběhy dvou figurek: prodávají si ořechy (šišky), štetiny (peří), vyhazují hnůj, pasou, dělají si naschvály. Varianta obdobná. ATH 1525 N+1534*; GA 276*+313 H; publ. FH 43; obdoba SI 47.

19, 19a. Byl jeden švec a ševcoval...

Snědl dva koblihy, které manželka schovala pro sousedku za půjčení pánve. Po hádce se rozhodli, že pánev vrátí ten, kdo nejdříve promluví, jinak se ozývali jen výrazem „trádrum, trádrum“. Varianta je významově totožná. ATH 1351; publ. FH 38.

20, 20a. No, už je tomu velice dávno, co byl jeden zlatník...

Dívka, jeho dcera, zkouší své nápadníky. Domluvila si schůzku postupně s důstojníkem, žeznickým tovaryšem a učitelem. Všichni se podle návodu setkali na hřbitově a o půlnoci se vzájemně pobili. „Bohyně“ jim poradila, jak se dívce pomstít. Varianta je formální. ATH 1730*; obdoba FH 36.

21. No, jedenkrát zase byla jedna vesnica...

Švec zašil do kravské kůže mouchy, které při každém pohybu bručely. Muž je vydával za „hadače“. Cestou přespal u ženy, k níž v noci přišel mladý kněz. Měla pro něj jídlo a pití, v noci však přišel z cesty její muž a kněz se schoval do almara. „Hadači“ vyzradili, kde je schované jídlo, a za odměnu, že neprozradil kněze, si švec mohl odnést almaru i s obsahem. Když ji chtěl hodit do vody, kněz mu zaplatil, aby ho neutopil. Od té doby jsou mouchy na světě. ATH 1535 III; GA 143*+ dílčí motivy 98*, 352*, 389*; publ. FH 41.

22. Manžel dojde z práce večer...

Rozmarná žena si v noci vymýšlela úkoly pro muže, ten omylem shodí talíře a žena mu lála. Udobřili se až druhý večer. ATH 1409*.

23. Jedenkrát také byl muž se ženou, mladí byli...

Muž podceňoval ženinu práci, ale sám ji nedokázal za den zvládnout. ATH 1408*; GA 327.

24. Muž taký byl jeden ve městě...

Aby zamluvil, že se zastavil v hospodě, řekl doma, že Pán Bůh z fůry rozdával na rynku sílu. Žena mu záviděla, běžela tam, ale nic nedostala, tak alespoň olízala žebřiny. Od té doby mají muži sílu v rukách a ženy v jazyku.

25. Na silnici sa prvěj tlúkávaly ty foroty...

Kolem cikána, který tam pracoval, přešel v kočáře farář, kterému vypadla taška s penězi. Cikán mu ji podal a farář poděkoval „gracias“. „To je jako bych ti dal pět korun!“ Druhý den cikánovi zemřel synek a on šel objednat slavný pohřeb. Když měl platit, odříkal tolikrát „gracias“, až mu farář měl ještě dvě koruny padesát vrátit. Farář ho vyhodil. Obdoba KL 144 /místo „gracias“ slovo „servus“; publ. FH 42.

26. Jeden cigán také chodil k tomu velebníčkovu...

Farář poslal s dopisem a šesti husami cikána ke svému příteli. Nedopočetli se a při zkoušce chytil cikán jednu husu jako první. Když se na kuchařku, nedostávalo (protože jednu husu předtím cikán ukradl), zvolal „šak měla brať, dokud' byly!“ ATH 785A*; GA 549(2)* + 153*+202*; obdobně SI 64; FH 42; KL 43.

27. Jeden cigán šel ke zpovědi...

„Kolik je bohů?“ „A vy, pán farář, víte, kolik je v bráně zubů?“

Další cikán ví, že je jeden Bůh, ale jeho přítel ho varuje „šak počkaj, já sem mu řekl sedm a ešče sa mu to zdálo málo!“ ATh 1810A*; GA 493; obdobně FH 42.

28. No, sa to stalo...

Farář se urazil, káží sedlák pobídl koně slovy „jed, šak čerta starého vezeš“. Jindy šel chlapec s hruškami k témuž farářovi a na otázku, zda jsou měkké, pochválil je, že „v hubě sa rozpustí jak hovno!“ Farář se také urazil.

29. Jeden člověk vědl kozu na trh...

Tvrdil o ní, že roztrhá vlka, tak je silná. Pán ji za velké peníze koupil, koza před vlkem strachy mečela, ale pán rozuměl, že říká neeé, neeé, jako že jí ten vlk nestojí za to. Až tři vlci ji roztrhali, údajně „dva jí za to nestáli a na tři nestačila“. Vypravěč připouští literární vliv neurčitého původu. RKP; 0,5 str.

30. Jedenkrát šli vojáci cestou...

Vojáci prosili o jídlo, babka je odmítla, ale oni našli v troubě upečeného kohouta a vyměnili ho za sešlapaný střevíc. Tak ji podvedli. RKP 1 str.

Pověrečné povídky (8 exemplářů)

31, 31a, 31b. Už je to dávno, byl jeden Janek...

Chlapec Nebojsa obsloužil oběšence, ti mu pomohli proti duchům v kostele, ale od té doby poznal, co je strach. Varianta 31a + 31b má odchylný závěr: poznal jsi, co je strach, ale nebudeš se celý život bát. ATh –, 326*; obdobně FH 35.

32. Teda – mně jeden vyprávěl...

Porada s „bohyní“, která připravila úspěšný nápoj lásky pro mládence. Je to součást vyprávění ze života č. 46 jako jeho samostatná monoepizodická varianta.

33. Toto sa stalo...

Chlapi se v hospodě vsadili, kdo přinese o půlnoci lebku ze hřbitova. Odvážlivce ranila při zpáteční cestě mrtvice. Celou věc vyložil jeden svědek z hospodské společnosti před svou smrtí po mnoha letech. ATh –, 760*+882B*; KL 424; GA 61*.

34. To je taková pohádka, tak pro děti...

Čarodějnice poslala na neposlušného chlapce v lese divokou svini, která ho pronásledovala a uhryzla mu patičku. Od té doby poslouchal na slovo.

35. Můj otec – teda tak to děckám povídávali...

Při pasení o půlnoci je potkal průvod ohnivých koček, voli před nimi utekli, pasáci se zachránili ve vesnici.

36. Anebo jedna babka, ta zas slúžila v Kunovicích...

Opatrovala dítě, ležící bezmocně v kolébce. Cizí krajánek chtěl pomoci, vařil vodu ve skořápkách, dítě to vidělo a povídá „už su dost starý čert, ale ešče sem takových hrnků neviděl“ a naráz zmizel. Výrok srov. KL 530 a 548; GA 357 s odkazem na 347, 353 a 358 (v souvislosti s vílami).

37. Také vám povím...

Chlapec pozoroval s pece „bohyni“ a tajně jí sebral mast do máselnice. Vyzkoušeli ji, ale v noci kdosi klepal na okno a chtěl ji zpět, tak mast vrátili a byl klid. Stalo se „někde u Myjavý“. KL 344.

38. Také v jedné vesnici býval starý mlýn...

Vodník jednou nepustil vodu do náhonu. Na radu krajánka mu usmažili rybu a od té doby bylo vždycky vody dost. Krajánek jednou ze žertu vodníka zastřelil. Když pak šel s chasou z hodů a chlubil se tím, ozvala se rána a krajánek padl mrtvý. Neměl u sebe červený šátek, který mu dal mlýnář, aby ho ochránil před vodníkovou pomstou. GA 305*. RKP 2 str.

Obecný morfologický vzorec funkcí Hurábových pověrečných povídek zjistitelný nejméně v 50 % případů zní:

i e⁻ D⁻ D/R R/D L

Jde o označení funkce výchozí situace (i), obavy před působením démonologické postavy na reálnou (e⁻), označení neprospěšné funkce D vůči R (D⁻), funkce vítězství démonické bytosti nad reálnou (D/R) a naopak (R/D) a označení funkce využití kouzelného prostředku (L).¹⁸

Pověsti (2 exempláře)

39, 39a. Za Brodem je nějaký zámek Světlov...

Hraběnka pořádala plesy a vybírala si tanečnický, které pak zabýjela. Jeden unikl, ale potkal dva zloděje, kteří ho přinutili, aby jim pomohl vykopat čerstvě pohřbenou bohatou dívku. Okradli ji, šlechtice svázali a uložili k mrtvé do společné rakve a vložili zpět do hrobu. Ráno ho hrobník uslyšel, zachránil, a s pomocí vojáků hraběnku potrestali smrtí. Varianta se odchyľuje jen stylisticky.

40. To byli zas – muž se ženú sami dvě...

Nové osadníky vzbudil v noci původní majitel usedlosti a hledal svou manželku a dvě dcery. Našli je ve sklepě zabité. Muž požádal nové osadníky, aby je dali řádně pochovat, a odešel. Ani noví majitelé v usedlosti dlouho nevydrželi.

Vzorce morfologických funkcí jsou pro nízký počet neprůkazné.

Vyprávění ze života

41. Jak sme byli na tom execeráku...

Cikán na požádání zalhal a pak si při mši vykládal v kostele karty. Známa látka, zkráceno a aktualizováno do známého prostředí. ATH 1613* „karty jsou mým kalendářem a modlitební knížkou“.

42. Také sa tá silnica už sa tam dělala...

Vzpomínka na postup při lékařských prohlídkách na pracovišti a na vztahy mezi dělníky v Mariánském Údolí.

43. Také sem dělал v Mariánském Údolí...

Pomocné práce, správcování ve skladu, práce v jídelně s dívkou ze Slovenska.

44. Také sem měl kluka, vyučený byl řezníkem...

Nezdařená jízda ve dvou na kole, kdy zlomili vidle. „Kluk sa zhójí, ale vidělky sú zlámané!“

45. Tak jedenkrát mě odkázali do susední vesnice...

Popis složité zabýjačky v r. 1939; obdoba známých groteskních příběhů o zabýjeném praseti.

46. Jak sem byl u Krakova, jak sem vojákoval...

Kopali zákopy a Josef Huráb se pro svou poctivost dostal do kanceláře. Osvědčil se (vrátil peníze, které na něho nalíčili důstojníci, aby se přesvědčili, že uklízí poctivě) a po večerech vyprávěl příběhy. Také lajtnant vykládal, jak byl v Boršicích u „bohyně“ pro nápoj lásky (fabulace?). Jde o epizodu, vypravovanou samostatně při jiné příležitosti jako pověrečná povídka č. 32. Informace o rodině, uvádí se její jméno a adresa.

47. A tož také když sem byl v tom kanceláři...

O hádání z karet a o kontaktech s děvčaty. Citují se i polská a ruská slova, pochycená od místního obyvatelstva.

48. Jedenkrát také, jak sa v tom pohraničí...

Dva novoosídlenci vystopovali Němce, kteří se v noci vraceli pro své věci do vlastního domu, z něhož byly vyhnáni. Němci oba novoosídlence zabili a tajně opět zmizeli. Nikdo nic nevypátral, stalo se někde na severní Moravě.

49. Anebo dyž sem byl na vojně...

Obrlajtnant Zámorský vyžadoval úplatky, ale Josef Huráb mu odmítl přinést ovci. Za to byl vyhozen z kancelářské služby.

50. Jak sem tam byl v Mariánském Údolí...

O nezdařené pouti na Svatý Kopeček. Zůstali raději v hospodě a odtud se vrátili jako „z pouti“.

51. Prvěj bývalo Mikuláša...

Epizoda z mikulášské obchůzky. Čert honil kluky, kteří utekli na půdu a probořili se do chlívka na kozu. Dostali všichni.

52. Když sem já za mladých let koně pásával...

Stařeček mu při pasení koní vyprávěl o dívce, která také pásala na cizím a kterou si začali namlouvat dva mládenci, správce statku a inženýr zeměměřič. Ten si ji za krátkou dobu známosti vzal za manželku. RKP 2 str.

Poznámky:

- 1 Během výzkumů v 50.–70. letech byly získány tyto prameny: rukopisná autobiografie z r. 1967 (24 str.), rukopis osmi povídek označených jako „pohádky“ (11 str.), deníček s incipity písní a povídek (nestránkovaný, s četnými vloženými listy), běžná korespondence z let 1965–1970, magnetofonové záznamy od r. 1955 (uloženy v Ústavu etnologie AV ČR v Brně) a několik fotografií. Většinu základních materiálů z pásků přepsala dr. Ludmila Tarcalová, jíž tímto vřele děkuji.
- 2 O důležitosti povědomí příslušnosti k danému společenství srov. mj. B a u s i n g e r, H e r m a n n: *Volkskunde*. Tübingen 1999, zvl. 88–140.
- 3 O tom hovořím v příspěvku *Vypravěči, literáti a veršovci*. Slovácko XL, 1998, 59–72. Zde uvádím i další literaturu.
- 4 Z písní namátkou třeba:

<i>V Novém Městě muzikanti hrajú, švarné děvča sobě namlúvajú. Počkajte, vy muzikanti, málo, prídeme my ke galance ráno.</i>	<i>Prišiel sem k ní, ona ešte spala, pravil sem jí, aby hore vstala. Vstala hore, sedla na lavici, pýtal sem si já od ní vonici.</i>
--	--

*Takových sem galánú milovala,
žádnému sem voničku nedala.
Ani tobě, můj šohajku, nedám,
protože ta ešte dobre neznám.*
- 5 K jednomu ročníku folklorních slavností v Hluku složil Josef Huráb veršovánku:

<i>Snad už tak nebude, jak nám bylo kdysi, když sme jídávali erteple na mísi. Erteple na mísi, málo zelí k tomu, včil máme blahobyť, chvála Pánu Bohu. Jak to bude zítra pro tých huckých kluků, když budu projíždět tím městečkem v Hluku. To bude radosti, také veselosti, vínečka dobrého bude pro každého.</i>	
<i>(...)</i>	
<i>A vy, hlučtí chlapci, co vy jste dělali, když jste si Boršickýma máje vzít nechali. To sem si nemyslel, že ste tací kluci, necháte si zebrať oba máje v noci.</i>	
- 6 Zvláště byl poctěn dotazem Dr. O. Sirovátky z brněnské ČSAV (27. 9. 1955), zda by byl ochoten autoru tohoto příspěvku postupně vyprávět všechno, co zná; na tuto možnost se důkladně připravil. V deníčku malého formátu najdeme porůznu několikrát opakované soupisy incipitů všech vyprávění, která v přepisu uvádím v příloženém repertoáru. Tento notes byl zřejmě jakýmsi scénářem, protože obsahuje i písně a básně k veřejným vystoupením. O práci s textem srov. třetí část našeho příspěvku,
- 7 Sluší se dodat, že podobně úspěšný byl i jeho mladší příbuzný, který působil v jednom blízkém profesionálním hasičském sboru, kde také všichni znali „strýčkovy (dědečkovy) pohádky“.
- 8 „Morfologieký může být kouzelnou pohádkou nazváno každé rozvíjení děje od škůdcovství (A) nebo nedostatku (a) přes další funkce až po svatbu (W*) nebo jiné funkce, jichž bylo užito jako rozuzlení. Koncovými funkcemi jsou někdy odměna (F), získání něčeho nebo likvidace neštěstí vůbec (K), záchrana před pronásledováním (Rs) atd.“ V. J a . P r o p p, *Morfologie pohádky*. Praha 1999, 81.
- 9 K žánrovému třídění srov. B e n e š, B o h u s l a v: *Česká lidová slovesnost*. Praha 1990, 256–262; 288–290; 298–301; 315–320.
- 10 O úvodních formulích srov. přehledně R o š i j a n u, N i k o l a e: *Tradicionnyje formuly skazki*. Moskva 1974.
- 11 Charakteristiky osob a rozvíjení děje podléhají v Hurábově vyprávění individuálnímu příležitost-

- němu rozhodování a nejsou systémové, K tomu srov. M u k a ř o v s k ý, J a n: *Problémy estetické hodnoty*. In: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha 1971, 11–34.
- 12 O vypravěčských postupech a jazykových prostředcích srov. C h l o u p e k, J a n: *O jazyce lidových pohádek*. In: *Pohádky z Moravy* (red. O. Sirovátka), Praha 1959, 260–262. Sám se např. úlohou dialektu nebo jeho „správností“ nezabývám, protože v Hurábových vyprávěních nehraje významotvornou roli a na rozdíl od profesionálních vypravěčů není ani používán k vytvoření groteskní nebo „žertovné“ situace.
Teoreticky o přímé řeči a monologu srov. M u k a ř o v s k ý, J a n: *Dialog a monolog*. In: *Studie z poetiky*. Praha 1982, 208–229, v souvislosti s vyprávěním pak zvláště 217–218.
- 13 Souvislosti srov. B o š k o v í č - S t u l i i, M a j a: *Što nikad nije bilo*. Zagreb, 1986, 5–9. Je nutné zdůraznit, že nejde o potenciálního literáta s estetickými nebo obecně spisovatelskými sklony, ani o vědomého vypravěče-here v divadle jednoho herce, ani o inzitního autora. Jediné literární vlivy se týkají jednotlivých slov nebo vazeb typu „nesl z lesa **dříví**“; „**Hej, pane lišáku**“; „**dáš-li mně všechny slepice**“; „vzal **ručnici**“ (vše z textu č. 3); „každý rok měl **dítka**“ (č. 4); „**medovinu a pivo pil**“ (č. 38) a celé povídky č. 2–9 (oslovení „člověče“, ucelená kompozice a způsob interpretace ústního projevu).
- 14 Podobně si počínají i jiní vypravěči nejen ze Slovácka, jak o tom hovoří editoři některých edicí, kterých jsem použil ke srovnání: S a t k e, A n t o n í n: *Hlučínský vypravěč Josef Smolka*. Ostrava 1958; S i r o v á t k a, O l d ř í c h - C h l o u p e k, J a n: *Pohádky z Moravy*. Praha 1959; J e c h, J a r o m í r: *Povídky kladských vypravěčů*. Praha 1959; J e ř á b e k, R i c h a r d - F r o l e c, V á c l a v - H o l ý, D u š a n: *Podluží*. Brno 1962; F r o l e c, V á c l a v - H o l ý, D u š a n: *Lidové povídky* (srov. rkp.) *ze Slovácka*. Praha 1967; B a r t o š í k o v á, A l e n a - K r o p á č, J a n - R i c h t e r, V á c l a v: *Kde modrý plamének hoří*. Břeclav 1998; J e c h, J a r o m í r: *Tschechische Volksmärchen*. Berlin 1984.
- 15 Varianty textu, tj. drobné spíše stylistické změny výrazových a významových prostředků, se týkají vždy jedné ucelené povídky. Nevytvářejí se (až na jednu výjimku, o níž je řeč) nové verze. Změny textu jsou nejčastější v žertovných pohádkách (cca 26 %), v kouzelných (13 %) a v novelistických (9,6 %). Jiné texty se nemění. Varianty jsou náhodné podle příležitosti a nálady. Katalogy, s nimiž jsem srovnal Hurábovy povídky: A a r n e, A n t t i - T h o m p s o n, S t i t h: *The types of the Folktale*. Helsinky 1964; K l í m o v á, D a g m a r: *Katalog horňáckých lidových vyprávění*. In: *Horňácko*. Brno 1966, 549–584; G a š p a r í k o v á, V i e r a: *Katalog slovenskej ľudovej prózy*. Bratislava I, 1991, II, 1992.
- 16 Problematikou psaného a mluveného folklorního textu se zabývá nejnověji K o w a l s k i, P i o t r: *Współczesny folklor i folklorystyka*. Wrocław 1990, zvl. 21–35 a 56–64.
- 17 Na závěr ještě poznámka. Zařazení Hurábova vypravěčského repertoáru do souboru regionálního vyprávění ze Slovácka by bylo obtížnou záležitostí bibliografického charakteru. Dosud nemáme dostatek přístupně shromážděného materiálu, abychom vůbec mohli seriózně hovořit o vypravěčském repertoáru Slovácka jako celku. Bohužel stále platí konstatování Dagmar Klímové v knize *Horňácko* (s. 491) o tomto nedostatku a prozatím můžeme jen dodat, že v citovaných pracích najdeme k Hurábovým povídkám u Klímové 8 látkových paralel, u Sirovátky 1 text převzatý k publikování a u Frolce–Holého 5 látkových paralel a 8 textů, které editoři upravili k otištění. To je velmi zhruba asi 40 % paralel a asi 20 % textů pohádek všech typů, převzatých z vypravěčova repertoáru k publikování.
- 18 Srov. B e n e š, B o h u s l a v: *Lidové vyprávění na moravských Kopicích*. Slovácko VIII.–IX., 1966–1967, 41–71; týž: *Možnosti morfologické analýzy pověstí*. Slovácko XLI, 1999, 83–104; zde je uvedena další literatura.

Univ. prof. Dr. B o h u s l a v B e n e š, DrSc. (n. 1927), pracoval jako středoškolský profesor (1950–1953), v následujícím období jako vysokoškolský pedagog-lingvista, od roku 1962 působil na FF MU v Brně jako etnograf se zaměřením na folkloristiku. Je autorem odborných knih a řady studií zejména z oboru slovanské folkloristiky, obyčejů a lidového divadla.

Byl kdysi jeden kníže moc bohatý měl sedmero pánů
na hradě měl jedného lesníka unáš se říka hajný ale
ten kníže mívál rád a často vselýjake trachty a horti
ny tak se divokýj revěře v tom lese ubívalo, najhorší
bilo tomu lesníkovi co byl nejblíže toho knížete,
takže jedenkrát si zavolal toho lesníka a řekl mu
abí přivěel rlesar co největší kus srovněho a co nejaf
a co on řekl milý P. kníže vř tom rozměr oni jedněh
kusa vřechno už jsem Vám odnesl no když nepode-
chls tak budeš hřed vřeta a hlasu rveně, milý lesník vzal
pušku a šel dolosa přijata dolosa tak si povída, pravka
shučba je přbna' ale čert abí vni slstál oběsim se na
střemě mdsu 3 rny a už se díval na který strom to uděla
vřak pravak máš a tu raním se oves hlaz proč lžto děla
om se ohledne a vidi' rasebu práce sknihu budete moc
dobře, rapsit se mě dote knižky a budeš mít vřeho naě se
poznáš- vselýjoký revěře, no to neudělám tak aspon
prosmte si možie vřit to řito no stoh nato avolil a se
podepsal podoběsi rves a rvesi le se to myslives se
mír kel co stoho bude ale jenom to stovik a už se mu
nas bítla krásna rnuha no hřast ju střelil bil tomu
rád se se podepsal tak je oděrdal Pávi a ted' měl
pořád štěstí střelal a prodaral tak už se obokabíl a
řil spohoječe už se rasmil, a take přišla naňeho neme
take jedenkrát zavolal rny hřobě a povída' milí
rny je už lžy remiu udělejte mě aspon co novis budu
řtet až mě do truhly polořite nalořite na vozík a aqřudně
hřoně a hde ten hřon přijde hřěřte rvaním, a tak se už stalo
kníže jel do lesa a v jedněho stromu se zastaril tam ho
vřehovali jovanu tam ho nřchovali a každý jedne noc ho

Autograf 1. listu zápisu pohádky.

UKÁZKY SOUVISLÝCH TEXTŮ

Původní magnetofonové zápisy byly upraveny pro publikování.

Jedna babka jeli se synem na podzim pro dřevo a měli voly. Vyjeli si odpoledňa a vracali sa – bylo po modleňú, večér – a tam nad Suchovem je taká kaplička a nad tú kapličkú bývajú kopky sena. A teď bylo to prázné. Včil oni jedú a ta babka povídajú: „Pavle, podive se, tu je kočék!“ A oni sa oba podívali a včil ta jedna kočka, co byla nad příkopom, povídá: „Povězte vašemu kocúrovi, aby došel zítbra na pohřeb!“ Íííí... Ale jak to pověděla, voli se rozehnali, až moseli šlajfovát. Dojdú dom, dali voly teda do maštale a babka povídá „Pavle, polévka je v trúbě“. Tak idú, nalijú – tehda sa obědvalo a večerálo na jedné mise – a všeci posedali. A idú, vite, k trúbě, kocúr ležel tak na téj trúbě, a Pavel povídá: „Vidíš, kocúru, mám ti povědět, abys došel zítbra na pohřeb!“ Oni ho měli od malučka. On sa natahl a povídá „a už umrél?“ A skók! rozbil tabulku a tam ten. Vjeckrát kocúra nedošlo.

(Repertoár č. 1)

Býl kdysi v horách jeden sklenář (vlastně sklář, pozn. přepisovatelky), tam sa usadil aj s rodínú a tak sa živil celé roky. Ale zdověděl se král, že se tam usadil, jedenkrát tam poslal svou družinu, aby ho vyhledali. Právě dělal také ty obyčejné skleničky a tak se s ním dohodli, že musí platit nějaký plat, no, že jeden tolar ročně, a když bude si někdy král přát, že mu to musí udělat. Byl s tím také spokojený, král ho za to pochválil, ale po nějakém čase měl vdávat svoji dceru princeznu, a když už se to mělo stat, poslal po jednom služebníkovi dopis, aby mu udělal tucet těch nejkrásnějších skleniček pro ženicha a nevěstu, a to do štrnásti dnů. Musél mu to přislíbit, ale on nikdy nic takového nedělal. No hned na druhý den se dál do práce, ale za celý den nemohl ani jednu sklenici udělat, každá se mu rozbila, dělal celý týden, ledva udělal dvě a aj ty se nehodily. Pořád mu všechno z ruky padalo.

A jak to tak dělá, přišel k němu nějaký pocestný, hned ho pozdraví a vpytává se ho, že co dělá, že aj on to dělával. Mistr mu povídá, kdyby byl tak dobrý, jestli by mu pomohl dělat; ale že ano, jenom že má hlad. Hned zavolál ženu, aby mu dala něco pojest, tak se najedl a dal se do práce. Ja, mistr na něho se jen díval, jak mu to krásně de, a do večera bylo všech dvanást skleniček udělaných. Mistr byl tomu hrozně rád. Večer ten pocestný vzal dvě ty skleničky a zavolal ho, aby šli ke studánce, kde chodí pro vodu, no a když tam přišli, povídá ten cizinec, že ty dvě budú pro ženicha a pro nevěstu; omočil je krajama do té studánky. Hned měly na kraji zlaté obrúčky velice krásné – a řekl mu „tak to mužeš dělávat jenom sám a nikomu to neukazuj“. Podali si ruce a on že už musí jít pryč.

Mistr se vypravil skoro ráno, právě už na něho vrátný čekal, no, pravda, tam bylo svadebčanů, všichni chtěli vidět, co přinesl, všichni se nad tím divili, a až rozbalil ty dvě skleničky, to bylo krásné, a teď všichni si vzali adrese, aby aj ostatním – takých sklenic nadělal – a také byl moc obdarovaný, a když šel sám domu, tak si povídál, že to nebyl jinší, než Krakonoš. Od té doby se mu dobře vědlo, nikdy nic nemusel královi platit, no, já také sem si tu jednu skleničku koupil, a když z ní vínečko pítám, vždycky si na tého sklenáře v těch horách spominám.

(Repertoár č. 14)

Už je to moc dávno, byl jeden zlatník v jednom městě a velice měl hodnú cerku a ta si uměla udělat z každého posměch. Ona chodila každé ráno na zahradu a už se dívala, jak jí dávajú dobré ráno. Chodíval tam jeden řeznický tovaryš, hodný, pěkný kluk. Potom tam chodil zas jeden důstojník, také hodný, a pan učitel, taky hodný, pěkný, šikovný. Každý jí dal dobré ráno, a když začal, tak mu povědát: „Prosím vás, přídite někdy k nám, já bych si s vama tak ráda povykládala.“ „Ano, jéj, s velikú radostí bych přišel, kdy tak možu přijít?“ „No, tak o půl dvanástéj hodině, já spíš nemožu.“ No, tož to potkala toho prvního, učitele. Šel do školy a nevěděl ani, co má učít v téj škole, tak byl rád, enom si myslél na to, jak tam bude s nů a co bude mlúvit. Enom aby to nezmeškál. No, a potom šel ten důstojník. Také pěkný kluk. No a také ona mu hned dala dobré ráno a on jí teda odpověděl a že proč tak málo s nů mlúví a ona by si velice ráda s ním promlúvila. Kdyby aspoň k ní nekdy došel. A že o dvanástéj hodině ho istotně bude čekát, že ona jinak nemá kdy, a tož o dvanásti aby tam došel. Jeden měl přijít o půl dvanástéj, jeden o dvanástéj, no dobře. Tomu třetímu řekla, aby přišel o půl jedné, že jinak nemá kdy.

Tomu prvním, když tam přišel o téj půl dvanástěj, povídá, lesti by jí to udělál, co by ona chtěla. „Šecko pro vás udělám, aj skočím pro vás do vody.“ Povedá „nic to není takového, enom sa vyslečete holý a půjdete na řbitov a tam je truhla a do téj truhle si lehnete a budete v ní ležet“. No dobre, tož vyslékl sa holunký a šel tam. Našel tu truhlu a lehl si do ní. A zatím došel ten druhý, ten důstojník, a také tak. Povedala, že velice ráda by ho měla, aj by ho chtěla za manžela, enom lesti by jí udělál, co by chtěla. „Ale šecko pro vás, šecko udělám!“ „No, tak enom sa vysleknete holý a půjdete na hřbitov a tu máte provaz a tam je také truhla, tu truhlu si uvažte na záda a noste ju kolem hřbitova dokola. „No dobre. A ten sa nanamáhal! Ta truhla, těžké to bylo, a sám si to mosel dat na záda. Tož třetí včíl došel ten řeznický tovaryš, A také mu tak povídá: „Velice nás mám ráda a dybyste mně to udělál, co já bych chtěla.“ „A co byste chtěla, všecko – aj do vody pro vás skočím – enom mně to povězte.“ „Vy, mistře, vyslečte se holunký a běžte, tady máte tatar, a postavte se do brány hřbitova a tam bude chodit mrtvý s truhlú. A jak přídě k bráně, vždycky ho tak vyšlahajte.“ A aby zase čekal dalėj. No dobre. Tož měl ten tatar a došel tam, akorát sa postavíl a už ten nese tu truhlu a ten tovaryš šláh! šláh! ho po zadnici. Ten druhý začal utěkat kolem dokola a včíl zase ide po druhéj a tovaryš zas šláh! šláh! a včíl ten s tú truhlú zapackováł a spadl, no a z téj truhle vyběhl živý a včilkaj šeci sa polekali. Ten utekl tam, ten tam, ten tam.

No, nebylo nic, Ěj, každý si povedá, tá nás dostala. Ale byla neděla a došel ten důstojník do hospody, sedl si ke stolu, a tu k němu přisedl také ten pán učitel, sedávali spolem, a sedá si tak vykládájú – a tu došel aj ten řeznický tovaryš. Důstojník povídá „poslechněte, nedotýkejte se mě, ně tady bolí to. Mám to velice otrískané“. Učitel tak na něho hleděl a povídá „mě zas bolí tento bok“. Ten řeznický tovaryš povídá „no, a co se vám stalo? Já sem šlahál na hřbitově tatarem.“ „Tak to ste byl vy?“

No tak si včíl pověděli šecko, co podělali. „Tej se mosíme pomstit.“ Tož se jí tak pomstili. Tož za pár časů. Ona nechtěla žádného inačího, až k ní dojde pro ňu ženich ve zlatě. A včíl oni si koně ozlatili, kočár, šecko zlato, a jeden byl tým kočíšem a dvě byli skovaný v horách u jednéj bohyně. Ozlatili si celú tu chalupu. A tož ten jeden k ní potom přijél a povídá, že by rád chtěl přivězt slečnu starému zlatníkovi. Že aby sa šla podívat, kde on bývá. No ona byla zvědavá, také sa nastrójiła, když viděla kočár ozlacený a šecko, tož si sedla k němu a dojeli do tych hor. Zavědl ju tam včíl a povedá: „Slečno, poznáte nás, kdo sme? My sme ti, co ste nás poslala na ten řbitov večér.“ Tož tak jí to řekl. Tož jí nabili, kolik chtěli, co chtěli s ňú udělali, až ju načisto dobili, hodili ju na ten kočár, koňom vyšlahali a pustili ich, nech idú do města. Od téj doby žádný nevěděl nic, ani ona žádnému nic nepověděla, a také lesti sa vdala, to už nevím.

(Repertoár č. 20a)

Muž také byl jeden ve městě a dlúho sa tam zabavíl, byl tam Pánbůh, že tam dovezl fúru. On sa tam také přiblížil a co všeci tam byli, každý si brál plné ruky. Dojde dom a žena povídá „kdes býl dotúď?“ „No,“ povídá, „ve městě, a tam ti je ludí, Pánbůh dovezl fúru síly,“ a ona povídá „a eště tam má?“ „Eště měl,“ povídá, „běž aj ty!“ Tož aj ona utěkala honem, a už to bylo všecko zebrané, tož už enom ty žebřiny olízala – a tož od téj doby majú ženy sílu v jazyku a muži tu sílu majú v rukách.

(Repertoár č. 24)

Jeden cigán také chodil k tomu velebníčkoví a kuchařka povídá: „Cigáne, v tétoj naší susední vesnici sú hody a tož my sme tak kamarádi, mohl bys jim něco zanést, já ti to dám do koša.“ Tož měla šest husí krmných, dala jich do toho koša a k tomu dala psání a povídá „toto daj kuchařce a ona ti potom dá tringelt nebo neco“.

„No, já šecko vyřídím, já vyřídím šecko!“ Tak šél, na dolní konec došel, tam bývala stará cigánka s ním, povídá mu „starý, ukaž, já čekám, co to neseš, ó, ty tam máš šeckého, počkaj!“ hned mu to rozdělala, hned mu jednu husu zdrapila pryč. „Děcka doma dostanú,“ tak mu to zadělala, „šak je jich tam eště moc, to oni ani nepočítajú“.

Dojde k tomu velebníčkoví a povídá „dobrý deň, velebný pane, tady náš velebníček posilajú cosi v koši, já nevím, co je to tam, ale majú to tam šecko“. No tož kuchárka hned mu to odvázala, dala to na stůl, čítá husy, jedna, dvě, tři, čtyry, pět – a včíl tam byl dopis, že „posíláme vám šest husí“. Zas čítá, je tam pět! „Tam je napsané šest,“ povídá, „cigáne, měl si donést šest!“ „Šak já nelžu!“ „Ale je jich tu pět, no pět, pět, no ale má ich byt šest, no šest, šest!“ „Šak si čítajte,“ ale porad s ním nemohli

nic spravit, tož zavolala dívku, pacholka, kostelníka, ona sama kuchařka a ten cigán a eště služebná, co tam byla. Tož ich bylo šest. Ted' sa postavili kolem dokola a kuchařka povídá: „Tož, cigáne, podivaj sa, nás je šest a tých husí tam mělo byt šest, tož každý vezněte jednu.“ A on první dráp! tu jednu – a kuchařce neostalo nic. Povídá „vidíš, cigáne, podivaj sa, šeci mají a kuchařka nemá.“ „No pěkně prosím, šak měla brat, dokud' byly!“

(*Repertoár č. 26*)

Toto, co sa stalo, bylo ně deset roků, sem to slyšel. Byli chlapi v hospodě a tak řeč k řeči, ten vykládal to, ten vykládal to, a až došlo, že kdo sa bójí. A jeden povídá: „Hoši, kerý byste šli na řbitov a donesli sem tu umrlčí hlavu, tak bečku piva dostanete.“ „Ó, já bych nešel, já bych nešel...“ „Co? Já půjdu. Ale za štvrtku piva sa sadíme!“ Tož sa sadili, podali si ruky, ale jeden, co byl kus od nich, to počúval, a to žádný neviděl. On sa vytratil pryč a utěkál na řbitov. Tam pěkně sa skováł a čekál, co bude. Až došla dvanáctá hodina, chlapi všeci byli – tedáá – v hospodě a čekali, s jakú dojde.

Ten, co sa sadíl, sa zebrał, šel a povídál „za chvílu su tady“. Nó, běží, doběhne na ten řbitov, přeskočí – pravda, brána byla zamčená – přeskočí kamenicu a chce hned chytnt jednu tu hlavu – a co slyší? Tá povídá: „Tu neber, to je moja!“ Nó, pravda, on sa zarazíl a iđa dál, chytí druhú. „A tu neber, to je moja!“ No, už ho to jaksi nabíralo, teda – dívá sa tak, tma byla, ešče tam uviděl jednu. Ide a tu vezme, chytí ju, ale ta taky povídá „tú neber, to je moja zas!“ Jak to, víte, učúl, on přeskočil, a taký strach naňho došel, tak utěkál, tak utěkál, až doběhl k samým jeho dverám, už ani neběžel do téj hospody, a ve dverách ho ranila mrtvica. Tam ostal mrtvý.

Nó, milí chlapi čekali, s jakú dojde, jeden povídá „éj, šak ten nedójde, ten nedójde...“ Už byla jedna hodina, dvě hodiny, nic. „Ja, podme sa přeca podivat, ten nás dostál, podme sa podivat, de je.“ Tak idú sa podivat, povídajú „ten istě už dávno spí.“ Idú ke dverám jejich, že otevru, lesti je doma, ale ten byl mrtvý, studený už nadobro. No tož co, jak, zabúchajú teda na dvera: „Co sa stalo?“ „Tož co je s vaším Jankem, je mrtvý?!“ Nó, nevěděl žádný nic. Vsadili sa o to a o to, ale žádný nevěděl teda nic. Až ten istý umirál, co to na řbitově povídál, teprv sa příznál, že on to udělál, že mluvil za ty hlavy a že skrz něho ten istý, co sa sadíl, umřel. A tož co bylo naplat, už bylo všecko pryč. Tož tak to došlo najevo.

(*Repertoár č. 33*)

Josef Huráb (1888–1975) – Erzähler aus Boršice bei Blatnice und seine Erzählungen

Zusammenfassung

Die dörfliche Gegend Südostmährens als reale Welt ist bestimmend für das Werk von Josef Huráb, der sukzessive zu einem bekannten Repräsentanten seines Dorfes wurde. In der handschriftlichen Autobiographie schildert er einzelne Dominanten seines Lebenslaufes. Seine auf dem Lande verlebte Kindheit wurde durch Arbeit geprägt. Als Saisonarbeiter wanderte er „nach Brot“ in die Südslowakei und als Rekrut hielt er sich in Mittelmähren auf. Den Weltkrieg verlebte er in Polen und Italien, in der Zwischenkriegszeit arbeitete er wieder in Boršice. Aus diesen Zeiten stammen relativ wenige Erzählungen. Im Ruhestand erfreute sich Josef Huráb großer Beliebtheit als Erzähler und nahm an Folklorefestivals teil. Seine 52 Erzählungen, d. h. 30 Märchen aller Typen (nach ATH bestimmt), 8 dämonologischen Sagen, 2 Sagen und 12 Lebensgeschichten schöpfen aus dem bekannten Milieu, sporadisch aus der Lektüre und teilweise aus der Tradition. In den Lebensgeschichten überwiegen Erzählungen aus dem ersten Weltkrieg. Der Autor zieht keine scharfe Grenze zwischen den Genres; ein gewisser Stereotyp in Form ist nur in seinen Zaubermärchen festzustellen. Die vorliegende Studie behandelt ausführlich einzelne Formkomponenten bei Märchen, einleitende sowie abschließende Formeln, Charakterzeichnung der Personen, Einleitung der direkten Rede und weitere Satzbaumittel sowie Erzählweisen einschließlich Schilderung von Umständen. Der Erzähler geht aus einer mündlichen Interpretation hervor, obwohl er einige Märchen auch in schriftlicher Form bot. Interessant ist, dass die schriftliche Darstellung, und zwar auch die aus der handschriftlichen Autobiographie, der mündlichen entspricht. Für den Josef Hurábs Stil ist eine einzigartig strukturierte und ununterbrochen flie-

ßende Erzählung kennzeichnend. Es handelt sich um eine narrative Struktur in vollem Sinne des Wortes, in der Dialoge sehr häufig verwendet werden. Der Erzähler ist weder ein Schauspieler fürs Einmanntheater, noch ein Versschmied oder Laienliterat. Alle theoretischen Beschlüsse sind mit entsprechenden Textbeispielen genau belegt; die Erzählungen wurden mit entsprechenden Katalogen der Volksprosa verglichen. Die Texte wurden auch einer morphologischen Analyse unterworfen. Der Darlegung ist ein Verzeichnis vom Repertoire samt kurzen Annotationen beigelegt.

The Storyteller Josef Huráb (1888-1975) from Boršice u Blatnice, and His Stories

A b s t r a c t

The storyteller who had gradually become a well-known representative of his village had been influenced by what was the real world for him: the rural environment of the Southeast Moravia. In his handwritten autobiography he expands on the most important moments of his life. He spent his childhood surrounded by the environment of chores connected with life in the country; he repeatedly took part in the so called seasonal "going after bread" to southern Slovakia (it was a kind of carolling) and as a young recruit he was stationed in central Moravia. During the First World War he was in Poland and Italy. In the interwar period he worked back at home in Boršice – comparatively few tales are known from this period of his life and from the time of World War Two. As a pensioner he was a popular narrator and a sought-after participant of folklore feasts.

His 52 stories (30 fairy-tales of all types (defined by Ath), 8 stories of superstition, two legends and 12 real life stories) are all inspired by his familiar environment, few of them are inspired by reading and partly the inspiration is drawn from the knowledge of tradition. Among the real life stories prevail the ones situated into the World War One. During the performance the narrator had little regard for the specifics of a genre. Only his fairy tales display a certain formal stereotype. In this paper a detailed study is presented of the formal aspects of the fairy tales (eg. the introductory and closing phrases), of the manner of characterization of the protagonists, of his way of introducing direct speech and some other means and techniques of composition including the description of the circumstances of the story. The narrator considered oral performance as the basis of his story-telling although he put some of his stories down on paper, too. It is interesting that even his written work corresponds with the oral, and the same applies to his autobiography.

Josef Huráb is recognizable by unique structure of the text and a continuous flow of narration. It is a narration in the true sense of the word, with the dialogues frequently included. The narrator works neither as an actor in a one-man-show nor is he a species of a lay versemonger or writer. Each theoretical conclusion is well-documented by corresponding examples from the texts and the stories are set against the data in the relevant catalogues of folk prose. They have also been subjected to functional morphological analysis. The interpretation is accompanied with a list of repertoire with brief annotations.

MIROSLAVA LUDVÍKOVÁ: MORAVSKÉ A SLEZSKÉ KROJE. Kvaše z roku 1814. Vydalo Moravské zemské muzeum, Brno a Sudetendeutsches Archiv München, 2000, s. 192.

Moravskému muzeu v Brně a Sudetoněmeckému archivu v Mnichově se podařilo vydat exkluzivní knihu pramenného materiálu, který mohl být knižně prezentován jen díky společnému úsilí obou institucí. Především záslužnou iniciativou a velkým úsilím autorky knihy PhDr. Miroslavy Ludvíkové, CSc. s dokonalou fotodokumentací Aloise Haraska z Mnichova vznikla česko-německá kniha o kvaších lidových krojů obyvatel Moravy a Slezska z roku 1814.

Samotné kresby, z nichž ještě patnáct chybí, mají vysokou dokumentační a historickou hodnotu. Autoři se nesoustředili jen na prosté otištění pramenů, ale ve své snaze přiblížit fond byli ještě důslednější. Vysoká úroveň knihy nabyla na vyšší hodnotě díky dr. Hubertu Valáškoví, který zde píše i o dosud neznámých důvodech a podnětech, které vedly k malířskému ztvárnění zemských krojů, a přibližuje autory kreslených obrazů. Miroslava Ludvíková nejen že kresby podrobně popsala, ale v úvodních kapitolách charakterizovala krajinu, atmosféru doby i lidi, kteří měli zájem o lidové projevy.

V druhé kapitole se autorka zmínila o malířích – amatérech. Že to byli kreslíři laici, svědčí jejich ztvárnění krojů. Většina kreseb je však anonymní. Následující kapitola je věnována materiálu, ze kterého se na začátku 19. století šilo oblečení – kůže, sukno, vlněné látky, plátna, která se různě barvila, hedvábné látky apod. V kapitole následující se autorka věnuje vývoji krojů v 18. a 19. století, který je možné ve sbírce kvašů vysledovat. U mužského kroje si všímá kalhot, vest, kabátů, kožichů, obutí a krojových doplňků, u ženského kroje se soustřeďuje na úpravu a úbor hlavy – čepce, šátky a jejich úvaz, také si všímá přehozů, rukávců, živůtků, dlouhých kabátů, kožichů a obutí. V samostatné kapitole si všímá, jaký je na obrázcích vzájemný vztah sestav mužského a ženského kroje, v páté kapitole pak maloměstského oblečení v 18. a 19. století, které bezesporu působilo na oblečení vesnického obyvatelstva. V následující kapitole se na základě kreseb autorka pokusila popsat regionální rozdíly v krojích. Podle historika Ladislava Hosáka je

regionální označení krojů běžnou záležitostí až od druhé poloviny 17. a 18. století. Autorka užila dobové názvy pro třídění typů kroje – západní typ, středomoravský a východní. Kniha v části nazvané Katalog obsahuje původní seznam kvašů z roku 1814, německo-český seznam obcí, seznam zkratk a poznámek. Následuje bezmála 150 barevných vyobrazení originálů, které Miroslava Ludvíková opatřila pečlivými popiskami. Kniha končí soupisem literatury.

Kniha Moravské a slezské kroje patří k odborné literatuře, která poslouží odborníkům o lidový oděv jako výchozí materiál pro studium jednotlivých typů oděvu na území Moravy a Slezska. Kniha patří po obsahové, ale i grafické stránce k nejlepším vydavatelským počínům Moravského zemského muzea v Brně za poslední období.

Ludmila Tarcalová

V. ŠTAJNOCHR: PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ. Nauka o Panně Marii, mariánské ikonografii, mariánská poutní místa. Vydalo Slováké muzeum v Uherském Hradišti 2000, 326 stran, 298 černobílých a 8 barevných vyobrazení, německé a anglické resumé.

V uplynulém desetiletí se objevilo množství literatury, která byla v období totality na okraji odborného zájmu, nebo vůbec ideologicky nežádoucí. V národopise k těmto zakázaným tématům patřila především celá oblast religiozity, na rozdíl od preferovaných úkolů, jako byla etnografie dělnických vrstev či socializace vesnice. Působení ateisticky orientované marxistické ideologie tak načas převrstvilo poznání světa křesťanské kultury a vzdělanosti. Současná etnologie se opět vrací ke studiu těchto vlivů, které mají na našem území více než třicetileté kořeny.

Monografie V. Štajnochra předkládá všestranný rozbor jednoho z nejvýraznějších prvků náboženské tradice – kultu Panny Marie. Tato tematika, spojená se samými počátky křesťanství, je v našem prostředí zvláště v období baroka. Rozkvět mariánského kultu měl vliv na vznik mnoha poutních míst, která byla neodmyslitelně svázána nejen s duchovním životem lidových vrstev, ale odrážela se i v jejich společenské kultuře a četných projevech lidového umění.

První část monografie si všímá teoretických otázek mariologického studia. Patří sem vlastní aspekty teologické, od nichž se v různé intenzitě odvíjejí všechny ostatní pohledy na tuto problematiku – historiografické, uměleckohistorické, ikonografické, estetické, etnologické ad. Autor se v příslušných pasážích věnuje těmto různým přístupům a stručně charakterizuje příznačné prvky jednotlivých směrů bádání. Dočteme se zde o estetice a typologii mariánských obrazů, soch a grafiky, o mariánských poutích a poutních místech. Ve zvláštní kapitole, zaměřené na korunovací mariánských obrazů a soch, se podává podrobný popis oděvu a insignií vlastního objektu i tzv. externích reálií, kam náleží například devocionální artefakty. K neokázalejším projevům mariánského kultu patřila translace (přenesení) a intronizace (vyzdvížení na oltář) soch či obrazů, které byly vyvrcholením liturgických obřadů i lidových slavností.

Druhá a nejobsáhlejší část monografie obsahuje praktické projevy mariánského kultu, zahrnuté v různých ikonografických zobrazeních, která jsou vesměs spojena s konkrétními poutními místy. Zobrazení Panny Marie se objevují již od počátku křesťanství, k jejich velkému rozrůznění přispělo právě období baroka. Je velkou zásluhou autora monografie, že tuto dosud opomíjenou a nepřehlednou tematiku uspořádal do systému, z něhož zřetelně vyvstávají jak jednotlivé zobrazující typy a jejich varianty, tak i mariánská poutní místa, naše i zahraniční. Jejich výčet ve vztahu k typu zobrazení, doloženému konkrétní dobou ikonografií, představuje neocenitelnou pomůcku pro mnohovrstevné oborové studium, orientované uměleckohistoricky, památkářsky i etnologicky.

Encyklopedicky zaměřené monografie V. Štajnohra přináší komplexní souhrn poznatků k mariánskému kultu. Není určena k pouhému přečtení, ale k soustavnějšímu studiu. Všem zájemcům, kteří se s knihou seznámí, přinese hluboké poznání a trvalé poučení. V tomto směru je nutno vyzvednout také její obsah pro řadového křesťana, který může svůj duchovní život a náboženskou víru prohloubit o množství cenných poznatků z okruhu dějin a kulturní historie.

Jiří Pajer

JOSEF JANČÁŘ a kol.: LIDOVÁ KULTURA NA MORAVĚ. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada sv. 10. Vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2000, s. 373.

V nové řadě Vlastivědy moravské *Země a lid* vyšel desátý svazek věnující se lidové kultuře na území Moravy. Poslední syntetizující prací, pojednávající o české a slovenské lidové kultuře, byla Československá vlastivěda díl III. svazek Lidová kultura, která vyšla v roce 1968. Po třiceti dvou letech vychází publikace zaměřená jen na lidovou kulturu na Moravě, k jejímuž sepsání se sešel sedmnácti členný kolektiv autorů všech generací, z různých vědeckých ústavů a muzeí. Jejich hlavním úkolem bylo podat komplexní pohled na lidovou kulturu 19. a 20. století.

Úvodní kapitolu tvoří studie, na kterou nejen odborná ale i laická veřejnost dlouho čekala. Pojednává o etnických a etnografických skupinách a oblastech na Moravě. Odborníci se v publikaci zcela vyhnuli vysvětlení základních pojmů týkajících se lidové kultury a jevů s ní spojených, především s uvedením nových vědeckých náhledů a poznatků na tuto problematiku na konci 20. století. Chybí i tolik potřebná mapa ohraničující jednotlivé národopisné regiony.

Druhá kapitola se zabývá zaměstnáním a obživou, tradičním polním hospodářstvím, ovocnářstvím, vinohradnictvím, pěstováním chmele a zeleniny, chovem dobytka (skotu, záprahem, chovem ovcí, pastvou, včelařstvím), stravou (nádobím, potravinami a jejím zpracováním, tradičními a obřadními pokrmy). Dále rukodělnou výrobou (výrobky pro vlastní potřebu, podomáckou a řemeslnou výrobou, lidovou uměleckou výrobou).

Kapitola Vesnické sídlo a dům je uvedena prameny a autory, kteří se zabývali lidovou architekturou. Popisuje vznik sídel, typy vesnické zástavby, plužinu a její členění, rolnickou usedlost, její stavební vývoj, konstrukci, materiál ke stavbě jednotlivých částí domu, dispoziční dělení a vybavení domu. Vedle podrobně zpracovaného obytného domu kapitola obsahuje popis hospodářských budov a staveb (stodoly, sýpky, seníky, sklepy). Nezapomíná ani na technické stavby (mlýny, kovárny) a sakrální stavby a objekty.

Část pojednávající o odívání začíná pramenovou literaturou a ikonografií. Vysvětluje vývoj mužského a ženského lidového oděvu a typologii oděvních součástí s jejich rozkreslenými

stříhy. Popis typů a druhů krojů s jejich stříhovými rozdíly vystihla autorka lépe než pojednání o regionálních typech krojů. I když jednotlivé oblasti mají zevrubný popis, oblasti s velkou krojovou diferenciací (především na Slovácku) vyžadovaly alespoň vyjmenování nejcharakterističtějších krojových znaků a specifík pro danou oblast či okrsek.

Kapitola obřadů, obyčejů a zvyků je uvedena problematikou vztahů v obci a v rodině. Je na škodu, že zde autor nepřinesl žádné nové poznatky o tak složité problematice jako jsou vztahy ve společnosti a rodině, že nevycházel z vlastních výzkumů, jak je to u jiných autorů vlastivědy. Uvedený text odpovídá málo pozměněnému pojednání v části Společenský a rodinný život z Československé vlastivědy – Lidové kultury vydané v roce 1968, na s. 202–212. Následující stránky věnují se rodinným a výročním obyčejům a obyčejům spjatých se zemědělstvím jsou oproti předešlému pojednání naplněny zcela novými poznatky, vycházející z dlouholetých výzkumů na celé Moravě. I malá podkapitola o víře a věděni je přínosem do dnes dosti opomíjené problematiky.

O výtvarné lidové kultuře se dočteme v běžné literatuře velmi málo. Autor stati popisuje a vysvětluje funkci i obsah nejzákladnějších obřadních a obyčejových projevů (pečivo, stromy, věnce a věnečky, kraslice, masky, betlémy), všímá si výtvarnosti v textilní tvorbě (tkaniny, výšivky, modrotisk, krajky), ale i u jiných krásličích předmětů. Nezapomíná ani na výtvarné projevy, které zdobily a zpřijemňovaly prostředí domácností a hospodářských usedlostí (nástěnné malby, zdobené hospodářské nářadí a náčiní, úly) a na zlidovělou výrobu (keramiku, knižní malbu, devocionálie, dřevořezbu, obrazy, malovaný nábytek, perníkové výrobky či skládanky pod skleněnou výdutí či v láhvi).

Součástí lidové kultury je i slovesný, hudební a taneční folklór. Pojednání o slovesném folklóru se opírá o početnou pramennou literaturu, která je uvedena v podkapitole bádání o slovesném folklóru. Autorka nejen že vysvětluje pojem lidová próza a malé folklórní formy, ale zmiňuje se o všech jevech, které s nimi souvisejí – vypravěči a vypravěčské příležitosti, repertoár, který doplňuje i ukázkami. Samotná podkapitola je věnována dětskému folklóru, jež je postavena na zcela nových výzkumech autorčiny pracoviště. Součástí kapitoly o slovesném folklóru je i lidové divadlo.

Část hudebního a tanečního folklóru má podobnou strukturu jako slovesný folklór. Kapitola začíná bádáním o slovesném folklóru, následuje pojednání o písňových družích a zpěvních příležitostech, repertoáru s uvedením hudebních nástrojů, jež byly zastoupeny v jednotlivých obdobích v různých typech muzik na území Moravy. Problematika tanečního folklóru je v oblasti bádání rozdělena podle jednotlivých národopisných oblastí s vyjmenováním nejznámějších badatelů. Stať pokračuje typologií lidového tance, regionálními tanečními styly a tanci etnických menšin. Autorka se zabývá i funkcí tance, tanečními příležitostmi, nositeli tradic a úlohou lidového tance v minulosti i současnosti.

Závěr vlastivědy tvoří nástin vývoje národopisného zájmu na Moravě v datech. K uveřejněnému přehledu je třeba podotknout, že odborný zájem o lidovou kulturu v posledních třiceti letech nebyl soustředěn jen na vyjmenovaná odborná pracoviště, ale byla řada dalších institucí, které měly bohatou ediční a publikační činnost, konaly mezinárodní konference a odborné výstavy. Nepokládám pojednání o národopisném dění na Moravě za kompletní. Nepřináší nic nového, je tedy zbytečným přívěškem, který knize spíš ubližuje než ji doplňuje. Zde bylo třeba zařadit věcný a lokační rejstřík, jehož absence je neomluvitelná.

Monografie Lidová kultura na Moravě obsahuje literaturu pojící se k odborným statím a cizojazyčná resumé. Výběr fotografií k jednotlivým oddílům mnohdy působí spíš náhodně než cíleně, jejich kvalita a počet však knihu vhodně doplňuje.

Lidová kultura na Moravě patří k základním odborným publikacím, ze které by měl vycházet každý zájemce o lidovou kulturu, neboť je syntézou poznatků, na kterou odborná veřejnost již dlouho čekala. Kolektivitu odborníků v čele s Josefem Jančářem patří za tuto práci vřelý dík.

Ludmila Tarcalová

NÁRODOPISNÁ REVUE 3–4, 2000.

Zabývá se problematikou etnologického výzkumu města (Alexandra Bitušková: *Urbánna antropológia: áno či nie? Teoretické problémy vývinu urbánnej antropológie*, s. 67–70. – Zdeněk Uherek: *Symbolické významy v městském prostředí – Berlín*, s. 71–73. – Karel Altman: *K významu způsobů sdružování obyvatel Brna*, s. 74–78. – Pavla Stohrová: *Dům u sedmi švábů v Brně. Před-*

běžná zpráva k výzkumu bydlení ve velkoměstě, s. 79–82. – Peter Michalovič: Mestské prostredie – miesto útlumu, a(le aj) revitalizácie ľudovej hudby, s. 83–84), formováním tří etnografických regionů na Moravě (Richard Jeřábek: Zálesí

– Kopanice – Horňácko v 18. a 19. století. Pojmoslovná sonda, s. 85–91.) a konkrétním etnografickým materiálem z oblasti Kopanic (Dagmar Pintřřová: Žitkovské bohyně, s. 92–96.)
Jan Blahůšek

ARCHEOLOGIE

PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA O VÝZKUMU TÁBOŘIŠŤ PAVLOVIENU NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Petr Škrdla, Archeologický ústav AV ČR v Brně

Výhodná poloha gravettských stanic regionu Uherskohradištska, ležícího na půli cesty mezi lokalitami pod Pavlovskými kopci a Předmostím u Přerova, souvisela nejen s loveckou strategií, důležitá byla zřejmě i jako zastávka na stezce zásobující jihomoravské lokality silicity severské provenience.

Historie výzkumu paleolitu v regionu

Paleolitický průzkum Uherskohradištska započal poněkud opožděně ve srovnání s „klasickými“ moravskými regiony. Ještě roku 1933 píše A. Zelnitius, že paleolitické nálezy z Uherskohradištska nejsou známy (Zelnitius 1933, 15). Přitom v nedaleké Nové Dědině (vně okresu Uherské Hradiště) byly pazourkové artefakty náležející aurignacienu sbírány již roku 1909 (Skutil 1940, 51). Následuje období, kdy amatérští sběratelé shromažďují pazourkové artefakty na řadě stanic Uherskohradištska. Publikovány byly nálezy na Velehradě (Zelnitius 1938, 16), v Ostrožské Nové Vsi (Hrubý 1940, 27; Horsák 1940, 93; Horsák 1941, 90, 92), v Boršicích u Buchlovic (Hrubý 1940), v Mařaticích (Skutil 1940, 59), Kunovicích (Horsák 1941, 89), v Derflích (dnešní Sady, Horsák 1942, 71) a v Tučapech (Horsák 1942, 75). Záchranný výzkum provedl V. Hrubý při stavbě silnice u Spytihněvi, kde na dvou místech zdokumentoval nálezy kamenných artefaktů příslušejících do okruhu gravettieny (Hrubý 1939). Vyzvednout je nutno především systematické povrchové průzkumy V. Hrubého, který všechny tehdy známé nálezy zdokumentoval a spolu s kostmi díluvalní fauny souhrnně vpublikoval (Hrubý 1951). Ve své práci s názvem „Paleolitické nálezy z Uhersko-Hradištska“ doložil paleolitické artefakty na katastrech 25 obcí, a to na více než 50 tratích.

V roce 1964, na upozornění místního sběratele B. Vyskočila, spolupracovníka Archeologického ústavu tehdejší Československé akademie věd, přišel na návrší Chráska nedaleko Boršic u Buchlovic B. Klíma. Zdokumentoval tam hlubokou orbou narušené intaktní vrstvy. Následně vyhloubil čtyři zjišťovací výkopy, z nichž sonda A poskytla v rámci regionu první stratifikovanou kolekci štípaných kamenných nástrojů doprovázených roztroušenými úlomky zvřecích kostí spolu se zbytky popelišť a menší skládkou mamutích kostí (Klíma 1965). Na základě studia kamenných nástrojů, kostí a zjištěné stratigrafie přiřadil B. Klíma boršickou lokalitu (Chráska) k pavlovienu. Tuto klasifikaci potvrdilo radiokarbonové datum získané ze vzorku uhlíků odebraných ze sondy A (Svoboda 1999, 147). Další důležitý výzkum provedl o 20 let později R. Procházka v Jarošově, v prostoru stavby lyžařského vleku na západním svahu Černé hory (Procházka 1983). Později ve výzkumu této lokality pokračovali K. Valoch a L. Seitl (Seitl–Valoch 1998). Stanice byla přiřazena (podobně jako předchozí) do okruhu gravettieny. Je škoda, že tehdy v Jarošově nebyly odebrány vzorky na absolutní datování radiokarbonovou metodou. Souběžně s výše zmíněnými dvěma záchrannými výzkumy probíhaly sběry na povrchových lokalitách. Je třeba zmínit rozsáhlé aurignacske naleziště na rozhraní katastrů Boršic u Buchlovic a Buchlovic (Povinná), lokalitu u Stříbrnic (Klíma 1972), u Hostějova (Valoch 1985) a aurignacske lokality při severním okraji Chřibů (např. Nová Dědina, Bělov, Kvasice, Žlutava, souhrnně Oliva 1987). Byly objeveny též povrchové lokality gravettieny v okolí Napajedel (Oliva 1998).

Po roce 1991 zahájil Archeologický ústav AV ČR (dříve ČSAV) rozsáhlý projekt na zpracování a vyhodnocení bohatého moravského gravettského materiálu (Svoboda et al

1995, 1999, 2000). V rámci této objemem nebývalé akce je průběžně zpracováván materiál z eponymní lokality pavlovienu Pavlova I (Svoboda, ed. 1994, 1997). Důležitou součástí úkolu je zpracování komplexní databáze moravských lokalit gravettienů a stanovení geografického a chronologického rámce osídlení. Od roku 1991 byly provedeny sondáže na řadě lokalit (Dolní Věstonice I–III, Předmostí, Petřkovice) a bylo jen otázkou času, kdy se pozornost zaměřila i na Uherskohradištsko.

Historie výzkumu sídliště pavlovienu v Jarošově

V. Hrubý zdokumentoval zprávy o nálezích fosilního osteologického materiálu podél celého západního úpatí Černé hory. Vzhledem k faktu, že pracoval se svědectvími pamětníků, uvádí poměrně velký rozptyl těchto nálezů – prostor je vymezen cihelnou v Mařaticích na jihu a cihelnou nad Jarošovským pivovarem na severu. Sám V. Hrubý v roce 1942 zdokumentoval nález zlomků kostí mamuta při stavbě sklepa F. Prchlíka, Jarošov, č. p. 13 (Hrubý 1951, 68). Tato poloha je lokalizována přímo pod dnešním lyžařským areálem.

Na základě svědectví pamětníků, která jsme zaznamenali v průběhu výzkumu v letech 1996–2000, první ojedinělé nálezy sílexových artefaktů, které pravděpodobně souvisely se sídlištěm gravettienů na západním svahu Černé hory, pocházely z blíže neurčeného prostoru v rámci dnešní umělé sjezdovky lyžařského areálu. Tyto nálezy však v regionu, který žije především archeologií velkomoravskou, snadno unikly pozornosti. Obrat nastal poté, když byla v květnu roku 1979 zahájena stavba tenisového hřiště v bezprostředním okolí lyžařského areálu. Při zemních pracích byl objeven osteologický materiál, na což pracovníky Slovákého muzea v Uherském Hradišti upozornil vedoucí lyžařského oddílu K. Žallmann. R. Procházka spolu s R. Snášilem provedli záchranný výzkum porušené plochy (25 m²). Bylo zdokumentováno nahromadění kostí velkých savců náležejících převážně mamutovi a ojediněle srstnatému nosorožci a koni. Mezi osteologickým materiálem byly nalezeny i čtyři sílexové artefakty (Procházka 1983, obr. 2). V návaznosti na terénní činnost R. Procházkou, který prozkoumal pouze bezprostředně narušené polohy a konstatoval, že nálezová vrstva v bezprostředním okolí nálezu pokračuje dále, zahájil v létě roku 1980 nový záchranný výzkum K. Valoch doprovázený L. Seitlem a K. Novákem. Posledně jmenovaní prozkoumali dalších 24 m² nálezového horizontu a získali početnou kolekci osteologického materiálu (opět většina patřila mamutovi, ojediněle se vyskytl kůň a srstnatý nosorožec) spolu s osmi sílexovými artefakty a modifikovaným fragmentem jílovce (Seitl–Valoch 1998, 67). Současně provedli sondáže v okolí lokality, které však již polohy s nálezy nezachytily.

Na jaře roku 1993 navštívili lokalitu tři pracovníci paleolitického oddělení AÚ AV ČR v Brně (J. Svoboda, P. Škrdla a L. Jarošová). Tato návštěva souvisela s tzv. gravettským projektem, který započal na počátku 90. let a jedním z jeho cílů byla dokumentace gravettského osídlení na Moravě. Při průzkumu pole ležícího v severním sousedství lyžařského areálu (shodou šťastných náhod bylo v tom okamžiku porušené a oprášené) objevil P. Škrdla několik sílexových artefaktů. Následným důkladným průzkumem bylo nashromážděno asi 40 kusů. Lokalita byla v následujících letech průběžně sledována. V roce 1995 bylo na nalezišti provedeno několik zkušebních vrtů a vyhloubeno několik drobných sond s negativním výsledkem. Na jaře roku 1996 P. Škrdla znovu prováděl povrchové sběry a našel sílexový artefakt pevně lpící v konkreci CaCO₃ a drobné zlomky kostí – tedy indicie, které poukazovaly na možnost, že se v prostoru lokality nalézají polohy s dosud neporušenou kulturní vrstvou. Do roku 1996 byla povrchovým sběrem nashromážděna kolekce čítající asi 190 sílexových artefaktů. Dne 22. srpna 1996 byla v poli, na kterém v té době byl již suchý hrách, provedena opětovná sondáž pomocí ručního vrtáku. Při následných odkrytech, kdy bylo možné zpětně sledovat stopy těchto sondáží na ploše výzkumu, se ukázalo, že pokud na lokalitě nejsou přítomny výrazné popelovité polohy, nemusí být tento typ průzkumu lokality dostačující. Přestože vrty nezachytily intaktní kulturní vrstvu, bylo přikročeno i k vyhloubení menší sondy v místě, kde na povrchu bylo nalezeno nejvíce artefak-

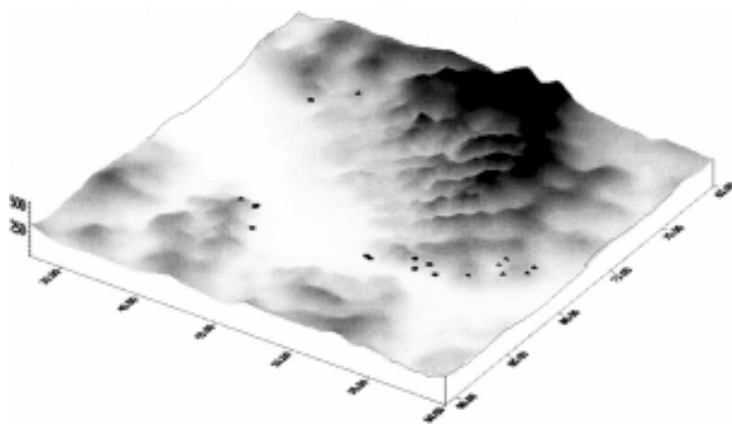
tů včetně mikroodštěpků (rozměr 1*0.5 m a umístění výkopu byly limitovány prázdnou plochou v hrachovém poli). Tato sondáž zachytila útržek neporušené kulturní vrstvy, která obsahovala četné uhlíky, 25 sílexových artefaktů a zlomky osteologického materiálu.

Na základě zmíněného úspěchu byla ještě v září téhož roku (termín byl limitován agrotechnickými lhůtami) sonda (původní byla v sektoru S33) rozšířena západním směrem. Výzkum proběhl s minimálním vybavením a za nepříliš vhodného počasí (nakonec byl pro vytrvalý déšť předčasně ukončen) v šesti pracovnících. Byla zdokumentována kumulace nálezů (sílexů, osteologického materiálu i popelovitých poloh) v prostoru sektorů S14, S15, S18, S19.

V říjnu následujícího roku byl výzkum rozšířen směrem na jih i na východ. Kulturní vrstva zde byla sledována až do míst, kde přecházela do ornice. Na závěr bylo k přistoupeno k řezu mírným návrším, na kterém byla lokalita situována (S44–S52). Cílem bylo zdokumentování profilu, který by ozřejmil vztah dosud prozkoumané části lokality ke sprašové návěži. Přestože sektor S17 nebyl na nálezy bohatý a již se nepředpokládalo pokračování bohatší kulturní vrstvy severním směrem, narazili jsme na nálezově velmi bohaté polohy. Dva sektory jsme ani nezvládli dokončit, částečně i pro chladné a deštivé říjnové počasí.

V následujícím roce (1998) jsme se na lokalitu vrátili již v květnu. Po dohodě se zemědělským družstvem jsme nemuseli brát ohled na agrotechnické lhůty a měli jsme povoleno zničit jeden ar řepky olejné, která byla na poli vyseta. Výzkum jsme rozšířili východním směrem (sektory S55–S61, S64–S70, S73–S79). Odkryvem byla zachycena centrální část sídliště bohatá na sílexové artefakty i osteologický materiál v kontextu na uhlíky bohatých poloh. Při východním okraji zkoumané plochy byla zdokumentována výrazná dislokace, za níž se nálezová vrstva zahlubovala.

Cílem výzkumu v roce 1999 byl průzkum západní periferie osídlené plochy. V roce 2000 jsme navázali odkryvem východní periferie. Cíle záchranného výzkumu, tj. prozkoumání orbou ohrožených poloh, bylo až na dvě výjimky dosaženo (nízce pod povrchem uložená kulturní vrstva zůstala v okolí sektoru S41 a severně sektoru S113 a S122). V letech 1999–2000 bylo vyhloubeno několik sond v bezprostředním okolí prozkoumané plochy. Na jejich základě víme, že nálezový horizont byl již zničen směrem jižním a západním a naopak pokračuje směrem severním a východním - a to do vzdálenosti ještě asi 10 m od okraje dosud prozkoumané plochy. Výzkum sídliště tedy ještě není zdaleka ukončen a je proto možné, že se na lokalitu v budoucnu ještě vrátíme.

1. Uherskohradištsko, pohled od severovýchodu do Napajedelské přívrvy a Dolnomoravského úvalu. Lokalizace nejdůležitějších paleolitických sídlišť. • – sídliště pavlovienu (zleva): Jarošov II, III, Boršice, Spytihněv, Napajedla I, II, III, V; ▲ – sídliště aurignacienu (zleva): Jarošov I, Boršice-Buchlovice, Žlutava, Nová Dědina, Bělov, Kvasice.

Geografie regionu

Pomocí zeměpisných souřadnic je zájmové území vymezeno přibližně následovně: 48°55'–49°15' severní šířky a 17°15'–17°35' východní délky.

Uherskohradištský region, tak jak je chápán v této práci (s využitím terminologie T. Czudka, 1994), se rozprostírá v místech, kde je úzký výběžek Vídeňské pánve (reprezentovaný Dolnomoravským úvalem) svírán Vnějšími Západními Karpatami na západě (Kyjovská pahorkatina a Chřiby) a Západními Karpatami na východě (Vizovická vrchovina). Na severu je studované území ohraničeno Napajedelskou průrvou, za níž se již otevírá Hornomoravský úval. Dolnomoravský i Hornomoravský úval představují Vněkarpatské sníženiny. S výjimkou malého úseku v prostoru Napajedel není již do tohoto regionu započítána Zdounecká oblast (severovýchodní část území Chřibů) ve smyslu terminologie T. Czudka (1994). Přestože okres Uherské Hradiště končí Sptyhněví, jako hranice uherskohradištského regionu byl pro tuto práci zvolen soutok Moravy s Dřevnicí v Otrokovicích. Na jihu není studovaný region nijak výrazně geograficky vymezen – byla proto zvolena pomyslná hranice v místě, kde se Dolnomoravský úval náhle rozšiřuje na dvojnásobnou šířku, tedy asi v prostoru dnešního Veselí nad Moravou.

Napajedelská průrva i Dolnomoravský úval jsou protékány řekou Moravou. V celé délce sledovaného území ústí do Moravy pouze dvě významnější vodoteče – levobřehé přítoky Dřevnice a Olšava.

Pro paleolitické osídlení byly vhodné polohy na návrších lemujících tok řeky Moravy. Zatímco gravettské lokality jsou situovány na svazích strategických návrší poblíž řeky Moravy (s výjimkou Boršic u Buchlovic umožňují kontrolu rozsáhlého úseku říční nivy) v nadmořských výškách 188–290 m (relativní převýšení nad hladinou řeky Moravy kolísá v rozmezí 8–108 m), lokality aurignacienu jsou položeny dále od řeky Moravy, na vrcholcích návrší, jakoby schovány v členitějším terénu hlouběji v masivu, jejich nadmořská výška je větší než 300 m (cf. Škrdla–Svoboda 1998, Škrdla–Lukáš, 2000).

Staré Město a Uherské Hradiště vznikly na křižovatce dvou důležitých historických cest. První vedla z Podunají údolím řeky Moravy na sever k Baltu a je ztotožňována s tzv. jantarovou stezkou, druhá pak údolím říčky Olšavy do prostoru Vlárského průsmyku a dále na Slovensko. Již J. Skutil (1940) poukázal na zajímavou skutečnost, že tyto cesty se shodují s pravěkými loveckými stezkami. V severojižním směru pak v paleolitu probíhaly migrace lovné zvěře i transport silicitů z glacienních sedimentů na jihomoravské mladopaleolitické stanice. Údolí říčky Olšavy ve smyslu interpretace J. Skutila (1940) představuje paleolitickou radiolaritovou stezku. Uherskohradištsko leží též na pomyslné spojnici dvou významných gravettských sídelních mikroregionů: mezi dolnověstonicko-pavlovskou sídelní aglomerací na jihozápadě a Předmostím u Přerova na severu.

Výzkumy v Jarošově II (1996–1999)

Záchranný archeologický výzkum lokality, který provádí Středisko pro paleolit a paleoetnologii Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně, probíhá od roku 1996 a byl ukončen v roce 2000. Přestože je tento výzkum koncipován jako záchranný, je snaha, aby metodika výzkumu byla podobná výzkumu systematickému. Proto je kulturní vrstva v celém svém objemu zkoumána pomocí jemných nástrojů, nalezené předměty jsou zaměřovány a inventovány absolutně (tj. ve třech souřadnicích) a překopaná zemina je proplavována.

Celkem (v letech 1996–1999, nálezy z roku 2000 nejsou dosud zpracovány) lokalita dosud poskytla 1,573 artefaktů štípané kamenné industrie inventarizovaných absolutně a dalších 12 484 drobných artefaktů z výplavu (z toho 1 126 kusů bylo přepálených a 640 ks představoval radiolarit). Mikrolitů bylo nalezeno 353 ks. Ve formě drobných hrudek bylo dosud nalezeno 426 kousků červeného barviva. Za pozornost stojí i 60 beztvarych hrudek vypálené hlíny beze stop záměrné modelace.

Stratigrafie

Černá Hora je geologicky tvořena polohami vsetínské vrstvy a glaukonitických pískovců, které jsou z větší části překryty spraší. Mírné návrší, na kterém byla provedena sondáž, leží v nadmořské výšce 245 m. Pod vrstvou ornice, která v tomto prostoru dosahuje hloubky max. 30 cm, se na části návrší dochovala 5–40 cm mocná poloha nejmladší spraše. Tato není v celém profilu monotónní, ale je členěna řadou šedavých vrstviček připomínajících glejové horizonty z Dolních Věstonic. V jedné z těchto vrstviček byla nalezena štěpina kosti. Bázi spraše tvoří a od gravettské kulturní vrstvy ji výrazně odděluje 2–4 cm mocná vrstvička tvořená konkréciemi CaCO_3 . Tato mezivrstva tvoří pevný krunýř, který místy až na 90% plochy pokrývá polohu gravettienu. Vlastní gravettská kulturní vrstva má charakter soliflukcí rozvlečeného sídlištního horizontu – skládá se z řady makroskopicky dobře rozeznatelných čoček (0,3–5 cm mocných) spraše, uhlíkatých poloh a vrstviček šedavých hlín. Tento sediment má mocnost 5–25 cm a obsahuje štípanou kamennou industrii spolu s četnými zlomky kostí. Podloží tvoří svahové sedimenty s obsahem přemístěných vsetínských vrstev.

V období druhého glaciálního maxima, tj. před asi 20 000 lety (tedy již po opuštění sídliště), došlo vlivem ledu (trvale zmrzlé půdy) k rozpraskání povrchu návrší. Celá lokalita je tak členěna sítí polygonálních vertikálních puklin na buňky o rozměrech 25 cm–1 m. Následkem gravitace a tlaku půdního ledu došlo navíc k vertikálnímu posunu některých bloků. Takto vznikla dislokace, která přetíná lokalitu ve směru vektoru definovaného body $[-900, 450]$ a $[0, 800]$. Následkem soliflukce pak byla kulturní vrstva přemístěna z vyzdviženého hřebene směrem dolů – následkem toho vznikly druhotné akumulace sedimentů kulturní vrstvy při úpatí vyzdviženého bloku.

V sondě na dně nedalekého údolí (40 m severně centra lokality) byla stratigrafická situace odlišná. Pod ornicí, která dosahovala mocnosti asi 40 cm, následovaly svahové sedimenty. Na jejich bázi byla zachycena více než 1 m mocná vrstva s polohami uhlíků.

2. Uherské Hradiště - Jarošov II, výzkumná sezóna 1998. Pohled na profil. Popis v textu.

Datování lokality

Z lokality Jarošov II byly odebrány dva vzorky uhlíků, které byly spolu se štěpinou sobí kosti poslány na datování radiokarbonovou metodou. Laboratoř v Groningen poskytla následující data:

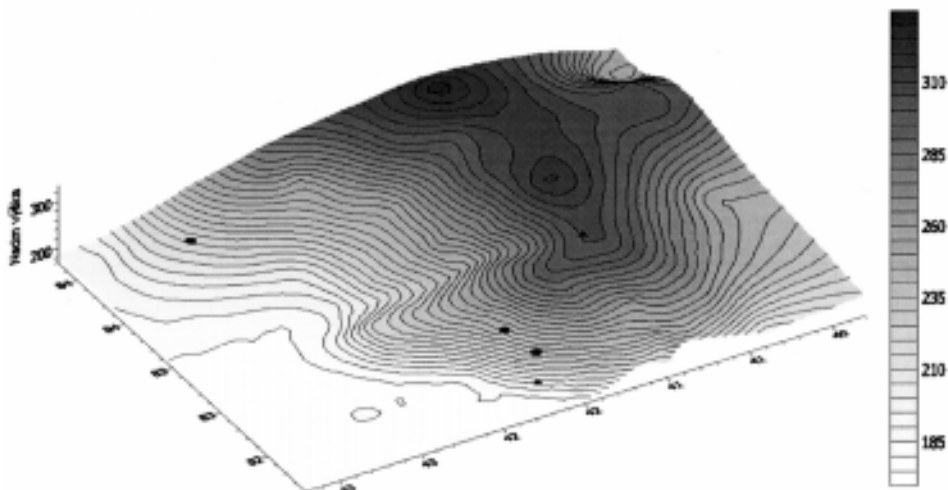
GrA-9604 Jarošov II-1 $25.780 \pm_{240}^{250}$ BP

GrA-9613 Jarošov II-2 $25.110 \pm_{230}^{240}$ BP

GrA-15137 Jarošov II-3 $26.220 \pm_{360}^{390}$ BP

Datum GrA-9604 bylo získáno z kosti nalezené v sektoru 18. Datum GrA-9613 pochází ze vzorku uhlíků odebraných v sektorech 18, 19, 32 a 33. Datum GrA-15137 je z kumulace uhlíků v sektoru 126d (cf. obr. 4), tj. z prostoru, kde byla na nálezy bohatá kulturní vrstva uložena v hloubce 45-70 cm. Srovnatelné datum bylo získáno i z Boršic u Buchlovic - Chrástky: GrA-11454 Boršice 1964 - 25.040 ± 300 BP (Svoboda 1999, 147).

Na základě získaných radiokarbonových dat a rozboru archeologického materiálu lokalita Jarošov II náleží pavlovienu. Osídlení je možno synchronizovat se sídlištěm u Dolních Věstonic, Pavlova i Předmostí (srovnej. van der Plicht 1997).

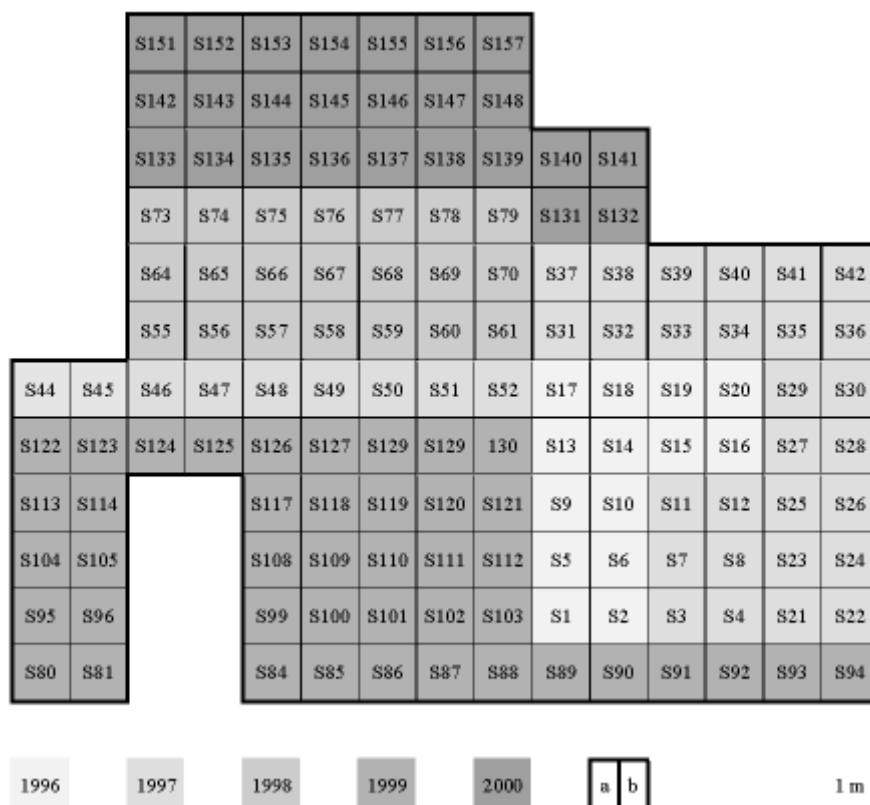
3. Paleolitické osídlení na katastru Jarošova. Pohled od jihozápadu. • – sídliště pavlovienu: zprava (od jihu k severu) Jarošov II, výzkum R. Procházky, L. Seitla a K. Valocha, Jarošov II, výzkum AÚ, Jarošov III; • – nález fosilních kostí v č. p. 13; ▲ – sídliště aurignacienu: Jarošov I

Planigrafie lokality

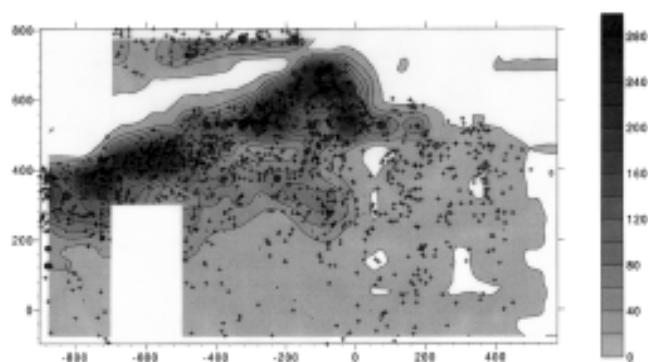
Sídliště Jarošov II, které bylo v letech 1996–1999 zkoumáno Archeologickým ústavem, je od dřívějších záchranných výzkumů R. Procházky (1983) a L. Seitla s K. Valochem (1998) vzdáleno asi 200 m severovýchodně a je situováno o 20 m výše ve svahu (obr. 3). Je otázkou, zdali obě lokality spolu souvisejí. Pro jejich současnost by mohly hovořit další nálezy pleistocénní fauny doložené na více místech v prostoru pod Archeologickým ústavem zkoumaným sídlištěm (Hrubý 1951 a svědectví místních zahrádkářů).

Placha výzkumu Archeologického ústavu je rozčleněna na sektory o rozměrech 1*1 m, tyto jsou dále děleny na čtyři podsektory a, b, c, d. Artefakty nalezené při špachtlování (větší než 1.5 cm) jsou zaměřovány absolutně ve třech navzájem kolmých souřadnicích (x, y, z). Předměty z výplavu jsou tříděny podle subsektorů, tj. v síti o rozměru buňky 0.5*0.5 m.

Na obr. 4 je patrné členění prozkoumané plochy. V jejím středu (obr. 5) je zřetelná centrální část sídliště s kumulací nálezů, spodní i horní části představuje periferii osídlené plochy. Pravá část je již zničena orbou. Šikmo probíhající plocha bez nálezů představuje vyzdvžený blok, na povrchu kterého již v důsledku orby došlo ke zničení kulturní vrstvy.

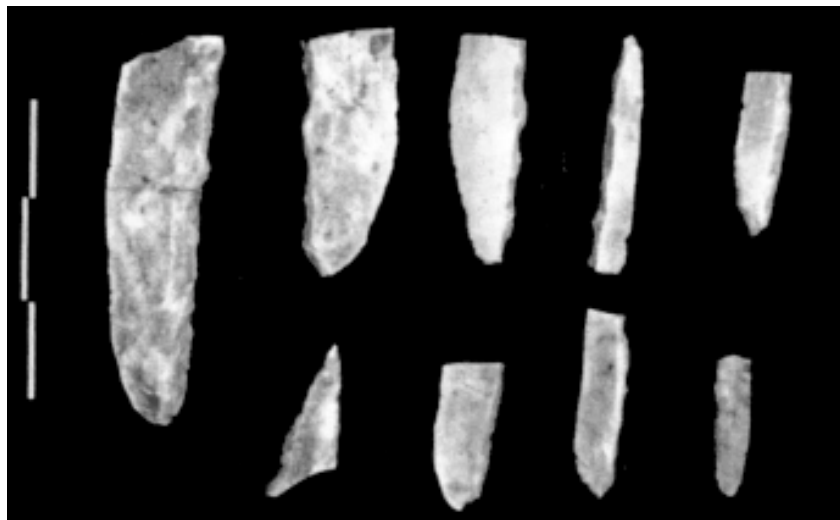
4. Uherské Hradiště-Jarošov II, výzkumy 1996–2000. Plán prozkoumané plochy.

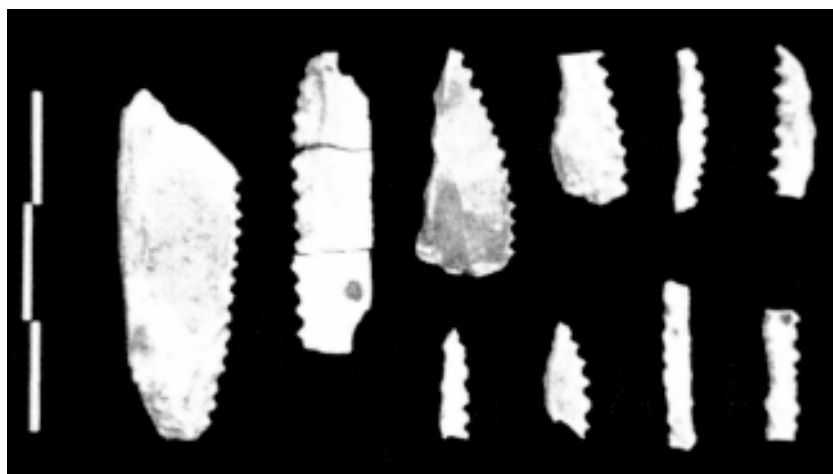
5. Uherské Hradiště-Jarošov II, výzkumy 1996–1999. +: distribuce inventarizovaných artefaktů štípané kamenné industrie zaměřených absolutně, rastrově: distribuce materiálu z výplavu (v síti 0,5*0,5 m), poměrné kruhy indikují distribuci mikrolitů (v síti 0,5*0,5 m, max. počet v buňce 10ks).

Štípaná kamenná industrie

Drtivou většinu použitých kamenných surovin představují silicity označované A. Přichystalem (1994) jako silicity z glacienních sedimentů. Mezi nimi je možno makroskopicky identifikovat řadu kusů majících původ ve formaci krakovsko-čenstochovské jury (minimálně 20 %). Z dalších surovin je asi 5 % zastoupen radiolarit, výjimečně se vyskytl křišťál (6 ks) a obsidián (5 ks). Jako surovina artefaktů hrubotvaré industrie byl použit křemen a glaukonitické pískovce.

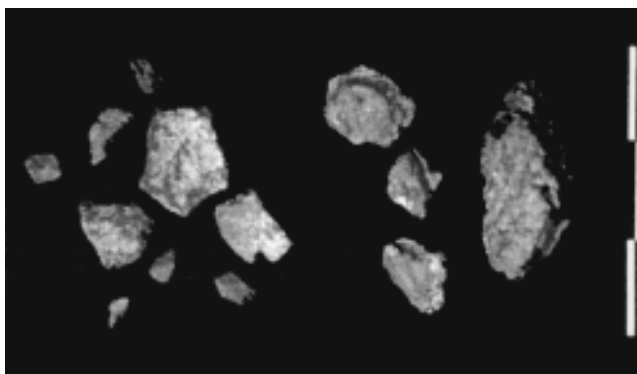

6. Uherské Hradiště-Jarošov II, zlomky hrůtků typu La Gravette a dalších ventroterminálně retušovaných mikrohrůtků. Za pozornost stojí fakt, že se většinou zachovaly pouze bazální zlomky. To by se dalo interpretovat následovně: při lovu došlo k odlomení terminální části a v místě sídliště byl bazální zlomek, který byl dosud pevně uchycen ve zbrani, odstraněn a vyměněn za nový mikrolit.

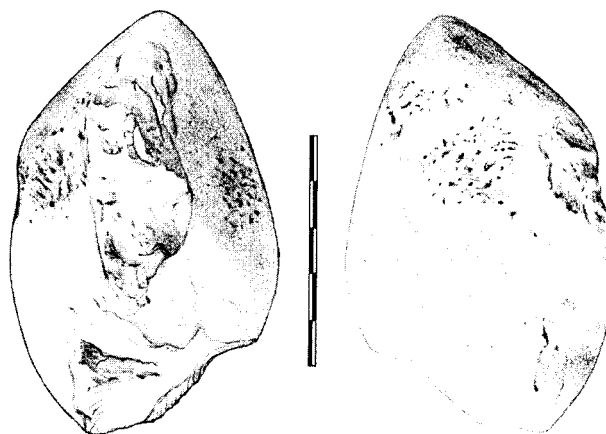

7. Uherské Hradiště-Jarošov II, výběr zoubkovaných mikrolitických nástrojů. Zoubkované nástroje mohly zvyšovat účinnost zbraní – oproti ostří přímému způsobovaly větší poškození tkáně lovené zvěře.

Jelikož dosud není k dispozici celkové typologické zhodnocení souboru, jsou v následujících řádcích uvedeny pouze hodnoty pro výzkumnou sezónu 1999, které mohou být považovány za reprezentativní pro celou lokalitu. Nálezový inventář v roce 1999 celkem sestával z 414 artefaktů štípané kamenné industrie (inventarizovaných ve třech souřadnicích), ve výplavu bylo dalších 4 791 artefaktů. Za pozornost stojí kolekce 119 mikrolitů z nichž 44 % představují mikročepelky s otup. bokem, 27 % pilky s otupeným bokem (obr. 7), 18 % hrůtky typu La Gravette a další mikrohrůtky s ventroterminální retuší (obr. 6) a 11 % představují ostatní typy (většinou odpad z výroby mikrolitů). Mikrolity představovaly v roce 1999 asi 94 % typologického spektra. Z ostatních typů se objevilo škrabadlo na krátkém masivním ústěpu, několik rydel a retušovaných artefaktů.

8. Uherské Hradiště-Jarošov II, zlomky červeného barviva.

9. Uherské Hradiště-Jarošov II, kámen, který pravděpodobně sloužil ke zpracování barviv.

Barviva

Na lokalitě Jarošov II bylo dosud nalezeno 426 drobných kousků červeného barviva (obr. 8). Jedná se o amorfní hematit (Fe_3O_4). Zdrojovou oblastí těchto rud by mohl být prostor Ždánického lesa nebo severní Morava.

Křemenný valoun se stopami úderů (obr. 9) sloužil pravděpodobně ke zpracovávání těchto barviv (na základě analogických artefaktů z Pavlova, srovnej Svoboda, ed. 1997).

Fauna

Z početného osteologického materiálu byla dosud zpracována pouze část. Početně menší kolekci z výzkumu v roce 1996 zpracoval R. Musil, který konstatoval výraznou převahu soba a ojedinělý výskyt vlka a zajíce (Škrdla–Musil 1999, 51). Výzkumnou sezónu 1997 a částečně i 1998 (tedy centrální části lokality) studoval O. Kruml (Škrdla–Kruml, 2000). Dosavadní výsledky jsou následující: Nadpoloviční většinu lovené zvěře představuje sob (55 %), který je doprovázen liškou, vlkem, mamutem (po 11%) a zajícem, koněm a rosomákem (po 4 %).

Výše popsané složení lovené zvěře ostře kontrastuje s hodnotami z výzkumů R. Procházky a L. Seitla s K. Valochem, kteří prozkoumali kumulaci kostí mamuta, koně a nosorožce (Procházka 1983, Seitzl–Valoch 1998). Pokud spolu obě lokality souvisejí, může se jednat o komplexní lokalitu, která sestává ze sídliště s opodál situovanou skládkou kostí velkých savců.

Výhledy do budoucna

Pátou výzkumnou sezónou v roce 2000 byl ukončen záchranný archeologický výzkum v Jarošově. Jeho cíl – záchrana a dokumentace orbou ohrožených poloh sídliště – byl splněn. Přestože ve výzkumu by bylo možno dále pokračovat, bude v následujících letech kladen důraz na zpracování a vyhodnocení nálezů. Předpokládaným výstupem bude monografie lokality.

Výhodné geografické dispozice Uherskohradištska využili lovci aurignacienu a gravetienu. V předběžných studiích byl pozorován rozdíl v umístění sídlišť těchto kulturních celků (Škrdla–Svoboda 1998, Škrdla–Lukáš, 2000). Ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti jsou uloženy dosud nezpracované nálezové fondy (poslední publikace Hrubý 1951). Tento materiál je třeba zpracovat a lokality, z nichž pochází, lokalizovat v terénu. Pak bude možno vytvořit katalog paleolitických lokalit v regionu a studovat vztahy mezi nimi.

Poděkování

Výzkumy v Jarošově sponzorovali Městský úřad Uh. Hradiště, FYTO Jarošov, spol. s r. o., správa lyžařského areálu v Jarošově (zastoupená Ing. K. Žallmannem) a D. Sojka. Dík patří i J. van der Plichtovi z radioizotopové laboratoře v Groningen za datování vzorků.

Literatura:

- C z u d e k, T., 1994: *Reliéf Moravy a Slezska*. In: J. Svoboda et al., *Paleolit Moravy a Slezska*, 11–16. Dolnověstonické studie, 1. Brno.
- H o r s á k, A., 1940: *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Míkovicích, Ostrožské Nové Vsi a Hradčovicích*. Sborník Velehradský, 11, 86–94.
- H o r s á k, A., 1941: *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Míkovicích, Ostr. Nové Vsi, St. Městě*. Sborník Velehradský, 12, 88–92.
- H o r s á k, A., 1942: *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Míkovicích, Polešovicích, Tučapech a v Boršicích u Buchlovic*. Sborník Velehradský, 13, 70–75.
- H r u b ý, V., 1939: *Nálezy ze Sptihněvi*. Sborník Velehradský, 10, 17–19.
- H r u b ý, V., 1940: *Paleolitické sídliště v Boršicích u Buchlovic*. Sborník Velehradský, 11, 21–23.
- H r u b ý, V. 1951: *Paleolitické nálezy z Uherskohradištska*. ČMM, Sc.soc. 36, 65–101.
- K l í m a, B., 1965: *Výzkum na paleolitické stanici v Boršicích v r. 1964*. Archeologické rozhledy, 17, 469–482.
- K l í m a, B., 1972: *Nová paleolitická stanice u Stříbrnic*. Časopis Moravského muzea, Sci. soc., 57, 17–25.

- Procházka, R., 1983: *Záchranný výzkum paleolitické stanice v Uherském Hradišti-Jarošově, okr. Uherské Hradiště*. Archeologické rozhledy, 35, 552–554.
- Oliiva, M., 1987: *Aurignacien na Moravě*. Studie Muzea Kroměřížska, 87, 5–128.
- Oliiva, M., 1998: *Gravettien východní Moravy*. Acta Mus. Moraviae, Sci. soc., 83, 3–65.
- Přichystal, A., 1994: *Zdroje kamenných surovin*. In J. Svoboda a kol. *Paleolit Moravy a Slezska*. Dolnověstonické studie, 1. Brno.
- Seitl, L. – Valoch, K., 1998: *Stanice gravettienských lovců mamutů v Jarošově*. Acta Mus. Moraviae, Sci. soc., 83:67–81.
- Skutil, J., 1940: *Paleolitické nálezy z Hradištska a přilehlého Pomoraví*. Sborník Velehradský, 11, 50–69.
- Svoboda, J., ed., 1994: *Pavlov I. Excavations 1952–1953*. ERAUL, 66. Liege.
- Svoboda, J., ed., 1997: *Pavlov I – northwest*. Dolnověstonické studie, 4. Brno.
- Svoboda, J. a kol., 1994: *Paleolit Moravy a Slezska*. Brno.
- Svoboda, J., 1999: *Boršice (okr. Uherské Hradiště)*. Přehled výzkumů, 40, 147.
- Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Škrdl, P., 2000: *The Gravettian in Moravia: climate, behavior and technological complexity*. In: W. Roebroeks, M. Musil, J. Svoboda, K. Fennema, eds: *Hunters of the Golden Age*, 15–217.
- Svoboda, J., Klíma, B., Škrdl, P., 1995: *The Gravettian Project: Activities during the 1991–1994 Period*. Archeologické rozhledy, 47, 279–300.
- Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdl, P., 1999: *K analýze velkých loveckých sídlišť*. Projekt výzkumu gravettienu v letech 1995–1997. Archeologické rozhledy 51, 9–25.
- Škrdl, P., 1999: *Uherské Hradiště-Jarošov (okr. Uherské Hradiště)*. Přehled výzkumů, 40 (1997–1998), 179–183.
- Škrdl, P. – Kruml, O., 2000: *Uherské Hradiště (k. ú. Jarošov u Uherského Hradiště, okr. Uherské Hradiště)*. Přehled výzkumů, 41, 88–92.
- Škrdl, P. – Lukáš, M., 2000: *Příspěvek k otázce geografické pozice lokalit pavlovienu na Moravě*. Přehled výzkumů, 41, 21–34.
- Škrdl, P. – Musil, R., 1999: *Jarošov II – nová stanice gravettienu na Uherskohradištsku*. Přehled výzkumů, 39 (1995–1996), 47–62.
- Škrdl, P. – Svoboda, J., 1998: *Sídelní strategie v paleolitu: mikroregionální studie*. In: P. Kouřil, R. Nekuda, J. Unger, eds., *Ve službách archeologie*. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno, 10, 293–300.
- van der Pligt, J., 1977: *The radiocarbon dating*. In: J. Svoboda, ed., *Pavlov I – northwest*. Dolnověstonické studie 4, 427–436
- Valoch, K., 1985: *Paleolitická stanice v Hostějově (o. Uh. Hradiště)*. Časopis Mor. muzea, Sci. soc., 70, 5–16.
- Zelnitius, A., 1933: *Stručný přehled archeologie a archeologického výzkumu v okrese Uhersko-Hradištském*. Sborník Velehradský, 4, 12–18.
- Zelnitius, A., 1938: *Nálezy paleolithu na Velehradě*. Sborník Velehradský, 9, 16–18.

Ing. Petr Škrdl, Ph.D. (n. 1970) absolvoval FS VUT v Brně, v současné době vědecký pracovník AÚ AV ČR v Brně, odd. paleolitu a paleoetnologie. Zabývá se především technologiemi opracování kamene v paleolitu a v současné době i dokumentací paleolitického osídlení na Uherskohradištsku.

Vorbericht über die Erforschung von Lagerstätten des Pavlovien im Gebiet von Uherské Hradiště (Ungarisch Hradisch)

Zusammenfassung

Eine Reihe von paläolithischen Fundorten im Gebiet von Uherské Hradiště kann als Pavlovien bezeichnet werden (Abb. 1). Jarošov II – eine der Pavlovien-Lokalitäten ist an der nördlichen Stadtgrenze von Uherské Hradiště im Unteren Marchbecken situiert. Es liegt auf halbem Wege zwischen zwei dicht besiedelten Mikroregionen – den Pollauer Bergen im Südwesten (etwa 65 km entfernt) und dem Ort Předmostí bei Přerov im Norden (etwa 40 Km entfernt). Diese Lokalität wurde vom Sommer 1996 bis zum Sommer 2000 erforscht. Innerhalb von fünf Forschungssaisons wurden gewonnen: eine Kollektion von ca. 20 000 Steinartefakten (meistens aus Silex von glazigenen Sedimenten, weniger aus Radiolarit, vereinzelt aus Bergkristall und Obsidian hergestellt), Überreste des Jagdwildes (Reihenfolge nach der Häufigkeit des Vorkommens): Ren, Hase, Wolf und Polarfuchs, vereinzelt Mammut, Vielfrass und Pferd), roter Farbstoff in Stückchen und ausgebrannte Tonschollen. Das typologische Spektrum besteht aus dem Mikrolithen (mehr als 90 % der Werkzeuge), einigen Sticheln und retuschierten Artefakten. Ein Rengeweihsfragment mit regelmäßigen Eingravierungen stellt ein unutilitäres Objekt dar. Aufgrund des Flächenausmaßes von Fundort, der Dicke von Kulturschicht und der Dichte von Artefakten kann die Lokalität Jarošov II als eine mittelgroße Lagerstätte klassifiziert werden.

A Preliminary Report of the Pavlovian Camps in the Uherské Hradiště Area

Abstract

A series of the Paleolithic sites within Uherské Hradiště area may be classified as the Pavlovian - see fig. 1.

The Pavlovian site of Jarošov II is located on the north-eastern margin of the town of Uherské Hradiště, in the Lower Morava valley. It lies half way between two densely occupied microregions - the Pavlov Hills to the south-west (approx. 65 km) and Předmostí u Přerova to the north (approx. 40 km). We have been carrying out excavations at this site since the summer of 1996 till the summer of 2000. These five seasons of excavation have resulted in a collection of ca. 20,000 stone artifacts (the majority of erratic flint, rarely of radiolarite, occasionally of rock crystal and obsidian), a collection of faunal remains (in order of abundance: reindeer, followed by hare, wolf, and polar fox, occasional wolverine, horse, and mammoth), pieces of red ochre, and small fragments of baked clay. The typological spectrum consists of a series of microliths (more than 90% of the tools), several burins and other retouched artifacts. A fragment of reindeer antler with regular cut marks represents the sole non-utilitarian object. Based on the size of the site, the thickness of the cultural layer, and the artifact density, the site of Jarošov II may be classified as a middle-sized site.

PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA O VÝZKUMU PRAVĚKÉHO SÍDLIŠTĚ A POHŘEBIŠTĚ NA KATASTRU UHERSKÉHO BRODU V POLOZE U BAJOVSKÉHO MLÝNA

Martin Geisler–Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

Na dosud neznámé pravěké lokalitě *U Bajovského mlýna* bylo prokázáno osídlení z mladší doby kamenné a zjištěny sídelní objekty – zahloubené chaty z doby římské s poměrně bohatým inventářem. Překvapivým nálezem byl kostrový pohřeb ženy ze starší doby bronzové a několik žárových hrobů z mladší doby bronzové.

V jarních měsících roku 2000 se konečně rozběhly stavební práce na další etapě obchvatu města Uherského Brodu, který navázal na předchozí úsek na katastru Havřic, dokončený v roce 1994. Trasa dalšího úseku obchvatu (stavba „Přeložka silnice I/50 Uherský Brod – obchvat“) probíhala na katastrálním území Uherského Brodu a je vedena po levobřežní terase řeky Olšavy. Navazuje na předchozí stavbu přeložky silnice I/50 Veletiny – Uherský Brod na katastru Havřic v místě vyústění staré silnice na Vlčnov a pokračuje v délce téměř dvou kilometrů po křižovatku u mostu přes Olšavu, kde se napojuje na již hotový úsek výpadovky na Starohrozenkovský průsmyk (obr. 7). Současně se zahájením zemních prací na trase přeložky byl prováděn i archeologický dohled, koordinovaný Ústavem archeologické památkové péče Brno, který přerostl v několik archeologických záchranných výzkumů, z nichž jeden je předmětem tohoto článku.

Oblast Uherského Brodu a jeho okolí bývá tradičně považována za území z archeologického hlediska poměrně dobře prozkoumané a to zejména zásluhou dlouholeté badatelské činnosti gymnaziálního profesora a později ředitele uherskobrodského muzea Dr. Jana Pavelčíka. Především výsledky jeho terénních výzkumů prokázaly, že údolí Olšavy, tvořící důležitou spojnicí mezi Povážím a Pomoravím bylo osídleno prakticky nepřetržitě od mladší doby kamenné (5. tisíciletí př. n. l.). Pravěké osídlení je značně intenzivní zvláště v okolí Uherského Brodu, kde je ho však možné sledovat jen na levém břehu řeky Olšavy, protože na pravém břehu tomu zabráňuje v převážné míře městská zástavba. Přímo z historického jádra středověkého města zatím pochází pouze ojedinělý nález zahloubeného objektu veltické kultury z mladší doby bronzové (Kohoutek 1999, 465). V jižní (levobřežní) části katastru města byly archeologické lokality známy hlavně z přivrácených severních a východních svahů Černé Hory (především neolit a eneolit) a v povodí potoka Nivničky (doba laténská, římská a mladohradištní). Představu o téměř souvislém osídlení levého břehu Olšavy jižně od městské aglomerace Uherského Brodu ve smyslu chronologickém a prostorovém potvrdil i záchranný archeologický výzkum, provedený v roce 1993 (Geisler–Kohoutek 1998, 85–98) na stavbě prvního úseku obchvatu, přeložky silnice I/50 Veletiny–Uherský Brod (neolit, eneolit, halštat, doba římská). Pravěké objekty se v těchto místech kumulovaly na terénních vlnách, oddělených koryty současných a nebo již zaniklých vodotečí. Obdobný charakter osídlení bylo tedy možno předpokládat i na pokračujícím úseku obchvatu Uherského Brodu, i když přímo v trase projektované silnice I/50 byla známa pouze jediná lokalita – eneolitické výšinné sídliště ohrazené oválným příkopem v trati *Kýčkov*, částečně již zkoumané v letech 1948 a 1964 (Pavelčík 1974). Při sledování skrývek orniční a podorniční vrstvy byla tato lokalita skutečně opět zachycena (její průzkum provedl J. Pavelčík pod garancí AÚ AVČR Brno). Kromě této již známé lokality se podařilo na sledovaném úseku pokračování obchvatu Uh. Brodu zachytit další dvě lokality, jejichž existence doposud nebyla známa. Pro účely archeologické evidence byly nově zjiš-

těné lokality nazvány podle pomístních traťových názvů *U Bajovského mlýna* a *Katovka* (u myslivecké střelnice). Na tomto místě bychom chtěli věnovat zvýšenou pozornost první z těchto lokalit, studie zaměřená na druhou lokalitu v poloze *Katovka* by se měla objevit v příštím čísle tohoto sborníku.

Lokalita *U Bajovského mlýna* se nachází na levém břehu řeky *Olšavy*, na mírné terénní vlně v nadmořské výšce mezi 212 a 214 m n. m. Na severním okraji klesá do říční inundace, ze západu je obtékána dnes vysychajícím *Mlýnským* potokem. Její polohu na ZM ČR 1: 10 000 list 35-11-05 určují body vzdálené 352, 365, 366 a 353 mm od Z s. č., a 283, 285, 276 a 274 mm od J s.č. Na přeložce silnice I/50 se nachází mezi km 7,6 a 7,75 (tab. I).

Již po odstranění orniční vrstvy pro účely stavby byly na ploše patrné barevně odlišné, především cementově šedé skvrny výplně pravěkých objektů. V dalším průběhu výzkumu se prokázalo, že tímto způsobem se projevovaly půdorysy římských chat. Při podrobném povrchovém průzkumu pak byly nalézány koncentrace fragmentů keramiky z období kultury lužických popelnicových polí (KLPP), což vedlo k předpokladu, že se na ploše kromě sídlištních objektů s největší pravděpodobností nacházejí také žárové hroby. Proto byla plocha dodatečně začištěna strojem UDS až na původní podloží, tvořené v těchto místech

Tab. I. Celkový pohled na výzkum ve trati *U Bajovského mlýna*.

Tab. II. Výzkum na ploše lokality *U Bajovského mlýna*.

Tab. III. Pohled na kostrový hrob únětické kultury (k. č. 018).

Tab. IV. Žárový hrob kultury KLPP (k. č. 016).

Tab. V. Pohled na odkrytou chatu z doby římské (k. č. 023).

prachovou hlínou s proměnlivou jílovitou až písčitou složkou. Začišťování pak probíhalo postupným odebíráním tenkých vrstev podornice, protože jednotlivé žárové hroby byly zahloubeny jen velice mělce. Vedle těchto nálezů se na začištěné ploše podařilo rozlišit další, převážně již sídlištní objekty. Celkem bylo v poloze U Bajovského mlýna odkryto a posléze vypreparováno 36 pravěkých objektů, a to jak sídlištního charakteru, tak i jednotlivých hrobů (tab. II).

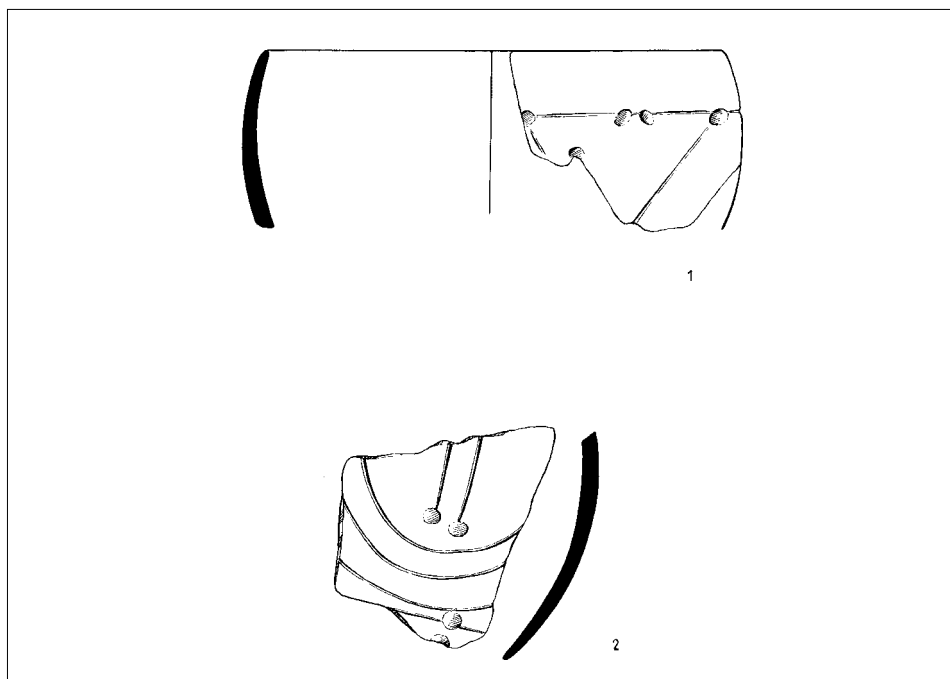
Za nejstarší doklad sídlištní aktivity ve sledovaném prostoru můžeme pokládat zjištěnou přítomnost lidu kultury s lineární keramikou (5. tisíciletí př. n. l.), obdobně jak se to podařilo prokázat při výzkumu na prvním úseku obchvatu na katastru Havřic v roce 1993 (Geisler–Kohoutek 1998, 87). Vedle sídlištních jam různého charakteru se zde nepodařilo zachytit rozměrné objekty nepravidelného půdorysu, interpretované obvykle jako hliníky, sloužící k získávání stavebního materiálu, i když doklady nadzemní zástavby zjištěny nebyly. Z výplně jednotlivých objektů se podařilo získat početnou kolekci nálezů, ze kterých jednoznačně převažovala keramika. Jednalo se především o zlomky charakteristických nádob bombovitého tvaru a kulovitého tvaru, zdobené charakteristickým rytým ornamentem, případně doplněných tzv. notovými značkami či plastickými výčnělky, fragmenty silnostěnných zásobních nádob s horizontálně nasazenými uchy, apod. Vzácněji se vyskytly fragmenty jemně plavené keramiky s výzdobou protáhlých vrypů, což potvrzuje vliv železovské skupiny, pronikající na východní Moravu z oblasti Karpatské kotliny. Pronikání železovských vlivů je intenzivní především právě v Poolšaví, jak dosvědčují nálezy v prostoru předchozího výzkumu na katastru Havřic (Geisler–Kohoutek 1998, 88), ale i na řadě dalších lokalit (např. Veselí n. M., Veletiny, Hradčovice, aj.). Nalezeno bylo taky značné množství osteologického materiálu a zlomky kamenných broušených nástrojů.

Zajímavým nálezem byl objev kostrového hrobu (k. č. 018), zapuštěného do starší sídlištní jámy (k. č. 012 – LnK). Byla zde ve skrčené poloze na levém boku, hlavou orientována k severovýchodu, uložena žena ve věku mezi 30–40 lety (podle určení dr. Jany Langové), s poměrně bohatou pohřební výbavou (tab. III). Pohřební inventář tvořily celkem čtyři nádoby, z nichž typický únětický koflík byl uložen za hlavou pohřbené, další nádoba v prostoru pánve a zbylé u nohou (obr. 4). Součástí hrobové výbavy byly také bronzové šperky, na krku měla pohřbená bronzový nákrčník s roztepanými konci, svinutými v očko (obr. 2:3) a na obou spáncích kruhové vlasové ozdoby stočené ze zdvojeného bronzového drátu (obr. 2:1, 2). Nález hrobu č. 018, tak dokládá rozšíření únětické kultury údolím řeky Olšavy na východ a vytváří tak na východní Moravě enklávu této starobronzové kultury ve sféře vlivu nitranské kultury, pronikající v této době na východní Moravu z oblasti Karpatské kotliny (např. rozsáhlé pohřebiště této kultury u Holešova).

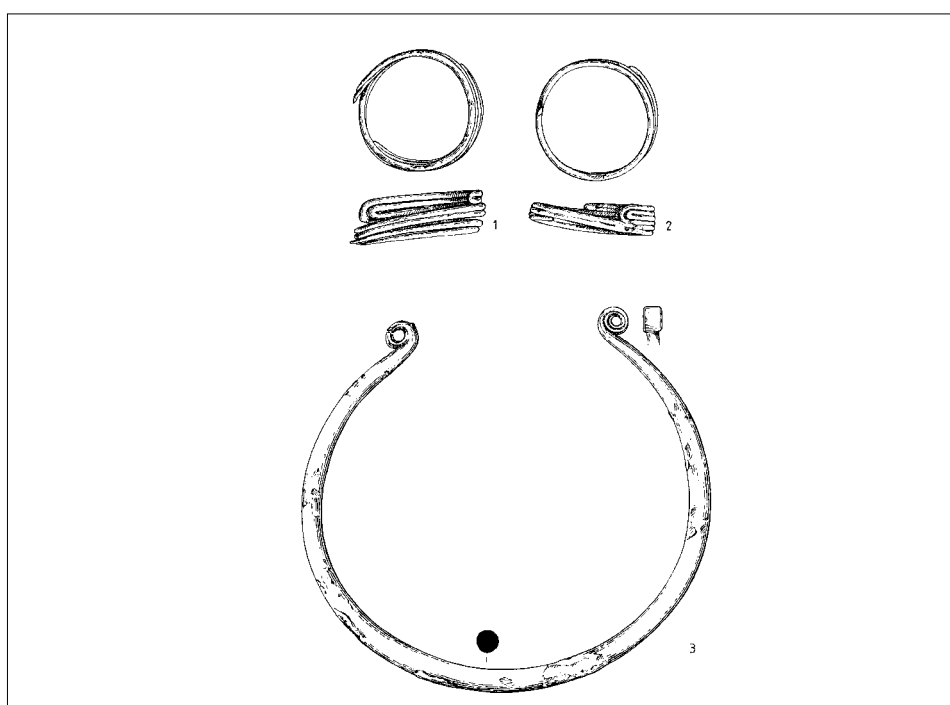
Vedle starobronzového kostrového pohřbu bylo na zkoumané lokalitě objeveno také pohřebiště z období mladší doby bronzové (kultury lužických popelnicových polí). Jednotlivé, mělce zahloubené žárové hroby (tab. IV) byly uspořádány v linii, orientované přibližně ve směru sever–jih. Z doprovodného hrobového inventáře jsou pozoruhodné nálezy bronzových náramků, hrotu šípů, bronzových jehlic, pukličky a především dvojdílné štítové spony spindlersfeldského typu z hrobu č. 036, jejímž domácím prostředím je sice severní lužická oblast, která má ale četné analogie v bohatých depotech z nedalekých Drslavic (depot Drslavice I a II), datovatelných do mladší doby bronzové (stupeň BD – HA) kultury lužických popelnicových polí (obr. 3:2). Téměř shodný exemplář pochází z Bohdalic u Vyškova (Říhovský 1957, 58). Do stejného časového údobí můžeme zařadit pravděpodobně také žárové pohřebiště na zkoumané lokalitě U Bajovského mlýna.

Další výraznou fází osídlení lokality představuje období mladší doby římské (3. stol. n. l. – stupeň C I). Pozoruhodným nálezem byl nález polozemnice (č. 022) s typickou střešní konstrukcí nesenou šesticí kůlů, jejichž stopy se ve dně chaty dochovaly. Z její výplně pochází poměrně početný soubor nálezů, z nichž převládá především v ruce vyráběná keramika patrně místní produkce (mísy s okrajem zdobeným *prstováním*, hrnce – obr. 5).

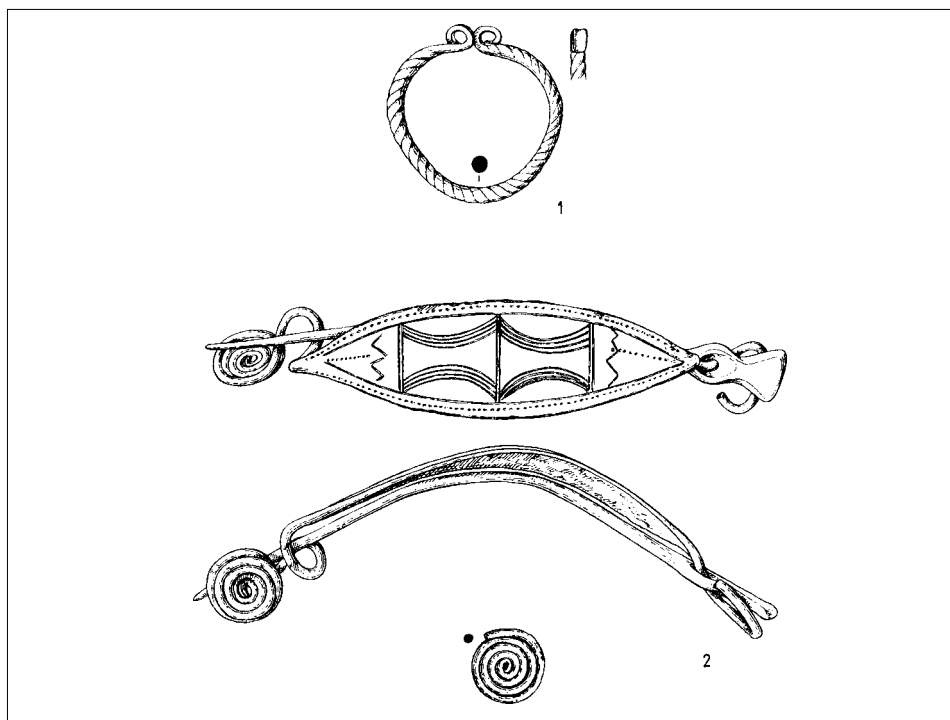
Celkem bylo na lokalitě objeveno sedm zahloubených chat – polozemnic a dvě sídlištní

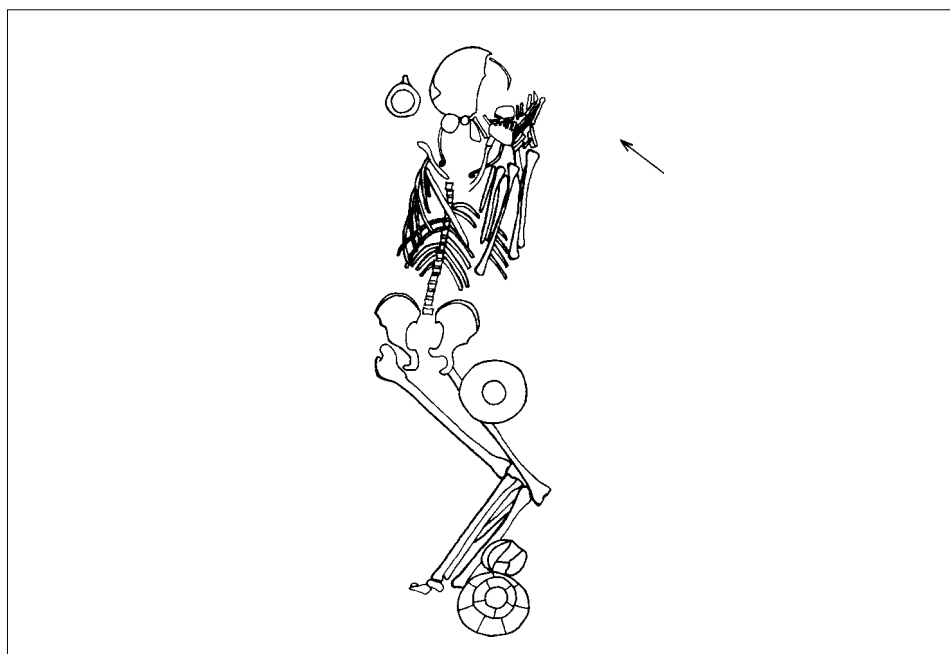
1. Výběr nálezů keramiky z obj. č. 012 (LnK).

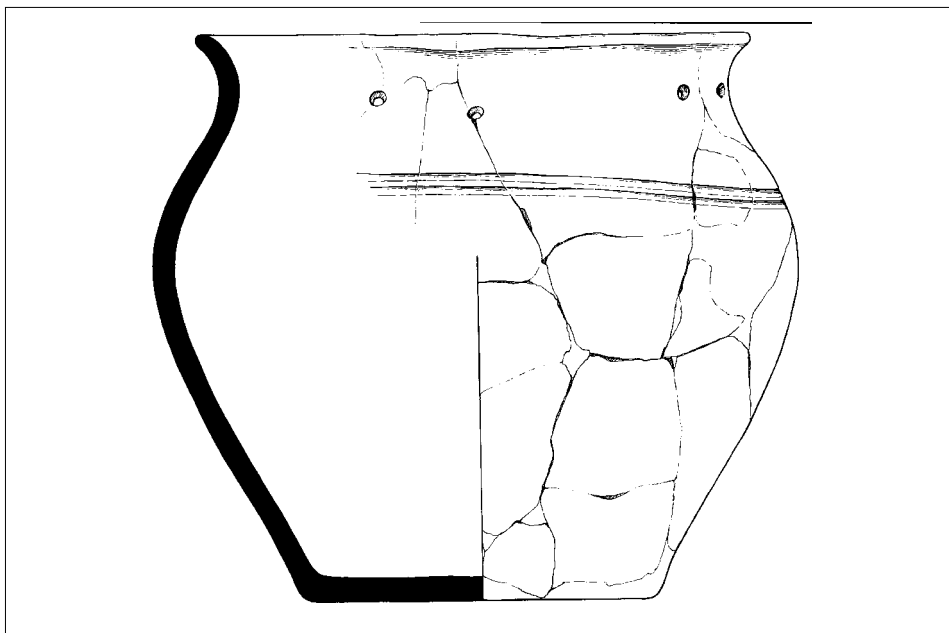
2. Nálezy z kostrového hrobu č. 018 (ÚK).

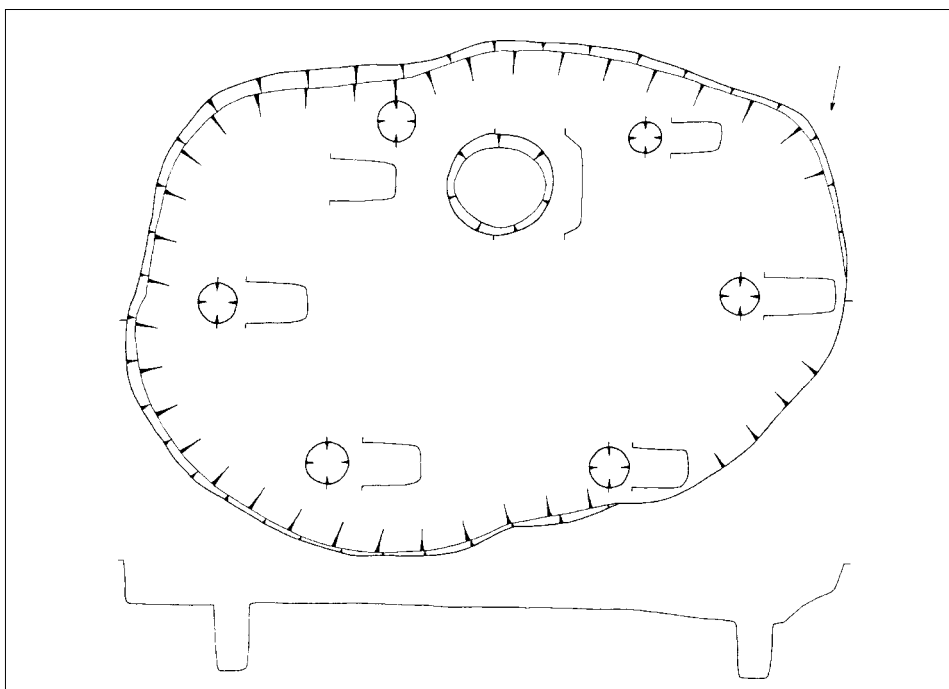
3. Nálezy ze žárového hrobu č. 036 (KLPP).

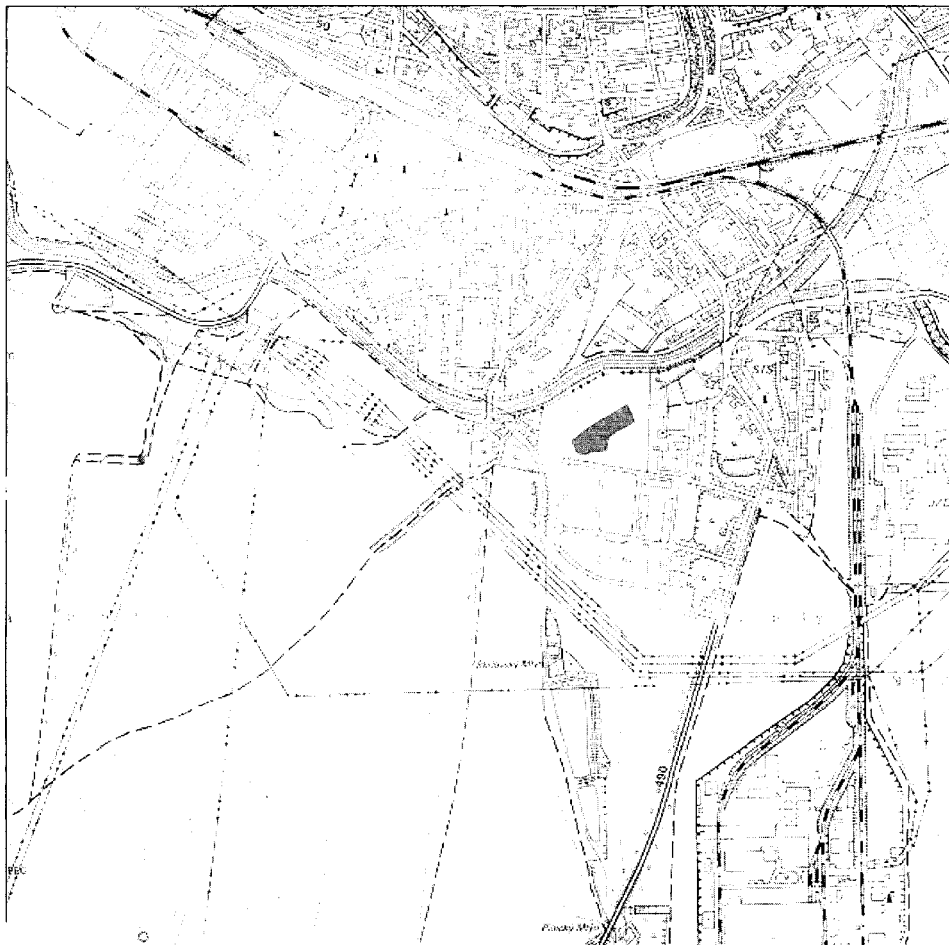
4. Kostrový hrob únětické kultury č. 018.

5. Nádoba z výplně chaty č. 022.

6. Půdorys římské chaty č. 023.

7. Poloha naleziště „U Bajovského mlýna“, výřez z mapy 1:10 000.

jámy, které lze s největší pravděpodobností interpretovat jako hliníky. Chaty z doby římské měly vesměs shodnou stavební konstrukci jako objekt 022. Zahloubení jednotlivých chat se pohybovalo kolem 0,3–0,4 m od úrovně původního terénu. Vyskytly se zde však i fragmenty nádob, vyráběných na kruhu, a vzácně i zlomky tzv. *terry sigillatae*, červeně zbarvené jemné keramiky, zdobené často plastickými figurálními, zoomorfními nebo rostlinnými motivy. Tato efektní keramika vyráběná na území římských provincií byla nepochybně předmětem dálkového obchodu. Za zmínku stojí také nálezy fragmentů importovaných skleněných výrobků. Zajímavý je i výskyt zlomků laténského skleněného a štvartnového náramku v prostředí doby římské, když již mohly být uchovávány pouze jen jako kuriozita a nebo *starožitnost*. Z osteologického materiálu bylo ve výplních jednotlivých chat získáno větší množství kostí především domácího zvířectva, mezi nimiž jednoznačně převažuje vepř domácí. Archeologickým výzkumem prokázaná sídlištní aktivita na ploše lokality U Bajovského mlýna z mladší doby římské tak jen potvrzuje výrazné rozšíření sídlišť římsko – provinciální kultury v regionu Poolšaví a přilehlých oblastech (např. Dolní Němčí, Drslavice, aj.). Nález obdobné chaty byl zjištěn také na prvním úseku budovaného obchvatu I/50 na katastru Havřic v roce 1993. Podél toku řeky Olšavy vedlo patrně v této době důležité obchodní spojení mezi Pomoravím a Povážím a to v období, kdy západoslovenský region, jehož osu tvořila řeka Váh, hrál v naddunajském barbariku prvořadou úlohu a jak ukazují poslední výzkumy, obdobnou roli v této době musela sehrát i oblast středního Pomoraví (Geisler–Kohoutek 1998, 89).

Archeologický výzkum v prostoru silniční trasy nově budovaného obchvatu Uh. Brodu tak přinesl celou řadu překvapivých poznatků o pravěkém osídlení regionu a díky němu se podařilo zachránit celou řadu nesmírně cenných informací, které výraznou měrou mohou napomoci k doplnění mozaiky celkového obrazu vývoje pravěkého osídlení Uherskobrodská.

Použitá literatura :

Geisler, M. – Kohoutek, J., 1998: *Výzkum pravěkého sídliště na katastru Havřic u Uherského Brodu*. Slovácko XL, 85–98.

Kohoutek, J., 1999: *Uh. Brod (Masarykovo nám.)*. Přehled výzkumů 39, 1995–1996, s. 465.

Pavelčík, J., 1974: *Eneolitická sídliště Uh. Brod – Kyčkov a Havřice – cihelna*. Studie AÚ ČSAV Brno.

Říhovský, J., 1957: *Dvojdičná bronzová spona z Bohdalic u Vyškova*. Archeologické rozhledy IX, 57–60.

PhDr. Martin Geisler (n. 1954), pracuje v Ústavu archeologické památkové péče v Brně. Specializuje se na období mladohradištní a raného středověku, prováděl rozsáhlé terénní výzkumy na lokalitách ohrožených stavební činností a nebo v jádrech středověkých měst.

PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. (n. 1952), působí v Ústavu archeologické památkové péče v Brně – expositura Zlín. Zabývá se především středověkou fortifikační architekturou. V současné době provádí záchranné archeologické výzkumy na celém území jihovýchodní a střední Moravy.

Přehled kontextů

č. výkopu	č. uložení	interpretace	datování
001	001	žárový hrob	KLPP
002	002	žárový hrob	KLPP
003	003	žárový hrob	KLPP
004	004	sídlištní (zásobní) jáma	DŘ
005	005	sídlištní jáma	DŘ
006	006	žárový hrob	KLPP
007	007	sídlištní jáma	LnK
008	008	sídlištní jáma	LnK
009	009	sídlištní jáma	LnK
010	010	sídlištní jáma	LnK
011	011	sídlištní jáma	LnK
012	012	sídlištní jáma	LnK
013	013	sídlištní jáma	LnK
014	014	sídlištní jáma	LnK
015	015	sídlištní jáma	LnK
016	016	žárový hrob	KLPP
017	017	žárový hrob	KLPP
018	018	kostrový hrob	ÚK
019	019	sídlištní jáma	LnK
020	020	sídlištní jáma	LnK
021	021	sídlištní jáma	DR
022	022	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
023	023	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
024	024	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
025	025	sídlištní jáma	DR
026	026	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
027	027	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
028	028	sídlištní jáma	LnK
029	029	sídlištní jáma	DŘ
030	030	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
031	031	Hliník	DŘ
032	032	chata s kúlovou konstrukcí	DŘ
033	033	sídlištní jáma	DŘ
034	034	sídlištní jáma	LnK
035	035	Hliník	DŘ
036	036	žárový hrob	KLPP

LnK kultura s lineární keramikou (neolit 5. tisíciletí př. n. l.).

ÚK únětická kultura (starší doba bronzová – 1. polovina 2. tisíciletí př.n.l.).

KLPP kultura lužických popelnicových polí (mladší doba bronzová – přelom 1. a 2. tisíciletí př. n. l.).

DR doba římská (0 až 400 n. l.).

Vorbericht über die Untersuchung der urzeitlichen Siedlung sowie der Grabstätte auf dem Kataster von Uherský Brod in der Position „U Bajovského mlýna“ (Zur Bajov-Mühle)

Zusammenfassung

Im Jahre 2000 wurde mit dem zweiten Abschnitt der aufzubauenden Umgehungsstraße von Uherský Brod begonnen. An der Überführung der Straße I/50 auf dem Kataster von Uherský Brod, in der Lokalität „U Bajovského mlýna“ wurde eine archäologische Rettungsgrabung realisiert, wobei es gelang, neolithische Besiedlung (Kultur der Linearkeramik), Skelettbestattung einer Frau aus der älteren Bronzezeit (Aunjetitzer Kultur), ein Brandgräberfeld aus der jüngeren Bronzezeit (KSPP) sowie einige vertiefte Hütten aus der jüngeren Römerzeit nachzuweisen. Somit hat die archäologische Untersuchung im Raum eines Abschnitts der Umgehungsstraße von Uherský Brod eine ganze Reihe überraschender Erkenntnisse über die prähistorische Besiedlung der Region gebracht und eine Menge von besonders wertvollen Auskünften bewahrt, die zur Ergänzung des gesamten Mosaikbildes über die Entwicklung der prähistorischen Besiedlung innerhalb der entsprechenden Region in beträchtlichem Maß beitragen können.

A Preliminary Report on the Excavations of the Settlement and the Burial Site in the Cadastral Territory of Uherský Brod in “U Bajovského mlýna” Location

Abstract

In the year 2000 the construction of the second section of the motorway bypass of the town of Uherský Brod was launched. Rescue excavations were carried out in the locality “U Bajovského mlýna” on the spot of the relocation of the road I/50 in the cadastral territory of Uherský Brod. A settlement from the Neolithic Age was proved (linear-pottery culture), as well as the skeletal burial of a woman from the early Bronze Age (the Únětice/Aunjetitz culture), funeral pyre site from late Bronze Age (KSPP) and several subterranean cottages from later Roman period. The excavations in the area of the route of the recently launched construction of the bypass of Uherský Brod brought many surprising pieces of evidence of the prehistoric settlement of the region and in their course a number of highly valuable pieces of information were rescued which can to a large extent help towards the completion of the overall picture of how the prehistoric settlement of the region of Uherský Brod developed.

VYUŽITÍ LETECKÉ PROSPEKCE – NOVĚ OBJEVENÉ ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum Uherské Hradiště

Fotografování z velkých výšek prozrazuje o krajině zcela nové skutečnosti, umožňuje rozeznat půdorysy a celkový plán lokalit. Ve svých důsledcích přináší nečekané objevy i poznání překvapivých souvislostí dávné minulosti s přítomností.

V roce 2000 navázalo archeologické oddělení Slováckého muzea spolupráci s PhDr. J. Kovárníkem z Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, zaměřenou na leteckou prospekci archeologických lokalit Uherskohradištska. Dne 29. června 2000 tak proběhl let zaměřený na objevení nových lokalit v oblasti Poolšaví. Podařilo se zachytit, přesněji lokalizovat a fotograficky zdokumentovat čtyři dosud neznámá naleziště v této části našeho okresu.

Letecká archeologie a dokumentace lokalit se rozvíjela již v období po první světové válce, zejména ve Velké Británii, v souvislosti s rozvojem letectví a fotografických přístrojů. Ve 30. a 40. letech potom doznala dalšího rozvoje uplatněním technického pokroku. Na území bývalého Československa byly v období mezi světovými válkami i v období poválečném, dokumentovány pouze vybrané archeologické lokality (slovanské hradiště Libušín u Kladna, eneolitické výšinné sídliště Homolka u Stehelčevsi, keltské oppidum Staré Hradisko u Prostějova aj.). Snímkovány byly i významné archeologické výzkumy velkomoravských hradisek v Mikulčicích a na Pohansku u Břeclavi, neolitického sídliště s kruhovým příkopem v Těšeticích atd. (Kovárník 1997).

Skutečný systematický letecký archeologický průzkum byl zahájen až v roce 1983 archeologickým pracovištěm Jihomoravského muzea ve Znojmě (PhDr. J. Kovárník), který se zaměřil především na prospekci okresů Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Třebíč, Uherské Hradiště, Vyškov a Znojmo. Prakticky ve stejném období zahájil leteckou prospekci i Ing. M. Bálek z Archeologického ústavu AV ČR v Brně. Dnes je u nás tento specifický obor na vysoké úrovni (srov. Gojda 1996), a během uplynulých let se podařilo při letecké prospekci objevit kromě mnoha zajímavých půdorysů (opevnění, kultovních areálů, staveb, hrobek atd.), sídlišť, pohřebišť, středověkých vesnic zejména pravěké kruhové příkopy, tzv. rondely a první polní nebo pochodové tábory římského vojska na jižní Moravě v povodí řek Dyje a Jihlavy (Kovárník 1996), které zde vytvářejí největší uskupení těchto vojenských pevností severně od římského limitu na Dunaji a východně od Rýna.

Podstata leteckého snímkování

Hlavní důraz letecké archeologie spočívá v pohledu z ptačí perspektivy, kdy jakýkoliv zásah člověka do země je „nesmazatelný“. Díky této skutečnosti můžeme podle jednotlivých typů příznaků (stínových, půdních, porostových) vyhledat a dokumentovat nejrůznější archeologické lokality. Uvedená metoda archeologické prospekce a dokumentace je navíc velmi produktivní a operativní. Díky tomu jsme schopni rozšiřovat teoretické poznatky o intenzitě osídlení určitých území v jednotlivých obdobích pravěku, rané doby dějinné a středověku, včetně poznatků o případných mezikulturních vztazích a civilizačních zásazích, dále dokumentovat změny architektonické zástavby vybraných měst (zejména jejich historických jader) a vesnic. Jedním z výstupů letecké archeologie je potom rekonstrukce staré kulturní krajiny a její změny.

V případě letecké archeologie jde o podchycení zahloubených objektů nebo zbytků základového zdiva ukrytých pod ornici, a to na základě vypracované metodiky, založené na jednotlivých druzích příznaků, jimiž se jakékoliv porušení půdy člověkem přímo nebo nepřímo projeví na obrazu krajiny. Jedná se o metodiku vypracovanou na znalostech geologických, pedologických a klimatických podmínek Moravy a rozlišujeme (Kovárník 1997, 313) tyto typy příznaků:

1. stínové příznaky
2. půdní příznaky – barevné půdní kontrasty, sněhové a vlhkostní příznaky
3. porostové (vegetační příznaky).

Jako nejvhodnější se ukázala metoda porostových příznaků, kdy se archeologické objekty projevují různými odstíny dozrávajících plodin (zejména obilí) – zahloubené objekty syté zelenou a zbytky zdiva světlou, podsychající vegetací. Díky těmto specifickým podmínkám probíhá tento typ prospekce zejména v letních měsících (červnu, červenci), zatímco barevné půdní kontrasty se projevují zejména v podzimních měsících po hlubší orbě (Kovárník op. cit.). Velký přínosem letecké archeologie je zejména objevení poměrně velkého množství dosud neznámých lokalit, zejména podél teras moravských řek a menších vodotečí, spolu s „odkrytím“ častých změn jejich koryta. Jde o důležitý poznatek pro studium vývoje pravěké a historické krajiny, zejména s ohledem na její nedestruktivní charakter.

Lokality objevené leteckou prospekcí na Uherskohradištsku

Ojedinelé letecké snímkování Uherskohradištska bylo prováděno již v minulých letech. Tak například již v roce 1991 zdokumentoval M. Bálek z Archeologického ústavu AV ČR v Brně na katastru Starého Města, asi 2 km jihozápadně od intravilánu obce a 200 m západně od řeky Moravy na poli s pšenicí čtvercový útvar (50×50 m) se zaoblenými rohy, tvořený cca 1 m širokým pruhem s výrazně řídkým porostem. Uvedený jev byl potvrzen i následným pozemním průzkumem a celý útvar byl zaměřen. Výzkumem se zde podařilo zjistit neolitické objekty kultury s lineární keramikou, které však zcela bezpečně s uvedeným příznakem nesouvisely (Bálek 1993, 96) a jeho interpretace je prozatím nejasná.

Další, tentokrát liniové příznaky, se podařilo zachytit J. Kovárníkovi (1999, 506). Jednalo se o tři velmi dlouhé křížící se linie v polích na levém břehu Moravy. Dále se zde vyskytovala ještě obloukovitá linie, vzdálená cca 1 500 m západně od letiště v Kunovicích (Kovárník op. cit.). Nález prozatím nebyl datován.

V letošním roce, jak už jsem se zmínil výše, byla provedena letecká prospekce východní části našeho okresu. K té jsme využili hornoplošník Cessna 172 P z Aeroklubu v Brně. Nově se podařilo objevit tyto archeologická naleziště:

Havřice

Porostový příznak hrobu s kruhovým žlábkem v poli, jihozápadním směrem od místní cihelny (obr. 1), na jižní, levobřežní terase řeky Olšavy na plošině svahu Černé hory (kóta 363).

Hradčovice

Porostové příznaky sídlištních objektů v trati „Újezdy“, severně od místní železniční stanice. Lokalita se nachází na první terase vystupujícího pravého břehu a široké inundační roviny řeky Olšavy.

Uherský Brod

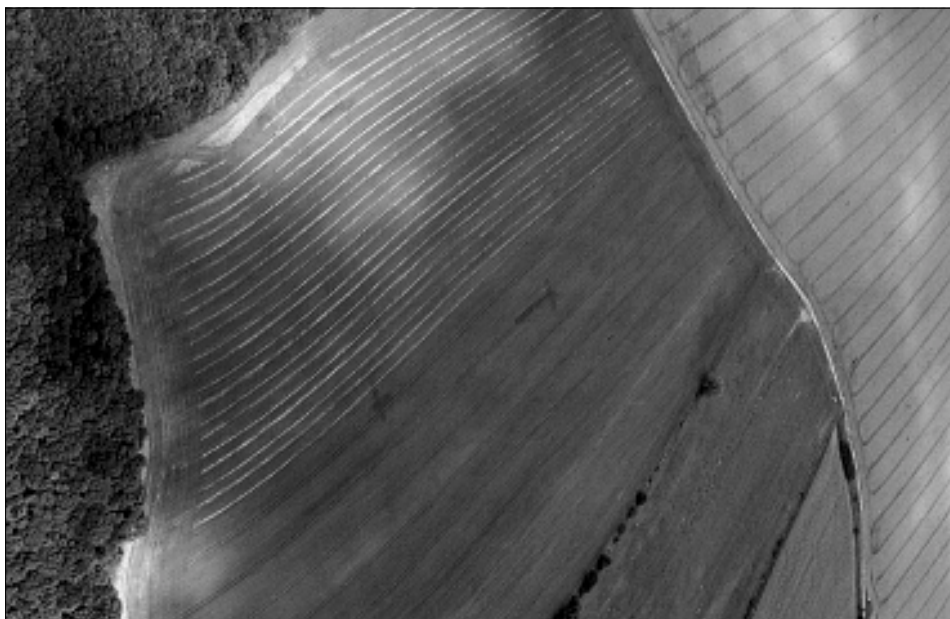
Porostové příznaky ve tvaru nepravidelných křížů v poli severozápadně od části Ružákov, pod lesem Chrástka (obr. 2).

Uherský Brod

Porostové příznaky jižním směrem od základní školy „Na výsluní“. Doklad sídliště s početnými objekty.

1. Hrob s kruhovým žlábkem, Havříce – cihelna.

2. Objekty ve tvaru nepravidelných křížů, Uherský Brod.

Samozřejmě sama letecká prospekce neumožňuje stanovit chronologické zařazení jednotlivých pozorovaných jevů a můžeme se pohybovat v tomto směru pouze na úrovni předpokladů a hypotéz s větší či menší mírou pravděpodobnosti. Přesto však lze alespoň částečně jednotlivá nově objevená naleziště zařadit do kontextu již dříve objevených nalezišť v jejich bezprostřední blízkosti, případně nalezišť ověřených povrchovým sběrem.

V případě Havřic, kde byl objeven příznak hrobu s kruhovým žlábkem, by se mohlo jednat o hrob kultury zvoncovitých pohárů z konce eneolitu. Jeho velikost a typ celkem přesně odpovídá již dříve objeveným a prozkoumaným útvarům tohoto charakteru např. v Brně-Líšni nebo v Příroslavicích (Bálek 1997, 451–452, Obr. 3, 4). Jedná se zřejmě o izolovaný hrob, charakteristicky umístěný na mírném svahu (srov. Bálek, op. cit., 446). Lokalita navíc leží v blízkosti polykulturní polohy „Nad Zahradky“, kde byly prováděny výzkumy již od konce 30. let našeho století při stavbě silnice Havřice–Vlčnov. Výzkumem je zde doloženo osídlení kultury s lineární keramikou z období neolitu, slezské kultury z pozdní doby bronzové a sídliště z období římsko – provincionálního.

Sídlištní objekty objevené u Hradčovic by mohly souviset s polykulturním sídlištěm, zkoumaným již před rokem 1900 (Kučera 1902), kdy zde bylo objeveno poměrně rozsáhlé sídliště především kultury s mladší lineární keramikou a železovskou skupinou z období středního neolitu a s keramikou lužických popelnicových polí z období mladší a pozdní doby bronzové. Sídliště zkoumal dále v letech 1939 V. Hrubý (1940) a také v letech 1954–1955 Jan Pavelčík (Pavelčík Jan 1955, Pavelčík Jiří 1962) a v roce 1998 pracovníci Slováckeho muzea (Vaškových, v tisku). V případě trati „Újezdy“ je velmi pravděpodobné, že se jedná o velké pravěké sídliště zabírající celý prostor mezi křížovatkou silnice a železnice a západní části katastru obce Hradčovic, zasahující částečně i do současné zástavby rodinných domků.

Zajímavý je objev křížového půdorysu u Uherského Brodu. Lokalita se nachází v trati dříve zvané „Panský lán“, poměrně nedaleko od míst, kde byl v roce 1901 objeven kultovní objekt (obětiště) ze střední doby bronzové s doklady, mimo jiné, sakrální keramiky – zoomorfních nádobek a pozůstatky obětování tura (nález kostry, celých lebek i čelistí) a dalších zvířat (Hrubý 1958). Vedle tohoto mohylového obětiště bylo objeveno navíc i sídliště z období středověku (12. /13. století). Podobný kultovní objekt křížového půdorysu byl již dříve prozkoumán i v Černčíně (Chleborád 1928) a není vyloučeno, že stejná situace může být objevena právě v místech této nově objevené pravěké lokality.

Nálezy početných objektů v blízkosti základní školy v Uherském Brodě „Na výsluní“ prozatím nelze kulturně zařadit. Jedná se svým rozsahem o poměrně velké sídliště, jehož alespoň rámcovou dataci bude nutné ověřit povrchovými sběry. Nejbližší pravěké sídliště k této lokalitě se nachází v prostoru za uherskobrodskou hvězdárnou a je datováno povrchovými sběry do období mladého neolitu, což ovšem neznamená, že stejného stáří je nově objevené sídliště.

Jako jeden z nechtěných objevů letecké archeologie je i všeobecně známá skutečnost, že identifikace dosud neznámých památek zároveň poznání obohacuje i ohrožuje. Nové poznatky slouží nejen potřebám poznávacím, ale právě tak jsou (kromě jiných informačních zdrojů) přístupny i soukromým „badatelům“, kteří jednotlivé části našeho národního dědictví nezákonně, nekvalifikovaně a bezohledně likvidují a vytěžují pro své krátkodobé a ryze soukromé potěšení, v horším případě také pro účely komerční (Venc 1996, 251). Výše uvedená naleziště byla proto z tohoto důvodu uvedena pouze s jejich přibližnou lokalizací a zobrazené fotografie bez jakéhokoliv měřítka a přesnějšího zaměření, bez kterého je jejich identifikace v terénu z „normální“ perspektivy nemožná.

Rozvoj letecké archeologie umožnil i vznik poměrně nové disciplíny – archeologie krajiny. Krajinu lze nahlížet jako fenomén, jemuž přiznáme osobnost, s čímž dobře koresponduje známý termín „genius loci“. Krajina má svou paměť a M. Gojda (2000) ji přirovnává k palimpsestu, středověkému pergamentu s opakovaně smazávaným textem, který nicméně zanechává stopy.

Závěr

Leteckou prospekci v oblasti Poolšaví se podařilo objevit čtyři nová, doposud neznámá naleziště a to i přesto, že je tato oblast archeologicky sledována a zkoumána již téměř celé století. Opět se potvrdil fakt, že pomocí leteckého snímkování lze objevit nové lokality a případné vztahy mezi nimi, které by nebylo možné zachytit klasickými archeologickými metodami. Právě díky letecké archeologii a pohledu z „ptačí perspektivy“ je možné studovat a rekonstruovat vývoj pravěkého osídlení.

Údolí dolního Poolšaví (od Uherského Brodu k Uherskému Hradišti – Sadům) bylo již od pravěku (a samozřejmě i v období středověku) důležitou komunikační tepnou navazující na Karpatské průsmyky. Tato strategická poloha se projevila i nejstarším osídlením této oblasti, které se odráží v neobyčejně velkém počtu nalezišť téměř všech kultur, kdy zde bylo při dřívějším archeologicko-kartografickém zpracování (Marešová 1985, 10–13) zaregistrováno 167 archeologických nalezišť, tj. více než 2 lokality na 1 km² (Marešová op. cit., 9).

Pro interpretaci sledovaných jevů a pro chronologické zařazení případných archeologických půdorysů má velký význam jejich ověřování v terénu, buď formou menších zjišťovacích výzkumů nebo alespoň povrchovým sběrem. Tomu ovšem musí předcházet přesná lokalizace zjištěných skutečností v terénu a jejich zaměření. Teprve poté jsou vytvořeny dobré výchozí podmínky k dalšímu zkoumání.

Systematická letecká prospekce v archeologii na Moravě nemá tak dlouhou tradici v porovnání s jinými západoevropskými zeměmi, kde je uplatňována již desítky let. Naproti tomu se však podařilo dosáhnout v poměrně krátké době pozoruhodných výsledků, které v plné míře potvrdili přednosti a výhody použití této prospekční metody i geomorfologických, klimatických a půdních podmínkách na Moravě a v naší zemi vůbec. Tyto výsledky jsou už dnes značným přínosem k současnému poznání o jejím osídlení a vývoji krajiny od pravěku až do středověku. Patří k nim nejen výrazný nárůst leteckou prospekci objevených lokalit, ale i mimořádně důležité jsou i informace o celkovém rozsahu, charakteru a stavu zachování jednotlivých archeologických nalezišť, zejména z hlediska jejich účinné ochrany před případným ohrožením nebo zničením.

Literatura:

- B á l e k, M., 1993: *Výsledky leteckého snímkování na Moravě v letech 1990 až 1991, Přehled výzkumů 1991*. Brno 1993, 95–98.
- B á l e k, M., 1997: *Příspěvek letecké prospekce pro poznání hrobů s kruhovými žlábkami na Moravě*. Pravěk NŘ 7, Brno 1997, 439–452.
- G o j d a, M., 1996: *Letecká archeologie na území bývalého Československa. Úvod*. Archeologické rozhledy XLVIII/2, Praha, 173–176.
- G o j d a, M., 2000: *Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny*. Academia, Praha.
- H r u b ý, V., 1940: *Poznámky*. in: Sb. Velehradský NŘ č. 11, 26–27.
- H r u b ý, V., 1958: *Kulturní objekty lidstva středodunajské kultury mohylové na Moravě*. Památky archeologické XLIX-1, 40–57.
- C h l e b o r á d, M., 1928: *Poslední archeologické nálezy na Bučovsku, III. Černčín*. Pravěk č. 4–6, Brno, 25–26.
- K o v á r n í k, J., 1996: *Přínos letecké archeologie k poznání pravěku a rané doby dějinné na Moravě (1983–1995)*. Archeologické rozhledy XLVIII-2, Praha, 177–193, 273–274.
- K o v á r n í k, J., 1997: *10 let letecké archeologie na Moravě (a v bývalém Československu) 1983–1993, Přehled výzkumů 1993–1994*. Brno, 311–331.
- K o v á r n í k, J., 1999: *Výsledky letecké archeologie na Moravě v r. 1995, Přehled výzkumů 1995–1996*. Brno, 505–516.
- K u č e r a, J., 1902: *Zpráva o předhist. nálezích z okolí Uh. Brodu*. ČVMSSO XIX, 83.

- M a r e š o v á, K., 1985: *Uherské Hradiště – Sady. Staroslovanské sídliště na Dolních Kotvicích. Uherské Hradiště.*
- P a v e l č í k, J., 1955: *Sídliště se slezskou keramikou v Hradčovicích. Nové archeologické výzkumy v kraji Gottwaldovském, Gottwaldov, 31–32.*
- P a v e l č í k, J., 1962: *Ojedinělý nález slezské jámy v Hradčovicích-Újezdech, Přehled výzkumů 1961. Brno, 63.*
- V a š k o v ý ch, M., v tisku: *Hradčovice. Přehled výzkumů 1997–1998. Brno.*
- V e n c l, S., 1996: *Poznámka na okraj nových objevů v letecké archeologii. Archeologické rozhledy XLVIII-2, Praha, 251–252.*

Mgr. Miroslav Vaškovič (n. 1973), vedoucí archeolog Slovákého muzea. V jeho odborném zájmu je prehistorické neolitické období.

Ausnutzung von Luftprospektierung – neuentdeckte archäologische Lokalitäten im Gebiet von Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Im Jahre 2000 hat die archäologische Abteilung unseres Museums Zusammenarbeit mit Dr. J. Kovárník aus dem Institut für Archäologie und Museologie angeknüpft, um die archäologischen Lokalitäten im Gebiet Poolšaví (Olsagebiet) durch Luftaufnahmen zu prospektieren. Die Methode basiert auf der Sicht aus der Vogelperspektive, die jedes menschliche Eingreifen erkennen lässt. Dank dieser Tatsache kann jegliche archäologische Lokalität nach einzelnen Anzeichen (Schatten, Böden, Wuchsbestände) ausgewertet und dokumentiert werden. Vereinzelt wurde das Gebiet von Uherské Hradiště bereits in den vorigen Jahren aus der Luft aufgenommen, wobei es gelang, neue Lokalitäten in der Umgebung von Staré Město und Kunovice zu entdecken. Mit einer systematischen Prospektierung wurde am 29. 6. 2000 begonnen. Inzwischen ist es gelungen, vier bisher unbekannt Fundorte zu entdecken: Havřice – ein durch Wuchszeichen charakterisiertes Grab mit einer Kreisrinne, südwestlich von der dortigen Ziegelei situiert; Hradčovice – durch Wuchszeichen charakterisierte Siedlungsobjekte auf der Strecke „Újezdy“ unweit von der bereits früher erkundenen Siedlung aus der Zeit der Kultur mit der Linearkeramik und der Urnenfelderkultur; Uherský Brod - durch Wuchszeichen charakterisierte unregelmässige Kreuze im Feld, nordwestlich vom Teil Ružákov situiert.

Using Aerial Prospection – Recently Discovered Archeological Sites in the Region of Uherské Hradiště

Abstract

In the year 2000 the Archeological Department started to cooperate with J. Kovárník, PhD, from the Institute of Archeology and Museology of FF MU in Brno with the purpose of carrying out aerial prospection of the archeological sites in the area of Poolšaví. The basic principle of this method works with the fact that every intervention of man with the landscape is forever discernible from bird's eye view. Thanks to this we can search and document all sorts of archeological sites by analysing different types of marks (shadow, soil and spatial). Aerial scanning has already been sporadically carried out during the past few years. That helped discover some new localities around Staré Město and Kunovice. Systematic prospection began on June 26, 2000. Four thus far unknown archeological sites were discovered: Havřice – a spatial mark of a grave with a ring groove southwest of a local brickyard; Hradčovice – spatial marks of housing objects in the railroad area called Újezdy, not far from a previously examined dwelling estate of Linear-pottery culture and from the Urnfield period; Uherský Brod - spatial marks in the shapes of irregular crosses in the field northwest of the quarters called Ružákov (perhaps items from the Bronze Age, according to the analogous finds in Černčín?)

and numerous items in the proximity of the elementary school in Uherský Brod in “Na Výsluní”. Verification in the terrain is extremely important for the interpretation of the phenomena observed and also for the eventual chronological classification of the ground plans of the archeological sites. This verification can be carried out either in the form of small detection investigations or at least as a surface survey. The method of aerial prospection of sites provided us with more information on the density of population in certain areas in each prehistoric period and it made it possible for us to reconstruct the old cultural landscape and the changes it underwent.

DOKLADY PRONIKÁNÍ ŘÍMANŮ NA JV MORAVU A PROJEVY PŮSOBENÍ ŘÍMSKOPROVINCIÁLNÍ KULTURY NA DOMÁCÍ GERMÁNSKÉ PROSTŘEDÍ

Tomáš Zeman, Archeologický ústav MZM, Brno

Střední Pomoraví a přilehlé Poolšaví zůstává i po obsazení germánským kmenem Kvádů kolem poloviny 1. stol. n.l. poměrně hustě osídlenou oblastí, chráněnou od západu Chřiby a od východu bělokarpatským masivem. I když její pramenná základna je známa většinou z povrchových sběrů a drobných záchranných akcí, přesto můžeme vypočítat konkrétní vztahy k římským provinciím i stopy přímého pobytu římských vojsk.

Region JV Moravy se díky svojí geografické poloze (na trase hlavních obchodních cest) a přírodním podmínkám (převážně nížinný charakter, dostatek nerostných surovin, příznivé půdní podmínky pro zemědělství a bohatá vodní síť vázaná na hlavní tok řeky Moravy) dočkal v době římské intenzivního osídlení (doloženo máme celkem 98 lokalit). V plné míře to však neplatí pro Zlínsko, kde po zániku púchovské kultury ve stupni LT D2 nacházíme v prvních pěti stoletích nového letopočtu téměř prázdnou oblast, archeologicky postižitelnou jen ojedinělými nálezy římských mincí. Severní hranici germánského osídlení JV Moravy tedy tvoří pravobřežní Poolšaví.

Příznivou geografickou polohou v blízkosti panonského limitu se JV Morava dostávala do častého styku s vyspělým světem římských provincií a vlivem silící římské vojenské aktivity směrem k Dunaji, doprovázené obnovením starých kupeckých tras od konce 1. stol. n. l., postupně přebírala zprostředkovatelskou úlohu ve vztahu k severněji položeným oblastem Svobodné Germánie (Tejral 1993, 436–439), i když v porovnání se sousedním Břevlavskelem a JZ Slovenskem nedosahuje takového významu. Do přímé konfrontace s Římany se Germáni na našem území dostávají ve 2. polovině 2. století, v souvislosti s markomanskými válkami, zejména po přenesení bojů severně od Dunaje od roku 172. Archeologicky nejprůkaznějšími doklady pronikání Římanů do barbarského vnitrozemí jsou pozůstatky jejich vojenské i civilní stavební aktivity, zejména stanice Mušov-Burgstall (Tejral 1986) a od něj více či méně vzdálené římské pochodové tábory (Bálek–Droberja–Šedo 1994; Bálek–Šedo 1998).

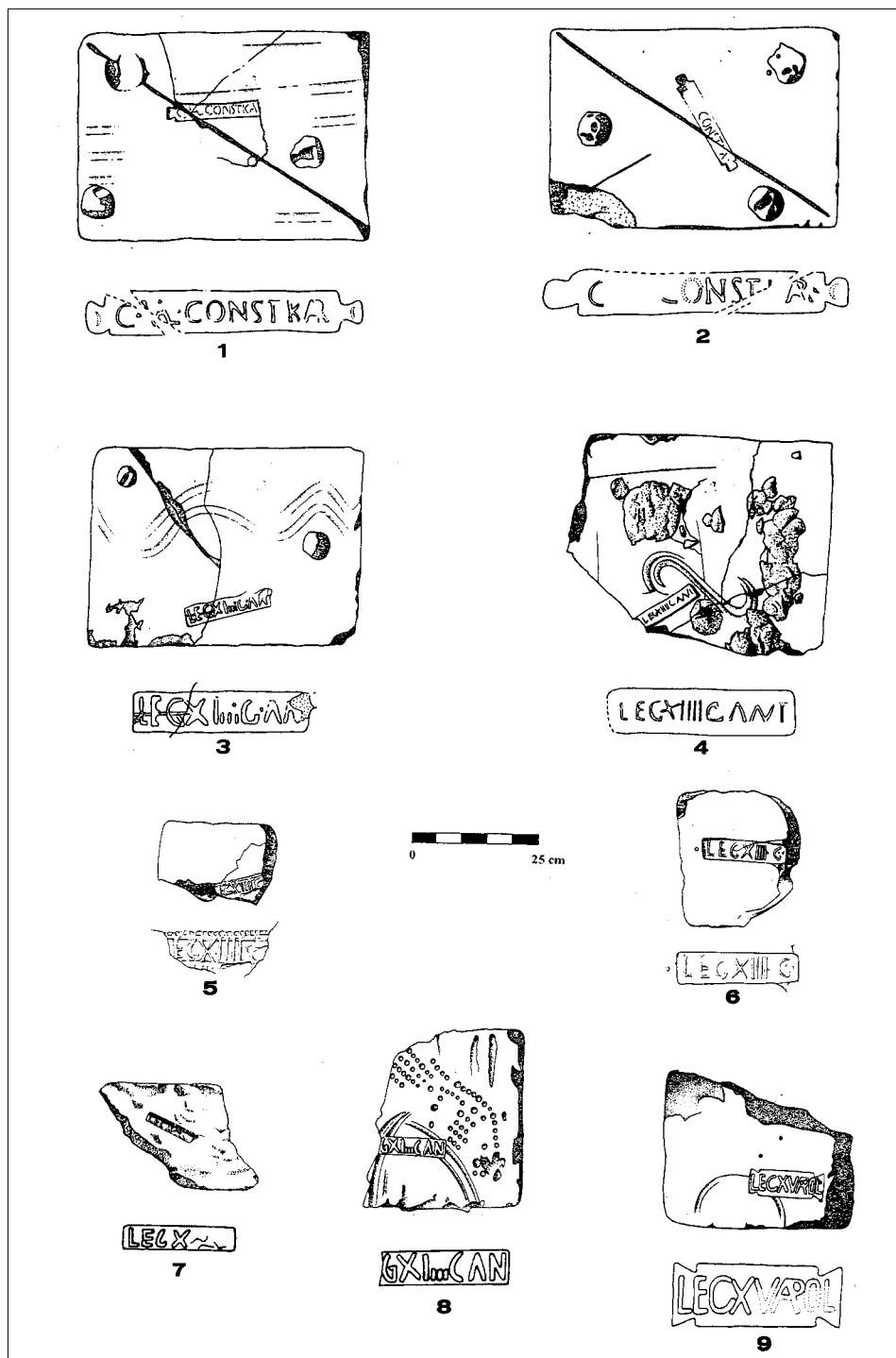
Výrazné doklady římské aktivity máme také ve středním Pomoraví, přestože jen nepřímého charakteru (Hochmanová–Vávrová 1957, 1958, 1959; Hrubý 1961; Galuška 1996, 31–32, 40–41; Musil 1997, 2000). Především to jsou četné zlomky římského stavebního materiálu (ploché deskovité cihly - latery, střešní tašky – tegulae a korýtka – imbrex), nalézané sekundárně použité na slovanských hradištích a pohřebištích v Mikulčicích (1557 fragmentů), Starém Městě (1 400 ks) a Uherském Hradišti-Sadech (892 ks). Převážná většina z nich (kolem 90 %) se však dochovala ve značně fragmentální podobě, neboť Slované při stavbě své kamenné architektury záměrně přidávali do malty drť římských cihel (GALUŠKA 1996, 32; MUSIL 1997, 320). Zásadní význam tak mají zejména cihly, signované kolkem výrobce (obr. 1), kterých bylo dosud nalezeno 10 (6 s kolkem 14. legie antoniniany – LEG XIII G ANT, příp. G MV, 1 s kolkem 15. legie apolinaris – LEG XV APOL; 1 s kolkem blíže neurčené vojenské cihelny – ...L... a 2 s kolkem soukromé cihelny Gaia Valeria Constanta z Carnunta – C VAL CONST KAR). Z jejich nálezů vyplývá, že by se na JV Moravě mohly někdy počátkem 2. stol. pohybovat vojáci 15. legie, vyslaní z Carnunta (KŘÍŽEK 1986, 10), kteří byli po roce 114 vystřídáni oddíly 14. legie, účastníci se rovněž bojů proti Markomanům a Kvádům koncem 2. stol. (Hochmanová–Vávrová

1957, 30). Častěji než kolky se na římských pálených cihlách objevují tzv. kontrolní značky jednoduchých geometrických motivů (obr. 2:1, 6), ojedinělé je provedení šipky s rozštěpeným týlem (obr. 2:2–3), kříže v kruhu (obr. 2:4) nebo psí (?) tlapky (obr. 2:5). Patrně jde o kontrolní znaménko určitého mistra, který se přesvědčoval o kvalitě výrobku a stupni jeho vysušení před vypálením (Bujna 1972, 176). Jiným typem římského stavebního materiálu jsou hlazené plotny z labradoritového porfyritu jihořeckého původu, používané na podlahy přepychových římských vil, druhotně použité snad jako dekorace oltářů či dlaždice ve velkomoravských chrámech v Mikulčicích (Poulík 1957, 263–265, obr. 41–42) a Uherském Hradišti-Sadech (Galuška 1996, 31).

Intenzivnější využití leteckého snímkování v archeologii k mapování výskytu římských polních pochodových táborů na Moravě přineslo pozitivní zjištění také na jihovýchodní Moravě, konkrétně na Hodonínsku. Jižně od kóty 208 mezi obcemi Mikulčice a Prušánky byla v roce 1987 zachycena výrazná pravouhlá struktura (NZ č.j. 11/91, uložená na AÚ AV ČR v Brně, snímek 4 – 387 321), nedaleko Lužic byl rozpoznán menší objekt se zaoblenými nárožními s několika liniemi v jeho blízkosti (Kovárník 1997a, 105) a v roce 1994 byla výraznější linie se zaoblenými nárožními zdokumentována i na JZ okraji Bzence, na pravém břehu Moravy směrem ke Strážnici (Kovárník 1997b, 332–333). Prostorové příznaky linií či nároží byly přitom doloženy také na katastru obcí Strážnice a Dolní Bojanovice nebo dokonce až u Uherského Hradiště (Kovárník 1997a, 97). Nejde sice o jednoznačné poznatky, které navíc ještě nebyly archeologicky potvrzeny, přesto by mohly naznačovat pravděpodobný směr průniku římských vojsk dále ke střednímu toku řeky Moravy, zejména podél jantarové stezky.

Jak již bylo konstatováno, přes množství nepřímých důkazů nebyl dosud nalezen žádný římský objekt, příp. alespoň zbytky jeho základů. Lze tedy prozatím shrnout současné možnosti lokalizace, datování, úlohy a významu předpokládané římské stanice hluboko v předpolí dunajského limitu. Na jedné straně se zpochybňuje samotná existence nějaké římské architektury ve středním Pomoraví s poukazem na domácí výrobu cihel Slovany nebo na jejich dovoz z až 120 km vzdálených podunajských limitních stanic na JZ Slovensku a v rakouském Podunají, který počítá s rozvinutou dopravní schopností v době velkomoravské (Hrubý 1961, 30; Dobiáš 1962, 55). Tuto myšlenku rozhodně popřel zejména F. Křížek (1959a, 81–82; 1959b, 55–57; 1967, 134, 136), který tuto nejsevernější římskou architekturu v barbariku, stavěnou jako nechráněné stanice z obchodních a především politických důvodů jako sídla prořímsky orientovaných domácích vládců, v určité redukované podobě předpokládal ještě v době Caracallově. Ve shodě s alexandrijským zeměpiscem Klaudiem Ptolemaiem († 170 n.l.), který uvádí v době markomanských válek na Moravě více zatím nelokalizovaných římských vojenských a obchodních stanic, např. Félikii, Meliodunon a Strevintu (Hrubý 1982, 119), tak dnes převažuje názor, že někde v okolí Starého Města nebo Mikulčic stály římské vojenské, příp. civilní stavby. Průchod římských vojenských jednotek podél hlavního toku řeky Moravy na Staroměstsko se předpokládal někdy ve 2. století s tím, že někde severovýchodně od soutoku Dyje s Moravou mohla být postavena menší stanice. Legie by potom pokračovaly směrem přes Vlárský průsmyk do Laugaritia a výsledná hranice Mušov–Staré Město–Trenčín by tak zajišťovala zamýšlenou provincii Markomanii proti útokům z nepodrobené části Germánie (Pernička 1957, 208). Podle datování výrobků Constantovy cihelny by římská stanice plnila již od dob předchůdců císaře Marca Aurelia roli klíčové obchodní křižovatky na styku pravěké moravsko-oderské a antické jantarové cesty s lokálními obchodními trasami, vedoucími podél řek Vlárky a Olšavy z Pannonie a z Pováží, jejíž oživení dosvědčují i početné nálezy římských mincí v okolí (Hochmanová–Vávrová 1957, 30; 1959, 141). Římské stavby však mohly stát i přímo na katastru Starého Města, buď v poloze „Pod hrází“, kde byla J. J. Christinem roku 1874 nalezena jakási zeď z mohutných cihel (laterů?) nebo na místě dnešního kostela sv. Michala, jakožto plochy nejhojnějšího výskytu římských cihel (Hrubý 1961, 30).

Malá římská stanice může být hledána také v širším prostoru výhodné polohy levého

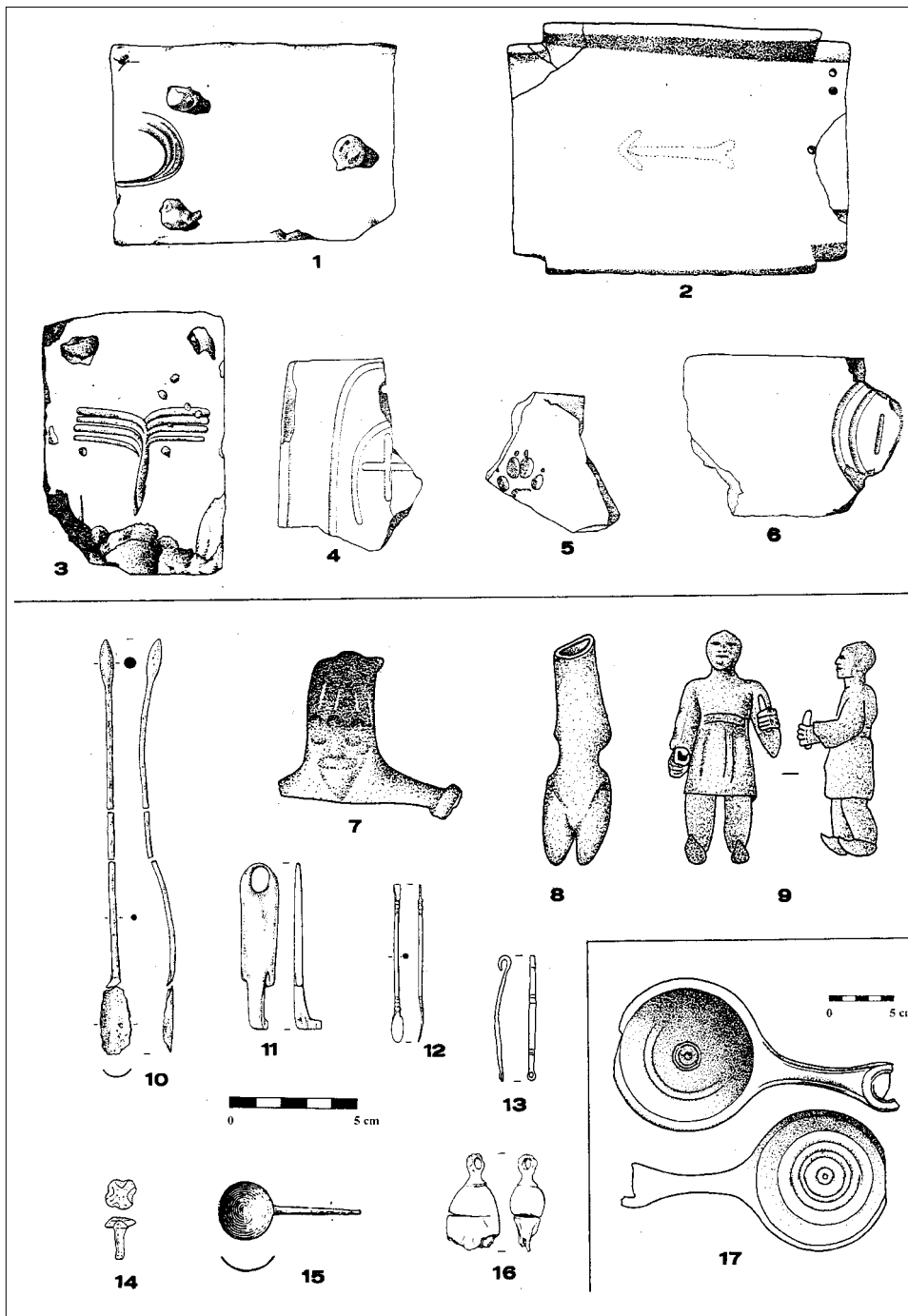
1. Kolkované římské cihly: 1–3 Staré Město „STS“, 4, 7–8 Staré Město „kostel sv. Michala“, 5–6 Mikulčice „Valy“, 9 Staré Město „Na Špitálkách“ (kresba T. Prokůpek).

břehu řeky Moravy, někde mezi Mikulčicemi a Starým Městem na cestě ke slovanským pískovcovým lomům v okolí Holíče nebo Skalice na západních svazích Bílých Karpat (Poullík 1960, 73, 108; 1985, 64–65; 1987, 21, obr. 17; Wielowiejski 1968, 101). Řadila by se tak, podobně jako kastely v Niederleis, Milanovicích nebo Cíferu-Pác ke stanicím, které se v podstatě „ztrácejí“ v okolní krajině, protože jejich budovatelé dali přednost blízkosti vodního toku před volbou návrší, poskytujícího přehled nad krajinou (Kolník 1986a, 425). Vzhledem k tomu, že polohy velkomoravských hradišť ve Starém Městě a v Mikulčicích příliš neodpovídají římským zvyklostem při výběru terénu pro vybudování pevnějších vojenských bodů, mohla by se taková stanice nacházet spíše v pahorkaté oblasti předhůří Bílých Karpat, kde Slované masově těžili kámen pro své sakrální stavby a přitom patrně rozebírali nějaký starší římský objekt (Tejral 1983a, 30; 1983b, 104; 1993, 445). Díky rozmanitosti typů nalezených kolků s časovým rozpětím od počátku 2. stol. do 20. let 3. stol. se nověji počítá dokonce s oběmi variantami výskytu římských cihel ve středním Pomoraví. Uvažuje se, že na předhůří Bílých Karpat mohla stát ne jedna, ale více římských staveb, zároveň však byly některé kolkované cihly přineseny z jižněji položených římských stanic s doloženým vícefázovým osídlením, jako např. Stupava či Děvín (Musil 1997, 322–324).

Úloha předpokládané římské stanice ve středním Pomoraví jako obchodní křižovatky byla již zčásti naznačena. Nepochybně k ní přispívala také blízkost řeky Moravy, která byla stejně jako Dyje využívána pro vodní dopravu říční flotilou s přístavem v Carnuntu (Dobiáš 1964, 324; Genser 1986, 646). Z hlediska vojenského významu by tato stanice tvořila součást bratislavského předpolí limitu (Děvín, Bratislava-hrad, Bratislava-primaciální palác) spolu s kastelem ve Stupavě a na mušovském Burgstallu, které zahajovaly řetěz římských opěrných bodů v dolním Pomoraví, kontrolujících jantarovou cestu (Pelikán 1983, 223). Taková stanice, hluboko v barbarském vnitrozemí však musela existovat v pokojném prostředí klientní zóny, musela tedy být založena s primární funkcí obchodní, neboť v době míru nemělo zvláštní význam zakládat body vojenské (Kolník 1986a, 425–426). Vojenská posádka takových kastelů nabyvala rozhodující význam až v době válečných konfliktů, např. v souvislosti s informací Cassia Dia o zmaření plánu Kvádů na odstěhování se ke svému mateřskému kmenu Semnonů do poříčí Havoly (Dobiáš 1964, 215; Kolník 1986a, 429). Za účasti římského vojska byla tedy zřizována místa správného dohledu nad vazalskými knížaty, plnící zároveň funkci obchodních středisek na jižním úseku jantarové cesty (Bouzek–Ondřejová 1990, 28). Můžeme tedy shrnout, že funkce dosud neobjevené římské stanice ve středním Pomoraví závisela na konkrétních politických poměrech, kdy v době míru nejspíše převažovala civilní složka, jež byla v době válečné posilována vojenskými jednotkami ze stálých legionářských táborů, např. z Carnunta.

Největší spory panují kolem datování předpokládané římské architektury v okolí Starého Města či Mikulčic. Počátky jejího budování začátkem 2. století jsou velmi nepravděpodobné vzhledem k tomu, že ani na daleko důležitějším římském opěrném bodu na Mušově, který by při směru pronikání římských vojsk na Moravu jistě musel být založen nejdříve, nemáme doklady staršího osídlení než z 2. pol. 2. stol. (Tejral 1993, 442). Zánik možné stanice ve středním Pomoraví je většinou dáván do souvislosti s vyklizením většiny římských kastelů v souladu s podmínkami Commodova míru z roku 180 (Hochmanová–Vávrová 1957, 30; Dobiáš 1962, 58; 1964, 217). V souvislosti s aktivními zásahy císaře Caracally do poměrů v Podunají je ale obhajována její existence ještě na počátku 3. stol. s argumentem, že vyklizení také obchodních základů by neznamenal převahu Říma nad barbary, ale naopak jeho kapitulaci (Křížek 1959a, 82; 1986, 11).

Nutno ještě zmínit jednu důležitou skutečnost, která by ve své podstatě podporovala myšlenku říční dopravy římských cihel z dunajských limitních táborů či kastelů. Dosud totiž nebyl v prostoru středního Pomoraví doložen poznaček, známý z okolí jiných římských stanic, a sice přítomnost římského stavebního materiálu také v germánských objektech z 1. pol. 3. stol. na blízkých sídlištech. Tato situace byla zjištěna např. na germánských sídlištech v Mušově, Dolních Věstonicích, Brodu nad Dyjí, Drnholci aj., kde bylo nalezeno

2. Římské cihly s kontrolními značkami: 1, 4 Staré Město „STS“, 2 Staré Město „Na Valách“, 3 Staré Město „kostel sv. Michala“, 5–6 Mikulčice „Valy“. Drobný kovový inventář: 7–9, 17 Uherské Hradiště, 10–12 Mikulčice „Valy“, 13 Uherský Brod „Kučovská lávka“, 14 Vlčnov-Dolní Němčí, 15 Mikulčice „Padělíky“ – chata II, 16 Hodonín, 1–6 zmenšeno (kresba T. Prokúpek).

římské stavivo, pocházející ze zničených budov na mušovském Burgstallu (Tejral 1983a, 33). Podobně byly neukolované římské cihly nalezeny také na slovenských sídlištech ve Štúrově (Novotná 1959, 306) nebo nověji v Komjaticích a Chotíně (Kolník 1986b, 360). Zdá se tedy, že opuštěné římské stanice se po Commodově míru staly snadno dostupným ložiskem kvalitního stavebního materiálu a byly již záhy rozebírány germánským obyvatelstvem z okolí (Tejral 1993, 443). Proto je zarážející, že by si podobných staveb v okolí Starého Města nebo Mikulčic všimli až Slované.

Doklady kontaktů s římským imperiem

Střední Pomoraví nezůstalo v době římské izolováno. Kromě pravidelných regionálních kontaktů se sousedními germánskými oblastmi bylo napojeno na síť římských dálkových kupeckých tras. Prvořadý význam měla tzv. jantarová cesta, vycházející z Akvileje přes Pannonii s distribučním centrem Carnuntem směrem k severu k břehům Baltu, která měla imperiu zajistit dostatek jantarové suroviny. Na území JV Moravy se u Mikulčic dostávala na levý břeh řeky Moravy a podél jejího toku pokračovala odbočkou kolem Nedakonic severovýchodním směrem na Moravskou bránu (Květ 1998, 383–384). Stejnou funkci plnila i druhá významná obchodní trasa, poolšavská cesta, která vycházela z Brigetia a směřovala podél řek Žitavy a Nitry na Trenčín a skrze Vlárský průsmyk po řece Olšavě do Starého Města, kde se napojila na hlavní proud jantarové cesty (Marešová 1971, 205–206; Tejral 1997, 132–133). V oblastech bezprostředně sousedících s římskými provinciemi jezdili Germáni přímo na římské trhy při dunajských přechodech a v okolí limitních staveb, kde nakupovali za římské mince. Hluběji ve vnitrozemí Germáni uplatňovali výměnný obchod při dálkových trasách, kdy za své produkty (kůže, med...) žádali především římskoprovinciální keramiku, skleněné a bronzové nádoby, šperky atd.

1. Římskoprovinciální keramika

Keramika tvoří nejpočetnější složku předmětů římského původu v germánském nálezovém prostředí, což souvisí nepochybně s její každodenní potřebností i tvarovou a technologickou odlišností od domácích výrobků. Velkým přínosem je také její dobrá datovací schopnost.

Terra sigillata

Tato tvrdě vypálená keramika tmavě červené barvy patří k nejlepším výrobkům provinciálních hrnčičů zejména díky rozmanité reliéfní výzdobě. Téměř polovina všech moravských nálezů terry sigillaty přitom pochází z JV Moravy, zejména z germánských sídlišť ve Vlčnově-Dolním Němčí „Dřínky“ (106 kusů) a z Uherského Brodu (58 zlomků).

Z typologického hlediska výrazně převládá miska typu Drag. 37 (obr. 3:23, 25), na jejíž oblibu a dlouhou životnost u Germánů ukazují četné doklady reparace rozbitých nádob. Nezdobenou terry sigillatu reprezentují misky typu Drag. 18/31 a 31 z germánské chaty 1/86 z Ostrožské Nové Vsi a z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 3:22), miska typu Drag. 33 ze slovanského hradiště „Valy“ u Mikulčic či nepříliš častý fragment pohárku typu Drag. 54 z obj. O 21 z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 3:21). Unikátním nálezem jsou potom 2 zlomky mortária v technice terry sigillaty z chaty VI na sídlišti v Mikulčicích, jež mohlo být vyrobeno v Rheinzabernu od konce 2. stol. do poč. 3. stol. (Droberjar 1991, 26).

Výrobní centrum	Počet zlomků	Vyjádření v %	Počet lokalit
Rheinzabern	35	70,0	5
Westendorf	7	14,0	4
Lezoux	7	14,0	3
Trier	1	2,0	1
celkem	50	100,0	

Tab. 1. Zastoupení výrobních center terry sigillaty na JV Moravě.

Z rozboru původu výrobků terry sigillaty na JV Moravě (tab. 1) se potvrzuje obecná tendence ve středoevropském barbariku, totiž převaha zboží rheinzabernského před westendorfskou a středogalskou produkcí.

Rheinzabernská terra sigillata (tab. 2) k nám proudí v mohutných vlnách především po markomanských válkách do 1. třetiny 3. stol., tedy ve stupni C1 periodizace doby římské na Moravě, kdy dochází k normalizaci hospodářských a společenských poměrů a stoupá opět význam distribučního centra v Carnuntu (Droberjar 1991, 38). Ve středním Pomoraví jsou přitom nejvíce zastoupeny výrobky mistra Primitiva I., celkem 9 kusy, z nichž však 7 pochází z jedné nádoby (obr. 3:1a–f). Ojedinelé zlomky rheinzabernské sigillaty máme z období před markomanskými válkami, např. zboží mistrů Januaria I nebo Regina I (obr. 3:10), stejně tak málo je dokladů z období postupného oslabení a zániku hrncářských dílen v Rheinzabernu po nájezdu Alamanů v roce 233, totiž zlomky nádob mistrů Januaria II či Pervinca (obr. 3:4, 12). Rozmanitostí zato vynikají výzdobné motivy rheinzabernské terry sigillaty, zejména zvířecí (pes, býk, lev, medvěd, mořský koník, kohout), rostlinné (listy, větvičky, květy), lidské (gladiátor, bojovník, pěštní zápasníci) či mytologické postavy (Amor s vlající drapérií, Venuše) – obr. 3:1–20.

	Mistr	Počet zlomků	Naleziště
skup. Bernhard Ia (150–170/180)	Januarius I	1	Havříce „Nad Stavem“
	Reginus I	1	Vlčnov-Dolní Němčí
skup. Bernhard Ib (těsně po r. 170/180)	Cerialis	1	Vlčnov-Dolní Němčí
	Belsus I	1	Uherský Brod
	?	1	Uherský Brod
skup. Bernhard IIa (180–210/220)	Comitalis V	2	Vlčnov-Dolní Němčí
	Comitalis VI	1	Mikulčice „Valy“
	Reginus II	1	Vlčnov-Dolní Němčí
	?	1	Vlčnov-Dolní Němčí
skup. Bernhard IIc (180–210/220)	Lupus	1	Vlčnov-Dolní Němčí
	Verecundus I / Peregrinus I	1	Uherský Brod
	Helenius	1	Uherský Brod
	Primitivus I	8	Vlčnov-Dolní Němčí
	Primitivus I/III	1	Vlčnov-Dolní Němčí
	Primitivus III	1	Vlčnov-Dolní Němčí
skup. Bernhard IIIa (210/220–233/244)	Julius II – Julianus I	1	Vlčnov-Dolní Němčí
	Januarius II	1	Vlčnov-Dolní Němčí
skup. Bernhard IIIb (233/244–259/260)	Pervincus	1	Vlčnov-Dolní Němčí
celkem	14–16	26	

Tab. 2. Přehled rheinzabernské terry sigillaty (určení podle Droberjar 1989, 1991).

Všechny nálezy westendorfské terry sigillaty z JV Moravy (Vlčnov-Dolní Němčí, Uherský Brod, Dubňany, Ždánice) můžeme připisat mistru Heleniovi (obr. 3:13–16), který ve Westendorfu působil v 1. třetině 3. století (Droberjar 1991, 32) a doplňují tak rheinzaberskou vlnu dovozu po markomanských válkách.

Nejčasnějším nálezem středogalské terry sigillaty je zlomek výdutě zdobený rozetkou a lvem z Uherského Brodu (obr. 3:17), který můžeme připisat mistru Butriovi, působícímu v Lezoux mezi léty 120–145 (Droberjar 1991, 28). Masívnější příliv středogalské sigillaty ve 2. pol. 2. stol. patrně prostřednictvím římských jednotek reprezentují výrobky mistrů Paulla (obr. 3:18) a Paterna I. či II. z Mikulčic nebo Cinnama a Solina z Uherského Brodu (Zeman 1999, tab. 9:9–10).

Pouze ojedinělým nálezem v oblasti severně středního toku Dunaje (její hlavní odbytiště leželo ve středním a dolním Porýní a v Británii) je fragment mísy Drag 37 s výzdobou vejcovce a kruhu východogalské terry sigillaty z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 3:19), který lze označit jako výrobek mistra Maiiaa, působícího v Trevíru někdy ve 2. pol. 2. stol. či ještě na poč. 3. stol. (Droberjar 1991, 29).

Jihogalská terra sigillata s výrobním centrem v La Graufesenque není ve středním Pomoraví zastoupena. U případného nálezu 2 podobných střepů v laténské jámě v Místříně již dnes nelze ověřit nálezové okolnosti (Tejral 1968, 490).

Raetská keramika

Jediným příkladem raetské keramiky je zlomek výdutě s lesklým firnisem a výzdobou ozubeným kolečkem z obj. O 14 na sídlišti ve Vlčnově-Dolním Němčí (obr. 4:1), který lze klást do II. Drexelova výzdobného stylu, tzn. do 2. pol. 2. stol. (Droberjar 1989, 59).

Mramorovaná keramika

Podobně jako u předcházející máme z území JV Moravy pouze náhodné zastoupení střepem z výdutě jemné světle oranžové keramiky s vnějším tmavě oranžovým mramorováním ze sídliště Mikulčice „Padělíky“ (obr. 4:8), který můžeme rámcově datovat do období největšího rozšíření mramorované keramiky (Droberjar 1989, 108, obr. 15), tedy do fáze B2-C1.

Malovaná keramika

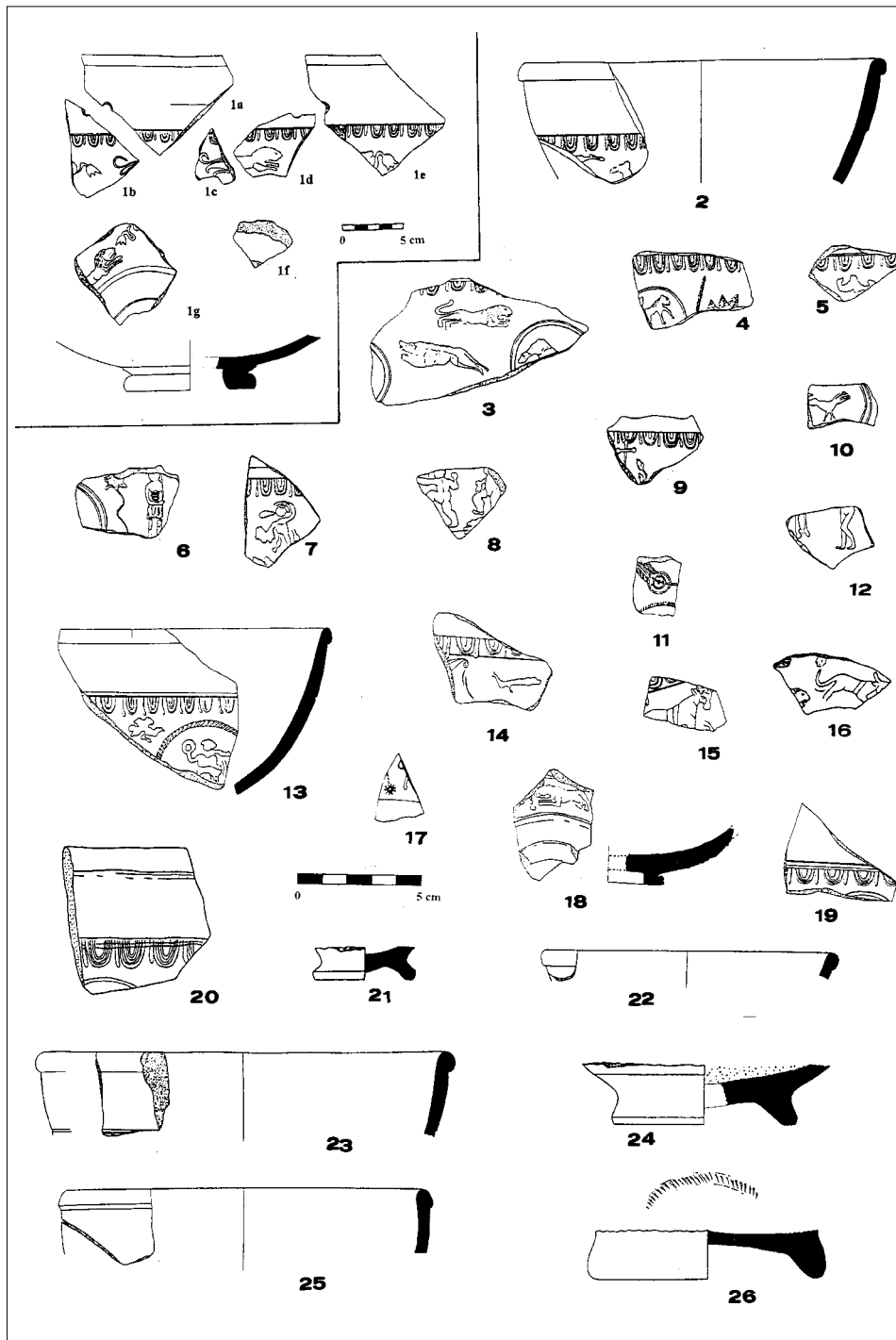
Pravděpodobně z distribučního centra v Brigetiu se do středního Pomoraví dostává jemná žluto-oranžová keramika s malováním v podobě oranžového, červeného nebo hnědého pásu vyplňovaného řadami vyškrabávaných čárkovitých vrypů a vlnic (obr. 4:4–5) či různých horizontálních rýh, která je vhodným datovacím materiálem stupňů B2-C1, tedy konce 2. stol. a počátku 3. stol. (Droberjar 1989, 109). Z hlediska typologického lze rozpoznat v nálezech z Vlčnova-Dolního Němčí např. baňatý zásobnicový hrnec, mortarium nebo prstencovou misku (Zeman 1999, Tab. 13:6–8).

Kolkovaná keramika

Jemnou šedou pannonskou keramiku kolkovanou na vnitřních stranách nádob známe ze sídliště v Mikulčicích. Exemplář z chaty IV s kolkem v motivu 4 pecek, uspořádaných do kříže (obr. 4:3) má analogie v Carnuntu, přičemž jeho datování musíme posunout blíže k roku 200, vzhledem k současnému výskytu s malovanou keramikou s vyškrabávanými vlnicemi (Droberjar 1989, 75). Druhý nález z chaty III má nezřetelný kolek (obr. 4:2), k němuž nacházíme vhodný protějšek v Gerulatě (Krekovič 1998, 66, Taf. 1:6), interpretovaný jako západopannonský výzdobný motiv s časovým zařazením na konec 1. stol. a na poč. 2. stol. (Krekovič 1998, 13). Také z povrchového sběru na sídlišti ve Vlčnově-Dolním Němčí pochází střep šedé keramiky se 2 kolky ve tvaru drobných kruhových čtyřlístkových rozetek, který lze rámcově datovat do 2. stol. s těžištěm v jeho druhé polovině (Droberjar *ibid.*).

Glazovaná keramika

Dobře vypálená keramika pokrytá glazurou různých zelených odstínů představuje typickou složku pozdně římského importu 3.–4. stol. Charakteristickým tvarem jsou zejmé-

3. Terra sigillata: 1–8 10–12, 14, 19, 21–23 Vlčnov-Dolní Němčí, 9, 15, 17, 25–26 Uherský Brod, 13 Dubňany, 16 Ždánice, 18 Mikulčice „Valy“, 20 Havřice, 24 Mikulčice „Padělky“ – chata VI (podle Droberjar 1989, 1991).

na mortaria, objevující se zvláště na pozdně římských sídlištích; bohatou kolekci nám poskytl sídliště ve Zlechově (Hrubý 1967, obr. 206:9–10), Vlčnově-Dolním Němčí, Drslavičích nebo chaty VI a VII z Mikulčic (obr. 4:12). Hlavní doba rozšíření glazovaných mortarií spadá do 2. pol. 4. stol. a na poč. 5. stol. a naše doklady nejsou výjimkou. Druhou nejpočetnější skupinou glazovaných nádob jsou džbány, např. ze Zlechova a chaty VII z Mikulčic, které datujeme do 2. pol. 4. stol. (Droberjar 1989, 72). Méně často se vyskytují glazované pokličky (Hrubý 1967, obr. 206:1).

Jemná žluto-oranžová keramika

Toto jemné keramické zboží představuje nejpočetnější složku římské keramiky v barbariku, jehož rozšíření se v podstatě kryje s germánským osídlením v době římské. Typologicky nejrozšířenějším tvarem jsou džbány hlazeného povrchu bez výzdoby s velkým páskovým uchem (obr. 4:6–7), vyskytující se ve 2.–3. století, především od 2. pol. 2. stol. do 1. pol. 3. stol. (Droberjar 1989, 81). Běžným tvarem jsou rovněž hrnce se zataženým okrajem zdobeným oběžnými žlábkami (Zeman 1999, Tab. 16:3–4, 20:1). Pěkným příkladem hrnkovitěho hrnce s širším horizontálním žebrem s četnými analogiemi z Pannonie z 2. stol. je nálezy z hrobu 10 (VI/1935) z Nedakonice (obr. 4:10), zatímco vejčitý hrnc z Vlčnova-Dolního Němčí (Zeman 1999, Tab. 16:2) se již blíží k barbarizovaným výrobkům konce 3. stol. a 4. stol. (Droberjar 1988, 75). Početně zastoupené jsou rovněž kónické a prstencové misky, které mohou od 2. pol. 2. stol. přežívat ještě na poč. 3. stol. (Droberjar 1989, 84). Současné s nimi jsou také mortaria ve žluto-oranžové keramice, z nichž minimálně 5 kusů obsahovala pec P 1 na germánském sídlišti ve Vlčnově-Dolním Němčí. V barbariku se jedná o unikátní pokus Germánů napodobit výrobu technologicky složitých římských třecích misek. (Celý výrobní proces byl nedávno experimentálně ověřen – viz Palupová 1994, 47–53.)

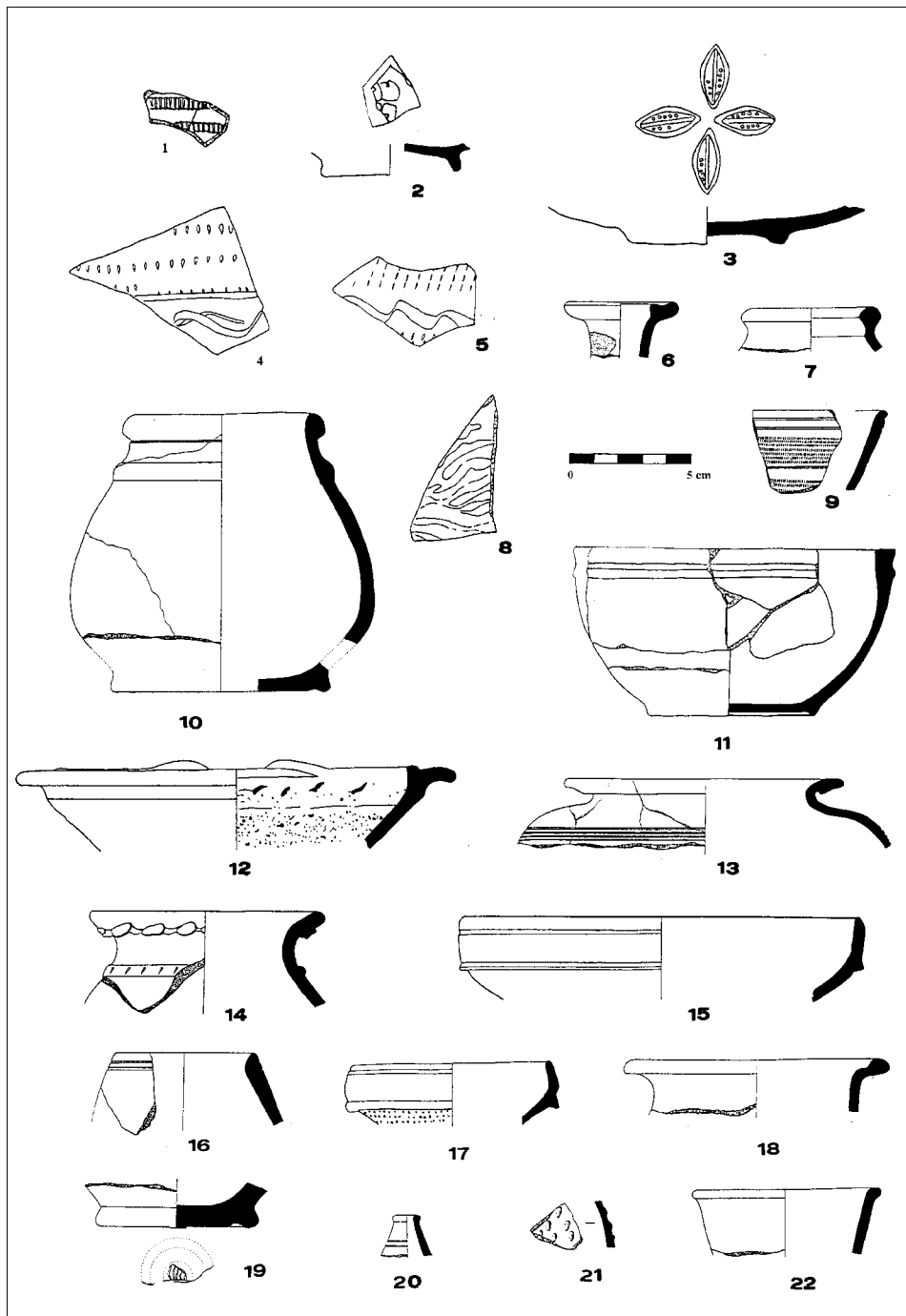
Dalším mimořádným nálezem z Vlčnova-Dolního Němčí je zlomek zdobeného okraje s kónicky rozšířenou výdutí pokrytou plastickou páskou s vrypem (obr. 4:14), kterou můžeme na základě podobného předmětu z Carnunta interpretovat jako vykuřovadlo, používané na území římských provincií při kultovních obřadech uctívání orientálního boha Mithry (Droberjar 1989, 85). Typologickou skladbu žluto-oranžové keramiky dále doplňuje pohár vejčitého tvaru se zataženým okrajem z Kunovic (obr. 4:16), pro nějž najdeme analogii např. v Aquincu z 1. pol. 2. stol. nebo láhve z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 4:20) a Ostrožské Nové Vsi. Převážnou část nálezů žluto-oranžové keramiky však reprezentují střepy z výdutí zdobené jemnými rýžkami či ozubeným kolečkem (obr. 4:9). Zvláštní pozornost si zaslouží v barbariku vzácné doklady z Vlčnova-Dolního Němčí jako např. střep výdutě zdobený barbotinovými prvky kapkovitého tvaru (obr. 4:21), označované v Carnuntu jako jemné zboží F (Droberjar 1989, 86), zlomek se stříbrošedým kovově lesklým potahem, posypaným hlinitými zrny nebo část masívnějšího dna se zbytky plastické hrnčářské značky (obr. 4:19).

Jemná šedá keramika

Jemná keramika šedavých odstínů tvoří druhou nejpočetnější složku římskoprovinciální keramiky. Jejím nejtypičtějším tvarem jsou prstencové misky (obr. 4:15), někdy s výzdobou řady vrypů ozubeným kolečkem (obr. 4:17), které jsou přítomny snad na každém germánském sídlišti. Na JV Moravu se prstencové misky dovážely z Pannonie skrze obchodní centrum v Carnuntu ve 2. a 3. století (Droberjar 1989, 93). Některé hrubší exempláře z Vlčnova-Dolního Němčí a Uherského Brodu mohou ukazovat na jejich napodobování germánskými hrnčíři. Druhou základní kategorií jemné šedé keramiky jsou jednoduché nebo břichaté hrnce s rýhou pro pokličku (Zeman 1999, Tab. 21:5), které se mohou objevovat ještě ve 2. pol. 4. stol. (Droberjar 1989, 88). Ojedinele se ve středním Pomoraví objevují i zásobnice, amfory, mortaria nebo poklička s držadlem.

Drsná žluto-oranžová keramika

Žluto-oranžová keramika s neupraveným povrchem se do středního Pomoraví dostává až s vlnami pozdního římského dovozu ve 4. stol., jak dokládají 2 zlomky okrajů z chaty

4. Římskoprovinciální keramika: 1, 7, 13–14, 18–22 Vlčnov-Dolní Němčí, 2 Mikulčice „Padělky“ – chata III, 3–4 Mikulčice „Padělky“ – chata IV, 5, 11 Uherský Brod, 6 Vlkoš, 8 Mikulčice „Padělky“, 9 Dubňany, 10 Nedakonice – hrob 10 (VI/1935), 12 Mikulčice „Padělky“ – chata VI, 15 Popovice, 16 Kunovice, 17 Věteřov.

VII z Mikulčic a především fragment kónické misky z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 4:22), který je srovnatelný s britskými pozdně římskými miskami typu Darling 87–88 (Droberjar 1988, 81) a souvisí nejspíš s osídlením vlčnovského sídliště ve stupni C3/D1.

Drsná šedá keramika

Šedou keramiku drsného písčitého materiálu reprezentují především hrnce a zásobnice s okružím, často zdobené vlnicemi nebo horizontálními rýhami, na 3 výdutích z Vlčnova-Dolního Němčí i vhloubeným šachovnicovým dekorem, který má původ na území provincií a později jej převzali také Germáni k ornamentaci své keramiky (Droberjar 1988, 82). Jejich intenzivní dovoz shledáváme od pol. 2. stol. do počátku 3. stol. Zvláštní dokladem je esovitě profilovaný hrnec z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 4:13), shodný s typem Brukner 18–19 a datovaný do 4. stol, který by mohl dokonce vykazovat nepřímou příbuznost s pozdně římskou tzv. mayenskou keramikou (Droberjar 1989, 97–98). Pozdním importem je také poklička, druhotně nalezená na slovanském hradišti v Mikulčicích (Droberjar 1997a, 287, Abb. 9:5). Zajímavým příkladem je také okraj cylindrického poháru z obj. O 11 z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 4:18), mající analogii v hrobě 200 na pohřebišti Matrica, datovanou do 2. pol. 2. stol. s případným časovým přesahem do 3. stol. (Droberjar 1989, 99).

„Terra nigra“

Tvrdě vypálená černá keramika, vyráběná pravděpodobně na území Belgie, by měla být podle starších zpracování na JV Moravě zastoupena 6 nálezy (Pernička 1963, 53). Vzhledem k tomu, že žádné její nálezy neznáme ani ze Slovenska ani z Carnunta, půjde zřejmě o její imitaci (Droberjar 1989, 76).

Terakoty

Nálezy římských terakot patří ve středoevropském barbariku k velkým vzácnostem, ze středního Pomoraví známe 2 příklady. Patně ze západních provincií se na sídliště do Vlčnova-Dolního Němčí dostal fragment neurčitelné plastiky zdobený rytým motivem períček, příp. šupinek na vnější straně a dekorem neuspořádaných větviček na vnitřní straně stěny (obr. 5:2). Motiv períček (= křídélek ?) by naznačoval sošku Victorie nebo Amora, avšak výzdoba períček se objevuje i na přílbách bronzových plastik Marta nebo Jupitera Dolichenského (Droberjar 1989, 103). Druhý doklad v podobě hlavičky muže v přílbě (?) s ústy a ušima naznačenými dírkou (obr. 5:3) pochází z inventáře sídlištní jámy z Uherského Brodu „Zběsné“, datované na přelom 1. a 2. stol. (Pavelčík 1978, 48) a původně zřejmě patřil k výzdobě lomu kolínkovitého ucha nějaké nádoby. Bližší analogie k oběma exemplářům se nepodařilo nalézt, neboť neexistuje soubornější zpracování římských terakot.

Kahany

Římské hliněné kahany naplněné olivovým olejem a používané jako malá domácí svítila (viz např. Goethert 1997, 17–19, Abb. 4–8, 10, 12) nedosáhly u Germánů příliš masové obliby jako jiné hrnčířské výrobky, přesto je máme ve středním Pomoraví doloženy alespoň 3 ojedinělými nálezy. První z nich pochází z povrchového sběru na sídlišti ve Vlčnově-Dolním Němčí nebo v Uherském Brodě a řadí se ke kahanům v podobě ptačí hlavičky (Vogelkopflampen) s vějířovitě zakončeným ústím a převislým okrajem těla s otvorem k zavěšení. Jejich typická výzdoba, vytvořená ostrým rydlem do mokré hlíny v podobě 2 oblouků, spojujících se do společné středové linie zakončené krátkými rýžkami, nemá obdobu na jiných předmětech a bývá interpretována jako schematizovaný plamen ohně nebo svícen s rameny (Bernhard 1955, 156). Radikální hypotézy ji vysvětlují dokonce jako sedmiramenný svícen, oficiální symbol Židů. Takové kahany by potom vedle své užitkové funkce měly i funkci rituální, např. k osvětlování domů v Římě v době židovských svátků a obřadů, patřily by tedy k osobní výbavě židovských obyvatel Říma (Bernhard 1955, 156–158). Analogie k nim lze nalézt nejen v Itálii, ale i v provinciích v časovém rozmezí od 1. stol. př. n.l. do 1. stol. n. l. (Menzel 1954, 24; Bernhard 1955, 298). Druhý římský kahan jednoduché profilace byl nalezen na katastru obce Huštěnovice (Zeman 1999, tab. 36:1). Lze jej

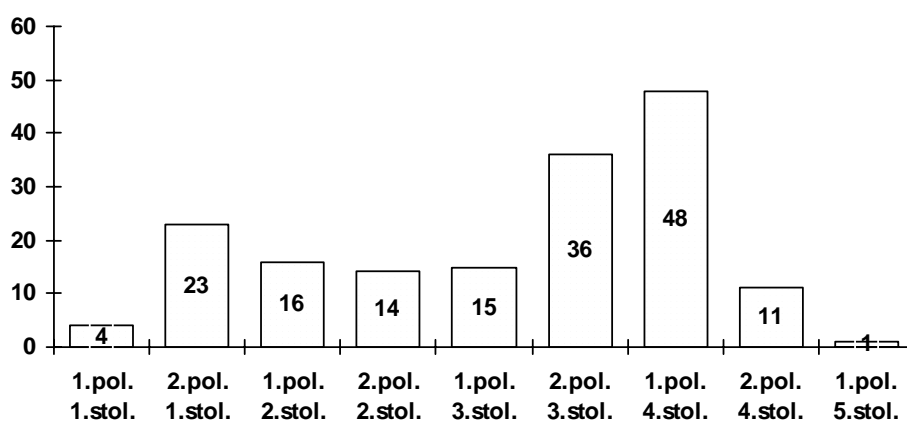
přičítat buď k typu Iványi XVIII s tvarově poněkud odlišnými analogiemi z Poetovia, Syrmia či Carnunta ze 2.–3. stol. (Alram-Stern 1989, 49, Taf. 38:571) nebo k pozdně římským okrouhlým kahanům typu Iványi XXII ze 3.–4. stol., známým zejména z Pannonie (Alram-Stern 1989, 52–54, Taf. 40–42).

Posledním exemplářem je kahan světle oranžové barvy z Mistřic (uložený ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti, i. č. A 26 629). Svým širokým okrouhlým tělem s dlouhým kanálem se třemi otvory pro knot a plným neprovrtnutým ouškem se hlásí k egyptským hliněným lampám, vyráběným v dílnách v okolí Alexandrie od časného 4. stol. do přelomu 6. a 7. stol., které byly importovány zejména do Řecka a Itálie (Menzel 1954, 90–91, Abb. 77; Szentlélek 1969, 127–128). Mistřický kus však svým volutovým nasazením ústí připomíná starší bronzové tvary ze 2. stol. (Menzel 1954, 106, Abb. 89:1; Alram-Stern 1989, 59, Taf. 46:628). Na dně má navíc v plastickém kroužku vyrytý obrazec, připomínající písmeno B. Nejde však o kolek výrobce, proto jej nelze zařadit ke kahanům firemním. Jelikož nálezné okolnosti tohoto kusu jsou nejasné (pochází ze sbírky uherskohradištského reálného gymnázia), je pravděpodobné, že nebyl nalezen přímo ve středním Pomoraví, ale byl asi získán jako sběratelský přírůstek do nějaké antické sbírky.

2. Mince

Markomani a Kvádové na rozdíl od některých porýnských kmenů nedospěli k ražbě vlastních mincí, přijímali proto v hojném počtu římské oběživo, přestože jej nemohli uplatnit ve vnitřním obchodě, kde panovala naturální výměna. Římské mince tak po keramice patří k nejpočetnější skupině nálezů, z oblasti JV Moravy jich známe 267 ks. Většinu z nich lze připisat římským císařům, 2 mince z Uherského Otrohu z let 330–340 (?) jsou raženy městem Římem (urbs Roma), mince ze 4. stol. z Havřic „Nad Stavem“ Konstantinopolí a depot z Hroznové Lhoty obsahoval také barbarickou napodobeninu (?) mincí Konstantina Velikého či Constantia II. (Nohejlová-Prátová 1955, 294). Na germánském sídlišti ve Zlechově bylo nalezeno i falzum denáru císaře Hadriána (117–138), vyznačující se nižším obsahem stříbra.

Většina mincí pochází z ojedinělých nálezů, které se nápadně koncentrují podél hlavní obchodní trasy – jantarové stezky (Zeman 1999, 55, mapka 2), zatímco depoty známe jen ve 3 případech (Hroznová Lhota, Komňa a Staré Město „Špitálky“). Nejvýznamnějším je soubor 60 římských bronzových mincí od Vespasiána po Theodosia II., tedy od 2. pol. 1. stol. po polovinu 5. stol. z Hroznové Lhoty, jenž byl ukryt do země nejspíše ze strachu před cizími nájezdníky za neklidné doby stěhování národů. Rozborem určitelných kusů římských mincí ze středního Pomoraví (tab. 3) zjistíme, že od poloviny 2. stol. dochází

Tab. 3. Chronologické rozložení nálezů římských mincí na JV Moravě.

k pozvolnému nárůstu přísunu římského oběživa do barbarika, který vrcholí v 1. pol. 4. stol., kdy za vlády Konstantina Velikého a jeho nástupců nastává částečná stabilizace oboustranných římsko-germánských kontaktů. Jde o všeobecnou tendenci známou i v ostatních částech střední Evropy (Nemeškalová–Jiroudková 1961, 440, obr. 1–2; Kolníková 1973, 171–173; Sejbal 1997, 48–49). V období markomanských válek patří pochopitelně nejvíce nálezy císaři Marcu Aureliovi (161–180), zatímco za vlády Fláviovců Germáni často přijímali mince císaře Vespasiana (69–79) – tab. 4.

Císař	Počet mincí
Aurelianus (270–275)	11
Marcus Aurelius (161–180)	10
Constantinus I. Veliký (306–337)	9
Constans (337–350)	7
Traianus (98–117)	7
Domitianus (81–96)	6
Hadrianus (117–138)	6
Antonius Pius (138–161)	5
Galienus (260–268)	5
Constantinus II. (337–340)	5
Constantius II. 323–361)	5
Valens (364–378)	5

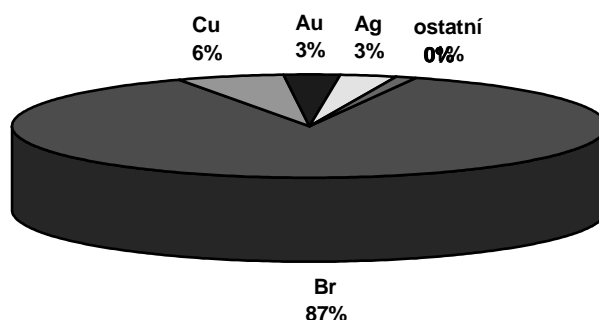
Tab. 4. Nejrozšířenější římské mince ve středním Pomoraví.

Nejstarší ražbu ze sledovaného období představuje denár císaře Augusta (31 př. n. l.–14 n.l.) z Hodonína a jde o nominál mince téhož panovníka ze Slavkova, nejmladší je potom malá bronzová mince Theodosia II. (408–450) z depotu v Hroznové Lhotě. Většina mincí byla vyražena v římských císařských mincovnách, ale objeví se i ražby z provinciálních mincoven v egyptské Alexandrii, v Sicii, v Antiochii, v Thessalonice nebo ve Viminaciu v Moesii. Zejména od pol. 3. stol. se s trvalými válkami na hranicích říše rozšířil počet mincoven, pracujících přímo v ohniscích konfliktů, aby mohl být vojákům ihned vyplacen zold (Sejbal 1997, 46).

Podle použitých kovů na výrobu mincí (tab. 5) jednoznačně převažují bronzové mince, méně jsou zastoupeny mince měděné, v zanedbatelném množství se objevují mince zlaté, stříbrné či z jiných kovů (toto je způsobeno faktem, že v případě nejistých depotů zlatých či stříbrných mincí neznáme jejich počet, tudíž je nelze zahrnout do analýzy). Z pohledu výskytu jednotlivých druhů římských mincí (z 93 určitelných exemplářů) jsou nejčastější denáry (36 ks), antoniniány (18 ks) a sestercie (11 ks), ostatní bronzové nominály (follis, půlfollis, as, dupondius, quadrans, quinár či silinqua) se vyskytují jednotlivě, stejně jako zlatý aureus (3 ks).

3. Bronzové nádoby

Oblíbenou výbavou vyšších kruhů germánské společnosti byly římské plechové jídelní a picí soupravy, které se nám ve středním Pomoraví zachovaly pouze ve zlomkovité podobě. Nejčastějším nálezem jsou masívní držadla soudkovitých věder östlandského typu porýnského či italského původu, zakončená kuželovitým knoflíkem nebo jednoduše hákovitě ohnutá (Zeman 1999, Tab. 25:1–3). Větší část plechového vědra s tenkými horizontálními žebírky a stopami reparační práce byla obsažena v patrně rozrušeném žárovém hrobě v Nivnici (Pavelčík 1972, 81). Zmíněné exempláře jsou charakteristické pro mladší vlny importu bronzových nádob na Moravu z 1. pol. 2. stol. (Tejral 1967, 125–126). Pěkně zachovalým dokladem bronzového nádobí je zejména pánev s terčovitým zakončením držadla typu Eggers 138 z depotu z Uherského Hradiště (někdy se uvádí též pod lokalitou Staré Město)

Tab. 5. Zastoupení římských mincí podle použitých drahých kovů.

– obr. 2:17, která připomíná výrobky kapujského litce P. Cipia Polybia z 1. stol., příp. přelomu 1. a 2. stol. (Tejral 1967, 103–104). Málo častým nálezem v barbariku jsou konvice s ústím v podobě trojlístkové formy typu Eggers 125, jejíž držadlo s typickou výzdobou lví hlavy pochází ze stejného depotu (obr. 2:7). Tyto nádoby mají dlouhou životnost od pol. 1. stol. do pol. 2. stol. (Tejral 1967, 120). Dnes již neidentifikovatelné zlomky bronzové mísy a cedníku obsahoval také rozrušený žárový hrob ze Skoronice (Skutil 1946, 110). Na mnoha germánských sídlištích starší doby římské (např. Uherský Brod, Vlčnov-Dolní Němčí, Havříce), ale i v žárovém hrobě 6 (II/1935) v Nedakonicích se objevují různé fragmenty bronzového plechu, což odpovídá zjištění, že největší rozkvět dovozu plechového nádobí do barbarika se uskutečnil do roku 150 (Tejral 1967, 127; 1970, 403; Krekovič 2000, 120).

4. Spony

Jako typický šperk civilního i vojenského šatu vystupují spony římskoprovinciálního původu také v germánském nálezovém prostředí JV Moravy, kde jich známe minimálně 33 kusů. Polovina z nich ale pochází z nálezově nejistého depotu či sbírky z Uherského Hradiště. K nejčasnějším formám patří noricko-pannonské spony s křídélky typu A 238 (obr. 6:1), které se objevují již ve 2. pol. 1. stol. a přežívají ještě v polovině 2. stol. (Peškař 1972a, 75). Jiná noricko-pannonská spona se 2 uzlíky ze žárového hrobu 9 (V/1935) z Nedakonic patří až do 1. pol. 2. stol. (Tejral 1971, 76). Starobylými nálezy z 2. pol. 1. stol. jsou podunajské silně profilované spony s prolamovanými zachycovači typu A 67 (obr. 6:5) a A 68 (obr. 6:8), zatímco jejich mladší varianty s fasetovanou hlavicí a kratším plným zachycovačem bez prolamování typu A 70 (obr. 6:10-11) a A 73 (obr. 6:9) náleží až konci 1. stol., resp. 1. pol. 2. stol. (Peškař 1972a, 79). Na silně profilované spony vývojově navazují provinciální kolínkové spony s polokruhovitou záhlavní destičkou a výzdobou tremolovým vpichem (obr. 6:2–3), které mohou přežívat i ve 3. století. Mezi spony pokročilého 2. stol. patří také bronzová pannonská trubkovitá spona ze sídliště v Nedakonicích, přičemž střediskem obchodu s nimi byla nejspíše Siscia (Peškař 1972a, 87).

V moravském prostředí osamocená kloubová spona s příčným břevnem se stopami osřídření z uherskohradištského depotu (obr. 6:14) je zase typickým spínadlem vojenského oděvu římských legionářů, usazených v podunajských kastelech od posledního desetiletí 2. stol. do pol. 3. stol. (Peškař 1972a, 102–103). K jednotlivým nálezům římských spon musíme připočítat exempláře ze slovanského hradiště „Valy“ u Mikulčic (Droberjar 1997a, 285), zejména vzácnou emailovou obloukovou sponu typu A 243 se stylizovanou zvířecí hlavičkou na konci nožky a stopami po emailových vložkách na lučíku (obr. 6:15) s analogiemi na ostrově Gotland, nečleněnou dvojdielnou sponu s opěrnou destičkou z 1. pol. 2. stol. (obr. 6:7) a obloukovou sponu s koncovým knoflíkem (obr. 6:12) jako typické pozdně vojenské spínadlo 4. stol. na širokém evropském území.

Nejmladší a zároveň nejvýraznější skupinu římských spon představují masivní vojenské raménkové spony, vyráběné státními zbrojnými dílnami v podunajských provinciích (Peškař 1972a, 136). Pro starší variantu, nesoucí kulovité knoflíky (obr. 6:16-17), nacházíme odpovídající protějšky převážně v Noriku, ale i v bažinách severní Evropy v časovém rozpětí od 2. pol. 3. stol. do 2. třetiny 4. stol. (Raddatz 1957, 115, Taf. 17:18; Peškař 1972a, 137). Mladší raménkové spony se šestihrannými fasetovanými knoflíky a výzdobou vruborezu či důlků na nožce (obr. 6:18-20) jsou převážně zastoupeny na pannonských provinciálních pohřebištích ze 2. pol. 4. stol. (Peškař 1972a, 139).

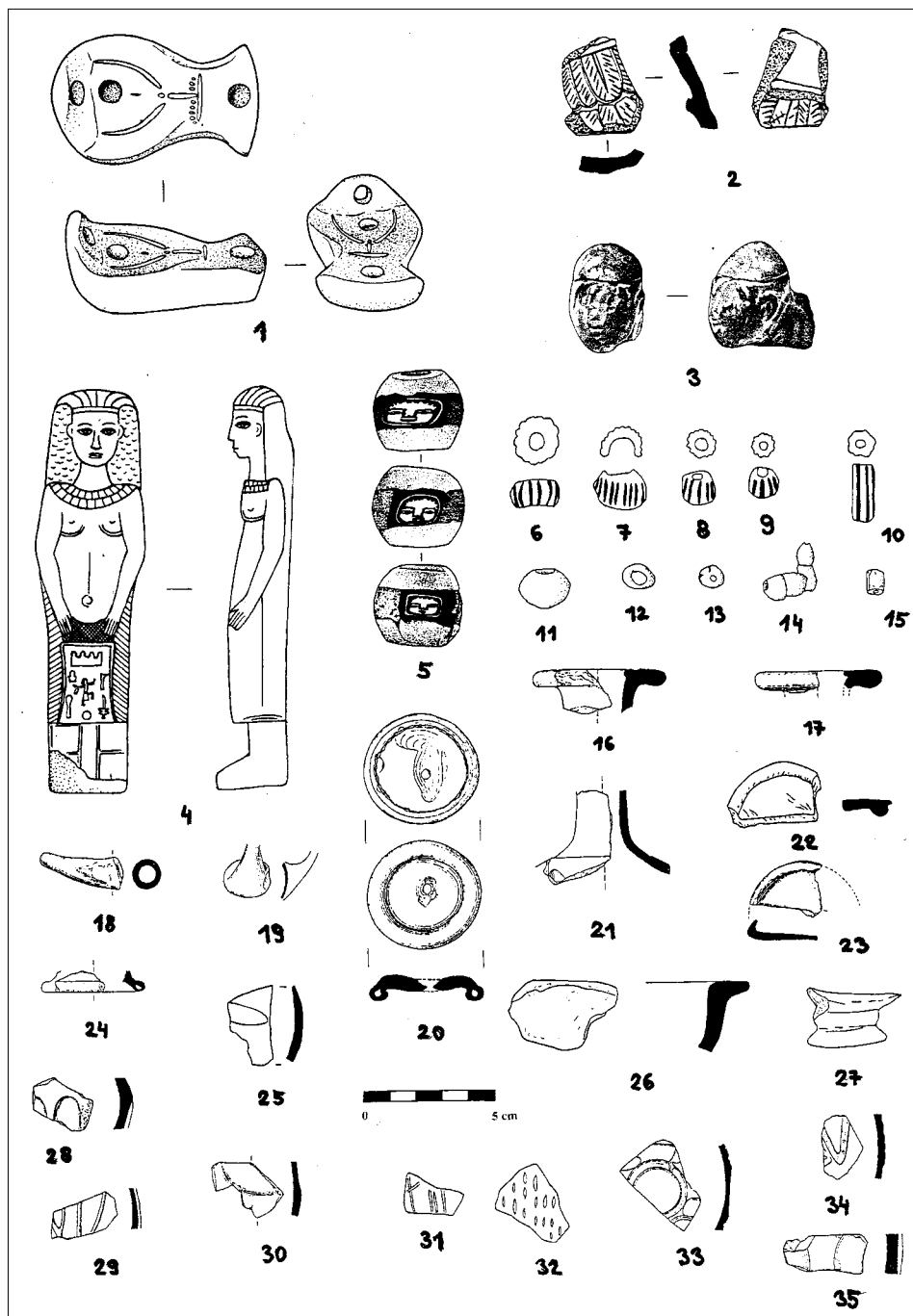
5. Skleněné nádoby a předměty

Významným vývozním artiklem Římanů do barbarika byly skleněné výrobky, jejichž fragmenty dnes nacházíme kromě hrobů téměř na každém germánském sídlišti. Ve středním Pomoraví z tohoto pohledu zaujímají dominantní postavení sídliště ve Vlčnově-Dolním Němčí (42 ks) a v Uherském Brodu (27 ks).

Ze skleněných nádob jsou nejpočetnější láhve a poháry. Láhve s masívně rozšířenými okraji (obr. 5:16-17) patří k průběžným typům pannonského nádobí od 2. do 4. stol. (Himmelová 1995, 85), zatímco tvary se zprohýbanými stěnami (obr. 5:21, 28) byly ve 2.-3. stol. vyráběny ve sklárnách v Kolíně nad Rýnem, podobně jako poháry na nožce typu Eggers 189-190 s nataveným hadovitým niťovým dekorem (obr. 5:29, 34) nebo mísa se žebrem z modrozeleného skla (Zeman 1999, Tab. 31:16). Záležitostí 3.-4. stol. jsou potom poháry typu Eggers 187, 227-230 nebo 237 (obr. 5:25, 30, 35) s vybroušeným kruhovitým dekorem (Droberjar 1997a, 286) nebo na nožce (obr. 5:27). Zlomek světle zeleného cylindrického poháru s dovnitř zesíleným okrajem (Zeman 1999, Tab. 31:14), který má analogie v Carnuntu od 2. pol. 2. stol., pochází z chaty O 10 z Vlčnova-Dolního Němčí. Na stejném sídlišti byly nalezeny i fragmenty misky s přehnutým okrajem ze zeleného skla (obr. 5:26) či malé lahvičky na vonné masti a tekutiny - balsamaria, která byla vyráběna v Pannonii ve 2. a 3. stol. (Krekovič 1987, 247). Vzácností je nepochybně nález okraje picího rohu z modrozeleného skla typu Eggers 246-247, 249 z Mikulčic (obr. 5:18), pozdně římský výrobek pannonských skláren ze 4. stol. (Himmelová *ibid.*). Typologickou škálu skleněného nádobí doplňuje závěsná nádobka (obr. 5:20), polokulovitá poklička (Zeman 1999, Tab. 32:3) a různé střepy ze stěn nádob zdobené broušením, vyřezáváním nebo malováním (obr. 5:31-33).

Nejrozšířenější skupinou skleněných předmětů jsou však korálky. Charakteristické jsou především žebrované melounovité korály typu Maczynská 158a, 165 a 171 (obr. 5:6-9), které patří k průběžným dlouho přežívajícím předmětům. Naopak k nejstarším formám patří kulovité tvary (obr. 5:11), drobné jednobarevné kroužkovité korálky (obr. 5:12-13), objevující se již v polovině 2. stol. (Tempelmann-Maczynska 1985, 31). 2 podlouhlé k sobě přitavené korálky s náznakem zaškrčení uprostřed z tmavě olivového skla ze žárového hrobu ze Skornic (obr. 5:14) se běžně vyskytují např. na pohřebišti Preetz v Holštýnsku a rámcově je můžeme datovat do 3. stol., do stupně C2 (Peškař 1972b, 108-109), podobně jako polyedrický korál z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 5:15), typický pro wielbarskou kulturu (Tempelmann-Maczynska 1985, 35). Jiný podélně žebrovaný korálek z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 5:10) se vyskytuje převážně na pozdně římských pohřebištích (Kaufmann 1984, Taf. XXIX:16-19) a v době stěhování národů (Svoboda 1965, tab. XII:13-24).

Nejvzácnějším nálezem je bezpochyby mozaikový korál z tmavě modrého skla typu Maczynská 369, rozdělený na 6 polí, které střídavě vyplňuje žlutá pasta a zobrazení lidského obličejce (obr. 5:5) ze slovanského kostrového hrobu z Uherského Hradiště-Sadů. Jde patrně o výrobek egyptských sklářských dílen v Alexandrii ze 2. stol., na němž je zobrazena asi syrská bohyně úrody a nebes Astarte, který byl později Slovy použít jako amulet (Marešová 1972, 170, 172). K římským skleněným předmětům se řadí také mozaiková kostka ze šedomodré skleněné hmoty ze slovanského hradiska v Mikulčicích (Himmelová 1995, 91).

5. Drobný keramický a skleněný materiál: 1 Vlčnov-Dolní Němčí nebo Uherský Brod, 2, 10, 15, 22, 25–26, 31 Vlčnov-Dolní Němčí, 3, 11, 27 Uherský Brod, 4 Uherský Ostroh, 5 Uherské Hradiště „Sady“, 6, 12, 32 Havříce, 7–9 Mikulčice „Padělíky“ – chata IV, 13 Bojkovice, 14 Skoronice, 16–21, 23–24, 28–30, 33–35 Mikulčice „Valy“ (1, 3–5 kresba T. Prokůpek, 16–21, 23–24, 28–30, 33–35 podle Droberjar 1997a).

6. Ostatní

Z drobné kovové industrie římskoprovinciálního původu vynikají 2 bronzové plastiky, obsažené mezi časově nesourodými předměty v depotu z Uherského Hradiště (Rzehak 1918, 254). Jde o malou sošku barbara (Svéba ?) v dlouhém kabátě s páskem a špičatými střevíci (obr. 2:9) a zlomek zvířecí plastiky nebo nožky stolního podstavce či lampy v podobě nohy býka (?) – obr. 2:8. Podobné nálezy jsou běžné na většině provinciálních lokalit, bližší analogii se mi však nepodařilo zjistit. Unikátními nálezy v barbariku jsou 2 oboustranné bronzové nástroje (z jedné strany lžička, z druhé potom stěrka či dlátko) ze slovanského hradiště v Mikulčicích (obr. 2:10, 12), které mohly být použity v římském lékařství, lékárnictví, malířství nebo při kosmetických procedurách a které se na území svobodné Germánie vyskytly pouze v žárovém hrobě v Achersleбену (Droberjar 1997a, 285) a v knížecím pohřbu na Mušově (Peška–Tejral 1990, 552). Ze stejné lokality známe také dobře zachovalý římský klíč s krátkým profilovaným držadlem a ouškem (obr. 2:11), pro nějž jedinou analogii na Moravě nacházíme na germánském sídlišti v Brně-Chřlčích (Droberjar *ibid.*).

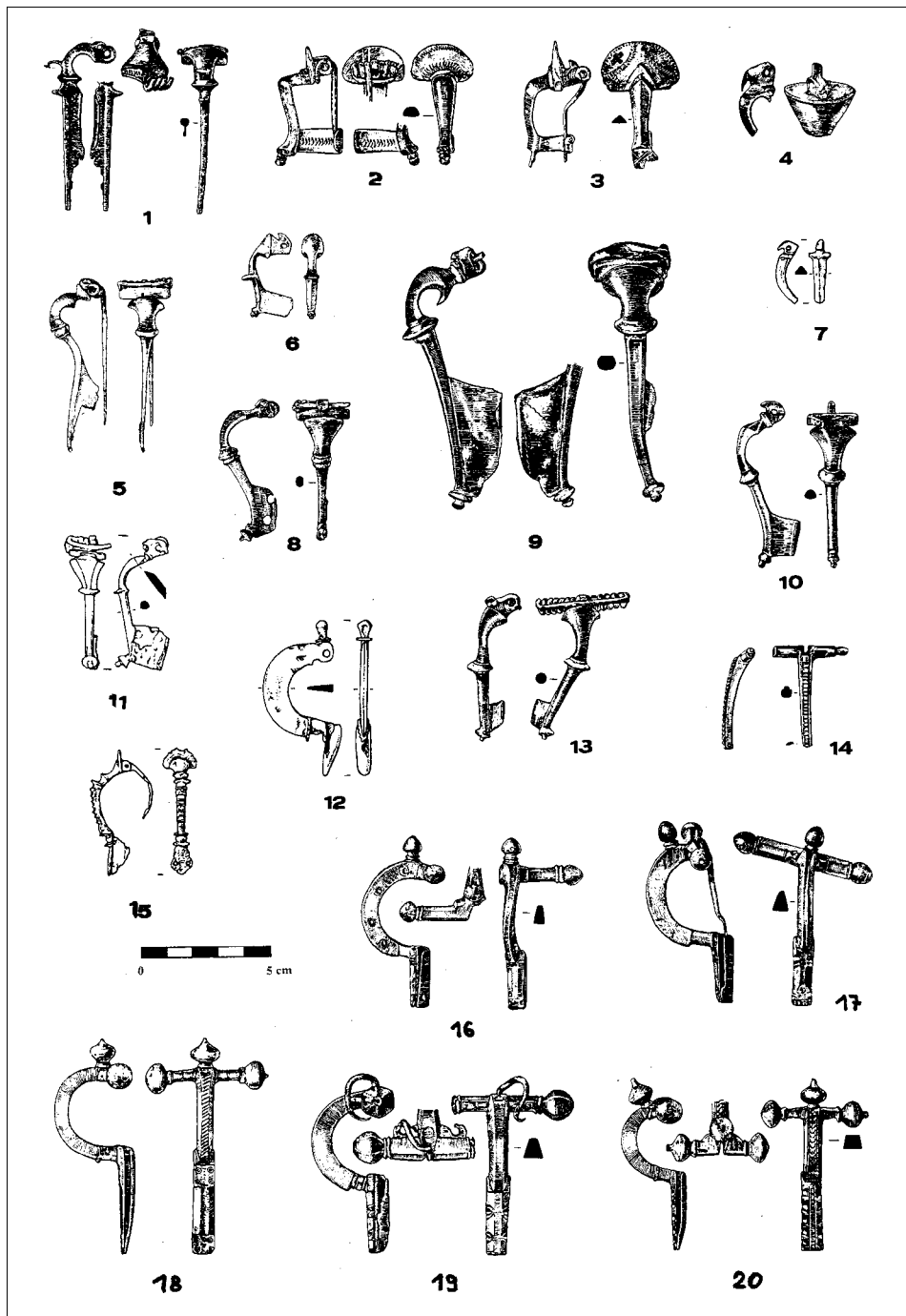
Zajímavé jsou rovněž nálezy bronzových lžiček ve středním Pomoraví. Postříbřená lžička z chaty II v Mikulčicích (obr. 2:15), užívaná jako příbor při konzumaci vajec na měkko se řadí k lehké sérii kruhových kovových lžiček typu Riha 118–141 z 1. pol. 2. stol. (Droberjar 1997b, 130). Naproti tomu poměrně malá lžička s rytou výzdobou ze sídliště Uherský Brod „Kučovská lávka“ (obr. 2:13) tvořila součást toaletní soupravy jako ušní lžička. Nálezové prostředí těchto nástrojů na JV Moravě je přitom značně neobvyklé. Obvykle bronzové lžičky vytváří celé jídelní soupravy v bohatých hrobech od 2. do 7. stol., v kostrových hrobech v Pannonii jsou nálezy lžiček dokonce považovány za doklad ariánského křesťanství (Hošek-Sakař 1975, 132–133). Málo častým nálezem v barbariku je i bronzový náramek s rytou výzdobou z Uherského Brodu, pro nějž máme dostatek analogií v prostředí římských kastelů (Beckmann 1981, Taf. 2:6, 3:9–10), stejně jako pro zdvojený bronzový knoflík s hlavičkou v podobě čtyřlístku z Vlčnova-Dolního Němčí (obr. 2:14).

V době římské se Germáni usazení ve středním Pomoraví dostali prostřednictvím Římanů také do kontaktů se vzdálenějšími oblastmi. Prvním dokladem může být olovený (?) kuželovitý předmět s ouškem (obr. 2:16) z Hodonína, trať „Prostřední čtvrtě“, který v mnohém připomíná kovové zvonečky či rolničky římské provenience, rozšířené v sarmatském barbariku (Vaday 1989, Taf. 102:4, 127:4–5, 155:5). Tyto tvořily součásti náhrdelníků a náramků, příp. byly přišity na rukávech oděvů sarmatských žen a patří výhradně k inventáři ženských hrobů (Vaday 1989, 59–60). Nepřímý dotyk s kulturou starověkého Egypta přináší ojedinělý nález malé černě lakované hliněné plastiky nějaké egyptské domácí bohyně z Uherského Ostrohu (obr. 5:4), která na přední straně nese hieroglyfický nápis věnovaný cizinci. Nejspíše se jedná o majetek římského vojáka nebo obchodníka, pobývajícího dříve v Egyptě, jemuž sloužil jako ochranný amulet (Hrubý 1948, 37).

K předmětům římskoprovinciálního původu je nutno přičíst ještě doklady jejich druhotného použití u Slovanů. V první řadě jde o 4 antické karneolové gemmy s reliéfní výzdobou vsazené do slovanských prstenů, náhrdelníků či závěsků z Mikulčic a Modré u Velehradu (Bouzek–Ondřejová 1982) nebo vrhací zbraň římských legií, totiž dlouhý železný oštěp – pilum ze slovanského kostrového hrobu ve Ždánicích (Stuchlík–Klanica–Měřínský 1997, 41).

Závěr

Doba římská, zastoupená germánským osídlením, sice znamená pro jihovýchodní Moravu etapu určitého společenského a hospodářského ústupu oproti laténskému období (téměř 200 let se keramika opět vyrábí ve volné ruce, mizí sklářská produkce a ražba vlastních mincí a tím znovu nastupuje naturální směna, méně pestrý je šperk a drobnotvará industrie, stejně jako doklady zemědělství či duchovní sféry, archeologicky se vytrácí Zlínsko), na druhé straně se daří udržovat trvalé obchodní styky s římským impériem a po markomanských

6. Římskoprovinciální spony: 1, 3, 9–10, 13–14, 16, 19 Uherské Hradiště, 2 Bojkovice, 4 Nedakonice – hrob 9 (V/1935), 5 Nedakonice – hrob 8 (IV/1935), 6 Nedakonice, 7, 12, 15 Mikulčice „Valy“, 11 Hodonín, 17 Břilovice, 18 Místřice, 20 Veselí nad Moravou (podle Peškař 1972a, Droberjar 1997a).

válkách je ještě zvýraznit. Rozhodující roli hraje nejen opětovné oživení jantarové cesty, ale zejména vzestup významu Carnunta jako hlavního distribučního centra římských výrobků do středního Pomoraví.

První vlnu římského importu na JV Moravu, reprezentovanou bronzovým plechovým nádobím, středogalskou terrou sigillatou, kolkovanou keramikou a křídlovitými či silně profilovanými sponami, tak můžeme sledovat již koncem 1. stol. a v 1. pol. 2. stol. Někdy ve 2. stol. se na levém břehu řeky Moravy objevují také doklady římské stavební činnosti, příp. vojenské aktivity, doložené druhotně použitým stavebním materiálem, a nově i náznaky římských polních pochodových táborů na Hodonínsku. Předpokládanou předsunutou římskou stanicí v okolí Starého Města nebo Mikulčic si musíme zřejmě představit v podobě dřevohlinitých staveb, jejichž některé části (podlaha, střecha) byly doplněny cihlovým stavivem. V její blízkosti mohla stát jako votivní socha nebo náhrobek římského důstojníka monumentální vápencová plastika Iva, objevená na katastru Moravské Nové Vsi (Novotný 1961, 1965).

Vrchol přílivu římskoprovinciálních výrobků do středního Pomoraví nastává od 2. pol. 2. stol. do 1. třetiny 3. stol., kdy sem proudí téměř všechny druhy keramiky (masově především rheinzabernská a westendorfská terra sigillata mistrů Primitiva I. a Helenia a jemná žluto-oranžová a šedá keramika), skleněné užitkové nádoby z pannonských a porýnských dílen (poháry, misky, láhve, balsamarium) a různotvaré skleněné korálky. Možným důsledkem tohoto intenzivnějšího obchodu je zvýšená ochota Germánů přijímat římské mince (pravděpodobně pro hodnotu kovu), jejichž maximální četnost je doložena mezi léty 250–350.

V závěru doby římské, kdy pod tlakem migrujících kmenů z východu dochází k redukci sídelní struktury, se setkáváme ještě s poslední výraznější vlnou dovozu římskoprovinciálních předmětů. Pozdnímu římskému importu dominuje glazovaná, drsná žluto-oranžová a drsná šedá keramika, šperku vévodí vojenské raménkové spony s cibulovitými knoflíky a přetrvává ještě dovoz skleněných nádob z Pannonie.

Pod dojmem dlouhodobých styků s římskou říší se formovalo také domácí germánské prostředí nad středním tokem Dunaje. Nejvýraznějším impulsem k pozvednutí úrovně řemeslné výroby Germánů byl nástup výroby technologicky dokonalé jemné šedé „jirfkovicke“ keramiky na rychle rotujícím hrnčířském kruhu v mladší době římské (pec P3 ve Vlčnově-Dolním Němčí) nebo přebírání římských výzdobných technik v keramice v období kolem markomanských válek, ať již jde o šachovnicový ornament, tzv. nepravé barbotino, motiv kolkovaných kroužků, přicházející k nám z východoalpského prostoru (Pernička 1966, 142) a kolkovaných rozetek, šikmé mělké žlábkování odvozené od výzdoby římských plechových věder či plastické a vybrušované prvky a zvlněné stěny nádob vycházející z provinciálních skleněných předloh. Germánští hrnčíři napodobovali také tvary skleněných nádob a vyráběli vrchlíkové a polokulovité misky a poháry (doklady z Havřic, Vlčnova-Dolního Němčí a Drslavic). Méně častá je imitace provinciální techniky výzdoby ozubeným kolečkem na fragmentu teriny z obj. O 14 z Vlčnova-Dolního Němčí (Zeman 1999, 122, 133). V přechodném období na konci doby římské a na počátku stěhování národů potom můžeme sledovat působení pozdních pannonských glazovaných mortarií na vznik hrubých nízkých misek s límcovitě vyhnutým prožlabeným okrajem pro pokličku (Tejral 1985, 335). Nejvýraznější doklad řemeslné zručnosti Germánů ve středním Pomoraví však představuje objev pece P1 na vlčnovském sídlišti, v níž se pokoušeli příležitostně vypalovat římské třecí misky (Pernička 1980, 57). Zda jde o projev přebírání římských technik nebo dokonce o přímou účast zajatých či zběhlých provinciálních mistrů v hospodářském životě této germánské osady (Hečková 1982, 51-52) nelze rozhodnout, jistá je však skutečnost, že sídliště ve Vlčnově-Dolním Němčí je v mladší době římské společensky a hospodářsky nejdůležitějším střediskem oblasti s nejhodnotnějšími doklady styků s římským imperiem (Zeman 1999, 78–95).

Blízkost podunajských provincií se inspiračně projevila také v germánské kovolitecké a železářské výrobě. Vliv provinciálních šperkařských dílen vidíme při vzniku germánských spon s očky a se zahrocenou či s podvázanou nožkou nebo u samostřílových spon

s vysokým zachycovačem (Peškař 1972a, 104, 108–109, 118–120), podobně tak při výrobě železných radliček (nálezy z obj. O 5 a O 18 ve Vlčnově-Dolním Němčí), které zvyšovaly účinnost dřevěného hákovitého oradla. Kromě těchto hmatatelných dokladů musíme předpokládat, že přecházením římských vojsk a obchodníků se do středního Pomoraví dostaly nové rostlinné druhy, šířící se původně jako plevel; vědomě byl přinesen pravděpodobně hrozen vinné révy a kaštan jedlý (Krippel 1984, 147).

Přestože máme z JV Moravy málo dokladů, můžeme říci, že Římané také zprostředkovali kontakty mezi Germány nad středním tokem Dunaje a vzdálenějšími oblastmi, např. s Egyptem (soška bohyně z Uherského Ostrohu, mozaikový skleněný korál z Uherského Hradiště-Sadů) nebo se Sarmaty (zvoneček (?) z Hodonína).

Zajímavostí středního Pomoraví je také fakt, že stavební aktivitu a působení římskoprovinciální kultury máme z větší míry zprostředkovanou až Slovanů, kteří stále vyhledávali výrobky římských umělecko-řemeslných dílen (gemmy, skleněné nádoby, spony, drobné bronzové nástroje). Typologická pestrost římského skla z Mikulčic, jež předčí nálezy z doby římské z území Moravy, jakož i ostatní bronzové a železné předměty a keramika z tohoto hradiska svědčí o tom, že mohly být získány při vojenských taženích Slovanů na území bývalých římských provincií, např. v Pannonii za výbojů knížete Svatopluka v letech 882–892 (Droberjar 1997a, 292).

Literatura:

- A l r a m - S t e r n, E., 1989: *Die römischen Lampen aus Carnuntum*. RliÖ 35, Wien.
- B á l e k, M. – D r o b e r j a r, E. – Š e d o, O., 1994: *Die römischen Feldlager in Mähren*. PA LXXXV/1, 59–74.
- B á l e k, M. – Š e d o, O., 1998: *Příspěvek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě*. PA LXXXIX/1, 159–184.
- B e c k m a n n, C H., 1981: *Arm- und Halsringe aus Kastellen Feldberg, Saalburg und Zugmantel*. Saalburg Jahrbuch XXXVII, 10–22.
- B e r n h a r d, M. L., 1955: *Lampki starozytne*. Warszawa.
- B o u z e k, J. – O n d ř e j o v á, I., 1982: *Antike Gemmen im großmährischen Schmuck*. Listy filologické 105, 6–12.
- B o u z e k, J. – O n d ř e j o v á, I., 1990: „Třetí zóna“ mezi Římem a barbarikem při noricko-pannonském limitu. AR XLII/1, 22–35.
- B u j n a, J., 1972: *Římské tehly z nálezov na Slovensku a na Morave*. Rkp. dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
- D o b i á š, J., 1962: *K datování římských cihel ze Starého Města na Moravě*. AR XIV/1, 54–61, 89–90.
- D o b i á š, J., 1964: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*. Praha.
- D r o b e r j a r, E., 1988: *Sídlště z doby římské ve Vlčnově-Dolním Němčí a projevy římského imperia ve středním Pomoraví*. Rkp. SVOČ na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
- D r o b e r j a r, E., 1989: *Římská importovaná keramika na sídlštích 1.–4. stol. na Moravě I–II*. Rkp. dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
- D r o b e r j a r, E., 1991: *Terra sigillata in Mähren*. Brno.
- D r o b e r j a r, E., 1997a: *Römische Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit*. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice II. Brno, 277–309.
- D r o b e r j a r, E. 1997b: *Studien zu den germanischen Siedlungen. Der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. FAP 21, Praha.
- G a l u š k a, L., 1996: *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno.
- G e n s e r, K., 1986: *Der österreichische Donaulimes in der Römerzeit. Ein Forschungsbericht*. RliÖ 33, Wien.
- G o e t h e r t, K., 1997: *Römische Lampen und Leuchter. Auswahlkatalog des Rheinischen Landesmuseums Trier*. Trier.

- H e č k o v á, J., 1982: *Podiel výrobných centier rímskych provincií na spoločeno- ekonomickom vývoji naddunajského barbarika vo svetle rímskych importov*. SIA XXX/1, 5–77.
- H i m m e l o v á, Z., 1995: *Glasfunde aus Mikulčice*. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice I., Brno, 83–112.
- H o c h m a n o v á – V á v r o v á, V., 1957: *Nálezy římských cihel ze Starého Města u Uherského Hradiště*. SPFFBU E2, 23–36.
- H o c h m a n o v á – V á v r o v á, V., 1958: *Systematický archeologický výzkum u STS ve Starém Městě*. PVM I, 73–75.
- H o c h m a n o v á – V á v r o v á, V., 1959: *Stopy římské stavby ve Starém Městě u Uherského Hradiště*. VVM 14, 139–142.
- H o š e k, R. – S a k a ř, V., 1975: *Norikum a Pannonie v době římské*. Praha.
- H r u b ý, V., 1948: *Z pravěku středního Pomoraví*. Uherské Hradiště.
- H r u b ý, V., 1961: *Stavební římský materiál ve slovanských objektech*. Sb. ČSSA I, Brno, 29–33.
- H r u b ý, V., 1967: *Sídlště z pozdní doby římské ve Zlechově*. AR XIX/5, 643–658, 669.
- H r u b ý, V., 1982: *Nejstarší dějiny středního Pomoraví*. In: Uherskohradištsko, Vlastivěda moravská, Brno, 83–167.
- K a u f m a n n, H., 1984: *Das spätkaiserzeitliche Brandgräberfeld von Wechmar*. Kreis Gotha. Katalog-Tafeln, Weimar.
- K o l n í k, T., 1986a: *Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes*. AR XXXVIII/4, 411–434, 467–472.
- K o l n í k, T., 1986b: *Neue Ergebnisse der Limesforschung in der ČSSR*. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms III., Vorträge des 13. Internationalen Limes-Kongresses Aalen 1983, Stuttgart, 355–361.
- K o l n í k o v á, E., 1973: *Ku konfrontácii nálezov mincí s výsledkami bádania o dobe rímskej na Slovensku*. SIA XX/1, 167–186.
- K o v á r n í k, J., 1997a: *Neue Entdeckungen römischer Feldlager nördlich von der Mitteldonau. (Fünf Jahre nach der Entdeckung der ersten Feldlager in Mähren.)* ČMM LXXXII, 87–109.
- K o v á r n í k, J., 1997b: *Využití letecké archeologie na jižní Moravě v roce 1994*. PV za rok 1993–1994, Brno, 332–342.
- K r e k o v i č, E., 1987: *Rímske importy na Slovensku*. PA LXXVIII/1, 231–282.
- K r e k o v i č, E., 1998: *Römische Keramik aus Gerulata*. Bratislava.
- K r e k o v i č, E., 2000: *Römische Bronzegefäße in der Slowakei*. In: Gentes, Reges und Röm. Auseinandersetzung-Anerkennung-Anpassung. Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag, Brno, 117–120.
- K r i p p e l, E., 1984: *Vegetácia juhozápadného Slovenska v rímskom a slovanskom období*, In: Zborník prác Ľudmile Kraskovskej (k životnému jubileu). Bratislava, 137–150.
- K ř í Ź e k, F., 1959a: *Neue Ergebnisse der römischen Forschungen in der Tschechoslowakei*. In: Limes-Studien. Vorträge des 3. Internationalen Limes-Kongres in Rheinfelden/ Basel 1957, Basel, 77–83.
- K ř í Ź e k, F., 1959b: *Das Problem der römischen Grenzen am nordpannonischen Limes*. In: Limes Romanus Konferenz Nitra, Bratislava, 49–61.
- K ř í Ź e k, F., 1967: *Die römischen Stationen im Vorland des norischpannonischen Limes bis zu den Markomannenkriegen*. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms I., Vorträge des 6. Internationalen Limeskongress in Süddeutschland, Köln–Graz, 131–137.
- K ř í Ź e k, F., 1986: *Limitní paralipomena. Mušov, Děvín, Staré Město, Dačice*.
- K v ě t, R., 1998: *Trasa jantarové stezky na území Moravy v pravěku i historické době*. VVM L/4, 382–387.
- M a r e š o v á, K., 1971: *Poolšavská brána*. SPFFBU E 16, 205–210.
- M a r e š o v á, K., 1972: *Mosaikový korál s obrazem lidské tváře*. ČMM LVII, 167–173.
- M e n z e l, H., 1954: *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Mainz.
- M u s i l, J., 1997: *Römische Ziegel*. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice II, Brno, 311– 369.
- M u s i l, J., 2000: *Römische Wehranlagen und Baumaterial nördlich der mittleren Donau*. In: Gentes, Reges und Röm. Auseinandersetzung-Anerkennung-Anpassung. Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag, Brno, 87–94.

- Nemeškalová–Jiroudková, Z., 1961: *K současným úkolům numismatiky doby římské*. PA LII/2, 436–441.
- Nohejlová–Prátová, E., 1955: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl, Praha.
- Novotný, B., 1959: *Limes Romanus in Slovakia and the Future Tasks of its Investigation, Historia I*. Praha, 297–311.
- Novotný, B., 1961: *Kamenná lví skulptura z Moravské Nové Vsi*. PVM II, 130–140.
- Novotný, B., 1965: *Löwenskulptur aus der Zeit römischen provinzen aus Mähren*. SPFFBU E 10, 175–186.
- Palupová, E., 1994: *Technologie výroby keramiky doby římské*. Rkp. magisterské práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.
- Pavelčík, J., 1972: *Nález měděného vědra u Nivnice (okr. Uherské Hradiště)*. PV za rok 1971, Brno, 81.
- Pavelčík, J., 1978: *Pec z období římského imperia z Uherského Brodu-Rolnické ulice (okr. Uherské Hradiště)*. PV za rok 1976, Brno, 48.
- Pelíkán, O., 1983: *Římské imperium a území ČSSR ve světle nových výzkumů*. SPFFBU, E 28, 219–228.
- Pernička, R. M., 1957: *Výboje starověkého Říma v Podunají*. VaŽ 4, 205–208.
- Pernička, R. M., 1963: *Římskoprovincionální keramika v moravských nálezech*. SPFFBU E8, 51–57.
- Pernička, R. M., 1966: *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Brno.
- Pernička, R. M., 1980: *Výzkum archeologické lokality mezi Hlukem a Dolním Němčí v letech 1972–1979*. Slovácko XXII, 41–59.
- Peška, J. – Tejral, J., 1990: *Bohatý knížecí hrob z doby římské u Mušova*. AR XLII/4, 548–563, 605–608.
- Peškař, I., 1972a: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha.
- Peškař, I., 1972b: *K nálezům žárových hrobů z doby římské v hodonínském okresu*. ČMM LVII, 105–114.
- Pouлік, J., 1957: *Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic*. PA XXXXVIII, 241–388.
- Pouлік, J., 1960: *Starí Moravané budují stát*. Gottwaldov.
- Pouлік, J., 1985: *Svědectví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě*. In: *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha–Bratislava, 9–80.
- Pouлік, J., 1987: *O románské rotundě ve Znojmě*. Brno.
- Raddatz, K., 1957: *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*. Offa-Bücher 13, Neumünster.
- Rzehak, A., 1918: *Die römischen Eisenzeitzeit in Mähren*. ZVGMS XXII, 197–278.
- Sejbal, J., 1997: *Základy peněžního vývoje*. Brno.
- Skutil, J., 1947: *Moravské prehistorické výkopy a nálezy Oddělení moravského pravěku Zemského musea 1937–1945*. ČMM XXXIII, 45–134.
- Stuchlík, S. – Klanica, Z. – Měřínský, Z., 1997: *Pravěk a středověk Ždánicka*. Brno.
- Svoboda, B., 1965: *Čechy v době stěhování národů*. Praha.
- Tejral, J., 1967: *K otázce importu bronzových nádob na Moravu ve starší době římské*. PA LVIII/1, 81–134.
- Tejral, J., 1968: *K otázce postavení Moravy v době kolem přelomu letopočtu*. PA LIX/2, 488–518.
- Tejral, J., 1970: *Markomanské války a otázka římského dovozu na Moravu v období po Kommódově míru*. AR XXII/2, 389–411.
- Tejral, J., 1971: *Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské*. SIA XIX/1, 27–93.
- Tejral, J., 1983a: *Po stopách Římanů. Nové poznatky o pobytu Římanů na Moravě*. VaŽ XXVIII (XLIII)/1, 29–33.
- Tejral, J., 1983b: *Mähren und Markomanenkriege*. SIA XXX/1, 85–120.
- Tejral, J., 1985: *Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů*. PA LXXVI/2, 308–397.

- T e j r a l, J., 1986: *Neue Erkenntnisse zum römischen Stützpunkt am Burgstall bei Mušov in Südmähren*. AR XXXVIII/4, 395–410, 463–466.
- T e j r a l, J., 1993: *Na hranicích impéria*. In: P o d b o r s k ý, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 424–470.
- T e j r a l, J., 1997: *The Amber Route and the Roman military Campaigns north of the middle Danube area during the first two centuries A.D.* In: Perigrinatio Gothica (Jantarová stezka), Suppl. AAM LXXXII, 111–136.
- T e m p e l m a n n – M a c z y ň s k a, M., 1985: *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Mainz am Rhein.
- V a d a y, A. H., 1989: *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*. Budapest.
- W i e l o w i e j s k i, J., 1968: *Rzeczony nad środkowym Dunajem*. Archeologia XVIII/1967, Wrocław–Warszawa–Kraków, 71–113.
- Z e m a n, T., 1999: *Jihovýchodní Morava v době římské I.–II.Rkp.* magisterské práce na ÚAM FF MU v Brně, Brno.

Mgr. Tomáš Zeman (n. 1974), absolvent FF MU v Brně obor archeologie a historie, v současnosti pracovník Archeologického ústavu MZM v Brně. V jeho odborném zájmu je především období římského císařství a římsko-provinciální problematika.

Bezeugnisse für das Vordringen der Römer nach Südostmähren und Auswirkungen der römischen Provinzkultur auf das germanische Heimilieu

Zusammenfassung

Für seine günstige Lage in der Nähe von den Donauprovinzen an 2 bedeutenden Handelswegen - Bernsteinweg und Olsaweg (Poolšavská) - war Südostmähren (die jeweiligen Bezirke Hodonín, Uherské Hradiště und Zlín) zur Römerzeit vom germanischen Stamm der Quaden ziemlich dicht besiedelt (belegt sind insgesamt 98 Lokalitäten). Durch das Distributionszentrum Carnuntum pflegten die Germanen rege Geschäftskontakte mit dem Römischen Reich, wobei drei Zeitwellen aufzufolgen sind: 1. (vom Ende des 1. zur Hälfte des 2. Jahrhunderts) mit Funden von Blechgeschirr, mittelgallischer terra sigillata, gestempelter Keramik und Flügelfibeln und kräftig profilierten Fibeln, 2. (von der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts bis zum ersten Drittel des 3. Jahrhunderts) der römische Import erreicht seinen Höhenpunkt (einschließlich der maximalen Häufigkeitszahl von römischen Münzen in Südostmähren), Rheinaberner sowie Westerndorfer Terra sigillata, gelblich orange und graue Feinkeramik, Glasgefäße aus pannonischen und rheinländischen Werkstätten, 3. (Ende des 4. Jahrhunderts) – glasierte Keramik, gelblich orange Raukeramik, Zwiebelknopffibeln. Aus Südostmähren kommen auch direkte Beweise der römischen Aktivität in Funden der gestempelten sowie ungestempelten gebrannten Ziegel, die erst sekundär auf den slawischen Burgstätten in Mikulčice und Staré Město angewendet wurden. Aus der Zusammenfassung der gegebenen Thematik hervorgehend ist die Existenz einer vorgeschobenen römischen Station irgendwann im 2. Jahrhundert am linken Ufer der March zu vermuten, höchstwahrscheinlich handelte es sich um einen Tonholzbau mit Ziegeldach und Ziegelboden. Die Richtung des vermutlichen Vordringens der römischen Legionen können mit archäologischen Luftaufnahmen mit angezeichneten Feldlagern dokumentiert werden. Der römische Einfluss bewirkte, dass die Germanen einige Produktionstechniken übernahmen, z. B. Ausdrehen der feinen grauen Keramik des Typs „Jirkovice“, Verzierungen der Keramik (Schachbrettmotiv, eingestempelte Ringe, flache Rillen, gewellte Gefäßwände nach gläsernen römischen Vorlagen) Herstellung von Pflugeisen und bestimmten Spangen. In Vlčnov-Dolní Němčí wurde die Herstellung von Reibschalen versucht. Auch vermittelten die Römer den Quaden eine Begegnung mit altertümlichen Kulturen der Ägypter oder Sarmaten.

The Evidence of the Incursion of the Romans into the Southeast Moravia and the Effects of the Influence of the Provincial Roman Culture in the Domestic Germanic Environment

A b s t r a c t

The Southeast Moravia (ie. what today are the districts of Hodonín, Uherské Hradiště and Zlín) had in the Roman period a very advantageous strategic position as it lay near the Danubian provinces and also on the intersection of two important merchant's tracks - the Amber and Olšava Tracks. That is why the region was rather densely populated by the Germanic tribe of Quades (to this day we know of 98 well-documented sites). The Teutons were often in commercial relations with the Romans via the distribution centre in Carnuntum. In these contacts one can distinguish three periods: the (1) period (from the end of the 1st century to the middle of the 2nd century) characterized by the findings of tin dishes, mid-Gaelic terra sigillata, stamped pottery and winge-shaped, deeply profiled fibulae, the (2) period (from the middle of the 2nd century to the 230s) brought the boom of the Roman imports (this is linked with the richest finds of Roman coins in the Southeast Moravia), especially of the Rheinabern and Westendorf terra sigillata, fine yellow-orange and grey ware or glass vessels from Pannonian and Rhine workshops, the (3) period (at the end of the 4th century) brought above all glazed pottery, coarse yellow-orange and grey ware and military knob-headed brooches with bulbous buttons. In the Southeast Moravia the Roman presence is also documented by the findings of stamped as well as non-stamped baked bricks, although these have subsequently been re-used in the construction of the ancient Slavonic settlements of Mikulčice and Staré Město. All these facts point to the conclusion that there may have existed some sort of an advanced Roman station on the left bank of the river Morava sometime at the 2nd century (such as those that probably consisted of timber-and-clay buildings with roofs and brick floors). The course of the advance of the Roman legions' incursion can be traced from the indications of field camps which were discovered in this region by aerial archeology.

Under the Roman influence the Teutons learned to use some new manufacturing techniques such as jiggering of the fine grey pottery of Jiříkovice, new pottery decoration (check pattern stamped rings, shallow channelling or undulating surface of vessels similar to that found on Roman glass vessels); they also took over the production of iron skim-coulters and certain types of fibulae and in Vlčnov-Dolní Němčí they tried to make mortars. Through the Roman culture the Quades learned a little about the cultures of the ancient Egypt or the Sarmats.

KOŽEDĚLNÁ VÝROBA V UHERSKÉM HRADIŠTI VE STŘEDOVĚKU

(Archeologické nálezy kožených výrobků z Uherského Hradiště)

Ivana Shromáždilová, Brno

Výrobky z kůže jsou v Čechách, na Moravě a ve Slezsku poměrně vzácné. Mohou se totiž zachovat pouze v podmínkách, které zabraňují mikrobiálnímu rozkladu: jsou-li uloženy v trvale vlhkém prostředí uzavřeném proti přístupu vzduchu pod hladinou spodní vody, nebo naopak v prostředí zcela suchém. Tyto podmínky se však na našich lokalitách objevují pouze ojediněle. Výskyt kožených výrobků je v Čechách a na Moravě omezen téměř výhradně na městské prostředí. Většina nálezů pochází z odpadních jámek a studen nebo z bahnitých středověkých vrstev (nejčastěji se jedná o vrstvy sídlištního odpadu). Jiná je situace v zemích západní a severní Evropy (například v Německu, ve Švýcarsku, v Nizozemí, ve Velké Británii, ve Švédsku atd.), ale také v polských nebo ruských městech, kde jsou, na rozdíl od našeho území, příznivé podmínky pro uchování organických látek a kde byly objeveny rozsáhlé soubory kožených výrobků a výrobního odpadu zahrnující stovky a často až tisíce kusů kůží.

Ačkoliv jsou nálezy kožených výrobků na našem území poměrně vzácné, byla kůže ve středověku často používanou a pro člověka velmi důležitou a nepostradatelnou surovinou. Svědčí o tom například velké množství řemeslníků, kteří se zabývali zpracováním kůží, jejich rozšíření ve středověkých městech a četné zmínky v písemných pramenech. Prvotní zpracování kůží zajišťovali především koželuzi a jircháři, dále potom zámišníci, štumfaři a kordovaníci. Tito řemeslníci zpracovávali (činili) surové kůže (kůže stažené ze zvířete) tak, aby byly měkké, ohebné, odolné proti hnilobě a byly použitelné na výrobu kožených předmětů. Vyčiněné kůže (tzv. usně) odebírali od koželužů a jirchářů další řemeslníci, kteří z nich šili jednotlivé kožené výrobky. Mezi nejrozšířenější patřili ve středověkých městech ševci, kteří zhotovovali obuv, dále rukavičníci, kteří se specializovali na výrobu kožených, látkových nebo kožešinových rukavic, pasíři (výrobci kožených, kovových a látkových pásů), pošváři (vyráběli kožené pochvy k dýkám, nožům či mečům), měšečníci, kteří se zabývali výrobou kožených měšců, vačkáři (vyráběli kožené váčky), tobolečníci (výrobci kožených tobolek a tlumoků k ukládání nejrůznějších věcí), pouzdraři (vyráběli kožená pouzdra na zbraně, ale i jiné předměty), řemenáři, tedy výrobci řemenů, či uzdaři, kteří vyráběli koňské uzdy a třmeny. Mezi řemeslníky, kteří pracovali s kůží, můžeme dále zařadit sedláře (výrobce koňských sedel), pergameníky (vyráběli nejrozšířenější psací látku ve středověku - pergamen), knihaře, kteří vázali knihy, touláře (vyráběli toulce na šípy), jehelníčkáře (výrobce kožených a dřevěných jehelníčků) či barvíře kůží. V této souvislosti je nutné zmínit také kožešníky, kteří zpracovávali kožešiny a vyráběli z nich oděvy, oděvní doplňky a další předměty. Představu o početnosti kožených výrobků a jejich významu v životě středověkého člověka si můžeme udělat také na základě nálezů z některých zahraničních lokalit.

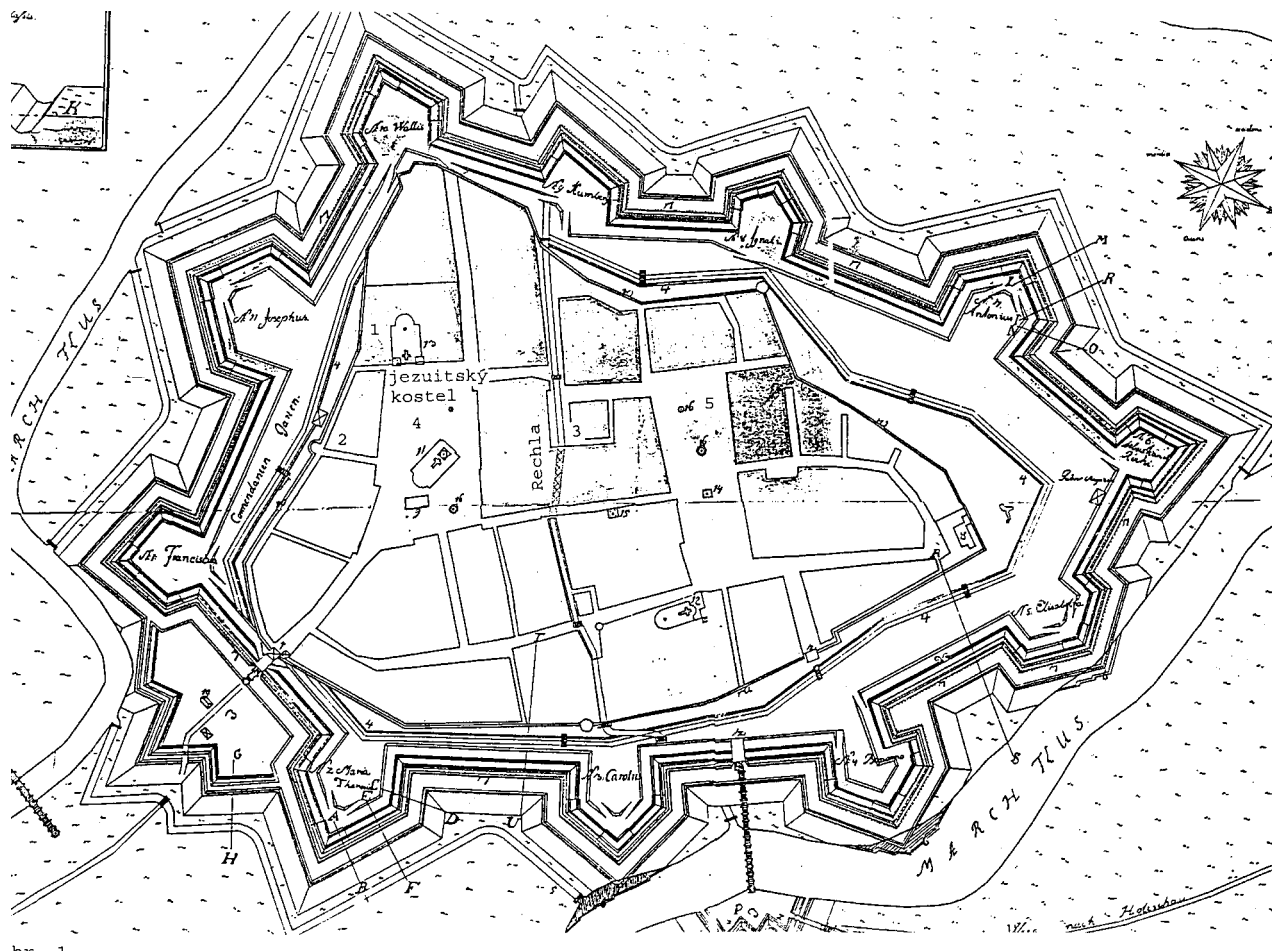
Řemesla kožedělná (koželuzi, jircháři, zámišníci, štumfaři, pasíři, řemenáři, uzdaři atd.) a oděvní (například ševci, kožešníci, krejčí, rukavičníci, tobolečníci) patřila ve středověkých městech mezi řemesla nejpočetněji zastoupená, a to vedle řemesel potravinářských (nejrozšířenější byli řezníci, pekaři a sladovníci), textilních (soukeníci, pláteníci, tkalci atd.)

a kovodělných (například kováři, nožíři, zámečníci, zlatníci atd.). Tato nejpočetněji zastoupená a pro obyvatele měst nepostradatelná řemesla tvořila základnu řemeslné výroby středověkých měst a jsou označována jako řemesla silná (Janáček 1963, 59). Mezi řemeslníky pracujícími s kůží byli nejrozšířenější koželuzi, ševci a kožešníci, kteří podle písemných pramenů sídlili ve velkých i malých městech. Naopak úzce specializovaní řemeslníci, jako byli rukavičníci, pošváři, jehelníčkáři či touláři, se vyskytovali jen ojediněle. Své řemeslo provozovali pouze ve velkých městech, v menších městech je nahradili jiní řemeslníci, například ševci. S výjimkou některých kožešníků patřili oděvní a kožedělní řemeslníci většinou mezi méně majetné vrstvy obyvatelstva.

V Uherském Hradišti žilo a pracovalo ve 2. polovině 14. století podle údajů v písemných pramenech (především v berních rejstřících z let 1370–1371) celkem 79 řemeslníků (Chaloupka 1959, 156; Procházka–Sulitková 1984, 13–14). Nejpočetněji zastoupena zde byla řemesla potravinářská se 20 řemeslníky (25,3 % z celkového počtu řemeslníků). Následovala je řemesla oděvní se 12 řemeslníky (15,2 % z celkového počtu). Na třetí místo se zařadila řemesla kožedělná se 6 zástupci (7,6 % z celkového počtu), za nimiž následovala řemesla kovodělná s 5 řemeslníky (6,3 % z celkového počtu) a řemesla textilní a dřevozpracující se 4 zástupci (5 % z celkového počtu řemeslníků). Z řemesel pracujících s kůží je v Uherském Hradišti doloženo 5 koželuhů (latinsky jsou koželuzi nazýváni *cerdones*, uváděni jsou koželuzi čeští – *cerdones bohemicales* a koželuzi němečtí – *cerdones theutunicales*, 4 ševci, z toho 3 ševci novinníci (latinsky *sutores*), kteří vyráběli novou obuv z nových kůží a 1 švec vetešník (latinsky *reveler*; ševci vetešníci nesměli vyrábět novou obuv a specializovali se na opravu obuvi staré), dále 4 kožešníci (latinsky nazýváni *pellifices*) a 1 tobolečník (latinsky *perator*). Koželuzi, ale také někteří další řemeslníci pracující s kůží sídlili ve středověkých městech většinou za hradbami, na předměstích (například v Praze, v Brně, v Olomouci, v Jihlavě nebo ve Znojmě). Důvodem byl fakt, že kůže umístěné v jejich dílnách vydávaly nesnesitelný zápach a obtěžovaly tak široké okolí. Na předměstích se usazovali také další řemeslníci, kteří z různých důvodů obtěžovali nebo ohrožovali obyvatele měst, například kvůli velkému hluku (bednáři, kováři, meččíři, nožíři), kvůli zápachu (koželuzi, jircháři, štumfaři, kožešníci, řezníci atd.), kvůli nebezpečí vzniku požáru (například sladovníci, hrnčíři, pekaři, kováři) atd. Jiná byla situace v Uherském Hradišti, kde tito řemeslníci nesídlili na předměstích, ale uvnitř hradeb. Uherské Hradiště bylo totiž založeno na dvou ostrovech řeky Moravy. Odděleny byly strouhou nazývanou „Rechla“, dnes zasypanou, která byla používána jako mlýnský náhon. Z těchto důvodů nebyly za hradbami vhodné podmínky pro založení předměstí, a Uherské Hradiště proto také ve středověku předměstí nemělo (obr. 1; Verbík 1981, 103, 108). Koželuzi sídlili v tzv. kunovické části města (Uherské Hradiště mělo ve středověku dvě hlavní části, které oddělovala „Rechla“, část staroměstskou a kunovickou), kde jsou doloženi také ostatní řemeslníci, kteří obtěžovali obyvatele, například řezníci, kováři, sladovníci, kožešníci nebo bečváři (Procházka–Sulitková 1984, 13–14).

Další část tohoto příspěvku bude věnována nálezům kožených výrobků, které byly získány při archeologických výzkumech na níže uvedených lokalitách v historickém jádru Uherského Hradiště. Více než 170 kusů kůže bylo objeveno při záchranném archeologickém výzkumu, který proběhl v roce 1997 při příležitosti rekonstrukce budovy bývalé jezuitské koleje známé pod názvem Reduta (vybudována byla na přelomu 17. a 18. století, v minulosti byla využívána ke kulturním účelům; nepublikováno). Lokalita se nachází v jihovýchodní části historického jádra města (obr. 1). Nálezy jsou datovány do 13.–14. století, uloženy jsou ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti (inventurní čísla A 235 945; A 236 061; A 236 303; A 236 682; A 236 691; A 237 077–A 237 079; A 237 278; A 237 280–A 237 281; A 243 542–A 243 550; A 243 552–A 243 559).

Více než 400 kusů kůží bylo nalezeno v roce 1993 při záchranném archeologickém výzkumu na Hradební ulici, který byl vyvolán výstavbou budovy SPT Telecom (Kohoutek–Procházka 1997). Celou plochu staveniště pokrývalo mohutné organické souvrství cha-

1. Plán Uherského Hradiště z roku 1742, původní rozměry 105,5x90 cm (originál uložen ve Vojenském archivu ve Vídni, kopie z roku 1934 uložena ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti). 1 – Reduta, 2 – Hradební ulice, 3 – Zelný trh, 4 – dnešní Masarykovo náměstí, 5 – dnešní Mariánské náměstí.

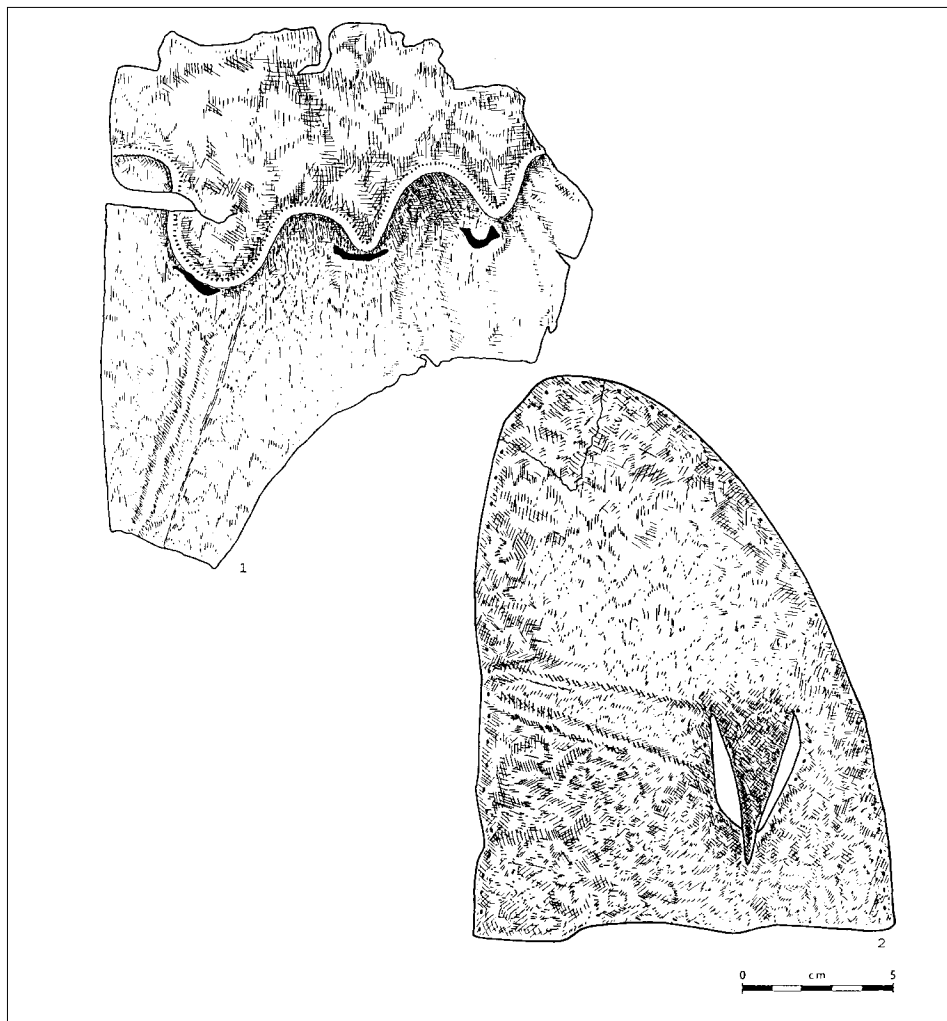
rakteru zrašelinovatělého hnoje o mocnosti až 2 m, v němž bylo kromě kůže objeveno také velké množství zbytků dřev a semen rostlin. Nálezy jsou datovány do 2. poloviny 13. století a do průběhu 14. století. Od 2. poloviny 13. století se v místě staveniště nacházely dvorky středověkých městských parcel se zástavbou hospodářského charakteru. Nálezy získané při archeologickém výzkumu v Hradební ulici jsou uloženy v depozitáři Slovákého muzea v Uherském Hradišti (inventární čísla A 242 614–A 242 669; A 242 679; A 242 683; A 242 782–A 242 792).

V letech 1995–1996 proběhl záchranný archeologický výzkum na Zelném trhu (parcela 48/2), který byl vyvolán výstavbou suterénu budovy České spořitelny (Procházka 1999, 465–467). Lokalita se nachází poblíž bývalého mlýnského náhonu „Rechla“ (obr. 1). Plocha staveniště byla ve středověku dvorkem parcely příslušné k dnešnímu Masarykovu náměstí, které bylo jedním ze dvou hlavních tržišť ve městě. Při výzkumu bylo odkryto mocné souvrství sídlištního odpadu s vysokým podílem organických zbytků (útržků kůží, zlomků dřev). Odpadové souvrství se vytvářelo od 2. poloviny 13. století do počátku 15. století. Nálezy jsou, podobně jako materiál získaný při dvou výše zmíněných výzkumech, uloženy ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti (inventární čísla A 246 631–A 246 719). Na lokalitě bylo objeveno celkem 104 kusů kůže.

Na všech uvedených lokalitách byly velmi příznivé podmínky pro zachování organických materiálů (vysoká vlhkost a nasycenost terénu vodou). Počtem zachovaných nálezů se Uherské Hradiště odlišuje od ostatních moravských měst, kde se tyto podmínky (zamokřená souvrství s vysokým podílem organických zbytků) objevují pouze výjimečně. Podobná situace byla zjištěna také na některých lokalitách v centru Olomouce. Mezi nálezy získanými v Uherském Hradišti výrazně převládají drobné útržky kůží a fragmenty kožených výrobků, často se stopami po šití, u nichž však nelze vzhledem k jejich značnému poškození určit, jaké bylo jejich původní využití a z jakých výrobků pocházejí. Materiálem je téměř ve všech případech hovězína činěná tříslem, výjimečně se objevila tříslučiněná teletina.

Poččetně zastoupeny jsou také odřezky kůží, které představují odpad vznikající při výrobě či opravách kožených předmětů. Některé z odřezků pocházejí z prvovýroby, to znamená, že vznikly při vykrajování jednotlivých dílů obuvi nebo jiných kožených výrobků z nových usnů, některé z nich jsou však výsledkem úprav již používané suroviny (jsou na nich patrné stopy po šití). Tyto nálezy je možné s přihlédnutím k zahraničním analogiím interpretovat jako odpad vznikající při opravách obuvi a dalších výrobků z kůže, který souvisí s prací ševců vetešníků. Nálezy podobného charakteru jsou známé téměř ze všech moravských lokalit, z nichž pocházejí kožené výrobky, objevují se také v Čechách, velmi časté jsou i na zahraničních lokalitách.

Četné zmínky o ševcích vetešnicích v písemných pramenech a jejich značné rozšíření ve středověkých městech svědčí o tom, že měšťané často využívali jejich služeb a mnohdy dávali přednost opravě staré obuvi, případně dalších kožených výrobků, před koupí obuvi nové (nelze vyloučit, že se opravou poškozených kožených výrobků kromě vetešníků zabývali také jiní řemeslníci). Ševci vetešníci byli hojně rozšířeni zejména ve velkých městech, v menších městech se vyskytovali pouze ojediněle (jejich práci tam prováděli ševci novinníci). Z písemných pramenů jsme informováni o sporech, k nimž docházelo mezi ševci novinníky a ševci vetešnicí (Winter 1906, 867–869; 1909, 588–593). K těmto sporům docházelo tehdy, když ševci novinníci opravovali starou poškozenou obuv a zasahovali tak do řemesla vetešnicím nebo naopak, když ševci vetešníci vyráběli novou obuv a konkurovali tak novinníkům. Podle zmínek v písemných pramenech by se dalo usuzovat, že tyto spory byly velmi časté. Vetešníci neměli taková práva jako novinníci - byli značně omezo-ováni v nákupu surovin (měli určeno, jaké druhy usnů mohou nebo naopak nesmí používat) i v produkci, byli také méně vážení než novinníci (Winter 1906, 141, 868–869). V písemných pramenech se zachovaly zmínky o tom, že ševci, kteří neměli dostatek peněz na to, aby vstoupili do cechu ševců novinníků, se stali vetešnicí (řemeslníci se mohli stát členy cechu až po zaplacení určité sumy – „peníz přístupný, příjemný“, „příjemné“; Winter 1906,

2. Kožené výrobky nalezené při archeologických výzkumech v Uherském Hradišti:

- 1 – zdobený fragment usně (Uherské Hradiště, Reduta),
- 2 – fragment kožené rukavice (Uherské Hradiště, Reduta).

695; 1909, 588). V některých městech mohli vetešníci kromě opravování staré obuvi šít také obuv novou (její počet byl omezen), ale většinou pouze na zakázku, nesměli toto zboží nabízet v krámu nebo na trhu (Winter 1906, 868–869). V Uherském Hradišti je ve 2. polovině 14. století písemnými prameny doložen pouze jeden vetešník.

U nálezů pocházejících ze zahraničních lokalit bylo zjištěno, že na opravu obuvi a dalších výrobků z kůže byla ve většině případů použita useň z poškozených a opotřebovaných kožených předmětů, nikoliv useň nová (nové usně byly používány velmi málo). Lze předpokládat, že stejným způsobem pracovali také ševci vetešníci na našem území. V písemných pramenech jsou sice zmínky o tom, že vetešníci mohou na opravu poškozené obuvi používat nové usně: „...obuv smějí prodávati za vetešnou teprv po druhém podšití, co budou podšívati, to mohou dělati usněm novým, dobrým mazáním a černěním...“ (rozhodnutí kutnohorských konšelů z roku 1477; Winter 1906, 868–869), ale vzhledem k tomu, že nové

kůže byly ve středověku velmi drahé, dávali tito řemeslníci pravděpodobně přednost levnějším usním z již použitých kožených výrobků (nelze však vyloučit, že byly k opravám používány také nové usně). V Uherském Hradišti je práce ševců vetešníků doložena nálezy odřezků kůží, na nichž jsou patrné stopy po šití, a fragmenty kožených výrobků, jejichž části jsou záměrně odřezány (tyto nálezy jsou důkazem toho, že vetešníci získávali materiál z opotřebovaných kožených výrobků, které rozřezávali a používali k opravám). Jedná se o součásti obuvi – podešve a zlomky svršků, koženou pochvu dýky s odřezanou horní částí či fragment kožené rukavice, u níž chybí spodní část, která chránila zápěstí. Vzhledem k tomu, že nálezy pocházejí ze středověkých vrstev datovaných do delšího časového období, není možné hovořit o pozůstatcích dílen na opravu kožených výrobků. Dílny ševců vetešníků byly odkryty na některých zahraničních lokalitách, například v Kostnici v Německu (Schnack 1994, 35–36).

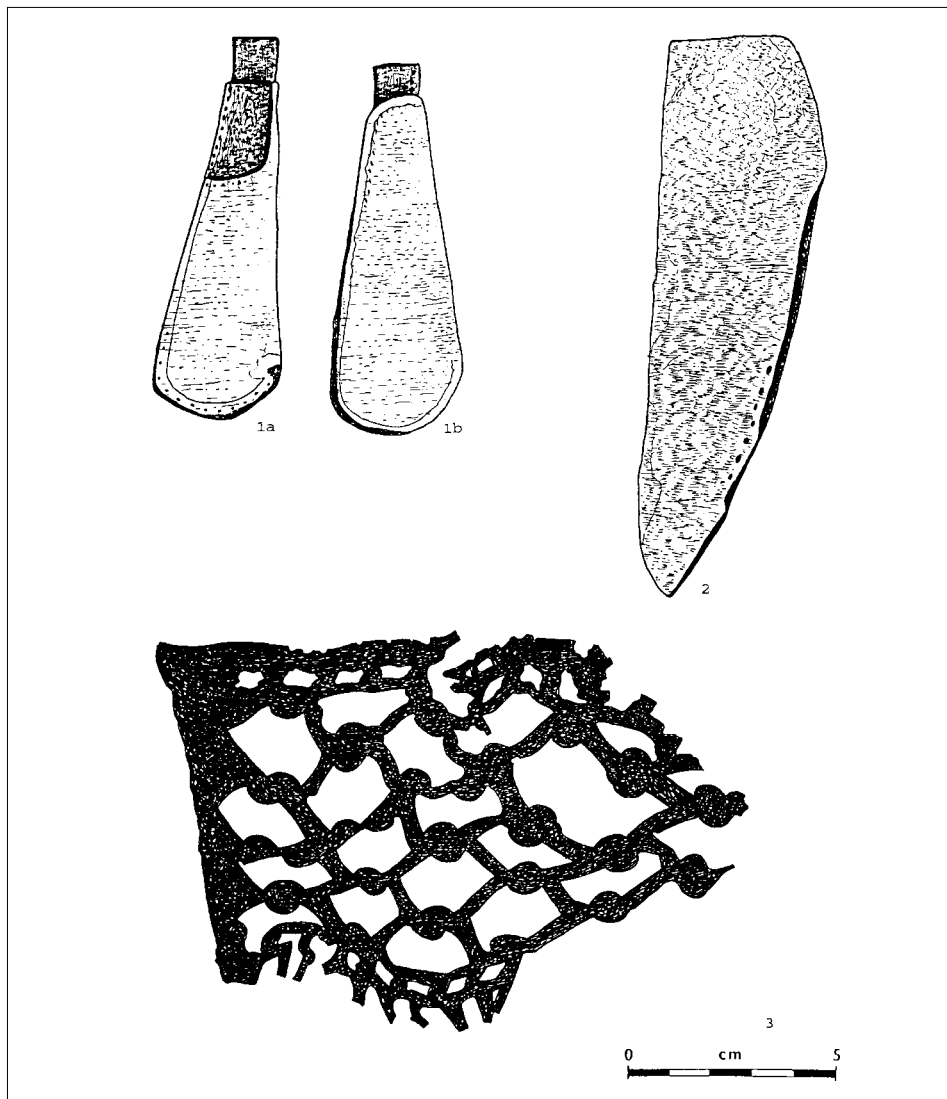
Podrobněji se na tomto místě zmíním o několika nálezech, které byly získány při archeologickém výzkumu na nádvoří budovy bývalé jezuitské koleje známé pod názvem Reduta (nepublikováno). Jedním z nich je fragment kožené rukavice (inventární číslo A 243 549). Rukavice byla původně sešita pravděpodobně ze dvou dílů. Nalezený díl kryl spodní část ruky – dlaň (obr. 2: 2), druhý díl se nezachoval. Délka rukavice je 190 mm, maximální šířka 140 mm. Nalezený fragment však není úplný, spodní část rukavice, která chránila zápěstí, je odřezána. V horní části je rukavice poškozena. Po obvodu jsou patrné stopy po šití – po spojení s chybějícím dílcem. Jedná se o rukavici palcovou. Výřez pro palec má rozměry přibližně 50×30 mm a je zhotoven ve vzdálenosti asi 120 mm od horního okraje a 20 mm od pravého okraje. Z horní části průřezu pro palec vybíhá úzký cíp trojúhelníkového tvaru (délka 50 mm, šířka 25 mm), po jehož obvodu jsou zřetelné stopy po stezích, stejně jako po obvodu průřezu. Jsou to stopy po přišití jednoho nebo více kožených dílců, které kryly palec a které se nezachovaly (zachoval se pouze výše zmíněný trojúhelníkový cíp). Vzhledem k tomu, že šití bylo velmi hrubé a nepravidelné, lze předpokládat, že rukavice byla používána při práci. Jsou na ní také patrné stopy po opotřebení. Rukavice je vyrobena z tříslučiněné hověziny.

Dalšími nálezy, o kterých je nutné se zmínit podrobněji, jsou pochva nože a pochva dýky. Pochva nože je dlouhá 135 mm, šířka v horní části je 35 mm (inventární číslo A 237 280). Je vyrobena z jednoho kusu usně, v polovině přehnutého, který byl sešit na boční straně velmi hrubým hřbetovým švem (obr. 3: 2). Pochva má podšívkku. Není zdobená a je vyrobena z tříslučiněné hověziny. Podšívkka zhotovená rovněž z hověziny byla činěna tukem – jedná se tedy o kůži zámišovou.

Pochva dýky je velmi poškozená, má délku 200 mm, šířka v horní části je 35 mm. Je zhotovena z jednoho v polovině přehnutého kusu kůže (jedná se o hovězinu činěnou tříslem), který byl sešit na boční straně. Pochva není zdobená, je neúplná – její horní část je odřezána.

Při stejném výzkumu byly objeveny také tři pochvy (pouzdra) vějířovitého tvaru (obr. 3: 1a, 1b; inventární číslo A 243 543). Dvě pochvy mají shodnou velikost (délka 80 mm, maximální šířka 30 mm), třetí, velmi poškozená pochva je větší (délka 85 mm, maximální šířka 40 mm). Všechna pouzdra jsou zhotovena z jednoho v polovině přehnutého kusu kůže. Stopy po šití jsou patrné na obou kratších stranách, delší strana byla prošita pouze zčásti. Za zmínku stojí skutečnost, že u jedné z pochev schází v horní části useň o rozměrech asi 20×10 mm (obr. 3: 1a). Řemeslník, který pochvu vyráběl, měl pravděpodobně nedostatek materiálu, proto v místech, kde useň scházela, přišil dílec, který vykrojil z jiného kusu kůže. Tento postup je důkazem toho, že řemeslníci pracující s kůží šetřili materiálem a snažili se o maximální využití usní, jež byly ve středověku velmi drahé. K pochvám byly na jejich nejužší straně původně přišity kožené pásky široké asi 10 mm, které mohly sloužit například k jejich zavěšení k opasku. Pochvy jsou vyrobeny z tříslučiněné hověziny, není však jasné, jaké předměty v nich byly nošeny.

Za zmínku stojí také fragment usně o rozměrech přibližně 180×160 mm, který je zají-

3. Kožené výrobky nalezené při archeologických výzkumech v Uherském Hradišti:

- 1 – kožené pouzdro vějířovitého tvaru (Uherské Hradiště, Reduta),
- 2 – pochva nože (Uherské Hradiště, Reduta),
- 3 – fragment usně prořezaný do podoby ozdobné mřížky (Uherské Hradiště, Reduta).

mavým způsobem zdoben (inventární číslo A 243 555). Výzdobu tvoří hřbetový šev ve tvaru vlnovky viditelný pouze na lícové straně (na rubu vidět není; obr. 2: 1). Šití je provedeno velmi jemně a pravidelně. Fragmentální stav nálezů nedovoluje určit, z jakého koženého výrobku pochází. Mohlo jít například o součást oděvu, lze však vyloučit, že by nalezený fragment pocházel z obuvi. Useň je velmi jemná, materiálem je tříšlouchiněná teletina.

Zajímavé jsou také nálezy dvou útržků kůže pocházejících ze stejného výrobku (rozměry asi 130×10 mm a 210×70 mm), které jsou prořezány do podoby ozdobné mřížky tvořené kombinací nerovných čar a kruhů (inventární číslo A 243 556; obr. 3: 3). Nález lze inter-

pretovat jako dekorativní součást nějakého výrobku. Mohlo jít například o ozdobu oděvu, kožené tobolky atd.

Zajímavé je, že v Uherském Hradišti bylo nalezeno jen velmi málo dokladů obuvi. Na ostatních moravských lokalitách, ale také na zahraničních lokalitách totiž převážná většina nalézáných kůží souvisí s obuví (nálezy celých bot nebo jejich fragmentů) nebo s její výrobou (odřezky kůží, výrobní odpad). Například v Kostnici v Německu, kde bylo získáno přes 4 tisíce opracovaných kusů kůží a 13 500 odřezků, tvořily 91 % všech nálezů z kůže součásti obuvi a pouze 9 % jiné kožené výrobky (Schnack 1994, 9). Fragmenty obuvi byly v Uherském Hradišti získány na všech třech zmiňovaných lokalitách, neobjevují se však v příliš velkém počtu. Při archeologickém výzkumu v Hradební ulici byly objeveny čtyři velmi poškozené (prošlapané) podešve a dvě podešve se záměrně odřezanou prstovou částí (inventární čísla A 242 634, A 242 635, A 242 668, A 242 788, A 242 790). Nálezy podobného charakteru byly získány také na nádvoří bývalé jezuitské koleje (Reduta). Nejúplněji zachována je podešev pocházející pravděpodobně z dětské boty (inventární číslo A 236 303), která je v horní části výrazně poškozena. Délka podešve je 160 mm, po obvodu jsou patrné stopy po velmi hrubém šití. Další dvě podešve nejsou úplné, jejich části byly záměrně odřezány (inventární čísla A 243 542, A 243 554). Zajímavým nálezem je opravný dílec – podrážka, který byl použit k opravě poškozené podešve, konkrétně její klenkové části (klenková část obuvi se nachází mezi prstovou a patní částí). Při výzkumu byly získány také fragmenty poškozených svršků (inventární číslo A 243 542), které se objevily rovněž mezi nálezy ze Zelného trhu.

Literatura:

- Chaloupka, G., 1959: *Dva seznamy městské dávky Uherského Hradiště z 2. poloviny 14. století*. Sborník Matice moravské LXXVIII, 139–160.
- Janáček, J., 1963: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha.
- Kohoutek, J. – Procházka, R., 1997: *Uherské Hradiště, Růžová – Hradební ulice*. Přehled výzkumů 1993–1994, 251–253.
- Procházka, R., 1999: *Uherské Hradiště, Zelný trh, parcela č. 48/2*. Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 465–467.
- Procházka, R. – Sulitková, L., 1984: *Uherské Hradiště ve 13.–15. století*. Uherské Hradiště.
- Schnack, Ch., 1994: *Mittelalterliche Lederfunde aus Konstanz (Grabung Fischmarkt)*. Stuttgart.
- Verbík, A., 1981: *Středověké město*. In: *Uherské Hradiště, dějiny města*. Brno, 81–124.
- Winter, Z., 1906: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*. Praha.
- Winter, Z., 1909: *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách*. Praha.

Mgr. Ivana Shromáždilová (n. 1975) je absolventkou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, oborů archeologie a historie. Ve svém odborném zájmu se orientuje na středověk na Moravě.

Lederverarbeitende Herstellung in mittelalterlichem Ungarisch Hradisch

Zusammenfassung

Der Artikel enthält die Beschreibung von Ledererzeugnissen, die gelegentlich auf drei im Zentrum von Ungarisch Hradisch lokalisierten Plätzen gefunden worden sind: in der Hradební-Straße, auf dem Krautmarkt (Parzelle Nr. 48/2) und im Areal des ehemaligen Jesuitenkollegs, das unter dem Namen „Reduta“ bekannt ist. Alle angeführten Lokalitäten hatten günstige Voraussetzungen fürs Erhalten der organischen Stoffe (hohes Feuchtigkeitsgrad und Sättigungsgrad des Geländes mit Wasser). Unter den Funden überwiegen deutlich kleine Lederfetzen sowie Fragmente von Lederprodukten, deren ursprüngliche Ausnutzung wegen beträchtlicher Beschädigungen schwierig zu be-

stimmen ist. Häufig vertreten sind Lederabschnitte, oft mit Spuren einer Näharbeit; vorhanden sind auch Fragmente von Ledererzeugnissen, die absichtlich abgeschnitten worden waren. Diese Funde können als Abfälle interpretiert werden, die im Rahmen der Schustertätigkeit bei Reparaturen von Schuhen und anderen Ledergegenständen entstanden. Bei den Forschungen wurden weiter gefunden: Fragment eines Lederhandschuhes, eine Messerscheide, eine unvollendete Dolchscheide, drei fächerförmige Behälter zum Aufbewahren von unbekanntem Gegenständen, Fragmente von Schuhen (Sohlen oder deren Bruchteile sowie Teile von beschädigten Oberteilen) u. ä. Von den lederverarbeitenden Handwerkern sind für Ungarisch Hradisch in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts Gerber, Schuster, Kürschner und Taschenhersteller belegt.

Hide Processing in Uherské Hradiště in the Middle Ages

A b s t r a c t

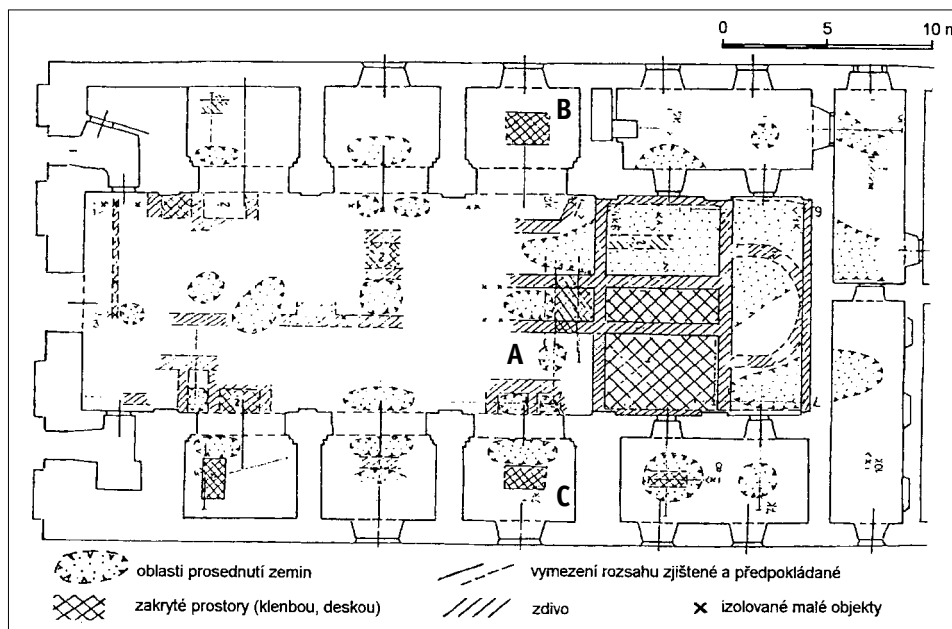
This article is a report on the findings of leather products during the archeological research of three sites in the centre of Uherské Hradiště – the Hradební street, the Zelný trh (plot 48/2) and in the area of former Jesuit college known as Reduta. All three sites are distinguished by conditions favourable to the preservation of organic materials (high humidity and saturation of the terrain with water). Among the findings the most numerous group are little scraps of all kinds of leather and fragments of leather products. These, however, are mostly damaged to such an extent that it is impossible to tell what purpose they were made to serve. There have been found many leather scraps, often bearing traces of sewing and also fragments of leather products, pieces of which had been deliberately cut off. These finds are considered to be a waste from shoe- and other leather products' repairs in connection with the work of second-hand cobblers. Further gains of the research are a fragment of a leather glove, a sheath of a knife, a part of a sheath of a dagger, three fan-shaped cases for the storage of unknown objects, fragments of footwear (soles or pieces of soles and fragments of damaged upper leather) and other finds. Of those crafts connected with hide processing we find tanners, cobblers, furriers and purse-makers recorded in Uherské Hradiště by the middle of the 14th century.

ZPRÁVA O PRŮZKUMU KOSTELA SV. FRANTIŠKA XAVERSKÉHO V UHERSKÉM HRADIŠTI

Jiří Pavelčík, Uherský Brod

Studie předkládá výsledky geofyzikálního a archeologického výzkumu v kostele sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti, které se uskutečnily v roce 1998 v rámci rekonstrukce chrámu po katastrofální povodni v roce 1997. Zaměřuje se především na popis krypt A,B,C a podává seznam doposud identifikovaných osobností Tovařystva Ježíšova v chrámu pohřbených. Nálezy movitých památek budou zveřejněny samostatně.

Voda je většinou dobrý pomocník, ale dovede být i ničivým živlem, který je často velmi zákeřný. O platnosti této staré pravdy nás přesvědčuje i osud farního kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti. Za dobu své existence ho několikrát postihly záplavy a vzdušné spodních vod. Tyto pohromy mají na svědomí geologické faktory. Město bylo ze strategických důvodů vybudováno na „sihoti“, tj. na náplavovém ostrově, který vymodelovaly někdy v průběhu prvního tisíciletí př. Kr. řeky Morava a Olšava. Datum post quem vzniku ostrova představují neomleté střepy kultury popelnicových polí, které jsme získali při výzkumu na nádvoří tzv. nové radnice a Reduty, a článek keltského ozdobného řetězu, vykopaný u Matyášovy brány (vše zatím nepublikováno; lokality se nacházejí v jihovýchodním sektoru města). Osada založená v inundační nivě dvou vodních toků musela zcela zákonitě trpět (a trpí dosud) častým vzdušným řeky a kolísáním hladiny spodních vod.

1. Korelační schéma geofyzikálního průzkumu chrámu sv. Františka Xaverského A, B, C – zkoumané krypty.

Na tyto skutečnosti doplatil i předchůdce chrámu sv. Františka kostel sv. Jiří, který stál ve středu dnešního Masarykova náměstí. Jako neopravitelný byl zbořen v roce 1776 (Hanák, 1944).

Negativních vlivů spodních vod nebyl ušetřen ani kostel sv. Františka Xaverského, který vybudovali jako duchovní stánek konventu a koleje členové Tovaryšstva Ježíšova (jezuité) na přelomu 17. a 18. století. Komplex staveb zaujímal celou jižní frontu náměstí. Základy obvodových zdí kostela založili stavitelé na mohutných dubových (dřevo určil E. Opravil) pilotech. V průběhu staletí sice došlo k narušení horních pasáží kúlů vlivem kolísání spodních vod (provlhčování a vysychání), přesto piloty nadále plnily svou funkci. Výstavbě vnitřních podzemních prostor kostela, především kryptám, nevěnovali stavebníci bohužel takovou pozornost a péči. Nedbali na dodržování zákonů statiky. Nosné zdi krypt nepodsa-
dili piloty a tím nezajistili jejich prostorovou stabilizaci. Při zvýšení hladiny spodních vod docházelo k rozmočnění jílovitých částí podloží sedimentů (náplavové jíly) a při poklesu k jejich odplavování a zředování. Tato okolnost společně s nasycením podloží stavby spodní vodou způsobila, že zemina se změnila v kaši a mohutná tělesa krypt se do nich zabořila. Geologickými podmínkami vyvolané prostorové posuny podzemních prostor kostela vyvolávaly prolamování podlah v chrámové lodi a docházelo i k ohrožení stability hlavního oltáře.

Jak ukázaly záznamy uložené v archivu Archeologického oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti (poznámky K. Hanáka – nepublikováno), k poklesu podlah došlo v letech 1936 a 1940. Jejich rozsáhlou deformaci vyvolala i katastrofální povodeň v červenci 1997. V roce 1998 proto přistoupila duchovní správa k renovaci kostela a k odstranění škod způsobených záplavami. Před vlastní rekonstrukcí uskutečnil Archeologický ústav AV ČR (V. Hašek a skupina Geotest) geofyzikální průzkum vnitřní plochy chrámu pomocí radaru. Plošné vyhodnocení měření odhalilo několik podzemních dutin – krypt a náhrobních kamenů, které uzavíraly vstupy do nich (obr. 1, 2; Dostál, 1998). Kromě jednoho (před hlavním oltářem) byly vstupy i se stélami ukryty pod současnou podlahou. Na základě datované dlaždice se nám podařilo prokázat, že tato dlažba byla vybudována v roce 1946 (srv. další text.). Dále zachytil geofyzikální průzkum několik nehomogenit – depresí zapuštěných do podloží a zděné základy. Ty představovaly pozůstatky domů jižní fronty náměstí, které musely ustoupit výstavbě jezuitského komplexu kolem roku 1700. Na obr. 1 jsou zobrazeny všechny zjištěné anomálie a nehomogenity zachycené geofyzikální prospekci (výstup Geotestu). Do plánu je zakreslena i skica krypty A, pořízená roku 1936 K. Hanákem. Na obr. 2 můžeme sledovat korelační skicu, na níž jsou sladěny výsledky archeologických a geofyzikálních zjištění.

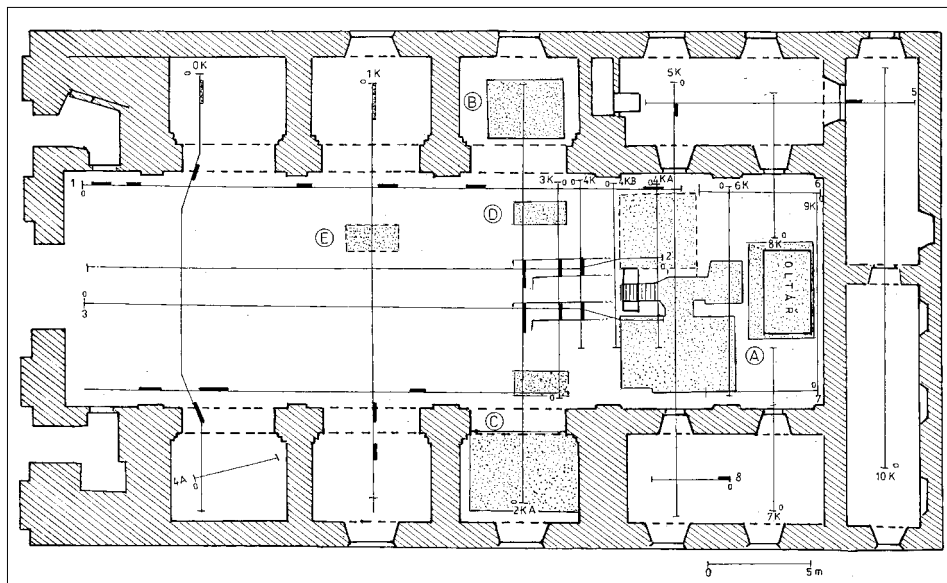
Na výsledky geofyzikální prospekce měl navazovat archeologický průzkum. Ten se bohužel vzhledem k nedostatečnému pochopení duchovního správce chrámu neuskutečnil v plném rozsahu. Následující část studie se proto zaměřuje na objekty, které se nám podařilo prozkoumat a konfrontovat s výsledky geofyziků. Současně bych chtěl upozornit na další, které (pokud nebyly zničeny či zaplaveny „betonovým mlékem“ při zpevnování základů), čekají na průzkum při další opravě kostela.

K r y p t a A.

Je umístěna na rozhraní centrální lodi chrámu a presbytáře před hlavním oltářem. Vstup do ní kryla značně poškozená stěla s nápisem. K jejímu otevření došlo v roce 1936 (zápisky K. Hanáka). Sestávala patrně z pěti prostor (viz Pavelčík 1999 a, b), z nichž čtyři se nám podařilo bezpečně prokázat:

- 1) Vstup – schodiště – délka 210 cm, šířka 85 cm, tvoří je 6 schodů;
- 2) Chodba – délka 200 cm (východní stěna), 190 cm (západní stěna), šíře 110 cm;
- 3) Komora – navazovala na jižní okraj chodby, délka 190 cm, šířka 200 cm;

4) Západní křídlo krypty – je spojeno s chodbou vchodem 140×70 cm. Délka vlastní kobky 570 cm, šířka 360 cm. Komora byla obdobně jako všechny ostatní části krypty uzavřena valenou cihlovou klenbou. Stěny tvoří cihlové zdivo; podlaha je hliněná.

2. Interpretací schéma výsledků geofyzikálního průzkumu dle Vl. Haška.

5) Na plánech K. Hanáka obdobně jako na výstupu geofyzikálního průzkumu můžeme rozpoznat východní křídlo krypty o rozměrech blízkých západnímu. O jeho existenci svědčí i zazděný vstup, který vykazoval shodné rozměry se západním vchodem, jenž se nacházel na protilehlé stěně. Pokusná sonda (vrt) prokázala, že za vyzdívkou lze očekávat prostoru vyplněnou hnědou hlínou silně prostoupenou stavební sutí. Duchovní správce kostela nám nepovolil vyhloubení ověřovací sondy, nemohli jsme proto tato zjištění ověřit. Existenci východního křídla krypty A prokázal J. Kohoutek (1999), který v započatém výzkumu pokračoval. Ve své studii uvádí (s. 149), že k sesutí zdiva došlo (sonda B. opc. obr. 2) v průběhu 18. stol. Bohužel ani na základě jeho sondáže se nepodařilo zjistit, zda do východního křídla byli uloženi zemřelí nebo ne a jaká byla příčina zřícení klenby.

Zcela nejasná je otázka prostoru obdélníkovitého půdorysu s půlkruhovitou vestavbou („absidovitý útvar“), nad níž stojí hlavní oltář, kterou uvádí na svém plánu K. Hanák (1936). Rovněž sondy geofyziků zaznamenaly v těchto místech výraznou anomálii. Prostor by měla být přístupná z komory krypty A. Na její jižní (čelní) stěně jsme zjistili výraznou „stavební plombu“ s letopočtem 1936. Zůstává nadále otázkou, zda plomba reprezentuje pouze opravu poškozené omítky čelní stěny, nebo překrývá zazděný vstup do dalších prostor. Pokud by se jejich existence potvrdila, zůstala by otevřená otázka, k čemu sloužily. Vyloučit zřejmě můžeme funerální využití stejně jako tezi, že zde byly uloženy pozůstatky donátorky kostela paní Kateřiny Alžběty Zoubkové ze Zdětína (viz dále). Na tomto čestném místě pod oltářem byly zpravidla ukládány ostatky světců, nikoliv civilních osob. Můžeme předpokládat, že absidovitý útvar zmiňovaný K. Hanákem sloužil jako základ hlavního oltáře.

Podle záznamů z roku 1936 mělo být v západním křídle uloženo 23 nebožtíků. Při otevření krypty v roce 1998 se nám bohužel nepodařilo jednotlivé zemřelé identifikovat, neboť tehdejší průzkumníci z kosterních pozůstatků navršili uprostřed komory úhlednou pyramidu. Posmrtná výbava zemřelých je uložena v depositáři Archeologického oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

K r y p t a B

byla ukryta pod dlažbou první východní (evangelní strany) kaple kostela (obr. 1), takže vstup do ní se na podlaze chrámu nedal rozpoznat. Výrazně se projevovala na výstupu geofyzikální prospekce. Archeologický průzkum ukázal, že vstup do ní původně kryla nezdobená stěla. Dlaždice s datem 1946, kterou jsme našli položenou v podlaze nad vstupem, prokazuje, že při rekonstrukci kostela v tomto roce došlo k jejímu rozbití a vhození jejích jednotlivých částí do vnitřního prostoru hrobky. V rámci závěrečných úprav podlah stavební vchod uzavřeli železobetonovým příkrovem zpevněným třemi traverzami. Vchod pak překryli dlažbou. Touto úpravou se podařilo setřít veškeré stopy po umístění krypty v prostoru kostela.

Rozměry: vstup – 100×64 cm s tím, že 72 cm zasahovalo mimo vlastní prostor komory. Sestupovalo se do ní po 6 schodech širokých cca 10 cm. Předposlední byl široký 30 cm. Poslední (spodní) vymodelovali stavitelé z jílu do půlkruhovitěho tvaru o rozměrech 70×140 cm.

Komora: délka 386 cm, šířka 276 cm; se středovým zaklenutím.

Na podlaze krypty jsme zjistili 11 kosterních pozůstatků. Šest zemřelých leželo v jižní polovině pohřební komory a jejich hlavy směřovaly k jižní stěně. Čtyři kostry shrnuli hrobníci na hromádku v jihozápadním rohu krypty, aby uvolnili místo novým pohřbům. Jedenáctý skelet ležel v severní části pohřební komory u její východní stěny. Hlava směřovala k severní stěně. Zbylou plochu severní části krypty vyplňovaly dřevěné rakve či spíše víka z nich. Čela truhel měla lichoběžníkovitý tvar, jejich tělo sestávalo z pěti desek, které spojili truhláři šindelovou technikou. Povrch rakví vykazoval modrozelenou barvu a jasně se na něm rýsovaly světlejší čtyřlístky. Ty sestávaly ze 4 kruhů o průměru 20 cm. Poněvadž nám zákaz duchovního správce cokoliv vynášet z krypty zabránil v odebrání vzorků pro chemickou a archeobotanickou analýzu, nemohl jsem zjistit, zda rakve byly natřeny modrou barvou nebo se na nich vysrážel vivianit a jaké dřevo na ně bylo použito. Překvapující se ukázala být okolnost, že na kostrách v jižní části pohřební komory jsme nezjistili pozůstatky dřeva a u zemřelých chyběly identifikační štítky. Naproti tomu u severní stěny kobky se v čelních pasážích rakví identifikační štítky nacházely, leč pod dřevem chyběly kosterní pozůstatky. Tento fakt si můžeme vysvětlit tím, že členové pohřebního bratrstva dolní část rakve se zemřelým po snesení do krypty uložili v jižní části pohřební komory a víko, které z rakve sejmuli, položili naproti v severní části. Teoreticky bychom mohli uvažovat i o jiné variantě – totiž, že v severní polovině krypty vládly natolik rozdílné chemické podmínky, že došlo k úplnému strávení koster. Této tezi odporují pozůstatky zemřelého č. 11 (viz výše), které ukazují, že se kosti zachovaly i v severním sektoru.

Ve středu východní stěny byl vybudován větrací průduch o rozměrech 25×43 cm. Pod ním ležel na podlaze zcela rozpadlý svícen ze železného plechu. Ve střední části severní stěny je umístěna nika s ostěním, které nese vysekaný nápis: POSIT. X. AVG: D.O.M. ET. S FRANC: XAVERIO: (Položen 10. srpna milostí Boha Všemohoucího a sv. Františka Xaverského. V nice byl umístěn obraz nebo reliéf, který držely čtyři železné háky zapuštěné do ostění. Jeden se nacházel v původní poloze a jeden na podlaze pod nikou. Obraz či reliéf a dva háky zmizely. Patrně byly odstraněny v roce 1946, kdy byla krypta bez odborného dozoru otevřena.

K r y p t a C

se rozkládá v druhé kapli západní (epištolní) lodi kostela (obr. 2). Na podlaze chrámu nebyla vyznačená, neboť ji obdobně jako kryptu B překrývala podlaha. Na geofyzikálním snímku se zřetelně rýsovala i se stélou. Náhrobní kámen byl neporušen a krypta zřejmě nebyla od posledního pohřbu v druhé polovině 18. stol. otevřena (obr. 1).

Rozměry: vstup – 70×107 cm. Mimo prostor pohřební komory 72 cm. Schodiště sestává ze 4 stupňů. Vlastní komora: délka 544 cm, šířka – 380 cm. Klenba byla obdobně jako u B zaklenuta na střed. Ve střední části západní stěny se nachází větrací průduch – 24×36 cm.

Krypta byla silně postižena povodní. Výšku vody vyznačoval tmavý pruh na zdech.

3. Dřevořez Klanění se tří králů a modlitba. Tisk na papíře.

Voda při průniku do komory vyzvedla zbytky rakví (dřevo) a po opadnutí jimi chaoticky překryla kosterní pozůstatky. Zemřelí (cca 20 jedinců – J. Kohoutek 1999), který dokončoval výzkum krypty po nás, jich uvádí 19 – opc. obr. 4) byli uloženi hlavami směrem k jižní, severní a západní stěně kobky. V jihovýchodním a severozápadním rohu pohřební komory se rýsovaly hromádky kostí – pozůstatky zemřelých, kteří sem byli sneseni, aby uvolnili místo svým následovníkům. Ve východním sektoru severní části krypty, tj. vpravo od vstupu do komory se nacházeli dva až tři zemřelí, kteří byli uloženi šikmo přes kosterní pozůstatky. Tito zemřelí byli pohřbeni dříve a „regulérně“ hlavou ke stěně kobky. Jejich poloha a způsob uložení „mladších nebožtíků“ činí dojem, že tito zemřelí byli pohřbeni ve spěchu a tajně (po výnosech Josefa II. ?). Za lebkami při zdech, tj. na rozpadlých čelech rakví se v dřevěné drti rýsovaly identifikační štítky. Na některých z pozůstatků jsme mohli pozorovat zbytky oděvů.

Geofyzikální průzkum (obr. 1) odkryl dutinu – patrně kryptu překrytou stélou – v kapli sv. Viktorie. Ta se nachází jako první v boční západní (epištolní) lodi chrámu. Tuto informaci jsme bohužel nemohli ověřit, ačkoliv se na výstupu jevila jako krypty B a C. Podle mého názoru se asi jedná o tumbu, v níž byly uloženy ostatky donátorky chrámu a celého jezuitského komplexu paní Kateřiny Alžběty Zoubkové ze Zdětína. Z historických zpráv víme, že paní Kateřina zemřela před zahájením stavby, na jejíž realizaci odkázala svůj majetek. Pohřbena byla v Brně a po dokončení kostela sv. Františka Xaverského byla přenesena do Uh. Hradiště a pietně uložena na čestném místě v chrámu. Některými historiky předpokládané místo (viz výše) za hlavním oltářem nevykázalo na radarovém snímku (obr. 1) anomálii, která by indikovala nějakou dutinu. Ať již byla donátorka uložena kdekoliv, jsou v současnosti její pozůstatky sevřeny betonovým krunýřem. Při injektáži, která byla prováděna pod vysokým tlakem, se cementové mléko rozlévalo daleko od prostoru obvodových zdí a patek pilířů. V kapli sv. Viktorie se nám podařilo po odstranění tapet a závěsů identifikovat delší dobu postrádaný relikviář obrazového typu s ostatky sv. Viktorie.

Rovněž dutinu patrně překrytou stélou, kterou zachytil radar ve čtvrté (severní) kapli západní lodi kostela (obr. 1), jsme nemohli ověřit. Nelze vyloučit, že v ní byl uložen známý „valašský“ misionář Stanislav Rapal, o jehož blahorečení církev uvažuje. V obvodové zdi kostela jsme v této kapli objevili zazděný vstup, který vedl do sousedního traktu konventu.

Obdobně jsme nemohli zjistit, kolika domům náležely základy a zasypané sklepy, které identifikoval radar a ověřila geologická tyč – vrták v severní části kostela (obr. 1). Některé z depresí (anomálií) podle interpretace V. Haška (viz obr. 2, objekt D, E) patrně signalizují hrobky členů Tovaryšstva Ježíšova nebo měšťanů Hradiště.

Krypty poskytly řadu nálezů: identifikační štítky, části růženců, agnůstky, relikviáře, kříže, mince, části oděvů atd. Všechny budou publikovány samostatně ve speciální studii

ve spolupráci s historiky a historiky umění. V předkládané práci bych chtěl pouze upozornit na obsah jednoho ze škapulířů. Do bronzové etue vložili jeho sestavovatelé mimo jiné na papíře vytištěnou modlitbu, kterou doplňuje dřevořez klanění sv. Tří králů (obr. 3). Spolu se zařikáváním jsme ve škapulíři našli unikátní malbu (tuší ?) na hedvábí, která rovněž zobrazuje klanění mudrců. Miniatura je poškozena nevhodným uložením, ale kresbu bude možno rekonstruovat.

Dřevořez s modlitbou byl vytištěn na ručním papíře. Před vložením do škapulíře ho sestavovatel amuletu poskládal do „balíčku“, obdobně jako kresbu na hedvábí. Dřevořez pozůstává ze dvou scén (viz obr. 3). V horní, která zaujímá 2/3 obrázku, se nachází ideogram sestavený z počátečních písmen mudrců – CMB. Do něj je zakomponován výjev klanění tak, že každá postavička adorujícího světce vzhlíží k sedící Madoně s iniciály svého jména. Ústřední motiv tvoří Melichar klečící v levé polovině M, který podává skříňku se zlatem Marii s Jezulátkem, sedící v pravé polovině litery. Scénu osvětluje nad středem M umístěná hvězda betlémská, která je ještě zobrazena jako jasně zářící planeta (ne kometa). Kašpar stojí vlevo v C a činí dojem, že si podpírá levou rukou bradu. Vpravo klečí Baltazar, drží v rukou nádobu s myrhou. V dolní třetině rytiny se nachází veduta přístavu s jeřábem, věžemi opevnění a chrámů. Zřejmě pojednává říční přístav v Kolíně nad Rýnem (viz další text).

Modlitba včetně ochranné formule je umístěna vlevo od dřevořezu a zaujímá 2/3 plochy aršíku. Oba celky – obrázek i text – umístil rytec na jeden štoček, takže tisk probíhal současně. V modlitbě se praví:

*Sancti tres reges
CASPAR, MELCHIOR, BALTHASAR
orate pro nobis, nunc et in hora mortis nostrae,
Haec imago attigit corpora et reliquias
sanctorum Trium regum Coloniae, est autem pro
itinerantibus contra adversa viarum,
poenam capitis, morbum Caducum,
febres, sortilegia cunctaque maleficiorum
genera, mortem sub itaneam.*

O překlad jsem požádal PhDr. J. Čoupkovou z Okresního archivu v Uh. Hradišti a PhDr. J. Stibora ze Slezského zemského archivu v Opavě:

*Svatí tři králové
KAŠPARE, MELICHARE, BALTAZARE
proste za nás nyní i v hodině smrti naší.
Tento obraz se dotkl těl a ostatků
svatých Tří králů Kolínských, je pak pro
cestující proti překážkám na cestách,
trestu smrti, onemocnění,
horečkám, kouzlům a veškerým druhům zločinů,
náhlé smrti.*

Volnější překlad Stiborův uvádí: Svatí tři králové, KMB, proste za nás nyní i v hodinu smrti naší. Tento obrázek zastupuje těla a reliquie sv. Tří králů z Kolína, slouží také jako prostředek proti nehodám na cestách, trestu smrti, padoucnici, horečce, všem druhům zločinů, náhlé smrti.

Před dnešním čtenářem po přečtení textu vyvstane otázka, co mají Tři mudrci společného s Kolínem nad Rýnem? Ve středověku a v raném novověku se stal Kolín místem jejich uctívání. Účastníci jedné z křížáckých výprav přivezli do města a ve zdejší katedrále uložili údajně ostatky sv. Tří králů. Církev sice nikdy oficiálně tento kult neuznala, ale až do 18. stol.

byly ostatky uloženy ve zlatém relikviáři cílem jedné z nejvýznamnějších poutí západní Evropy. Vlastní text zařikání se skládá ze dvou částí. První je prosbou – modlitbou, již se majitel škapulíře dává pod ochranu světců. Druhá představuje magickou formuli, která oznamuje posvěcení amuletu dotykem s těly světců a upřesňuje, před čím poutníka chrání. Není bez zajímavosti, že mimo nebezpečství na cestách a onemocnění má zabránit nositeli škapulíře v páchání zločinů a ochránit jej před trestem za ně – popravou.

Na závěr svého příspěvku připojuji seznam členů Tovaryšstva Ježíšova, převážně nositelů hodností 4. vota, které se nám podařilo mezi zemřelými identifikovat. Činím tak přesto, že jsem si vědom, že detailní analýza textů z identifikačních štítků a historické zhodnocení jednotlivých osobností se dosud neuskutečnilo a bude předmětem podrobnější studie. Zveřejnění jmen dosud identifikovaných profesorů jezuitské koleje v Uh.Hradišti z první poloviny 18. stol. považuji za mimořádně nutné, neboť tyto mužové výrazně přispěli k rozvoji vzdělání a kultury nejen v Uherském Hradišti, ale i na Moravě a v českém státě vůbec a neprávem upadli v zapomnění. Na tomto místě musím vyslovit dík paní Ivaně Čornejové z Ústředního archivu Karlovy univerzity v Praze, jež byla tak laskava a společně s pí. Fechtnerovou doplnila naše zlomkovité údaje na základě písemných materiálů (seznamy členů Tovaryšstva Ježíšova) osobními daty, včetně jmen, která jsme nebyli schopni na korozí poškozených štítcích přečíst.

- 1 Antonius Gros, Čech, z Prahy, * 31. 3. 1699; † 23. 9. 1766;
- 2 Noricus Fonsis Sobek, * 21. 8. 1720; † 2. 12. 1772; tuto osobnost se nepodařilo ani oběma badatelkám identifikovat. Fonsis zřejmě má být správně Francis, Noricus je Chebský, původem z Chebu. Příjmení Sobek bude nutno podrobit dalšímu kritickému výzkumu.
- 3 Ioan Iacobus Kysel, z Jindřichova Hradce * 25. 7. 1640; † 3. 1. 1706; minister collegii (představený koleje, v dnešní terminologii ředitel gymnazia). Badatelky uvádějí datum úmrtí dle seznamů 2. 12. 1772, což je zřejmý omyl. Jednak text na štítku je výrazný a pak by se dožil 132 let, což je nepravděpodobné.
- 4 Christophorus Gebhart, z Brna, * 15. 9. 1657, † 26. 7. 1720.
- 5 Ioanes Bravn, Čech, (Český) Krumlov, * 17. 8. 1698; † 10. 9. 1746.
- 6 Adalbert Glasberger, z Albrechtic, Čech, * 18. 4. 1673; † 22. 2. 1748.
- 7 Georgius Libery, Moravan, Neo Stad(tius ?), (Uničov, event. Nové Město na Moravě), *24. 5. 1683; † 4. 7. 1746. V seznamech uváděno jako rodiště Neustadt bez bližší specifikace.
- 8 Ioanes Columbanus (Holub, Holubář), Čech, Nová (dnes Mladá) Boleslav, * 12. 5. 1682; † 21. 2. 1745.
- 9 Martinus Faber, Čech, Botiensis (?), * 31. 10. 1631; † (datum neuvedeno) 1716; dle řádových seznamů pocházel z Tábora, narozen 4. 11. 1666, zemřel 31. 10. 1716. Tabulka je dosti poškozena, místo rodiště asi znělo (Ta)boriensis.
- 10 ? Čech ?, * 24. 4. 1685, † 22. 11. 1743; ani ze seznamů nelze zatím zjistit další údaje.
- 11 Matteus Pienitzka (Pěnička) Moravan, (Brno)-Řečkovice, * 16. 9. 1692; † 28. 11. 1766.
- 12 ?, † 22. 11. 1779. nelze blíže identifikovat.
- 13 ?, Čech, ? * 4. 8. 1668; † 12. 6. 1743; nelze blíže identifikovat.
- 14 Nápis nečitelný.

Na závěr musím konstatovat, že krypty jsou opět bez označení ukryty pod nově položenou podlahou chrámu. Udivuje skutečnost, že církevní orgány nevyužily rekonstrukce a otevření krypt k vytvoření seznamů osobností, spících svůj věčný sen v jednotlivých kryptách, a k umístění jejich jmen nad místy posledního odpočinku.

Literatura:

- D o s t á l, P., 1998: *Indicie starších staveb v kostele sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti. Ve službách archeologie I.* Brno, 67–70.
- H a n á k, K., 1936: *Protokol o otevření krypty v kostele sv. Františka Xaveského v Uherském Hradišti.* Archiv náleзовých zpráv Archeologického oddělení Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. Zde i krátká zpráva o otevření krypty v r. 1940.
- H a n á k, K., 1944: *Poznámky o záchranném výzkumu při výstavbě protiletckých krytů v letech 1943/1944.* Archiv náleзовých zpráv Archeologického odd. Slovákckého muzea v Uh. Hradišti.
- K o h o u t e k, J., 1999: *Průzkum barokních krypt v kostele sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti v roce 1998.* Slovákcko XLI, 147–166.
- P a v e l č í k, J., 1999a: *Nálezová zpráva o výzkumu kostela sv. Františka Xaverského v Uh. Hradišti.* Archiv náleзовých zpráv Archeol. odd. Slovákckého muzea v Uh. Hradišti.
- P a v e l č í k, J., 1999b: *Geofyzikální a archeologický výzkum kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti.* PV 1999 (Ve službách archeologie. II). Brno, v tisku.

PhDr. Jiří P a v e l č í k, CSc. (n. 1934), se ve svém odborném zájmu soustřeďuje na období eneolitu a středověkou archeologii.

Bericht über die Erforschung der Kirche des Heiligen Franziskus Xaverius in Ungarisch Hradisch (Uherské Hradiště)

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie bringt Grundinformationen über die Ergebnisse der geophysikalischen sowie archäologischen Untersuchungen der Pfarrkirche des Heiligen Franziskus Xaverius in Uherské Hradiště. Beide Aktivitäten wurden von der Rekonstruktion der Kirche nach deren Beschädigung durch Überschwemmungen von 1997 veranlasst. Die von der archäologischen Abteilung des Museums für die Mährische Slowakei durchgeführte Forschung konzentrierte sich auf die Krypten A, B, C. Alle waren ursprünglich mit Stelen überdeckt und befanden sich genau auf den von der geophysikalischen Untersuchung bestimmten Orten. Eine gründliche Untersuchung konnte nur in der Krypta A durchgeführt werden, die bereits 1936 geöffnet worden war. Deren zugemauerte Flügel konnte wegen Protest des geistlichen Verwalters nicht überprüft werden. In der Krypta B wurden 11 Verstorbene begraben. Die meisten wurden im südlichen Teil aufbewahrt, wobei im nördlichen Teil einzelne Sargdeckel mit Identifizierungsschildern lagen. In der Krypta C konnten nur Vermessungen und eine fotografische Grunddokumentation vorgenommen werden. Die eigentliche Ausräumung realisierten erst J. Kohoutek aus der Anstalt ÚAPP Brno und J. Langová aus dem Museum für Südmähren von Zlín. Weitere festgestellte Anomalien – vermutlich weitere Krypten, Grften und Überreste von Bürgerhäusern, auf deren Grundstücken die Kirche aufgebaut wurde, konnten wegen Protest der Kirchenverwaltung nicht erforscht werden. Die festgestellten Bauelemente, historische Erkenntnisse sowie das Komplex von Funden der materiellen Kultur werden in einer selbständigen, in Zusammenarbeit mit Historikern sowie Kunsthistorikern erfassten Studie veröffentlicht werden.

A Report on the Excavations of the Church of St. Francis Xaverius in Uherské Hradiště

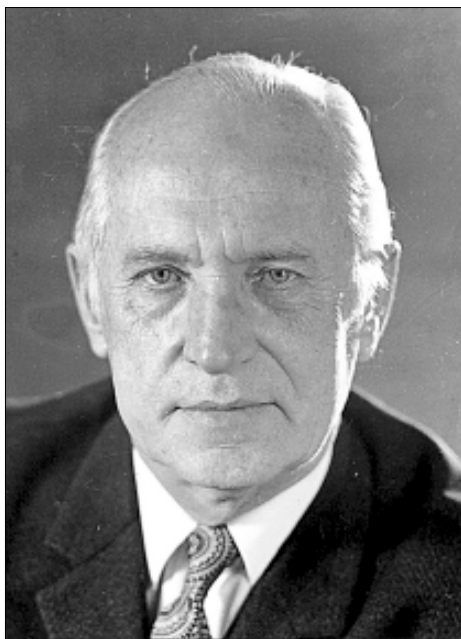
Abstract

This paper presents basic information on the outcomes of the geophysical and archeological investigations of the parish church of St. Francis Xaverius in Uherské Hradiště. Both researches were necessitated by the damages caused by the flood of 1997. The research was carried out by the Arche-

ological Department of the Museum of Moravian Slovakia in Uh. Hradiště and it concentrated on the crypts A, B and C. All three were originally covered by stelas and they were discovered in the locality exactly predicted by the conclusion of the geophysical research. A more detailed research could be carried out only in crypt A that has been accessible since 1936. Unfortunately, we could not verify the sealed-up east wing of this crypt because of the resentment on the part of the pastor. There were 11 corpses in crypt B. Most of them were placed in the southern part of the cell. In the northern part there were coffin-lids with identification cards. In crypt C we could only carry out measuring and basic photographic documentation. The clearing itself was realized by J. Kohoutek from ÚAPP Brno and J. Langová from the Museum of Southeast Moravia in Zlín. Other detected anomalies - probably some more crypts, tombs and remnants of burghers' houses that lie at the foundations of the church – could not be explored because the church authorities disagreed. The surveyed construction elements, historical information and a collection of findings of material culture will be published in a separate paper in cooperation with historians and art historians.

VILÉM HRUBÝ 1912–1985

Dne 23. září uplynulo 15 let od úmrtí významného archeologa, slavisty, objevitele velkomoravské architektury, profesora PhDr. Viléma Hrubého, DrSc. Nejprve učitel, posléze kustod Slovákého muzea v Uherském Hradišti, od roku 1948 vedoucí archeologických výzkumů ve Starém Městě a okolí, vědecký pracovník Moravského muzea v Brně. Ještě stále mají ve všech knihovnách významných vědeckých institucí své místo jeho knihy „Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách“ a „Staré Město. Velkomoravský Velehrad“, stále vzpomíná mnoho současných archeologů na jeho přednášky o terénní teorii a praxi v archeologickém semináři brněnské univerzity, stále je ve staroměstském Památníku Velké Moravy ke shlédnutí jeho poslední výstava o velkomoravském Starém Městě.

Vilém Hrubý odešel náhle, nečekaně, od neuklizeného pracovního stolu. Jsem rád, že se mohu považovat za pokračovatele v jeho díle.

Bližší k osobnosti Viléma Hrubého viz Marešová, K., 1972: *Jubileum Viléma Hrubého*. ČMM-VS LVII, 5–16. Galuška, L., 1996: *Za Vilémem Hrubým*. ČMM-VS LXXXI, 206.

Luděk Galuška

ZEMŘEL LUBOMÍR EMIL HAVLÍK

Ve věku nedožitých 75 let zemřel dne 5. března 2000 Lubomír Emil Havlík. Tento významný český a moravský historik odešel doslova uprostřed rozdělané práce, neboť při přednášce v Moravském zemském muzeu v Brně jej postihla náhlá srdeční slabost, ze které se jeho organizmus už nevzpamatoval.

Lubomír E. Havlík se narodil 30. srpna 1925 ve Znojmě, kde také vychodil obecnou školu a začal studovat gymnázium. Po válce se Havlík přihlásil ke studiu filozofie a angličtiny na Masarykově univerzitě v Brně, navštěvoval i přednášky z prehistorie a historie. Po ukončení studia se v r. 1950 vrátil do Znojma a začal vykonávat pedagogickou praxi. Netrvalo to dlouho, neboť z politických důvodů (byl národní socialista) s ním byl ukončen pracovní poměr. V roce 1952 při zaměstnání dokončil studium historie a prehistorie a získal doktorát. V letech 1953 až 1956 vedl knihovnu Umělecko-průmyslového muzea v Brně a pak až do své smrti pracoval ve Slovanském ústavu. V roce 1959 získal Lubomír E. Havlík hodnost kandidáta historických věd, v roce 1978 se na filozofické fakultě brněnské univerzity habilitoval (od 70. let přednášel *Dějiny Byzance a Slovanů ve středověku*), vědecké hodnosti doktora historických věd dosáhl v roce 1987.

V tisku se první Havlíkovy práce začaly objevovat od poloviny 50. let. Čítají cca 350 studií a monografií, které lze rozdělit do tří hlavních skupin. První je spojena s dějinami jednotlivých slovanských státních útvarů a národností. Druhá zachycuje historický vývoj středověké Moravy s těžištěm v době Velké Moravy, a konečně třetí je svázána s otázkami etnogeneze Slovanů a geneze feudální společnosti a státu ve slovanském prostředí. K zásadním Havlíkovým pracím patří publikace *Starší Slované v rakouském Podunají v době od 6. do 12. století* (1963), *Velká Morava a středoevropští Slované* (1964), *Morava v 9.–10. století* (1978), *Slovanské státní útvary raného středověku* (1987) a *Kronika o Velké Moravě* (1987). Jako hlavní editor se významně podílel na vzniku pětisvazkové publikace *Magnae Moraviae fontes historici* (1966–1977), jež je považována za jedno ze stěžejních pramenných děl našich časných dějin. Havlík byl také autorem

historické části známé výstavy Velká Morava, která poprvé světu představila bohatství Starého Města, Mikulčic a dalších velkomoravských hradišek.

Lubomír E. Havlík se na platformě promoravských stran a hnutí zapojil i do politického dění (už v r. 1968 se stal členem Společnosti pro Moravu a Slezsko). Výrazněji se však profiloval až po roce 1989, kdy několikrát kandidoval do Poslanecké sněmovny PČR. Stál také u zrodu Moravskoslezské akademie pro vědu, vzdělání a kulturu a předsedal Moravskému národnímu kongresu. Toto Havlíkovo politické a výrazně moravistické zaměření se do značné míry projevilo i v jeho publikační činnosti v 90. letech 20. věku. Tituly jako *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů* (1994), *Moravské letopisy* (1994), a především *Život a utrpení Rostislava, krále Moravanů* (1999) už ovšem nedosáhly té kvalitativní úrovně jako jeho dřívější práce z 60. až 80. let. I přesto patří Lubomíru E. Havlíkovi významné místo nejen v české a moravské historiografii, nýbrž i v té evropské. V jeho osobě odešla významná osobnost naší vědy.

Luděk Galuška

BOHATSTVÍ DÁVNÝCH KULTUR

Z dějin mladší a pozdní doby bronzové

(Autorská výstava archeologů Slováckého muzea Mgr. Miroslava Vaškových a Mgr. Dany Menouškové ve dnech 8. 6.–15. 10. 2000)

Symbolická a výtvarnými prostředky ztvárněná cesta provázela po čtyři letní měsíce návštěvníky Slováckého muzea málo známou epochou naší pravěké historie. Doba bronzová, kterou výstava představila, zahrnovala poměrně dlouhé a dosti převratné období asi 1200 let, které se objevem nové slitiny mědi a cínu – bronzu – postaralo o obrovský rozvoj technických možností člověka. Tento zrychlený vývoj se samozřejmě odrazil i v úrovni a bohatství tehdejších kultur. Rostoucí koncentrace prostředků vyvolávala potřebu vzniku opevněných a chráněných míst, kam se soustřeďovala řemeslná výroba, obchod, ale i společenské dění. Lesk krásných šperků, umné zbraně i překvapivě dokonalá keramika pak provázely mnohé představitelky rodu i na jejich pouti světem mrtvých.

Všechno to bohatství a sláva tedy vznikly právě díky bronzu. Pomyslné putování dobou bronzovou tak nemohlo začít nikde jinde než právě zde. U dolů, v nichž se primitivními

prostředky dobývala ruda, kde si pravěcí horníci svou namáhavou práci ulehčovali využitím síly ohně, který horninu výrazně zahřál, a vody, jež horninu prudce zchladila tak, že ta následně popraskala a byla snáze dostupná.

Získané suroviny se pod rukama šikovných slévačů a kovářů měnily v nepřebernou škálu ozdob, nástrojů, ale i zbraní a dalších předmětů, které v reprezentativním výběru představily i čtyři svým významem region přesahující depoty: sklad převážně ozdob a zlomků ze Sazovic

na Zlínsku, unikátní ve svém celku 60 kg vážící depot z Polešovic a dva depoty šperků a nástrojů z Drslavic. Pro úplnost je třeba dodat, že výstava představila široké veřejnosti i rozsáhlý keramický sklad z Moravského Písku.

A zatímco oko odborníka jistě rádo spočinulo na prezentovaných depotech, ostatní návštěvníci a především děti si nenechaly ujít prohlídku zrekonstruovaného pravěkého obydlí a k němu přiléhajícího dvora s postavou pravěké "hospodyně". Přízní návštěvníků se ovšem těšila bohatě oděná kněžna z doby bronzové, výtvarný koutek a postava kováře u modelu pravěké pece. Speciálně pak pro děti bylo určeno i tvarování nádob, které si mohly zkusit pod odborným vedením keramičky.

Byl to právě tento interaktivní přístup k divákům, který si výstava vytkla za cíl, když poněkud chladné a odtažitě předměty naší dávné minulosti představovala v širších kulturních a prostorových souvislostech a zasazovala je tak do života pravěkých obyvatel Evropy a to takovým způsobem, aby si na ně návštěvníci mohli přímo sáhnout. Díky hojnosti barevných reprodukcí, zajímavému výtvarnému řešení a celé řadě modelů a replik, které pravěký svět zhmotňovaly trojrozměrně, se totiž podařilo poutavým a přitom i naučným způsobem provést zájemce o historii světem pravěkých kovářů a jiných řemeslníků, představit způsoby bydlení i charakter klimatu a osídlení této části Moravy. Také ovšem přiblížit zručnost pravěkých lidí, jejich běžný denní život a starosti o obživu, ale i jejich složitý duchovní svět odrážející se například ve spleťtých náboženských a symbolických představách či v promyšleném a zároveň dosti uniformním způsobu pohřbívání.

Dana Menoušková

VÝZKUMY – AUSGRABUNGEN

1993–1998. Brno 2000. Ústav archeologické památkové péče, 263 s.

Reprezentativní publikace Ústavu archeologické památkové péče v Brně (dále jen ÚAPP) vznikla za redakčního přispění ředitele ústavu Miloše Čižmáře a jeho spolupracovníků Kateřiny Geislerové a Josefa Ungera. Po dlých příspěvcích shrnujících v podobě článku (např. v Pravěku-Nové řadě a v posledních dvou letech také ve formě samostatných Výročních zpráv) vždy právě uplynulý rok vyšla nyní neobvyklá, přehledná a svým názvem jednoznačně obsah

vystihující monografie, bilancující činnost zmíněné organizace od doby jejího založení po rok 1998.

„Výzkumy“ jsou velmi logicky členěny na kapitoly odpovídající jednotlivým chronologickým úsekům pravěku. A standartní je i bohatá obrazová a fotografická dokumentace. „Nadstandartním“ a jistě vítaným příspěvkem jsou kresebné rekonstrukce většinou od Petra Kose, doprovázející řadu textů. Jeho jednoduché kresby jsou o to cennější, že atraktivním způsobem zhmotňují terénní archeologickou situaci do poněkud „lidštější“ popularizační podoby toho či onoho předmětu či objektu. Vhodně tak doplňují vlastní dokumentační a terénní záběry a také fundovaně a přitom přístupně psaný text, který vychází z terénních zkušeností jednotlivých specialistů na dané období, jejichž profesní dráha byla či je s ÚAPP spjata. Proporční zastoupení jednotlivých období je přitom zhruba stejné a koresponduje tak s terénními aktivitami ústavu, který se nevyhýbá ani výzkumům z období paleolitu. Přesto nejrozsáhlejší je pochopitelně část věnovaná středověku a novověku, která je také dále členěna na další témata (hrady, města, vesnice, kláštery a kostely). Výzkumnou práci ÚAPP si ovšem nelze představit také bez letecké prospekce neodmyslitelně spojené s postavou Miroslava Báčka. Jí je věnována poslední, bohatě obrazovou přílohou doplněná kapitola dokumentující velmi názorně přínos této vědní disciplíny.

Ačkoli každá z částí je dílem jiného odborníka je všem společná osnova, kterou příspěvky dodržují. Také díky tomu pak publikace poskytuje velmi rychlý, prvotní přehled o nových objevech z určitého období, kterážto informace je jistě velmi vítaná. S ohledem na abecedně řazený katalog není ale ani obtížné udělat si představu o výzkumných akcích v určitém regionu. Informace jsou přitom nanejvýš stručné a věcné, což ocení obzvláště studenti, kterým se tato publikace může stát doplňkovým pramenem studia. Zvlášť pro ty mladší z nich pak budou již zmíněné kresebné rekonstrukce značně přínosné. Přestože se autorskému kolektivu nepovedlo vyvarovat se drobných překlepů a grafických chyb, je text psán velmi čtivě a vyváženě. K dobré kvalitě knihy přispívá i cizojazyčné resumé a již zmíněný abecedně řazený katalog prozkoumaných lokalit se vzorně typizovanými, heslovitě uspořádanými údaji o lokalitě, ovšem i věcný rejstřík. Zatímco následně za ním řazená chronolo-

gická tabulka jednotlivých kultur se svoji jednodušeстью naopak hlásí spíše k „prostšímu“, studijnímu a ryze popularizačnímu charakteru.

Svým charakterem u nás neobvyklá profilmová publikace jedné instituce, kterou ÚAPP navázal na dosavadní stručné zprávy, je tak zajímavým a podnětným krokem, hodným následování i u jiných institucí.

Dana Menoušková

Idzi Panic: OSTATNIE LATA WIELKICH MORAW (POSLEDNÍ LÉTA VELKOMORAVSKÉ ŘÍŠE)

Katowice 2000. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 239 s.

Než přejdu k vlastní informaci o nové knize, chtěl bych alespoň v krátkosti představit autora. Idzi Panic je profesorem dějin středověku na katedře historie Slezské univerzity v Katovicích. V současnosti přednáší i na katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě.

Studii rozčlenil autor mimo úvod, bibliografii (použitá literatura a prameny), jmenný index, lokální rejstřík a resumé do pěti hlavních kapitol.

1) Znamiona potęgi. Polozienie polityczne Państwa Wielkomorawskiego i jego władzy Świętopelka w latach osiemdziesiątych IX. wieku. (Příznaky moci. Politická pozice Velkomoravské říše a jejího panovníka Svatopluka v 80. letech IX. stol.)

2) Granice i terytorium Państwa Wielkomorawskiego w dobie poprzedzającej jego upadek. (Hranice a územní rozsah Velkomoravské říše v době předcházející její úpadek.)

3) W obronie suwerenności. Położenie polityczne Państwa Wielkomorawskiego u schyłku życia Świętopelka. (Obrana suverenity. Politické postavení Velkomoravské říše na sklonku Svatoplukova života.)

4) Zmierzch potęgi. (Soumrak moci.)

5) Losy polityczne Moraw do połowy X. wieku. (Osudy Moravy do poloviny X. stol.). V úvodní kapitole věnuje autor pozornost dosavadní literární produkci, která byla vydána na Moravě (mimo jiné Havlík, Zástěra), v Polsku a na Slovensku. V další analyzuje studii M. Eggerse: Das „Grossmährische Reich“. Realität oder Fiktion (Stuttgart 1995) a odmítá řadu jeho názorů. Na závěr úvodu formuluje autor pět okruhů problémů, které se kryjí s tématy jednotlivých kapitol jeho studie.

V první kapitole se I. Panic zabývá postave-

ním Velké Moravy (VMŘ) a Svatopluka vůči Karlu III. – Tlustému. Zcela právem usuzuje, že termín Velká Morava náleží až státnímu útvaru, kterému vládl Svatopluk. Setkání u řeky Tula (na hoře Comianum/-o, v prostoru Vídeňského lesa) interpretuje I. Panic jako hold panovníka nezávislého na východodofranské říši. Je to hold suveréna římskému císaři – nejvyššímu představiteli celokřesťanského universa, k němuž se i VMŘ hlásila. Tento hold podle autora uvedl Svatopluk mezi nejváženější muže (dostojníky) po císaři v podunajské Evropě. Jeho postavení dokládá např. fakt, že se pod jeho ochranu uchýlili přední franští feudálové v čele s Arnulfem, když se dostali do sporu s císařem. Obracel se na něj i papež a žádal ho, aby vyvinul vliv na franského krále (tehdy již Arnulfa), aby plnil jednu ze svých základních povinností – ochranu křesťanstva. Svazek mezi panovníkem VMŘ a císařem nebyl lenní. Končil smrtí jednoho z nich. Nástupci mohli, ale nemuseli „hold“ obnovit. Od roku 884/885 se začalo pro stát Moravanů používat termínu VMŘ a Svatopluk v téže době získal královský titul.

Domnívám se, že s těmito závěry autora lze souhlasit. Přínosná je zejména jeho interpretace holdu na hoře Comianum, neboť až do nedávna část badatelů toto setkání ignorovala, zatím co jiní ho považovali za doklad přijetí lenních závazků.

Ve druhé kapitole (Územní rozsah) se autor nejprve pokouší stanovit rozsah státního útvaru, který převzal Rostislav po Mojžírovi (I). Ten patrně zaujímal oblast povodí Dyje a Moravy. Rostislav nejprve anektoval (po vypuzení Pribiny) Nitransko, později zasáhl jeho „stát“ až do Potíší. Za Svatopluka se Morava rozšířila do Panonie (území pod vládou Kocela) a připojila oblast obsazenou českými kmeny. VMŘ patrně navázala spolupráci i s polabskými Slovy.

Autor jako neopodstatněnou odmítá tezi, že původní „krystalizační“ centrum moravského státu musíme hledat v Potíší, z něhož se Morava postupně šířila na západ. Archeologické i písemné prameny tento názor bezpečně vyvracejí. S tímto tvrzením I. Panice lze souhlasit. Rovněž odmítnutí názoru, že v rukách Svatoplukových se nacházela celá Panonie – včetně území mezi Dunajem a dolním tokem Tisy, odpovídá skutečnosti. Alföld asi skutečně nebyl součástí VMŘ. Naproti tomu oblast mezi Balatonským a Nezáderským jezerem kníže Kocel spojil s osudy teritoria, nad nímž držel vládu velkomo-

ravský král a které tvořilo základ panonské arcidiecéze. Ovšem jak velká byla jeho závislost na „centrální vládě“, autor neuvádí. Zřejmě se nejednalo o lenní vazbu, ale o období „holdu“, jímž byl spojen Svatopluk s císařem.

Při řešení otázky posunu VMŘ směrem na sever se dostal I. Panic do rozporu s názory převládajícími u odborné veřejnosti. Odmítl totiž možnost obsazení Horního Slezska, Holasicka a území Vislanů (Malopolsko) Svatoplukem. Připustil pouze, že kníže Vislanů přijal křest z rukou Metodějových. Tento akt podle něj však nesouvisel s dobytím vislanského území a obsazením Krakova velkomoravskými vojsky. Uvedená teze kontrastuje s výsledky terénních výzkumů archeologů, např. J. Szydlowski (1974, ad.) dává zničení holasických hradisk na Odře a hradisk na Těšínsku do souvislosti s vpádem velkomoravských vojsk. Obdobnou situaci zjištil i Pavel Kouřil (1994 ad.) na hradisku Podobora v Chotěbuzi v Českého Těšína. Podle autora lze dokonce v archeologickém materiálu prokázat hiát mezi starší fází osídlení (do Svatoplukova vpádu) a znovuosídlení hradiska na počátku X. stol. I. Panic si je tohoto rozporu vědom a snaží se ho překlenout tvrzením, že hradiska mohla být zničena z jiného důvodu. Neuvádí však příčinu a nevyrovnal se s faktem, že všechny opevněné body byly zničeny prakticky současně. Jak ukázal archeologický výzkum, ušla na sledovaném území zkáze pouze hradiska v Hradci nad Moravicí a na Landeku u Petřkovic, která se považují (Pavelčík 1991) za předsunuté, strážní body Moravanů, což I. Panic neuvádí. Aby nezpochybnil svou tezi, klade autor vznik staroslovanského kostelíka na Wawelu až na počátek X. stol. a ne do druhé poloviny IX. stol., jak bylo dosud zvykem. Ve své práci neglosuje ani nález velkého depotu železných sekerovitých hřiven, o němž se soudí, že představuje připravený, ale již neodslaný tribut centrální vládě na Moravě.

Na mapce č. 3 překvapí čtenáře průběh jižní hranice VMŘ v dnešním Dolním Rakousku. Všeobecně se soudí, že se dotýkala Dunaje. I. Panic ji klade do prostoru mezi Dyjí a Dunajem. Co jej k tomu vedlo a podle jakého pramene ji stanovil, neuvádí. Na druhé straně patrně lze souhlasit s jeho názorem, že severní část území dnešního Horního Slezska a především Dolní Slezsko ležely již mimo hranice VMŘ. Ta rovněž asi neměla kontakty s kmenovým svazem Lędzian, tj. „státním útvarem“ slovanských kmenů, sídlících východně od území Vislanů (Dukla a dále na vý-

chod). Autora k této tezi přivedla úvaha, že v žádném z moravských a později ani českých písemných pramenů se jméno Lędzianů neobjevuje. Naproti tomu u Maďarů se dochovalo dodnes v podobě Lengyel (Lendel) = Polák, Polsko. Rovněž ve staré ukrajinštině byl tento název znám.

Územní rozsah VMŘ činil podle autora 200–220 000 km² a sídlilo na něm 1 000 000 až 1 000 000 obyvatel. Mobilizační potenciál se podle autora čerpal z vlastní Moravy, Slovenska (Nitranská), Potíší a z Kocelovy části Panonie. Na těchto územích sídlilo cca 750 000 duší, z nichž mohl povolát Svatopluk do zbraně tak silné vojsko, jakým nemohl nikdy disponovat východofranský vládce. Podle I. Panice (a lze s ním v podstatě souhlasit) byl tento fakt základem moci a síly VMŘ a krále Svatopluka na sklonku IX. stol.

Ve třetí kapitole nazvané „Úpadek“ se autor zaměřil na druhou polovinu 90. let IX. stol. Již roku 892 se naposledy pokusili vládci Východofranské říše o podrobení VM. Jejich záměr neuspěl. Za krátko na to zemřel Svatopluk, jenž se na sklonku svého života pokusil (podle autora) o reformu nástupnického systému na základech, jejichž období lze přirovnat k pozdějšímu seniorátu. Pokus nedosáhl naplnění a spory o dědictví vyvrcholily rodinnou válkou mezi jeho potomky. Podle autora nelze v současnosti rozhodnout, zda posun maďarských kmenů byl jiskrou, která zažehla válečný požár, nebo doutnající konflikt urychlil. Z rodinných rozbrojů vyšel vítězně Mojmír II. Krajina však byla vyčerpána ekonomicky i demograficky. Přesto stále měla ještě dostatek sil, aby budila respekt sousedů např. Frankové se neodvážili VMŘ napadnout, i když je o to poražení bratří Mojmíra II žádali. Za příznak oslabení můžeme ale považovat vyvázání Čechů (895) ze svazku VMŘ.

V dalším textu odmítá I. Panic dosud převládající názor, že úpadek VM nastal následkem úderu Maďarů, kteří od příchodu do Panonie byli v nepřátelském vztahu k VMŘ. Ve výkladu své teze vychází z poznatku, že např. ještě roku 901 bojovali Maďaři a Moravané společně proti Východofranské říši. Maďaři nezničili a nikdy neobsadili vlastní Moravu a to ani v průběhu válečných událostí v roce 902. Toto nepřátelství vyvolal podle I. Panice neočekávaný spojenecký protimaďarský svazek s Bavorsy. Autor považuje uvedený pakt za zásadní strategický omyl Mojmíra II. Díky pásmu silně opevněných hradisk a měst se mu sice podařilo uchránit vlastní

Moravu před anexí. Vyplenění neopevněných sídlišť (vesnic) vyčerpalo VM hospodářsky a připravilo ji o významnou část lidského potenciálu. Příčinou tohoto neuváženého činu bylo obsazení Nitranska Maďary na sklonku roku 901 (autor bohužel neuvádí, co tuto anexi vyvolalo) a mylný předpoklad, že Frankové budou schopni porazit před nedávnem do Podunají proniknuvší nomády. Na základě těchto faktů vyslovil I. Panic tezi, že válečné události z roku 902, a ne bitvu r. 907 u Brazalauspurc-u/Bratislavy, musíme považovat za konec (kres) VMŘ. Bitva u Brazalauspurc-u měla daleko větší důsledky pro Maďary a Východofranský stát. Prvně jmenovaní ubránili území své nové vlasti (Panonie včetně Slovenska) a druzí Panonii navždy ztratili.

Ve čtvrté kapitole „Soumrak moci“ se I. Panic zabývá děním na Moravě na počátku X. stol. Správně předpokládá, že po roce 902 zde nezauznaná státní organizace. Vyslovil i domněnku, kterou nelze doložit, že si stávající území rozdělili synové Mojžíry II. mezi sebou, resp. že vláda přešla do rukou potomků bývalých kmenových vůdců. Za nepřímé důkazy tohoto tvrzení považuje prokazatelné sňatky potomků maďarského Arpáda s dětmi Mojžíry (II). Podle autorova názoru přetrvala na Moravě jistá forma samosprávy (vlády) až do roku 955, tj. do bitvy u řeky Lechu. Na základě pramenů, které měl autor k dispozici, lze v daném období (první polovina X. stol.) pozorovat nezávislost na Čechách i na uherském státu. V žádném případě se na území Moravy nenacházela vojska žádného z nich. Nelze vyloučit jistý politický „protektorát“ Uhrů nad moravskými knížaty. Dokladem samostatnosti vlastní Moravy minimálně do třetí čtvrtiny X. stol. je i nepřerušovaná existence vlastní církevní správy.

Archeologické nálezy bezpečně dokládají, že v letech 902–955 na Moravě nezauznaná hospodářský život. Autor správně poukazuje (kap. 5) na fakt, že správní a obchodní centra se posunula od hranice s uherským státem na sever a severozápad – Olomouc, pak i Brno. Jeho tezi by potvrdila i zpráva z dosud neuváženého díla J. A.

Komenského „De antiquitatibus Moraviae“, kterou čerpal z dnes ztracených pramenů. Komenského zprávu známe díky citaci Pešíny z Čechorodu v „Mars Moravicus“. Podle ní povolali Moravané na stolec ve 40. letech X. stol. syna kyjevského knížete jménem Oleg. Pro naprostou neschopnost ho však po 4 letech vypudili.

V polovině X. stol. podlehl stát Moravanů ničivému otřesu, který lze pozorovat i na vývoji obou nově ustavených centrech (sic!). Jeho příčinou byla, dle autora, porážka Maďarů na řece Lechu. S názorem I. Panice lze souhlasit, unikl mu ale fakt, že spojencem císaře Oty I. v bitvě u Lechu byl i český kníže Boleslav I. Přitom ve vlastní bitvě bojoval jen symbolický kontingent českých vojsk. Boleslav s hlavní silou v samostatné akci někde v jižních Čechách nebo na jižní Moravě rozdrtil druhý „zajišťovací“ maďarský proud. V jeho rámci patrně bojovaly i moravské sbory, pokud vezmeme v úvahu tvrzení, že Morava žila v této době pod jistou uherskou patronací.

Závěrem I. Panic vyslovuje přání, aby se další badatelské úsilí o dějinách Moravy soustředilo na druhou polovinu X. stol. (po r. 955), která v současnosti představuje nejtemnější etapu v historii země.

Co říci na závěr? Studie I. Panice poskytuje netradiční pohled na období vlády krále Svatopluka a jeho potomků. Je to pohled z druhé strany hranice, který je oproštěn od romantických a „vlasteneckých“ nánosů, které se přes veškerou snahu občas objevují v názorech badatelů ze střední Evropy, především z území, jichž se historie VM dotkla. Jak jsem se pokusil ukázat, nevyhnul se jim zcela, v pasáži o vztahu Vislanů a VM, ani I. Panic. I přes tento fakt a další drobné nepřesnosti, na něž čtenář při podrobném studiu Panicovy knihy narazí, se domnívám, že tato přispěla k lepšímu poznání posledních desetiletí života VMŘ, její agonie i prvních krůčků nového státního útvaru, jehož završením bylo ustavení markrabství Moravského.

Jiří Pavelčík

HISTORIE

„CAPELLA MORAUORUM“ A „TEMPLUM SUB TITULO S. CLEMENTIS“

Robert Snášil, Uherské Hradiště

Díličí zápisy v písemných pramenech lokální provenience (*Liber negotiorum civitatis Hradistiensis* k r. 1370–1371, Činžovní registra ke kostelu sv. Jiří v Hradišti k r. 1457, 1459–1460, Vizitační relace z r. 1652) uvedené do vzájemných korelací i s výsledky archeologického výzkumu v lokalitě Uherské Hradiště-Rybárny, podporují reálně podložené předchozí autorovy závěry (srv. „Grad Morava“ ve sborníku „Velká Morava mezi východem a západem“) o ztotožnění hlavního města jménem Morava s velkomoravskou staroměstsko-uherskohradištskou aglomerací 9. století.

Příspěvek je druhou částí studie „Grad Morava“ publikované v roce 2000 ve sborníku konference věnované 50. výročí objevu velkomoravské sakrální architektury ve Starém Městě „Na valách“ v roce 1949. Tato integrační část nemohla být do sborníku „Velká Morava mezi východem a západem“ pojata z prostorových důvodů. Po dohodě s redakcí je publikována v tomto svazku sborníku „Slovácko XLII/2000“.

A. Činžovní registra

Před časem byla odborná veřejnost upozorněna na písemný pramen vrcholně středověkého stáří,¹ část jehož obsahu by mohla mít věcný vztah k tematice gradu-města Morava (Snášil 1990, 266). Vznik pramene souvisí nepochybně s potvrzením inkorporace² chrámu sv. Jiří v (Uherském) Hradišti roku 1450 papežem Mikulášem V. ke klášteru na Velehradě, čímž vyhověl předchozí žádosti tamního cisterciáckého konventu (Verbík 1981 B, 136). Registra vznikla totiž právě v onom roce 1450 a byla vedená a psaná jazykem latinským do roku 1460 včetně kostelním hospodářem jménem Fegus. Ten byl nejspíše německé národnosti (vždyť ještě roku 1466 obsadil klášter místo hradištského plebána knězem Mikulášem rovněž německé národnosti; Verbík 1981 B, 137), náležel ke vzdělanější části příslušníků konventu (znalost písma, latiny, vedení účtů apod.) a za sídlo mu sloužil tehdy ještě zchátralý dům správce kostela sv. Jiří nacházející se v jeho bezprostřední blízkosti.

V registrech třikrát čteme „capella Morauorum“.³

K roku 1457: Item dedi pro clavvlis magnis ij^{os} grossos sicut debent asseres aplicare uel acutere in capella kusne uel Morauorum (fol. 24).⁴

K roku 1459: Item dedi friczoni campentario ij^{os} grossos sidut reformauit tecta in capella Morauorum et in ecclesia magna (fol. 49).⁵

K roku 1460, co se vybralo: dominica in Magna Ecclesia secunda in quadregesima et in capella Morauorum nihil quia prius finiuit predicacionem neglexi (fol. 57).⁶

Z jiných míst zápisů v registrech i městské knize⁷ plyne ztotožnění termínu „kusne“ s osobním jménem Kusna, příslušníkem významného majetného hradištského rodu Kusných z 1. až počátku 2. poloviny 15. století. Z nich Petr je nesprávně pokládán na základě zápisu z roku 1457 za fundátora kaple v chrámu sv. Jiří (Procházka–Sulitková 1986, 30, 33, 36, 61, 63).

Druhý objekt – capella Morauorum – analogicky podle osobního jména ztotožnit se jménem konkrétní osoby nemůžeme, protože jméno Moravan souvěké, předchozí, ani pozdější prameny neznají. Naopak ve vztahu k zápisům „capella Morauorum“ z roku 1459 a 1460 se jméno Kusna rovněž již neopakuje. Uvedené indicie podle mého soudu podporují názor o existenci dvou rozličných, samostatně stojících církevních objektů. A tak na otázku, co se skrývá pod opisem, hledíme vysvětlení jiné nežli tkvící v osobním jménu.

Prvotní klíč k uspokojivému řešení nabízejí samotné opisné formulace použité kostelním hospodářem Fegusem. Ten nepochybně znal patrocina jednotlivých sakrálních objektů. Vyplývá to z jeho funkční pozice i registrací hradištských procesí do Starého Města, která byla příčinou, proč se ve dnech konání procesí v městě Hradišti žádné milodary nevybraly, neboť hradištské svatyně byly uzavřeny. Při procesích do Starého Města Fegus obvykle jmenuje patrocinium té které staroměstské svatyně (Michal, Vít, Jan), do nichž jednotlivá procesí Hradišťanů směřovala. Často však i jen obecně konstatuje, „konalo se procesí do Starého Města“ bez bližšího udání cíle procesí. To můžeme připsat možná na vrub jeho jisté nedbalosti, spíše ale okolnosti, že podrobnější údaj o cíli nebyl pro vybírání milodarů u sv. Jiří a jinde ve městě Hradišti vůbec podstatný, nehledě na to, že činžovní náležitosti týkající se staroměstských kostelů byly mimo okruh jeho kompetencí. Fegus znal i patrocinium chrámu sv. Jiří, protože je uvádí vždy v záhlaví seznamů k jednotlivým rokům.

Přesto chrám v letech 1459 a 1460, ale i jiných, neuvádí patrociniem, ale opisem „eclesia magna“ a „Magna Ecclesia“. Tedy nepochybně tak, jak bylo obecnou zvyklostí mezi Hradišťany, označovat svůj veliký, tj. ve městě hlavní kostel. Analogicky, v souladu s tradiční zvyklostí, označoval opisem nejinak i oba další sakrální objekty. Kapli Kusny podle osobního jména, kapli Moravanů (podle čeho?) přesto, že mu patrocina, podobně jako ve Starém Městě nebo chrámu sv. Jiří v Hradišti, byla rovněž nade vší pochybnost známá. Nám nezbyvá nežli se pokusit nejprve oba objekty ztotožnit s tehdy k Hradišti příslušejícími sakrálními objekty a identifikovat tak jejich patrocina.

B. „Capella kusne“

Údajně předchozí minimální využití Činžovních register historiky pro poznání dějin chrámu sv. Jiří a Hradiště jako města vůbec způsobilo, že s Kusnou jako fundátorem se v historické literatuře setkáváme poprvé až v roce 1986 v níže citované monografii spoluautorů, kteří rejstřík platů ke kostelu sv. Jiří v podstatě, jak sami uvádějí, sice využili poprvé, avšak aniž by podle mého mínění vyčerpali jeho vypovídací schopnosti (Procházka–Sulitková 1986, 5). Proto nepřesně mohli pokládat i Petra Kusnu za fundátora jedné z kaplí u sv. Jiří – vždyť rejstřík platů se vztahoval k tomuto kostelu – aniž by zároveň hlouběji zkoumali možnost vztahu z roku 1457 k jinému sakrálnímu nežli svatojiřskému církevnímu objektu. Přitom tento jinaký vztah byl částečně ověřitelný i z jiných již tehdy přístupných pramenů a dokonce i stávající historické literatury, totiž fakt, že vesměs známá jména fundátorů vztahující se k fundátorům oltářů u sv. Jiří nezahrnují jméno Kusna ani v 15., ani počátkem následujícího věku.⁸ (Fišer 1921, 120–124; Verbík 1981 A, 97; 1981 B, 137; Hosák–Zemek 1981, 177 apod.) Kusna tedy nemohl být fundátorem některé z kaplí v chrámu u sv. Jiří.

Souvislost mezi Fegusovým zápisem „capella kusne“ z roku 1457 a špitálním kostelíkem či kaplí zasvěcenou sv. Alžbětě Durynské byla ozřejměna až diskusí mezi mnou a J. Čoupkovou ze dne 29. 9. 1999. Ve svorníku křížové klenby původního presbyteria kaple je umístěn „štítek se znakem a nápisem hosna psaným gotickou frakturou“ (A. a V. Jůzovi, 1958, 16). A právě onen nápis čtený Jůzovými „hosna“, a po mém pátrání po významu výrazu „kusne“ z Činžovních register, přečetla J. Čoupková zcela nově gotickou frakturou ve štítku svorníku zaznamenané jméno původního fundátora jako „kusna“ – Kusna⁹ a vrátila mu tak jeho historickou vypovídací hodnotu. Nápis byl ztotožněn se jménem známé historické osobnosti, nepochybně fundátora špitální městské kaple sv. Alžběty. S tímto kostelíkem a patrociniem ztotožňuji potom i Fegusův opis „capella kusne“ z roku 1457.

Historický dosah rozluštění nápisu: V souvislosti s tím, co je o rodu Kusných z písemných pramenů známo, kaple sv. Alžběty spolu se špitálem nemohla být založena roku 1370, jak na základě zápisu v Liber negotiorum spoluautoři soudí (Procházka–Sulitková 1986, 56–66): 1. Datum není datem založení, ale pouhého pozdního zápisu do městské

knihy. 2. Zápis se netýká alžbětinské kaple, ale zcela jiného sakrálního objektu, předměstské špitální kaple vícečetného patrocina, které alžbětinské nezahrnuje. 3. Městská špitální kaple sv. Alžběty nemohla být založena roku 1370, neboť ve 14. století se žádný z Kusnů dosud v písemných pramenech neuvádí. Mohla být založena nejčasněji až někdy počátkem 15. století, spíše však o něco později.

Dodnes stojící kaple se nacházela vedle Staroměstské brány. Byla přichýlená severní podélnou zdí lodě těsně k vnitřku městské hradby, jak vypovídají detaily zachovaných mladších kartografických pramenů barokního stáří. Kaple, nacházející se v dnešní Vodní ulici, při níž byla rovněž po mnoha přestavbách dodnes stojící budova bývalého špitálu, sloužila zároveň v počátcích i jako hrobka, mauzoleum Kusných. O tom nejlépe vypovídá do roku 1984 naprosto neznámá orientovaná středová zaklenutá krypta se zazděným vchodem. Byla objevena pod podlahou lodě kaple při stavebně statických úpravách objektu a prozkoumána autorem a J. Novotným. Obsahovala volně uložené skelety tří dospělých jedinců bez rakví a zbytky růženců se dvěma přívěsky – agnůstky.¹⁰ Historické prameny existenci krypty nezaznamenávají.

C. „Capella Morauorum“

1. Ztotožnění

Pokusme se nyní ztotožnit i druhou svatyni označenou Fegusem jako „capella Morauorum“. Jeden z více říčních ostrovů v místech pozdějšího založení (Uherského) Hradiště je připomínán již k roku 1228 jako součást majetku blízkého cisterciáckého kláštera.¹¹ Kaple svatojiřského zasvěcení, vzpomínaná jako objekt předlokační, tu ještě není uvedena. Zmínuje se o ní až tzv. zakládací listina nového města z 15. října 1257: „insula in que sita est Capella sancti Gregorii“.¹² Přesto se často předpokládá její mnohem starší původ, sahající svými kořeny možná do 9. století (Plaček 1913, 27–31; Hanák 1943, 5; 1947; Hrubý 1965, 98–101, 206–207; Snášil–Procházka 1981, 32–33; Snášil 1987, 150; 1990, 265–266; Havlík 1990, 87). Ze strany oponentů je vznášena oprávněná námitka: Hypotéza není dosavadními archeologickými výzkumy (Hanák 1947, Hrubý 1951, l.c.; Snášil 1990, l.c.) dostatečně ověřena, i když je velmi pravděpodobná.

Kaple, stávající podle historických pramenů nade vsí pochybnost v místě dnešního Masarykova náměstí (naposledy srv. Snášil–Procházka 1981, 32–33), mohla být ovšem založena i v mezidobí mezi počátky kolonizace říčních ostrovů po roce 1253 a jejím zlistiněním v roce 1257, což se odehrávalo z příkazu Přemysla Otakara II. jednak lidmi z královské trhové vsi Kunovice, jednak z klášterní trhové vsi Veligradu (Starého Města). Ať již byla původní svatojiřská svatyně založena kdykoliv (řešení otázky bude nepochybně nadále zájmem archeologů i historiků), výsledky dosavadního historického bádání obdobně kolísají rovněž mezi dvěma variantami možných podob zániku původní svatojiřské kaple: 1. Nejpozději do počátku 50. let 15. století byla snesena, nebo 2. postupnými následnými přístavbami, počínaje rokem 1290, kdy byla rozšířena o kapli sv. Anny, a přestavbami byla přebudována do konce 50. let 15. století ve veliký gotický chrám totožného, tj. svatojiřského patrocina (Fišer 1921, 120; Hanák 1943; Verbík 1981 A, 97; 1981 B, 137; Hosák–Zemek 1981, 176). Druhá varianta zániku původní kaple zdá se pravděpodobnější, protože 1. chrám sv. Jiří obsahoval i onu kapli sv. Anny z roku 1290, 2. gotická novostavba chrámu sv. Jiří nebyla synchronizována podélnou osou s obdélníkovitým půdorysem tržiště, na němž stála, ale byla situovaná po úhlopříčce; respektovala tedy zřejmě původní orientaci starého kostelíka, svatojiřské kaple, založené nepochybně před vytyčením jednotlivých areálů a kontextů „kunovického“ (královského) tržiště. Tento výklad je zároveň i další, dosud nezvažovanou indicií pro původ kaple sv. Jiří hluboce před léty 1253 až 1257.

Při snesení kaple sv. Jiří, ani kontinuitně chápaném architektonickém vývoji (předrománské, románské, románsko-gotické?) kaple, ústícím ve vznik gotického chrámu sv. Jiří, nelze na původní kapli k létům 1457, 1459 a 1460 již vztáhnout opisné Fegusovo označení

„capella Morauorum“: V těchto letech 1. již nestála, byla snesena, nebo 2. nebyla již alespoň jedno desetiletí samostatnou architektonickou jednotkou, ale stavebně přizpůsobenou, a tím i nedílnou součástí „velkého kostela“, v jehož architektuře zanikla původní svatojiřská kaple – „malý kostel“.¹³

Mezi lety 1450–1460 byly v městských zdech tedy již jen dvě svatyně – kaple sv. Alžběty z 1. poloviny 15. století, a svatojiřský chrám – z nichž žádnou nemůžeme ztotožnit s „capella Morauorum“.

Ovšem nedílnou součástí městského organismu bylo i jeho historiky zatím rozličně lokalizované předměstí, jehož faktická existence je doložená písemnými prameny¹⁴ a které je zmiňované přímo či nepřímo řadou kronikářů (souhrn srv. Fišer 1920) a badatelů (Wolny 1846, 42; Fišer 1921, 95; Richter 1951, 20; Chaloupka 1959, 145; Verbík 1981 A, 106; Zemek 1982, 399; Procházka–Sulitková 1986, 55, 65).

Na předměstí byl v polovině 14. století založen špitál a vysvěcena jeho svatyně s patrocinii sv. Prokopa, Oldřicha, Cyrila, Metoděje, Mikuláše, Antonína, Kateřiny a sv. Klimenta, lokalizovaný (jen zdánlivě nepřesným a matoucím) původním zápisem (právě z onoho roku 1370) městským písařem „ante portam intra burges civitatis Redisch“,¹⁵ což umožňovalo badatelům vytvářet nepřesnou historickou konstrukci ztotožňující tento starší sakrální objekt s mnohem mladší, a tudíž před rokem 1370 dosud neexistující kaplí sv. Alžběty založené v 1. polovině 15. století Kusnou, aniž by přitom vzali na vědomí i nesouhlasná patrocinia obou objektů. Pozdější zřejmě předpokládaná, avšak nevyřčená změna z Prokopa atd. na patrocinium alžbětinské je naprosto historicky neodůvodnitelná a nemá oporu v pramenech, nehledě na obecně obvyklou neměnnost fundačních patrocinií. Ostatně správnost lokace staršího objektu do prostoru předměstí potvrzuje plně i zápis téhož písaře z následujícího roku 1371, v němž v souvislosti s obdarováním předměstského špitálu hradištským měšťanem, sladovníkem Heřmanem čtvrtkou vína, čteme: „in hospitali sanctorum Cyrulii et Metudii in suburbis (na předměstí) civitatis Redisch“.¹⁶ Cyrilometodějské zasvěcení, korespondující s jednou ze součástí vícečetného patrocinia kostelíku zapsaného roku 1370, je dalším dostatečně pádným argumentem pro lokaci této špitální svatyně nikoli do města, ale na jeho předměstí. Existence předměstského špitálu (ale již bez svatyně – srv. níže) je potvrzena ještě k roku 1581, kdy čteme: „dva špitálové jeden v městě Hradišti a druhý před městem téměř k zpusťování přišly, takže ani v kostele špitálském služba boží se neděje“.¹⁷

Tak jako „capella kusne“ našla ztotožnění s kaplí sv. Alžběty z 1. poloviny 15. století ve městě, tak také „capella Morauorum“ našla ztotožnění ve svatyni s vícečetným patrociniem, a jak vyložíme dále, zejména sv. Klimenta z let 1349–1351 (srv. pozn. 34) na předměstí.

2. Lokalizace (a „templum sub titulo s. Clementis“)

Analýzou pramenů a zejména časovým posunem fiktivního založení špitální kaple sv. Alžběty z 2. poloviny 14. do 1. poloviny 15. století byly příslušné pasáže z předchozích historických prací, které pojednávaly o špitálech a jejich svatyních z hlediska lokalizace, datace a patrocinii. Lze vůbec odpovědět na otázku, kde se ona předměstská špitální kaple, ztotožněná s Fegusovou „capella Morauorum“, nacházela?

Kladnou odpověď nabízí část obsahu vizitační relace hradištského faráře Michala Prokopa z 15. 2. 1652.¹⁸ Zřejmá neznalost relace ze strany výše uvedených badatelů byla jednou z vážných příčin rozpačité a tolik odlišné lokalizace nejen samotného předměstí, ale zároveň jim znemožnila (i bez předchozí znalosti nově stanoveného časového rozpětí vzniku kaple sv. Alžběty) správné ztotožnění patrocinii s tím či oním špitálním sakrálním objektem.¹⁹

Prokopova zpráva je velmi významným mezníkem nejen pro posouzení lokalizace předměstského špitálu s kostelem, ale i pro ztotožnění jednoho z jeho patrocinii s hlavním oltářem svatyně.²⁰ Při popisu výsledků vizitace hradištské farnosti v její staroměstské části – „in antiquo Hradisch“ – pojednává nejprve o filiálním kostele sv. Michala archanděla,

kostelíku sv. Jana Křtitele a kostele sv. Víta a uzavírá: „Referunt homines antiquitus fuisse adhuc unam templum in pratis proximis civitati Hradisch una cum hospitali sub titulo S. Clementis, sed huius nulla vestigia extant, locus tamen ipse qui in hodiernum diem Spitalky nuncupatur viderut id adstrenere“.²¹

Rovněž i z tohoto textu je zřejmé, že zasvěcení špitálního kostela sv. Klimentu koresponduje s jedním z vícečetných patrocinií (beati Clementis) špitální předměstské svatyně, uvedeným v zápisu z roku 1370 až na konci výčtu svatých a mučedníků. Rovněž ztotožnění Fegusova opisného označení „capella Morauorum“ s kostelem sv. Klimenta na předměstí je opět potvrzeno. Netřeba rovněž pochybovat, že svatoklimentské zasvěcení, dosud živé a pevně zakotvené ve vědomí jedné z verzí či vrstev lidové narativní tradice, týká se onoho hlavního oltáře, zmiňovaného bez uvedení patrocinia městským písařem roku 1370 (srv. pozn. 20).

Prokopem zaznamenané rčení o „dávných dobách“ bylo by možné vztáhnout do minulosti patrně jen mezi léta 1349–1370, pokud ovšem středověký kostel sv. Klimenta nenavázal stavebně na dosud stávající sakrální architekturu mnohem staršího založení, u níž došlo ve 14. století pouze k její sanaci či renesanci pro využití k novému poslání. Nelze si rovněž v souvislosti s opisem „capella Morauorum“ nepovšimnout faktu, že tato druhá z verzí či vrstev téže lidové tradice se s prvou, označující týž objekt patrocinium sv. Klimenta, překrývala minimálně po dobu 90 let (1370–1460), spíše však mnohem déle. Třeba upozornit i na možnost třetí verze, označující sice ne přímo svatyni sv. Klimenta, ale přilehlý špitál k roku 1371 patrocinium cyrilometodějským, odvozeným ze zasvěcení jednoho z vedlejších oltářů kostela sv. Klimenta. Všechny vrstvy narativní tradice měly zřejmě svoje konkrétní opodstatnění, pro současné bádání možná na úrovni historického pramene.

Z Prokopovy relace vyplývá, že se předměstské objekty kostela a špitálu nacházely ve staroměstské části hradištské farnosti, za řekou na pravém břehu Moravy v lukách, které se podle bývalého špitálu nazývaly „Špitálky“ a které ležely nejbližší u města Hradiště. Zároveň tu byla i „řeka špitálská“, o níž čteme k roku 1581²² (srv. pozn. 14, AMUH I., i.č. 108) a kterou lze snadno ztotožnit s přilehlým úsekem řeky Moravy nebo ještě lépe s jejím souběžným ramenem Vlákou, vytvářejícím s hlavním tokem Moravy mezi Starým Městem a Hradištěm protáhlý říční ostrov.

Vzdor předchozím omylům a peripetiím²³ zdařilo se posléze R. Snášilovi v letech 1986–1987 ztotožnit Prokopem zmíněné Špitálky se „špitálskou loukou“ a lokalizovat je do prostoru dnešní městské čtvrti Rybárny přiléhající k pravému břehu řeky. Zde se totiž připomínaly k roku 1754 svobodné louky „Špitálka“ a další pomístní jména (Fišer 1921, 42) umožňující spolu s dalšími vodítky tuto teritoriálně úzce vymezenou lokalizaci.

Rybárenská Špitálka se rozprostírala kolem dnešní Luční (dříve Louční) ulice, mezi řekou Moravou na jihu, dnešní silnicí z Uherského Hradiště do Starého Města na západě, Vlákou na severu, a se „Špitálkou“ sousedícími bývalými pozemky hradištského měšťana, masaře a radního ze 60. a 70. let 15. století, Jana Bumbala, na východě.

Předměstský špitál (k roku 1371 Cyrila a Metoděje) s kostelem sv. Klimenta (či podle druhé narativní tradiční verze Moravanů) je tedy třeba hledat v západní polovině současné zástavby té části Rybáren, která se nachází východně od silnice Uherské Hradiště–Staré Město.

Předměstí s kostelem sv. Klimenta – Moravanů (a špitálem, ale rovněž i nejstaršími sladovnamy ležícími „extra murros“: Procházka–Sulitková 1986, 65; Petrůň a kol. 1985, 758) nacházelo se za řekou na jejím pravém břehu, na cestě vedoucí z Hradiště od Staroměstské brány v dnešní Vodní ulici přes dřevěný středověký most. V prostoru předměstí se cesta (v Moravní a Luční ulici dvakrát ověřená i archeologicky: Snášil 1975, 13–18) větvila do směrů na Staré Město a Huštěnovice.

Na předměstích oddělených od měst někdy i řekou, při přístupových cestách, nebyla existence špitálu ničím neobvyklým. Někdy se tu budovaly i zvláštní útulky (leprosaria) pro malomocné,²⁴ protože nemocným nebyl do města vstup povolen (Petrůň a kol. 1985, 490, 493/4, 541).

Proto nepřekvapuje, že mezi Starým Městem a Hradištěm, od města navíc řekou oddělený, byl na říčním ostrově při souběhu cest vybudován špitál doprovázený kostelem sv. Klimenta: Ten, kdo ho navštíví a přijme svátost, získá čtyřicetidenní odpustky.²⁵

Bylo řečeno, že lokalizace předměstského seskupení špitálu a svatyně městským písařem k roku 1370 znějící „ante portam intra burges civitatis Redisch“ je nepřesná či matoucí jen zdánlivě. „Ante portam“ je věcně jasná formulace odpovídající poloze objektů před (Staroměstskou) bránou (na předměstí za řekou). Věcný obsah navazující formulace „intra burges civitatis Redisch“ již není tak jednoznačný. Pokud však pokládáme předměstí za organickou součást města Hradiště, potom musíme připustit, že i předměstí mohlo být ve 14. století nějakým způsobem opevněno či ohrazeno a ono „intra“ chápat jako uvnitř hradby sice ne vlastního městského jádra, ale uvnitř „hradby“ jeho právní, správní, územní, obranné atd. nedílné součásti (opevněného) předměstí.

Pro tuto navrženou hypotézu však není opora v písemných pramenech. Je jí však možné zřejmě nalézt v pramenech hmotné povahy. Mezi odbornou veřejností je dostatečně známo, že kratší úsek opevnění, dokonce s čelní kamennou zdí, byl skutečně archeologicky zkoumán při východním okraji Rybáren V. Hrubým a datován do 9. století (Marešová 1980, 240–242; Snášil 1981 B, 491).²⁶ Část jeho zhroutené konstrukce mohla potom dost dobře posloužit jako poměrně vysoký a mohutný kamenný val (opatřený dodatečně palisádou?) ještě i ve 14. století.²⁷ Skutečný průběh i celková délková míra pozůstatků opevnění (oba faktory bývají značně přeceňovány a nadhodnoceně interpretovány) byla stanovena v roce 1987 prostřednictvím geofyzikálních prospekčních metod ve spolupráci s R. Snášilem (Hašek a kol. 1988, 36–43) a výsledky stručně předběžně zveřejněny (Snášil 1987, 151). Zda byla obdobně opevněna i západní strana ostrova, zůstává nezodpovězeno. Severní byla vymezena Vlákou, u níž objekt valu končí, nepřekračuje ji. Je tak faktograficky doložitelné, že předměstí vrcholně středověkého Hradiště bylo situováno v části prostoru, vymezeného v 9. století na východní a částečně i jižní straně – zde podél Moravy až ke stávající elektrárně – dřevěnohlinítm opevněním komorové konstrukce s mohutnou kamennou zdí, sahajícím po Vlaku, později destruovaným. V tomto smyslu je možno chápat předměstí 14. století jako opevněné (valovou) kamennou „hradbou“, což by bylo v souladu s formulací „intra burges“.

3. Zánik

Z obsahu listiny z roku 1581 (srv. pozn. 14) vyplývá, že kostel sv. Klimenta – Moravanů zanikl někdy před rokem 1581, přičemž historickým datem post quem je rok 1460,²⁸ neboť i když jsou v listině sice uvedeny jak předměstský tak i městský špitál jako zrušené objekty, čteme v ní již jen o jednom „kostelíku špitálském“, kapli sv. Alžběty ve městě. Ta měla být obnovena „beze všeho prodlení“. Stalo-li se tak, nevíme, ale podle G. Wolného (1846, 45) byla roku 1610 opravována, podle A. a V. Jůzových (1958, 16) přestavěna v 17. století, čemuž odpovídá vročení 1656 na jejím průčelí (Fišer 1921, 157), stejně jako odpovídající část vizitační relace z roku 1680.²⁹ Vedle kaple plnil funkci nadále i městský špitál.

Totéž se nedá říci o špitálu na předměstí, který nebyl již po roce 1581 podle mého názoru obnoven nejen proto, že později již není zmiňován. Je tu i další důvod. Kdyby zanikl později spolu s celým předměstím, které totálně do základů vyvrátili a vypálili v roce 1643 – jak uvádí ve svých „Pamětech“ kronikář M. M. Nisl (Fišer 1920, 61) – Švédové, potom by formulace faráře Prokopa z roku 1652 „v dávných dobách“ ...byl ...se špitálem“, při devítiletém rozdílu mezi roky 1643 a 1652, postrádala smysl. Rovněž jednadmdesátiletý rozdíl mezi lety 1581 a 1652 nezdá se být pro takovouto formulaci dostatečný, i když při dvou až třech generacích již přijatelnější. Tohoto rozporu – i když z naprosto jiných důvodů, vycházejících z neúplných jen znalostí písemných pramenů – byl si patrně vědom již V. Richter (1951, 20), který se jej snažil vysvětlit „zmatením dvou tradic, jedné mladé (špitál), druhé starobylé (kostel sv. Klimenta).“

4. Původ

K potvrzení správnosti lokalizace špitálu, ale především a zejména jeho kostela sv. Klimenta (a Prokopa, Oldřicha, Cyrila, Metoděje, Mikuláše, Antonína, Kateřiny), opisně označovaného též „capella Morauorum“, vedle Prokopovy relace, přispěl zásadním způsobem záchranný archeologický výzkum. Uskutečněn byl na předměstí v Rybárnách západně od „Bubalova“, v prostoru bývalé louky „Špitálky“, v Luční ulici na domovní (č. 12) parcele č. 235/2, ve vzdálenosti pouhých 120 m severně od řeky Moravy, v roce 1986 (Snášil–Kruša–Stloukal 1994; titíž 1995).

Ze sakrálního objektu zasahujícího i na pozemek sousední zastavené parcely č. 237/1, mohl být výzkumem, plošně vymezeným jámou budoucího sklepa, archeologickými metodami odkryt, prozkoumán, zhodnocen a spolu s jinými metodami zaregistrován z architektury kostela jen 6 m dlouhý úsek 120 cm široké severní, na maltu kladené kamenné, od spáry až do výše 97 cm zachovalé, základové orientované zdi.

Dosud prozkoumaná část, většinou v minulosti vyloupených a navíc druhotně, při hloubení sklepa, zcela zničených asi 20 až 25 a dalších, značně porušených kostrových hrobů v počtu deseti se dvanácti nebožtíky, ze hřbitova o ploše s průměrem kolem 30 m,³⁰ datuje, zbytkem původně mnohem pestřejší výbavy hrobů, vznik kostela sv. Klimenta – Moravanů zatím jen šířeji někam do průběhu 9. století (Snášil 1990, 266–267). Kromě necelé dětské ostruhy a střepu z keramiky tzv. antických tvarů, datovaných do 2. poloviny 9. století, mohla by být další nepřímou datovací pomůckou v domácím prostředí i méně obvyklá – i když ne zcela ojedinělá – šíře zdiva, která je běžnější u staveb západní franské proveniencce (Pošmourný 1971, 53).

Dvoj i trojnásobná etáž hrobů typická pro velkomoravské kostelní hřbitovy (např. „Na valach“ ve Starém Městě, „Valy“ u Mikulčic, „Pohansko“ u Břeclavi, v menší míře na návrší u Sadů atd.) vypovídá o intenzitě pohřbívání i delším časovém úseku užívání hřbitova. Mezi zkoumanými hroby nechybí pohřeb bojovníka (snad jezdce?) se zhojenou frakturou bércových kostí levé nohy, vybaveného oboustranně sečnou zbraní (meč?) doprovázenou těžkým válečným nožem, nebo rozmetaný hrob tří až čtyřletého chlapce s dětskou ostruhou. Oba nebožtíci náleželi za života nepochybně k vyšší společenské vrstvě.

O úrovni sociálního a společenského postavení příslušníků při kostele pohřbívané komunity vypovídá úprava všech hrobů a pohřbů s výjimkou tří totálně zničených výkopem sklepa. Nikterak ojedinělé nejsou pohřby křesťanů v dřevěných rakvích zpevnovaných železnými plochými pásovými kovánkami nebo pohřby na vyvýšených dřevěných márkách či v dutinách sestavených z dřevěných desek. Vyskytlo se i obložení stěn hrobové jámy plochými kameny. Třikrát byly hrobové jámy na dně i stěnách potaženy silnou vystýlkou plastického jílu, což je úprava dosud neznámá a souvisí nejspíše s ochranou proti případným prosakům kolísavé hladiny podzemní vody z propustného písčitého podloží do hrobových jam při občasně možném zvýšení hladiny blízké řeky Moravy a s ní propojeného ramene Vlázky. Podle úpravy a způsobu uložení lze někdy uvažovat i o vzájemných příbuzenských vztazích nebožtíků.

Kromě zbraní a ostruhy tvořily součást zbytků vyloupených pohřebních výbav nože, někdy i ve zdvojených dřevěných pochvách, kostěný jehelníček se zlomky železné jehly, střepy při vylupování rozbité běžné keramiky pomoravského typu, ale i keramiky tzv. antických tvarů, rovněž místní proveniencce. Železný pobronzovaný rámeček přezky s nasekávaným okrajem do podoby nepravého perlovce, a dva kulovité kovové gombíky³¹ byly součástí oděvu. Rozrušené hroby obsahovaly i maltovinu a omítky pocházející z kostela.

Překvapivá četnost rozličných úprav pohřbů a hrobových jam v poměru k jejich nízkému prozkoumanému počtu již sama o sobě cosi vypovídá o postavení komunity ve zdejší společnosti v předchozích deceniích 9. až do počátku 10. století.

Pokud nebude v centru Uherského Hradiště objeveno předpokládané velkomoravské pohřebiště či kostelní hřbitov, potud je třeba mít za prokázané, že na kostelním hřbitově

v „Rybárnách“ – a nikoli „Na Valách“ ve Starém Městě, jak se někdy soudilo (Červinka 1948, 2, 14; Staňa 1996, 10) – byli, v rámci jediné sídelně geografické aglomerace spolu s lidmi sídlícími³² za opevněním budovaným napříč říčního ostrova sv. Klimenta (Snášil 1988, 4) v blízkosti kostela, pochovávaní i ti, kteří měli domovy na bezprostředně sousedícím ostrově sv. Jiří a dalších ostrůvcích v prostoru pozdějšího historického jádra města Hradiště.

5. *Kontinuita*

Po archeologickém důkazu o velkomoravském původu kostela sv. Klimenta – Moravanů vtírá se otázka, zda je možné, aby prostřednictvím místní tradice bylo povědomí o jeho svatoklimentenském patrociniu a příslušnosti k tehdejší moravské společnosti přenášeno kontinuálně až do doby jeho obnovy a znovuvyvěcení ve 14. století. V jakém fyzickém stavu přetrval do té doby samotný objekt kostela, neumím přesněji stanovit, avšak na základě souladu obou druhů pramenů, archeologických a písemných, předpokládám, že v základní hmotě nadzemních stěn mohl přetrvat až do vrcholného středověku. Nebyl by to jev neobvyklý ani v rámci regionu, jak ukazuje příklad velkomoravského kostela (sv. Jana) při Modré u dnešní obce Velehrad³³ (Hrubý–Hochmanová–Pavelčík 1955, 42–126), nebo, v poněkud jiné rovině, svatomichalský kostel v dnešním Starém Městě „Na dědině“, který navázal, při zachování místa, obdélnou dispozicí na předchozí centrálu (Hrubý 1967). Kontinuitu znalostního povědomí patrocinia může prokázat nepřetržitá linie lidského faktoru potenciačních nositelů místní tradice, a chybí-li jejich průkaznost po jistou dobu v pramenech písemných, je jí třeba hledat zprostředkovaně v podobě sídlištních a jiných dokladů v pramenech archeologických.

Při samotném kostele sv. Klimenta došlo zřejmě v souvislosti s úpadkem Velké Moravy k útlumu pohřbívání a následnému krátkodobému sídlení v prostoru jeho hřbitova, o čemž vypovídá relativně mladší sídlištní objekt překrývající částečně jeden z relativně starších hrobů s pohřbem ženy z konce 9. století, a naopak, relativně mladší mužský hrob, který narušil svým částečným překrytím rovněž část výplně relativně staršího sídlištního jámového objektu z počátku 10. století. Podle keramiky ze sídlištních objektů okolí kostela mohlo být definitivně opuštěné nedlouho po roce 900. Po dobu přibližně tří a půl století nelze s nějakým druhotným užitím opuštěného kostela zatím počítat, zůstal nejspíše pustý a nefunkční.

Poněkud odlišně se vyvíjela sídlištní situace v blízkosti vzpomenuté svatomichalské rotundy. Při ní byly nadále hloubeny hroby, z nichž byla před časem vyzvednuta drátěná záušnice, která je nepřímým dokladem existence nedalekého sídliště. Zdejší osadníci a případný církevní dozor při rotundě byli rovněž oněmi potenciačními nositeli tradice znalosti svatoklimentenského zasvěcení nadohled stojícího ostrovního kostela sv. Klimenta. Zatímco u něj osídlení končí, pokračující kontinuitu sídliště při rotundě sv. Michala dokládají nálezy denárů z 11. a 12. století (Poulik 1987, 4; Galuška 1990 B, 125), i s centrálou sousedící profánní stavba neznámého dosud účelu, s litou maltovou podlahou, datovanou rovněž do 11. a 12. století (Galuška 1990 B, 129,130).

Známa Zdíková listina napsaná v Olomouci koncem roku 1141 nebo počátkem roku následujícího (Pojsl 1996, 25, 33), poprvé jmenuje vesnici Velegrad, která bývá lokalizována do Starého Města a jejíž následující osudy byly od 13. století spojeny nadále s cisterciáckým klášterem (na Velehradě) a novým městem Hradištěm.

Sídlištní kontinuitu prokázanou v těchto místech od poloviny či konce 10. století, a tím i kontinuitu oněch nositelů (včetně církevních dozorů) narativní tradice o povědomí patrocinia blízkého kostela sv. Klimenta při řece Moravě, pokládám za prokazatelnou.

Spolu s tím bylo nejpozději od poloviny 13. století osídleno i bezprostřední okolí samotného kostela na ostrově sv. Klimenta, které se stalo zárodkem předměstí a jehož počátky synchronizují se založením města Hradiště na podkladě nálezů zlomků keramických nádob ze 13. století, pocházejících z nadloží velkomoravských hrobů a sídlištních objektů z počát-

ku 10. století. Tehdy mohly být snad poprvé po třech stech padesáti letech opět nějakým způsobem využity prostory pusté celokamenné architektury kostela. Střeby hliněných nádob a železná výztuž kožené pochvy dýky, vyzvednutá rovněž z narušovaného nadloží v blízkosti architektury, dokládá kontinuitu osídlení místa při kostele nejen ve 14. století kdy byl objekt definitivně sanován a využit funkčně jako kostel špitální, ale i v následujících.

S opravou a úpravou kostela mohou souviset čtyři jamky po dřevěných ražených kůlech, nacházející se v paralelní řadě přimykající se těsně k vnější líci základové spáry zdi. Interpretuji je jako součást dřevěného lešení. Tehdy mohlo dojít i k (druhé fázi) vylupování velkomoravských hrobů a pronikání vměstků maltoviny a omítek do otevíraných hrobových jam.

6. Interpretace

Není jiného místa nad Uherské Hradiště-Rybárny, které by lépe odpovídalo údajům z let 1370/1371, 1457, 1459–1460, z roku 1581 a zejména 1652. Není ani pochybností o naprostém souladu výpovědí všech dosud známých a dostupných písemných a hmotných pramenů (po jejich nezbytně zevrubné vnější kritice a analýze, včetně dosavadní historické příslušné literatury).

Zde, v Uherském Hradišti-Rybárnách, a nikoli jinde, stával od 9. století kostel Moravanů zasvěcený svatému Klimentu, po obnově, v polovině 14. století při novém svěcení někdy mezi léty 1349–1351 olomouckým biskupem Janem VII. Volkem obohacený novou vrstvou patrocinií. Z nich cyrilometodějské spolupatronství mohlo rovněž vyjadřovat vztah kostela k moravskému působení obou bratrů.

Světícího biskupa špitálního kostela sv. Klimenta identifikoval již J. P. Cerroni (srv. pozn. 25). Pozoruhodnou skutečností je fakt, že to byl právě Jan VII. (1334–1351), který dekretem z roku 1349 zavedl vůbec poprvé svátek patronů Moravy, sv. Cyrila a Metoděje, položený na 9. března³⁴ (srv. též Graus 1963, 296). Tím ovšem vznikla i potřeba officia pro tento svátek. V officiu „Historia o svatých Cyrilu a Metoději vyznavačích“ v části „O prvních nešporách“ čteme: „Papež Mikuláš (Hadrián II. – R. S.) s duchovenstvem a lidem římským jim (Konstantinovi a Metodějovi – R. S.) vyšel vstříc a tělo sv. Klimenta společně s nimi do Říma dopravil, velké čtyřicetidenní odpustky všem přítomným udělil (licence pro 14. století – R. S.) a s nimi se všemi za příchod tak velikého pokladu Boha chválil“.³⁵

Vazba čtyřicetidenních odpustků na svatoklimentský kult je zřejmá a stává se další výraznou indicií podporující tezi o svatoklimentském patrociniu hlavního oltáře předměstského špitálního kostela, neboť právě hlavnímu oltáři udělil světící olomoucký biskup Jan VII. rovněž čtyřicetidenní odpustky pro ty, kteří tu přijmou svátost (srv. pozn. 20).

Kostely svatoklimentského zasvěcení mohly na Moravě vznikat před rokem 863 a částečně i po něm do roku 873 snad jen díky pasovským biskupům, protože ani jeden z bratrů neměl vyšší církevní svěcení. Konstantin byl pouhým knězem a Metoděj opatem bez kněžského svěcení (Vavřínek 1985, 221 a pozn. 36 na str. 241). Kult sv. Klimenta byl v západních zemích rozšířen velmi dávno a byly mu tu pochopitelně zasvěcovány i četné kostely.

Cyrilometodějská mise, která přinesla světcovy ostatky podle všech indicií z Konstantinopole přímo na Moravu (roku 863), uctívala sv. Klimenta jako svého patrona, a proto byl jeho kult i na Velké Moravě tolik oblíbený (Dvorník 1970, 208, 216; Graus 1966, pozn. 130 na str. 491).

A tak ve městě Morava stávající již kostel zasvěcený sv. Klimentu mohli Konstantin a Metoděj dost dobře zvolit za svatostánek pro zatímní uložení světcových ostatků. Úmysl navštívit s nimi později Řím pojali oba bratři prý již před odchodem na Moravu v Konstantinopoli (Vašica 1966, 225–226). Cesta z Moravy – původně za jiným účelem – byla nastoupená koncem jara či počátkem léta roku 867 a ukončena koncem téhož roku nebo počátkem ledna 868 v Římě, kde bratrům vyšel vstříc „sám papež Hadrián (II.) se všemi měšťany a nesli svíce, protože se dověděli, že přinášejí ostatky svatého Klimenta, mučedníka a papeže římského.“³⁶ Pro celistvost obrazu dodejme, že v citovaném officiu (srv. pozn.

34, s. 340) na jiném místě čteme: „A nejprve ho (sv. Klimenta – R. S.) do svého sídla Velehradu přenesli a odtud ho potom do Říma dopravili“. Moravská legenda „Tempore Michaelis imperatoris“ uvádí: „Odtud dále se ubíraje, přišel do země Moravské, nesa s sebou tělo blahoslaveného Klimenta.“³⁷ Ve starší legendě Quemadmodum z doby Karla IV., O sv. Cyrilu a Metoději, čteme: „najde tělo sv. Klimenta... Uctivě je vzal a donesl do svého chrámu na Velehradě a tam je po dlouhý čas choval.“³⁸

Nelze si nepovšimnout, že právě v blízkosti kostela sv. Klimenta v Uherském Hradišti-Rybárnách, východně od něj, bylo vybudováno napříč říčním ostrovem od severu k jihu v jiné souvislosti výše již vzpomenuté opevnění, celkem široké 9 m – v rámci celé staroměstsko-uherskohradištské velkomoravské aglomerace již nikde jinde – s čelní kamennou zdí (šírokou 210 cm), zesílenou navíc kamennými opěrami (Marešová 1980, 240–242). Avšak na rozdíl od dalších úseků opevnění známých z jiných míst aglomerace nebylo doprovázeno vnějším příkopem, což nepochybně zeslabovalo praktický, obranně vojenský potenciál hradby. Nakolik tato skutečnost – totiž pevná hradba s kamennou zdí bez příkopu – byla vyjádřením „pouhé“ symboliky ochrany předpokládané schrány světcových ostatků v podobě zdejšího svatoklimentského kostela Moravanů, můžeme se jen domýšlet.

D. Závěr

Archeologicky prokázaný časový horizont původu kostela sv. Klimenta v 9. století začíná jasnou mluvou i z druhé vrstvy narativní tradice, písemnou formou zachycené poprvé až Fegusem třikrát ke konci 50. let 15. století v latinské podobě „capella Moraorum“. V archeologicko-historickém ztotožnění a datování spočívá i odpověď na původní otázku po východisku opisného označení sakrálního objektu ve vrcholném středověku: Jestliže v 9. století označení země Moravanů v latině pramenů západní proveniencie znělo kromě jiného i „terra Moraorum“, pro království či panství Moravanů „regnum Moraorum“ a národnost rovněž „Moraorum“, potom je zřejmé, že označení „capella Moraorum“ z 15. století je ohlasem tradované reminiscence na časy, kdy kaple sv. Klimenta byla ještě kostelem Moravanů „v oněch dávných dobách“ 9. století. Rovněž termíny jako „vsi Moravjane“, „vsi ljude stran Moravskyich“ označovaly v pramenech slovanského prostředí rovněž národnost, do níž je ovšem v první řadě třeba zahrnout společenské špičky, zejména knížata a velmože, označované v pramenech jako vznešení muži, předáci, nejlepší, velmoži, ctihodní a urození muži, kteří tvořili dvorskou radu (např. Havlík 1978, 42–85; 1985, 101–103; 1993–1994, 325; 1994, 70; Ratkoš 1985, 90–93). Zejména těmto politicko-mocenským předákům či nobilitě velkomoravské společnosti sloužil podle předložené interpretace od dob Rostislavových i svatoklimentský kostel Moravanů v gradu – hlavním městě jménem Morava. V chrámu sv. Klimenta se mohli předáci Moravanů shromáždit k úradě, aby se potom obrátili na papeže s oním poselstvím: „dej nám Metoděje arcibiskupa a učitele“, a s nimiž společně na podzim roku 873 přijal vládce Svatopluk ve svém sídelním městě Morava opravdu arcibiskupa Metoděje – doprovázeného legátem papeže Jana VIII. biskupem Pavlem z Ankony – navracejícího se z internace ve Švábsku, aby mu dal do správy všechny chrámy a kleriky ve všech hradech – městech.³⁹

Svatoklimentské zasvěcení Bořivojem založené svatyně vybízí k úvaze rovněž s historickým akcentem: totiž o možném přenesení patrocina z kostela sv. Klimenta ve Svatoplukově sídelním městě Morava na rotundu v Bořivojově (Levém) Hradci, neboť ve svatoklimentském chrámu Moravanů mohl Bořivoj z rukou moravského arcibiskupa Metoděje přijmout roku 879–879, nebo 883, křest.⁴⁰ Podotýkám, že otázka vztahu Svatopluka a Bořivoje i okolnosti jeho křtu (a zároveň vztahu Velké Moravy a Čech) je badateli dostatečně ošetřena. Méně již pak úvahy o případných genetických vztazích obou významných historických osobností starších moravských a českých dějin (např. Třeštík 1985; naposled Havlík 1994, 51–56, 76–77; ke genetice srv. Vlček 1993–1994 a Galuška 1996, 122–125).

Domnívám se, že věcný smysl opisného označení písemně zaznamenaného až koncem 50. let 15. století v latinském znění „capella Moraorum“ pro velkomoravský kostel sv.

Klimenta v Uherském Hradišti-Rybárnách, je dostatečně objasněn a zdůvodněn. Pozdní zápis by neměl být překážkou podaného výkladu, jeho smyslu či zdánlivě jen skrytého obsahu, neboť např. i nejstarší rukopis Života Konstantinova pochází až z konce 15. století, a přece se údaje legendy pokládají za autentické (Havlík 1994, 55), stejně jako údaje v řadě dalších pramenů pozdní provenience. Mezi ně lze s plnou hodnověrností zařadit vedle Fegusových záznamů i odpovídající pasáže vizitační relace hradištského děkana Michala Prokopa z roku 1652.

A tak k pramenům umožňujícím zabývat se identifikací názvu vladařského sídla či panovnického hlavního města na Velké Moravě – vedle 1. latinsky psaných převážně východofranské provenience, 2. arabských a perských autorů, 3. vzniklých v moravském i jiném slovanském prostředí – přistupují nyní i oba zde analyzované a konfrontované latinsky psané prameny rovněž domácí, úzce lokální provenience, sice až vrcholně středověkého a postmedieválního stáří, zaznamenávající však dvě souběžné vrstvy prokazatelně dlouhodobé narativní lidové tradice, srovnatelné věrohodností s úrovní plnohodnotného historického pramene, neboť vychází z kořenů 9. století, které jsem ověřil archeologickými metodami.

Zápisy o kapli Moravanů a kostele sv. Klimenta stávají se tak podle mého soudu novou závažnou indicií teze o ztotožnění staroměstsko-uherskohradištské velkomoravské aglomerace s hlavním gradem – městem jménem Morava.⁴¹

Oba písemné prameny (Činžovní registra ke kostelu sv. Jiří v Hradišti z let 1450–1460, a Prokopova Vizitační relace z roku 1652) stávají se integrační součástí pramenů podávajících svědectví o historii Velké Moravy,⁴² a tak se stávají významnou součástí nejen regionálně-lokálního, ale i národního kulturního dědictví.

Poznámky:

- 1 Činžovní registra. MZA Brno, G 13, rkp. č. 115.
- 2 SOkA Uherské Hradiště, fond AMUH I., i.č. 53.
- 3 Činžovní registra ke kostelu sv. Jiří transkriboval a přeložil do češtiny v r. 1986 znalec středověkých latinských rukopisných textů MUDr. L. Kozelka z Uherského Hradiště.
- 4 Tak také jsem dal za velké hřebíky 2 groše, tak jak mají přidělat i přibít v kapli kusne i Moravanů. V odpovědi, zda capella kusne je totožná s (capella) Morauorum nepanuje shoda. J. Čoupková, odborná pracovnice SOkA v Uh. Hradišti má zato, že se jedná o dvojí označení jediného objektu. Autor této staťe vychází ze slovníkového komentáře zdvojené spojky vel...vel jakožto spojky rozlučovací, která uvádí rozlukou možnou, ale ne vždy nutnou a překládá ji v souladu jako i...i a má zato, že text pojednává o dvou rozličných objektech. Ostatně v následujících zápisech z r. 1459 a 1460 (viz níže) uvádí Fegus rovněž vždy dva objekty najednou.
- 5 Tak také jsem dal Fricovi tesaři 2 groše, tak jak opravil střechy (krovy) na kapli Moravanů a na velkém kostele.
- 6 V neděli druhou v pústě 23. února ve velkém kostele groš a v kapli Moravanů nic, poněvadž dříve skončil kázání, zanedbal (zmeškal) jsem (přišel jsem pozdě).
- 7 *Liber negotiorum civitatis Hradistiensis*, fol. 7 k r. 1452, fol. 8 k r. 1454.
- 8 Listiny jsou uloženy ve SOkA Uh. Hradiště. Např. i.č. 37, 38, 68 ad.
- 9 J. Čoupkové děkuji za souhlas ke zveřejnění jejího dosud nepublikovaného čtení.
- 10 Nepublikováno, dokumentace a nálezy jsou uloženy ve Slovákém muzeu v Uh. Hradišti.
- 11 CDM II., č. 168; CDB II., č. 321.
- 12 CDM III., č. 258, s. 246.
- 13 Filiální gotický chrám sv. Jiří se stal před koncem 15. století kostelem farním pro Hradiště a Staré Město (Hosák–Zemek 1981, 185) namísto původního farního kostela pro Hradiště, sv. Michaela archanděla ve Starém Městě, který se stal naopak kostelem filiálním. Stavebně byl sv. Jiří dobudován definitivně kolem r. 1510 nebo 1514 (titíž, 176; Zemek 1982, 405) a snesen byl r. 1785.
- 14 *Liber negotiorum*, fol. 3b k r. 1370 a 1371. Listina z roku 1581, uložená ve SOkA Uh. Hradiště,

- fond AMUH I., i. č. 108, citovaná B. Fišerem (1921, 156). Prokopius 1652, Vizitační relace.
- 15 *Liber negotiorum*, fol. 3b.
 - 16 *Liber negotiorum*, fol. 3b. Zpráva je uvedena bezprostředně za zápisem o fundaci a zasvěcení z 24. 11. 1370.
 - 17 Srv. pozn. 14. Stav je popsán následovně: „a v těch špitálních toliko skrovné, starostí sešlé, ničemné komůrky, kteréž více chatrné boudy, nežli pokojové jmenovány bejti mohou.“
 - 18 Arcibiskupský archiv v Kroměříži, Spirit. Fach 26, fas. 1. Michal Prokop byl hradištským farářem od roku 1639 do smrti 1654. Jeho dozoru podléhal i špitální oltářník u sv. Alžběty.
 - 19 Výjimkou v tomto směru byl V. Richter (1951, 20), který ovšem naopak neznal originál zápisu z *Liber negotiorum* (fol. 3b) a ne zcela úplně údaje o předměstské svatyni čerpal zprostředkovaně od J. P. Cerroniho (který sice zprávu převzal přímo z městské knihy, ale s datem zápisu nesprávně čteným 1362, což je na fol. 18 a 19 datum, k němuž se uvádí mostné) a dopustil se tak v závěrech omylu.
 - 20 Ve druhé části zápisu z r. 1370 (*Liber negotiorum*, fol. 3b) čteme: „Idem dominus episcopus et suffraganeus auctoritate sua pro summo altari XL dies et una[m], de eodem hospitali XL dies et unam karenam, de cymiterio ibidem consecrato XL dies et unam karenam omnibus vere confessis contritis-et penitentibus ad dictum hospitale venientibus iussit publice pronunciarí.“ Zasvěcení hlavního oltáře zápis bohužel neuvádí, ale z jeho existence (i počtu výše uvedených svatých a mučedníků) plyne i existence vedlejších oltářů, což může opět vypovídat o relativně rozsáhlé architektuře.
 - 21 „Říkají lidé, že v dávných dobách byl ještě jeden chrám na lukách, jež jsou nejbliže u města Hradiště, zároveň se špitálem, zasvěcený sv. Klementu, ale není po něm stopy, přesto však místo samo, které se dodnes nazývá Špitálky, zdá se to potvrzovat.“
 - 22 Srv. pozn. 14, rok 1581.
 - 23 Borák 1949, 209–210; Richter 1951, 20–22; Poulik 1955, 346; Hrubý 1965, 182. Žádný z těchto badatelů nebyl prokazatelně obeznámen se zněním zápisů k r. 1370/1371 v *Liber negotiorum*. Tato neznalost byla příčinou nepřesné interpretace Prokopovy relace z r. 1652. V konečném důsledku vedla ke ztotožnění nahromaděliny pískovcových, údajně namnoze opracovaných kamenů, rozkopaných r. 1935 na „Zerzavici“ při Starém Městě, s kostelem sv. Klimenta (Hrubý 1965, 180, 182) a bez důkazů bylo destrukci připsáno velkomoravské stáří, aniž tu však bylo zjištěno maltové pojivo a omítky, a zejména kostrové hroby, jak bychom při kostele očekávali, nehledě na to, že interpretace o „výzkumu“ destrukce byly získány „z druhé ruky“ formou dopisu.
 - 24 Na základě antropologického posouzení obličejového skeletu kostry dospělého muže pohřbeného na samém okraji velkomoravského pohřebiště „Na Valách“ ve Starém Městě pod vozovkou dnešní Jezuitské ulice tváří a břichem ke dnu hrobové jámy, prohlásil antropolog Jan Pavelčík výrazné stopy v obličejovém skeletu za následek onemocnění leprou. Tato tehdy asi neléčitelná choroba je tedy v našem prostředí doložena již pro 9. století.
 - 25 Jedná se o J. P. Cerroniho zde volně interpretovaný překlad druhé části pasáže zápisu o fundaci z roku 1370 (viz pozn. 20. *Liber negotiorum*, fol. 3b), který od Cerroniho převzal B. Fišer (1921, 165) a od něj opět A. Verbík (1981 A, v poznámce 120 na str. 123).
 - 26 Model rekonstruovaného opevnění je vystaven v Památníku Velké Moravy ve Starém Městě.
 - 27 Podle tradovaného svědectví místních občanů (např. ing. Jan Möller) byl val prý počátkem 20. století ještě natolik mohutný, že při jeho odstraňování při přeměně luk na pole byl z něj kámen těžen v takovém množství, že musel být odvážen četnými koňskými povozy.
 - 28 Srv. pozn.6.
 - 29 Generální vizitace 1680, SOkA Olomouc, Fond AGO I.–Č. kn. 31, I. sv. Hradiště, fol. 65.
 - 30 Průměr zatímní plochy je odvozen ze situování nejvzdálenějšího hrobu od zdiva kostela. Zdivo zcela nebo zčásti nepřekrývá žádný ze shodně orientovaných přílehajících hrobů. Horizontální stratigrafie vypovídá o současnosti založení kostela a hřbitova.
 - 31 Podle sdělení starozitníka p. K. Stratila z Uh. Hradiště nabízel mu stavebník gombíky ke koupi. Odtud pocházejí zřejmě i dvě celé nádoby rovněž pomoravského typu, které byly r. 1990 anonymně dodány Slováckému muzeu (Snášil 1992, 117–129 + obr.).
 - 32 Sídlištní nálezy středohradištní keramiky byly získány v roce 1944 v zahradě domu na „Bubalo-

- vě“. Další jsem získal z jiných tří rozličných míst na poli východně od zástavby, mezi elektrárnou a zbytkem valu původního opevnění z 9. století.
- 33 Velkomoravský kostel na Modré, jemuž je přisuzováno svatojanské zasvěcení (CDM II., č. 13 a 186; CDB II. č. 321 a 355), přečkal na původním půdorysu po nadzemních úpravách až do novověku.
 - 34 MMFH IV., 132–136, Statuta Iohannis episcopi ecclesiae Olomucensis A.D. MCCCXXXIX. De festivacione ss. Cyrilli et Metudii. Srv. též Graus 1963, 296.
 - 35 MMFH II., 337, 340, Cyrilometodějské officium Adest dies gloriosa.
 - 36 MMFH II., pozn. 8 na str. 104, str. 110 a pozn. 3, Žitije Konstantina, kpt. XVII. Srv. též MMFH II., 250, Uspenije Kirilla. Cyril světil žáky nejspíše v Akvileji, rozhodně ne v Konstantinopoli (Vašica 1966, 225–226), odkud by teprve roku 867 vyzvedli ostatky sv. Klimenta (a odtud přenesli do Říma).
 - 37 MMFH II., 260, Moravská legenda Tempore Michaelis imperatoris, kpt. 5.
 - 38 MMFH II., 293, Legenda Quemadmodum o sv. Cyrilu a Metoději, kpt. 3.
 - 39 MMFH II., 153–154, Žitije Mefodija, kpt. X; Tkadlčík 1996, 59.
 - 40 MMFH II., 186, 193–195; MMFH V., 167, k roku 879.
 - 41 Srv. závěr první části studie (Grad Morava) R. Snášila ve sborníku Velká Morava mezi východem a západem.
 - 42 Přehodnocení dosavadní historické literatury o středověkých špitálech a jejich svatyních v Uherském Hradišti, v konfrontaci s původními písemnými i jinými prameny stalo se metodickou nezbytností, studijním mezistupněm. Jeho výsledkem je přínos i pro dílčí upřesnění dějin sanitárně-sakrální architektury středověkého Hradiště zejména v průběhu 14. a 15. století z hlediska identifikace, lokalizace i časového určení původu objektů.

Prameny a literatura:

- B o r á k, F., 1949: *Kostel sv. Klimenta na Velehradě*. In: Vlastivědný věstník moravský, r. 4, 209–210. Brno.
- C e r r o n i, J. P.: *Geschichte der königlichen Kreisstadt Hradisch, I. Band*, Moravský zemský archiv Brno, fond G 12, 1–44, fol. 193b.
- CDB: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*.
- CDM: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*.
- Č e r v i n k a, I. L., 1948: *Hradiště a Velehrady na Moravě*. Uherské Hradiště.
- Činžovní registra: *Činžovní registra ke kostelu sv. Jiří v Hradišti*. Moravský zemský archiv Brno, fond G 13, Sběrka rukopisů Německého historického spolku, rkp. č. 115.
- D v o r n í k, F., 1970: *Byzantské misie u Slovanů*. Praha.
- F i š e r, B., 1920: *Paměti hradištské*. Valašské Meziříčí.
- F i š e r, B., 1921: *Uherské Hradiště I. Topografie*. Uherské Hradiště.
- G a l u š k a, L., 1990: *Předběžné hodnocení výzkumu profánní kamenné architektury ve Starém Městě „Na dědině“*. In: Staroměstská výročí, 121–136. Brno.
- G a l u š k a, L., 1996: *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno.
- Generální vizitace 1680*. Státní okresní archiv Olomouc, fond ACO I. – č. kn. 31, I. sv. Hradiště, fol. 62–100.
- G r a u s, F., 1963: *Velkomoravská říše v české středověké tradici*. In: Československý časopis historický XI., č. 3, 289–305. Praha.
- G r a u s, F., 1966: *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách 10. století*. In: Československý časopis historický XIV., č. 4, 473–495. Praha.
- H a n á k, K., 1943: *Vykopávky kostela sv. Jiří*. In: Uprkův kraj II., č. 12, 5–6. Uherské Hradiště.
- H a n á k, K., 1947: *Vykopávky kostela sv. Jiří v Uherském Hradišti*. In: Sborník velehradský, nová řada, č. 15. Velehrad.
- H a š e k, V. a k o l., 1988: *Výroční zpráva úkolu Geofyzikální příprava terénního archeologického výzkumu*. Etapa 1987, 36–43, obr. 20–26. Brno.
- H a v l í k, L. E., 1973: *Morava v 9.–10. století*. Studie ČSAV č. 7. Praha.

- Havlík, L. E., 1985: *Gosudarstvo i děržava Moravan*. In: Velikaja Moravija – jeho istoričeskoje i kulturnoje značenije, 96–107. Moskva.
- Havlík, L. E., 1990: *Velehrad*. In: Staroměstská výročí, 81–97. Brno.
- Havlík, L. E., 1993–1994: *O přenesení království a koruny z Moravy do Čech*. In: Moravský historický sborník. Ročenka Moravského národního kongresu pro léta 1993–1994. Brno.
- Havlík, L. E., 1994: *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno.
- Hosák, L.–Zemek, M., 1981: *Místopis předbělohorského města*. In: Uherské Hradiště dějiny města, 169–181. Brno.
- Hrubý, V., 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha.
- Hrubý, V., 1967: *Kostel sv. Michala ve Starém Městě*. In: Časopis Moravského musea, vědy společenské, LII, 47–74. Brno.
- Hrubý, V.–Hochmanová, V.–Pavelčík, J., 1955: *Kostel a pohřebiště z doby velkomoravské na Modré u Velehradu*. In: Časopis Moravského musea, vědy společenské, XL, 42–126. Brno.
- Chaloupka, G., 1959: *Dva seznamy městské dárky Uh. Hradiště z druhé poloviny XIV. století. (Příspěvek k hospodářským dějinám města.)* In: Sborník Matice moravské (dříve Časopis Matice moravské), LXXVIII, 139–160. Brno.
- Inkorporace chrámu sv. Jiří ke klášteru na Velehradě*. Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond AMUH I., i.č. 53.
- Jůzovi, A. a V., 1958: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*. Gottwaldov.
- Liber negotiorum: Liber negotiorum civitatis Hradistiensis*. Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond AMUH I., i.č. 145.
- MMFH II. – 1967, IV. – 1971, V. – 1977: *Magnae Moraviae fontes historici*. Kolektiv autorů pod redakcí L. E. Havlíka. Brno.
- Marešová, K., 1980: *Archeologický výzkum velkomoravského Starého Města v r. 1979*. In: Časopis Moravského musea, LXV, vědy společenské, 240–242. Brno.
- Petráň, J. a kol., 1985: *Dějiny hmotné kultury I. (2)*, Praha.
- Plaček, J., 1913: *Studie velkomoravské*. In: Časopis vlast. spolku musea v Olomouci, r. 30, 27–31. Olomouc.
- Pojsl, M., 1996: *Moravský místopisný pramen z doby Zdíkovy (1141–1991), 2. část*. In: Sborník velehradský 2/1996, třetí řada, 25–56. Uherské Hradiště.
- Pošmourný, J., 1971: *Provenience stavebního umění velkomoravských Slovanů*. In: Musaica, XI., 41–60. Praha.
- Pouлік, J., 1955: *Nález kostela z doby velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě*. In: Památky archeologické, XLVI, 307–372. Praha.
- Pouлік, J., 1987: *O románské rotundě ve Znojmě*. Brno.
- Procházka, R.–Sulitková, L., 1986: *Uherské Hradiště ve 13.–15. století*. Edice Kultura a tradice sv. 18. Uherské Hradiště.
- Prokopius, M., 1652: *Vizitační relace, Arcibiskupský archiv Kroměříž*. Spirit. Fach 26, fascikl 1.
- Ratkoš, P., 1985: *Velikaja Morava – těrritorija i obščestvo*. In: Velikaja Moravija – jeho istoričeskoje i kulturnoje značenije, 31–95. Moskva.
- Richter, V., 1951: *Glossy k velehradským otázkám*. In: Časopis společnosti přátel starožitností, LIX., 1–26. Praha.
- Snášil, R., 1975: *Průběh cesty mezi Uherským Hradištěm-Sady a Starým Městem v době hradištní*. In: Slovácko 1974–1975, XVI.–XVII., 13–18. Uherské Hradiště.
- Snášil, R., 1981: *Nové archeologické výzkumy*. In: Uherské Hradiště dějiny města, 488–498. Brno.
- Snášil, R., 1987: *Pokus o nový výklad vzniku, vývoje a funkce velkomoravské aglomerace v oblasti uherskohradištské*. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986 – Vývoj obydlí, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě, 149–156. Praha.
- Snášil, R., 1988: *Archeologická výročí*. Nepubl. rkp., 48 str. Uherské Hradiště.
- Snášil, R., 1990: *Deset let archeologického výzkumu předlokačného osídlení Uherského Hradiště (1979–1988)*. In: Vlastivědný věstník moravský, XLII/2, 264–268. Brno.
- Snášil, R., 1992: *Zpráva o archeologických výzkumech a přírůstcích Slováckého muzea v roce*

1991. In: Slovácko 1991–1992, XXXIII–XXXIV, 117–129. Uherské Hradiště.
- Snášil, R.–Kruťa, T.–Stloukal, M., 1994: *Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, Část I. – materiály*. In: Slovácko 1993, XXXV, 115–147. Uherské Hradiště.
- Snášil, R.–Kruťa, T.–Stloukal, M., 1995: *Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, Část II. – interpretace (petrografie, antropologie)*. In: Slovácko 1994, XXXVI, 73–78. Uherské Hradiště.
- Snášil, R.–Procházka, R., 1981: *Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části Dolnomoravského úvalu*. In: Slovácko 1981, XXIII, 9–58. Uherské Hradiště.
- Staňa, Č., 1996: *Hledáme hrob sv. Metoděje*. In: Sborník velehradský 2/1996, třetí řada, 5–23. Velehrad–Uherské Hradiště.
- Tkadlík, V., 1996: *Svatopluk I. a církevní činitelé na Velké Moravě*. In: Sborník velehradský 2/1996, třetí řada, 59–66. Velehrad–Uherské Hradiště.
- Třeštík, D., 1985: *Bořivoj a Svatopluk – vznik českého státu a Velká Morava*. In: Velká Morava a počátky československé státnosti, 273–301. Praha–Bratislava.
- Vašica, J., 1966: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha.
- Vavřínek, V., 1985: *Historický význam byzantské misie na Velké Moravě*. In: Velká Morava a počátky československé státnosti, 215–243. Praha–Bratislava.
- Verbík, A., 1981a: *Středověké město*. In: Uherské Hradiště dějiny města, 82–124. Brno.
- Verbík, A., 1981b: *Hradiště v době husitská a pohusitské*. In: Uherské Hradiště dějiny města, 126–191. Brno.
- Vlček, E., 1993–1994: *Honosný hrob velmože v Sadech u Uherského Hradiště*. In: Moravský historický sborník. Ročenka Moravského národního kongresu pro léta 1993–1994, 167–211. Brno.
- Wolny, G., 1846: *Die Markgrafschaft Mähren. IV. Band. Zweite Ausgabe*. Brünn.
- Zemek, M., 1982: *Hradiště v době předbělohorské*. In: Uherskohradištsko, 395–406. Brno–Uherské Hradiště.

Penzionovaný archeolog a historik PhDr. Robert Snášil (nar. 10. 4. 1939 v Prostějově), žije v Uherském Hradišti. V letech 1961–1987, 1991–1993 pracoval ve Slováckém muzeu (posléze v zemědělství a průmyslu) jako vedoucí oddělení a od roku 1964 i zástupce ředitele. Zabýval se zejména archeologickým výzkumem a historickým studiem vesnických sídlišť a městských útvarů (včetně rekonstrukcí vazeb na jejich přírodní prostředí) v období časného až vrcholného středověku (6.–16. stol.) v teritoriálně vymezeném rámci uherskohradištského regionu. Výsledky zveřejňoval formou expozic a výstav i dosud 352 publikovaných prací.

„Capella Morauorum“ und „templum sub titulo S. Clementis“

Zusammenfassung

In der Fortsetzung „Grad Morava“ (vgl. „Großmähren zwischen Osten und Westen“, Studie AÚ AV ČR, Brno 2000) befasst sich der Autor der Studie mit Eintragungen in den örtlichen Quellen aus dem 14. bis 17. Jahrhundert, bringt sie in wechselseitige Korrelationen als auch in Korrelationen zu Ergebnissen der archäologischen Forschung in der Lokalität Uherské Hradiště–Rybárny. Das Indizienkomplex unterstützt die vorherige These des Verfassers über die Identität der großmährischen Agglomeration Uherské Hradiště–Staré Město (Ungarisch Hradisch–Altstadt) mit der Hauptstadt namens Morava (Mähren). Die vom Kirchenwirtschafter Fegus zusammengestellten, zur Hradischer Kirche des Heiligen Georg bezogenen Lohn-Listen aus den Jahren 1450–1460 erwähnen zu Jahren 1457, 1459–1460 ein Sakralobjekt unter der umschreibenden Volksbezeichnung „capella Morauorum“. Robert Snášil findet dieses Objekt mit der Spitalkapelle identisch, die in „Liber negotiorum civitatis Hradistiensis“ unter Patrozinien „sancti Procopii et Udalrici confessoris Cyrulii et Metudii martirorum Nicolai et Anthonii Katherine et beati Clementis“ von 1370 eingetragen worden ist und in einer anderen Eintragung „in hospitali sanctorum Cyrulii et Metudii in suburbis civitatis Redisch“ von 1371 im Vorort von Hradiště lokalisiert wurde. Bis jetzt wurde das Objekt falsch mit einer anderen Spitalkapelle identifiziert, die der Heiligen Elisabeth von Thüringen geweiht ist, erst aus der ersten

Rozmístění pojednávaných svatyní ve městě Uherské Hradiště a na předměstí s chronologickým uvedením některých dat:

- A. Masarykovo náměstí
 1. 1257: Capella sancti Gregorii
 2. 1459: ecclesia magna
 3. 1460: Magna Ecclesia
- B. Vodní ulice
 1. 1457: capella kusne

Hälfte des 15. Jahrhunderts stammt und sich innerhalb der Stadtmauern befindet. Die Antwort auf die Frage nach der Lokalisierung der Vorstadt hat der Autor im Visitationsbericht des Hradischer Pfarrers Prokopius aus dem Jahre 1652 gefunden. Die Vorstadt einschließlich des Sakralobjekt, d. h. der mit der Volksumschreibung „Morauorum“ genannten, bzw. von Prokopius in ursprünglicher Form als „templum sub titulo S. Clementis“ bezeichneten Kapelle, ist mit der westlichen Hälfte des Stadtviertels Rybárny identisch. Aus einer anderen Quelle geht hervor, dass das erwähnte Sakralobjekt vor 1581 aufgehoben wurde, wobei das Datum post quem das Jahr 1460 ist. Die archäologische Forschung von 1986 hat die großmährische Herkunft der St. Klemenskirche nachgewiesen und hiermit auch die historische Wahrhaftigkeit beider Versionen der narrativen Volkstradition - zuerst bei Fegus in der Umschreibung „capella Morauorum“, dann bei Prokopius in Worten „Referunt homines antiquitus fuisse...“ bewährt. Die Wiedereinweihung des erneuten großmährischen Tempels des Heiligen Klemens samt Erweiterung seiner Patrozinien ereignete sich zwischen den Jahren 1349-1351. Dem Hauptaltar des Hl. Klemens wurde ein vierzigjähriger Kirchenablaß zugeteilt, der in einem neu eingeführten Offizium für das 1349 festgelegte Fest ausschließlich an den St. Klemens-Kultus gebunden war. Diese Verbindungen können als Reminiszenz an den ursprünglichen Zustand vom 9. Jahrhundert angesehen werden, wo der großmährische Dom des Heiligen Klemens in der Residenzstadt namens Morava als ein geweihtes Sakralgebäude zur vorläufigen Aufbewahrung der (vermutlichen) sterblichen Überreste des dritten Papstes, des Heiligen Klemens I. vor deren Überführung nach Rom gedient haben kann. Der Verfasser beurteilt die aus dem 15. Jahrhundert stammende umschreibende Bezeichnung der St. Klemenskirche - „capella Morauorum“ ebenfalls als eine überlieferte Reminiszenz an diejenigen alten Zeiten des 9. Jahrhunderts, als die Kirche des Heiligen Klemens in der Residenzstadt Morava noch ein Tempel der Mährer war. Zur mährischen Nationalität zählten allerdings besonders Fürsten und hohe Adlige, die den Hofrat bildeten. Diesen machtpolitischen Spitzen und der Nobilität der großmährischen Gesellschaft diente die Kirche des Heiligen Klemens in Grad, der Hauptstadt namens Morava. Hier, im Dom des Heiligen Klemens kann Methodius auch den Fürsten Bořivoj getauft haben. Die Klemens-Einweihung (Übertragung von Patrozinium?) der von Bořivoj gegründeten Rotunde in Levý Hradec würde da nicht im Widerspruch stehen. Zu den jeweiligen Unterlagen, die Überlegungen über den Namen der großmährischen Hauptstadt Morava ermöglichen, kommen weitere zwei hinzu, die zwei parallele Schichten der nachweislich langfristigen narrativen Volkstradition erfassen, vergleichbar mit dem Niveau einer vollwertigen historischen Quelle, weil sie den Wurzeln des 9. Jahrhunderts entstammen, was der Autor mittels der archäologischen Methoden bewährt hat. Die Eintragungen, die die Kapelle der Mährer und den Dom des Heiligen Klemens betreffen, werden nach Beurteilung des Verfassers zu einer weiteren gewichtigen Indizie für die Unterstützung der These über die Identität der großmährischen Agglomeration Altstadt-Ungarisch Hradisch mit dem Hauptgrad - der Stadt Morava unter der Regierung von Rostislav und Svatopluk.

2. 1581: „...v kostele špitálském služba boží se neděje...“ (asi sv. Alžběta)

3. 1984: archeologický objev krypty

4. 1999: identifikace nápisu gotickou frakturou na svorníku – Kusna

C. Luční ulice

1. 1349–1351: vysvěcení olomouckým biskupem Janem VII. Volkem

2. 1370: sancti Prokopii et Udalrici confessoris Cyrullii et Metudii martirorum Nicolai et Anthonii Katherine et beati Clementis

3. 1371: in ...sanctorum Cyrullii et Metudii

4. 1457: capella Morauorum

5. 1459: capella Morauorum

6. 1460: capella Morauorum

7. 1652: templum sub titulo s. Clementis

8. 1986: archeologické datování původu do 9. století

“Capella Morauorum“ and “templum sub titulo S. Clementis”

Abstract

In the continuation of the study called “Grad Morava” (cf “Velká Morava mezi východem a západem”, paper AÚ AV ČR, Brno 2000) the author focuses on partial records of local origin from the 14th to 17th centuries correlating them with one another and with the results of archeological excavations of the site Uherské Hradiště-Rybárny. The complex of indications thus generated supports the previous thesis of the author’s about identifying the Staré Město–Uherské Hradiště conurbation of the Great Moravian period with the capital called Morava.

“The List of Payments of the Church of St. George in Hradiště” kept by the church steward Fegus between the years 1450–1460, presents a sacral object under the popular name of “capella Morauorum” for the years 1457, 1459–460.

R. Snášil identifies this object with the hospital chapel documented in 1370 in: “Liber negotiorum civitatis Hradistiensis” under the patronage of “sancti Procopii et Udalrici confessoris Cyrulii et Metudii martiroto Nicolai et Anthonii Katherine et beati Clementis” and located at the very same place in 1371 in the record: “in hospitali sanctorum Cyrulii et Metudii in suburbis civitatis Redisch,” that is, on the outskirts of Hradiště. So far the object has been wrongly identified with another hospital chapel consecrated to St. Elizabeth of Thuringia. This chapel, however, was built as late as the first half of the 15th century and it was situated within the city walls. The answer to the question where the outskirts of the town could be placed is, in the author’s opinion, to be found in the visitation programme of the parish priest in Hradiště – Prokopius – for the year 1652: the outskirts with a sacral object identical with the “Morauorum” chapel, as it was popularly described, or recorded by Prokopius in its original appearance “templum sub titulo S. Clementis,” can be identified with the western half of the housing of the town quarters called Rybárny. Another source tells us about the disappearance of the suburban sacral object before 1581, the year 1460 being the post quem date. Archeological excavations in 1986 proved that the church of St. Clement was of a Great Moravian origin, which also proves the historical truth of both versions preserved in the oral folk tradition and recorded by Fegus in the form of the paraphrase “capella Morauorum,” and by Prokopius “Referunt homines antiquitus fuisse...” The revived Great Moravian sanctuary of St. Clement was re-consecrated, and the patronages of this saint extended, between the years 1349 and 1351. The high altar was assigned forty-day indulgences that had been firmly tied to the cult of St. Clement in the “officium” for the newly established religious holiday in 1349. These bonds could be a reminder of the original situation in the 9th century when the Great Moravian temple of St. Clement in the capital called Morava could have served as a sanctuary for the provisional depositing of the (presumed?) holy relics of the third pope St. Clement I, before they were carried to Rome.

According to the author the reference to the St. Clement’s church as “capella Morauorum” in the 15th century was also a reflection of the traditional notion that there had been times when the sanctuary of St. Clement used to be a temple of the Moravians, and that was in the “long gone days,” in the 9th century. At that time it was mainly the princes and feudal lords in the court council that boasted Moravian nationality. The St. Clement’s church of the Moravians in *grad*, the capital Morava, was mainly used by these prominents with political power or the Great Moravian aristocracy. Here, in the St. Clement’s temple, St. Methodius could have possibly baptised even the Bohemian prince Bořivoj. This is not contradicted by the consecration of the rotunda founded by Bořivoj at (Levý) Hradec to St. Clement (patronage transferred?).

To the two sources considered so far that enable us to speculate about the name of the Great Moravian capital (Morava) we can add another two, presenting two parallel levels of long-term oral folk tradition that are comparable with a full-fledged historical source because they are rooted in the 9th century as the author verified by archeological methods. The records concerning the chapel of the Moravians and the temple of St. Clement become, in the author’s view, another significant indication supporting his thesis about the identification of the Staré Město – Uherské Hradiště Great Moravian conurbation with the capital *grad* – town called Morava, in the days of the reign of Rostislav and Svatopluk.

ŠPITÁLNÍ KAPLE SV. ALŽBĚTY A TZV. „KAPLE KUSNOVA” V UHERSKÉM HRADIŠTI (Příspěvek k hradišfskému místopisu)

Magdalena Čoupková, Uherské Hradiště

Článek se zabývá vznikem a lokalizací uherskohradišfských špitálů a zejména špitální kaple sv. Alžběty.

Podnětem k tomu, abych se zabývala problematikou hradišfských špitálů a pokusila se o nový pohled na historii jejich vzniku a zejména na okolnosti založení kaple sv. Alžběty, mi byla především nová interpretace nápisu ve štítě na svorníku presbytáře bývalé špitální kaple sv. Alžběty.

Je všeobecně známo, že městský špitál se nacházel v sousedství kaple sv. Alžběty, jejíž budova s dochovaným gotickým presbyteriem se nachází v nynější Vodní ulici a původně stála ve městě v těsné blízkosti hradeb. Jako datum založení špitálu i kaple sv. Alžběty bývá v literatuře uváděn buď rok 1362 nebo rok 1370, popř. i 1371 a nejistá je i poloha špitálu a doba vzniku druhého městského špitálu, jehož existence je doložena roku 1582.

Nejprve se pokusím shrnout veškeré informace o hradišfských špitálech a špitálních kaplích, tak jak se s nimi můžeme setkat v dosavadní literatuře, dále jsem se snažila shromáždit veškeré prameny, obsahující zmínky o špitální kapli svaté Alžběty, o založení špitálu v Uherském Hradišti a o hradišfských špitálech vůbec. Na základě rozboru těchto pramenů bych se nakonec chtěla pokusit o vlastní řešení problému lokalizace a určení doby založení hradišfských špitálů a zejména kaple sv. Alžběty.

Nejstarší publikací, ve které se můžeme něco dočíst o kapli sv. Alžběty, je práce sepsaná Gregorem Wolným v první polovině 19. století pod názvem *Die Markgrafschaft Mähren*.¹ Autor zde uvádí, že špitální kostel sv. Alžběty, který se nachází blízko bývalé Staroměstské brány, stojí údajně na místě dřívější, daleko starší a většímu množství svatých zasvěcené kaple, u které byl dříve také hřbitov.² O založení špitálu dále podotýká, že jeho zakládací listinu nemá k dispozici, ale že existence zdejšího špitálu je bezpečně doložena k roku 1413.³ Také se však zmiňuje o tom, že k roku 1412 je v listině doložen špitál na hradišfském předměstí, jemuž Jindřich z Kravař a z Plumlova daroval louku. Tímto předměstím by snad podle Wolného mohlo být míněno Staré Město.⁴

Tentýž autor ve své pozdější práci *Kirchliche Topographie von Mähren* vedle popisu špitálního kostela sv. Alžběty také uvádí, že dřívější špitál se hřbitovem byl na tomto místě posvěcen roku 1370, přičemž zakladatel špitálu není znám.⁵

Jan Erazim Vitásek ve své práci o dějinách a místopisu města Hradiště, vydané roku 1879, se zmiňuje o špitálu s kaplí sv. Alžběty celkem stručně. Nejstarší doklad existence špitálu v Hradišti klade do roku 1370, zmiňuje zde i zasvěcení kaple sv. Prokopu, Vojtěchu, Cyrilu a Metodějovi, Mikuláši, Antonínu, Kateřině a Klementovi. Následuje výčet dalších známých dokladů existence špitálu: Zastavení poplatků ze soudních pokut ve prospěch špitálu velehradským klášterem roku 1374, darování louky panem Jindřichem z Kravař a na Plumlově roku 1413 a konečně zmínka o špatném stavu obou hradišfských špitálů, jednoho ve městě a druhého na předměstí, v listině z roku 1582.⁶

Veškeré dostupné informace se snažil nashromáždit Bohumil Fišer ve své *Topografii města Hradiště*, kde podrobně popsal historii všech hradišfských pamětihodností a významných budov.⁷ Jednu kapitolu věnoval také chudobinci s kaplí sv. Alžběty. Odvolává se zde na listinu z roku 1362, podle níž byl špitál založen u kaple sv. Alžběty v předvečer

svátku sv. Kateřiny roku 1362. Polohu špitálu pak podle této listiny interpretuje „asi v okolí dnešní kaple sv. Alžběty, ale tak, jakoby byl již za hradební zdí mezi opevněními městskými. *Ante portam inter burgis civitatis Redisch.*“⁸ Kaple se hřbitovem měla být zasvěcena sv. Prokopu, Oldřichu, Cyrilu a Metodějovi, Mikuláši, Antonínu, Klementu a Kateřině olomouckým světícím biskupem Janem, který při té příležitosti udělil kapli čtyřicetidenní odpustky pro všechny návštěvníky kaple, kteří zde přijmou svátost.⁹ Dále cituje Fišer ony zmínky o špitálu z let 1374 a 1413, jak jsme se s nimi mohli setkat již u Vitáska, stejně tak píše i o existenci dvou špitálů roku 1582, jednoho ve městě a druhého „před městem“.¹⁰ Soudí, že špitál byl za husitství přestěhován dovnitř hradeb a hřbitov u kaple sv. Alžběty byl podle něj zrušen po založení františkánského kláštera nedaleko kaple koncem 15. století. V místech, kde se nacházel zrušený špitální hřbitov, byl rozšířen špitál a zejména městské hradby.¹¹

Z roku 1958 pochází práce Aleny a Viléma Jůzových. Ti píší, že kaple sv. Alžběty „byla založena stejně jako budova špitálu r. 1362 v předvečer svátku sv. Kateřiny a při ní byl zbudován hřbitov pro zemřelé obyvatele chudobince.“¹² Následuje architektonický popis dochovaného gotického presbytáře kaple sv. Alžběty. Jako jediní se autoři zmiňují také o existenci štítku ve svorníku tohoto presbytáře se znakem pětিলisté růže a nápisem, který přečetli jako „*hosna*“.¹³

Poměrně stručné údaje o špitálech najdeme v nejnovější monografii dějin Uherského Hradiště. Autorem kapitoly o středověkých dějinách města je Antonín Verbík, který zde píše, že k založení špitálu došlo roku 1362, ale podle něj ležel tehdy špitál za hradbami města a tam se také nacházela roku 1370 kaple se hřbitovem. Špitál pak prý byl začleněn asi v 16. století dovnitř městských hradeb. Dále autor zmiňuje odkoupení platu velehradského kláštera ve prospěch špitálních chudých roku 1374 a darování louky špitálu Jindřichem z Kravař a z Plumlova roku 1413.¹⁴ Otázkou existence dvou špitálů se nezabývá, neboť zpráva o ní již nespádá do jím sledovaného období.

V roce 1960 vyšla studie Graciána Chaloupky *Dva seznamy městské dávky Uh. Hradiště z druhé poloviny 14. století*.¹⁵ Tyto seznamy městské dávky jsou sepsány v hradištské městské knize, známé pod názvem *Liber negotiorum civitatis Hradisch*.¹⁶ Chaloupka se zde dotýká také zpráv o špitálu v Uherském Hradišti, které je možno v *Liber negotiorum* najít. Je to jednak zmínka o darování vinice v Polešovicích Heřmanem sladovníkem špitálu „na předměstí“ hradištském, jednak zápis o založení a posvěcení špitálu, který byl podle něj založen „před branou uvnitř hradeb (*ante portam infra burgis civitatis*)“.¹⁷ Z toho činí závěr, že špitály byly již v té době dva, jeden na předměstí, jemuž daroval Heřman sladovník vinici v Polešovicích, a druhý ve městě, k němuž se vztahuje zápis *De fundacione et consecracione hospitalis v Liber negotiorum*. Tento zápis potom klade do roku 1371.¹⁷

Konečně nejnovější prací, vycházející z podrobného studia významného pramene 14. století, a to již zmíněné městské knihy *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, je dílo Rudolfa Procházky a Ludmily Sulitkové pojednávající o Uherském Hradišti ve 13.–15. století.¹⁸ Autoři odmítají tvrzení Graciána Chaloupky, že existovaly ve 14. století dva různě umístěné špitály. Podle zasvěcení je totiž špitál na předměstí, obdarovaný roku 1371 Heřmanem sladovníkem, bezpochyby totožný se špitálem, o němž hovoří zpráva o založení špitálu. Podle této zprávy se špitál nachází „*ante portam infra burgis civitatis*“, tedy uvnitř hradeb. To odpovídá poloze kaple sv. Alžběty. Autoři došli k závěru, že hřbitov s kaplí, založenou zároveň se špitálem 24. listopadu 1370, se nacházel ve 2. polovině 14. století uvnitř hradeb, zatímco objekt špitálu se sadem ležel vně hradeb, a to až za příkopem. Později, asi v 16. století byl postaven nový objekt špitálu uvnitř hradeb, kde překryl část hřbitova. Proto se mluví roku 1582 o dvou špitálech – ve městě a na předměstí.¹⁹

Problematiky lokalizace hradištských špitálů se dotýkají ještě dva časopisecké články, jejichž autoři interpretují jeden pramen, který byl ve všech ostatních pracích v této souvislosti opomenut. První z nich – František Borák – ve svém drobném článku s názvem *Kostel sv. Klimenta na Velehradě* upozornil na tradici, zaznamenanou 15. února 1652 hra-

dišfským děkanem Prokopiem, podle níž stával v polích blízko města Hradiště chrám se špitálem „*sub titulo S. Clementis*“. Stopy po něm podle Prokopia již nejsou, ale asi se nacházel na místě zvaném Špitálky. František Borák se domnívá, že se tento špitál nacházel na výšině, dosud nazývané Špitálky, ležící ve Starém Městě.²⁰ Proti tomuto jeho závěru vystoupil Václav Richter ve své stati *Glossy k velehradským otázkám*.²¹ Správně poukázal na to, že kostel sv. Klimenta se špitálem se nemohl nacházet v lokalitě Špitálky ve Starém Městě, která se rozkládá na vyvýšenině mezi nádražím Staré Město a ústím potoka Salašky. Podle Prokopiovy zprávy se totiž kostel sv. Klimenta se špitálem nacházel v polích blízko města Hradiště, což rozhodně neodpovídá poloze staroměstských Špitálek. Podle Richtera se tedy jedná o předměstský špitál sv. Prokopa a Oldřicha, založený ve druhé polovině 14. století. Dále ovšem píše, že vzhledem k tomu, že špitální svatyně byla zasvěcena sv. Prokopu a Oldřichu, kostel sv. Klimenta neležel při tomto špitále, ale toto patrocinium mohl nést kostelík, jehož základy objevili roku 1949 archeologové právě v trati Špitálky ve Starém Městě.²²

Václav Richter se ve svém článku vyjadřuje také k tomu, co je o hradišfských špitálech ještě známo. Znal listinu z roku 1582, jinak vychází z Fišerovy Topografie, když píše o založení špitálu roku 1362, o jeho vysvěcení roku 1370 a obdarování v letech 1374 a 1413. Nesouhlasí však s Fišerovým tvrzením, že za husitství byl špitál přestěhován dovnitř hradeb, neboť ještě roku 1582 jsou doloženy špitály dva. Jako jediný neztotožňuje špitál na předměstí, vysvěcený roku 1370, se špitálem u kaple sv. Alžběty. O něm pouze píše, že jeho počátky sahají prokazatelně do středověku vzhledem k dochovanému gotickému presbyteriu špitální kaple.²³

Jak vyplývá z uvedeného přehledu, v literatuře můžeme najít nejrůznější názory na to, kde se špitály v Hradišti a jeho okolí nacházely a kdy vznikly. Je tedy nutno zjistit, co je možno skutečně doložit historickými prameny, a uvážít, jak tato zjištění správně interpretovat.

Není pochyb o tom, že město Hradiště mělo koncem 16. století dva špitály. Doloženy jsou dvěma listinami, a to z let 1581 a 1582.²⁴ V tomto bodě panuje v literatuře všeobecná shoda, až na to, že je všude zmiňována pouze listina z roku 1582, jež je konfirmací listiny z roku 1581. Bylo by tedy správnější uvádět, že špitály jsou doloženy k roku 1581. V té době byly oba zpustlé. Jeden se nacházel „*před městem*“ a druhý ve městě. Zároveň je zde prokázána i existence špitálního kostela, o kterém se však píše pouze to, že se v něm nekonaají služby Boží. Komu byl zasvěcen ani kde se nacházel, z listiny nevyplývá.

O založení jednoho ze špitálů se dozvídáme z městské knihy *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, což je zřejmě nejvýznamnější pramen pro dějiny města ve 2. polovině 14. a v 15. století.²⁵ Zde se nachází zápis o založení a posvěcení špitálu, který zní v originále takto:

„*De fundacione et consecracione hospitalis. Item post hoc in vigilia beate Katherine, dominica Dicit Dominus, hospitale ante portam intra burges civitatis Redisch fundatum in honore sancti Procopi et Udalrici confessoris, Cyrrilli et Metudii martyrum, Nicolai et Anthonii, Katherine et beati Clementis et cymiterium pro infirmis in dicto hospitali mortuis sepeliendis fuit per suffraganeum, fratrem ordinis Augustiniensis, consecratum. Et dedicationem eiusdem hospitalis dominica proxima post Katherine beate festum fecit annis singulis proclamari. Idem dominus episcopus et suffraganeus auctoritate sua pro summo altari XL dies et una[m] karenam, de eodem hospitali XL dies et unam karenam, de cymiterio ibidem consecrato XL dies et unam karenam omnibus vere confessis, contritis et penitentibus ad dictum hospitale venientibus iussit publice pronuncciari.*“²⁶

Záznam je datován pouze denním datem, ale protože předchozí dva zápisy jsou z roku 1370, můžeme předpokládat, že i zápis o založení špitálu je z téhož roku. Špitál se hřbitovem byl tedy podle *Liber negotiorum civitatis Hradisch* založen a posvěcen v neděli 24. listopadu 1370, jak konstatovali již Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková.²⁷

Podle Bohumila Fišera by měla existovat zakládací listina špitálu při kapli sv. Alžběty z roku 1362, v níž je poloha špitálu označena „*ante portam inter burgis civitatis*“.²⁸ Žádná taková listina však není známa.²⁹ Bohumil Fišer, stejně jako někteří autoři po něm, převzal

tento údaj z díla Jana Petra Cerroniho *Geschichte der königlichen Kreisstadt Hradisch*.³⁰ Cerroni zde v kapitole věnované špitálu a kapli sv. Alžběty píše:

„Dieses Spital, welches in der Urkunde ante portam inter burgis civitatis Redisch gestiftet wurde, ist im Jahre 1362 in vigilia beate Catherine martiris – Dicit Dominus zu Ehre des S. Prokops, Udalrichs beichtigers, Cyrillus und Methudius – der Martiren, Nicolaus, Antonius, Catharina und Clemens, somit einem Friedhof für die in diesem Spital Verstorbenen durch den ollmizer Suffragan Johann Bischof zu Nazareth, augustinier Ordens, consecrirt und das Dedicazionsfest an den nächsten Sonntag nach Katharina alle Jahre bestimmt. Dieser Weihbischof begabte auch das Hochaltar mit 40 Tagen- und den Friedhof eben mit 40 Tagenablas für diejenigen, welche nach empfangenen Sacramente des Altars diese Spitalkirche besuchen.“³¹

Když srovnáme tento Cerroniho text se zápisem *De fundacione et consecracione hospitalis v Liber negotiorum*, zjistíme, že jde v podstatě o německý překlad latinského textu s tím, že je zde doplněno jméno biskupa, který svěcení provedl. Asi právě tento zápis v *Liber negotiorum* má Cerroni na mysli, když mluví o „Urkunde“, tedy o „listině“, a tento zápis potom Cerroni chybně datoval rokem 1362. Správnost vročení zápisu do roku 1370 potvrzuje i denní datum. Předvečer svátku svaté Kateřiny, tj. 24. listopad, připadl na neděli právě v roce 1370, nikoliv roku 1362, kdy to byl čtvrtek.³²

Bohumil Fišer celou pasáž o založení špitálu od Cerroniho převzal, pouze ji přeložil do češtiny a od něj nebo přímo od Cerroniho přebírají tento údaj i další autoři a vztahují ho ke kapli sv. Alžběty a jejímu špitálu.³³

Nyní ovšem vyvstává otázka, kde špitál, založený v roce 1370, ležel, zda se jedná o špitál ve městě nebo na předměstí a také zda je zmiňovaný zápis možno vztáhnout na založení kaple sv. Alžběty, jak to činili dosud téměř všichni badatelé.

Jak vyplývá z přehledu literatury, bylo místo určující polohu špitálu čteno a interpretováno různě. Buď jako mezi opevněními městskými nebo jako uvnitř hradeb. Různá interpretace vyplývá z různého čtení údaje o poloze špitálu v *Liber negotiorum*. Cerroni toto místo přečetl „inter burgis“ a odtud Fišer určil polohu špitálu „mezi opevněními městskými“.³⁴ Nesprávně toto místo přečetl i Gracián Chaloupka a dokonce i Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková jako „infra burges“.³⁵ Zatímco Chaloupka díky tomu dospěl k závěru, že se špitál nacházel uvnitř města, vztáhli Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková tento údaj na polohu kaple, neboť to odpovídá umístění kaple sv. Alžběty uvnitř hradeb, nikoliv poloze špitálu, který – jak prokázali – se nacházel mimo městské opevnění. V *Liber negotiorum* však nepochybně stojí „ante portam intra burges civitatis Redisch“.³⁶

Ani označení polohy „intra burges“ jak se zdá nemusí být jednoznačné. Vzhledem k tomu, že slovo „burges“ bylo doposud vždy překládáno jako „hradby“, byla by pak poloha špitálu určena „před branou uvnitř hradeb“. Ale o něco dále v *Liber negotiorum* čteme, že Heřman sladovník odkázal 31. října 1371 část vinice v Polešovicích „pauperibus et infirmis in hospitali sanctorum Cyrilli et Metudii, in suburbio civitatis Redisch fundatum“.³⁷ Jak již konstatovali Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková, podle patrocina se jedná o jeden a tentýž špitál, který byl založen roku 1370 a nacházel se na předměstí hradišském.³⁸ Slovo „burges“ je podle mého názoru v této souvislosti nutno chápat jako synonymum ke slovu „suburbium“, tedy jako předměstí, resp. podhradí, což je jeden z běžných významů tohoto slova, na rozdíl od významu „murus“, hradby.³⁹ Pro polohu na předměstí mluví také listina Jindřicha z Kravař a z Plumlova z 28. září 1413, jíž pan Jindřich daruje „lúku v Cunowiczích ... chudým lidom k věčnému užitku, do špitále hradišckého, ješto leží před městem, a žádnému knězovi toho špitále k užitku, než samým lidom, ješto jsú nynie v tom špitále anebo potom budú, ...“.⁴⁰

V těchto souvislostech je tedy zřejmé, že špitál se hřbitovem, vysvěcený 24. listopadu 1370, se nacházel před městskou branou na předměstí, tedy vně městských hradeb. Polohy špitálu se dotýká ještě jedna zmínka v *Liber negotiorum*. Nachází se v zápise o prodeji domu kdysi Hantschusterova Janem ševcem Bartoňovi lukařovi 4. května 1459. Tento dům

se totiž nacházel blízko špitálu a jeho poloha je dále určena „*penes pontem in vadio*“, tj. blízko mostu přes řeku Moravu.⁴¹ Ono předměstí, kde se nacházel špitál i Hantschusterův dům, leželo tedy nejspíš mezi městskými hradbami a řekou, která město obtékala.

Zůstává nyní otázka, zda tento špitál nějak souvisel s kaplí sv. Alžběty, která stála prokazatelně uvnitř hradeb a jejíž vznik bývá tradičně spojován se založením či posvěcením špitálu, o němž se píše v *Liber negotiorum*.

Pro spojení založení kaple sv. Alžběty s vysvěcením špitálu na předměstí ale podle mého názoru neexistují žádné důkazy. Hovoří pro něj pouze tradice sahající k Janu Petru Cerronimu, která mohla vzniknout tím, že Cerroni (nebo snad ještě někdo před ním?) vztáhl zprávu v *Liber negotiorum* ke špitálu při kapli sv. Alžběty, protože zde špitál v té době existoval a o žádném jiném nebylo nic známo. Cerroni přitom chybně přečetl slova „*intra burgis*“ jako „*inter burgis*“ a odtud potom vzniklo přesvědčení, že slovo „*burgis*“ zde znamená hrady a špitál s kaplí sv. Alžběty se nachází mezi opevněními městskými, jak odvodil Bohumil Fišer.

Podle tradice, kterou zaznamenal roku 1652 hradištský děkan Prokopius a již se zabývali ve svých člancích František Borák a Václav Richter, existoval kdysi v polích blízko Hradiště kostel sv. Klimenta se špitálem.⁴² Richter správně vyvrátil Borákův názor, že se tento špitál nacházel ve Starém Městě na Špitálkách. Podle Václava Richtera však při tomto špitále žádný kostelík sv. Klimenta, o němž hovoří Prokopiova zpráva, nebyl. V ústním podání zaznamenaném Prokopiem došlo, jak tvrdí Václav Richter, ke zmatení dvou tradic. Kostelík sv. Klimenta se snad nacházel právě v lokalitě Špitálek ve Starém Městě, „o předměstském špitálu je však známo, že jeho svatyně – byla-li tu jaká – nesla patrně patrocinium sv. Prokopa a Oldřicha.“⁴³ Toto patrocinium je ale známo z již výše uvedeného záznamu v *Liber negotiorum*, kde se píše o posvěcení špitálu ke cti celé řady světců a kromě Prokopa a Oldřicha je zde mimo jiných jmenován i sv. Kliment.⁴⁴ Pokud tedy při tomto špitále na hradištském předměstí byl nějaký kostelík nebo kaple, což je pravděpodobné, mohl být zasvěcen sv. Klimentu, a pokud by zde žádný kostelík nebyl, mohla tato tradice odrážet povědomí o původním zasvěcení špitálu. Bezpochyby tedy ona Prokopiova zpráva mluví o špitále založeném na hradištském předměstí roku 1370 a i ono svatoklimentské patrocinium tomu odpovídá. Zůstává otázkou, zda při založení tohoto špitálu zde byl také nějaký kostel nebo kaple. Ze zápisu o založení a posvěcení v *Liber negotiorum* to jasně nevyplývá, mluví se výslovně pouze o špitále a hřbitovu. Na základě zmínky o udělení odpustků „*pro summo altare*“ těm, kteří ke špitálu přijdou a vyzpovídají se zde, by se snad dalo usuzovat, že tam nějaká kaple existovala.⁴⁵ Skutečnost, že zde byly oltáře, z nichž jeden byl hlavní, ukazuje na to, že zde nějaká kaple zřejmě byla. Podle Prokopia zde byl kostel zasvěcený sv. Klimentu, otázkou však zůstává, zda byl založen zároveň se špitálem, nebo zda vznikl již dříve či naopak později.

Kdy vznikl druhý špitál ve městě, není možno jednoznačně určit. Podle Rudolfa Procházký a Ludmily Sulítkové byl vystavěn další objekt špitálu uvnitř hradeb nejspíš v 16. století.⁴⁶ Jak již bylo řečeno, prokazatelně je možno doložit existenci dvou špitálů k roku 1581, kdy existovaly a fungovaly, i když nevalně, oba špitály.⁴⁷ Druhý špitál ve městě musel tedy vzniknout někdy před tímto datem. Vzhledem k jejich tehdejší sešlosti však žádný z nich již asi nebyl příliš nový. Špitál ve městě vznikl bezpochyby později než ten na předměstí, protože v roce 1374 se připomíná ve městě Hradišti jenom jeden špitál.⁴⁸ Podle nedatovaného zápisu v činžovních registrech kostela sv. Jiří, která obsahují zápisy kostelního hospodáře z let 1454–1460, se zdá, že špitál ve městě vznikl ještě před tímto obdobím, neboť se zde zmiňuje „*hospitale in civitate Redis*“, tedy ve městě.⁴⁹ Avšak v těchto registrech je také zaznamenáno, že kostelní hospodář dal v letech 1455, 1457 a 1459 vždy čtyři hřivny „*ad hospitale*“, přičemž tento špitál není již nijak blíže určen. To by ovšem znamenalo, že v té době mělo Hradiště pouze jeden špitál.⁵⁰ Označením „*hospitale in civitate Redis*“ je zřejmě míněn špitál na hradištském předměstí, které bylo chápáno jako součást města.

Z uvedených pramenů však nevyplývá, kdy byla postavena dnešní kaple sv. Alžběty a zda její založení nějak souviselo se založením některého ze špitálů.

Kaple sv. Alžběty byla špitální kaplí ještě v době nedávné, její budova v barokní podobě stojí dodnes a z původní stavby se dochoval gotický presbytář. Jak již bylo řečeno, v literatuře jsou její počátky spojovány se založením špitálu před městem Hradištěm. V zápisu *De fundacione et consecracione* se však o žádné kapli výslovně nemluví a už vůbec ne o zasvěcení sv. Alžbětě, přestože je zde vyjmenována celá řada světců, jimž byl špitál zasvěcen. Jak jsem již výše uvedla, není podle mého názoru v žádném případě možno datovat založení této kaple rokem 1370, neboť pro to neexistuje žádný podklad.

Naskytá se tedy otázka, zda můžeme o vzniku této kaple zjistit něco bližšího, nebo se budeme muset spokojit s konstatováním Václava Richtera, že „počátek špitálu v městě s kostelíkem sv. Alžběty sahá věrohodně rovněž do středověku, neboť presbyterium sv. Alžběty dodnes se jeví v jádře goticky”.⁵¹

Odpověď nám snad může pomoci najít znak ve svorníku gotického presbytáře této kaple a nápis ve štítku, který dosud unikal pozornosti většiny historiků. Jedinými autory, kteří se o něm vůbec zmiňují, jsou Alena a Vilém Jůzovi ve své již citované práci o stavebním a uměleckém vývoji města.⁵² Nápis, psaný gotickou minuskulou, nezní však „*Jhosna*“, jak je v této publikaci uvedeno, nýbrž „*kusna*“ a toto slovo, na první pohled rovněž záhadné, se objevuje v některých zápisech v *Liber negotiorum*. Je to jméno pravděpodobně hradišského měšťana, který žil asi někdy kolem přelomu 14. a 15. století. Přímo zmínku o jeho osobě v knize bohužel nenajdeme a dobu jeho života lze odvodit jen nepřímo, podle jeho potomků Petra a Nikuše.

V *Liber negotiorum* se v roce 1435 připomíná Petr Kusnův, který patrně zemřel nejspíše počátkem tohoto roku, neboť ve středu po Vzkříšení, tj. 20. dubna toho roku byl se souhlasem císaře Zikmunda a radou celé obce prodán kamenný dům „*Petri Kusne bone memorie*“ se sladovnou a všemi příslušenstvími měšťanu Petrlíkovi za 110 hřiven grošů, „*talique condicione, quod prefatus Petrliko aut successores sui dederint LXX marcas grossorum et quadraginta marcas residuas ab eadem tenentur annuatim dare et presentare IIII marcas grossorum capellano Kusne bone memorie de censu tam diu, donec antefatas XL marcas integraliter non reponent et repositae fuerint alius census perpetuus ad eandem capellam componi debeant pro quadraginta marcis cum consensu et consilio iuratorum*”.⁵³ Z toho vyplývá, že tehdy, to je v roce 1435, nežil už Petr Kusnův, ani Kusna, který byl s největší pravděpodobností Petrovým otcem. Další významnou skutečností, vyplývající z tohoto zápisu, je konstatování, že roční platby mají být dány „*capellano Kusne bone memorie*“, tedy kaplanovi Kusnovy kaple. Z *Liber negotiorum* totiž víme i o dalších poplatcích, které se platily „*ad capellam Kusne*“, přičemž nejstarší je právě tato zmínka z roku 1435. Z toho vyplývá, že tuto kapli zřejmě založil či nadal měšťan Kusna někdy před rokem 1435. Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková jsou přesvědčeni, že fundátorem Kusnovy kaple, která byla podle jejich soudu jednou z kaplí kostela sv. Jiří, byl Petr Kusna.⁵⁴ Dům Petra Kusnova však byl prodán roku 1435 měšťanu Petrlíkovi, zatímco dům kdysi Kusnův vlastnil podle *Liber negotiorum* roku 1452 Nikuš Kusnův, který byl pravděpodobně také synem Kusnovým a tento dům po něm zdědil. „*Nikus Kusne*“ v roce 1452 prodal špitální zahradu a poplatek jedné hřivny grošů, který měl platit špitálnímu kaplanovi, převedl z této zahrady na svůj dům, „*que olim fuit Kusne*”.⁵⁵ Nikuš Kusnův byl tedy také potomek měšťana Kusny, s největší pravděpodobností jeho syn.

Tento Nikuš Kusnův je v *Liber negotiorum* zmiňován již v roce 1451 a potom ještě v letech 1454 a 1455.⁵⁶ Ještě častěji jsou Nikuš Kusnův nebo jeho žena (Nikušová) jmenováni v činžovních registrech kostela sv. Jiří z let 1454–1460, v nichž kostelní hospodář evidoval peníze od měšťanů na údržbu kostela a kaplí. V roce 1454 je to „*Nikussonissa in domo Kusne*“, v letech 1455–1457 „*Nikus Kusne*“, v letech 1458–1460 pak pouze „*Nikusova Kusne*“, což by mohlo znamenat, že Nikuš již od roku 1458 nežil.⁵⁷

Na základě nápisu v gotickém štítě ve svorníku klenby presbyteria kaple sv. Alžběty je

podle mého názoru možno tuto kapli jednoznačně ztotožnit s často zmiňovanou Kusnovou kaplí, jejímž fundátorem zřejmě byl měšťan Kusna. Založení kaple by bylo možno datovat přesněji, pokud bychom znali o Kusnovi něco bližšího, alespoň základní data o jeho životě. Kdy žil, však bohužel přesně nevíme. Jisté je pouze to, že roku 1435 byl již po smrti. Z tohoto roku pochází také nejstarší doklad existence Kusnovy kaple. Pokud byl Kusna otcem Petra a Nikuše Kusnových, jak se domnívám, založil zmíněnou kapli nejspíše až někdy po roce 1400.⁵⁸

Ve jmenovaných registrech kostela sv. Jiří najdeme ale ještě jednu zajímavou zmínku týkající se Kusnovy kaple. Kostelní hospodář zde píše, že roku 1457 dal dva groše na hřebíky, které měly být použity „*in capella Kusne vel Moravorum*“, to znamená v kapli Kusnově neboli moravské, resp. Moravanů.⁵⁹ O této „moravské“ kapli jsou potom v registrech ještě dvě zmínky. Roku 1459 dal kostelní hospodář dva groše na opravu střechy v oné „kapli Moravanů“ (tedy kapli Kusnově) a ve velkém kostele (tj. kostele sv. Jiří).⁶⁰ Roku 1460 potom hospodář Fergus zaznamenal, že o druhé neděli v postu vybral ve velkém kostele jeden groš a v kapli Moravanů nic, neboť kázání skončilo dříve a on to zanedbal.⁶¹ Poslední zmínka tak potvrzuje, že Kusnova neboli moravská kaple nebyla součástí kostela sv. Jiří, jak se domnívali Ludmila Sulitková a Rudolf Procházka.

Znak v kapli sv. Alžběty však nastoluje ještě další otázku. Nápis Kusna se totiž nachází v hlavě gotického štítu, v jehož poli je pětিলistá růže. Co mohl mít hradištský měšťan společného s erbem pětिलisté růže a kteří páni s tímto erbem mohli mít nějaký vztah k této kapli, resp. k městu Hradišti? V nejbližším okolí připadají v úvahu pouze páni z Moravan sídlící na Kyjovsku, kteří byli moravskou větví pánů z Landštejna.⁶² Právě na základě znaku s pětिलistou růží byla fundace této kaple připisována někomu z rodiny pana Smila z Moravan nebo jemu samému, ovšem v souvislosti se založením v roce 1370 či 1362.⁶³ V úvahu by však podle mého názoru připadal spíš Smilův syn Jan z Moravan, který držel v letech 1406 až 1408 jako zástavu tvrz Hluk.⁶⁴ V letech 1413–1416 spravoval statek Kunovice jménem nitranského biskupa Hynka, který koupil právo k zástavnímu držení zeměpanských Kunovic 27. září 1413 od Jindřicha z Kravař a z Plumlova.⁶⁵ Podle znaku s pětिलistou růží se tedy zdá, že kapli založil nebo obdaroval Jan z Moravan, a to nejspíše mezi lety 1413–1416, kdy byl správcem v Kunovicích.

Proč se ale kaple nazývala „Kusnova“, jestliže byl jejím zakladatelem Jan z Moravan, a jak je možné, že se Kusnovo jméno ocitlo ve spojení se znakem pánů z Moravan? Snad dal pan Jan z Moravan první podnět ke stavbě kaple, brzy však pozbyl či zanechal správcovství v Kunovicích a zpřetrhal tak vazby k Hradišti a jeho okolí. V důsledku toho se také přestal starat o kapli, kterou nechal v Hradišti založit. Na jeho zakladatelské dílo pak navázal přední hradištský měšťan Kusna.⁶⁶ Ten zřejmě zajistil kapli nejrůznějšími platy, a tak nakonec byla kaple nazývána po něm jako jejím patronovi. A do štítu se znakem původního zakladatele bylo vepsáno také jeho jméno. Popřípadě to mohlo být i naopak, totiž že kapli založil měšťan Kusna a Jan z Moravan ji významným způsobem obdaroval. To by potom také vysvětlovalo, proč kaple nesla Kusnovo jméno.⁶⁷ Podle mého názoru se zřejmě oba podíleli nějakým způsobem na založení či hmotném zajištění kaple. V jaké míře, to se však v současné době již asi těžko podaří zjistit.

V každém případě se domnívám, že založení kaple sv. Alžběty neboli tzv. „Kusnovy kaple“ je třeba klást až na počátek 15. století, nejspíše do jeho druhého desetiletí. Existence Kusnovy kaple je bezpečně doložena v písemných pramenech až roku 1435, lze však těžko předpokládat, že by po vypuknutí husitských válek ještě došlo k nějakému církevnímu nadání. Kaple tak byla s největší pravděpodobností založena ve druhém desetiletí 15. století. Nelze úplně vyloučit ani dřívější založení, ale nedomnívám se, že by jej bylo možno klást dále před rok 1400.

Poznámky:

- 1 W o l n y, G.: *Die Markgrafschaft Mähren. Topographisch, statistisch und historisch geschildert*. IV. Band – Hradischer Kreis, Brünn 1846.
- 2 Tamtéž, s. 45: „*Die Spitalkirche zur hl. Elisabeth, nahe an dem ehemaligen Altstädter Thore, hat 3 ärmliche Altäre, wurde um 1610 erneut und soll (nach der dasigen Dekanats-Matrik) an der Stelle einer frühern, weit ältern und mehren Heiligen geweihten Kapelle stehen, bei der auch ein Friedhof gewesen.*“
- 3 Tamtéž, s. 42, pozn. 2: „*Ein Stiftungsbrief dieser Anstalt ist nicht vorhanden, aber aus der Geschichte der Stadt ist bekannt, daß hier bereits um 1413 ein Spital bestand, welches 1496 Joh. v. Kunowitz mit 200 fl. mhr. letzwillig bedachte (S. II. Bd. Iste Abth. Seit. 347 dies. Werk.).*“
- 4 Tamtéž, s. 50: „*Um dieselbe Zeit (1412) wird auch eines Spitals in Hradisch urkundlich gedacht, welches jedoch in der Vorstadt (Altstadt?) lag, und welchem Heinrich Krawar von Plumanau 1 Wiese geschenkt hatte.*“
- 5 W o l n y, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren* I. 2. Band, Brünn 1857, s. 203: „*...sei noch beigefügt, daß ein früheres Spital sammt Friedhof daselbst im J. 1370 zur Ehre der hh. Prokop, Adalrich, Cyrill und Methud, Nikolaus, Antonin, Katharina und Clemens durch den Suffragan und Augustiner Ordensmann (der Name fehlt) consecrirt wurde, und daß 1374 das Stift Welehrad 4 Mk. jährl. Zss. vom städt. Gericht in Hradisch demselben um 40 Mk. auf 20 JJ. Zu Erhebung durch den Pfarrer und Verwalter desselben verkauft habe. Den Stifter kennt man nicht.*“
- 6 V i t á s e k, J. E.: *Dějiny a místopis královského města Uh. Hradiště*. Uh. Hradiště 1879, s. 119.
- 7 F i š e r, B.: *Topografie královského města Uherského Hradiště*. Uh. Hradiště 1921.
- 8 F i š e r, B.: c. d., s. 155.
- 9 Tamtéž, s. 155–156.
- 10 F i š e r, B.: c. d., s. 156, srv. V i t á s e k, J. E.: c. d., s. 119.
- 11 F i š e r, B.: c. d., s. 157.
- 12 J ů z o v i, A. V.: *Uherské Hradiště*. Gottwaldov 1958, s. 16.
- 13 Tamtéž, s. 16.: „*Kaple přestavovaná v XVII. století si podnes zachovala gotické presbyterium s polygonálním závěrem, zaklenuté jedním polem křížové klenby s klínovými vyžlabenými žebry, nasedajícími na bohatě profilované patky s krátkými úseky přípor. Ve svorníku je umístěn štítek se znakem a nápisem h o s n a, psaným gotickou frakturou. Znak, v jehož nečleněném poli je znázorněna pětিলístá roseta s nepravidelným křížkem, se nepodařilo zjistit, zřejmě však náleží zakladateli nebo dobrodinci špitálu. Vnější strana presbyteria má gotické opěrné pilíře. Ze soudobé stavby špitálu se nedochovalo nic; zanikla v pozdějších přestavbách.*“
- 14 V e r b í k, A.: *Středověké město*. In: Uherské Hradiště. Dějiny města, Brno 1981, s. 106.
- 15 C h a l o u p k a, G.: *Dva seznamy městské dávky Uh. Hradiště z druhé poloviny XIV. století. Příspěvek k hospodářským dějinám města*. SMM 78, 1959–1960, s. 139–160.
- 16 S O K A Uh. Hradiště, Archiv města Uh. Hradiště I, inv. č. 145, *Liber negotiorum civitatis Hradisch*. Fol. 14r-15v a 16v-18r. Popis *Liber negotiorum* podal I. KRŠKA: Brněnské právní naučení Uherskému Hradišti ve 2. polovině 14. století, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 200–209.
- 17 C h a l o u p k a, G.: c. d., s. 145.
- 18 P r o c h á z k a, R. – S u l i t k o v á, L.: *Uherské Hradiště ve 13.–15. století. Sociálně-ekonomická struktura, topografie*, Uherské Hradiště 1984.
- 19 P r o c h á z k a, R. – S u l i t k o v á, L.: c. d., s. 65–66.
- 20 B o r á k, F.: *Kostel sv. Klimenta na Velehradě*. VVM IV, 1949, s. 209–210. Citovaný záznam děkana Prokopa popisuje stav farnosti k uvedenému datu. Jsou v ní vyjmenovány kostely v Hradišti a ve Starém Městě. Uvnitř hradištských hradeb byly v té době farní kostel sv. Jiří, františkánský kostel Zvěstování Panny Marie a špitální kostel sv. Alžběty. Z Prokopiova zápisu o špitále Borák cituje: „*Referunt homines antiquitus fuisse adhuc unum templum in pratis proximis civitati Hradisch una cum hospitali sub titulo S. Clementis, sed huius nulla vestigia extant, locus tamen ipse, qui in hodieum die titulo Spitalky nuncupatur, videtur id adstruere.*“ Tamtéž, s. 209.
- 21 R i c h t e r, V.: *Glossy k velehradským otázkám*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých LIX, 1951, s. 1–26.

- 22 Tamtéž, s. 20.
- 23 Tamtéž, s. 18.
- 24 Jde o často zmiňovanou listinu z 20. dubna 1582, SOkA Uh. Hradiště, Archiv města Uh. Hradiště I, inv. č. 109, kterou císař Rudolf II. potvrzuje narovnání ve sporu mezi městskou radou a obcí města Hradiště, vydané podkomořím Mikulášem z Hrádku a prokurátorem Matyášem Žalkovským 6. prosince 1581, SOkA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 108. V tomto narovnání jsou purkmistr a městská rada mimo jiné nabádáni, aby dbali o městský špitál a dobré zaopatření v něm pobývajících chudých lidí, „*poněvadž v takovém zastaralém neřádu a nedbanlivost předešlých purgmistrů a rady města Hradiště dva špitálové, jeden v městě Hradišti a druhý před městem, téměř do konce k spuštění přišli, tak že ani v kostele špitálském služba Boží se neděje, a chudí lidé, kterejchž prve v těch špitálich nemalej počet bejval, vychování svého míti nemohou a v těch špitálich toliko skrovné starosti, sešlé, ničemné komůrky, kteréž více chatrné budy nežli pokojové jmenování bejti mohou, mají.*“
- 25 SOkA Uh. Hradiště, Archiv Města Uh. Hradiště I, inv. č. 145, *Liber negotiorum civitatis Hradisch*.
- 26 SOkA Uh. Hradiště, Archiv Města Uh. Hradiště I, inv. č. 145, *Liber negotiorum*, fol. 3v.
- 27 Procházk a, R. – Sulitková, L.: c. d., s. 66.
- 28 Fišer, B.: c. d., s. 155.
- 29 O existenci zakládací listiny špitálu nic nevěděl ani Wolny, G.: *Markgrafschaft Mähren IV.*, s. 42, který správně uvedl jako rok založení špitálu 1370.
- 30 MZA Brno, G 12 (Cerroniho sbírka), I, č. 44, *J. P. Cerroni: Geschichte der königlichen Kreistadt Hradisch*. I. Band, fol. 193a.
- 31 Slova „*bischof zu Nazareth*“ jsou nadepsána drobnějším písmem nad řádkem a jméno biskupa, slovo „*Johann*“, ačkoliv je napsáno na řádku a je bezpochyby psáno stejnou, tedy Cerroniho rukou jako ostatní text, jakoby vybočovalo z pravidelného okolního textu. Má trochu jiný sklon a má trochu tenčí linii než ostatní text. Domnívám se, že jméno biskupa bylo dopsáno až dodatečně do připravené mezery a to, co se do ní nevešlo, nadepsáno nad řádkem jako vsuvka.
- 32 Friedrich, G.: *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha–Litomyšl 1997, s. 176 a 183.
- 33 Fišer zná také správné datum 1370 od Gregora Wolného, podle nějž prý „r. 1370 byla tu kaple se hřbitovem, což svědčí naznačené dřívě poloze“. Viz Fišer, B.: c. d., s. 155. Tento údaj se však nevyskytuje v díle Wolného, G.: *Markgrafschaft*. S. 42, jak uvádí Fišer, nýbrž ve Wolného, G.: *Kirchliche Topographie*, s. 203. Odtud převzal údaj o založení špitálu Jan Erazim Vitásek: c. d., s. 119, který uvádí správně rok 1370, ale mezi světci, jimž byl špitál zasvěcen, má místo Oldřicha sv. Vojtěcha. To je dáno tím, že Gregor Wolny četl slovo „*Udalrich*“ jako „*Adalrich*“, což potom Vitásek přeložil jako Vojtěch. A. Verbík: c. d., s. 106 převzal stejně jako Fišer obě data s tím, že roku 1362 měl být špitál založen a roku 1370 potom posvěcen.
- 34 Fišer, B.: c. d., s. 155.
- 35 Chaloupka, G.: c. d., s. 145, Procházk a, R. – Sulitková, L.: c. d., s. 66.
- 36 *Liber negotiorum*, fol. 3v.
- 37 *Liber negotiorum*, fol. 3v.
- 38 Procházk a, R. – Sulitková, L.: c. d., s. 66.
- 39 *Slovník středověké latiny v českých zemích I*, Praha 1987, s. 452. Výskyt slova „*burgus*“ ve významu „*murus*“ je zde uveden s odkazem právě na toto místo v *Liber negotiorum*, ale s tím, že jde asi o chybu, nikoliv o běžný význam tohoto slova.
- 40 SOkA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 22.
- 41 *Liber negotiorum*, fol. 11r: „*Domus olim Hantschuster sita penes hospitale, vendita est Bartoniowi sutori a Iohanne arcufice, ...et dictus Iohannes arcufex predictis fideiussoribus domum suam penes pontem in vadio reposuit.*“
- 42 Borák, F.: c. d., s. 209–210.
- 43 Richter, V.: c. d., s. 20.
- 44 *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, fol. 3v.
- 45 Tamtéž.
- 46 Procházk a, R. – Sulitková, L.: c. d., s. 66.

- 47 To, že fungovaly opravdu oba špitály a že nejde jen o upomínku někdejší existence jednoho z nich, jasně vyplývá z již citovaných listin z let 1581 a 1582, SOkA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 108 a 109, v nichž se mimo jiné praví: „...ti chudí lidé, kteříž na ten čas v těch špitálich sou i na budoucí časy budou...“
- 48 Vyplývá to z listiny, kterou velehradský klášter prodává městu roční poplatek ze soudních pokut na dvacet let, který má být použit ve prospěch špitálu: „*Quem videlicet census plebanus seu provisor hospitalis dicte civitatis tollere et percipere habebit.*“ CDM X, č. 222, s. 238, orig. SOkA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 15. Protože není poloha špitálu blíže určena, soudím, že existoval v Hradišti v té době pouze jeden špitál.
- 49 MZA Brno, G 13, č. 115, fol. 30r. „...et cum consensu Johannis cantoris, qui tenet hospitale in civitate Redis...“
- 50 MZA Brno, G 13, č. 115, fol. 10v („*Item dedi ad hospitale III^{or} grossos.*“), 17r („*Item dedi ad hospitale III^{or} grossos post festum Corporis Christi.*“), 24r („*Item dedi ad hospitale III^{or} grossos post festum Trinitatis.*“).
- 51 Richter, V.: c. d., s. 18.
- 52 Jůzovi, A. V.: c. d., s. 16.
- 53 *Liber negotiorum*, fol. 20v.
- 54 Procházka, R.–Sulitková, L.: c. d., s. 33.
- 55 *Liber negotiorum*, fol. 8r.
- 56 *Liber negotiorum*, fol. 6v, 9v.
- 57 MZA Brno, G 13, č. 115, fol. 1r, 3v, 6r, 9v, 10v, 11v, 15v, 19v, 22v, 29r.
- 58 Jestliže Nikuš a Petr žili v 1. polovině 15. století, Petr zemřel bez dědiců nejspíše počátkem roku 1435 a Nikuš prokazatelně žil nejméně do roku 1457, potom předpokládám, že se narodili kolem přelomu století, resp. nedlouho před rokem 1400. Soudím tedy, že k založení a nadání kaple došlo až o několik let později, s největší pravděpodobností krátce před Kusnovou smrtí. Domnívám se proto, že to bylo spíše až někdy po roce 1400. Datum „*ante quem*“ je potom prokazatelně rok 1435.
- 59 MZA Brno, G 13, č. 115, fol. 17r: „*Item dedi pro clavulis magnis II^{os} grossos, sicut debent asseres aplicare vel acutere in capella Kusne vel Moravorum.*“
- 60 Tamtéž, fol. 24v: „*Item dedi Friczoni carpentario II^{os} grossos, sicut reformavit tecta in capella Moravorum et in ecclesia magna.*“
- 61 Tamtéž, fol. 25v: „*Dominica in ecclesia grossum secunda in quadregesima et in capella Moravorum nichil, quia prius finivit predicationem, neglexi.*“
- 62 P i l n á č e k, J.: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 176–177.
- 63 Tento údaj jsem ovšem nenašla nikde v historické literatuře, pouze ve *Stavebně historickém průzkumu městské památkové zóny Uherské Hradiště*, zpracovaném J. O. Eliášem, Z. Syrovou a J. Syrovým v roce 1992.
- 64 P o k l u d a, Z.: *Tvrz v Hluku*. Slovácko XXXVIII, 1996, s. 149–162, o panu Janu z Moravan s. 151.
- 65 P o k l u d a, Z.: *Páni na kunovické tvrzi*. In: *Kunovice v proměnách času*, Kunovice 1996, s. 42–79. V květnu 1415 biskup Hynek stanovil, že jeho bratr Jan z Moravan má získat po jeho smrti Kunovice do doživotního držení, po Janově smrti pak mají Kunovice připadnout Hynkovým příbuzným Arklebovi a Hynkovi z Ostrova. Protože však roku 1428, kdy biskup Hynek zemřel, byl Jan z Moravan již po smrti, připadly Kunovice rovnou vladykům z Ostrova. Biskup Hynek nazýval Jana z Moravan svým bratrem, ale jejich příbuzenský vztah je nejasný.
- 66 Kusna věnoval zřejmě špitálu také poplatek z tzv. špitální zahrady, kterou pak prodal Nikuš Kusnův roku 1452 Štěpánovi Paurovi a poplatek z ní převedl na svůj dům, „*quem quidem census annuatim censuare debebit capellano hospitalis, pro tempore existenti, sub titulo redemptionis*“.
- 67 Český překlad označení kaple „*capella Moravorum*“, totiž „kaple Moravanů“, nabízí možnost výkladu, že toto pojmenování bylo odvozeno od pánů z Moravan, tedy krátce „Moravanů“.

Spitalkapelle der Heiligen Elisabeth und die sogenannte „Kusna-Kapelle“ in Uherské Hradiště

(Beitrag zur Topographie von Ungarisch Hradisch)

Zusammenfassung

Als die bestehende Literatur mit den Quellenangaben konfrontiert wurde, sind Unstimmigkeiten in der Festlegung von Entstehungszeiten sowie von der Lage der mittelalterlichen Spitäler von Ungarisch Hradisch aufgetaucht. Die vorliegende Arbeit versucht, gesamte Unterlagen zum gewählten Thema zu sammeln und aufgrund der Quellenanalyse auf einige neue oder bisher vernachlässigte Tatsachen und Zusammenhänge hinzuweisen. Nachgewiesen wurde, dass die Datierung von Gründung der Kapelle der Heiligen Elisabeth am Tag der Spitalweihe im Vorort von Ungarisch Hradisch am 24. November 1370 keine Unterstützung in den erhaltenen Dokumenten fand und dass die Kapelle der Heiligen Elisabeth erst nach 1400 entstand, vermutlich zwischen den Jahren 1413 und 1416. Die Inschrift „Kusna“ am Gewölbstein des erhaltenen gotischen Presbyteriums dieser Kapelle (bisher als „hosna“ genannt) belegt, dass die Kapelle der Heiligen Elisabeth mit der sogenannten Kusna-Kapelle zu identifizieren ist, die aus den *Liber negotiorum civitatis Hradisch* bekannt ist. Die Tatsache, dass der Name des Bürgers Kusna im Wappenschild mit der fünfblättrigen Rose angebracht ist, kann vielleicht mit der Hypothese erklärt werden, dass an der Gründung, bzw. Besenkung der Kapelle nicht nur der Bürger Kusna, dessen Namen sie trägt, sondern auch ein anderer aus Moravany stammender Freiherr, und zwar Jan von Moravany teilnahm, der in den Jahren 1413–1416 die Nachbargemeinde Kunovice in Vertretung vom Bischof Hynek aus Nitra verwaltete. Unbeantwortet bleibt die Frage nach der Gründung des zweiten Spitals, das sich im Stadtzentrum befindet und erst für das Jahr 1581 belegt ist. Für die Zeit vor 1581 ist kein Spital in der Stadt bekannt. Die Quellen besagen nichts über die Gründung des Spitals und die Meinungen darüber unterscheiden sich. Das zweite Spital muss jedoch erst nach 1459 entstanden sein, denn bis dahin hatte die Stadt allem Anschein nach nur ein Spital.

St. Elizabeth's Hospital Chapel and the So Called "Kusna's Chapel" in Uherské Hradiště

(A Contribution to the Topography of Uherské Hradiště)

Abstract

When confronting relevant literature with information obtained from historical sources, one can discover discrepancies in the matter of dating and location of the medieval hospitals in Uherské Hradiště. This paper attempts to map all material connected with this issue and on the basis of an analysis of the sources to point attention to some new or thus far neglected facts and relations. It has been proved that it is misleading to base dating of the foundation of St. Elizabeth's Chapel on the date of the consecration of a hospital on the outskirts of Uherské Hradiště (which happened on 24th November 1370) because this has no support in the preserved sources. St. Elizabeth's Chapel had probably not been founded until after 1400, perhaps at some point between 1413 and 1416. On the keystone in the preserved Gothic presbytery of this chapel there is an inscription saying "Kusna"; this has so far been interpreted in literature as "hosna." On the basis of new reading of the inscription the St. Elizabeth's Chapel can be identified with the so called Kusna's Chapel, known to us from *Liber negotiorum civitatis Hradisch*. Placing the name of a Hradiště burgher in the shield with a coat of arms of a five-leaf rose can be explained by a hypothesis that it was not only the burgher Kusna, after whom the chapel was called, to have founded or made a donation to this chapel, but also one of the

masters of Moravany, namely Jan of Moravany, who was the governor of Kunovice in 1413–1416, appointed by Hynek, bishop of Nitra.

The question of when the second hospital was founded remains unanswered. This one was located within the city walls and the first record of it comes from 1581. Before that date we have no documentation of the existence of this hospital in the town. The foundation of the hospital in the town is not mentioned in the sources either and the relevant literature offers many different opinions. However, the second hospital must have been founded after 1459 because it seems that until that year the town only had one hospital.

REVOLUCE 1848–1849 A UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Lukáš Čoupek, *Uherské Hradiště*

Uvolnění absolutistických poměrů přineslo obyvatelům Uherského Hradiště volební právo. K ochraně pořádku vznikla národní garda, jejíž význam vzrostl s bezprostřední vojenskou hrozbou ze strany uherských povstalců. Velkému zájmu obyvatel města se těšil pobyt ruských vojsk při jejich tažení do Uher.

Není významnějšího data v dějinách 19. století nad letopočet, který se řadí k nejdůležitějším mezníkům vývoje celé lidské společnosti, nad rok 1848. Sled událostí, jež se začaly odvíjet v únoru a březnu a doznávaly ještě po několik let od „jara národů“, na sebe vždy poutal pozornost historiků a je mu jistě zaslouženě věnován značný prostor ve velkých syntézách, monografiích i dílčích studiích, od dějin světových a evropských přes historie jednotlivých národů a států až po dějiny regionální.

Také historiografové Uherskohradištska popsali tuto kapitolu dějin města v nemalém množství prací. Prvotní pochybnosti, zda je tedy další zpracování vůbec smysluplné, však rozptýlil jejich důkladnější rozbor, jenž ukázal, že vycházejí jen z omezeného počtu pramenů a velmi často pouze přebírají informace z článků starších.

Bezesporu nejvýznamnějším z autorů, kteří se výše zmíněným událostem věnovali, je ředitel uherskohradištského gymnázia, filolog, literární historik, překladatel a moravský buditel Josef Bartocha (1859–1927).¹ V článku *Několik jubilejních vzpomínek na pobyt Jeho Veličenstva v r. 1848 a 1849 na Moravě* se převážně věnuje dění v Olomouci, avšak jeho závěrečná část podává také nástin dění v Hradišti a ve studii o dějinách uherskohradištské pobočky *Lípy slovanské*, jež se stala takřka jediným zdrojem informací o tomto spolku pro pozdější badatele, uchovává důležitá svědectví pamětníků, o něž a o články z Havlíčkových Národních novin se ponejvíce opírá. Pro úplnost zmiňuji i článek *Po stopách národního uvědomění v Uh. Hradišti*, ačkoliv se jedná jen o opakování údajů z článků předchozích.²

Z Bartochových článků potom zásadním způsobem vycházejí obě novější zpracování, a to studie Karla Hanáka³ i kapitola věnovaná roku 1848 v souhrnných dějinách města.⁴ Hanákovův článek, jenž vyšel v roce stého výročí revolučních událostí, uvádí další, Bartochou nezmiňovaná fakta, zjištění jejich zdrojů je však problematické v důsledku nedokonalého způsobu citací.⁵ František Jordán v kapitole *Na úsvitu nové doby*⁶ předkládá nejuplněnější, s kvalitní pramennou základnou a poznámkovým aparátem zpracovaný přehled, omezený však kvantitativním rámcem syntetického díla.⁷

Celou problematiku dění roku 1848–1849 lze, jak zřetelně vysvítá ze zmíněných prací, poměrně dobře rozdělit na čtyři dílčí okruhy:

1) Události jara 1848 ohlas přijetí konstituce a především volby do zemského, říšského a frankfurtského sněmu. Jejich dosavadní popis vychází především z líčení Bartochova, písemnosti uložené v archivu města dosud nebyly podrobněji prostudovány. Se zastoupením města v zemském a říšském sněmu úzce souvisí osobnost hradištského rodáka a jednoho z nejvýznamnějších moravských politiků 19. století Dr. Aloise Pražáka. Tuto otázku již zpracovali jako součást jeho biografie František Kameníček či Marie Habartová.⁸

2) Založení národní gardy v Uherském Hradišti – zdrojem informací byly pozdějšími badatelům pravděpodobně zmínky u Vitáska, Galuska a v pamětech Pražákových.⁹ Dokumentace k národní gardě v archivu města, přestože obsahuje cenné informace, nebyla do-

sud využita, pravděpodobně proto, že neobsahuje žádnou písemnost z let 1848–49, ale až z let pozdějších.¹⁰

3) Vznik, působení a zánik vlasteneckého spolku Lípa slovanská – jediným informačním zdrojem je zmiňovaná studie Bartochova,¹¹ z níž vycházejí všechna pozdější líčení.

4) Ohlas revoluce v Uhrách – v městském archivu se zachovalo několik desítek oběžníků krajského úřadu, zabývajících se protiuherskými opatřeními.¹² Tohoto pramene využil jen velmi okrajově K. Hanák.¹³ O pobytu ruských vojsk se naopak zmiňují všichni jmenovaní autoři. Vycházejí pravděpodobně¹⁴ z Bartochových „Jubilejních vzpomínek“ a z článků v Moravských novinách.¹⁵ S jejich údaji se shoduje také zápis v pamětní knize Starého Města, jehož autorem je hradištský františkán Jindřich Erazim Vitásek (1817–1897).¹⁶ Zda z Moravských novin čerpal i on, nelze s určitostí říci.

Popsaným okruhům se chce věnovat i tato práce, proto jim odpovídá také její členění. Jedinou výjimkou je historie Lípy slovanské. Zde naprosto dostačuje odkaz na již několikrát citovanou studii Bartochovu.¹⁷ Cílem této práce však není jen shrnutí předchozích poznatků a vytvoření uceleného a obsírnějšího zpracování událostí revolučních let 1848 a 1849 v Uherském Hradišti vyhodnocením a syntézou předchozích prací, ačkoli i tuto funkci má do určité míry plnit. Především však chce doplňovat, rozšiřovat a ujasňovat.

Události roku 1848–1849 se sice promítly také do života Uherského Hradiště a jeho okolí, přirozeně zde však neměly zdaleka tak bouřlivý charakter a průběh jako ve velkých centrech monarchie a českých zemí. V rámci Moravy však Hradiště, přestože se nemohlo rovnat tradičním zemským centrům Brnu a Olomouci, nebylo zcela bez významu.

Zrušením pevnosti v roce 1782 sice ztratilo město na významu, osvobodilo se však z pout hradebních zdí. Stavební rozvoj se však projevil až v polovině 19. století, v roce 1848 ještě v podstatě nepřesahovalo rozsah středověké zástavby a počet obyvatel se teprve blížil číslu 2000.¹⁸ Hradiště bylo centrem stejnojmenného kraje, a tedy sídlem nejen krajského úřadu, nýbrž i dalších správních institucí: úřadu zemského výběrčího (Landschaft-Einnehmeramt), c. k. kamerální, důchodkové, správní a sbírkové pokladny (Cameralfällen-Verwaltungs- und Sammlungscassa), c. k. Inspektorátu katastrálního a pohraniční strážce (Katastral- und Gränzwach-Inspectorat) a samozřejmě regulovaného magistrátu, který byl zároveň také kriminálním soudem pro hradištský kraj.¹⁹ Jako královské město mělo Hradiště, jak bude ještě zmíněno, své zástupce na stavovském zemském sněmu i jistou míru samosprávy a mělo právo být vlastníkem zemskodeskových statků. Pro poddané hradištského panství byl vrchnostenský úřad, sídlící na radnici, první instancí hospodářské a politické správy.²⁰

Město Hradiště bylo také díky množství úředníků jazykově převážně německé a nad národním vědomím také, jako ostatně na celé Moravě, převažoval zemský a dynastický patriotismus. Národnostní otázka zde tedy nebyla příliš palčivá. Podobně ani otázka zrušení roboty, kterou ostře vnímalo venkovské obyvatelstvo v okolí, ani požadavek na větší podíl poddanských měst na politickém životě, nastolený např. v nedalekém Uherském Brodě,²¹ obyvatelstvo příliš netížily.²²

Zprávy o událostech ve Vídni se sem dostaly velmi brzy (ostatně Morava měla tehdy blíže do Vídně než do Prahy), již 15. března 1848 přikazuje krajský hejtman úřadům sobě podřízeným, aby sledovaly náladu obyvatelstva a jeho reakce na zprávy z hlavního města. O pět dní později pak krajský úřad předává k vyhlášení císařský patent o zrušení cenzorského zákona, zřízení národních gard a svolání stavů v záležitosti přípravy konstituce. Kromě toho také nařizuje, aby byla po vzoru Vídně i zde sloužena slavnostní mše s Te Deum na poděkování Všemohoucímu za ústavu.²³

Úřady také bděly nad tím, aby především na venkově nedošlo ke špatnému výkladu konstitučního patentu. Proto bylo hospodářskému úřadu v Uherském Hradišti přikázáno, aby byl venkovskému lidu objasněn smysl konstituce a obzvláště důrazně bylo připomenuto, že konstituce neznamená žádné rozvázání poddanských povinností lidu vůči vrchnosti. V této činnosti mělo pomáhat také místní duchovenstvo.²⁴

Cirkulár.

od hradištského cjs. král. krajského Hejtmana.

Milj obywatelé a wérnj podanj tohoto kraje!

S radostným aučaštenstwjm rozblánil jsem Wam práwě mně dedaný nejwyššij patent od 15tého tohoto měsíce, s kterým Náš nejmilostiwějšij Cisar Pán **Ferdinand I.** regisluje konstituěj a takto w rozsáhlejšij a bezpečnějšij zástáwanj praw. Všech a Sednebo každého nádegi sládagje Jeho národy důwěreplásmi a etcowstými slovy nejmilostiwěgi potestiti ráčil.

Plupně přeswědčen, že každý z Wás se mnau proniknut gja důležitostj techto nejmilostiwějšijch powolenj w nejwrallečejšijm citu nestěněně lásky oddanosti a wděčnosti k Jeho poswatné cjs. král. Milosti a k nejwyššij Rodině cjsaršké umějti odhodlan gest: nemeňe hágjm důwěru, že Wy i se mnau w účtě před newywratnými zákenami w spráwném a auplněm wyplněnj všech Nášich powinosti k Bohu, Csaři, Wlasti a ustanoweným Utřadám k aučelu zachowánj pokoje a porádku všeměžně swáziti se budeke, aby gme takto Wšechni spěleně w mjrném očekáwanj přijadoucch požehnáni Nebeš, nejwyššij Milosti Zeměpana hodnj se proutkazali a udrželi.

W Hradišti dne 20. Března 1848.

Augustyn Schöbl,

cjs. král. Milosti skutečný guberniální rada a krajský Hejtman.

Záhy se však pozornost krajského hejtmána obrátila k činnosti emisarů, kteří v hradištském kraji rozšiřovali letáky a agitovali za užší spojení zemí české koruny. Proti této činnosti měly úřady se vši rozhodností působit a k její eliminaci využít trestních a pasově policejních předpisů. Kromě toho působila také jakási protiagitace soukromých osob, které za podpory úřadů šířily letáky, vyzývající v případě objevení oněch emisarů k upozornění úřadů. Stejně jako proti emisarům českým však mělo být zasahováno později i proti emisarům, kteří v říjnu 1848 vyzývali k ozbrojené pomoci vídeňskému povstání.²⁵

Císařským patentem z 15. března 1848 byla královským městům také propůjčena volnější městská ústava a rozšířena pravomoc měšťanského výboru.

Významným národně obrozeným počinem, obzvláště v na povrch německém Hradišti, bylo založení místní odbočky národně radikálního spolku Slovanští lípa, k němuž došlo v prosinci 1848 díky spolupráci Aloise Pražáka s ředitelem hlavní školy Melicharem Vladykou a jinými. Tato pobočka byla druhým spolkem tohoto typu na Moravě a měla okolo 26 členů. Slovanští lípa chtěla hájit konstituční poměry, bdít nad provedením úplné jazykové rovnoprávnosti, hájit samostatnost české koruny a upevňovat slovanskou vzájemnost. Založila v Hradišti knihovnu, starala se o šíření národního uvědomění a projevovala živý zájem o současné politické události a veřejný život. Její člen L. Hráský se zúčastnil 29.–31. prosince 1848 v Praze všeobecného sjezdu Slovanství líp, kterých bylo v Čechách tehdy 34 a na Moravě jen dvě – v Olomouci a v Uherském Hradišti.²⁶

Členové Slovanství líp v Uherském Hradišti se také pravděpodobně podíleli na přípravách náboženské a národní slavnosti, která se měla konat za účasti říšských poslanců české národnosti 9. března 1849 na Velehradě. Za tímto účelem zavítali do Hradiště a na Velehrad 2. února z Kroměříže poslanci Pražák, Strobach a Ohéral. Slavnost se však neuskutečnila, dva dny před ní byl říšský sněm rozpuštěn.

Rozpuštění kroměřížského sněmu a vydání oktrojované ústavy předznamenalo též osud hradištské Slovanství líp. Její činnost byla omezována, členové byli sledováni a zanedlouho bylo proti nim zavedeno i vyšetřování. Aby se vyhnuli soudnímu řízení a úřednímu rozpuštění spolku, ukončili dobrovolně činnost v červenci 1849. Přesto neaktivnější členové neušli perzekuci.

Jedno ze základních občanských práv, právo volit a být volen, dnes považované ve vyspělé občanské společnosti téměř za samozřejmost, na počátku roku 1848 prakticky neexistovalo. Zákonodárnou moc držel pevně ve svých rukou panovník, popřípadě úzká privilegovaná skupina zemské šlechty (stavovský sněm). Jisté základní prvky lze vystopovat na komunální úrovni, především u královských měst, jejichž obyvatelstvo mělo vliv na volbu představitelů města, byť i zde byl podíl na rozhodování značně sociálně diferencován. Podobně i na venkově existovalo již v předbřeznové době v některých oblastech volené obecní představenstvo.²⁷ Přes všechny tyto zárodky znamenal rok 1848 zásadní průlom. Na Moravě tak došlo najednou během jednoho roku k volbám do tří ústavodárných sněmů: moravského **zemského sněmu**, jenž se zřekl svého úzce stavovského charakteru, nově zřízeného **říšského sněmu** a do celoněmeckého tzv. **frankfurtského sněmu**.

Jak bylo výše zmíněno, měla všechna královská města, tj. Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uherské Hradiště, Kyjov a Uničov své zastoupení na stavovském zemském sněmu, a to obvykle osobou purkmistra a jednoho magistrátního rady. Při hlasování však měla všechna města jen jeden hlas, odevzdávaný střídavě brněnským a olomouckým purkmistrem. Hradiště zastupoval počátkem roku 1848 purkmistr Bernhard Ferdinand Halla a magistrátní rada Jan Tast.²⁸

První změnu přineslo zasedání zemského sněmu z 30. března, jehož rozhodnutím byl poskytnut každému královskému městu samostatný hlas, a později, na základě výsledků jednání ze 14. dubna, jim bylo přiděleno dokonce 30 poslaneckých míst, z nichž dvě připadla Hradišti. Město zastupovali na sněmu nejprve již zmíněný magistrátní rada Jan Tast²⁹ a August Pražák, pak jeho syn JUDr. Alois Pražák³⁰. Nejdůležitějším úkolem sněmu byla příprava jeho přeměny na sněm ústavodárný rozšířením především o zástupce selského stavu.³¹

Města a korporace vlastníci statky zapsané v zemských deskách si mohly zvolit zástupce podle vlastních pravidel, podmínkou bylo pouze rakouské státní občanství, věk 24 let, svéprávnost a trestní bezúhonnost.³⁴ Hradištský velkostatek tedy také disponoval jedním poslancekým mandátem, který měšťanský výbor³⁵ svěřil Dr. Aloisi Pražákovi.³⁶

Všechna královská města a poddanská nad 3000 obyvatel volila jednoho poslance, jednoho pak na každé další 3000. Zde již byly volby nepřímé, každých 200 obyvatel volilo jednoho volitele pro vlastní poslancekou volbu.³⁷ O průběhu voleb poslance za městskou obec není v Archivu města Uherské Hradiště zachována žádná písemná dokumentace. Podle volební instrukce měl volby organizovat měšťanský výbor, jenž jmenoval obvodní volební komise. Ke zvolení volitele stačila prostá většina (v případě rovnosti rozhodoval los), u poslance se vyžadovala většina absolutní a přítomnost alespoň 3/4 volitelů. Poslancem byl zvolen Franz Krämer.³⁸ V hradištském kraji byly ještě městské volební okresy Uherský Brod, Holešov, Kyjov a Strážnice.³⁹

Ostatní obce byly v rámci kraje rozděleny na volební okresy, odpovídající jednomu mandátu, který připadal na nejméně 15 000 obyvatel. Základem pro dělení do okresů byly církevně správní jednotky – děkanáty.⁴⁰ Každá obec s nejméně 300 dušemi tvořila jeden volební obvod a delegovala jednoho volitele, každých dalších 300 tvořilo nárok na dalšího volitele. Menší obce se přiřazovaly.

Aktivní volební právo měli ve městech a obcích všichni muži od 24 let, svéprávní, zachovalí, rok usedlí v příslušné obci a samostatní (to znamenalo vyloučení čeledínů, dělníků, tovaryšů, učedníků a osob žijících na náklady dobročinných ústavů), kteří navíc platí direktní daň (gruntovní, domovní nebo výdělečnou) nebo mají roční příjem alespoň 200 zlatých. Veřejně činné osoby, tj. představitelé obecní samosprávy, správce veřejně prospěšných ústavů, farní duchovenstvo všech vyznání, veřejní učitelé a osoby s vysokoškolským titulem od hodnosti doktora, byly od volebního censu osvobozeny. Pasivní volební právo se od aktivního lišilo vyšší věkovou hranicí – třicet let. Volitel musel bydlet v obvodu, za který byl zvolen, u poslanců tato podmínka nebyla.

Hradištský kraj se dělil na 17 volebních okresů, 1. a 2. okres odpovídaly přibližně hradištskému děkanátu a volebním místem byla radnice v Hradišti.⁴¹ Do 1. okresu patřily kromě devíti obcí velkostatku také Bílovice, Nedachlebice, Topolná, Sady, Vésky, Březolupy, Zlámanec, Šarovy, Svárov, Huštěnovice, Kostelany, Jalubí, Sušice, Traplice, Velehrad, Modrá, Salaš, Jankovice a Košíky, což obnášelo 16 189 obyvatel. 2. volební okres s 15 845 dušemi zahrnoval Kunovice, Míkovice, Ostrožskou Novou Ves, Buchlovice, Stříbrnice, Břestek, Staré Hutě, Veselí nad Moravou, Zarazice, Vnorovy, Liděřovice, Hradčovice, Drslavice, Lhotku a Veletiny.⁴² Předsedou volební komise jmenoval krajský hejtman v 1. okrese buchlovského vrchního Šubrt a v 2. okrese velehradského vrchního úředníka Knapa.⁴³

Volby volitelů provedly za dozoru krajským úřadem delegovaných komisařů místní samosprávy 24. května,⁴⁴ ze sedmi volebních distriktů hradištských poddanských vsí mělo vzejít 17 volitelů, podle zprávy hradištského hospodářského úřadu se však volební distrikt Mistřice a Javorovec volbě vyhnul.⁴⁵ Samotná volba poslance za 1. okres se uskutečnila hned o čtyři dny později 28. května v 9 hodin. Volitelé se museli prokázat legitimačním lístkem, který obdrželi po svém zvolení. Poslanec musel být zvolen absolutní většinou. Stal se jím podsedník Ignác Hrňa z Jalubí.⁴⁶

Právo delegovat svého poslance však nebylo pro města a obce jen privilegiem, ale i povinností. Už leták ze 6. května, vysvětlující význam zemského sněmu, upozorňuje, že je v Brně draho a obce tedy budou muset své poslance finančně podporovat.⁴⁷ Zpočátku byla tato záležitost ponechána pouze dobré vůli obcí. To se ovšem záhy ukázalo jako naprosto nedostačující, neboť města a obce svým poslancům platila málo, pozdě nebo dokonce vůbec. Proto sněm rozhodl, že každý poslanec má nárok na diety ve výši 4 zlatých denně a úhradu cestovních výloh. Města vyplácela diety z komunálních rent, obce pak z kontribučenských fondů. U venkovských volebních okresů bylo nutno sumu rozdělit na jednotlivé obce, což se provádělo rozpočítáním na volitele.⁴⁸

Prozatímní ústava, kterou vyhlásil Ferdinand I. 25. března, ohlašovala mj. také nový zákonodárný orgán monarchie – **říšský sněm**. Měl být rozdělen na dvě komory, poslaneckou a senát, kde měli zasednout princové panovnického domu, jmenovaní zástupci a velkostatkáři. Po projevech nesouhlasu a především květnových nepokojích ve Vídni musela být změněna jeho podoba i volební řád. Volební řád z 9. května, jehož platnost byla pozastavena, byl nahrazen novým a do Vídně byl svolán na 26. června provizorní ústavodárný říšský sněm a výnosem ministerstva vnitř z 30. května vydán volební řád.

Volební právo bylo podle tohoto řádu dokonce ještě širší než u sněmu zemského, nebylo omežováno censem a neuplatňoval se zde princip zájmového zastoupení, města i vesnice tedy volily spolu tak, aby na každých 50 000 obyvatel připadal jeden poslanec. Každá obec nad 250 obyvatel vytvořila volební obvod a delegovala jednoho volitele, každých dalších 500 obyvatel zakládalo nárok na dalšího. Větší města nad 3 000 obyvatel se rozdělila na dva nebo více obvodů.⁴⁹

Hradištskému kraji připadlo pět mandátů, tudíž byl rozdělen do stejného počtu volebních okresů. Do prvního patřilo mj. i město Hradiště, jehož 1 838 obyvatel mělo nárok na 4 volitele, a městský velkostatek s 5 788 obyvateli. Místem volby poslanců bylo Hradiště.⁵⁰ Volební právo měli všichni státní občané od 24 let, kteří mohou volně využívat svých práv (tj. svéprávní, bezúhonní muži) a mají ve volebním okrese bydliště alespoň 6 měsíců. Vyloučení jsou, podobně jak u voleb do zemského sněmu, dělníci, čeledíni a osoby žijící z podpory dobročinných ústavů.⁵¹

K průběhu voleb ve městě samotném nejsou dochovány žádné dokumenty, z velkostatku naopak máme k dispozici volební protokoly ze všech sedmi obvodů.⁵² Podle nich se voleb, konaných ve všech devíti obcích 14. června, zúčastnilo 384 voličů, kteří delegovali 11 volitelů pro volbu poslance za 1. volební okres. Ta se uskutečnila 24. června v 8 hodin na radnici v Uherském Hradišti⁵³ a jejím vítězem se bez větší námahy stal již několikrát zmiňovaný Alois Pražák, jenž tak ukončil své působení na zemském sněmu a odebral se do Vídně.⁵⁴

Následující tabulka přibližuje přehlednou formou průběh voleb do říšského sněmu v jednotlivých vsích velkostatku Uherské Hradiště:

Volební obvod (distrikt)	Volební místo	Počet obyvatel	Počet volitelů	Voleb se zúčastnilo voličů	Zvolení volitelé
Staré Město	Staré Město	1887	4	118	Fr. Holán Ignác Sochorec Fr. Omelka Alois Fridrich
Jarošov	Jarošov	670	1	38	Josef Vaněk
Kněžpole + Včelary	Kněžpole	531 + 100	1	33	Jan Kaňovský
Mistřice + Javorovec	Mistřice	745 + 132	2	70 + 8	Ignác Dostálek Bartoloměj Žižka
Popovice	Popovice	601	1	59	Jan Kojetínský
Podolí	Podolí	420	1	38	Jiří Petrželka
Mařatice	Mařatice	702	1	20	Tomáš Šupka

Na Moravě se uskutečnily také volby do **německého národního shromáždění** ve Frankfurtu nad Mohanem. Tyto volby sice vypsal vláda, na Moravě prostřednictvím guberniálního nařízení z 20. dubna, především mezi slovanskou částí obyvatelstva však vyvolaly odpor a také stavovský sněm se nepřímou vyjádřil proti obeslání, když ponechal konečné

4. Portrét J. V. Friče z roku 1848.

rozhodnutí novému rozšířenému sněmu, o němž se dalo předpokládat, že obeslání frankfurtského sněmu odmítne.⁵⁵

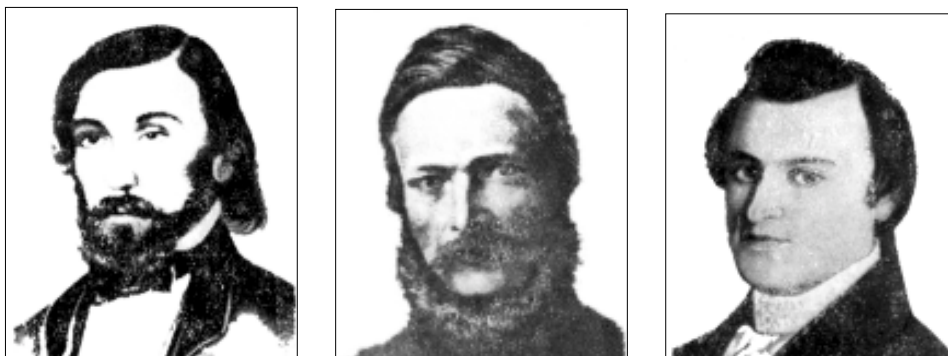
V souvislosti s přípravou voleb do Frankfurtu, které podporovala německá buržoazie, se také v Hradišti pohnula dosud klidná hladina národního života a ve městě se vytvořily dvě měšťanské skupiny: frankfurtská (německá) a slovanská (česká), jež se snažila působit proti účasti na frankfurtském sněmu. Kuriozitou je pak dokonce prý i úředně vyšetřovaná aféra, kdy někdo do města vypustil psa s velkoněmeckou kokardou na krku. Převahu však měla většinová strana německá, podporovaná úřady, a tak se volby do frankfurtského parlamentu konaly i v Uherském Hradišti a 13. května 1848 byl zvolen poslancem za město krajský hejtmán Augustin Schöbl.⁵⁶ V okolních vsích se snaha o zorganizování voleb do velkoněmeckého sněmu setkala již s menším porozumě-

ním a lze předpokládat, že podobně jako obyvatelé Mistřic, Javorovce a Včelar, kteří, když byli 14. května shromážděni k volbě, odmítli vyslat svého volitele, zachovaly se i další obce.⁵⁷

Tak jako jinde, byla i v Hradišti založena na ochranu majetku a veřejné bezpečnosti národní garda.⁵⁸ Požadavek ozbrojení lidu se objevil v samých počátcích revoluce a nechyběl např. ani na provolání, vyzývajícím k účasti na shromáždění ve Svatováclavských lázních 11. března 1848.⁵⁹ Úřady ve snaze zabránit živelnému vzniku národních gard začaly jejich vytváření napomáhat. Národní gardy, budované ve městech od března a dubna 1848, byly v pojetí lidu určeny k zabezpečení svobody a ostatních vymožeností revoluce, pro buržoazii a inteligenci byly zárukou určitého podílu na moci. Buržoazii však sloužily především k zajištění klidu a pořádku a k ochraně jejího majetku.⁶⁰

Na Moravě bylo zřízení národních gard přímo nařízeno dekretem moravského gubernia ze dne 13. dubna 1848 ve všech obcích nad 1 000 obyvatel. Také v Uherském Hradišti byla vedle střeleckého spolku, jenž měl ve městě velmi dlouhou tradici sahající hluboko do dob, kdy sloužilo jako pevnost,⁶¹ zřízena národní garda o síle 180 mužů. Pušky k jejímu vyzbrojení poskytla zbrojnice olomoucké pevnosti (100 kusů) a místní oddělení finanční stráže (40 kusů), 40 členů bylo neozbrojeno. Město na své náklady zakoupilo náboje a dva bubny.⁶²

Národní garda v Uherském Hradišti měla také svůj prapor. Jako i ostatním královským městům byl také Hradišti moravskými stavy propůjčen prapor tzv. moravského legionu. Jednalo se o zemskou domobranu, zřízenou arcivévodou Karlem roku 1800 k ochraně zemských hranic, v hradištském kraji konkrétně o batalion hraběte Sinzendorfa.⁶³ Prapor se stříbrnočerveně šachovanou moravskou orlicí v modrém poli byl národní gardě slavnostně předán za účasti představitelů města na hlavním náměstí před farním kostelem zástupci

5. Hlavní političtí představitelé Slováků v období 1848/49 Jozef Hurban, Ľudovít Štúr a Michal Miloslav Hodža.

stavovského sněmu hrabětem Emanuelem Dubským, rytířem Petrem Chlumeckým z Říkovice a Dr. Aloisem Pražákem.⁶⁴ K praporu byla připojeny dvě bílé, zlatě vyšíváné stuhy s městským znakem a nápisy „*Constitution 15. März*“ a „*Nationalgarde im Jahre 1848*“.⁶⁵ Co se týče data konání zmíněné slavnosti, dochází v pramenech k jistému rozporu. Hanák uvádí datum 24. dubna,⁶⁶ v petici k moravskému zemskému sněmu datované 14. května 1848 však hradištská garda vedle poděkování za příslibené přidělení stavovského (!) praporu teprve žádá o sdělení dne, kdy bude prapor předán, aby tuto slavnostní příležitost mohla řádně připravit.⁶⁷

Po stránce národnosti měli ve větších městech mezi veliteli a mužstvem převahu Němců⁶⁸ a patrně tomu tak bylo i zde - velitelem hradištské gardy se stal poštmistr Edmund Friedrich a důstojníky krajský hejtman Augustin Schöbl a cukrář Frič.⁶⁹ Když odsud císařská posádka odtáhla do Uher proti revoluci, vykonávala garda po několik měsíců vojenskou službu.⁷⁰

Národní gardy byly zrušeny nejvyšším císařským patentem z 22. srpna 1851, rozhodnutí bylo oznámeno obecní radě listem okresního hejtmana z 29. srpna t.r. Zbraně byly kromě několika kusů, vrácených finanční stráží, odevzdány zpět do zbrojnice v Olomouci,⁷¹ stejně jako oba bubny, za které však byla městu vyplacena finanční náhrada dva zlaté. Podobně byla finanční náhrada 2 zlaté 30 krejcarů vyplacena i Robertu Aulichovi, jenž odevzdal na své náklady pořízenou mušketu. Prapor byl navrácen moravským stavům a městu zůstala jako památka na národní gardu jen zmíněná stuha, dnes uložená ve sbírkách Slovákého muzea.⁷²

Zatímco většina hlavních událostí roku 1848 se odehrávala daleko od Uherského Hradiště a všední život ovlivnila jen druhotně, v případě uherské revoluce se město dostalo až nebezpečně blízko ke středu událostí. Uherské Hradiště, kdysi založené jako pevnost na ochranu uherské hranice, se nyní na chvíli jakoby vrátilo ke svému někdejšímu poslání. Není se tedy co divit, že těmto událostem byla věnována značná pozornost jak ze strany úřadů, tak také samotných obyvatel.

Už od května 1848 začínala být hranice s uherským královstvím neklidným či dokonce nebezpečným územím⁷³ a do blízkého kontaktu s děním v Uhrách se Hradiště dostalo již v září 1848, tedy v době, kdy se rozpor mezi peštskou a vídeňskou vládou ještě plně nerozhořel do podoby vojenského konfliktu. Jižní část hradištského kraje se stala nástupištem první dobrovolnické výpravy na Slovensko, která tam měla vyvolat protiuherské povstání. Akce, jíž se zúčastnil i velký počet českých dobrovolníků, mj. také radikální demokrat Josef Václav Frič, však skončila neúspěchem, její účastníci se museli rozejít a utéci na Moravu.⁷⁴ Skupina několika členů výpravy, mezi nimiž byl také Frič, byla 28. září zadržena císařským vojskem, odzbrojena a odvedena nejprve do Uherského Ostrohu, poté

Wien d. 8. März 1849.

N. 1012.

Gefolge eines von dem Kaiserlichen
in Wien am 26. März 1849
erlassenen Befehls, die in
Hradec Králové einrückenden
russischen Truppen zu
empfangen, und dieselben
in die Stadt zu lassen, ist
es dem Magistrat zu
erkennen, dass die
Einrichtung eines
Kontingents von 1000
Männern, bestehend aus
den in der Stadt
wohnenden Bürgern,
zur Aufnahme der
Truppen erforderlich
ist, und dass die
Einrichtung dieses
Kontingents durch
die Magistratsverwaltung
zu bewerkstelligen
ist.

Es wird demnach, wie oben
erwähnt, die in der Stadt
wohnenden Bürger zu
empfangen, und dieselben
in die Stadt zu lassen,
ist es dem Magistrat zu
erkennen, dass die
Einrichtung eines
Kontingents von 1000
Männern, bestehend aus
den in der Stadt
wohnenden Bürgern,
zur Aufnahme der
Truppen erforderlich
ist, und dass die
Einrichtung dieses
Kontingents durch
die Magistratsverwaltung
zu bewerkstelligen
ist.

Es wird demnach, wie oben
erwähnt, die in der Stadt
wohnenden Bürger zu
empfangen, und dieselben
in die Stadt zu lassen,
ist es dem Magistrat zu
erkennen, dass die
Einrichtung eines
Kontingents von 1000
Männern, bestehend aus
den in der Stadt
wohnenden Bürgern,
zur Aufnahme der
Truppen erforderlich
ist, und dass die
Einrichtung dieses
Kontingents durch
die Magistratsverwaltung
zu bewerkstelligen
ist.

Im Namen des Magistrats
Hradec Králové
31

8. Dopis od krajského úřadu hradištskému magistrátu z 8. května 1849, který informuje o možnosti příchodu ruských vojsk do města.

26. dubna 1849, kdy se objevila zpráva o postupu uherských sborů o síle 16 000 mužů. Hejtman zaslal zprávu do olomoucké pevnosti a ministru vnitra a ve městě byla uvedena do pohotovosti národní garda.⁸¹

Opatřením dlouhodobého charakteru, které zajisté značně ovlivnilo život zdejšího obyvatelstva, bylo ovšem uzavření moravsko-uherských hranic, jež mělo zabránit zásobování

Kundmachung

Obhlášeníj

vom kais. königl. mähr. schles.
Landes-Präsidium.

od c. k. morawsko-slezského
zemského předsidium.

Um die unter den gegenwärtigen Verhältnissen nothwendige verschärfte Aufsicht auf den Passanten- und Waaren-Verkehr mit Ungarn zu erzielen, finde ich anzuordnen, daß von nun an bis auf weitere Bestimmung Reisenden und Frachtwägen die Ueberschreitung der mährisch-ungarischen Gränze aus dem mähr. schles. Gebiete nach Ungarn, und umgekehrt nur bei den Einbruch-Stationen Jablunkau im Teschner, Grosnkau im Grabischer und Göding im Stammer Kreise gegen genaue Beobachtung der Pass-, Polizei- und für den Waarenverkehr bestehenden Vorschriften und Nachweisungen der Behörde und Nothwendigkeit der Reise bei dem betreffenden Kreise ge-
stattet werde.

Diese zeitweilige Beschränkung des Gränzüberganges, von welcher natürlich die im nachgewiesenen

Vonewadź nyní potřeba gest ostřejšího dohledu na osoby, cestující do Uher a na zboží tam wožené, tedy natižugi, aby se od nynějška, až se něco jiného ustanowj, počestným a wožům s nákladem powolowalo přecházeti z okresu morawsko-slezského do Uher a nazpátek gen we staci Jablunkowsté w Teschnsku, w Grosnkowě w Grabisčtsku a w Hodojně w Brněnsku, při čemž zachowáwati se musí dokonale předpisy policejnj ohledem pasů a předpisy strany wywáženj a přiwáženj zboží; mimo to osvědčiti každý musí pilnost a potřebnost cesty své u krajského auradu.

Wygmuti gsau od tohoto časného obmezenj přecházenj hranic osoby ty, o nichž gest dosvědčeno, že konaaj cestu w potřebách

9. Vyhláška zemského prezídia z 11. června 1849 o režimu na uherských hranicích.

povstaleckých vojsk i přechodu osob, které by se snad chtěly přidat k rebelantům. V opačném směru mělo chránit před pronikáním emisarů, šířících prouherskou propagandu. Svědčí o tom několik listů a oběžníků hradištského krajského úřadu. Lze uvést například přípis z 12. ledna 1849, upozorňující městské policejní orgány na výskyt uherských rebelů, podobně vyznívá i oběžník z 27. března či 6. září. List z 10. května reaguje na zprávy o pronikání uherských Židů na Moravu, kde nakupují potraviny a píci pro povstaleckou armádu. Dne

22. května 1849 upozorňuje krajský úřad na uprchlíky, kteří po porážce povstání v Drážďanech utekli do Krušných hor a pravděpodobně se budou chtít dostat přes Moravu do Uher. Zajímavým dokladem uherské propagandy je list krajského hejtmana ze dne 27. července 1849, zpravující o šíření anonymních dopisů, které hrozí blízkým vpádem povstalců na Moravu. Protiopatřením zde má být, kromě vyšetření případu, také poučení obyvatel o úspěších spojených armád a ujištění, že ze strany povstalců žádné nebezpečí nehrozí.

Že se režim na hranicích obou částí habsburské monarchie podobal spíše režimu na hranicích dvou států, ilustruje zřetelně vyhláška moravsko-slezského zemského prezidia z 11. června 1849. Podle ní je možný přechod hranic jen na třech místech: v Jablunkově v těšínském kraji, v Hrozenkově v hradištském a v Hodoníně v kraji brněnském. Přitom musí být zachovány dovozní a vývozní předpisy, předpisy ohledně pasů a doložena nutnost cesty u krajského úřadu. Z tohoto nařízení byli vyjmuti ti, kdo cestu konali pro potřeby rusko-rakouského vojska.⁸²

Uherské povstání také zkomplikovalo život mnoha obyvatelům hradištského kraje, kteří se v létě vydávali do Uher vypomáhat při polních pracích. Nyní bylo překročení hranic zakázáno, a tak museli hledat výdělek jinde.⁸³ Na druhou stranu však pracovních sil nebyl přebytek, neboť mnoho mužů sloužilo v armádě a propouštění z vojenské služby bylo kvůli revoluci pozastaveno.⁸⁴

Moravsko-uherské hranice ale nepřekračovali jen Kossuthovi emisari či pašeráci, ale také uprchlíci, kteří se dostali do rozporu s maďarským režimem. Tak byl v květnu 1849 ve městě zadržen Jan Němčák (Johann Nemczak), farář z Dolní Súče, a jeho přítel, student filosofie Alexander Bizai. Němčák, který uprchl, neboť byl jako procísařsky smýšlející označen za zrádce, se hodlal se svým přítelem dostat do Olomouce, kde chtěl vyhledat své známé. Ve Starém Hrozenkově jim byl na cestu do Olomouce vystaven pas na dobu tří dnů, po jejímž překročení byl předvolán k hradištskému magistrátu. Za důvod překročení povolené lhůty uvedl náhodu, díky níž se ve městě setkal s vrchním stoličným soudcem, trenčínským generálním perceptorem a dalšími přáteli. Na základě jejich svědectví bylo oběma uděleno dočasné povolení k pobytu. Příliš se neliší ani případ zadržených občanů Sobotiště Ignáce Štětiny, okresního komisaře, sirotčího perceptora Johana Farkaše a faráře Josefa Viktorise, jež byl zadržen i se stříbrným kalichem, křížem a monstrancí.⁸⁵

Pravděpodobně největší událostí doby uherských nepokojů se stal pobyt ruských vojsk ve městě a okolí. Již 4. května 1849 vydává krajský úřad oběžník oznamující, že se přes Krakov a Bielsko (Bielitz) přesunuje ruský sbor 25 000 mužů a ve dvou až třech dnech dorazí do města, odkud potáhne přes Uherský Ostroh k Hodonínu. Ovšem listem s datem 8. května krajský hejtman Widmann opět pouze vyzývá k přípravě na pravděpodobné rozmístění ruských pomocných sborů v blízkosti Hradiště, kde by měl být také zřízen jejich hlavní stan. Ačkoliv zatím chybí jistota, že se tak skutečně stane, je třeba zabránit nedostatku potravin a jejich následnému zdražování. Proto je třeba doporučit řemeslníkům, kteří obstarávají zásobování, jmenovitě řezníkům, pekařům, hostinským atd., aby si opatřili dostatečnou zásobu potřebného zboží.⁸⁶ Přípravy pak od 12. května, kdy přijel do Hradiště, osobně řídil moravsko-slezský místodržitel hrabě Leopold Lažanský.⁸⁷

Rusové dorazili do města postupně asi někdy mezi 11. a 16. květnem. Moravské noviny z 13. května 1849⁸⁸ uvádějí, že první oddíly dorazily 11. května, jejich přísun stále pokračoval i 15. května,⁸⁹ 16. květen uvádí Bartocha a Hanák.⁹⁰ Vitásek pak dokonce udává 4. - 18. květen,⁹¹ což se však již zdá přehnané. Co se týče síly pomocných sborů generálů Berga a Poniutina (Baňutin),⁹² hovoří se nejčastěji o 15–17 tisících mužů, ubytovaných na levém břehu Moravy v Uherském Hradišti a v Kunovicích, na pravém pak ve Starém Městě, Huštěnovicích a snad i v dalších obcích.⁹³ Bartocha uvádí množství 28 000 v Hradišti, Bzenci a okolí.⁹⁴ Jednalo se jak o pěchotu, tak i o jízdu (kozáci) a dělostřelectvo. Ve městě byl zřízen hlavní stan, ruští inženýři měřili a zakreslovali zbytky hradeb, na které pak byla umístěna děla.⁹⁵

Příchod ruských vojsk vedl k dalšímu zpřísnění režimu na hranicích a vůbec pohybu

Kundmachung.

Vom hradišcher k. k. Kreisvorsteher.

Es rückt jetzt ein Zeitpunkt heran, bei dessen Eintritt auch viele Unfähen dieses Kreises, um bei den Feldarbeiten Nahrungserwerb zu suchen, jährlich nach Ungarn gezogen sind.

Da jedoch während der Dauer des kriegerischen Zustandes in Ungarn der Uebertritt über die Grenze Niemanden zugestanden werden darf, derselbe auch für Jedermann unsicher wäre, so finde ich mich über Aufforderung des Herrn Landes=Chefs vom 10. I. N. J. 4092 veranlaßt, der arbeitssuchenden Bevölkerung des unterstehenden Kreises bekannt zu geben, daß derselben heuer der Eingang nach Ungarn selbst in ihrem Interesse nicht gestattet werden kann weil in den meisten Gegenden Ungarns die Feldarbeiten unterbrochen sind, und die dahin ziehenden Arbeiter keinen Erwerb finden können, sondern entweder ein Wagnanten=Leben führen, oder aber die Pressung zum Kriegsdienste von Seite der Insurgenten zu gewärtigen hätten.

Uebrigens wird auch Jedermann vor den Folgen der Nichtachtung des Verbothes des ungarischen Grenzüberschreitens ernstlich gewarnt, und die einzelnen dawider Handelnden würden selbst die Strenge der Gesetze gegen sich hervor-

Obhlaffenj.

Od c. l. Předstaweného hradišského kraje.

Nyni se čas blíží, w kterém také mnoho usadníků tohoto kraje, hledajíce sobě živnost při polních prácích, ročně do Uher chodívají.

Když ale nyní w čas wogně w Uhrách, překročenj těchto hranic žádnému dovoleno není, a také toto překročenj pro každého by nebezpečné býlo, tak ga se widim dle nářizeni zemského pána viditele od 10. tohoto měsíce číslu 4092 podotknuti, obywatelům tohoto kraje, kterých sobě prácu hledají, w znamosť uwedsti, že jim letos wchod do Uher i také nějakmu prospěchu dovolen býti nemůže, poněwadž w uherských mnohých krajinách polní práci se teď wkonawat nemůže, a dělnici, který do Uher by přišli, žádný poctivý wděleť by nenalezli, nybrž jen k očekawanj by měli, buďto tulácké život wědsti, aneb od bouřiču k wojskové službě násilně by přitahowan býli.

Protož gedenkaždý se přisně napominá, ten zákaz strze překročenj uherských hranic dokonale zachowati, sice by ten, který by protiw tomu gednál, zlé následky tohoto nezachowanj a přisnost zákonu, kterau by protiw toho mimolal oem sám

10. Vyhláška krajského hejtmána ze 13. června 1849, která zakazuje přechod uherských hranic.

po levém břehu Moravy, kde byly rozmístěny ruské hlídky, které zadržely několik vyzvědačů z Uher, převlečených za ženy.⁹⁶

Zdá se, že pobyt ruského vojska byl provázen značným zájmem obyvatelstva. Moravské noviny se v řadě článků⁹⁷ snažily přiblížit ruské vojáky, jejich vzhled, uniformy i způsob života. Tak si mohl čtenář tohoto listu mj. přečíst, že nejmilejšími jídly jsou jim zelí, bram-

bory či kroupy (nejsou žádní milovníci masa), které zapíjejí vodkou, seznámit se s jejich hudebním sborem, jehož cvičení se stal pisatel svědkem, nebo obdivovat jejich mrštnost při zacházení se zbraní.⁹⁸ Ruští vojáci se, jak se zdá, vskutku szili s místním obyvatelstvem. Jejich zbožnost a dobré chování si vysloužily úctu místních lidí. Ve františkánském kostele Zvěstování Panny Marie byly pro ně slouženy mše podle řeckého obřadu a 21. května byla pak na Velehradě sloužena slovanská mše, při které ruský kněz připomenul svým krajanům, že „půda, na které stojí a kraj tento Velehradský nikoliv není cizí, lhostejný národu ruskému, poněvadž tu vyučovali sv. Cyril a Metoděj náboženství křesťanskému“.⁹⁹ Při této příležitosti k vojákům promluvil také vrchní velitel ruských sborů kníže Paskievič.¹⁰⁰ Téhož dne uspořádali ruští důstojníci bál, jenž se těšil hojně účasti především osob něžného pohlaví, které jistě neodcházely nespokojené, neboť ruští důstojníci jsou švarní i velmi galantní tanečníci.¹⁰¹

Bez zajímavosti není ani ekonomický aspekt vlivu Rusů na zdejší život. Kromě zvýšení cen potravin, ke kterému došlo navzdory již zmíněným opatřením, stali se ruští vojáci objektem podnikatelského zájmu židů, kterých přilákali značné množství. Rusové totiž s sebou přinesli stříbrné rubly, které jim židé měnili za bankovky (prý snad někdy i falešné), při čemž je notně šidili. Celá záležitost si vyžádala přijetí opatření, podle kterých se mohli židé zdržet ve městě pouze 12 hodin a po šesté hodině večerní museli všichni opustit město.¹⁰²

Ruské vojsko opustilo město 25. května¹⁰³ a vyrazilo k Uherskému Brodu a k Trenčínu. V den odchodu se ještě jednou shromáždili k bohoslužbám v Uherském Hradišti a v Kunovicích. Tažení vojska na celý den zablokovalo silnici z Hradiště do Kunovic.¹⁰⁴ Město pak bylo ještě v červnu a červenci využíváno jako zásobovací stanice pro armády bojující v Uhrách. Pro skladování velkého množství ovsu a sena bylo využíváno všech sýpek, navíc ještě velkého městského sálu, františkánského kláštera a několika dalších pronajatých budov.¹⁰⁵

Uherská revoluce, která znamenala přímé vojenské ohrožení Uherského Hradiště, nemohla zůstat mezi jeho obyvateli bez ohlasu. Přímá svědectví chybí, ale lze očekávat, že pocit ohrožení spolu s menším radikalismem městského obyvatelstva zapříčinil negativnější názor na Kossuthův režim, než panoval, alespoň podle B. Šindeláře, především na venkově a mezi proletariátem ve velkých městech.¹⁰⁶ V případě ohlasů pobytu ruských vojsk ve městě v květnu 1849 jsme na tom, především zásluhou Moravských novin, podstatně lépe. Není pochyb o tom, že ruští vojáci zanechali mezi místními lidmi hluboký dojem a jejich přítomnost měla za následek výrazné šíření panslavistického myšlení mezi česky mluvícím obyvatelstvem. Časté připomínky slovanské minulosti regionu¹⁰⁷ jsou dokladem nejen živé cyrilometodějské tradice náboženské, nýbrž také v 19. století, tedy v době vrcholného historismu, tvořícího se vědomí státoprávní tradice Velkomoravské.¹⁰⁸

Závěrečná léta první poloviny 19. století byla i pro Uherské Hradiště přelomovou, událostmi nabitou dobou. Význam uplatňování volebního práva, uděleného roku 1848 v dosud nebývalé formě, pro formování povědomí o principech občanské společnosti mezi širokými vrstvami obyvatel, jejichž dosavadní participace na veřejném životě byla naprosto zanedbatelná, není snad ani třeba zdůrazňovat, a to i přesto, že bylo záhy opět částečně omezeno. Podobně tomu bylo i s právem chránit vlastními silami svá občanská práva a svobody a dohlížet na pořádek a bezpečnost své obce, které uskutečňovala instituce národních gard, v Uherském Hradišti vyrůstající z hlubokých kořenů měšťanské domobrany.

Odras uherských událostí v životě města a jeho blízkého i vzdáleného okolí byl natolik výrazný, že dnes musí poutat pozornost historiků podobně, jako se ve své době i o něco později těšil zájmu pamětníků, kronikářů a publicistů. V tomto se podstatně liší od ostatních popisovaných událostí, kterým očití svědkové událostí nevěnovali takovou pozornost ani jim pochopitelně nepřikládali takový dějinný význam, jako s odstupem času činili a činí jejich potomci.

Poznámky:

- 1 Bartochův význam nespočívá jen v tom, že se zabýval sledovaným tématem soustavněji, ale také v poměrně malém časovém odstupu od událostí, díky němuž používá jako pramen také vzpomínky pamětníků. Ze stejného důvodu je třeba zmínit dílo Vitáskovo, kde je však rok 1848 a 1849 popsán jen na malém prostoru – Vitásek, Jindřich Erazim: *Dějiny a místopis král. města Uh. Hradiště*. Uh. Hradiště 1879, s. 67 a 68.
- 2 Bartocha, J.: Několik jubilejních vzpomínek na pobyt Jeho Veličenstva v r. 1848 a 1849 na Moravě. In: Program č. gymnasia v Uh. Hradišti 1907–1908, s. 3–15; Bartocha, J.: *K dějinám „Lípy Slovanské“ v Uh. Hradišti r. 1848–1849*. ČMM, 36, 1912, s. 267–275; Bartocha, J.: *Po stopách národního uvědomění v Uh. Hradišti*. Zájmy Slovače, 1914, č. 40–45.
- 3 Hanák, K.: *Král. město Uh. Hradiště v památném roce 1848*. Vlastivědný sborník okresu Uh. Hradiště (dále jen VSOUH), 2, 1948, s. 44–52.
- 4 Verbík, Antonín – Zemek, Metoděj a kol.: *Uherské Hradiště, dějiny města*. Brno 1981.
- 5 Hanákův článek podává velmi komplexní a vyčerpávající popis dění ve městě. Vršení velkého množství informací, které nejsou již dále rozváděny ani spojovány do souvislostí, však kvalitě díla příliš neprospívá, stejně jako některé chyby (budou zmíněny na příslušném místě) a především (ve starší literatuře bohužel běžná) absence poznámkového aparátu, jež znesnadňuje a někdy téměř znemožňuje ověřování faktů v práci uvedených. Na konci uvedený soupis informačních zdrojů je náhradou naprosto nedostačující, zvláště u pramenů, kde uvádí jen obecné údaje, jako např. „zprávy novinářské“ nebo „Archiv města Uh. Hradiště“.
- 6 Verbík – Zemek a kol.: *Uherské Hradiště, dějiny města*. Brno 1981, s. 312–317.
- 7 Vychází přímo z pramenů citovaných Hanákem (ale nejen z nich), jehož článek však v poznámkách uveden není.
- 8 Kameniček, František: *Paměti a listář Dra Aloise Pražáka I/I – Životopisný nástin Dra Aloise Pražáka*. Praha 1926; Habartová, Marie: *Dr. Alois Pražák*. Olomouc 1967 (jedná se o diplomovou práci na pedagogické fakultě Palackého univerzity v Olomouci).
- 9 Vitásek, J. E.: *Dějiny a místopis...*, s. 67; Galusek, Anton: *Die Gemeinde-Verwaltung der königl. Stadt Ung. Hradisch*. Uh. Hradiště 1879, s. 29; Kameniček, F.: *Paměti a listář...*, s. 13.
- 10 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Uh. Hradiště, Archiv města Uh. Hradiště (dále jen AM UH) III, inv. č. 622 – dokumentace související se zrušením národní gardy.
- 11 Bartocha, J.: *K Dějinám...*
- 12 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 737 – nepokoje v Uhrách 1848/49.
- 13 Hanák, K.: c. d., s. 48.
- 14 S jistotou to lze říci jen u F. Jordána díky kvalitnímu poznámkovému aparátu.
- 15 Bartocha, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14; v této práci je použito přetisku článků z Moravských novin z r. 1848/49 týkajících se Slovácka, jenž vyšel v Moravské Slovači (stejněho zdroje užil i F. Jordán) – *Rok 1848 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. II, č. 101 (19. 12. 1885); *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač roč. III, č. 4–7 (13.–23. 1. 1886).
- 16 Městský úřad (dále jen MěÚ) Staré Město: *Pamětní kniha obce Starého Města 1885*, s. 12.
- 17 Bartocha, J.: *Dějiny „Lípy Slovanské“*.
- 18 Schéma rozdělení na volební okresy pro volby do říšského sněmu z roku 1848 uvádí 1838 obyvatel (AM UH I, inv. č. 701), podle údajů ze sčítání lidu v roce 1850 mělo Hradiště 1964 obyvatel (Galusek, A.: c. d., s. 40).
- 19 Galusek, A.: c. d., s. 29.
- 20 Městu patřilo devět poddanských vsí v okolí: Jarošov, Mařatice, Místřice, Kněžpole, Javorovec, Včelary, Popovice, Podolí a Staré Město, které pro svou velikost (schéma pro volby volitelů do říšského sněmu uvádí 1887 obyvatel – AM UH I, inv. č. 701) i funkci zemědělského předměstí v těsném sousedství města ostatní obce svým významem daleko převyšovalo. Volbám v těchto obcích bude věnováno více prostoru nejen proto, že první dvě jmenované jsou v současnosti spojeny s Uh. Hradištěm, ale i pro celkově těsnou vazbu všech poddanských vsí na centrum panství.

- 21 Svědčí o tom petice města k zemskému sněmu, viz R a d i m s k ý, Jiří – W u r m o v á, Milada: *Petice moravského lidu k sněmu z roku 1848*. Praha 1955, s. 33, č. 210.
- 22 V e r b í k, A.– Z e m e k, M. a kol.: c. d., s. 312–313.
- 23 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 339. Podobné nařízení o konání slavnostní mše bylo vydáno i o rok později (17. března 1849) po vyhlášení tzv. Stadionovy ústavy; AM UH I, inv. č. 701.
- 24 Tamtéž.
- 25 Tamtéž, nařízení krajského úřadu z přelomu dubna a května 1848 a leták F. Steyskala z 23. dubna. Tento leták, který otiskl v plném znění také K. Hanák (Hanák, K.: c. d., s. 45 – 46), nejenže odmítá hlasy po spojení Moravy s Čechami, ale naopak podporuje velkoněmeckou koncepci. O vídeňských emisarech nařízení krajského úřadu ze 17. října.
- 26 B a r t o c h a, J.: *K dějinám „Lípy Slovanské“* ..., s. 271n. Srov. N o v o t n ý, Jan: *Slovanská lípa 1848-1849 I, II*. Praha 1975-1976.
- 27 Tato praxe existovala i ve všech obcích hradištského velkostatku, viz. Č o u p e k, Lukáš: *Správa obcí velkostatku Uh. Hradiště v době předbřeznové* (strojopis bakalářské práce). Brno 1999.
- 28 K a m e n í č e k, F.: c. d. 1.díl, s. 2.
- 29 Hanák snad vinou tiskové chyby uvádí jméno zkomoleně jako Jan Past (Hanák, K.: c. d., s. 44).
- 30 Více o tomto významném politikovi ve výše citované práci M. Habartové.
- 31 D v o ř á k, Jindřich: *Moravské sněmování roku 1848–49*. Telč 1898, s. 78-79.
- 32 Tamtéž, s. 102n. Podle Dvořáka poslanec Pražák dokonce připomíná, že Hradiště „povstalo na sutinách starodávného hlavního města velkomoravské říše a jest městem slovanským, položeným uprostřed slovanského obyvatelstva“.
- 33 Následující informace jsou čerpány z tištěného originálu volebního řádu a instrukcí, uložených v AM UH II, inv. č. 340.
- 34 Volební řád používá soudobého pojmu „zachovalost“. Muž zachovalý byl ten, jenž „nebyl odsouzen pro zločin jakýkoli ani pro těžký policejní přestupek spáchaný ze zjištěnosti“. Volební právo všech stupňů se samozřejmě netýkalo žen.
- 35 Podle volební instrukce z 13. května volil poslance za velkostatek absolutní většinou právě měšťanský výbor (AM UH II, inv. č. 340).
- 36 Pražák ve svých pamětech píše, že se díky tomu mohl dostat do sněmu, ačkoli nedosáhl věku 30 let, potřebného k nabytí pasivního volebního práva pro poslance měst a obcí (Kameníček, F.: c. d., s. 5).
- 37 Česká dobová terminologie, jež je použita ve volebním řádu je přesně opačná, než dnes užívaná. Volič (der Wähler) je nazýván volitelem, voličem (der Wahlmann) pak byl nazýván muž vyslaný volebním obvodem (distriktem) na volbu poslance (posel – der Abgeordnete nebo deputovaný – der Deputierte). V práci bude jednotně užíván současný usus. Také je třeba vyjasnit pojmy označující územní jednotky. V této práci je jednotně užíváno označení volební okres, odpovídající německému „der Wahlbezirk“, a volební obvod – der Wahldistrict, pro nějž je dobový český ekvivalent „volební distrikt“ (poněkud nečeský) nebo „volební okrsek“ (hrozí záměna s pojmem okres).
- 38 D v o ř á k, J.: c. d., s. 250.
- 39 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 340 (volební řád a instrukce pro volby do zemského sněmu)
- 40 Aby však byla dodržena minimální hranice 15 000 obyvatel, byly některé obce přesouvány do jiných volebních okresů.
- 41 Dalšími volebními okresy byly: 3. okres – děkanát Bzenec, 4. – děkanát Kyjov, 5. – děkanát Holešov, 6. a 7. – děkanát Uh. Brod (volební místa Uh. Brod a Uh. Ostroh), 8. – děkanát Napajedla, 9. – děkanát Pozlovice (voleb. místo Luhačovice), 10. – děkanát Strážnice, 11. – děkanát Zdounky, 12. – děkanát Švábenice (voleb. místo Zdislavice), 13. – děkanát Vizovice, 14. – děkanát Vsetín, 15. – děkanát Hošťálková, 16. a 17. – děkanát Klobouky (volební místa Valašské Klobouky a Brumov).
- 42 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 701 – schéma rozdělení na volební okresy pro volby do zemského sněmu.

- 43 Tamtéž, prováděcí instrukce krajského úřadu k volbám volitelů z 21. května 1848.
- 44 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 340 (nařízení kraj. úřadu z 22. května).
- 45 Tamtéž, zpráva hospodářského úřadu z 28. 5. 1848. Zde jsou také uvedeny jednotlivé distrikty a počty jimi delegovaných volitelů: Staré Město – 6, Jarošov – 2, Kněžpole a Včelary – 2, Místřice a Javorovec – 2, Popovice – 2, Podolí – 1, Mařatice – 2. Z těchto obcí bylo také vysláno 5 členů do okresní volební komise.
- 46 Tamtéž, písemnosti v záležitosti placení poslancových diet. Zároveň je třeba upozornit na chybu K. Hanáka, jenž jméno poslance uvádí jako Hrča (Hanák: c. d., s. 47).
- 47 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 339.
- 48 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 340. Rozhodnutí zemského sněmu bylo oznámeno výnosem krajského úřadu z 27. 7. 1848. Stejná složka obsahuje také výpočty konkrétních sum, které obce hradištského velkostatku svému poslanci platily.
- 49 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 701.
- 50 Tamtéž. Do 1. volebního okresu dále patřily Pačlaviice, Dřínov, Zborovice, Věžky, panství ostrožské a velehradské, Uhřice, Bílovice, Březolupy a Luhačovice. Volebními místy ostatních okresů byly Kyjov, Holešov, Uh. Brod a Vizovice. Celé schéma rozdělení lze najít v obrazové příloze.
- 51 Tamtéž, instrukce krajského úřadu z 10. června 1848.
- 52 Rozdělení hradištských poddanských vsí na volební obvody je stejné jako při volbách do zemského sněmu.
- 53 Tamtéž.
- 54 K a m e n í č e k, F.: c. d., s. 6-7. Pražák zde vzpomíná, že se před volbou sice osobně objevil ve volební místnosti, ale zda držel k volitelům řeč, to si nevzpomíná. Kromě Hradiště byl zvolen bez jakékoli snahy také za Vizovicko a Prostějovsko.
- 55 D v o ř á k, J.: c. d., s. 31 a 115–125.
- 56 B a r t o c h a, J.: *K dějinám...*, s. 269–270.
- 57 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 701. Mezi dokumenty k volbám do říšského sněmu je uložen i protokol z neúspěšné volby ve zmíněných vsích i s prohlášením obyvatel, ve kterém svůj krok zdůvodňují: „My bychom z našich obec ty plnomocníky, který ty deputýrovaný do Frankfurtu volit mají, ustanovili, kdybychom se nebáli, že tato věc pro nás všechny zle vypadne a my bychome tedy neradi byli, aby sedlský stav víc obtížený nebyl“. Skutečnost odmítnutí účasti tedy nelze nikterak přeceňovat a vyvozovat z ní ukvapené závěry o národní uvědomělosti venkovského lidu.
- 58 K ř í ž e k, Jaroslav: *Národní gardy v roce 1848*. Praha 1954, s. 7.
- 59 Tamtéž, s. 18 – 19.
- 60 T r a p l, Miloslav: *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848–1849*. Brno 1977, s. 106.
- 61 Jan Nepomuk Friedrich hovoří ve své zprávě u příležitosti návrhů organizace měšťanského sboru z r. 1817 o dvou kompaniích měšťanů pod přímým vedením magistrátu, jejichž prapor nese leto-počet 1682. Tentýž Friedrich zmiňuje v pamětním spise z r. 1803, uloženém v báni radní věže, existenci městské střelnice už před rokem 1620. Oba dokumenty jsou přetištěny ve: F i š e r, Bohumil: *Paměti hradištské*. Uh. Hradiště 1920, s. 129n.
- 62 SOKA Uh. Hradiště, AM UH III, inv. č. 622 – seznamy zbraní, určených po zrušení gardy ke vrácení.
- 63 F i š e r, B.: c.d.; o vzniku legionu informují oba výše zmíněné spisy Friedrichovy.
- 64 K a m e n í č e k, F.: c. d., s. 13.
- 65 SOKA Uh. Hradiště, AM UH III, inv. č. 622 – krajský hejtman oznamuje obecní radě listem ze 16. září 1851 požadavek stavů, aby prapor, propůjčený nyní už zrušené hradištské národní gardě, byl vrácen zpět. Původ praporu je zde určen mimo jakoukoli pochybnost jako „Fahne der mährischen Legion aus dem Jahre 1800“, na rozdíl od Hanáka, jenž velmi neurčitě a nepřesně uvádí, že se jedná o „prapor hradištských dobrovolců z počátků velké revoluce a z moravského povstání (!) z let 1804 až 1809“ (Hanák, K.: c. d., s. 45).
- 66 H a n á k, K.: c. d., s. 45; nevíme ovšem, odkud jej převzal. Jeho údaj podporují i paměti Pražá-

- kovy, kde je slavnost kladena do dubna (s. 13), ovšem s nepřilíživou velkou jistotou.
- 67 R a d i m s k ý, J. – W u r m o v á, M.: *Petice moravského lidu k sněmu z roku 1848*. Praha 1955, s. 87.
- 68 T r a p l, M.: c. d., s. 107.
- 69 B a r t o c h a, J.: *K dějinám...*, s. 270.
- 70 V i t á s e k, J. E.: *Dějiny...*, s. 67.
- 71 SOKA Uh. Hradiště, AM UH III, inv. č. 622. Zmíněný list vyvrací dříve uváděný rok zrušení 1850 (Galusek, A.: c. d., s. 29; Hanák, K.: c. d., s. 45). Také je třeba upozornit na omyl K. Hanáka v souvislosti s informací o tom, že navrácení zbraní do Olomouce se účastnil „zástupce velitele gardy Dr. Pražák“. Tím byl samozřejmě otec Aloise Pražáka Augustin, jenž na rozdíl od svého syna nedosáhl doktorského titulu.
- 72 SOKA Uh. Hradiště, AM UH III, inv. č. 622; Slovákcké muzeum Uh. Hradiště. Sbírkový fond Historie, inv. č. H 2376
- 73 SOKA Uh. Hradiště, AM UH II, inv. č. 339; 19. května oznamuje krajský hejtman, že na uherské straně hranice bylo vyhlášeno na obranu proti přepadům a jiným násilnostem stanné právo.
- 74 F r i č, Josef Václav: *Paměti II*. Praha 1960, s. 297n. Na tuto skutečnost, v důsledku níž je třeba zesílit hlídky, také upozorňují hradištský magistrát zprávy krajského úřadu z 29. a 30. září – SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 701 a 737.
- 75 Zdá se, že tento úředník poněkud poopravil své mínění, vyjádřené ve výše citované písemnosti z 29. 9., kde označuje členy sboru jako podezřelá a zčásti nebezpečná individua.
- 76 F r i č, J. V.: c. d., s. 302.
- 77 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 737.
- 78 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 701 a 737, nařízení krajského úřadu z 9. a 10. listopadu.
- 79 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 737; dopisem z 6. října nařizuje krajský hejtman magistrátu, aby zajistil ubytování gardy a dům pro velitelství.
- 80 Rok 1848 na Slovači. Moravská Slovač, roč. II, č. 101, jmenované zprávy jsou z 11. listopadu.
- 81 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 737.
- 82 Tamtéž, s výjimkou listu z 10. května, jenž je uložen v AM UH I, inv. č. 701.
- 83 Tamtéž, vyhláška krajského hejtmána z 13. června 1849.
- 84 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 702 – vojenské záležitosti.
- 85 SOKA Uh. Hradiště, AM UH I, inv. č. 737.
- 86 Tamtéž.
- 87 B a r t o c h a, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14.
- 88 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4.
- 89 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 5.
- 90 B a r t o c h a, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14; H a n á k, K.: c. d., s. 50.
- 91 MěÚ St. Město, *Pamětní kniha obce Starého města*, s. 12.
- 92 H a n á k, K.: c. d., s. 50–51; podle Moravských novin byl Berg ubytován v Hradišti, jiný generál (snad Poniutín) na Velehradě.
- 93 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4, 5; MěÚ St. Město: *Pamětní kniha obce Starého města*, s. 12; V i t á s e k, Jindřich Erazim: *Nástin dějin obce Huštěnovské*. Uh. Hradiště 1878, s. 23.
- 94 B a r t o c h a, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14.
- 95 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4, 5, MěÚ St. Město; *Pamětní kniha obce Starého města*, s. 12; B a r t o c h a, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14.
- 96 B a r t o c h a, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14; *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 5.
- 97 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4, 5, 6, 7.
- 98 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4, 5.
- 99 Tuto větu uvádí kromě Moravských novin (*Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 6) také J. E. Vitásek v *Pamětní knize obce Starého města*, s. 12.
- 100 MěÚ St. Město: *Pamětní kniha obce Starého města*, s. 12.
- 101 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 6.

- 102 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 5.
- 103 Na tomto datu se shodují Bartoča, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14, Hanák, K.: c. d., s. 50 a také *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 6.
- 104 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 7.
- 105 Tamtéž; také Bartoča, J.: *Několik jubilejních vzpomínek...*, s. 14.
- 106 Srov. Šindelář, Bedřich: *Ohlas maďarské revoluce 1848–1849 na Moravě a ve Slezsku*. Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, roč. 67, sešit 3; pozitivní ohlas uherské revoluce se zdá být v této tendenci, značně marxisticky orientované práci, poněkud přeceňován, nacionalismus Maďarů naopak v duchu komunistického internacionalismu zlehčován, stejně jako názory středních vrstev, označované za reakční.
- 107 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 4, 5, 6.
- 108 *Rok 1849 na Slovači*. Moravská Slovač, roč. III, č. 5. Není bez zajímavosti dovětek ke zprávě o umísťování ruských děl na městské hradby, v němž se praví, že „i bude snad Hradiště příčinným Rusů na čas pevností, ovšem ne tak slavnou jako před tisícem let, když se o ni pokoušeli vládychtiví Němci a museli odtáhnouti s potupou domů, odehnání byvše od Rostislava“.

Lukáš Čoupek (n. 1978), studuje archivnictví a historii na FF MU v Brně. Uvedená stat byla zpracována jako oborová práce na magisterském stupni studia historie se specializací na dějiny 19. a 20. století.

Die Revolution 1848–1849 und Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die stürmischen Ereignisse der Jahre 1848–1849 griffen natürlich in das Leben der Bewohner von Uherské Hradiště sowie der Nachbargemeinden ein. Der kaiserliche Konstitutionspatent vom 15. März 1848 – nach dem Vorbild von Wien auch hier mit dem feierlichen Te Deum begrüßt – brachte neben der Aufhebung von Zensur oder einer gelockerten Stadtverfassung auch die Institution der Nationalgarde mit. Die Garde von Uherské Hradiště bestand aus 180 Bürgern, zu deren Befehlshaber der Postmeister Edmund Friedrich wurde. Von den mährischen Ständen wurde der Garde eine Fahne der Landwehr aus dem Jahre 1800, der sogenannten mährischen Legion verliehen. Zur Zeit des ungarischen Aufstandes wurde durch die Nationalgarde eine regelrechte militärische Besatzung ersetzt. Im August 1851 wurde sie aufgelöst. Ein bedeutender Beitrag der nationalen Aufklärung bestand in der Errichtung einer Niederlassung des national-radikalen Vereins „Slovanská lípa“ (Slawische Linde) im Dezember 1848. Diese Niederlassung war der zweite derartige Verein in Mähren. Die Stadt erreichte auch eine erweiterte Vertretung in der Ständeversammlung. Die provisorische Wahlordnung vom 13. Mai vermittelte den Stadtbewohnern auch das Wahlrecht, obwohl es auch gewisse beschränkende Bedingungen enthielt: Mindestalter von 24 Jahren, männliches Geschlecht und vor allem den Zensus. Das Wahlrecht war indirekt, gewählt wurde mittels der Wähler. Zum ersten Mal wurde das Wahlrecht den Bewohnern von Untertanendörfern gewährt. Je einen Abgeordneten delegierten die Stadt (Franz Krämer), Großgrundbesitz in Hradiště (Alois Pražák) und ländliche Gemeinden (Ignác Hřňa). Auf Grund der provisorischen Verfassung verliefen auch die Wahlen in den Reichstag, wobei das Wahlrecht noch einigermaßen erweitert wurde. Der Kreis Uherské Hradiště erhielt fünf Mandate und wurde demnach in fünf Wahlbezirke geteilt. Die Bewohner der Stadt sowohl der Herrschaft gehörten dem 1. Wahlbezirk zu; zu deren Vertreter wurde Alois Pražák gewählt. Auf widersprüchliche Reaktionen stießen die Wahlen in das Frankfurter Parlament. Diese Wahlen wurden zwar zum Teil boykottiert, jedoch wurde für Uherské Hradiště der Kreishauptmann Alois Schöbel gewählt. Unmittelbar haben in den Alltag von Uherské Hradiště die ungarischen revolutionären Ereignisse eingegriffen, indem sie außer anderem ein strengeres Regime an den Grenzen und die Gefahr der militärischen Invasion mitbrachten. Vor allem der Aufenthalt der russischen Truppen in der Stadt und Umgebung erfreute sich einem großen Interesse der Zeitgenossen und stärkte russophile sowie panslawische Ideen.

The Revolution of 1848–1849 and Uherské Hradiště

A b s t r a c t

The turbulent events of the years 1848 – 1849 affected also the lives of the citizens of Uherské Hradiště and the neighbouring villages. The Emperor's Constitutional Patent from 15th March 1848 was greeted with a festive *Te Deum* here as it was in Vienna, the Capital. It brought about the abolition of censorship and a more benevolent municipal constitution, but also the creation of the institution of the National Guards. In Uherské Hradiště the Guards consisted of 180 townsmen who were under the command of the postmaster Edmund Friedrich. The members of the Moravian Estates lent them the banner of the so called Moravian Legion, the Home Guard in 1800. During the Hungarian uprising the National Guards replaced regular military garrison. The National Guards were dissolved in 1851.

The setting up of the local branch of the national radical association called *Slovanská Lípa* in December 1848 was a notable national revivalist act. This branch was only the second association of its kind in Moravia.

The town also saw the extension of its representation in the Estate Diet and also the extension of franchise for its citizens that was due to the provisional electoral law from 13th March, although this franchise only concerned male voters above 24 years of age, it was restricted by census and it was indirect (the actual voting was carried out by delegates). The suffrage was extended for the first time to the inhabitants of the surrounding serf villages. The town, the Hradiště large estate and the villages each had one delegate: Franz Krämer, Alois Pražák and Ignác Hřňa respectively.

On the basis of the Provisional Constitution there was also an election to the Imperial Diet. The franchise for this election was even somewhat wider. The Hradiště region got five seats and therefore it was divided into five electoral districts. The inhabitants of the town and the demesne constituted the first district in which Alois Pražák was elected.

The election to the Frankfurt Parliament was regarded with mixed feelings. Although partly boycotted, it resulted in the delegation of Augustin Schöbl for Uherské Hradiště.

The revolutionary events in Hungary had an immediate impact on the everyday life of the town. They brought about tightening of the rules along the border and a threat of a military invasion.

Stationing Russian garrisons in the town was met with great interest of the contemporaries and it encouraged Russophile and Panslavist ideas among the citizens.

STŘÍLECKÉ PANSTVÍ ROKU 1927

(Změna vlastnických poměrů ve světle dochované korespondence)

Aleš Vyskočil, Historický ústav AV ČR, Brno

V roce 1927 se stali majiteli střileckého zámku a chřibských lesů Zdenek Černý, syn moravskoslezského prezidenta Jana Černého, a Anna Aschenbrennerová, dcera významného brněnského bankéře Franze Aschenbrennera. O zákulisí jednání a komplikacích spojených s vlastní koupí vypovídá dochovaná korespondence.

Městys Střílky (dnes okres Kroměříž) se nachází v předhůří Chřibů, asi na polovině vzdálenosti mezi Brnem a Uherským Hradištěm. Tato poměrně velká obec byla centrem panství, k němuž se počítalo vyjma Střílek i městečko Cetechovice, ves Zástřizly a větší část vsi Roštín. V této podobě se panství konstituovalo roku 1739 a přetrvalo téměř dvě staletí.¹ Na konci 19. století čítalo střilecké panství společně se statkem Cetechovice 2 637 ha. Nedlouho před začátkem prvního světového konfliktu však bylo kvůli neutěšenému ekonomickému zázemí vlastníka roztržštěno.

Posledním majitelem neděleného zboží byl Albert hrabě Herberstein, který jej získal 23. června 1898 za cenu 900 000 zlatých.² Hrabě Herberstein však upadl do finančních nesnází, a tak panství přechází roku 1911 do vlastnictví Pozemkové banky v Praze, která ho obratem rozprodává. Velkostatek se ocitá v rukou několika majitelů a takto rozdělený již zůstane. Statek Cetechovice koupili Josef a Hermína Šimonovi.³ Vlastní střilecké panství⁴ (o rozloze cca 1073,5 ha) nabývá v roce 1913⁵ Leopold hrabě Berchtold,⁶ který jej spravuje až do konce roku 1918, kdy se dostává do záboru. Trvá dalších devět let, než statek definitivně mění majitele. Novými pány nad střileckým zámkem, hradem a okolními převážně zalesněnými pozemky se stávají JUDr. Zdenek Černý a jeho pozdější žena Anna, rozená Aschenbrennerová.

Na základě dochované korespondence mezi zúčastněnými stranami⁷ a materiálů vztahujících se k pozemkové reformě,⁸ především k problematice propouštění ze záboru, je zřejmé, že převod vlastnických práv neprobíhal snadno a táhl se poměrně dlouhou dobu.

Nejdříve je ovšem nutné vysvětlit situaci, která předcházela majetkoprávnímu aktu v roce 1927.

Zákonem z 9. listopadu 1918 došlo k obstavení velkostatků, což byl první krok v rámci legislativních opatření souvisejících s připravovanou pozemkovou reformou. Toto nařízení se pochopitelně týkalo rovněž veškerých majetků hraběte Berchtolda na československém území, které se zákonem ze 16. dubna 1919 dostaly do záboru a byly podřízeny účelům pozemkové reformy. Jednalo se o několik statků, z nichž nejvýznamnější a nejrozsáhlejší bylo buchlovské panství, dále sem patřilo střilecké panství a dva drobnější statky na západním Slovensku – Savčina a Čičmany.⁹ O navrácení svých statků jednal Berchtold se Státním pozemkovým úřadem (dále jen SPÚ).

Na hodnotném a poměrně rozsáhlém střileckém zboží proběhla pozemková reforma v roce 1924. Oceňovací řízení na veškeré půdě velkostatku bylo zahájeno 1. února 1924 a skončeno sepsáním oceňovacího protokolu 27. května téhož roku. Střilecký velkostatek spadl pod obvodovou úřadovnu SPÚ v Kroměříži a vedením oceňovacího řízení byl pověřen přídělový komisař František Mádr.¹⁰ Výměra půdy Berchtoldova střileckého panství, která byla předmětem pozemkové reformy, činila, včetně jedné drobné dvouapůlhektarové směny, 390,16 ha zemědělské půdy (dále jen z.p.), resp. 1.076 ha veškeré půdy (dále jen v.p.). Z reformy vyšel majetek značně roztržštěn. Drobným nabyvatelům se dostalo z obou

katastrálních jednotek tvořících střílecké panství, tj. Střílek a Zástřízl, 289 ha z.p., resp. 299,5 ha v.p. Na panství podobně jako na mnohých jiných existovala instituce zbytkového statku. Ten byl přidělen do vlastnictví Zemědělského hospodářského družstva ve Střílkách, vytvořeného několika bývalými zaměstnanci velkostatku. Jeho area byla 60,5 ha z.p., resp. 61,5 ha v.p. Zbývající část, tj. 40,66 z.p., resp. 715 ha v.p. byla hraběti Berchtoldovi na základě § 20 přídělového zákona následně propuštěna ze záboru.¹¹

Z původní celkové výměry velkostatku (1.076 ha) byly propuštěny přibližně 2/3, což se v absolutních číslech jeví jako výrazná a nadprůměrná hodnota.¹² Z oněch 715 ha ovšem tvořilo 669 ha lesní hospodářství. Jednalo se tedy o téměř 94 % z celkového rozsahu redukovaného stříleckého panství. V porovnání s 62 % z období před pozemkovou reformou je zřejmé, že hodnota velkostatku značně klesla a do budoucna zůstal omezen i jeho ekonomický potenciál. Ztráta zemědělské půdy činila téměř 90 %. Hlavním hospodářským faktorem se na panství stal les. Centrem zůstal i nadále zámek, který byl rovněž původnímu majiteli propuštěn ze záboru společně se zříceninou hradu Střílky a hřbitovní kryptou. Zámecký komplex doplňovaly budovy hospodářského dvora s přilehlými zahradami a veškeré pozemky patřící k těmto budovám a zámeckému parku.

Rokem 1924 se situace na panství částečně stabilizovala. Přestože chod panství v záboru neustal, majetkoprávní řízení, postupná parcelace a celková existenční nejistota jistě nepřispívaly k příznivé ekonomické a personální situaci. Po ukončení oceňovacího řízení bylo potřeba majetek v první řadě zkonsolidovat a dát tomuto hospodářskému celku novou koncepci.

Nejcennější část panství tvořil zámek se svým zázemím, jehož užívání bylo ovšem ze strany Berchtolda vyloučené. Hrabě byl osobou, jejímuž pobytu, natož dlouhodobějšímu, nebyl nově vzniklý stát příznivě nakloněn. O negativním postoji československých orgánů vypovídá část Berchtoldovy pozůstalosti, kterou tvoří žádosti o povolení k návštěvě statků za účelem vyřízení nutných právních úkonů spjatých s jejich správou. Hrabě Berchtold musel každoročně obnovovat svou žádost o udělení víza, kterou adresoval příslušným resortům ministerstva vnitra a zahraničních věcí. Konečné slovo mělo v této záležitosti ministerstvo vnitra stanovující zároveň podmínky pobytu. Např. pro rok 1926 bylo hraběti povoleno strávit na území republiky pět týdnů ve třech lhůtách, po opakované žádosti mu byla lhůta prodloužena o další dva týdny. Návštěva se odehrávala za striktně stanovených pravidel, kdy musel ohlásit důvod, délku a místo pobytu. V případě dlouhodobějšího pobytu mimo Buchlovici spadalo jeho schválení pod Zemskou správu politickou v Brně.¹³ Podobná opatření se ovšem nevztahovala na jeho syna a zároveň plnomocníka Aloise, který vyřizoval agendu rodiny Berchtoldů a pobýval tak na území republiky poměrně často.

I z tohoto důvodu je zřejmé, že jedinou alternativou zůstával za současných podmínek prodej velkostatku jako celku. Držení ekonomicky slabého stříleckého panství nebylo výhodné i vzhledem k tomu, že si hrabě hodlal ponechat buchlovské panství, do něhož mohl finance získané prodejem Střílek investovat. S nutností prodat panství byl hrabě Berchtold ztotožněn pravděpodobně již v roce 1920, kdy žádal SPÚ o to, aby mu nebyl majetek ve Střílkách vyvlastněn, přičemž svou žádost opíral mimo jiné i o skutečnost, že část jeho majetku (Střílky, statky na Slovensku) již prošla parcelací.

Snaha hraběte Berchtolda dojednat co nejdříve prodej navráceného majetku byla pochopitelná. Jednání s případnými zájemci o zboží ovšem nemohl vést osobně. Z tohoto důvodu vybavil některé osoby právem plné moci k výběru vhodných kupců a vedení následných jednání. V rukou svých plnomocníků ponechal i náležitosti spjaté s chodem všech jemu vrácených nemovitostí. Mezi nejvýznamnější Berchtoldovy plnomocníky patřil Jan Deyl, dlouholetý vrchní ředitel buchlovského velkostatku. V Buchlovicích, které byly centrem tohoto panství, sídlila správa všech hraběcích statků. V případě stříleckého zboží byl ovšem osobou vybavenou zásadními pravomocemi Hermann Reuss.¹⁴ Ekonomický potenciál panství ve Střílkách spočíval především v lesním hospodaření, což předurčilo Reussovu významnou roli. Dochovaná korespondence mezi hrabětem Berchtoldem a Dr. Reussem

ve věci Střílek je nejintenzivnější právě z let 1924–1927, kdy se vedla jednání s potencionálními kupci. Hermann Reuss byl od roku 1924 a opětovně od roku 1927 vybaven plnou mocí, jež ho opravňovala disponovat veškerým zbožím hraběte Berchtolda, zastupovat ho při všech právních úkonech a taktéž prodávat a nakupovat jeho jménem majetky.¹⁵

Prvními zájemci, které Dr. Reuss hraběti doporučil, byli Ing. Alois Zaoral¹⁶ a jeho manželka Eugenie. Jejich zájem o koupi Střílek se datuje již od roku 1924, kdy průběh pozemkové reformy na panství naznačil, že v případě Střílek hodlá SPÚ vrátit původnímu majiteli jistý díl ze záboru. Obě strany nakonec došly ve věci stříleckého zboží konsensu a uzavřely v Buchlovicích 16. září 1925 kupní smlouvu se zpětnou platností k 1. červenci téhož roku. Cena velkostatku byla stanovena na 2 000 000 korun, přičemž před podepsáním smlouvy zaplatili manželé Zaoralovi zálohu ve výši 600 000 korun. Ke smlouvě se vázal ještě dodatek ze 17. září 1926 měnící míru úroků z nedoplatku kupní ceny. Platnost této smlouvy podléhala právoplatnému schválení SPÚ a k datu schválení se vázalo i zaplacení zbývající částky. Ke schválení smlouvy a vyplacení zbylého obnosu ovšem nikdy nedošlo. Žádost zůstala dlouhou dobu nevyřízena a nakonec byla ke dni 20. února 1927 stornována v souvislosti s novou kupní smlouvou uzavřenou mezi konzulárním atašé JUDr. Zdenkem Černým¹⁷ a Annou Aschenbrennerovou¹⁸ na straně jedné a Leopoldem Berchtoldem na straně druhé.

Smlouvou z 20. února 1927 se panství ocitlo v rukou nových majitelů. K definitivnímu potvrzení změny vlastnických poměrů scházelo ještě vyjádření ze strany SPÚ, kterým by tento převodní akt nabyl právní moci. Rozhodnutí se očekávalo v nejbližších dnech. Rodina Černých tak získala rezidenci, kterou využívala především v letních měsících. V této době zde pravidelně trávil chvíle odpočinku i Jan Černý se svou ženou Julií. Venkovská idyla však netrvala dlouho. Nacistická okupace dala panství nucenou správu a příznivější poválečná léta ukončila konfiskace majetku a jeho následné propadnutí státu.

Hlavním a vlastně jediným pramenem, ze kterého je možné rekonstruovat majetkovou transakci a průběh jednání se SPÚ, je dochovaná korespondence. Součástí této korespondence jsou i koncepty, případně opisy úředních akt vzešlých z kanceláří SPÚ nebo notářů ošetřujících tuto kauzu. V případě prodeje stříleckého panství a jeho pozdější správy je ovšem až nápadně málo dochovaných materiálů, převážně úřední a statistické povahy, jak ve fondech SPÚ, tak ve fondu velkostatku. Fond stříleckého velkostatku je rozsahem malý, nicméně do roku 1927 poměrně ucelený. Následující léta jsou však zastoupena více než torzovitě.

Dostatečně informativní však zůstává korespondence. Z ní je patrné, že hlavními „osnovateli“ převodu stříleckého panství byli Dr. Reuss jako plnomocník hraběte Berchtolda, Alois Zaoral a Franz Aschenbrenner.¹⁹ Ing. Zaoral uzavřel s hrabětem Berchtoldem v roce 1925 kupní smlouvu, ale jeho zájem o Střílky postupně opadá. Dnes je obtížné stanovit, co jej k tomuto postoji vedlo, zdali byly na vině nenadálé finanční nesnáze, dlouhotrvající právní peripetie s převodem, majetkové požadavky obecního zastupitelstva ve Střílkách či jiné okolnosti. Skutečností zůstává, že v posledních měsících roku 1926 je již v písemném kontaktu s Franzem Aschenbrennerem, který jménem svým i jménem rodiny Černých projevuje zájem Střílky od hraběte Berchtolda koupit. Druhým mužem, osobně zainteresovaným na koupi stříleckého panství, je Jan Černý, tehdejší ministerský předseda Československé republiky a ministr vnitra. Z titulu své funkce a povinností s ní spjatých však nemohl být osobně přítomen na těchto jednáních, a tak se pozice hlavního vyjednávajícího ujal Franz Aschenbrenner. Oba tyto společensky vysoce postavené muže měla napříště spojit svatba jejich dětí, ke které došlo o několik měsíců později. Možnost získat koupí od Brna nepřilíživě vzdálený zámek ve Střílkách i s okolními pozemky a přinést ho věnem do chystaného manželství sehrála významnou roli a napomohla poměrně rychlé dohodě.

Autorem této myšlenky byl bezesporu Franz Aschenbrenner, který se s Ing. Zaoralem již delší dobu znal. Franz Aschenbrenner zastával od roku 1920 pozici ve správní radě

Československé dřevařské akciové společnosti. Jejím vrchním ředitelem byl od roku 1922 Alois Zaoral.²⁰ Ten svůj čas dělil mezi pracovní povinnosti v brněnské firmě a pobyt na stříleckém zámku. Manželé Zaoralovi zvažovali, zda se natrvalo usadit ve Střílkách nebo zvolit jinou alternativu. Druhá varianta postupně převážila, a tak uvítali zájem Franze Aschenbrennera odkoupit střílecký statek. Brněnský bankéř viděl v zisku této nemovitosti příležitost, jak vybavit odpovídajícím věnem i svou druhou dceru Annu. První dcera „hospodařila“ na obdobném statku v Němčicích.

Nejstarší dochovaná korespondence mezi oběma muži nese datum 11. října 1926 a je adresována Franzi Aschenbrennerovi. Vyplývá z ní, že spolu předběžně o koupi Střílek hovořili, ale doposud osobně nekontaktovali Dr. Reusse coby zástupce strany prodávající. Alois Zaoral, který po celou dobu tvořil jakéhosi zprostředkovatele mezi zbývajícími stranami, nabádal Franze Aschenbrennera, aby v této věci postupoval opatrně, svůj zájem o Střílky nijak nedeklaroval a nepodnikal nic bez jeho vědomí.²¹ V říjnu a listopadu ostatně zúčastněné strany situaci spíše sondovaly. Vlastní jednání přišla na řadu až později.

Popudem k zvýšené iniciativě byla zpráva, že v posledním listopadovém týdnu přijde ve správním výboru SPÚ na řadu schválení koupě stříleckého panství ze strany Zaoralových. Ing. Zaoral proto žádá Franze Aschenbrennera o zaujmutí jasného stanoviska ve věci stříleckého statku i z toho důvodu, aby nemusel platit případné převodní poplatky.²² Franz Aschenbrenner seznamuje s nastalou situací Jana Černého, který s úmyslem ucházet se o Střílky souhlasí.

Standardnímu bilaterálnímu průběhu ovšem v tomto případě bránilo mezidobí, ve kterém byl „správcem“ panství Alois Zaoral. S ním bylo nutno nejprve dohodnout finanční kompenzace a podmínky, za jakých panství přenechá. Za prvé se jednalo o 600 000 korun, které manželé Zaoralovi hraběti poukázali v souvislosti s uzavřením své kupní smlouvy. Částku slíbili budoucí vlastníci vyplatit hraběti po uzavření smlouvy nové s tím, že ji následně poukáže na účet Zaoralových, čímž se dodrží oficiální úřední postup. Datum převzetí statku bylo stanoveno na 1. leden 1927. K tomuto datu vypracoval Ing. Zaoral seznam investic, které do zámeckého komplexu, resp. celého panství v letech 1925/26 vložil, a které mu budou vráceny. Soupis se vztahoval na práce spojené s renovací zámeckého objektu, zásoby obilí, řeziva a surového dřeva, stav živého a mrtvého inventáře, úroky atd. Hrubý odhad činil 750 000 korun.²³ Cena měla být ale v konečném důsledku nižší, jelikož zásoby obilí a dřeva hodlal dosavadní majitel zčásti prodat. Nicméně tvořila obnos nad rámec kupní ceny. Zajímavý je v této souvislosti fakt, že Ing. Zaoral neměl až do schválení smlouvy pozemkovým úřadem právo jakýchkoliv úprav a investic do zmíněných nemovitostí.

Ustoupení od realizace koupě Střílek neznamenal pro manžele Zaoralovy konec snu o reprezentativním sídle. Navracené finance zamýšleli investovat do jiné nemovitosti obdobného charakteru a v této souvislosti hovořili o Kolodějích u Prahy, případně o dvorech Blansko a Českovice, o jejichž koupi jednali s hrabětem Salmem již v roce 1924. O pomoci jistou intervenci v této záležitosti požádal Alois Zaoral i Franze Aschenbrennera.²⁴

Kolotoč rozhovorů vyvrcholil v zimních měsících, kdy se 16. prosince 1926 setkali poprvé Hermann Reuss a Franz Aschenbrenner v kanceláři ministerského rady Dr. Mlčocha. Ze zápisu Franze Aschenbrennera²⁵ vyplývá, že se snažil dohodnout na dalších krocích bez účasti Aloise Zaoral. Na této poradě bylo Berchtoldovu plnomocníkovi sděleno, že dosavadní smlouva se Zaoralovými nebude pozemkovým úřadem schválena. Ministerský rada Mlčoch navrhl Dr. Reussovi za kupce právě Franze Aschenbrennera, o jehož zájmu nebyl Dr. Reuss od Aloise Zaoral doposud informován. Franz Aschenbrenner předložil Berchtoldovu plnomocníku své návrhy, ve kterých nastínil svou představu splácení kupní ceny, přičemž forma měla být pro hraběte výhodnější než v případě Zaoralových. Dále ho seznámil s vlastní formulací kupní smlouvy, která měla až na drobné výjimky vycházet právě z kupní smlouvy z roku 1925, a hovořilo se též o vyúčtování mezidobí. Během jednání se Hermann Reuss vyslovil pro osobní setkání hraběte Berchtolda s Janem Černým. Jejich uvažovanému setkání však nepřála vytíženost ministra Černého, druhou komplikací defi-

noval Franz Aschenbrenner: „*Vyslovil jsem náhled, zda by nebylo lépe jeti do Vídně, poněvadž B [Berchtold – pozn. A. V.] by musel udati důvod v žádosti o visum, což by Č [Černému – pozn. A. V.] nekonvenovalo.*“²⁶ V kompetenci ministerstva vnitra, v jehož čele Jan Černý stál, bylo udělování víz a stanovování podmínek pobytu, tudíž lze předpokládat, že by souhlas ministerstva k udělení víza hraběti Berchtoldovi, kdy musel udat důvod návštěvy, byl přinejmenším překerní. Pozice Jana Černého a jeho stanovisko k průběhu celé majetkoprávní kauzy nejsou příliš jasné i z toho důvodu, že se jednání osobně neúčastnil a o průběhu byl zřejmě pouze dodatečně informován. K osobnímu setkání Jana Černého a Franze Aschenbrennera s hrabětem Berchtoldem v této záležitosti nedošlo, resp. nepochybně se tak nestalo v době před ani při uzavření smlouvy v únoru 1927.

V závěrečné pasáži zápisu z „konference“ u ministerského rady Mlčocha se Franz Aschenbrenner zmiňuje o žádosti Dr. Reusse směřované k Dr. Mlčochovi ohledně pomoci při umístění jeho dcery na ministerstvo zahraničí. Jisté pomoci se mělo dostat i jeho synovi. Reč je zde také o finančním obnosu, který byl slíben Hermannu Reussovi Aloisem Zaoralem a který by na sebe vzali noví zájemci. Poněkud úplatkářskou a korupční atmosféru umocňuje závěrečná věta ze zápisu: „*Když jsem já [tj. Aschenbrenner – pozn. A.V.] Dr. Reusse ujistil, že mohu mu býti i jinak nápomocen... rozešli jsme se v dobrém mínění, že do konce roku se dohodneme.*“²⁷ Nejasnou se předešlá pasáž stává díky následujícímu dopisu Aloise Zaorala adresovanému Franzi Aschenbrennerovi. Zde Ing. Zaoral hovoří o svém jednání v Buchlovicích s Hermannem Reussem a synem hraběte Berchtolda Aloisem, kteří „*byli velice roztrpčení tím, že jste s Dr. Mlčochem tak s nimi postupovali a že jste Reusse chtěli podplácet.*“²⁸ Nezodpovězeno tak zůstane, v jakém duchu se „konference“ u ministerského rady Mlčocha nesla a jaká stanoviska jednotlivé zúčastněné strany zastávaly. Přestože Franz Aschenbrenner ve svém zápisu jasně označuje Dr. Reusse coby iniciátora intervence ve věci svých dětí a dokládá tím Reussův tichý souhlas se svým záměrem, je nutno konstatovat, že zde bylo pravděpodobně přání otcem myšlenky. Hrabě Berchtold byl totiž o průběhu porady Dr. Reussem informován. Jeho dosud nerozhodný postoj k prodeji stříleckého statku se tak stal naprosto zamítavým, což deklaroval v dopise Franzi Aschenbrennerovi. Na vině byl i fakt, že porada byla cíleně vedena bez účasti Aloise Zaorala, což hrabě považoval za nepřípustné.

Ing. Zaoral, jak nás o tom zpravuje jeho dopis Franzi Aschenbrennerovi z 29. prosince 1926, o jednání ministerského rady Mlčocha (nikoliv Aschenbrennera!) věděl, nicméně mu nebyl znám obsah tohoto rozhovoru. Tomu nasvědčuje i fakt, že teprve nyní oznámil Dr. Reussovi, že by Střílky chtěl přenechat někomu jinému.²⁹ O průběhu konference u ministerského rady Mlčocha se dozvěděl až v lednu následujícího roku, snad dokonce až na jednání v Buchlovicích z 19. ledna, o kterém ještě týž den referoval Franzi Aschenbrennerovi. Proti předpokladu nemá obsah dopisu formu důrazného ohrazení. Alois Zaoral v něm mimo jiné sděluje, že jednání s Dr. Reussem bylo chybou, mající za následek zcela negativní postoj hraběte Berchtolda k celé kauze. Přesto se mu prý podařilo rozmluvou s oběma výše zmíněnými plnomocníky situaci stabilizovat, i když mladý hrabě se i nadále klonil na stranu svého otce. Ke zklidnění vyostřené situace mělo přispět i Zaoralovo prohlášení, že nic nenamítá proti tomu, když budou Střílky prodány snoubencům Černým, se kterým oba plnomocníci odjeli do Vídně.³⁰

Vážnou komplikaci znamenala tato aféra především proto, že se o víkendových dnech 22. a 23. ledna 1927 konala porada ve Vídni mezi oběma hrabaty a Hermannem Reussem. Tato porada měla přinést definitivní odpověď na otázku spojenou s příštím osudem doposud hraběcího majetku. Hermannu Reussovi se nakonec podařilo přimět hraběte Berchtolda, aby ustoupil od původní smlouvy a panství prodal novým zájemcům. Vliv na rozhodování hraběte Berchtolda mělo pravděpodobně i Zaoralovo prohlášení.

O týden později, 30. ledna, se uskutečnila první společná porada zainteresovaných stran, jak vypovídá Zaoralův dopis Franzi Aschenbrennerovi: „*V neděli ráno budu asi o 10 hodině očekávati Reusse a hraběte [Aloise Berchtolda – pozn. A.V.] a přišli bychom asi o půl 11*

*před místodržitelství a šli bychom společně k Č [Černému – pozn. A. V.], aby se tam společně na dalším dohodnouti.*³¹

Porada v budově bývalého moravského místodržitelství, nyní sídle Zemské správy politické, stvrdila zájem obou stran se dohodnout. Konsensu došly veškeré závažné body příští smlouvy. Zúčastnění se rozešli s vědomím, že zbývá pouze domluvit právní náležitosti a zkoncipovat vlastní kupní smlouvu. Její návrh měla vyhotovit strana nabývajících. Franz Aschenbrenner ji o několik dní později předal na posouzení Dr. Reussovi. Poslední porada v této věci se konala v Buchlovicích 13. února 1927 za účasti Aloise Zaoral a Dr. Reusse. Ing. Zaoral o jejím pozitivním průběhu informoval dopisem Franze Aschenbrennera: „...přijal [Dr. Reuss – pozn. A.V.] všechno, jak jste v návrhu uváděl. Zítřka jede do Vídně a dá si to potvrdit hrabětem a do Brna přijede buďto již v sobotu aneb v neděli [tj. 19. nebo 20. února – pozn. A.V.].“ Zmínil též Hermannem Reusem znovuvznesenou otázku ohledně jeho syna. Sám referoval o svém trvajícím zájmu získat nějaký statek a Franze Aschenbrennera opětovně žádá o pomoc. „Tím by bylo všechno k oboustranné spokojenosti vyřízeno, já bych se ihned vystěhoval.“³²

Kupní smlouva byla uzavřena v neděli 20. února 1927 v kanceláři brněnského notáře Dr. Františka Weinaera. Za stranu prodávajícího Leopolda hraběte Berchtolda byl přítomen Hermann Reuss jako jeho plnomocník a za stranu nabyvatelů Zdenek Černý a Anna Aschenbrennerová. Svědky tohoto právního aktu byli Alois Bezděk a Alois Zaoral. Cena velko-
statku byla stanovena na 2 000 000 československých korun.³³

Nová kupní smlouva vycházela ze znění smlouvy z roku 1925. Rozbor naznačuje, že se obě smlouvy liší pouze v několika detailech, odrážejících nové skutečnosti. Oproti původní smlouvě nová již neobsahuje klauzuli o povinném přejmutí dosavadních zaměstnanců. Drobných korekcí doznala též celková výměra půdy, kde došlo k mírnému rozšíření prodávané arey (přibližně o 1,5 ha). Pochopitelně jinou formou je koncipován splátkový kalendář. Do smlouvy je také už zakomponován dodatek, který v případě smlouvy manželů Zaoralových upravoval výši úroku za nedoplatek kupní ceny.

Nyní k vlastní smlouvě. Hlavní část je pochopitelně věnována podrobnému výčtu jednotlivých parcel, které jsou předmětem koupě. Půdní výměra stříleckého zboží se skládala ze tří částí. První byl vlastní velkostatek Střílky, právně zanesený v moravských zemských deskách jako vložka č. 253. Druhou tvořila půda nacházející se v katastru obce Střílky a zanesená v pozemkové knize okresního soudu ve Zdounkách jako rustikální vložky č. 112, 489, 495 a 560. Třetí byla půda v katastru obce Zástřizly zanesená v pozemkové knize jako rustikální vložka č. 70.

Zajímavějším se jeví odstavec vypočítávající povinnosti spjaté s vlastnictvím panství a odstavec definující rozložení splátek. K velkostatkům se obvykle vázala patronátní povinnost a jinak je tomu v případě Střílek. Zdejší patronátní břemeno se vázalo ke kostelu a faře ve Střílkách a Roštíně.

Splátkový kalendář čítal pouze dva kroky. Prvním byla částka 600 000 korun, kterou nabyvatelé složili hraběti Berchtoldovi před uzavřením smlouvy jako závdavek. Vyrovnání zbývajících částky 1 400 000 korun odviselo od schválení smlouvy SPÚ. Tato suma byla ode dne schválení SPÚ do data splacení této dlužné částky úročena 7,5 %. Podobně jako v případě smlouvy manželů Zaoralových byla výše úroků pouze formální. Skutečná výše byla vzájemnou dohodou upravena na 5 %.

Celková výměra zakoupeného panství činila 716,6809 ha. Z toho 45,5910 ha tvořila půda zemědělská, stavební, deputátní pole, park a zahrady. Zůstatek byl lesní revír o rozloze 671,0899 ha.³⁴

Z uzavření smlouvy vyplývala i oznamovací povinnost vůči SPÚ. Tu úřadu adresoval Zdenek Černý. Vedle konstatování koupě statku žádá pozemkový úřad o propuštění půdy ze záboru. Jednalo se o lesní půdu tvořící malý revír. Jeho rozloha ovšem nebyla zanedbatelná, tvořila téměř 94 % z celého panství. Zbytek výměry (45,5910 ha) sestával z půdy, která byla podle § 11 záborového zákona definována jako volná.³⁵

Pozemkovému úřadu byla s uzavřenou smlouvou zaslána žádost o stornování kupní smlouvy manželů Zaoralových. Ve vzájemném souhlasu tak učinili manželé Zaoralovi a plnomocníci hraběte Berchtolda, Dr. Reuss a Alois Berchtold.³⁶

Záruku za kupní smlouvu písemně stvrdili hraběti Berchtoldovi Franz Aschenbrenner a Jan Černý. Zavázali se zaplatit zbylou částku 1 400 000 korun s 5 % úrokem ke dni schválení v případě, že tomu bude po 1. květnu 1927. V případě, že by se tak stalo až po 1. květnu 1928, bude výše úroku 6 %.³⁷

Vyjádření SPÚ k této kauze se v dochovaných archivních materiálech nenachází, ovšem není pochyb, že smlouva byla úřadem schválena. Zprostředkovaně se o vyjádření dozvídáme z usnesení Zemského soudu v Brně ze dne 23. září 1927 ve věci knihovního zanesení vkladu práva vlastnického na manžele Černé a vkladu zástavního práva na Leopolda hraběte Berchtolda. Ve výčtu úředních akt nezbytných pro provedení zaknihování jsou uvedena i rozhodnutí SPÚ o propuštění ze záboru z 12. a 13. dubna 1927.

Posledním krokem k legalizaci transakce bylo oznámení úřadu pro vyměřování poplatků. Stalo se tak v Brně dne 2. května 1927.

Částka 1 400 000 korun byla tři měsíce po uzavření smlouvy složena, jak vypovídá dopis Franze Aschenbrennera určený Dr. Reussovi: „*Heute bin ich... veranlasst, dass für Rechnung Sr. Excellenz bei der Živnostenská banka filiale in Brünn der ganze Betrag von 1.400.000 – Montag [tj. 16. května 1927 – pozn. A.V.] erlegt wird, womit wir unserer Abmachung vom 20. Feber l. J. vollkommen Rechnung getragen haben.*“³⁸ Převod částky byl ovšem vázán na provedení intabulace zakoupeného panství, která se vinou nepřesných pozemkových plánů pozdržela. Franz Aschenbrenner v této souvislosti píše Janu Deylovi do Buchlovic: „*Týž [Dr. Weiner – pozn. A.V.] chtěje provést knihovní převod na nové kupce konstatoval, že plány ty potřebují ještě nějakého doplnění...Prosím proto, pane říditeli, abyste dal příslušný rozkaz p. inž. Ondruškovi k jejich doplnění tak, aby převod na nové kupce na jejich základě mohl býti proveden, a tím, aby i se uvolnil zbytek kupní ceny, který jsem Vám minulý týden poukázal.*“³⁹

Abyste bylo možné provést zaknihování převodu, který tak nabude definitivní podoby, musely být v pořádku příslušné plány (situační nákresy) a plošné výkazy. Ty byly zasílány společně se smlouvou k posouzení SPÚ. Plány stříleckého panství zhotovil pro smlouvu Zaoralových geometr Ing. František Ondruška z Uherského Brodu 13. září 1925. Tyto tři plány byly přejaty i pro smlouvu novou, ale, jak bylo později zjištěno, neodpovídaly skutečnému stavu. Již ve výčtu výměr v kupní smlouvě snoubenců Černých a adresy Zdenka Černého pozemkovému úřadu jsou patrné jisté difference, které ovšem nevznikly pouhým nedoplněním. Značný počet provedených majetkových přesunů v rámci státní pozemkové reformy s sebou obecně přinášel i poněkud chaotické zanášení do pozemkových knih. Jedním z příkladů jsou i Střílky. U některých parcel nebylo možné stanovit, zda byly vyvlastněny nebo propuštěny ze záboru, a nebyl tak znám jejich status. Problémy vyvstaly především s dodatečným přidělováním půdy drobným nabyvatelům, což se mnohdy neodrazilo v záznamech pozemkových knih vůbec nebo se značným zpožděním. Některé převody mohly být též právně neregulérní: „*Rovněž je podivné, jak mohli se někteří neznámí uvázati v držení a užívání pozemků, které jim nepatří.*“⁴⁰

Převod na nové majitele a s tím spjaté uvolnění zbývající částky kupní ceny se vinou nejasností v plánech protáhlo o několik měsíců. Poté, co byly Ing. Ondruškou inovovány situační plány, mohlo dojít k intabulaci statků. Pokyn k zaknihování byl dán Zemským soudem pro občanské záležitosti v Brně usnesením z 23. září 1927. Rozhodnutím Zemského soudu došlo ke změnám v pozemkovém katastru. Jednotlivé pozemky byly v rámci vložky č. 253 zemských desek přeskupeny, aby obsah odpovídal novému stavu. Zřízena byla nová knihovní vložka č. 586 pro tyto nemovitosti s názvem Lesní statek Střílky. Schválená intabulace kodifikovala vlastnické právo manželů Černých, každému z polovice. Intabulováno bylo zároveň právo zástavní pro nedoplatek kupní ceny ve výši 1 400 000 korun se 7,5 % úrokem ve prospěch Leopolda hraběte Berchtolda.⁴¹

Na rozhodnutí Zemského soudu navazovalo usnesení Okresního soudu ve Zdoučkách z 29. září 1927, které inovovalo zanesené rustikální vložky v pozemkové knize úřadu. Pozemky z vložek č. 112, 489 a 560 katastrální obce Střílky byly přesunuty do vložky č. 495, přičemž poslední dvě byly zrušeny. V katastru obce Zástřizly byly pozemky z vložky č. 70 přesunuty do nově zřízené vložky č. 281. Vložka č. 586 moravských zemských desek byla vložkou hlavní a vložky č. 495 a 281 vedlejšími.⁴²

Usnesením Zemského soudu v Brně z 8. října 1927 je možno celou majetkoprávní kauzu považovat za uzavřenou, jelikož k tomuto datu se váže výmaz zástavního práva Leopolda Berchtolda. Váznoucí suma 1 400 000 korun byla po intabulaci uvolněna a majetek přešel bez závazků na nové majitele: „Dovolují si co nejzdvořile prositi o laskavé potvrzení, že známá záležitost nedoplatku kupní ceny 1,400.000 Kč – za panem Drem Zdeňkem Černým a paní Annou Černou rozenou Aschenbrennerovou jest již úplně vyřízena a že prodávatel pan Leopold Berchtold nemá v tomto směru za pány kupiteli ničeho více k pohledávání.“⁴³

Tehdy bylo již uzavřeno i finanční vyrovnání s manželi Zaoralovými. Ti obývali zámek ve Střílkách na základě ústní dohody až do konce dubna 1927. Tyto měsíce využili na jednání o koupi jiného statku. Získat náhradu za střílecké panství se jim ale nepodařilo, a tak nakonec využili možnosti získat byt v Bratislavě.

Franz Aschenbrenner a Jan Černý, kteří osobně zastupovali Zdenka Černého, povoláného v březnu na velvyslanectví do Paříže, dojednali vyplacení částky, kterou si nárokovali manželé Zaoralovi za investice provedené na zámeckém komplexu a zásoby zde ponechané. Původní Zaoralův hrubý odhad se ještě několikrát upravoval. Na vině byla dlouhou nevyřešená finální inventarizace. Na konci května se podařilo oběma stranám dohodnout a stanovit tak definitivní výši pohledávky. Franz Aschenbrenner píše Ing. Zaoralovi do Bratislavy: „Proto poukázal jsem Vám dnes Živnobankou na Váš účet obnos 134.208,97, čímž považuji náš vzájemný účet za vyrovnaný.“ Částka, kterou manželé Zaoralovi nakonec obdrželi, činila 758 041 korun, přestože se původně mělo jednat o sumu výrazně nižší.⁴⁴

Konečná suma, za kterou bylo získáno střílecké panství, byla přes 2 750 000 korun. Vzhledem k tomu, že každému ze snoubenců přináležela dle znění smlouvy ideální polovina, je pravděpodobné, že se též na celkových nákladech podílely rodiny Černých a Aschenbrennerů stejným dílem. Stejným dílem ovšem nebyly Střílky do budoucna využívány. Zatímco Zdenek a Anna Černí, kterým se nedlouho po koupi panství narodila dcera Anna, se mohli těšit z častých návštěv Jana Černého s chotí Julií, manželé Aschenbrennerovi se uchýlili na svůj statek v Rábech u Pardubic. Kontakty obou rodin v podstatě ustaly po předčasně smrti Anny Černé v roce 1936.

Poznámky:

- 1 Podoba panství krystalizovala postupně. Na počátku 17. století získal Střílky Adam Martinkovský z Rozseče, evangelík usazený na Zástřizlech, kterému bylo zboží i přes aktivní účast na stavovském povstání díky přímlově Karla st. ze Žerotína ponecháno. K tomuto jádru přibyl roku 1658 díl Roštína. Panství takto rozšířil jeho tehdejší majitel Hanuš Petřvaldský z Petřvaldu. V roce 1739 byly intabulovány dalšímu z rodu Petřvaldských Antonínu Amandovi Cetechovice. Kumulační statků šlechtickou rodinou Petřvaldských se rozsah panství nadlouho ustálil. Ke konstituci panství viz dále: H o s á k, L.: *Historický místopis země moravskoslezské*. I. díl. Brno 1933, s. 393–395; *Vlastivěda moravská. Zdounecký okres*. Brno 1910, s. 345–349 (dále jen *Zdounecký okres*).
- 2 *Zdounecký okres*, s. 349.
- 3 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond G 138 – rodinný archiv Berchtoldů, k. 147, inv. č. 488. Statek Cetechovice včetně lesního revíru byl manželům Šimonovým prodán za 950 000 korun. Roštínský revír si Pozemková banka cenila na 650 000 korun. Byl rozprodán mezi tamější usedlé.

- 4 Střílecké panství sestávalo v této době již pouze z městečka Střílky a vsi Zástřizly. Převážnou většinu z jeho plochy zaujímaly lesy a zemědělsky využívaná půda. Zbývající plocha byla zastavěna. K architektonicky nejvýznamnějším stavbám patřily zámek, hrad a hřbitov.
- Zámek – sídlo panství – vznikl přestavbou zdejší tvrze připomínané koncem 16. století. Stalo se tak někdy po roce 1608. V pozdně renesanční vícekřídlé zámecké sídlo vyrostl za tehdejšího majitele Adama Martinkovského z Rozseče. Od roku 1624 vlastnili střílecký zámek spolu s panstvím Petřvaldští z Petřvaldu. Antonín Amand z Petřvaldu přebudoval ve 30. letech 18. století renesanční zámek v barokní sídlo. Vznikl tak čtyřkřídlý komplex jednopatrových budov kolem obdélníkového nádvoří se čtyřpatrovou hranolovou věží nad vstupním průčelím. K západní straně se přimyká zahrada, jejíž barokní podoba zanikla, podobně jako v případě exteriéru zámku, přestavbou na počátku 19. století.
- Druhým zástupcem panské architektury je hrad, který dal vybudovat v polovině 13. století Smil z Obřan (ze Zbraslavi), aby střežil důležitou obchodní cestu protínající hustě zalesněné Chříby. Písemně doložen je ovšem až v roce 1321. Později se hrad stal markraběcím sídlem. V 15. století jeho význam upadá, přestává sloužit svému účelu a pustne. Jako pustý se uvádí k roku 1542. Dnes se nachází v ruinách s patrnými zbytky válcové věže, části zdiva hradních budov a obranného valu.
- Barokní hřbitov s kaplí nechal vystavět v letech 1730–1743 Antonín Amand Petřvaldský. Tento objekt byl původně koncipován pouze jako hrobka rodiny Petřvaldských, ale nakonec byla stavba pojata širěji, čímž vznikl na Moravě naprosto unikátní barokní komplex.
- 5 MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488. Jednání s Pozemkovou bankou v Praze, jež majetkem disponovala, vedl hrabě Berchtold v roce 1912. Dne 31. října 1912 byla prostřednictvím Pozemkové banky uzavřena ústní dohoda mezi prodejcem Albertem hrabětem Herbersteinem a nabyvatelem Leopoldem hrabětem Berchtoldem o koupi Střílek za cenu 1 272 000 korun, kterou hrabě Berchtold v několika následujících splátkách odvedl. Součástí této ceny byla i pohledávka u Moravské hypoteční banky ve výši 552 000 korun, která na panství ležela. Vlastní kupní smlouva byla uzavřena v Brně 15. 1. 1913 a kupní cena činila 958 882 korun a 74 haléřů. Tato cena vznikla odpočtem prodaných zásob. K zisku stříleckého panství došlo tedy de iure na počátku roku 1913, nikoliv v roce 1912, jak je uváděno. Ve skutečnosti ovšem hrabě Berchtold ovládal majetek již od data ústní dohody, o čemž vypovídají i četné žádosti o ponechání ve službě adresované správě jeho statků v Buchlovicích.
- 6 Leopold II. hrabě Berchtold z Uherčic (1863–1942) – rakousko-uherský diplomat a státník pocházející z vysoké české pobělohorské šlechty původem z Tyrol. Po působení na vyslanectví v Petrohradě (v letech 1906–1911 ve funkci vyslance) je jmenován roku 1912 ministrem zahraničí Rakouska-Uherska, kterým je až do roku 1915. Po krátké vojenské službě je povolán za vrchního hofmistra následníka trůnu Karla a posléze se stává jeho nejvyšším komořím. Po rozpadu monarchie a vzniku samostatného Československa je na jeho půdě nežádoucí osobou. Natrvalo se usazuje v Maďarsku, kde také umírá. Berchtold vlastnil rozsáhlé statky na Moravě, Slovensku a v Maďarsku.
- 7 Čilá korespondence ohledně prodeje stříleckého zboží panovala mezi vrchním lesním radou v Hranicích Hermannem Reussem, plnomocným správcem všech Berchtoldových statků v Československu, vrchním ředitelem Československé dřevařské a.s. Ing. Aloisem Zaoralem a bývalým vrchním ředitelem Moravské agrární a průmyslové banky Franzem Aschenbrennerem.
- 8 Materiály jsou značně roztroušené a neúplné, místy až torzovité. Vycházel jsem především ze spisů Státního pozemkového úřadu uložených ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA), Zemědělsko lesnické oddělení, fond SPÚ, velkostatek Střílky, k. 438, sig. 70, G 3; ze spisů velkostatku Střílky uložených v MZA, pobočka Kroměříž, fond F 311, k. 1, inv. č. 40, 47 a k. 2, inv. č. 47; z rodinného archivu Berchtoldů uloženého v MZA, fond G 138, k. 145, 147, inv. č. 488 a k. 190, inv. č. 549.
- 9 Savčina byla rozparcelována mezi drobné nabyvatele celá, ostatní statky mu byly v redukované formě vráceny. Střílky hrabě Berchtold v roce 1927 prodal. Panství buchlovské vlastnil do roku 1939, kdy jej postupně smlouvou převedl na svého syna Aloise Berchtolda.

- 10 MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488.
- 11 Voženílek, J.: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*. Země Česká a Moravskoslezská, Praha 1930, s. 920–921 (dále jen Voženílek). Paragraf 20 přídělového zákona z 30. ledna 1920 dovoloval propustit ze záboru a vlastníkovi ponechat některé historické památky a krajinné objekty. Vlastnické nároky vznesené na tyto pozemky vyřizoval SPÚ v součinnosti s Památkovým úřadem ministerstva školství a národní osvěty.
- 12 Voženílek, s. 28 (tab. č. 11). Podle celkového přehledu pro Čechy, Moravu a Slezsko bylo původním vlastníkům propuštěno ze záboru 24,26 % z.p., resp. 24,45 % v.p.
- 13 MZA, G 138, k. 158, inv. č. 493.
- 14 Vrchní lesní rada v Hranicích Dr. Ing. Hermann Reuss (1848–1931) – lesník, pedagog a odborník v oblasti lesního hospodářství. V roce 1917 vstoupil do služeb hraběte Berchtolda v Buchlovicích a vedl správu všech jeho statků až do své smrti.
O Reussovi více viz Novotný, G.: *Zapomenutý německo-český lesník Hermann Reuss (1848–1931)*. Lesnická práce 75, č. 2, 1996, s. 70.
- 15 MZA, G 138, k. 145, inv. č. 488.
- 16 Ing. Alois Zaoral – v letech 1922–1927 vrchní ředitel Československé dřevařské akciové společnosti v Brně.
- 17 JUDr. Zdenek Černý (1902–1978) – prvorozený syn Jana Černého, úředník, diplomat působící za první republiky na konzulátech v Londýně a Paříži. V letech 1945–48 zastával funkci chargé d'affaires na československém velvyslanectví ve Vídni. Únorové události mu znemožnily návrat do vlasti. Československá justice ho na počátku 50. let odsoudila za velezradu k propadnutí veškerého majetku, tedy i stříleckého zboží, jehož byl po smrti své ženy Anny vlastníkem společně se svojí nezletilou dcerou Annou.
- 18 Anna Aschenbrennerová (1907–1936) – dcera Franze Aschenbrennera. Dne 27. srpna 1927 se provdala za Zdenka Černého. Spoluvlastnice stříleckého panství.
- 19 Franz Aschenbrenner – holandský honorární konzul v Brně, v letech 1908–1915 ředitel a poté do roku 1925 vrchní ředitel Moravské agrární a průmyslové banky v Brně. Člen správních rad řady moravských podniků, mimo jiné i dlouholetý člen správní rady Československé dřevařské akciové společnosti v Brně.
- 20 Archiv města Brna (AMB), fond H 23, adresáře města Brna z let 1920, 1922, 1923, 1927 a 1930; AMB, evid. č. 199, písemnosti notáře Dr. Františka Weinera v Brně. Fond je dosud nezpracován, nahlédnutí mi laskavě umožnili pracovníci AMB.
Materiály vztahující se k Československé dřevařské akciové společnosti v Brně se nedochovaly. Vymezená funkční období vycházejí v případě Aloise Zaorala a Franze Aschenbrennera z kombinace informací z brněnských adresářů a písemností notářství. Vzhledem k nedostatku podkladů je přesné stanovení jejich spodní hranice obtížné. Výpovědní hodnota materiálů je limitována rokem 1920.
- 21 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40.
- 22 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis z 22. listopadu 1926.
- 23 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis ze 14. prosince 1926.
- 24 Tamtéž
- 25 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Jedná se pravděpodobně o koncept dopisu, u něhož ovšem není znám adresát.
- 26 Tamtéž
- 27 Tamtéž
- 28 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis z 19. ledna 1927.
- 29 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40.
- 30 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis z 19. ledna 1927.
- 31 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis z 28. ledna 1927.
- 32 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis ze 14. února 1927.
- 33 AMB, evid. č. 199, písemnosti notáře Dr. Františka Weinera v Brně, notářský rejstřík č. 12, č. jednacích 5735, s. 174, dále též MZA, F 311, k. 2, inv. č. 47.
Originál kupní smlouvy se nenachází v písemnostech notářství, materiálech Státního pozemkové

úřadu, fondu velkostatku, rodinném archivu Berchtoldů ani v osobním vlastnictví rodiny Černých, jak mne informovala paní Anna Černá-Azan, dcera Zdenka Černého, v současné době žijící v zahraničí. O pozůstalosti rodiny Aschenbrennerů mi není nic bližšího známo. Originál se mi podařilo nalézt ve sbírce listin pozemkové knihy bývalého okresního soudu ve Zdounkách pod číslem 621015-78, která je dnes uložena na Katastrálním úřadě v Kroměříži. Opis kupní smlouvy manželů Zaoralových se nachází v SÚA, SPÚ, velkostatek Střílky, k. 438, sig. 70, G 3. Návrhy kupní smlouvy snoubenců Černých jsou uloženy v MZA, F 311, k. 1, inv. č. 47 a MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488.

- 34 Rozloha lesního revíru je přejata z adresy Zdenka Černého pozemkovému úřadu, ve které žádá o propuštění ze záboru. V kupní smlouvě je výměra revíru menší. Diference vznikly na základě nepřesných situačních nákresů.
- 35 SÚA, SPÚ, velkostatek Střílky, k. 438, sig. 70, G 3.
- 36 MZA, F 311, k. 2, inv. č. 47.
- 37 Tamtéž
- 38 MZA, G 138, k. 190, inv. č. 549. Dopis ze 14. května 1927.
- 39 MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488. Dopis ze 23. května 1927.
- 40 MZA, G 138, k. 190, inv. č. 549. Dopis Franze Aschenbrennera Janu Deylovi z 27. května 1927. Protiprávnost převodu se týkala deputátních pozemků hajného Šandery, které neměly být vlastněny a přiděleny novým nájemcům.
- 41 MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488.
- 42 MZA, G 138, k. 147, inv. č. 488.
- 43 Tamtéž
- 44 MZA, F 311, k. 1, inv. č. 40. Dopis z 27. května 1927.

Mgr. Aleš Vyskočil (n. 1973), odborný pracovník Historického ústavu Akademie věd ČR, pobočka Brno. Je členem oddělení českých dějin 19. a 20. století.

Die Herrschaft Střílky von 1927 (Änderung der Eigentumsverhältnisse im Licht der erhaltenen Korrespondenz)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Kleinstadt Střílky (heute Bezirk Kroměříž) befindet sich im Vorland des Marsgebirges (Chřiby) ungefähr auf der halben Strecke zwischen Brno und Uherské Hradiště. Die Herrschaft, deren Fläche zur Zeit der größten Blüte 2.637 ha betrug, bestand aus den Kleinstädten Střílky, Cetechovice und den Dörfern Roštín und Zástřizly, wobei das Zentrum in Střílky war. Im Jahre 1739 konstituierte sich diese Herrschaft und so gestaltet überdauerte sie knapp zwei Jahrhunderte. Zersplittert wurde die Herrschaft in den Jahren 1911–1912, als sie zum Besitz der Agrarbank in Prag wurde. Die Bank gewann sie vom verschuldeten Graf Albert Herberstein und verkaufte seinen Besitz ein Stück nach dem anderen. Die eigentliche Herrschaft Střílky (Střílky, Zástřizly) im Ausmaß von ca. 1.075 ha kaufte 1913 Leopold der Graf Berchtold, der österreichisch-ungarische Außenminister in der Zeitspanne 1912–1915. Bereits Ende 1918, nach der Entstehung der selbständigen Tschechoslowakei fiel die Herrschaft unter das Konfiskationsgerät im Rahmen der vorgesehenen Agrarreform, die im Jahre 1924 vollzog. Der Umfang von der ehemaligen Herrschaft wurde auf zwei Drittel reduziert. Verloren wurden 90 Prozent des Ackerbodens, der parzelliert und größtenteils unter Kleinerwerber verteilt wurde. Zum Hauptfaktor der Wirtschaft wurde der Wald mit seinem Anteil von 94 Prozent der Gesamtfläche. Die Herrschaft im Ausmaß von 715 ha erhielt der Graf Berchtold zurück und dieser hat sie 1927 verkauft. Das Schloß Střílky samt anliegenden Gärten sowie wirtschaftlichen Gebäuden, die unter Denkmalschutz stehende Burg, die Krypten auf dem einmaligen barocken Friedhof Střílky und die umliegenden bewaldeten Berge werden zum Besitz von Jan Černý, Konsularattachée und seiner künftigen Gemahlin Anna Aschenbrenner. Der Verkaufspreis betrug 2 Millionen Kronen. Das

Eigentum wurde von Jan Černý, dem Ministerpräsident und Außenminister der Tschechoslowakischen Republik und Franz Aschenbrenner, dem holländischen Honorarkonsul und Oberdirektor der Mährischen Agrar- und Industriebank in Brno abgekauft und als Mitgift an die Neuvermählten von deren Vätern gegeben. Das Gut Střílky besaß die Familie Černý bis 1948, als es von dem damaligen Regime beschlagnahmt wurde und dem Staate anheim gefallen war. Über die Vorbereitungen und den Verlauf der vermögensrechtlichen Transaktion von 1927 berichtet in erster Linie die erhaltene Korrespondenz zwischen Franz Aschenbrenner, Alois Zaoral, dem früheren Interessenten für die Erwerbung der Herrschaft Střílky und Hermann Reuss, dem Oberforststrat in Hranice, der für diese Rechtsangelegenheit vom Graf Berthold bevollmächtigt wurde. Die erhaltene Korrespondenz ist um so mehr interessant, je seltener die offiziellen amtsartigen Dokumente erhalten sind, die Übertragung der Eigentumsrechte betreffen.

The Střílky Demesne in 1927 (the Change in Property Relationships in the Light of the Preserved Correspondence)

A b s t r a c t

The small town of Střílky (today belonging to the district of Kroměříž) is situated at the foothills of Chřiby about half way down from Brno to Uherské Hradiště. Střílky was the centre of the demesne that in its heyday covered 2,637 ha of ground and that included the towns of Střílky and Cetechovice and the villages Roštín and Zástřizly. The demesne was established in 1739 and it stayed in the same size and shape for almost two centuries. It was disrupted in the years 1911/1912 when it became the property of the Land Bank (*Pozemková banka*) in Prague. The bank obtained the demesne from the indebted earl Albert Herberstein and they gradually sold the estate in parts.

The Střílky demesne proper (Střílky, Zástřizly) that covered an area of about 1,075 ha was in 1913 bought by earl Leopold Berchtold, the Austro-Hungarian Minister of Foreign Affairs for the years 1912–1915. As soon as 1918, when the independent Czechoslovakia came into being, the demesne was confiscated as a part of the land reform in preparation. This reform was carried out on the Střílky demesne in 1924. The size of the estate was reduced to two thirds of its original area. It lost 90% of farm land, which was parceled out as a result of sale mostly to small assignees. The woods became the main agricultural component of the reduced demesne. They covered 94% of its area.

The estate of 715 ha was given back to earl Berchtold and he sold it in 1927. Zdeněk Černý, LLD, consular attaché, and his wife-to-be Anna Aschenbrenner became the new masters of the Střílky castle (*maison de plaisance*) surrounded by gardens, of the adjacent farm buildings, of the listed castle, crypts in the unique baroque cemetery and of the surrounding wooded hills. The selling price was 2 million crowns. The two fathers of the young couple bought the property for them as a wedding gift. They were Jan Černý, the Prime Minister and the Minister of the Interior of the Czechoslovak Republic, and Franz Aschenbrenner, the Dutch honorary consul and the managing director of the Moravian Agrarian and Industrial Bank in Brno.

The property of the Střílky region had stayed in the hands of the Černý's family up to 1948. In that year it was confiscated by the new regime and it was forfeited to the State.

The preparation and course of the property rights transaction in 1927 is documented chiefly in the preserved correspondence between Franz Aschenbrenner, Alois Zaoral, the previous potential buyer of the Střílky demesne, and Hermann Reuss, the chief forest counsellor in Hranice and the authorized representative of earl Berchtold in this legal affair. The preserved correspondence is all the more interesting as there is little official documentation of this property transaction preserved.

ŠTEFÁNIKOVA SPOLEČNOST

Marek Junek, Hroznová Lhota

Moravsko-slovenské pomezí bylo oblastí, ve které měly československé vztahy dlouhou tradici. Udržovat ji pomáhaly různé spolky a společnosti, z nichž nejvýznamnější byly Československá jednota, Moravkoslovenská společnost a Štefánikova společnost.

Hospodářská krize, obava z autonomie a z možného rozpadu státu, negativní vývoj v okolních státech a problém revize hranic vedly pročeskoslovensky orientované významné osobnosti na Slovensku a na Moravě k myšlence vzniku společnosti, která by se zabývala otázkou československé jednoty a prohlubovala vzájemné česko-slovenské vztahy. Touto společností se stala Štefánikova společnost (ŠS, 1931–1938) se sídlem v Trenčíně, později v Bratislavě.

Její působení lze rozdělit na dvě období:

1. počáteční etapa československé vzájemnosti v letech 1931–1935.
2. etapa, kdy ŠS měla ambice stát se celostátní společností propagující československou jednotu. Tuto etapu lze dále dělit na přechodnou éru Šrobárovu (2/1935–2/1937) a éru Ivankovu (2/1937 až asi 10/1938), kdy došlo k reorganizaci společnosti.

Ještě předtím, než se budeme věnovat vývoji ŠS, zmínili bychom se o časopisech, jejichž prostřednictvím se ŠS zviditelňovala a které se často stávaly diskuzním fórem společnosti.

V období těsně po vzniku bylo společnosti věnováno mnoho místa v deníku Slovenská krajina. Vcelku pravidelně se zde objevovaly informace o činnosti ŠS až do počátku roku 1933.¹ Dne 25. 6. 1933 vyšlo první číslo časopisu Československá vzájomnosť, který vycházel zpočátku jako čtrnáctideník, od čísla pět jako týdeník.

V prvním čísle časopisu si redaktoři dali za úkol zasahovat do veřejného života celého kraje. Časopis měl hájit regionální zájmy a pomáhat v šíření myšlenek společnosti.² Proto časopis vycházel pod čtyřmi různými názvy, ale se stejným obsahem: Moravkoslovenské pohraničí, Československá vzájomnosť, Púchovský obzor a Žilinský obzor.³ Pro usnadnění práce bylo z podnětu Dr. Ladislava Špíška ustanoveno Tiskařské a vydavatelské družstvo Štefánikovy společnosti. Finance na časopis se získávaly pomocí zápisného (10 Kč na osobu) a prodejem podílů družstva (jeden podíl 100 Kč) a podporou ze strany úřadů. Přesto družstvo bylo čím dál víc zadlužené a často hrozila likvidace časopisu.⁴

V roce 1936 měl časopis přes 2000 odběratelů.⁵ Díky spolupráci s Československou jednotou, jež byla dohodnuta na československých poradách v Luhačovicích 11.–12. 7. 1936, byl časopis přejmenován na Hlasy československé. Úřední list Československej jednoty a Štefánikovej společnosti. Tato spolupráce a reorganizace ŠS vedly k rozhodnutí vydávat časopis Jednota, jenž se neměl zabývat moravsko-slovenským pomezím, ale celým územím republiky. Jeho první číslo vyšlo 1. 5. 1937. O jeho existenci v roce 1938 nám není nic známo.

Původní časopisy vycházely i v dalším období, Československá vzájomnosť se vrátila k původnímu názvu a od čísla jedenáct (19. 3. 1937) měla podtitul: „Regionálny časopis Povážia, Slovácka a Valaška pre Československú jednotu“ a redakce byla přenesena do Valašských Klobouk.⁶ Časopis vycházel i v roce 1938, poslední dostupný výtisk je číslo 21 z 28. 5. 1938.

1931–1934

V létě roku 1931 se uskutečnila manifestace československé vzájemnosti na Javorníkách, na jejímž základě později v Púchově vzniklo volné sdružení přátel československé jednoty. V polovině září 1931 rozeslal Josef Vávra pozvánky na ustanovující schůzi „Sdruženia priateľov československej vzájomnosti pestovanej na poli praktickom“, jehož předsedou se měl stát Dr. Janko Jesenský. Schůze se konala 20. 9. 1931 v Trenčianské Teplé. Po diskuzi se dospělo k názoru, že spolek by měl být založen na Štefánikově odkazu, a proto byl schválen název „Štefánikova spoločnosť pro pěstování československé vzájemnosti na poli praktickém“. Dočasnými čestnými předsedy byli zvoleni zemští prezidenti Jozef Országh a Jan Černý, v čestném předsednictvu dále byli zastoupeni Janko Jesenský a Tomáš Baťa. Za sídlo společnosti byl zvolen Trenčín.⁷

Je možno konstatovat, že společnost vznikla díky nepříznivým podmínkám hospodářským a politickým, na které se snažila reagovat prosazováním vzájemnosti. Členové ŠS tvrdili, že o vzájemnosti není možné jenom mluvit, ale také se musí prakticky provádět. Začít se mělo na moravsko-slovenském pomezí, kde obyvatelé republiky měli k sobě blíže v otázkách folklorních, kulturních a hospodářských. Obyvatelé pohraničí se měli hlouběji poznat, překonat překážky a prakticky provozovat to, co je spojuje. Toto praktické pěstování vzájemnosti se mělo uskutečnit pomocí kulturních a národopisných manifestací, výchovou ve školách, pořádáním přednášek, vydáváním publikací, prosazováním nových dopravních spojení, výstavbou nových komunikací, regulací bystřin, výzkumem a využitím přírodního bohatství, prosazováním tzv. regionalizmu atd.⁸

Všechny tyto úkoly a cíle byly zpřesněny a doplněny na I. valném shromáždění ŠS v Trenčianské Teplé dne 4. 10. 1931. Na valné hromadě byly schváleny stanovy, byl zvolen výkonný výbor společnosti, vytvořily se pracovní sekce a bylo jednáno o zakládání místních odborů.⁹

Původní stanovy z roku 1931 nebyly příliš propracovány. Podle nich byla ŠS spolkem celostátním a nepolitickým. Členové společnosti se měli vzájemně scházet a vzájemnou práci jak Slováků, tak Čechů měli pracovat na sblížení bratrských částí jednoho československého národa a na zboření hranic mezi nimi.¹⁰ Stanovy byly v pozdější době velmi kritizovány, protože neodpovídaly spolkovému zákonu a nebyly schváleny ministerstvem vnitra. Proto se nemohla rozvinout činnost místních odborů. V březnu 1934 byla utvořena komise, která dostala za úkol vypracovat nové stanovy. Práce na nich byla dokončena na přelomu let 1934/1935. Valné shromáždění společnosti je schválilo 3. 2. 1935, ministerstvo vnitra 7. 5. 1936.¹¹

Podle stanov byla společnost řízena ústředním výborem, který byl poprvé řádně zvolen na I. valné hromadě. Jeho přesné složení se nám nepodařilo zjistit. První informace o jeho složení (i když neúplném) pochází z července 1933, kdy v čele ŠS stál Dr. Martin Mičura. Místopředsedy byli Jan Zeman, Igor Hrušovský, Pipek a Zahradník. Otto Brandstiller zastával funkci administrativního místopředsedy a jako tajemník působil Josef Vávra.¹² Mezi členy výboru patřili také předsedové místních odborů a ústředních sekcí.

Místní odbory byly zakládány už od roku 1931 a svým rozmístěním pokrývaly oblast moravsko-slovenského pomezí od Skalice resp. Bratislavy a Hodonína přes Uherské Hradiště, Zlín, Vsetín, Nové Mesto nad Váhom, Trenčianské Teplice až po Ostravu a Žilinu. Do konce roku 1934 byly místní odbory založeny v následujících místech: Trenčín (předseda Dr. Galváneek), Púchov (zal. 20. 10. 1931, Anton Kompánek), Žilina (5. 6. 1932, Ján Drobný), Nový Hrozenkov (12/1932), Veľká Bytča (27. 10. 1933), Zlín (27. 10. 1933), Vrbové (5. 11. 1933), Nové Mesto nad Váhom (17. 12. 1933), Vizovice (30. 12. 1933), Uherský Brod (18. 2. 1934), Píšťany (3/1934), Ilava, Moravská Ostrava (Dr. Studnář), Skalica (18. 2. 1934, Dr. Tomáš Caban), Trenčianské Teplice (10. 3. 1934, Dr. Vávro Šrobár), Bratislava (13. 4. 1934, Bohdan Haluzický), Vsetín (20. 5. 1934) a Uherské Hradiště (2. 5. 1934, Dr. Najbrt).¹³

Založení místního odboru bylo většinou spojeno s národopisnou slavností, manifestací za československou jednotu či s manifestací za hospodářské potřeby kraje. Např. ve Skalici bylo založení ŠS spojeno se vzpomínkou na 15. výročí příchodu první slovenské vlády do Skalice. Slavnosti a založení ŠS se zúčastnilo přes 600 návštěvníků nejen ze Slovenska, ale i z Břeclavi, Strážnice a Veselí. Hlavní projev pronesli Anton Štefánek a předseda místního odboru prelát Tomáš Caban, který se později stal významným činovníkem v Moravsko-slovenské společnosti.¹⁴ K nejvýznamnějším odborům vedle Trenčína patřil odbor v Bratislavě, v jehož čele stál Bohdan Haluzický. Spolu s ním se členy ŠS staly významné osobnosti s pročeskoslovenskou orientací, např. Anton Štefánek, Milan Ivanka, Albert Milota, Dušan Jurkovič, Ján Ursíny, Karol Medvecký, Jan Jamnický, Jan Hušek a Martin Mičura.¹⁵ Později, od roku 1936, se začalo jednat o přenesení centra společnosti do Bratislavy a o její proměně v celostátní instituci. Jak už bylo napsáno, činnost místních odborů se nemohla příliš rozvinout, protože nebyly schváleny stanovy ŠS a činnost odborů by neměla na čem stavět.

Vedle místních odborů důležitou součástí ŠS byly ústřední sbory (sekce): národohospodářský (předseda Ján Ursíny), národopisný (Dr. Jan Húsek), kulturní (prof. Musil), sbor pro společný styk Slovenska s Moravou (Otto Brandstiller), turistický (Vodička) a protirevizionistický (Anton Kompánek).¹⁶ První tři jmenované sekce patřily po celou dobu trvání společnosti mezi neaktivnější.

Národohospodářský sbor byl založen ve druhé polovině roku 1933. Za cíl si stanovil podávání konkrétních návrhů na zlepšení hospodářských poměrů kraje mezi Váhem a Moravou. K jejich uskutečnění měly pomoci intervence a vlastní činnost poslanců, senátorů a okresních náčelníků, organizovaných ve společnosti. Sbor se vnitřně dále dělil podle oblastí na moravsko-slovácký, ostravský, valašskomeziříčský, žilinský, trenčianský a záhorský.¹⁷ Národohospodářský sbor se hlavně zabýval otázkou komunikací a dopravních spojení nejen mezi Moravou a Slovenskem, ale i na západním Slovensku (odbor se také do roku 1933 jmenoval komunikační). V tomto období se odbor především zasazoval o vybudování trati Púchov–Horní Lideč a o přestavbu trati Brno–Trenčianská Teplá, o přímé spojení Brno–Nové Mesto nad Váhom.¹⁸ V silniční dopravě sekce usilovala o vybudování komunikací Nemšová–Trenčianská Teplá, Trenčianské Teplice–Bánovce.¹⁹ Národohospodářský odbor rovněž inicioval petrografický průzkum moravsko-slovenského pomezí, snažil se co nejlépe využít vodní síly Váhu.²⁰ Ve svém snažení využívala společnost tzv. regionalizmu. Proto spolupracovala s Národohospodářskou župou povážskou v Trenčíně a s Regionalistickým ústředím v Praze.²¹

O kulturní sekci, přestože patřila k neaktivnějším, jsou v tomto prvním období velmi kusé zprávy. Proto se na tomto místě omezíme pouze na konstatování, že úzce spolupracovala s národopisným odborem a spolupodílela se na všech významných manifestacích. Kulturní sekce také rozvíjela kult Štefánikův pořádáním Štefánikových škol či založením jeho knihovny.²²

Národopisná sekce byla zvolena v květnu 1932. Pořádala národopisné slavnosti, které byly součástí všech větších manifestací, vydávala národopisné pohlednice apod.²³ V podstatě by se dalo říct, že se snažila zachovat ráz lidové kultury, tradice a zvyky na moravsko-slovenském pomezí a současně se zde snažila zvýšit kulturní úroveň obyvatel.

Činnost sekci, místních odborů a vůbec celé ŠS byla zviditelňována hlavně pomocí národních a národopisných manifestací. Společnost se snažila navázat na tradici schůzek českých a slovenských národních činitelů ve druhé polovině 19. století. Proto se v letech 1932–1934 několikrát konaly schůzky a manifestace, zapalovaly se vatra československé jednoty na Javorníkách, Javořině a na Velkém Polomu.²⁴ Jakýmsi mottem všech těchto setkání bylo heslo společnosti: „Poznajme sa, milujme sa!“ Motto platilo především pro obyvatele pohraničí, kteří podle ŠS tvořili pilíř republiky, základ pro československou jednotu (i když paradoxně společnost vznikla proto, že československá jednota zde byla ohrožena). Na základě prohloubení vzájemných styků se Moravani a Slováci měli lépe

poznat a navázat úzké styky ve spolkové činnosti (např. hasiči a Sokol), v oblasti ochotnického divadla, školství a tělovýchovy.²⁵ Jak tyto vzájemné schůzky probíhaly, je možné ukázat na příkladu národopisných slavností v Trenčianských Teplicích.

Národopisný den slovensko-moravského pohraničí s manifestací pro československou jednotu v Trenčianských Teplicích se uskutečnil 15. 7. 1934. Program byl rozdělen do dvou částí. Dopoledne proběhl průvod krojovaných družin s následujícím táborem lidu a promenádním koncertem. Odpoledne se v parku uskutečnil národopisný den, jehož se zúčastnili obyvatelé Hornácka, Trenčínska a Valašska. Na táboru lidu zaznělo mnoho proslovů, které mimo jiné pronesli V. Šrobár, J. Húsek, J. Zeman a E. Galvánek. Ve svých projevech většinou zdůrazňovali československou jednotu, která se má pěstovat hlavně na moravsko-slovenském pomezí, mluvili o útlaku Slováků před rokem 1919 a o zásluhách M. R. Štefánika, Edvarda Beneše a T. G. Masaryka. Húsek označil Moravské Slováky a Valachy za dokonalé Čechoslováky, mající vzor ve Františku Palackém a T. G. Masarykovi. Slíbil, že manifestace se budou pořádat pravidelně, střídavě na Moravě a na Slovensku. V rámci národopisného dne proběhla soutěž v lidovém zpěvu mezi Moravany a Slováky a byly předvedeny ukázky lidových zvyků.²⁶

1935–1938

Od roku 1934 se postupně začalo mluvit o reorganizaci ŠS. V polovině listopadu 1934 rezignoval na svoji funkci předseda ŠS Martin Mičura. Spolu s ním odstoupil místopředseda Otto Brandstiller. Na počátku roku 1935 byl nucen vzdát se funkce tajemníka společnosti Josef Vávra.²⁷ Vzniklou situaci bylo nutné vyřešit. Proto byl 13. 1. 1935 svolán do Trenčína ústřední výbor, který připravil mimořádné valné shromáždění v Trenčíně dne 3. 2. 1935. Zde bylo zvoleno nové vedení společnosti, v čele s předsedou Dr. V. Šrobárem.²⁸

Na základě usnesení mimořádného valného shromáždění zástupci ŠS podali dne 6. dubna 1935 u okresního soudu stanovy, které jim byly schváleny, po mnoha osobních intervencích senátora Zemana na ministerstvu vnitra, Krajinickým úřadem v Bratislavě dne 4. 7. 1936.²⁹ Na základě schválených stanov je tedy možné blíže se podívat na strukturu společnosti.³⁰

Podle stanov se spolek jmenoval Štefánikova společnost se sídlem v Trenčíně. Byl právníckou osobou a skládal se z místních odborů (§ 1, č. 32). Spolek byl celostátní a nepolitický a byl vytvořen za účelem pěstování myšlenky československé vzájemnosti na poli praktickém, v duchu působení M. R. Štefánika. Vedle místních odborů se důležitou součástí společnosti staly ústřední sbory (sekte), a to: národohospodářský (předs. Jan Ursíny), kulturní (Ladislav Musil), národopisný (Jan Húsek), protirevizionistický (Anton Kompánek) a tiskový (Leopold Špišek).³¹

Příjmy společnosti se skládaly z členských příspěvků, z darů a ze zisků z činnosti společnosti. Majetek spravovalo ústřední předsednictvo, jež bylo pod dohledem ústředního výboru (§ 4, č. 32).

Členem společnosti se mohl stát každý „mravně zachovalý“ občan ČSR po překročení 18. roku života a právnícká osoba loajální vůči ČSR. Nové členy přijímal výbor místního odboru pomocí hlasování. Pro přijetí byla nutná nadpoloviční většina hlasů. Čestní členové byli voleni nadpoloviční většinou hlasů ústředního valného shromáždění (§ 5, č. 32–33). Každý člen měl spolkové členské povinnosti i členská práva. Ze společnosti mohl být vyloučen, jestliže pracoval či mluvil proti republice nebo když rok neplatil členské příspěvky (§ 6, č. 33).

Organizace a správa společnosti byla podle stanov zajišťována ústředním valným shromážděním, ústředním výborem, ústředním předsednictvem a místními odbory.

I. *Ústřední valné shromáždění* tvořili zástupci všech místních odborů a ústřední činovníci. Svolával ho předseda minimálně osm dní předem pozváním místních odborů a uveřejněním termínu shromáždění v časopisu. Řádné valné shromáždění se konalo vždy v květnu, mimořádné podle potřeby (bylo svoláváno na základě žádosti více než jedné třetiny místních odborů nebo na základě usnesení ústředního výboru do třiceti dnů od podání

žádosti). Valné shromáždění bylo způsobilé usnášet se tehdy, byla-li přítomna aspoň jedna třetina místních odborů (při hlasování byla nutná nadpoloviční většina hlasů). Pokud valné shromáždění nebylo schopné se usnášet, sešlo se o půl hodiny později bez ohledu na počet místních odborů. Každý místní odbor měl na shromáždění jeden hlas za každých dvacet členů. Do oboru působnosti ústředního valného shromáždění patřilo přijímat a schvalovat zprávy ústředních funkcionářů, schvalovat účty, rozpočet a výšku stranických příspěvků, volit ústřední výbor, rozhodovat o odvolání proti usnesení ústředního výboru s konečnou platností, rozhodovat o rozpuštění společnosti za přítomnosti minimálně dvou třetin místních odborů a za dvoutřetinové většiny hlasů pro rozpuštění, vykládat a měnit stanovy atd. (§ 10, č. 33–34). V praxi bylo mimořádné valné shromáždění svoláno 2. 5. 1935. Pokud jde o řádné valné shromáždění, v letech 1935–1936 nebylo svoláno, čímž byly porušeny stanovy. Bylo svoláno až v souvislosti s přenesením sídla do Bratislavy dne 28. 2. 1937.³²

II. *Ústřední výbor* se skládal z předsedy (v letech 1935–37 Vávro Šrobár), ze čtyř místopředsedů (Ján Zeman, Karol Zahradník, Ján Koluch, Edvard Galváneek), ze dvou jednate-lů – tajemníků (hlavní Stanislav Todt, organizační Vladimír Drobný), pokladníka (Jaroslav Danihelka), zapisovatele a kronikáře (Ladislav Musil), ze dvou revizorů, předsedů ústřed-ních sborů a z jednoho zástupce z každého místního odboru.³³ Do oboru působnosti ústřed-ního výboru patřilo přijímat a schvalovat zprávy ústředních funkcionářů, sestavovat pro-gram činnosti pro nejbližší období, přijímat kancelářské síly, stanovit platy a odměny, uči-nit všechna vážnější opatření finančního rázu, přijímat za členy místní odbory atd. Výbor byl usnášen se schopný za účasti aspoň jedné třetiny jeho členů. Usnesení byla schválena nadpoloviční většinou hlasů. Výbor se měl scházet podle potřeby minimálně čtyřikrát roč-ně. (§ 11, č. 34) V roce 1935 se výbor sešel jednou a v roce 1936 nebyl svolán.³⁴ Také v tomto bodě byly tedy porušeny stanovy.

III. *Ústřední předsednictvo* mělo stejné složení jako ústřední výbor, jeho členy nebyli pouze zástupci místních odborů a předsedové centrálních sekcí. Předsednictvo vykonávalo všechny záležitosti, které nebyly vyhrazeny předsedovi ŠS, ústřednímu výboru a valnému shromáždění. Ústřední předseda byl hlavou a reprezentantem společnosti, svolával I.–III., předsedal jim a řídil je. Hlasoval pouze v případě rovnosti hlasů. Zastupoval společnost vůči třetí osobě, zastupoval společnost u soudu a na úřadech. Schvaloval účty, spolu s jednatelem podepisoval všechny smlouvy, objednávky a pod. Předsedu zastupoval v ne-přítomnosti jeden z místopředsedů nebo jeden z jednate-lů. (§ 12, č. 35). Členové předsed-nictva se v roce 1935 sešli stejně jako o rok později dvakrát. Ze svého středu zvolili tzv. předsednickou radu, která se zabývala vyřizováním běžných záležitostí. Skládala se z členů předsednictva. Rada se v letech 1935–1936 sešla jedenáctkrát. Běžné záležitosti společ-nosti byly obstarávány prvním místopředsedou Jánem Zemanem a hlavním tajemníkem Stanislavem Todtem.³⁵

IV. *Místní odbory* bylo možné zřídit tam, kde se k nim přihlásilo minimálně dvacet členů. Místní odbor byl sám o sobě právníkou osobou a měl své stanovy vydané ústředním výborem, které nemohl sám měnit. Místní odbor vykonával záležitosti spadající do jeho vlastní působnosti a z pověření ústředí prováděl usnesení ústředního předsednictva, výboru a valného shromáždění. (§ 13, č. 35).

O zastoupení v centrálních orgánech – viz výše. Podobné složení měl i místní výbor. Místní odbor zanikl, pokud počet jeho členů klesl pod deset nebo když byl vyloučen ústřed-ním výborem nebo předsednictvem (§ 13, č. 36). Počet místních odborů se postupně zvy-šoval a k 28. 2. 1937 jejich počet narostl na 24. K odborům jmenovaným výše přibyly odbory v Brně (26. 3. 1936, předseda – Jan Černý), v Břeclavi, Bystřici pod Hostýnem, Čadci, Hodoníně a Valašských Kloboukách (ve výčtu jsou i ty odbory, které byly založeny v průběhu roku 1937).³⁶

V dalších bodech se stanovy zabývaly volebním a funkčním obdobím (§ 14), zkoumá-ním účtů (§ 15) a smírčím soudem (§ 16). Závěrečné ustanovení bylo věnováno možnému rozpuštění společnosti. Kdyby ŠS nebo místní odbor nedodržely stanovami určený cíl nebo

kdyby překročily svoji pravomoc a dalším působením by byl ohrožen zájem státu nebo hmotný zájem členů společnosti, mohla vláda okamžitě zastavit činnost společnosti a rozpustit ji. V případě zániku společnosti by byl majetek rozdělen na čtyři části, které by připadly Matici slovenské, Slovenské lize v Bratislavě, Ústřední Matici školské v Praze a Československé jednotě (§ 17, č. 37).

Činnost společnosti měla být organizována na dvou úrovních – v místních odborech a prostřednictvím ústředních sekcí. Pro neschválení stanov se nemohla rozvinout aktivita v rámci místních odborů. Proto veškeré dění bylo organizováno jednotlivými sekcemi.

Mezi neaktivnější sekce patřil národohospodářský odbor i přes to, že při tvoření stanov padla otázka, zda by se národohospodářský sbor neměl vypustit ze stanov, protože hospodářskými problémy se měly zabývat sbory a župy Národohospodářského ústředí pro Slovensko (NÁRVŠ). Tato námitka padla a převládl názor, že sekce má spolupracovat s jednotlivými národohospodářskými sbory a župami na zvelebování zemědělství, průmyslu, obchodu, na projektech nových komunikací a na budování obchodních a hospodářských podniků zejména na Slovensku.³⁷ Nejvíce propracovaným programem společnosti byl rozvoj silniční a železniční dopravy na moravsko-slovenském pomezí. Program výstavby a rekonstrukce železnice se příliš nezměnil. V silniční dopravě usilovala ŠS o stavbu silnice z Nemšové přes Váh do Trenčianské Teplé a o přestavbu silnice Uherský Brod–Nemšová a Trenčianské Teplice–Nem. Pravno, Luhačovice–Trenčianská Teplá. Podle společnosti spojení nevyhovovalo místním potřebám. Po výstavbě se mohlo stát součástí dálkového silničního tahu (tzv. lázeňské nebo turisticko-okružní cesty moravsko-slovenské).³⁸

Velkou aktivitou se rovněž vyznačoval odbor kulturní. Vedle pořádání různých manifestací československé jednoty se rovněž zabýval upevňováním kultu M. R. Štefánika. Kulturní sekce, resp. ŠS vydávala Štefánikovy poštovní známky, pořádala školy o Štefánikovi - např. v Trenčíně, založila Štefánikovu výstavní knihovnu, která obsahovala veškerou literaturu o něm, vydávala Štefánikův sborník, pojmenovala po něm dráhu Púchov–Horní Lideč, nechala o Štefánikovi natočit film (měl velmi špatnou úroveň), podpořila nakladatelství Orbis ve vydání knihy Štefánik ve fotografii, dala podnět k Štefánikově výstavě na Středomoravské výstavě v Přerově v roce 1936 atd.³⁹

Kulturní sekce se zabývala i školstvím. Proto pořádala různé manifestace učitelů za československou jednotu např. v Trenčianských Teplicích (6/1935) a ve Valašských Kloboukách (6/1936). Společnost vypracovala program určený všem učitelům moravsko-slovenského pohraničí. Nabádala učitele, aby při vyučování zdůrazňovali potřebu československé jednoty, aby organizovali vzájemnou návštěvu škol a pořádali výlety z Moravy na Slovensko a naopak, aby odebírali pohraniční tisk a aby se stali členy ŠS, čímž by podpořili československou jednotu.⁴⁰

Stejně jako v předcházejícím období pořádala kulturní sekce spolu s národopisnou sekcí mnoho slavností a manifestací, ve kterých byla spojena kultura a národopis do jednoho celku. Vedle spolupřádání luhačovických porad se největší událostí ze strany společnosti stala Hurbanova slavnost na Filipově dne 10. 6. 1935, jíž se zúčastnilo přes 8 000 lidí.⁴¹

V tomto období také došlo k užší spolupráci mezi ŠS a Československou jednotou, která započala už v roce 1934. Nejvíce se projevila v roce 1936, kdy obě společnosti organizovaly luhačovické porady. Svědčí o tom i změna názvu časopisu Československá vzájemnost na Hlasy československé jako ústředního listu obou společností. Po reorganizaci ŠS se uvažovalo dokonce o splynutí, ale k tomu nedošlo.

Po schválení stanov (červen 1936) se mělo přistoupit k reorganizaci místních odborů podle nových stanov a mělo být rozšířeno působení společnosti. K tomu však nestačilo dojít, protože za pobytu prezidenta v Trenčianských Teplicích zde byla na 23. září 1936 svolána předsedou Štefánikovy společnosti Vávro Šrobárem porada širokého okruhu činitelů veřejného politického a kulturního života na Slovensku. Bylo rozhodnuto, že ŠS přeneše své sídlo z Trenčína do Bratislavy a rozšíří svoji činnost na území celé republiky. Proto

bylo nutné změnit stanovy, čímž byl pověřen užší výbor v čele se Šrobárem a Zemanem.⁴²

Kvůli reorganizaci se v následujícím období pořádalo mnoho schůzí a porad, na kterých bylo s definitivní platností potvrzeno přenesení sídla společnosti do Bratislavy. V Trenčíně měl zůstat krajský sekretariát a redakce časopisu Československá vzájemnost. Ústředí v Bratislavě si posléze vytvořilo časopis nový s názvem Jednota.⁴³ Reorganizaci ŠS podpořil i prezident Edvard Beneš poté, co mu Šrobár přiblížil myšlenku a pracovní program společnosti.⁴⁴

Přenesení sídla společnosti do Bratislavy se u některých členů nesetkalo s příliš velkým ohlasem. Namítali, že přenesení sídla směřuje proti zásadám regionalizmu a je tedy namířeno proti prostým obyvatelům, kteří nemají přístup do „bratislavských salonů“.⁴⁵

I přes tyto dílčí výtky se nakonec 28. 2. 1937 sešlo v Trenčíně ústřední valné shromáždění, které schválilo přenesení sídla do Bratislavy. V souvislosti s novým postavením společnosti bylo nutné změnit stanovy, a to § 1 pojednávající o sídle spolku a hlavně § 3 pojednávající o účelu spolku. Původně se mluvilo o československé vzájemnosti, což bylo nutné změnit na československou jednotu. Dokazuje to i Šrobárův proslov na shromáždění: „*Společnosti otvárajú sa nové obzory práce. Ide o upevnenie československej jednoty do širokého národa, aby zme doma i za hranicami stáli ako jednotný národ československý.*“⁴⁶ Důležitým aktem se stala změna vedení společnosti. Ústřední předsednictvo se nově skládalo z těchto členů: předseda dr. Milan Ivanka, místopředsedové Igor Hrušovský, Karol Medvecký, V. Najbrt, B. Zahradník, Pavel Zenkl a J. Pilnáček a dva jednatelé Jan Húsek, Andrej Kostolný.⁴⁷

Vedle změny vedení došlo také k rozšíření počtu ústředních pracovních sborů. Celkově jich při společnosti pracovalo sedmnáct. Chyběl mezi nimi protirevizionistický, protože Anton Kompánek odešel ze společnosti.⁴⁸ Činnost ústředních odborů se však příliš nezměnila. Z významnějších a větších podniků, které společnost pořádala nebo se spolupodílela na jejich přípravě, stojí za zmínku oslava Scota Viatora a Pavla Blaha, Výstava Slovákka (všechny 1937), československé porady v Luhačovicích a také přednáškové cykly o Slovensku, které vzbudily především v roce 1938 velký ohlas.⁴⁹

Činnost místních odborů se stejně jako v předcházejícím období příliš nerozvinula. Neustále přicházely nové žádosti o založení odborů, ale podle dostupných materiálů místní odbory byly založeny pouze v Kroměříži, Prostějově, Přerově, Olomouci a Ružomberku.⁵⁰ Mezi aktivnější místní odbory patřil odbor v Ilavě a Valašských Kloboukách, který připravoval založení tzv. valašské župy ŠS zahrnující odbory ve Valašských Kloboukách, Uherském Brodě, Zlíně, Vizovicích, Vsetíně a Novém Hrozenkově.⁵¹ Podobná myšlenka se objevila také v květnu 1938, v souvislosti se spojením Štefánikovy společnosti a Moravsko-slovenské společnosti.

Poslední zmínky o společnosti pochází z období kolem poloviny roku 1938. Místní odbor v Bratislavě uspořádal dne 2. 5. valnou hromadu, na níž byla zrekapitulována činnost společnosti od počátku až do roku 1938 a kde byli jmenováni čestní členové ústředního výboru (Hodža, Šrobár, Dérer, Mičura a Štefánek).⁵² Ústřední valné shromáždění se mělo sejít 16. 6. 1938, ale nenalezli jsme zprávu, jestli se uskutečnilo.⁵³ Na počátku července se společnost účastnila luhačovických porad. Ústředí Štefánikovy společnosti zaniklo po 6. 10. 1938 a společnost se tak rozpadla.⁵⁴

Štefánikova společnost tedy byla spolkem, který působil po celá 30. léta na moravsko-slovenském pomezí. Po skromných začátcích, kdy byla úzce regionálně zaměřená, byla společnost rozšířena, reorganizována a měla ambice stát se organizací sdružující všechny pročeskoslovensky orientované síly v republice.

K tomu ale nedošlo, protože reorganizovaná ŠS měla málo času k prosazení svých cílů. Přesto měla dost času od svého vzniku prosadit část svého programu vedoucího k posílení československé jednoty a k prohloubení česko-slovenských vztahů. Ovšem ve svém snažení zůstávala společnost někde na půli cesty především zásluhou nečinnosti místních odborů. I když jich existovalo přes dvacet, nevyvíjely v podstatě žádnou činnost. Nestaly

se centrem kulturního a hospodářského dění v místech, kde byly založeny. Výjimku tvořily místní odbory v Ilavě, ve Valašských Kloboukách a především v Bratislavě, což je pocho-pitelné vzhledem k členství významných osobností, které by byly činné i bez existence společnosti.

K propagaci společnosti sloužily především časopisy, které vydávala. Přestože se zabý-valy tak rozsáhlou oblastí, jejich náklad v roce 1936 činil pouze něco přes 2 000 kusů, což bylo velmi málo. Náklad se nepodařilo zvýšit ani poté, co se změnilo v regionální časopisy s působností od Žiliny po Nové Město nad Váhom a od Uherského Hradiště po Vsetín a Valašské Meziříčí. Tak se vydávání časopisů stalo luxusní záležitostí s nevelkým ohla-sem.

Kladně je třeba hodnotit činnost ústředních sekcí, hlavně hospodářské, kulturní a náro-dopisné, které se snažily podílet se na hospodářském, kulturním a duchovním rozvoji mo-ravsko-slovenského pomezí, a to působením v duchu tzv. regionalizmu. Svůj význam mělo i pořádání národopisných slavností, manifestací a schůzek, byť zde často převládala ideali-zující a romantizující duch typický pro 19. století. Pozitivně lze hodnotit i přednášky o Slovensku a Štefánikovi, které měly upevňovat povědomí československé jednoty. Byl správný postřeh, že výchova k jednotě a k činnosti na prohloubení česko-slovenských vzta-hů je nutná především západně od Moravy.

Působení Štefánikovy společnosti mělo spíše pozitivní vliv na rozvoj povědomí o kultuře, národopisu a náležitosti k regionu moravsko-slovenského pohraničí a společnost částečně přispěla k hospodářskému rozvoji regionu.

Marek Junek (n. 1975), absolvent oboru česká filologie – historie FF ÚP v Olomouci, v roce 1999 obhájil diplomovou práci na téma Česko-slovenské vztahy na moravsko-slovenském pomezí v letech 1919–1938. V sou-časné době studuje na FF UP jako interní doktorand.

Poznámky:

- 1 Slovenská krajina, 1931–1932.
- 2 Československá vzájomnosť, č. 1, 25. 6.1933, str. 3.
- 3 Archiv architektúry a umenia (ALU MS), Martin, sign. 87 R 5 (činnost ŠS).
- 4 Tamtéž. Československá vzájomnosť, č. 21, 25. 5. 1934, str. 3.
- 5 Moravkoslovenské pohraničí, č. 1, 8. 1. 1937, str. 1.
- 6 Moravkoslovenské pohraničí, č. 17, 30. 4. 1938, str. 3.
- 7 Československá vzájomnosť, č. 4, 25. 1. 1935, str. 1. Slovenská krajina, č. 36, 13. 2. 1932, str. 3.
- 8 Tamtéž, č. 36, 13. 2. 1932, str. 3. Tamtéž, č. 136, 16. 6. 1932, str. 4. Československá vzájomnosť, č. 2, 12. 7. 1933, str. 1–2. Tamtéž, č. 12, 26. 11. 1933, str. 1. ALU MS Martin, sign. 87 R 8 (Húskova pozůstalost). SOkA Hodonín, sign. AM-St-2, i. č. 398, k. 87.
- 9 Tamtéž.
- 10 Tamtéž. Ovšem do rukou se nám dostal pouze výtah ze stanov, ve kterém se vůbec nemluví o místních odborech, o ústředních sekcích, o ústředním výboru atd. Tyto otázky byly podrobně zpracovány až ve stanovách z roku 1935.
- 11 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (činnost ŠS).
- 12 Československá vzájomnosť, č. 2, 12. 7. 1934, str. 3.
- 13 Tamtéž, č. 10, 10. 3. 1934, str. 3. Tamtéž, č. 13, 31. 3. 1934, str. 1. Tamtéž, č. 15, 14. 4. 1934, str. 2. Tamtéž, č. 21, 25. 5. 1934, str. 2. Tamtéž, č. 20, 18. 5. 1934, str. 4.
- 14 ŠOkA Skalica, Skalica – Pamätná kniha obecná II., str. 229. ALU MS Martin, sign. 46 B 65 (pozůstalost Ďurovičova).
- 15 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, sign. Policejné riaditeľstvo (ONF I), i. č. 1996, k. 208.
- 16 Československá vzájomnosť, č. 2, 12. 7. 1933, str. 3.

- 17 Tamtéž, č. 8., 28. 10. 1933, str. 8. Tamtéž, č. 11, 18. 11. 1933, str. 3.
- 18 Slovenská krajina, č. 112, 14. 5. 1932, str. 3.
- 19 Tamtéž, č. 130, 7. 6. 1932, str. 1.
- 20 Tamtéž.
- 21 ALU MS Martin, sign. 87 R 5 (činnost ŠS).
- 22 Tamtéž.
- 23 Československá vzájemnost, č. 23, 8. 6. 1934, str. 3.
- 24 SNA Bratislava, sign. OF-AŠ, i. č. 941, k. 35. ALU MS Martin, sign. 87 R 5.
- 25 Tamtéž.
- 26 ALU MS Martin, sign. 173 R 8 (Húskova pozůstalost). Československá vzájemnost, č. 28, 13. 7. 1934, str. 1.
- 27 Tamtéž, č. 5, 1. 2. 1935, str. 2.
- 28 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost).
- 29 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost).
- 30 Tamtéž. Stanovy byly zveřejněny: Československá vzájemnost, č. 32–37, 1935. Pokud budeme v následujícím textu používat jako pramen stanovy, odkaz bude v textu: (číslo paragrafu, číslo časopisu).
- 31 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost).
- 32 Tamtéž.
- 33 Tamtéž.
- 34 Tamtéž.
- 35 Tamtéž.
- 36 Tamtéž.
- 37 Československá vzájemnost, č. 3, 8. 2. 1935, str. 4.
- 38 Jednota československá. Sborník politické, kulturní a hospodářské pospolitosti československé, 2. vydání, Praha 1935, str. 110–111.
- 39 Československá vzájemnost, č. 45, 8. 11. 1935, str. 3.
- 40 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost). Československá vzájemnost, č. 19, 10. 5. 1935, str. 1.
- 41 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost).
- 42 Tamtéž.
- 43 Tamtéž. Hlasy československé, č. 46, 20. 11. 1936, str. 3. Velmi zajímavá je korespondence Jana Húška s V. Šrobárem, týkající se reorganizace společnosti. Na jedné straně se zde objevují rozpory (jakýsi boj o moc) mezi Húškem a Štefánikem, na straně druhé Húšek detailně popisuje zákulisní jednání, kterých se účastnili např. Hrušovský, Dérer, Ivanka, Šrobár, Štefánik, Zeman, Musil a Kostolný (ALU MS Martin, sign. 173 C 10).
- 44 ALU MS Martin, sign. 173 T 11 (Šrobárova pozůstalost).
- 45 Moravskoslovenské pohraničí, č. 49, 11. 12. 1936, str. 1–2.
- 46 Československá vzájemnost, č. 9, 5. 3. 1937, str. 2.
- 47 Moravskoslovenské pohraničí, č. 10, 12. 3. 1937, str. 1. Ministerstvem vnitra byly stanovy schváleny 20. 9. 1937. Moravskoslovenské pohraničí, č. 14, 9. 4. 1937, str. 3–4.
- 48 Tamtéž.
- 49 Tamtéž, č. 3, 21. 1. 1938, str. 5.
- 50 Jednota, č. 21, 16. 10. 1937, str. 260.
- 51 Moravskoslovenské pohraničí, č. 17, 30. 4. 1937, str. 3.
- 52 SNA Bratislava, sign. ONF I, i. č. 1996, k. 208.
- 53 Moravskoslovenské pohraničí, č. 19, 1938, str. 3.
- 54 SNA Bratislava, sign. ONF I, i. č. 1996, k. 208.

**PŘEHLED ČINNOSTI ŠTEFÁNIKOVY SPOLEČNOSTI
(SLAVNOSTI, MANIFESTACE, PŘEDNÁŠKY)**

1931–1932

- 7.–8. 5. Manifestace spolupráce na slovensko-moravském pohraničí v Trenčíně
29. 6. Vatra na Javorníkách

1933

- 24.–25. 6. Vatra a manifestace na Javořině
28. 10. Manifestace za sblížení Zlína se Slovenskem
léto Vlárský průsmyk, Velký Polom,
Valašské Klobouky – manifestace

1934

18. 2. Manifestace v Uherském Brodě
březen Přednáška o revizionismu v Uh. Hradišti
květen Oslava výročí Štefánikovy smrti na Bradle
23. 6., 24. 6. Manifestace československé vzájemnosti v Beskydech a Javorníkách
5. 7., 8. 7. Manifestace ve Valašských Kloboukách (svátek Cyrila a Metoděje)
15. 7. Národopisné slavnosti v Trenčianských Teplicích
18. 11. Oslava příchodu prozatímní slovenské vlády do Skalice

1935

- duben Účast na celostátním regionalistickém sjezdu
28. 4. Škola o Štefánikovi v Trenčíně
10. 6. Hurbanova slavnost na Filipově
15. 6. Slavnost při otevření stavby železnice Horní Lideč–Púchov
16. 6. Učitelská manifestace pro československou jednotu v Trenčianských Teplicích
23. 6. Účast na otevření Výstavy práce a kultury ve Valašském Meziříčí
6. 7. Účast na Výstavě Bezručova kraje ve Frýdku
24. 10. Manifestace za potřeby Ilavy

1936

5. 1. Zájezd ochotníků ze Vsetína do Trenčína
3. 5. Manifestace a výstava SVUMu v Hodoníně
14. 6. Slavnost československé vzájemnosti na Turzovce
14. 6. Manifestace učitelů pro československou jednotu ve Valašských Kloboukách
21. 6.–? Účast na Středomoravské výstavě v Přerově
21. 6. Oslavy Holubyho na Javořině
28. 6. Vatra československé vzájemnosti na Javorníkách
11.–12. 7. Československé porady v Luhačovicích
15. 11. Zájezd Sokola ze Vsetína do Trenčína
prosinec Výstava salašnictví v Novém Hrozenkově

1937

- 1.–9. 5. Štefánikův týden
2. 5. Oslavy Scotta Viatora v Hodoníně
15. 5. Manifestace učitelstva pro československou jednotu v Trenčíně
13. 6. Den československé vzájemnosti v Čadci
20. 6.–22. 7. Výstava Slovácka v Uherském Hradišti
21.–29. 6. Blahovy slavnosti ve Skalici
15. 8. Šrobárovy dny v Trenčianských Teplicích
červenec–srpen Večírky a rozhovory o československé jednotě v Luhačovicích
26. 9. Národopisný den v Bratislavě
24. 10. Výstava slovenských umělců v Bratislavě
prosinec Nadílka pro chudé děti v Ostravě

1938

- přednáškový cyklus o Slovensku
8.–12. 7. Československé porady v Luhačovicích

Die Štefánik-Gesellschaft

Zusammenfassung

Im Verlauf der dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts wurde der tschechoslowakische Staat und seine weitere Entwicklung durch eine ungünstige internationale Lage (Antritt des Faschismus, Bemühungen um eine Abänderung von Grenzen) bedroht. Dadurch wurde die Gründung der Štefánik-Gesellschaft veranlaßt, die sich vor allem mit der Frage der tschechoslowakischen Einheit und der Vertiefung von gegenseitigen tschechisch-slowakischen Beziehungen befaßte. Die Gesellschaft wurde 20. 9. 1931 bei der Sitzung in Trenčianská Teplá gegründet. Als Sitz der Gesellschaft wurde Trenčín gewählt, nach der Reorganisation im Jahre 1937 wurde ihre Zentrale nach Bratislava verlegt. Laut Satzungen wurde die Štefánik-Gesellschaft von der zentralen Hauptversammlung, dem Zentralkomitee und dem zentralen Vorstand geleitet. An der Spitze der Gesellschaft stand der Vorsitzende – nacheinander Martin Mičura (?–November 1934), Vavro Šrobár (Februar 1937–Februar 1937) und Milan Ivanka (Februar 1937–Oktober 1938). Wichtige Bestandteile der Gesellschaft waren örtliche Gewerkschaften und zentrale Sektionen, die im Grunde genommen die gesamte Tätigkeit der Gesellschaft organisierten. Die lokalen Gewerkschaften wurden vor allem im mährisch-slowakischen Grenzgebiet gegründet. Im Februar 1937 stieg ihre Zahl auf 24, Anfang des Jahres 1938 auf 29. Die volkswirtschaftliche, kulturelle und ethnographische Sektionen zählten zu den erfolgreichsten. Sie veranstalteten verschiedene Kundgebungen, Vorträge und Feste, erstellten Programme zur Entfaltung der Bereiche Schul-, Verkehrswesen und Kultur im mährisch-slowakischen Grenzgebiet. Einen wichtigen Bestandteil der Gesellschaft stellte auch die Drucker- und Verlegergenossenschaft bei der Štefánik-Gesellschaft dar. Diese Genossenschaft gab die Zeitschrift „Československá vzájemnost“ (Tschechoslowakische Gegenseitigkeit) und im Jahre 1937 in der Zusammenarbeit mit dem Verein „Československá jednota“ (Tschechoslowakische Einheit) die Zeitschrift „Jednota“ (Einheit) heraus. Von besonderer Bedeutung für die Entwicklung der Gesellschaft war die Etappe 1936–1937, wo über die Verlegung der Gesellschaft von Trenčín nach Bratislava, die Verbreitung der Wirkungsbe-reichs über ganz ČSR und über Anbahnung der Zusammenarbeit mit der Tschechoslowakischen Einheit entschieden wurde. Diese Reorganisation wurde in der zentralen Hauptversammlung in Trenčianske Teplice endgültig durchgeführt. Die letzte Information über die Gesellschaft stammt aus dem Juli 1938, ihre Zentrale ist nach dem 6. 10 1938 eingegangen.

The Štefánik Society

Abstract

During the 1930's, the Czechoslovak state and its development were threatened by many factors - unfavorable international affairs (the rise of fascism, territorial claims), autonomy claims and the possibility of the break-up of Czechia and Slovakia. That was the reason why the Štefánik society was established. It was centered around the idea of Czechoslovak national unity and its goal was to reinforce mutual Czech-Slovak relations. The Society was founded on a session in Trenčianská Teplá on Sept. 20, 1931. The seat of the Society was to be Trenčín, however, it was moved to Bratislava following a reorganization in 1937. The statutes ordered that the Society be presided by the central plenary assembly, central committee and central presidium. The Society was led by a chairman, concretely Martin Mičura (?–November 1934), Vavro Šrobár (February 1934–February 1937) and Milan Ivanka (February 1937–October 1938). Much of the Societal activities were organized by its important segment, the local departments along with the central section. The local departments were established mainly in the region of Moravian-Slovakian borderland. In February 1937, their number had reached 24; in the early 1938, there were 29 of them. The most important sections were those for national economy, culture and folklore. The sections organized various manifestations, lectures and festivals, and prepared programs for the development of education, culture and transportation in the border region. Another important part of the Society was the Printing and Publishing Cooperative of the Štefánik Society, which published a newspaper called *Československá vzájemnost* („Czechoslo-

vak Mutuality“). In 1937, the Society in cooperation with the Czechoslovak Unity society also published the *Jednota* („Unity“) magazine. The years 1936–1937 were an important period for the Society, because its seat was moved to Bratislava and a new strategy for spreading its activities all over the country was adopted. Also, the Society started cooperating with the Czechoslovak Unity society. These changes were approved on the session of central plenary assembly in Trenčianské Teplice. The last information on the Society comes from July 1938. The Society’s headquarters were dissolved after October 6, 1938.

„PŘEDKOVÉ NÁM, MY POTOMKŮM, ŽÁDNÝ SOBĚ“

(Tři vstupy do života Aloise Jaška)

Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum, Brno

Studie připomíná osobnost Aloise Jaška, zakladatele muzea v Bojkovicích, pozoruhodné kulturní osobnosti regionu, při příležitosti stého výročí jeho narození (1900) a padesátého výročí jeho úmrtí (1950).

Jméno uvedené v titulu článku většinou veřejnosti patrně nic neřekne, padá na ně už opar zapomnění. Několik specializovaných odborníků je spojí se založením jednoho z vlastivědných muzeí na pomezí Slovácka, v městečku Bojkovicích. Tam jej bude z jeho čtvrtstoletého působení znát přece jen více lidí, možná ještě jeho žáků, které jako kantor kdysi dávno učil a připravoval pro vstup do okolního světa.

Poslední rok druhého tisíciletí byl však přece jen dobrým důvodem, proč Aloise Jaška připomenout. Dvojitě jubileum – sto let od narození a padesát let od úmrtí – podněcuje ohlednutí se za každým, kdo nepracuje jen ve svůj prospěch, ale kdo přispívá svým úsilím k budování nekonečného schodiště, po němž společnost (ať už lidstvo jako celek, národ či mikrokomunita v příslušném regionu) stále postupuje; Alois Jašek k takovým bezesporu patřil.

Osud zařídil, že se narodil 23. června 1900 v Křenovicích poblíž Kojetína a zemřel dne 8. května 1950 v Bojkovicích. V půlstoletí, které mu sudičky vyměřily, studoval na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži, pak teologii v Olomouci; knězem se ale nestal. Od poloviny 20. let učiteloval v Bojkovicích a s oním místem jsou pak spojeny četné další Jaškovy aktivity. Po jeho smrti autoři krátkých nekrologů i pozdějších vzpomínek o něm s uznáním píší jako o muzejníku, archiváři, spisovateli a vlastivědném pracovníkovi.¹ I bylo by jej možno vzpomenout obdobným článkem, jakých vyšlo v minulosti několik a jejichž povětšinou stručný obsah převzala (i s řadou nepřesností) a shrnula poslední memoriální stať z nedávné doby.²

Nechtěl jsem však jako autor víceméně pasivně popisovat, čím byl a co vykonal. Životní osudy Aloise Jaška totiž nepostrádají dramatičnosti a navíc zanechal prameny umožňující, aby hovořil sám a přiblížil tak vnitřní svět svého jednání. Není to ještě vše potřebné ke vzniku ucelené biografie, kterou by si jistě zasloužil, ale dost na to, aby nás vícevrstevnatostí svého konání zaujal. Mottem budiž závěrečná slova z věnování, kterým Marie Jašková doplnila fotografii svého zemřelého manžela, darovanou v roce 1950 příteli „v upomínku na Aloise Jaška, odborného učitele, konservátora ministerstva školství, věd a umění, člena presidia Svazu muzeí v Praze, budovatele kulturních ústavů – Krajinského musea a archivu, doktora filosofické fakulty Palackého university v Olomouci, jedinečného památkáře a ochránce všech kulturních hodnot kraje, člověka šlechetného charakteru, vysoké inteligence, silné víry v Boha, jehož Věřím mu zasvitlo i na cestu do věčnosti, člověka, jenž svou prací snažil se vždy překlenouti propast všeho toho, čím jej tento život zraňoval a bil...“³

Životní dilema: knězem či učitelem?

Zdánlivě bylo vše jasné. Nadějný absolvent arcibiskupského gymnázia v Kroměříži (pobýval na něm v letech 1913–1920)⁴ chtěl pokračovat ve studiu. Po maturitě v červnu 1920 zamířil do Prahy. Jakési provizorní soukromé učitelské místo, které získal, na obživu nestačilo, a z domova, z Křenovic, velkou podporu pro chudobu rodičů nemohl očekávat. Žaludek mladíkoví patrně často připomínal, že bude muset hledat jiné řešení.

Přesto na něj Praha magicky zapůsobila. Každou volnou chvíli využil k tomu,

aby se seznámil s jejími památkami, s jejím geniem loci. Když se s městem loučí, nelituje, že na dlažbě zanechal, jak píše, „dvoje boty“. Jednomu ze svých nedávných gymnaziálních profesorů nadšeně sděloval: „Vrátil jsem se v hloubi nitra rozzechvřen a nadšen pro slavnou minulost národa, jeho dějin i památky, pro drahý odkaz otců.“⁵

Pražské prostředí je pro něj inspirující rovněž v jiném směru. Jistě nemálo času věnoval prohlídce tamních kostelů. Interiéry chladně krásných gotických katedrál i barvitých barokních chrámů a především meditace, kterým se v nich oddával, přivedly jej ještě na konci prázdnin k zásadnímu rozhodnutí, volbě stát se knězem: „Mimo jiné poznal jsem v Praze zázračné účinky tajemné, životodárné, z prachu a rmutu k nebeským výšinám povznášející síly prýštlící hojně z lůna sv. naší církve, což též působilo na vážky volby budoucího stavu.“⁶

A skutečně, od podzimu 1920 se Jašek stává studentem teologie v Olomouci. Studium bohosloví jej však zcela nepohlcuje. Znovu, jako v případě Prahy, je okouzlen městem, v němž se nachází, jeho dávnou minulostí. Vyznává se: „Ke mně mluví na procházce každá ulice, každá socha, v duchu dlím i v těch tichých kaplích, na jejichž místech se nyní zvedají vysoké budovy bank a činžáku, vzpomínám i na mrtvé, nad jejichž hroby hrčí nyní vozy pouliční dráhy...“ Lituje, že podobně jako on cítí málokterý z jeho kolegů. Vedle toho výlety za zdi semináře nenacházejí pochopení u nadřízených. Stěžuje si: „Mé záměry se často utkají v konfliktu s domovním řádem a kázní.“ V téměř dopise na jiném místě žehrá znovu na zavedený studijní řád a kázeň, který „dovoluje jen kratinké procházky systému stádového“.⁷

Omezený prostor k seberealizaci využívá po svém. Zdokonaluje se především ve studiu jazyků. Už z gymnázia si přinesl dobrou znalost němčiny a latiny. Nyní přidává italštinu a plánuje francouzštinu. „Jde mi to lehce,“ sděluje v polovině března 1922 dr. Breitenbacherovi do Kroměříže.⁸ Snaha být blízko zdroje poznání jej vede k přijetí funkce správce bohoslovecké čítárny. Zároveň začíná veřejně přednášet v cyrilo-metodějském kroužku Literární jednoty bohoslovců olomouckých (od 15. ledna do 20. února 1922). Prezentovaný cyklus má zachytit církevní dějiny Moravy od doby příchodu byzantské mise až po zřízení pražského arcibiskupství. Posléze přece jen přiznává malou zasvěcenost do problematiky: „Tiskem z přednášek ovšem nic nebudu uveřejňovati. Mohlo by mě to později nemile kompromitovati. Pozoruji sám, kolik metamorfóz jsem v náhledech na některé věci prodělal.“ Navíc: „Makuláře oněch přednášek nemám, ježto přednáším z paměti.“⁹

Za Jaškem je první i druhý rok studia. Svým nadřízeným se jeví jako mimořádně schopný posluchač. Na počátku třetího ročníku, v říjnu 1922, jej jeden z profesorů (dr. Jan Nevěříl) před celým ročníkem vyzývá, aby v budoucnosti co nejdříve složil doktorát z teologie a filozofie. „Z této bych velmi rád a s chutí dělal, z oné však nikoli,“ komentuje nabídku oslovený.¹⁰

Přichází však rok 1923 a pro Jaška osudový zvrat, spojený s pobytem na hradě Buchlově. O jeho dávnou minulost se začal mladý bohoslovec zajímat dříve, několikrát jej navštívil, a jak poznamenal již v srpnu 1922, prostudoval o něm veškerou dostupnou literaturu. Dokonce chtěl ve Slováckých novinách publikovat pověsti, nějak s hradem spojené. „Má znalost dějin Buchlova a jeho majitelů i zběhlost v genealogii Berchtoldů nezůstala nyní v Buchlovicích žijící hraběnce Ferd. Berchtoldové tajna, a tak jsem se s ní seznámil,“ sděloval A. Breitenbacherovi.¹¹ K stávajícím držitelům hradu se však netajil osobními výhradami, jak naznačuje témuž adresátovi o půl roku později: „Teď Vám sdělím něco, co Vás snad příliš nepotěší. Volky nevolky, dostal jsem se v nebezpečně blízký styk s monarchistickou, německo-maďarskou šlechtou, na kterou – optimisticky řečeno – Vy nedržíte. Avšak ujišťuji Vás předem, že se tak stalo jedině z mé lásky a poutavého zájmu k hradu Buchlovu, hradu slovanskému, v jehož šerých zdech a v tichu jeho gotických komnat dřímá kus dějin naší Moravěnky. Hrad se těší nyní značné návštěvě – a přece svým nynějším zařízením nezůstává v srdci návštěvníka dojem, jaký by zůstaviti měl.“

Říká se, že Berchtoldové zachránili Buchlov od zkázy. Ano, je to pravda. Ale nebyla to láska k objektu, která je k tomu vedla, nýbrž pohnutky reprezentativní a konečně tlak veřej-

nosti. *Kdo má trochu smysl pro minulé kultury, kdo má jen trochu uměleckého smyslu v sobě, ten jistě vycítí po prohlídce hradu, že pánové hradu nemají smyslu ani sluchu pro mluvu zašlých generací – a to teď u šlechty nejvíce zaráží a bolí – a že vůbec si neuvědomují, že hrad je zkamenělou minulostí, že je nerozlučně spjat s okolním krajem, že hrad je čistá, domácí historie.*¹²

Jašek nám zde tedy prezentuje hluboký zájem o objekt Buchlova. Cítíme, že je to zájem opravdový, že v něm ale také zaznívají romantické tóny o slavné minulosti památky, blízké spíše generaci obrozenců z poloviny 19. století. S hradem má Jašek jakési plány. Svěřuje se postupně Breitenbacherovi, že mu vadí zastaralá instalace hradních interiérů a že teprve po jeho upozornění tamní archivář Leopold Nopp sepsal inventář sbírek. *„Byl bych šťasten, kdyby se mi podařilo uvědomiti veřejnost, jak neocenitelnou památku máme v Buchlovu! A to mě vehnalo na myšlenku, najíti jakýmkoliv způsobem u Berchtoldů aspoň nějakého vlivu a váhy, abych své plány tím snázeji provésti mohl,*“ píše.¹³

Už v květnu 1922 se mu podařilo přesvědčit buchlovického faráře, aby za něj orodoval u hraběnky. Na majitelku jistě zapůsobily nejen mladíkovy znalosti a zájem o historii hradu, ale rovněž to, že od Jaška se ve Věstníku Slovákých novin objevují první stati o památce, nazvané „Zkazky hradu Buchlova“. Výsledek se dostavil. Mladý nadšenec obdržel pozvání, aby na hradu strávil v roce 1923 prázdniny, celkem šest týdnů v srpnu a počátkem září.

Nakonec to byl nešťastný pobyt, vedoucí k Jaškově osobní tragédii. Přitom se na studium v hradním archivu i na sbírky těšil: *„Nešel jsem tam sice pracovat pro Berchtoldy, nýbrž jen z čisté lásky k tomuto historicky tak památnému objektu. Historickými publikacemi chtěl jsem přispěti k oživení hradní minulosti a k uctění dávnověkosti zapadlé památky rodů českých, jeho držitelů,*“ vzpomínal z retrospektivy.¹⁴ Pobyt skutečně nebyl bez odborných výsledků, neboť majiteli panství podal obsáhlý (asi 60 stran) návrh na konzervování a především nové uspořádání hradních sbírek.

Mladý bohoslovec se nakonec ukázal jako nevděčný host. Nejen že se mu nelíbila péče o buchlovické sbírky, ale začal mít především výhrady k části tamního personálu. Jašek, unášen nacionálními pocity nedávno se osamostatnivšího národa a silným, romanticky ovlivněným citem pro národní důležitost místa, v němž pobýval, začal kritizovat nájemce hradní restaurace Cyrila Konečného (a jeho ženu), který se měl od října 1923 dokonce stát správcem celého Buchlova. Jašek v nich viděl do nedávna horlivé císařské Rakušáky, nehodné takové pocty.

Nevíme, zda oprávněně či neoprávněně, kritizoval nevybíravě také osobní vlastnosti obou. *„Pan Konečný se na svůj úřad nehodí, ježto jest notorický pijan, lživý až hanba, a zpuchřelý mravní charakter... Dále nemá žádného smyslu pro pořádek a při jeho ziskuchtivě, žoldácké povaze je vyloučeno, aby se mezi ním a hradem vytvořil také vztah citový, aby s touto historickou naší památkou také cítil a žil,*“ psal v jednom dopise,¹⁵ a v druhém svou negativní charakteristiku nesympatického páru ještě prohloubil: *„Causa principalis všeho ovšem byla má neprozřetelně stylizovaná stížnost Berchtoldovi na zlověstné hospodaření restaurátora Konečného a jeho ženy – kruté vídeňské Němky – na hradě Buchlově. Ta pakáž činila z historicky posvátného objektu zájezdný hostinec, vykřičenou putyku; co se tam dělo, to byl políček vyťatý českému národu v době jeho osvobození!*“¹⁶

Zcela v zajetí své „pravdy“, ztrácí Jašek smysl pro realitu. Píše na různé úřady a jedince list za listem, stěžuje si na poměry, panující na hradě, obviňuje jednotlivé osoby z různých prohřešků, aby nakonec zaujal zcela nekompromisní stanovisko: *„Jsem odhodlán po definitivním nezdaru této akce, směřující k očistě jména našeho ryze českého hradu se s Berchtoldy úplně rozejíti, vyvolati z toho aféru, a poněvadž jsem do nepořádků u Berchtoldů více zasvěcen, začítí proti nim žurnalistickou kampaň.*“¹⁷

Odpůrci nelenili. Když jednou rozhněvaný mladý muž obvinil manželku Konečného z „perverznosti“ a dokonce ředitele všech berchtoldovských statků Reusse, který nad restauratery držel ochrannou ruku, z úplatnosti, neštěstí bylo hotovo. Oba na něj podají žalobu.

bu, Jašek je opakovaně vyslýchán v Buchlovicích a v Olomouci, aby se 27. listopadu 1923 konal nad ním v Uherském Hradišti soud. Musí se omluvit a zdržet se po celý rok proti vítězům všech dalších útoků.

Celé soudní řízení bylo pro Jaška duševní katastrofou. Představa, že by mohl být odsouzen k pobytu v kriminálu, jak si neustále namlouval, a tím že by padl stín na povolání, které chtěl vykonávat, jej ještě před soudem vedla k rozhodnutí, že studium přeruší. Nadřízení z olomouckého semináře naprosto nechápali – Jašek totiž před nimi zatajil důvod svého jednání. Teprve později se svěřil svému milovanému profesorovi, dr. A. Breitenbacherovi, co prožíval a proč jednal tak, jak jednal: „*Základní chybou tuším u mě bylo, že jsem se se svými starostmi a obtížemi nepsvěřil v pravý čas někomu rozváznějším, staršímu. Bohužel mé starosti byly takové povahy, že má jistá hrdost, pýcha, podporovaná vrozenou nesdílností čistě vnitřních záležitostí mi zabraňovala do poslední chvíle, abych se někomu svěřil. Fingoval a maskoval jsem vnější známky své neblahé, pokořující situace jak jen mohl. Považte si: Člověku – bohoslovcovi – na něhož si uvyklo okolí pohlížeti jako na příští přední osobnost v církevním dějepytu – hrozil ve vsi hrůze a děsu kriminál – a to tak náhle! Představte si mou skličující duševní bezradnost...*“¹⁸

Zdá se, že Jašek se s přerušением studia teologie unáhlil. Vedení semináře nevidělo v celé věci tak velkou tragédii, zhroutený mladý muž však tvrdošjně a zřejmě v jakémsi snovém stavu trval na svém. Postupně od sebe odvrátil většinu kolegů a především vyučujících, kteří začali hledat za jeho rozhodnutím různé jiné příčiny. Jašek netajil, že za aféry řada jeho světských přátel – po soudu např. pobýval týden ve Veletinách – ve vile prof. Lubora Niederleho – chtěla, aby ze semináře skutečně vystoupil, zdůrazňoval však, že ona dřívější volba byla správná. Tvrdil: „*Neztratil jsem kněžského ideálu, ale nechtěl jsem bagatelizovat s teologickým studiem a hazardovat se svěcením, proto jsem provizorně vystoupil.*“ Výsledek nakonec nebyl pro Jaška příznivý. Sám přiznal: „*Na můj odchod se pohlíží z nepochopení jako na nějaký hokus – pokus.*“¹⁹ Do semináře se už Alois Jašek nevrátil.

Svým rozhodnutím zároveň ztratil dočasné existenční zajištění. Odvrátili se od něj i rodiče a nedávný bohoslovec stál před zásadním rozhodnutím, jak dál. Řešení našel v příklonu k učitelskému povolání. Chtěl se specializovat na češtinu, dějepis a zeměpis, přičemž pomyslel na získání kvalifikace pro měšťanku.

Zprvu ovšem vyučuje na nejnižším stupni – od 16. prosince 1923 na trojtřídce v Lačnově, obci s 900 obyvateli poblíž Valašských Klobouk. Naději, kterou do něho při přijetí vkládaly školské úřady – totiž že je liberál, který se z rozumových důvodů odvrátil od katolické církve, zklamal. Po prvních dnech výuky na adresu jednoho z školních inspektorů dodal: „*Zklamal ho! První mou věcí bylo, že jsem děčka sjel skrz nepořádné modlení, pak jsem za aplausu vyvrátil tvrzení mého předchůdce, že člověk pochází z opice, a nyní mám připravené ale „solené“ lekce z dějepisu – беру dobu protireformační, že by z nich leckterý pokrokovec dostal na místě koliku...*“²⁰

Furiantství, odrážející se v jeho slovech, nebylo zcela upřímné. V témže listě zazní i odlišný tón: „*Časem je mně hrozně teskno po olomouckých kostelích, které jsem s takovou láskou studoval, po těch věkovitých starožitnostech, po studijní knihovně, po ovzduší toho historicky tak památného města... Ale časem i na tu odloučenost uvyknu – stvořím si za Olomouc náhradu...*“

Po krátkém působení v Lačnově působí rok ve Vlčnově, a od školního roku 1925–1926 nalezl definitivní místo na školách v Bojkovicích. Své povinnosti po dlouhé roky plnil obětavě, jak přesvědčivě dokládá Jaškův osobní spis. Už v hodnocení pro školní rok 1927–1928 je uvedeno: „*Má nadějnou metodu, pečlivě se připravuje a pracuje samostatně. Kázeň náležitou udržuje živým vyučováním a vlídností. Povinnosti plní přesně a vzorně, dbá o pořádek ve všem.*“ Kvalifikační popis z roku 1941–1942 o něm podobně říká, že je „*nadprůměrně vzdělán*“ a že je výborný praktik, který „*vyučuje živě a poutavě*“.²¹

Byl jistě výborným učitelem. Žákům asi vstřípil spoustu vědomostí zejména v hodinách dějepisu, který mu byl nejbližší. Předpokládáme-li však, že se se svým povoláním zcela

ztotožnil, mýlíme se. Ze slov, napsaných v roce 1943, tedy po dvou desetiletích působení ve školství, kdy mohl jako zralý muž bilancovat, cítíme stále ještě jistou trpkost nad změnou původní životní orientace: „*Pobyť na hradě [Buchlově] dal jiný směr mé životní pouti, byl jsem nucen zakotvit v učitelství. Ač jsem v tehdejší politicky rozbourané době a protináboženském založení učitelství nemohl citově srůst ani s tímto povoláním, ani se stavem, ba ani se jménem, přece cit pro povinnost vedl mě k tomu, že i v tomto působení jsem již přes 10 let kvalifikován nejvyšším stupněm.*“

Měl však Jašek na mysli skutečně jen ztrátu touženého kněžství? Nebo v té nostalgii bylo ještě něco jiného? Vždyť po výše vyřčeném autor jedním dechem dodal: „*Dech kamenné gotiky starých kaplí a síní, v nichž jsem vzdálen rušného světského života strávil veškeré své mládí, zůstal ve mně a určil trvale i směr mých dalších prací a zálib.*“²² Co byla tedy ta tajemná láska, která jej provázela po celý život a již kladl výše nejen než poslání učitele, ale i ideál kněžství?

Historik, nebo romantik?

Jak čtenář jistě zaznamenal, v předchozí kapitole zazněla řada náznaků, odrážejících Jaškův zájem o historii. Slovo „zájem“ však málo vystihuje jeho vztah k minulosti, byla to spíše skutečná vášeň, naprosté ztotožnění se s jednou oblastí lidského poznávání. „*Zdůrazňuji,*“ napsal při jedné příležitosti, „*že láska a záliba moje ve studiu historie nevznikla a není živena u mne pod zorným úhlem dosažení nějaké prebendy – ne, ta je tak stará jako já sám. Rodiče by mohli svědčiti, jakou trýzeň jsem jim působil zažraným čtením historických povídek o hradech, rytířích, králích atd., což bylo skrovným počátkem toho, co vtiskuje nyní mé osobě význačný, charakteristický rys.*“ A kategoricky dodává: „*Láska k naší minulosti, k odkazu našich předků nepohasne u mne nikdy, ať se dostanu do jakýchkoliv okolností, to je prostě nemožno!*“²³

Měl štěstí, že hned na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži jeho zálibu podpořil jeden z tamních profesorů, Msgr. ThDr. Antonín Breitenbacher (1874–1937), od roku 1915 knihovník a od roku 1921 archivář olomouckých arcibiskupů na zámku v Kroměříži.²⁴ Vzdělaný duchovní se stal Jaškovi trvalou oporou, skutečně otcovským přítelem, na nějž se s důvěrou obracel po celý život a u nějž také vždy nacházel radu a pochopení. Stejně tak však Breitenbacher posiloval u mladíka jeho nadšení pro poznání minulosti, usměrňoval jeho mladistvý zájem a snažil se jej nasměrovat k soustavnému a hlubokému studiu minulosti.

Už v prvním dopise, který Jašek 13. prosince 1921 svému nedávnému třídnímu zaslal, vděčně připomenul, jak předchozího roku za krátkého prázdninového pobytu v Praze „*často, velmi často vzpomínal na toho upřímného pána, jenž po 7 roků obětavě rozséval v mou mysl i srdce símě lásky k drahé vlasti, jejím panovníkům, u jejichž hrobů jsem ne bez živého pohnutí stál, jejím uměleckým památkám, jimiž jsem byl mnohdy okouzlen, že pocity při tom zažité zůstanou u mne nesmazatelnými, nevyvratitelnými.*“²⁵

V témže listu informoval, že pokračuje ve svých historických studiích o olomouckých biskupech, započatých již v Kroměříži. Také následné dopisy se hemží údaji, jakou že novou knihu Jašek přečetl či co jej zaujalo. Breitenbacher rychle vystihl, že nezkušený začátečník se utápí v moři podnětů, a doporučil mu proto zaměřit se pouze na dějiny Moravy. Sice s těžkým srdcem, ale přece jen návrh svého rádce Jašek akceptoval: „*Konečně byl jsem donucen k prozatímnému rozhodnutí, řídit se Vaší laskavou radou, za níž jsem Vám srdečně vděčen, využití svého zájmu a lásky k historii ve prospěch své bližší domoviny, specializovat se na dějiny naší Moravěny. Sám jsem cítil při rozptýlenosti po dějinách jakousi únavu...*“²⁶

Z Kroměříže se mu zároveň dostalo velkého ocenění jeho dosavadní práce. Breitenbacher, pevně přesvědčený o kvalitách svého nedávného žáka, mu naznačil možnost, že by po něm jednou mohl převzít místo archiváře olomouckých arcibiskupů. Jašek byl hluboce dojat: „*Vaše plány, abych se dostal do Kroměříže, ba stal se pokračovatelem Vašeho díla,*

toť bylo pro mne najednou silnou dávkou. Čím vážněji jsem nad Vaším úmyslem meditoval, tím více se vkrádala v mé srdce bázeň a ostýchavost, tím více ve mně mizela důvěra, že budu schopen pro tak důležitý úkol, že jemu plně dostojím...“

Za pozornost však stojí ještě jiná pasáž téhož dopisu: „*Ale i kdybych se rozhodl pro tento úkol, jest mně rozřešiti několik palčivých otázek, přes něž přejíti jen tak nelze. Předně, myslíte-li oním doktorátem, jež mám dosíci, abych se dostal do Kroměříže, theologický, pak předem jsem nucen bez další konsiderace zřici se Kroměříže. Dření semitských jazyků, probírání mínek theologů atd., to mě, mírně řečeno, tak dalece nebaví. Student po theologii historie v Praze, toť mé dávné přání, jež jsem musel před 1 1/2 rokem pustit z hlavy a hledati náhradu v soukromém studiu dějin. Ale i tu narážím na otázku finanční a na vůli rodičů, kteří snad nebudou pro mé další studium nějak zvlášť nadšeni.*“²⁷

Konečně v dopise z poloviny března 1922 Jašek sděloval, že musel zlikvidovat svou obsáhlou historickou knihovnu a vše vypůjčené vrátit, neboť „*úřední seminární orgány uznaly za dobré přiměti mě k pilnějšmu studiu theologickému*“. A smutně dodával: „*Pauza bude trvat 5 měsíců!*“²⁸

Proč tolik prostoru citacím z počátečních dopisů mezi Jaškem a Breitenbacherem? Ukázky celkem zřetelně naznačují dimenzi, v níž se pohyboval Jašek – historik.

1. Jašek od mládí bytostně toužil věnovat se historii. To, zdá se, bylo vždy hlavním cílem jeho života, a tuto touhu kladl i nad pozdější učitelské povolání a patrně i nad poslání kněze, ke kterému původně směřoval. Byl jistě silně věřícím člověkem, ale v jeho písemných projevech občas zazní disharmonické tóny, kritika duchovního stavu, teologie, způsobu studia, vždy v souvislosti s historií. Snad právě ono podvědomé preferování minulosti, záliby, která jej zcela prostupovala, sehrálo rozhodující roli za jeho buchlovické aféry, kdy kategoricky trval na přerušení studia v semináři. Jako by byl téměř rád, že přehodil výhybku – sice za poněkud dramatických okolností – svého života, a že se bude dále věnovat učitelství, „*což je slušné živobytí,*“ jak poznamenal v dopise Breitenbacherovi z 10. ledna 1924, v dané souvislosti s poněkud provokativním dodatkem „*A co času na studium historie!*“²⁹

2. Ohlédneme-li se za Jaškovým publikovaným dílem, vidíme především tříšť drobných statí, článků a článků, jimiž zaplňoval od svého pobytu v Olomouci především noviny a místní regionální sborníky. Jašek se skutečně utopil v nezměrném moři historie, nenašel oborovou specializaci, jíž by se soustavně a systematicky věnoval. Měl šťastnou ruku v tom, že kamkoli přišel, dovedl nalézt zajímavé prameny.³⁰ Ty jej však bezprostředně inspirovaly k okamžitému využití, pro nové téma zapomínal na rozpracovaná předchozí. Proto z množství podnětů směřuje spíše k přetiskování pramenů než k jejich kritice a zejména interpretaci, resp. zapojení do širšího výzkumného plánu. Jen vzácně naznačenou hranici překročil, např. na dvou či třech větších pracích z církevní historie.³¹

Určitá nesoustředěnost na časově dlouhodobou práci, okamžité horečnaté vzplanutí pro motiv a snaha rychle jej zpracovat a vzápětí odsunout, protože už čekají další a další témata, může být – aniž popírám důvody jiné – v pozadí Jaškovy neschopnosti dosáhnout doktorátu z historie. Vážněji o něm začal uvažovat v letech 1932–1933, kdy se radil s A. Breitenbacherem.³² Ten mu k řízení doporučoval prof. Urbánka, za předpokladu, že Jašek nejprve dokončí vysokoškolská studia na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. To však z různých důvodů po léta odkládal. Teprve na konci 40. let se přihlásil k doktorandskému studiu na Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, kde za vedení doc. Františka Kutnara chtěl docílit splnění dávného přání. Smrt mu však nedovolila získat kýženou metu.

3. Jaškovi se do jeho prací neustále „vkrádaly“ prvky romantismu a buditelského národně českého citění. Historie pro něj prostě nebyla snůškou mrtvých dat a faktů, ale pestrým panoptikem jednajících osob, které ve své fantazii oživoval. Cosi z vjemů, získaných v dětských a mladistvých letech četbou historické dobrodružné literatury, v něm zůstalo

i v dospělosti. Asi se příliš nemýlím, naznačím-li, že než četba poněkud suchopárných odborných publikací mu bylo bližší pojetí historie v podání některých spisovatelů, a to ještě spíše v knihách Václava Beneše Třebízského než Aloise Jiráska. Proto tam, kde mohl vidět za fakty živé lidi, jsou jeho příspěvky barvitě a svěže psané, přitahující plně čtenářskou pozornost. Platí to pro několik statí z regionální historie,³³ ale především pro Jaškem shromážděnou sbírku pověstí a zkazek z hradu Buchlova a jeho okolí.³⁴ Ne kritický pozorovatel dávných dějů, ale spíše účastník cestující do minulosti, aby ji prožil – snad tak by se dalo tlumočit Jaškovo krédo ve vztahu k historii. Sám to nakonec asi vyjádřil nejlépe: „*Já se docela jinak cítím uprostřed předmětů, na něž prach sedá už kolik staletí a z nichž ke mně tak tklivě mluví tajemný hlas dávné, zaslé, lepší minulosti, než uprostřed přepychové, ale prozaické přítomnosti. Uprostřed staletých stěn, mezi nimiž prožívaly své radosti a trudy slavné rody dávných generací, okřeji na duchu měrou netušenou... Snad časem přijdu k jiným názorům, ale z tohoto romantického ovzduší se zatím vymaniti nemohu.*“³⁵

4. Možná, že pohled na Jaška – historika by byl poněkud jiný, pokud by byla publikována řada jeho prací k dílčím tématům³⁶ nebo obsáhlé svazky k dějinám obcí na Bojkovsku. K jejich zpracování přistoupil za 2. světové války. Zejména od dubna do října 1943 napsal deset obsáhlých monografií, mezi nimi Bojkovic (600 s.), Záhorovic (400 s.), Bzové (385 s.), Krhova (375 s.), Komně (380 s.), Rudimova (250 s.), Hostětína (236 s.), Slavičína (přes 300 s.) a rozpracované zůstaly ještě dvě další.³⁷ Práce, pro něž Jašek sám používal termínu „elaboráty“, byly motivovány nařízením tehdejších školských úřadů, že každá škola má mít k dispozici dějiny obce, v níž sídlí. Pro koncipování jednotlivých svazků použil nejen místních materiálů, ale i fondů z arcibiskupského archívu v Kroměříži a především ze Zemského archívu v Brně. Aniž budeme monografie detailněji hodnotit, musíme ocenit neuvěřitelné Jaškovo nasazení, kdy během půl roku vyprodukoval na 3 000 stran odborných textů psaných na stroji a doplněných řadou mapek, diagramů a fotografií. To by jistě nebylo možné bez jeho předchozích hlubokých znalostí místních dějin. Ve svém celku však i tento soubor dosvědčuje impulzivnost Jaškových odborných podnětů, horečnatost, s nimiž je přijímal, a snahu co nejrychleji je vyřešit a pak odložit, protože už čeká něco dalšího, neméně přitažlivého.

Celý život sběratelem aneb muzejník a archivář

S Aloisem Jaškem je nedílně spojena historie muzea v Bojkovicích.³⁸ Patřil k jeho zakladatelům a byl až do smrti jeho kustos a správcem. Se sbírkami pro muzeum bylo započato v listopadu 1931, v únoru následujícího roku byla pro sbírky uvolněna jedna místnost v suterénu měšťanské školy, v srpnu 1932 se ustavil Muzejní zařizovací výbor, v říjnu 1933 byly schváleny Zemským výborem v Brně stanovy, na jejichž základě v dubnu 1934 vznikl Muzejní spolek, který převzal péči o sbírky a vydržování muzea. Instituce zprvu nesla název „Muzeum kraje bojkovského“, později změněného na „Krajinské muzeum v Bojkovicích“.

Sběratelství a práce pro muzeum mělo v místě silnou tradici. Na jejím počátku stojí bojkovský farář Jan Jelínek, který na přelomu 19. a 20. století významně přispíval k obohacení sbírek Františkova (Zemského) muzea v Brně. Na jeho práci navazovali učitelé Josef Klvaňa, Josef Černík a zejména Karel Dolina. Výchozí situaci krátce charakterizoval Jašek: „*Záslouhou p. nadučitele Josefa Černíka a p. řídícího Karla Doliny bylo již jakési malé museum v kabinetu obecné školy, po P. Janu Jelínkovi zbylo lapidárium a leccos tajila na půdě farní budova, obecní úřad bojkovský choval cenné zbytky obecního archivu. Dále bylo zjištěno, že řada soukromých osob má části zámeckého archivu z dob častých dražeb a stěhování zámeckých pánů, že sedm místních cechů zárlivě strážejí v truhlicích opravdové bohatství cechovních památek, že po zaniklých a zanikajících řemeslech, hlavně hrnčířství a soukenictví zůstalo na půdách a v šopách hojně strojů a nástrojů.*“³⁹ Příchod mladého učitele byl posledním potřebným podnětem, aby se věci daly do pohybu.

Jašek sám už za pobytu v kněžském semináři v Olomouci vyhledával a zachraňoval

různé památky, většinou archivního charakteru, v nichž hledal zdroj poučení. Vztah k historicky cenným věcem v církevním prostředí Olomouce byl tehdy dosti tristní, mladý bohoslovec často lamentoval nad nepořádky, které v různých institucích panovaly. Např. dr. Breitenbacherovi v březnu 1922 do Kroměříže rozhorleně sděloval: „*Tak chtěje si prohlédnouti jistý prvotisk z r. 1498 ve farní knihovně u sv. Michala, požádal jsem o dovolení kaplana P. Černého. Tento však k mému překvapení mně sdělil, že farní knihovna se již celá desítiletí nachází v bolševickém nepořádku a že nyní nelze naprosto zjistiti, zda ona inkunabule tam dosud je.*“⁴⁰ Jeho úsilí jej proto nezřídka přivádělo do konfliktů se staršími kolegy, vrcholícími právě před Jaškovým pobytem na Buchlově.

Jašek zároveň usiloval obohatit některé existující sbírky, např. arcibiskupský archiv v Kroměříži, o materiály, které chtěl sám nasbírat: „*Splnění svých nadějí skládám na své prázdninové vycházky do okolí Olomouce, abych prohledal všechny ty zapomínané zastrčené vesnické kostnice, krypty, pudy atd.*“⁴¹

Chtěl rovněž s památkami souběžně seznamovat veřejnost. Proto se snažil docílit, aby do všech olomouckých kostelů, zejména k P. Marii Sněžné, byly dány tabule s podrobným popisem historie toho kterého chrámu a jeho uměleckého a liturgického vybavení. Záměr ztroskotál jak na nedostatku finančních prostředků, tak na nezájmu farářů spravujících jednotlivé objekty: „*Líto je mi, že myšlenkový poklad chrámu zůstane zamlžen, nepochopen větší procentuální částí návštěvníků, že hojně historicko-uměleckých památek zde bude mnohými přehlédnuto, nedoceněno, že staleté, tradiční zkazky zašlých pokolení, jejich zbožnosti, obětavosti, úcty budou dále dřímati snem mrtvých...*“ uzavírá Jašek své více než roční snažení.⁴²

Příchod do Bojkovic byl pro mladého učitele šťastným dnem. Plně se v jejich prostředí etabloval a sžil se s celým regionem, zdánlivě zapadlým na periferii východní Moravy. Především však mohl uplatnit svou energii a své zájmy v mnohostranné kulturní a pedagogické činnosti, k níž přistupoval s fascinujícím nasazením. Jak jeho životní elán působil na okolí, výstižně zachytil Jaškův dávný gymnaziální profesor Antonín Breitenbacher. Krátce po návštěvě tehdy mladých manželů jim napsal (1932): „*A u Vás bylo mně tak příjemně, že jsem se cítil jako u svých. Odjížděl jsem duševně osvěžen a pln mladické nálady, jakou pocítím vždy, když si zbuduji nějaký nový program pracovní. Chut k práci a energie se vrací, neboť si uvědomuji, že mám ještě proč žít. Znovu jsem se přesvědčil, že je při dobré vůli možno vykonati dobré, cenné a záslužné dílo, třeba by se zdálo, že je na ně pozdě. Obdivuji se Vaší horlivosti i sběratelské dovednosti, počet předmětů Vám dává nejlepší vysvědčení. Já pak Vám ze srdce ke všemu znovu gratuluji a přeji pro budoucnost nejlepšího z daru. Budu se i sám považovati poctěna Vaší pomocí, neboť mně svědectvím, že jsem Vás správně hodnotil, žádaje si Vás svým nástupcem.*“⁴³

Nepřeženeme, řekneme-li, že se mu muzeum stalo životním osudem. Byl to Jašek, který založení muzea bezprostředně inicioval, který zpracoval jeho stanovy a který také hovořil na ustavující valné hromadě Muzejního spolku dne 29. dubna 1934 o významu a vůbec smyslu podobné instituce: „*Činnost muzejní učí vděčnosti k rodičům a předkům, vzbuzuje úctu k lidské práci a dává poznati povinnost plynoucí z demokratického zřízení. Tím, že zachovává památky domova, vychází vstříc místnímu patriotickému cítění a tím, že sbírky uloženy jsou v měšťanské škole, podchycují také možnosti, které plynou z funkce měšťanské školy pro zdejší kraj, obec a celé okolí... Funkce muzea nespočívá jen v uskladnění starých věcí, ale ona cílí k tomu, aby sbírky oživovaly a mluvily k nám o dějinách, životě, vývoji kraje, o strastech a radostech, které byly údělem našim předkům v jednotlivých obdobích dob dávno minulých.*“⁴⁴

Neuvěřitelným úsilím Jaškovým a jeho přátel dosáhl po prvním pětiletí (1931–1936) existence muzea (a od roku 1939 budovaného archivu) počet sbírkových předmětů čísla 25 000; na konci roku 1940 to bylo již více než 50 000 jednotlivin! Jaškovým prostřednictvím byl dokumentován především prostor tehdejšího soudního okresu bojkovického, tj. regionu o ploše přibližně 220 km² s 22 obcemi. Do sběrové činnosti dokázal Jašek zapojit

množství osob: své kolegy – učitele v jednotlivých obcích, žáky, přátele i známé a samozřejmě členstvo Muzejního spolku, v polovině 30. let čítající okolo 150 osob.

Přes podíl všech zainteresovaných osob je nutno zdůraznit především osobní Jaškovu obětavost (a posléze i jeho ženy Marie, rozené Nejezchlebové), s níž trávil v muzeu nejen každou volnou chvíli, ochotu k finančním obětem, kdy zařizující se manželé věnovali na nezbytné potřeby muzea do roku 1935 částku 6 000 korun. Právě z nich byla hrazena nemalá část vybavení, tj. muzejních vitrín potřebných k instalaci nashromážděného materiálu.

Stejně tak intenzivně Jašek pracoval na předávání poznatků veřejnosti. Nešlo jen o vlastní instalaci, o výstavy, o přednášky a nespočetné výklady v expozicích. Jašek usiloval rovněž o vlastní publikační činnost instituce, kdy prostřednictvím ročních zpráv seznamoval s tím, co se v muzeu za rok činnosti stalo.⁴⁵ Podobně důležitá byla Jaškova snaha zachytit současný stav památek, zvyků a obyčejů. Prováděl intenzivní dotazníkové akce k různým tématům, jejichž hodnotu oceňujeme teprve s odstupem času.⁴⁶

Můžeme tvrdit, že Alois Jašek se s institucí muzea zcela ztotožnil. Bylo mu nepochybně vším a snad právě v jeho budování, v shromažďování památek na dávné lidské činnosti a jejich následného využití pro vzdělávání veřejnosti našel to, po čem toužil od mládí, tj. naplnění svého poněkud romantického pojetí minulosti. Zatímco dříve minulost spíše (či pouze) studoval, nyní ji – pomocí autentických předmětů – pro sebe a své okolí fakticky vytvářel.

Ve svém souhrnu bylo pro Jaška muzeum na jedné straně institucí sloužící k zachování dědictví minulosti, zároveň však také důležitým zdrojem poznání pro přítomnost. Nutno říci, že této bipolaritě dostál po celou dobu, kdy v čele muzea stál.

Posléze Jašek spojuje svou vizi muzea také s jeho vysokou úlohou civilizační. V době, kdy lidé žijí ne spolu, ale stále více vedle sebe, říká učitel ze zapadlé periferie Moravy, musí atomizovaná společnost intenzivněji hledat pojiťka a smysl života. To první Jašek nachází právě v muzeích. V roce 1936 píše: „*Museum, v jehož památkostech stýká se svorně mnoho generací a věků, ukazuje především společenství a smysl člověka bez jeho národních, náboženských, rasových a sociálních přívlastků v plodné práci, posiluje vnitřní mír a ukazuje drobné a všední práci její třetí rozměr – hloubku. Vždyť sbírky musejní představují vlastně soubor nekonečného množství drobných a všedních prací, jež teprve generacemi věků zjevují svým souborem nesmírnou hodnotu a smysl lidské práce. Teprve v perspektivě tohoto rozměru práce chápeme smysl musejního hesla: „Předkové nám, my potomkům, žádný sobě!“*“⁴⁷ Domnívám se, že toto humánní, všelidské a lidství odrážející Jaškovo pojetí muzea je nutno i po letech vysoce ocenit. A myslím, že je plně také odrazem Jaškova života, všeho toho, co nezištně konal a měl na mysli.

Předkládaná práce není Jaškovou biografií, ani zpracováním dějin muzea v Bojkovicích. Chtěla spíše na materiálech z Jaškova mládí ukázat, jak určitý vztah k něčemu, v našem případě Jaškova fascinace historií, se může stát pro někoho vůdčím motivem na celý život, a jak v něm dotyčný jedinec – přes všechny dílčí peripetie – našel hluboké naplnění a smysl svého života. Myslím, že právě to byl případ Aloise Jaška.

Několik pohledů do života Aloise Jaška záměrně uzavírám ukázkou z jeho poslední práce, týkající se dějin obce Návojná; dokončil ji krátce před smrtí.⁴⁸ Úvod do monografie je nejlepší výpovědí o vztahu, který si vytvořil k regionu, v němž žil. Stejně tak dobře charakterizuje Jaškův prožitek, s nímž ohlédnutí do minulosti ve svém nitru spojoval. Především však doufám, že autorským textem promluví Jašek ke čtenáři sám.

*

Chceš-li poznat dobré, pohostinné, pracovitě,
skromné a snaživé lidi,
nemusíš chodit daleko.

Přijď tam, kde si na Valašsku počínají podávat

hory své studené ruce
 s modrou oblohou.
 Tam, kde mezi kámen se seje zrno,
 kde do hroudy stokrát udeříš
 a kde opravdu v potu tváří
 se chleba jí.
 Přijď sbratřit se s dědinkou, stulenou jak
 usínající ptáče v stínu údolí.
 Přijď, když v mlhách dohasíná nad lesy den
 a kraj usíná
 ukolébavkou dřevěných zvoníc
 a Říka šepce v polosnění
 dobrou noc!
 Hle, tu plouží se ještě kol srubů příkrčených chaloupek
 plaché zvěsti vyschlých stařen
 usínajícím vnoučátkům o
 černokněžnicích,
 krvelačných Turcích a kurucích,
 vypálených vesničkách,
 divoženkách pustých hor,
 hejkalech a bludičkách,
 čarovných studánkách
 a tajemných jeskyních...
 a každé jitro volá znovu mozolnaté ruce k novému zápasu
 s lesy a kamením...

Zřím matný obraz valašské vesničky, stydlivě skryté v stínu údolí. Silnicí šedivou, vyjetou povozy, sténajícími pod tíží mohutných klad, blížil jsem se před lety jako poutník, jemuž tajemný osud vyměřuje a řídí kroky neznámem. Obrovitý dub tří generálů nepostavil se mi v cestu, naopak zval mne dále. Zasmušilý zámecký park svým ztichlým smrčím rozechvěl v mé duši elegickou náladu. Tu vyhoupl se mezi kameny štít panského sídla, zasvítla fasáda přívětivého zámku a vyvolala stero vzpomínek dávných dob z knih lidské učnosti. Zde tedy hrčívaly landauery s feudálním panstvím, zde pode zdmi pevného zámku je poníženě zdravívali naši Valaši, staří i mladí, zdraví i strhaní, všichni urozené vrchnosti poddaní. U cesty panský šenk a už to jde po obou stranách silnice, jedno za druhým: domky, domy, domečky, sroubené, doškové, šindelové i zděné, ba i s tvrdou krytinou, dvorky s drůbeží i zvířectvem, za nimi dále zahrady i zahrádky, všude požehnání rodin – košiláčci, hlídání školáky i vrásčitými babičkami. Po cestě muži s žilnatýma, mozolnatýma rukama, shrbení věkem a dřinou, u chalup nad škopky prádla jejich upracované ženy, mladíci kdesi v horách, ba i ve světě, děvče se stopami valašského kroje mihlo se u plotu zahrádky, snad neslo zeleninu pro chystaný oběd, snad zalévalo chudé záhonky, nedaleko pomněnky jak její oči, plné zelených strání a modrého jasu oblohy, zasněně šumotem starých bučin a zase zpěvavé jak stříbrné vlnky pospíchající Říky.

Chudoba, mozolnatá práce, těžce tajená bída odevšad.
 I ta škola jako by se bála pozvednout se nad
 příkrčené prostředí.
 Kout zapomenutý mocnými světa.
 Kout odkázaný na chudá políčka, strmé stráně
 a chlomy lesů, na holé dlaně a důvěru v Boha.
 Proto není zde ani kleteb, není malomyslnosti,
 neb hle – cinkání stád a ozvěna zvonců rozezpívá i drobné

pasáčky. Píseň upokojení jásá údolím, ozvěna letí zvonců
halasem v chladné stíny krásných lesů a smiřuje tyto
chudáky s prostým údělem tohoto života.
Toť matný obrys valašské vesničky Návojně před 10 lety v mých vzpomínkách.

Poznámky:

- 1 V á c l a v í k, A.: *Za Aloisem Jaškem*. Naše Valašsko, 13, 1950, s. 182–183; O. S. (Oldřich Slabiňák): Alois Jašek žije v našich vzpomínkách. In: Jubilejní sborník vlastivědného muzea v Bojkovicích 1931–1961. Bojkovice 1962, s. 50; V o z a r, V.: *Vzpomínka na Aloise Jaška*. ZMUH, 1971, s. 11–12. (Týž článek přetištěn v Malovaném kraji, 11, 1975, č. 6, s. 22.
- 2 *Alois Jašek. Muzejník, učitel, archivář, spisovatel*. In: Kalendárium regionálních osobností 2000. Uherské Hradiště, s. 48.
- 3 Jde o fotografii věnovanou Karlu Neckařovi, předsedovi MNV Bojkovice, „příteli v dobách dobrých i zlých“, jak poznamenala autorka. Uložena v dosud nezpracované pozůstalosti Marie Jaškové ve SOkA Uherské Hradiště.
- 4 O činnosti uvedené instituce Z u b e r, R.: *Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži 1854–1950*. Kroměříž 1991. V publikaci jsou uvedeny i seznamy abiturientů. Jašek maturoval u komise, jejímž předsedou byl známý historik dr. František Kameníček, tehdy ředitel I. českoslov. gymnázia v Brně. Jaškovým třídním byl dr. A. Breitenbacher.
- 5 Moravský zemský archiv v Brně, pozůstalost Antonína Breitenbachera (dále jen Pozůstalost A. B.), korespondence Aloise Jaška, dopis z 13. 12. 1921.
- 6 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 13. 12. 1921.
- 7 Tamtéž.
- 8 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 15. 3. 1922.
- 9 Tamtéž.
- 10 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 12. 10. 1922.
- 11 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 20. 8. 1922.
- 12 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 9. 2. 1923.
- 13 Tamtéž.
- 14 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 18. 1. 1924.
- 15 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 20. 9. 1923.
- 16 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 10. 1. 1924.
- 17 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 20. 9. 1923.
- 18 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 10. 1. 1924.
- 19 Tamtéž.
- 20 Tamtéž.
- 21 Osobní spis Aloise Jaška, SOkA Uherské Hradiště, fond ONV Uh. Hradiště, karton 1316, i. č. 786.
- 22 V dopise komerčnímu radovi Arnoštu Rolnému do Prostějova 14. 2. 1943. Uložen SOkA Zlín – Klečůvka, fond korespondence ohledně archivu zámku Nový Světlov, dosud neuspořádan.
- 23 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 18. 6. 1923.
- 24 Podrobně o něm např. V l č k o v á – B u t u l o v á, I.: *Dr. Antonín Breitenbacher a Kroměříž*. VVM, 22, 1970, s. 321–332.
- 25 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 13. 12. 1921.
- 26 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 18. 1. 1922.
- 27 Tamtéž.
- 28 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 15. 3. 1922.
- 29 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 10. 1. 1924.
- 30 Z nich jistě nejvýznamnější byl nález části pozůstalosti J. Gallaše přímo v budově olomouckého semináře. Jašek o tom s Breitenbacherem vedl obsáhlou korespondenci (která bude předmětem samostatné studie), materiál ale dále nevyužil. Podobně v Bojkovicích pojal záměr vydat tiskem krevní knihu městečka Bojkovic (Jaškův dopis Breitenbacherovi z 10. 7. 1933). Pořídil postupně

- celý její přepis, zveřejnil některé dílčí texty z ní, ale jako celek ji nevydal. Edici pořídil teprve Antonín Verbík a knihu o rozsahu 179 stran vydalo v r. 1971 Slovácké muzeum v Uherském Hradišti.
- 31 Chrám Panny Marie Sněžné v Olomouci. Olomouc 1923, 105 stran; Dějiny a popis farního chrámu sv. Vavřínce v Bojkovicích. Bojkovice 1937, 48 stran.
 - 32 Pozůstalost A. B., Jaškův pohled z 6. 5. 1932 a Jaškovy dopisy z 19. 3. 1933 (k němu Breitenbacherova odpověď z 22. 3. 1933, uložena SOKA Uherské Hradiště, fond Muzeum Bojkovice, karton 5, korespondence) a 21. 12. 1933.
 - 33 Zde mám na mysli např. jeho stále výborný článek „Šviháci“ – „miškářé“ neboli „ludé světoví“ na Bojkovsku – Slavičínku. VVM, 2, 1947, s. 51–62.
 - 34 *Zkazky hradu Buchlova*. Uherské Hradiště 1923–1924, díl I. – 86 s., díl II. – 121 s. Druhé vydání Brno 1992, 117 stran.
 - 35 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 20. 4. 1923.
 - 36 Viz jeho stať *Nástin architektonického vývoje hradu a zámku Nového Světlova*, zveřejněného teprve péčí R. V r l y ve Slovácku, 33–34, 1991–1992, s. 131–149.
 - 37 Z dopisu F. V. Peřinkovi do Kroměříže 28. 10. 1943. Uložen SOKA Zlín – Klečůvka, fond korespondence ohledně archivu zámku Nový Světlov, dosud neuspořádán.
 - 38 J a š e k, A.: *Krajinské muzeum v Bojkovicích*. In: Uherský Brod. Město a okres. Uherský Brod 1935, s. 139; Skutil, J.: *Moravská musea*. Díl I., Brno 1941, s. 9–12; Slabiňák, O.: *Jubileum muzejní práce*. In: Jubilejní sborník vlastivědného muzea v Bojkovicích 1931–1961. Bojkovice 1962, s. 4–9.
 - 39 Sborník Krajinského muzea v Bojkovicích 1931–1936. Bojkovice 1936, s. 10 (nepodepsaný článek Otázka musejnická a naše muzeum).
 - 40 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 15. 3. 1922.
 - 41 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis z 18. 4. 1922.
 - 42 Pozůstalost A. B., Jaškův dopis ze 17. 4. 1923.
 - 43 SOKA Uherské Hradiště, fond Muzeum Bojkovice, karton 5, korespondence, Breitenbacherův dopis z 1. 9. 1932.
 - 44 SOKA Uherské Hradiště, fond Muzeum Bojkovice, i. č. 1 – Protokoly muzejního spolku v Bojkovicích 1934–1943, zápis z 29. 4. 1934.
 - 45 Tištěné výroční zprávy jsem zachytil za období 1937–1950. Do počátku 2. s. v. obsahovaly subkapitolky Z provozu muzea, Hlasy o muzeu, Publikační činnost, Sbírký muzea a jejich přírůstek, Katastr členstva spolku a „K laskavému povšimnutí“.
 - 46 Např. Vlastivědný dotazník pro učitelstvo správního okresu Uherský Brod z r. 1948 využila K. B ř e z í k o v á pro článek „*Hrst pramenů k lidovému domu na Valašskokloboucku*“ se zaměřením na stavební charakter valašských obcí a tradice života jejich obyvatel. In: Zlínsko od minulosti k současnosti 1998, s. 145–172.
 - 47 Citát pochází z článku „*Otázka musejnická a naše muzeum*“, s. 8, který byl zveřejněn ve Sborníku krajinského muzea v Bojkovicích 1931–1936 (Bojkovice 1936, s. 8–17). Článek bohužel není podepsán, ale autorem byl zcela jistě Jašek.
 - 48 Rukopis uložen SOKA Zlín – Klečůvka, fond MNV Návojná, i. č. 217.

PhDr. Zdeněk Fišer (n. 1952), historik, pracuje jako kurátor v Moravském zemském muzeu v Brně. Odborně se zaměřuje na dějiny 19. a první poloviny 20. století, zvláště pak na vývoj národně českého povědomí na Moravě a ve Slezsku.

**„Die Vorfahren an uns, wir an die Nachkommen, keiner an sich“.
Drei Einblicke in das Leben von Alois Jašek**

Zusammenfassung

Im Jahre 2000 vergingen 100 Jahre von der Geburt (23. 6 1900) und fünfzig Jahre vom Tod (8. 5. 1950) der bedeutenden und allseitigen Persönlichkeit unserer Region - Alois Jašek. Sein Leben war vor allem mit der Gemeinde Bojkovice verbunden, wo er 1925 als junger Lehrer landete und wo er bis ans Lebensende wirkte. Als Begründer und Leiter des dortigen Museums widmete er seine gesamten Kräfte dieser Institution. Zum Ausgangspunkt der vorliegenden Studie wurde die Korrespondenz zwischen Jašek und Antonín Breitenbacher, Archivar der Olmützer Erzbischöfe im Schloss Kroměříž. Die Studie bringt keine geschlossene Lebensbeschreibung, aber macht uns die Persönlichkeit von Alois Jašek vertraut, indem sie ihn in drei Ebenen seiner Tätigkeit zeigt: 1. als jungen Theologiestudenten, dessen Sinn für Gerechtigkeit ihn in Konflikt mit dem materialistischen Umwelt auf der Burg Buchlov brachte, was bei Jašek anschließend eine Änderung der Lebensziele zur Folge hatte; 2. seine einigermaßen romantisch gefärbte Leidenschaft für Geschichte, der er sich seit seinen Jugendjahren mit Hingabe widmete; 3. eine praktische Ausmündung dieses Interesses, als er gemeinsam mit ein paar Freunden ein Museum und ein Archiv in Bojkovice gründete und vermag, mit seiner tüchtigen, aufopfernder Arbeit eine Unmenge von Artefakten sowie verschiedene Dokumente für diese Institutionen zu versammeln. Generell wird in der vorliegenden Studie gezeigt, wie eine intensive innere Beteiligung - bei Jašek seine Faszination durch Geschichte -zeitlebens zum Leitmotiv werden kann. Durch diese Kraft geprägt, trotz allen Peripetien und Umwandlungen fand Jašek wahren Sinn seines Lebens.

**“Our Ancestors for Us, We for Our Ancestors, Noone for Himself”
Three Moments in the Life of Alois Jašek**

Abstract

In the year 2000 a hundredth year had passed since Alois Jašek was born (23rd June 1900) and fifty years since his death (8th May 1950). Alois Jašek was a prominent and versatile personality of his region. His life is mainly connected with the town of Boskovice where he first came in 1925 as a young teacher and where he worked for the whole of his life. He has been always remembered as a founder of the local museum, of which he was a director. To this institution and its development he devoted all his energy.

This paper, based on Jašek's voluminous correspondence with Antonín Breitenbacher, an archivist of the archbishops of Olomouc at the castle in Kroměříž, is not a comprehensive biography but it introduces the man in three spheres: 1. as a young student of theology who, led by his strong sense of justice, got into conflict with the materialistically oriented environment at the Buchlov castle which resulted in a radical change in the direction of Jašek's life; 2. his somewhat romantic passion for the subject of history which he had been deeply interested in since his youth and to which he devoted his whole life; 3. the practical outcomes of his above mentioned hobby, mainly the foundation of the museum and archive in Bojkovice that he realized with the help of several friends. Thanks to his untiring work he managed to secure a great many artifacts and all sorts of documentary material for these institutions.

Generally this paper aims to demonstrate how a strong interest in something, in our case Jašek's fascination by the subject of history, can become the guiding principle in one's life, and how, as Jašek's life shows, one can, despite all obstacles and whims of fate, find a deep satisfaction and the meaning of life in it.

STARÉ MĚSTO V PROMĚNÁCH STALETÍ

Pavel Bezděčka, Jiří Čoupek, Luděk Galuška, Miloslav Pojsl, Ludmila Tarcalová. Vydal Městský úřad, Staré Město, 2000, s. 412

Zvláště v posledních letech věnovala řada měst a obcí zvýšenou pozornost zpracování publikací, které přibližují laické a odborné veřejnosti jejich historii i současnost. V roce 2000 byla obohacena regionální knižní nabídka o publikaci *Staré Město v proměnách staletí*. Impulsem k jejímu vydání se stalo osamostatnění Starého Města v roce 1990 a posléze jeho jmenování městem. Kolektiv zkušných autorů zde na 416 stranách přináší shrnutí vývoje města a života jeho obyvatel v celé historické a společenské šíři od pravěku až po současnost se zvláštní pozorností na období Velké Moravy. Po úvodní pasáži starosty města *Františka Slavíka* seznamuje čtenáře *Pavel Bezděčka* s místními přírodními poměry – geografii a geologií, podnebím, vodstvím, květenou a zvířenou. Ve srovnání s následujícími kapitolami je tento zajímavý a poutavě psaný oddíl bohužel ochuzen o jakoukoliv obrazovou přílohu.

Zpracování nejstarších dějin Starého Města od pravěku po začátek vrcholného středověku se ujal archeolog *Luděk Galuška*. Důležitou pasáží se stal souhrn archeologických výzkumů na území Starého Města. Autor vybavil poměrně rozsáhlou kapitolu velkým množstvím kvalitních kreseb, fotografií a map. Kapitola je obsahově poutavá a vizuálně atraktivní. Trošku nečekaně působí redakční včlenění barevných fotografií s tematikou současného kulturního dění a architektury města právě do této části knihy, zatímco exkluzivní barevné záběry velkomoravských šperků a jiných nálezů najdeme v předposlední kapitole novodobých dějin pojednávající o správním a politickém vývoji obce po roce 1945.

Proměna Veligradu ve Staré Město je téma, kterým se v publikaci zabývá *Miloslav Pojsl*. Autor seznamuje čtenáře s historickými počátky Starého Města - Veligradu, se založením velehradského kláštera a jeho vlivem na rozvoj obce, se založením města Uherského Hradiště a spory mezi klášterem a městem, s cyrilometodějskou a velkomoravskou tradicí na Velehradě i se Starým Městem za husitsví a česko-uherských válek.

Z pera *Jiřího Čoupeka* vzešly další čtyři ob-

sáhlé kapitoly. První z nich nesoucí název Staré Město ve vlastnictví Uherského Hradiště se zabývá problematikou hospodářského vývoje (uherskohradištského velkostatku, měšťanského majetku ve Starém Městě, hospodářského podnikání města Uherské Hradiště, českým stavovským povstáním a jeho důsledky, jezuitským dvorem a dvorem Hamberk). Druhá část nám poskytuje informace o poddanských poměrech a životě obce do roku 1848 v oddílech Postavení poddaných v době předbělohorské, Správa obce, Postavení poddaných po Bílé hoře, Územní podoba obce a Staré Město po tereziánských a josefínských reformách. Třetí kapitola Od poddanské vsi k průmyslové obci shrnuje železniční a silniční dopravu, vznik a rozvoj průmyslu a živností, obyvatelstvo a změny v urbanizaci obce, politický a správní vývoj do I. světové války, první světovou válku, politický vývoj mezi dvěma světovými válkami, vývoj místních škol, zdravotnictví a sociální péče. Dále se zabývá společenským životem, kulturou a sportem, fašistickou okupací a druhou světovou válkou. Posledním Čoupkovým příspěvkem je kapitola Městskou částí Uherského Hradiště a samostatným městem, která sleduje vývoj Starého Města od roku 1954 po současnost a podrobněji zkoumá převzetí moci Komunistickou stranou Československa. Sleduje rozvoj průmyslu a zemědělství, výstavbu a úpravy obce, demografický, správní a politický vývoj obce, vývoj školství, kulturu a sport a vznik místní farnosti. Textová část je provázena množstvím cenných dobových fotografických snímků.

Závěr publikace se zabývá lidovou kulturou, kterou zpracovala *Ludmila Tarcalová*. Ve třech podkapitolách přibližuje život obyvatel Starého Města ve dnech všedních i svátečních, život rodinný a lidový oděv. Velký důraz zde klade na církevní svátky, slavnosti a obyčeje. Samostatný oddíl autorka věnovala rovněž náboženskému životu v obci a rodině. Samotný rodinný život popisuje od narození a dětství přes svatbu až po poslední dny obyvatele Starého Města. Staroměstský lidový oděv rozděljuje a popisuje v publikaci podle jednotlivých skupin – všední a pracovní oblečení mužů, oblečení mužů do deště a na zimu, polosváteční oblečení a oděvní doplňky mužů, sváteční a obřadní oblečení mužů, podobné členění používá u žen. Bez pozornosti nezůstává ani oblečení nemluv-

ňat, dětí předškolního a školního věku a dětský obřadní oděv. I tato národopisná kapitola je doplněna řadou fotografií.

V závěru je publikace vybavena poznámkami, literaturou, přílohami, francouzským, anglickým a německým resumé. Výkonným redaktorem knihy se stal Jiří Čoupek, výtvarným redaktorem, který provedl grafickou úpravu, byl Tomáš Ježek.

Vydaná publikace *Staré Město v proměnách staletí* je zcela jistě velmi dobrým počinem jak samotného města a autorského kolektivu, tak celé řady sponzorů. Nepochybně osloví laickou i odbornou veřejnost. Upoutá jak svým obsahem, tak i příjemnou grafickou úpravou. Nezbyvá, než autorům poblahopřát.

Ivo Frolec

OSVĚTIMANY 1350–2000

Mgr. Lubomír Berka, Ing. Martin Marek, PhDr. Marie Náplavová, Marie Náplavová ml., Obecní úřad Osvětimany, 2000, 117 s.

Obec Osvětimany patří ke známým a historicky významným sídlištím chřibské oblasti uherskohradištského okresu. Dosud se jí však nedostalo vlastního monografického zpracování. Jak je však patrné i z přehledu literatury (s. 117) existuje o Osvětimanech dostatek historických, vlastivědných, etnografických a dalších informací roztroušených v řadě souborných prací.

Výročí 650 let od první písemné zprávy dalo vhodnou příležitost připravit monografii o Osvětimanech do tisku. Takový počín není jistě samoučelný. Dává do rukou občanů příslušné obce, obyvatelům širšího regionu i profesionálním badatelům ucelený obraz o dějinách i současnosti místa. Konečně nejde jen o informace, nýbrž, a to na prvním místě, o podporu vědomí historické kontinuity a živého vztahu k dílu předcházejících generací. Je to tedy velká příležitost, ale i odpovědnost. Podat totiž současníkům co nejvěrohodnější obraz minulosti obce, života jejich obyvatel i všeho co zde vytvořili.

Na první pohled se jedná o sličnou publikaci pevné vazby v kvalitním grafickém provedení. To však je zásluha firmy RETIS – reklamní tisk s.r.o. Brno a Obecního úřadu Osvětiman, který vydání inicioval a zaplatil. Obsah knihy si autoři rozdělili na tři základní části. Mgr. Lubomír Berka připravil první a nejrozsáhlejší část „*Z obecních kronik a archivních pramenů*“ (s. 5–74), au-

torkou druhé části „*Ze života obce*“ (s. 76–108) je etnografka Slováckého muzea v Uherském Hradišti PhDr. Marie Náplavová a konečně poslední část „*Z kraje pod Chřibami*“ (s. 110–113) připravili Ing. Martin Marek a Marie Náplavová ml. Knihu doplňuje ještě turistická mapka (s. 114) a „*Přílohy*“ (s. 115–117), které tvoří seznamy starostů, předsedů MNV a JZD, ředitelů školy, správců osvětimanské farnosti a přehled stárků od roku 1963. Přílohy uzavírá přehled „*Použité literatury*“ (s. 117), který však obsahuje i archivní prameny a místní kroniky. Jednotlivé kapitoly všech tří částí jsou průběžně číslovány. Publikace postrádá odkazový a poznámkový aparát, což znemožňuje nejn kontrolu autorů, zejména však možnost dovědět se více nad rámec autorova výběru faktografie.

Při líčení historického vývoje Osvětiman je absence odkazů a poznámek zvlášť citelná. Tato část, už podle názvu, je naprosto poplatná předloze. Tou jsou obecní a farní kroniky, aniž by však čtenář měl možnost znát konkrétní pramen. Celá základní kapitola knihy má tím všechny nedostatky našich obecních a farních kronik. Chybí většinou jednotná metodika pokud jde o sběr faktografie. V jednom roce se čtenář dozví, kolik se v obci narodilo dětí, kolik bylo úmrtí ap. V dalších letech tyto statistické údaje naprosto chybí, ale zato se dozvíme o povětrnostních jevech, úrodě či neúrodě nebo o jiných zvláštnostech v životě obce.

Velké rozpaky musí budit údaje ze středověku a raného novověku. Autor se sice odvolává na kroniky, přestože je jasné, že jejich údaje nemohou být soudobé. Historické zprávy jsou prezentovány bez jakékoliv snahy prověřit jejich věrohodnost a konfrontovat je s jinými prameny. Jedná se o naprosto amatérský přístup bez nejzákladnějších profesionálních postupů a metodiky historického studia. Mnohým středověkým údajům autor zřejmě ani dobře nerozumí (s. 7). Citace v latinském originálu bez překladu do češtiny je pro naprostou většinu čtenářů nepoužitelné. Autor je zřejmě opsal z kronikářského zpracování, aniž by si sám s textem věděl rady.

Chybné je datování husitského útoku na augustiniánské proboštství sv. Klimenta u Osvětiman. Uvádí se, že k němu došlo „z 11. na 12. ledna roku 1421“. Je-li všeobecně známo, že časně ráno 12. ledna téhož roku napadli moravští husité cisterciácký klášter na Velehradě, pak je časově a technicky nemožné přijat autorovo datování (s. 10).

V souvislosti s informacemi o odvádění grun-
tovních platů vrchnosti zařadil autor několik pře-
počtů historických měr, vah a cen vybraných
výrobků nebo komodit. Jednotlivé položky jsou
spleteny, takže mezi mírami najdeme ceny a opač-
ně. Pokud nejsou takové hodnoty, jejich díly
a přepočty přesně datovány mají problematickou
hodnotu (s. 12–13). Totéž platí o cenách za růz-
né komodity, např. v roce 1810, kdy měla stát
„míra pšenice“ 80 zl. (s. 14). Takové údaje vytr-
žené z historických a ekonomických souvislostí
nejdou k ničemu. Čtenář přece neví, kolik stála
míra pšenice před napoleonskými válkami a tře-
ba v polovině 19. století, aby si mohl udělat před-
stavu o míře zdražení. Rozebírat další jednotlivá
pochybení, nepřesnosti či dokonce zjevné omy-
ly by vydalo na mnoho stránek. To však není cí-
lem recenze. Kriticky je třeba posuzovat i cha-
rakteristiku života obce v jednotlivých letech
našeho století. Autor pouze vybral bez hlubšího
záměru a vlastního zpracování kronikářské zápi-
sy a sestavil z nich důležitou kapitolu knihy.

Žel, musím konstatovat, že podobným dile-
tantským způsobem jsou zpracovány i další ka-
pitoly: „III. Památky obce a okolí“ (s. 48–55),
„IV. Školství“ (s. 56–61), „V. Spolková činnost“
(s. 62–74). Zejména popis architektury a výzdo-
by farního kostela sv. Havla je neuvěřitelně ama-
téřský. Co dodat ke konstatování, že „stavba kos-
tela je centrálně orientována na půdoryse (sic!)
rovnoramenného kříže, jehož příčná ramena byla
zkrácena...“ (s. 48)?

Popis soch, křížů a jiných drobných historic-
kých artefaktů by bylo třeba opatřit schematic-
kým plánkem nebo mapkou. Přepisy latinských
nápisů na křížích nebo sochách při populárním
charakteru publikace vyžadují překlady! Snad
i několik vysvětlujících informací o účelu těchto
objektů by pro dnešní moderní a sekularizova-
nou společnost nebylo nošením dříví do lesa.
Totéž platí o „hranečnicích“, hranečních kame-
nech. U jejich popisu je činěna zmínka o nápi-
sech na obou stranách kamene, ale vždy je uve-
den přepis pouze jedné strany (s. 50–52). Je druhý
nápis již např. nečitelný? Proč nerozvedl autor
zkratky a takový text pak celý nepřeložil? Můž-
me se jen a jen ptát.

Osvěžením po nezázivném a monotónním
textu Mgr. Lubomíra Berky, současného kroni-
káře Osvětiman, je popis života obce v oblasti
lidových obyčejů, lidového oděvu, společenského
a kulturního dění. Autorka PhDr. Marie Ná-
plavová, profesionální etnografka, narozená

a žijící v Osvětimanech, dokázala vedle svého
odborného školení uplatnit i osobní zkušenosti
a prožitky. Jedná se tedy o velmi autentické svě-
dectví, které navíc dokázala tlumočit čtivou for-
mou.

Přesto musím poukázat na některé drobné
nedostatky z oblasti přesahující rámec přísně et-
nografického zřetele. Při popisu obyčejů během
roku bych očekával silnější vazbu na liturgický
(církevní) rok, protože z tohoto prvotního zdroje
vzešla naprostá většina lidových obyčejů. S ohle-
dem na to, že řada zvyků ztratila původní obsah,
bylo by velmi užitečné v první monografii
o Osvětimanech vysvětlit je v širším kontextu.

Výstižný výběr černobílých fotografií, dob-
ře reprodukováných, je nutnou názornou pomů-
ckou, ale i dokumentem z naší současnosti. Třeba
také ocenit zájem autorky o současné dění v ob-
lasti kultury a lidové tvorby.

Stručný a výstižný popis přírodních a kultur-
ních zajímavostí v širším okolí Osvětiman v tu-
risticky exponovaném prostředí Chřibů je nepo-
chybně vhodným doplněním knihy.

Nová publikace o podchřibské vesnici Osvě-
timatech je dalším kamínkem v pestré mozaice
zpracovaných monografií jednotlivých obcí re-
gionu i celé naší moravské země. Škoda, že prá-
vě jedna z důležitých částí je tak neprofesionál-
ně provedena. Zadat tuto práci zkušenému
historikovi, mohly mít Osvětimany kvalitní dílo,
které by je nejen skutečně poučilo, nýbrž i repre-
zentovalo. Díky této části kniha znatelně kulhá.

Miloslav Pojsl

UHERSKÝ OSTROH 2000

Blanka Rašticová (výkonný redaktor) s kolekti-
vem autorů, Uherský Ostroh. 383 s. + 24 s. ba-
revné obrazové přílohy (nestránkováno).

K bohaté žni vlastivědných a místopisných
monografií posledních let přibyla z oblasti Slo-
vácká v jubilejním roce 2000 další, věnovaná
tentokrát městu Uherskému Ostrohu. Již na prv-
ní pohled, ale zvláště po zevrubném prolistování
knihy je zřejmé, že záměr výkonného redaktora
za spolupráce řady autorů, je zdařilým kultur-
ním počinem, na který může být město právem
pyšné.

Obsah monografie je již tradičně rozdělen
do oddílů věnovaných přírodním poměrům, his-
torickému vývoji sídla, etnografii a kultuře. Jed-
notlivé kapitoly, do kterých je látka podrobněji

členěna, jsou pak uvedeny celostránkovými černobílými fotografiemi s nadpisem. Text na stránkách upravený do dvou sloupců působí přehledně a graficky velmi kultivovaně. Rovněž začlenění obrazové dokumentace do textu má své nesporné klady před jejím umístěním do zvláštní samostatné přílohy. Ocenit je třeba rovněž nadprůměrnou kvalitu reprodukcí černobílých fotografií v nejednom případě sto let starých.

Autor I. kapitoly „Přírodní poměry“ (s. 7–20) Jaroslav Hrabec podal základní informace od geografických a geologických poměrů daného místa až po flóru a faunu. Suchý výčet faktů, typu vyskytující se vegetace či vyjmenování ptáků, motýlů ap., má hodnotu surogátu k dalšímu zpracování. Bez latinského názvosloví působí tato část až příliš populárně. Přitom pro neodbornou veřejnost má bez širších kontextů historických, ekonomických nebo ekologických jen málo smyslu.

Při redakční přípravě podobných monografií by stálo zato zamyslet se nad smysluplností takové kapitoly. Její údaje by určitě vhodněji obohatily následující kapitoly např. při výkladu měnicích se přírodních a životních podmínek vlivem rozvoje průmyslu, moderní urbanizace sídel nebo společenských procesů posledních dvou století. Jsem přesvědčen, že takto zakomponované údaje o přírodních podmínkách by nebyly vytrženy ze širších kontextů a byly by i atraktivnější pro čtenáře. Vždyť mnohá fakta o vzhledu krajiny a přírodním prostředí musí nezbytně uvést i autor následující kapitoly.

Příkladem způsobem je zpracována II. kapitola „Z nejstarších dějin“ (s. 23–40) archeologem Luďkem Galuškou. Jeho text zůstává při vysoké profesionalitě a věcnosti nejen čtivý, nýbrž i obsahově naprosto srozumitelný nejširší čtenářské obci.

Následující III. kapitolu „Od středověku do Bílé hory“ (s. 43–88) napsali ve čtyřech částech Zdeněk Pokluda a Tomáš Baletka. Stať s poněkud nadneseným názvem „Uherský Ostroh ve věrech husitských proudů“ posledně jmenovaného autora vyvolává kontraverzi ve věci lokalizace husitského Nového Tábora. Nejde ani tolik o to, že tento první moravský husitský Tábor není lokalizován do Nedakonic, ale do Uherského Ostrohu, jako spíše jakým způsobem k danému problému autor přistupuje. Řešili takový problém historik v širokých dobových souvislostech, může jej jako okrajový odbýt poznámkou (František Šmahel, Husitská revoluce.

3. Kronika válečných let, Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha 1996, s. 344, poznámka 131). V monografii o konkrétní lokalitě Uherském Ostrohu bychom však čekali, že autor zevrubně spornou lokalizaci vysvětlí. Pokusil se o to víc než neprofesionálně.

Úcta k autoritám je sice chvályhodná, ale nemůže autora zbavit odpovědnosti za převzatý výklad. Tomáš Baletka konstatuje, že o umístění moravského Tábora existovala v historiografii protichůdná stanoviska. „V posledním a nejnovějším výkladu dějin husitství František Šmahel umístil *Nový Tábor* do Uherského Ostrohu, a to především z důvodů absence dostatečných archeologických nálezů. Proto můžeme nyní i my s klidným svědomím zasadit známé události do souvislosti s Ostrohem“ (s. 53). V takovém případě nemohu než autorovi připomenout staré římské *Quod licet Jovi, non licet bovi*.

Řešit otázku lokalizace prvního Tábora na Moravě pouze nedostatkem archeologických nálezů a klidně mávnout rukou nad soudobým svědectvím husitského kronikáře Vavřince z Březové je účelové a nepřesvědčivé. Baletka cituje z kronikářova textu (ovšem v českém překladu) celou pasáž, v níž se jasně uvádí, že Tábor se nacházel „*in quadam insula fluminis Moravia in villa dicta Nedakunicz prope Straznicz*“ (FRB V., 473). Husitský kronikář byl nepochybně dobře informován i o moravských událostech a není proto důvodů jeho svědectví zpochybňovat nebo dokonce odmítat. Výklad o ostrově (lat. *insula*) a Ostrohu je nepřesvědčivý a přitom v literatuře již mnohokrát opakovaný. Nechci a nemohu zde rozvádět celou problematiku lokalizace nového Tábora na Moravě. Je však zřejmé, že tento místní problémem není ani zdaleka vyřešen. Tomáš Baletka vhodnou příležitost nevyužil. Raději se schoval za autoritu husitologa Františka Šmahela.

Nový Tábor zřejmě narychlo zbudovali moravští husitští radikálové v čele s kněžími Bedřichem ze Strážnice a Tomášem z Vizovic, jak to uvádí Vavřinec z Březové, na ostrově v řece Moravě u Nedakonic poblíž Strážnice v únoru 1421. Tuto akci jim nejspíš umožnilo vyloupení velehradského kláštera v neděli 12. ledna téhož roku. Husitské opevnění u Nedakonic však dlouho nedokázalo vzdorovat náporu katolické strany a brzy padlo. Teprve pak lze předpokládat, že se moravští husité natrvalo usadili v Ostrohu. Okolnosti těchto předpokládaných změn bude třeba doložit.

Nemohu přejít bez povšimnutí ani Baletkův výklad zničení velehradského kláštera. Husitům prý „padla do rukou obrovská kořist zlata, stříbra a dalších cenností. O drahocenná bohoslužebná roucha a knihy Táboři nejspíše nestáli a padly za oběť plamenům, podobně jako velehradský opat a šest mnichů“ (s. 53). Údaje jsou převzaty z Hurtovy monografie o velehradském klášteře. Autor sice tuto práci cituje, ale údaje jsou nepřesné. Strany 8–9 v poznámce 9 neodpovídají skutečnosti. Hurt o vyplenění kláštera píše na str. 99 a následujících. Informace o zlatě a stříbře jsou Hurtovou literární licencí a nemají v pramenech podporu. Podle nejstarších usnesení generálních kapitul v Citeaux nesměli cisterciáci zlato ke zhotovování liturgických předmětů vůbec použít. Víme však také, že v průběhu 14. století se přísné předpisy řádu v mnoha ohledech uvolňovaly. Z Baletkova textu je zřejmé, že přebírá informace aniž by rozuměl jejich obsahu nebo si dokázal klást vlastní otázky. Z věcného hlediska třeba opravit i údaj o upáleném opatu Janovi a šesti jeho spolubratrech. Oněch upálených spolubratrů bylo podle soudobých klášterních pramenů (Hurt, c.d., s. 298 a 299) o dva méně, což i Hurt v textu s. 99 uvádí.

Je až s podivem kolik nepřesností a zavádějících informací je možno naskládat na jednu tiskovou stránku. Srovnávat poměry v Čechách a na Moravě na počátku doby husitské s marxistickým „vývozem revoluce“ (s. 53) svědčí o tom, že autor klouže jen po povrchu historických událostí a jevů, avšak jejich hlubší podstatě nerozumí. Po uvedených zkušenostech mám velkou nedůvěru i k ostatním autorovým výkladům.

Nejrozsáhlejší je IV. kapitola „Z novodobých dějin panství a města (s. 91–266) od renomovaného autora, ředitele Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, Jiřího Čoučka. V poslední části „Nástin vývoje Uherského Ostrohu v 2. polovině 20. století“ (s. 243–252) je patrná bezradnost popsat poválečné události s nadhledem historika a bez osobního zaujetí kronikáře. Profesionální historik by měl buď jít i v tomto období ad fontes anebo zcela rezignovat na tento úkol. Jinak takové vylíčení působí nepřesvědčivě.

Kapitolu V. „Lidová kultura“ (s. 269–328) napsaly Helena Beránková, Ludmila Tarcalová, Zdenka Jelínková a Zlata Potyková. Musím s politováním konstatovat, že i mnohým etnografům chybí základní vzdělání v oblasti církevní-

ho roku, liturgických úkonů a hlubšího kulturně historického povědomí. Ponechám-li stranou mnoho drobných nepřesností v části Heleny Beránkové, často vzniklých zřejmě snahou o stručnost, nelze přejít faktografická pochybení. Lidové zvyky jsou těsně vázány na církevní rok, který začíná adventem a nikoli fašankem. Svatodušní svátky se nikdy „nekonaly 40 dnů po Vzkříšení“ (s. 289). Čtyřicet dnů po Velikonocích je svátek Nanebevstoupení Páně a teprve po dalších deseti dnech jsou Letnice (tedy 50 dnů po Velikonocích).

„Lidový oděv v Uherském Ostrohu“ (Ludmila Tarcalová), „Lidový tanec“ (Zdenka Jelínková) a „Ostrožské nářečí“ (Zlata Potyková) jsou části, které nepostrádají profesionalitu ani srozumitelnost pro nepoučenou veřejnost. Zejména současné generace zde mohou získat kvalitní poučení o životě svých předků.

Poslední VI. kapitolu „Z kulturních dějin“ (s. 331–382) tvoří částí „Kulturní a výtvarný život“ od Marie Martykánové, která s přehledem věnuje pozornost místním výtvarným umělcům, „Zámek v Uherském Ostrohu“ Jiřího Holuba pojednává o nejvýznamnější stavební a umělecké památce města a redaktorka celého díla Blanka Rašticová věnuje pozornost druhé nejdůležitější památce Ostrohu – farnímu kostelu sv. Ondřeje. Jaroslav Klenovský pak uzavírá kapitolu částí „Židovské památky Uherského Ostrohu“. Nedílnou součástí každé náboženské komunity je hřbitov. V případě židovské obce je věnována hřbitovu zasloužená pozornost. Křesťanský hřbitov, majoritního společenství města, zůstal bez povšimnutí. Říká se, že chceš-li poznat dané místo, zajdi nejprve na hřbitov.

Libuše Pavlicová na sám závěr podala základní charakteristiku významných osobností města.

Knihu o Uherském Ostrohu doplňuje bohatá barevná obrazová příloha, která plasticky dokresluje místní přírodní i kulturní prostředí. Pro obyvatele Ostrohu bude nepochybně připomenutím toho, kolem čeho často chodí možná bez povšimnutí a pro přespolní zase dokumentem, jež většinou neznají.

I přes některé kritické připomínky patří monografie Uherský Ostroh k velmi kvalitním a poučným historickým a kulturním publikacím. Obdiv patří naprosté většině autorů a díky samosprávě, která našla prostředky, zejména u početných sponzorů, k vydání chlouby svého města.

Miloslav Pojsl

LIBOR VYKOUPIIL – SLOVNÍK ČESKÝCH DĚJIN

Brno, Julius Zirkus 2000, 772 s.

Na základě úspěchu a obecně kladného ohlasu na svou první knihu předkládá historik Libor Vykoupil, působící na Filozofické fakultě brněnské Masarykovy univerzity, po šesti letech druhé, přepracované a doplněné vydání svého slovníku. Toto dílo je zároveň pilotní edicí brněnského nakladatelství Julius Zirkus. Rozrostlo se v objemnou publikaci o 772 stranách, které odpovídá i počet hesel. Čtenář zde opět nalezne poměrně obsažně vysvětlené pojmy z nejrůznějších oblastí historie a s ní spjatých disciplín, a to v širokém chronologickém záběru od paleolitu po současnost. Jedná se, byť tomu tak samozřejmě není zcela, o dílo jediného tvůrce, který je tak zodpovědný za zvolenou koncepci i závěrečné korekce. To je v případě literatury encyklopedického typu náročné a ošemetné. Snadno může být z mnoha stran napadán z nedostatečné erudovanosti v otázkách, které bezprostředně nespádají do okruhu jeho zájmu, tedy novějších československých a obecných dějin. Potažmo to může vyvolat nedůvěru a rezervovanější přístup k publikaci. Ostatně na vhodnost kolektivní práce upozornil již v reakci na předešlý svazek J. Mezník (ČČH 3/95).

Vykoupil měl téměř šest let na to, aby svou ideu kvalitního výkladového slovníku českých (československých) dějin opřel znovu o hodnotný, ale zároveň obsahově vycizelovanější výsledek. Čtenář má před sebou první i druhé vydání a může porovnávat, jak dalece se podařilo nové vydání doplnit a přepracovat a naplnit tak jeho poslání.

Druhé vydání neprošlo pouze drobnými stylistickými a faktografickými úpravami, v mnohém se od svého předchůdce liší. Získalo na obsažnosti (s výjimkou přílohové části) i na vzhledu. V čem zaujalo první vydání především, tj. v nápadu a zvoleném přístupu, musí druhé přinést hodnotnou výstavbu jednotlivých hesel, proporční vyváženost tématických okruhů a snahu o celkovou komplexnost zastoupených informací a tím i maximální praktičnost. Podrobit kritice takového díla se jeví velmi snadné, jelikož publikace obsahuje množství různorodých informací. Nabízí se tak několik úhlů pohledu, ze kterých je možno autorovi vytknout chyby, nedostatky, nepřesnosti či opomenutí. Koncepce jakéhokoliv díla, tedy i encyklopedie,

je ryze individuální. Respektována by měla zůstat pouze jakási standardní kostra. Sestavení hesláře, náplň jednotlivých hesel, kritérium pro abecední řazení, zvolená terminologie, forma odkazového aparátu, reflexe terminologických ekvivalentů nebo použitý lingvistický styl, to vše je odvislé od autorovy idey a limitujících faktorů nakladatele. Zohledněné kategorie musí být ovšem nerušivě v souladu a napomáhat tak snadné orientaci, provázanosti a maximální formační hutnosti. Zde se to tvůrci zdařilo.

Za úvahu by snad stálo, zda nebylo vhodnější zvolit coby kritérium pro abecední řazení místo počátečního písmene prvního slova spíše počáteční písmeno klíčového, významového slova, převážně substantiva. Snad s výjimkou pojmů, u kterých by převrácené pořadí slov vyznělo velmi nepřírozně. Jeví se to opticky krkolomné, ale v konečném důsledku praktičtější. Zvláště to platí u odlišně formulovaných (užívání rozvíjejících přívlasků) nebo dosud nezažitých termínů. Čtenář neorientující se v širších souvislostech problematiky, jakých, předpokládáme, bude většina, s těžší nalezne vysvětlení frekventovaného pojmu *Mírová smlouva mezi dohodovými mocnostmi a Rakouskem po skončení první světové války*, je-li zde formulován jako *Saintgermainská mírová smlouva*, podobně v případě *Trianonské* nebo *Versaillské mírové smlouvy*. Bude-li hledat informace o mincích, nejsem si jistý, že hned nalistuje heslo *České mince*, nehledě na to, že zde nalezne i měnový vývoj. V případě jinak zvoleného kritéria pro abecední řazení by se tak nestávalo. Navíc by se ulevilo i odkazovému aparátu, který je přehuštěn tvary se zaměněnými pozicemi adjektiv (*Martinská deklarace-Deklarace martinská* apod.). Zároveň by se otevřel prostor pro zanesení většího počtu zde neuvedených terminologických ekvivalentů ve formě odkazových hesel (*Sbratřovací mše-Mše na Koňském trhu, Bitva u Slavkova-Bitva tří císařů*).

Co se týče nabídky hesel, nechci zde vypočítávat ta, o nichž se domnívám, že je autor zcela opomenul či je proti všem pravidlům a tradicím pojal nezvykle nebo vměstnal-li hesla drobnějšího rozsahu v jedno rámcové, čímž je poněkud zneviditelnil. Jak jsem již výše zmínil, výběr hesel a jejich struktura je subjektivní právo tvůrce a jako takové je nutno jej respektovat. Chtěl bych upozornit pouze na některé nepřesnosti, případně nabídnout na zvážení zařazení některých hesel. Z chybějících bych zmínil termíny domovské právo, koncentrační (internační) tábor,

zámek, tvrz, buržoazie, muzeum, nástupnické státy, vrchnost, příp. vrchnostenská správa, pošta, za samostatné heslo mohla být pojata instituce prezidenta republiky, příp. i prezidenta země moravsko-slezské. Školský systém by si jistě zasloužil více hesel než jen *triviální školu*. Obsáhnout se mohlo třeba gymnázium, případně zpracovat celé rámcové heslo škola nebo školství. Taktéž výběr spolků působí neúplně. Ke zmíněným nejvýznamnějším (*Sokol, Orel, Národní jednoty*) by mohly přibýt alespoň hasičské jednoty. Nepodařilo se mi nalézt samostatné heslo šlechta, i když předpokládám, že je obsaženo v rámci příbuzných pojmů. V případě hesla *Kláster* není zmíněno, že jeho představeným je opat, příp. abatyše, což patří k základním informacím. Snad by si tyto termíny zasloužily i samostatné heslo, neboť se s nimi často operuje. Opatenuta zůstala u tohoto hesla i základní literatura, byť v závěrečném soupise zmíněna je. K základní literatuře pro *Pozemkovou reformu* neměl být vynechán časopis *Pozemková reforma*, kde byly postupně zveřejňovány její výsledky. Do hesla *Státní bankrot 1811* se vloudila drobná nepřesnost. Při devaluaci bankocetlí na pětinu jejich původní hodnoty se nesnižovala hodnota kovové mince obecně. Na pětinu hodnoty byly sníženy pouze drobné měděné mince, kdežto paralelní tzv. konvenční stříbrné měny (stříbrný zlatník a jeho zlomky) se devalvace nedotkla. To z formulace nevyplývá. Odkazové heslo Halštatská doba pravděpodobně nedopatřením odkazuje k Době železné, přestože "halštat" své samostatné heslo má.

Jednotlivá hesla, tj. stěžejní část práce, jsou zpracována velmi dobře, s cílem pojmut základní informace a srozumitelně definovat problematiku bez zbytečných zavádějících marginálií. Výsledná mozaika hesel je pestrá a konzistentní. Větší frekvence pojmů z 19. a 20. století je patrná, ale to vyplývá z historických souvislostí. Odpovídá to také autorově specializaci. Lze konstatovat, že nejvýraznější změna, kterou slovník prošel, tedy téměř dvojnásobný objem, je změna prospěšná. Zřetelná je též snaha každé heslo bezprostředně doplnit o odkazy na literaturu. Etymologické vysvětlení termínu v podtitulku je již standardem této publikace. Totéž lze říci o výborné grafické podobě hesel, využívající pro odkazy, odlišení nebo zdůraznění několika typů a řezů písma.

Oproti prvnímu vydání byla jinak pojata přílohová část slovníku. Ovšem spíše ku škodě věci.

Nikoliv pro nevhodné zařazení či nekvalitní zpracování, ale pro neúplnost a nevyváženost. Přílohy tak ztrácejí na různorodosti. Celkem pochopitelně autor tentokrát vypustil rejstřík hesel, jehož zařazení bylo již nadbytečné. Potěší sestavení ojedinělých tabulek sumarizujících základní biografická fakta o českých knížatech, králich, moravských úřednících a markrabatech. V případě moravských vládců to platí dvojnásob. Do tabulek jsou vměstnány, vyjma tradičně uváděného vymezení doby vlády a osobních životních dat, i odkazy na rodiče, manželky, potomky, místo pohřbu, případně na další hodnosti a tituly. Praktický význam netřeba zdůrazňovat. Tabulky jsou dovedeny do roku 1918. Je na škodu, že nebyly doplněny alespoň základními biografickými daty prezidentů republiky. Zachycen tu není ani chronologický přehled představitelů nejen nejvýznamnějších církevních institucí v našich zemích (Praha, Olomouc), ale i vedlejších diecézí. Čtenář si tak stěží zařadí postavy, o nichž je v textu řeč. Taktéž se nedostalo na mapy územního vývoje českého státu, i když je třeba zdůraznit, že jejich výběr v minulém vydání nebyl šťastný. Návrhů, co pojmut do přílohové části slovníku, by jistě bylo mnoho. Za kvalitní přílohovou část se napříště přimlouvám nejen pro vlastní úplnost a přehlednost encyklopedie, ale i z toho důvodu, že by se snad konečně mohlo zdařit na jednom místě ony "přílohy" soustředit. Zde na to prostor byl a je škoda, že zůstal nevyužit. Navíc kvalitní textová a obrazová příloha dílo osvěží, zatraktivní, nemluvě o ekonomickém efektu. Taková kniha se pochopitelně i lépe prodává.

Slovník završuje přehled základní literatury, která je doplněna o nejnovější zásadní tituly. Výběr literatury a jeho šíře zůstane na autorovi, případně je odvislá od požadavků nakladatele. Zde a v případě přílohové části pravděpodobně domluva nedošla konsensu. V přehledu literatury jsou drobné nepřesnosti: Historický místopis Moravy a Slezska má již 14 dílů, nikoliv 10, Čechurova práce o Lucemburcích je zatím prvním dílem, kunsthistorici zde naleznou Umělecké památky Čech, ekvivalent pro Moravu a Slezsko již zmíněn není, svazky *Nové řady Vlastivědy moravské* jsou zařazeny kupodivu mezi slovníkovou a encyklopedickou produkci. Otázkou také zůstává, proč byly vypuštěny užitečné přehledy prací z obecných dějin i přehledy prací vztahujících se k jednotlivým historickým disciplínám a tematickým okruhům.

Vlastní podoba publikace potěší oproti pře-
dešlému paperbackovému vydání kvalitní vaz-
bou s pevnými deskami, což jí dodává moder-
nější a reprezentativnější design. Na první pohled
udívá nezvykle velké písmo a horší typ papíru.
Vhodnější by bylo zvolit menší velikost písma,
čímž by vznikl prostor pro řadu dalších hesel
a bohatší přílohou část.

Myšlenku realizace výkladového slovníku
dějin pokládám za nanejvýše přínosnou přede-
vším z důvodu popularizace a jistého zprůhled-
nění historie. Dílo samotné pak za praktickou
příručku, která je mnohovrstevná, přehledná, fak-
tograficky hutná a čtivá, tudíž snadno uchopitel-
ná, přitom nic neztrácí na kvalitě historické prá-
ce a snese i náročnější kritická měřítká. Doplní
encyklopedickou řadu titulů vzešlých z ediční
dílny nakladatelství Libri a dnes již hojnou a per-
sonálně neselektovanou bio-bibliografickou pro-
dukcí. Publikace se navíc může směle pokládat
za nejlepší svého druhu. První průkopnické
i nynější druhé vydání jsou dosud jediné publika-
ce reflektující touto formou československé reá-
lie. Výjimkou je snad Slovník českých a světo-
vých dějin Františka Čapky, jehož přínos se ovšem
rozplynul v příliš širokém záběru, čímž značně
utrpěla výpovědní hodnota jednotlivých hesel.

Vykoupilova druhá verze slovníku se bezpo-
chyby zařadí k publikacím, o něž bude na pul-
tech knihkupců i v knihovnách velký zájem. Sta-
ne se vítanou praktickou pomůckou nejen
historiků, studentů, nadšenců, ale, doufejme,
i široké veřejnosti. Autor se své idey kvalitního
slovníku českých (československých) dějin roz-
hodně nezpovzdal. *Aleš Vyskočil*

TRADIČNÍ SETKÁNÍ AGRÁRNÍCH HISTORIKŮ 2000

Ve dnech 17. a 18. května 2000 se konala
v jedinečném prostředí nově opravené Slovác-
ké budy v sousedství Slovácckého muzea ve Smet-
anových sadech v Uherském Hradišti již sedmá
mezinárodní bienální dvoudenní konference.
Letos dostala název **Politická a stavovská ze-
mědělská hnutí ve dvacátém století**. Uspořá-
dalo ji zmíněné Slováccké muzeum ve spolupráci
s Nadací Zemědělské fórum střední a východní
Evropy Praha a s brněnskou pobočkou Histori-
ckého ústavu Akademie věd České republiky.
Zájem byl překvapující. Přihlášku na její jedná-
ní zaslali celkem 42 odborníci, nakonec však

na konferenci vystoupili 33 účastníci, z toho dva-
cet Čechů, sedm Slováků, čtyři Bulhaři a po jed-
nom účastníku z Makedonie a z USA.

V úvodu konference ve středu 17. května do-
poledne přivítal shromážděné účastníky ředitel
Slovácckého muzea Ivo Frolec, jeho zástupkyně
a osvědčená organizátorka konference Blanka
Rašticová a dále Lubomír Slezák z Historického
ústavu Akademie věd České republiky v Brně.
Po tomto zahájení započala odborná část akce.

První ze tří hlavních referátů přednesl Jan
Rychlík (Filozofická fakulta Univerzity Karlo-
vy, Praha). Měl název „Zemědělská hnutí
ve střední a východní Evropě 20. století“. Svůj
obširný výklad dovedl podle možnosti až do roku
1989 a shrnul v něm postupně např. ideové zá-
klady agrarismu, situaci českých agrárních stran,
vývoj jejich postojů k velkostatku a velkostatká-
řům, městskému obyvatelstvu, národnostem, za-
hraničním agrárním hnutím a stranám a meziná-
rodní situaci. Dále porovnával vývoj agrárních
stran v Československu s hlavními charakteristi-
kami činnosti a vývoje agrárních hnutí a stran
v Polsku, Rumunsku, Bulharsku a Chorvatsku
a nevynechal ani krátký exkurz do Litvy, Eston-
ska a Lotyšska. Všechny vytvářely program širší
než pro zemědělce, stály v opozici proti fašizují-
cím a totalitním režimům a hájily především zá-
jmy středního a většího rolníka.

Po něm vystoupil Samuel Cambel (Bratisla-
va, Slovensko) s názvem „Slovenské agrárne
hnutie a Milan Hodža“. Hovořil o jemném předivu
vztahů a zájmů slovenských politiků a o M. Hodžovi
– člověku dvou tváří s protestantským vzděláním,
vídeňským studentem, zpracovávajícím disertaci
o kořenech rozkolu češtiny a slovenštiny, realisti-
vi seznámenému s marxismem, přemýšlejícím filozofic-
ky a národohospodářsky. Hodža volal po hospo-
dářském posílení Slovenska a palčivě k němu
hledal produktivní cestu. Mj. všemožně podpo-
roval svépomoc a družstevnictví. Zoufale si přál
vytvoření silné střední vrstvy, přemýšlel o přijat-
elné ideologii pro velkou oblast, o úloze Slo-
vanstva v agrarismu.

Třetím stěžejním řečníkem byl Lubomír Sle-
zák, který se obíral „Antonínem Matulou, ideo-
logem agrarismu“. Jednalo se o středoškolského
profesora, od roku 1919 úředníka ministerstva
školství a národní osvěty, organizátora lidové
osvěty a vzdělávání venkova, propagátora rur-
banismu (spojnice jím odmítaného urbanismu
a protěžovaného ruralismu), duchovního otce
Svobodného učení selského (vyvíjelo činnost

v podobě dvouměsíčních kursů od roku 1921 zhruba 20 let a je zajímavé, že věnovaly pozornost hlavně společenským vědám), spisovatele (napsal asi 19 publikací) a spolupracovníka např. A. Palečka, O. Frankenbergra, K. Drbala (čili F. Loma) a J. Kazimoura. L. Slezák zakončil konstatováním, že český agrarismus (který A. Matula nedefinoval, spojoval ho se selstvím a s věčností češství) spíše neměl velkou úroveň a přejímal podle potřeby hlavně vlivy z Německa, Rakouska a z Francie.

Vlastislav Lacina (Historický ústav AV ČR, Praha) se v příspěvku s názvem „Vývoj představ agrární strany do uzákonění pozemkové reformy“ věnoval jejímu prvnímu programu z roku 1903, který mj. požadoval zrušení fideikomisu a odkup půdy od velkostatku. Dále rozebíral vývoj těchto požadavků až do vzniku a schválení zákona na obstavení velkostatku. Jeho kolega Josef Harna (Historický ústav AV ČR, Praha) řešil v příspěvku s názvem „Program agrární strany a praktická podpora rozvoje zemědělství“ např. vztah mezi programem a realitou a informoval posluchače o národohospodářské komisi strany, která měla mj. zemědělskou a daňovou subkomisi a družstevní sekci. Jan Dobeš (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) ve svém koreferátu s názvem „Vztah jednotlivých skupin v agrární straně k demokracii a k politickému systému Československa ve třicátých letech 20. století“ osvětloval generaci Brázdy a otázku stavovství. Poté diskutoval např. J. Harna (stavovství a korporativismus), V. Lacina (protiudržalovská akce), S. Cambel (sociálně ekonomický dualismus), L. Slezák (rozbití latifundia v pozemkové reformě), J. Rychlík (osudná totální rozdrobenost půdy na Slovensku) a G. Koriťmová (finanční slabost Slovenska).

Česky hovořící Daniel E. Miller (Historický ústav Univerzity West Florida, Pensacola, USA) probral kolektivní životopis a sociální statistiku významných agrárníků v Československu v letech 1918 až 1935 v příspěvku s názvem „Sociální pozadí vůdců Republikánské strany mezi dvěma světovými válkami“.

Za Janu Pšeničkovou (Státní ústřední archiv, Praha) přečetla koreferát s názvem „Ochrana historických památek v pozemkové reformě“ její kolegyně Jiřina Juněcová. Obrátila v něm pozornost na pozemkovou reformu a její praktické provádění Státním pozemkovým úřadem. Měl totiž v pracovní náplni také dořešení otázky další existence objektů zabraných velkostatků, nesouvis-

jejích s jejich výrobou, tedy historických památek a přírodních krás.

První z bulharských účastníků konference, česky hovořící historička a vědecká aspirantka z bulharského hlavního města Teodoricka Gotovská-Henzeová (Historický ústav, Univerzita v Sofii, Bulharsko) hovořila na téma „Nové dokumenty o působení bulharské zemědělské emigrace v Československu v letech 1923 až 1925“. Po Cankovově fašistickém převratu v Bulharsku přišla do Prahy nepočtená zemědělská emigrace (P. Cokov, R. Daskalov, A. Obbov, P. S. Petkov aj.), o níž od července 1923 podávali zprávy do Sofie agenti. V Praze vzniklo zahraniční zastupitelství Bulharského zemědělského lidového svazu a byla tam i redakce listu Zemedelsko znamo. Emigrace podporovaná především A. Švehlou se rozpoltila pod tíhou ideologických, mezilidských a finančních problémů. Druhá mladá bulharská historička Mariana Nikolova Stamova (Ústav pro balkanistiku Bulharské akademie věd, Sofia, Bulharsko) prezentovala „Politickou činnost Bulharského lidového zemědělského svazu Nikola Petkov v letech 1945 až 1947“. N. Petkova, místopředsedu vlády, poslance velkého Národního shromáždění, vůdce krátkodobé demokratické opozice a předního člena Bulharského lidového zemědělského svazu „Alexandr Stambolijski“, nazvala titánem svobodomyšlných a demokratických idejí. Třetí bulharská kolegyně Zdravka Michajlova (Národní zemědělské muzeum Sofia, Bulharsko) přednášela na téma „Profesionální organizace agronomů v Bulharsku v první polovině 20. století“ mj. o časopise Rádllo. Pak se rozvinula diskuse a zúčastnili se jí např. L. Slezák, D. E. Miller, J. Rychlík, V. Průcha, J. Harna a S. Stefanov.

Další zahraniční host, na uherskohradištských setkáních známý Stefan Stefanov (Nadace Zemědělské fórum Sofia a předseda bulharského svazu farmářů), mluvil na téma „Nevládní agrární zemědělské organizace v Bulharsku po roce 1989“. Po něm dostal slovo Jaroslav Vaculík (Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno) a promluvil na téma „Polští agrárníci po roce 1945“. Polské agrární hnutí bylo po roce 1918 spíše roztržité. Po roce 1945 byla nezávislá polská lidová strana, jediný reprezentant rolnictva vedený W. Witosem a S. Mikolajczykem, vystavena represím, pronásledování a teroru. Její představitelé se zcela marně snažili až do roku 1947 zastavit nástup komunistické totality v Polsku.

Novica Veljanovski (Ústav pro národní dějiny, Skopje, Republika Makedonie) podal svědectví o „Zemědělských organizacích v Makedonii v letech 1944 až 1991“ čili o „Zemědělském sdružení v Republice Makedonii“.

Jaroslav Rokoský (Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem) vystoupil s koreferátem na téma „Mezinárodní agrární bureau (MAB)“. V letech 1921 až 1923 připravovali A. Švehla a M. Hodža program spolupráce středoevropských agrárních stran, aby mj. zabránili „revolučnímu“ spojení zemědělců s dělníky. Za prvořadou se považovala spolupráce s Poláky, dále s Bulhary a Rumuny. Volnou federací čtyř středoevropských stran (vzájemné styky, výměna zkušeností, tiskový orgán Bulletin) vystřídal nový vzmach v roce 1927 a svolání první valné hromady do Prahy na konec května 1928. Do MAB se přihlásilo 17 stran, za jeho předsedu zvolilo A. Švehlu, každoročně se scházely kongresy, které se vyslovovaly k hospodářským, politickým a sociálním otázkám, a vycházely publikace ve třech jazycích.

V rámci posledního bloku prvního dne byly předneseny ještě čtyři referáty, věnované významným osobnostem. Přední znalec archivního fondu Česká zemědělská rada a Adolfa Prokúpa Jiří Šouša (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) hovořil velmi poutavě, pestře a se svým pověstným kousavým humorem na téma „Jan Antonín a Adolf Prokúpkové – dvě generace představitelů agrárního hnutí“. Jiří Dvořák (Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice) seznámil auditorium se svým dlouholetým, oblíbeným a propracovaným tématem týkajícím se tentokrát především vlastního životopisu agilního a významného Jihočecha „Agrárního zemědělského odborníka Jana Stockého“. Miloš Charbuský (Katedra veřejné správy, Univerzita Pardubice) představil „Františka Udržala – agrárního politika v letech 1906 až 1914“. Na závěr bloku vystoupil Gustav Novotný (Historický ústav AV ČR, Brno) s koreferátem na téma „Josef Opletal a Karel Šiman (skutečný a pružný státní úředník) aneb „Ale Ježíšmarjá, vždyť je to náš člověk!“ a „Ale já to přeče chci!“ Popsal několik epizod, které prožil prestižní lesník ing. Josef Opletal (1863-1953) za svého krátkodobého působení v křesle prvního generálního ředitele podniku Státní lesy a statky s několika dobovými vrcholnými úředníky. J. Opletal zabránil uskutečnění

dlouhodobých smluv na vytěžení státních lesů na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

V průběhu druhého dne jednání nejprve vystoupil Luboš Velek (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) s příspěvkem na téma „Sdružení zemědělců a vznik agrární strany“. Věnoval se vývoji do konce minulého století – postavě Alfonse Šťastného, selské jednotě a spolupráci s mladočechy. „Slovenský“ blok otevřel Roman Holec (Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko) s koreferátem na téma „Ideové a politické podoby slovenského agrarismu“. Zajímal ho M. Hodža od devadesátých let 19. století, jeho integrující třetí cesta a vztah k V. Šrobárovi. Alena Bartlová (Historický ústav Slovenské akademie věd, Bratislava, Slovensko) seznámila přítomné s příspěvkem na téma „Milan Hodža a mladí agrárníci“ a mluvila o těžkém prosazování agrárníků vůči lidové straně a o postavě ing. Brandejse. Marek Junek (doktorand Filozofické fakulty, Univerzita Palackého, Olomouc) vystoupil s příspěvkem na téma „Anton Štefánek a jeho místo v slovenském agrarismu“, kdy rozebíral činnost této postavy jak na Slovensku, tak v šestém odboru Československé akademie zemědělské a v muzejnictví. Elena Šubertová (Fakulta podnikového managementu, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko) přednesla sdělení na téma „Prínos úverových družstiev a činnosť Milana Hodžu pre rozvoj agrárneho hnutia“. Věnovala se hlavně trojici Blaho – Juriga – Hodža. Pak následovala diskuse, které se zúčastnil S. Cambel, J. Harna, J. Rychlík, J. Rokoský a další účastníci setkání.

V rámci posledního bloku vystoupila Gabriela Korimová (Univerzita Mateje Bella, Banská Bystrica, Slovensko), která referovala o zvláštních formách minidružby (mj. želiarské lesy) na Slovensku a zhruba 580 kolektivních členech ve velkém lesním družstvu s názvem „Zemský lesný zväz pre Slovensko – Lesozväz“. Po ní Pavel Zdycha (Fakulta ekologie a environmentalistiky, Technická univerzita, Zvolen, Slovensko) předvedl etnografické vyprávění na téma „Roľníci v podhorských oblastiach Slovenska v 20. storočí“. Alenu Mikovcovou (Archiv Mendlovy zemědělské a lesnické univerzity, Brno) zajímal ve sdělení s názvem „Spolkový život agrárních akademiků v Brně v době meziválečné“ vývoj organizací agrárních akademiků jako samostatných spolků či sdružení (klubů) a pak i v rámci organizací agrárního dorostu. Zaměřila se na jejich organizační výstavbu, ideový podklad, styly

a metody politicko-výchovné práce. Na příkladu brněnské Vysoké školy zemědělské demonstrovala postupný přechod agrárního studentstva od umírněné politiky středu k pravici. Jiřina Juněcová (Státní ústřední archiv, Praha) referovala na téma „Profesoři Státní vyšší ovocnicko-vinařské a zahradnické školy v Mělníku a jejich význam v oblasti vinařství a ovocnictví za první republiky“. Sumarizovala svůj výzkum o mělnické škole založené roku 1885, jejích kursech a politické činnosti učitelů. Lidmila Němcová (Podnikohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha) obrátila pozornost na jeden z neslavných jevů naší současnosti, totiž na „Problémy obnovy kampeliček v devadesátých letech našeho století v České republice“. Vše nasvědčovalo tomu, že obnovené kampeličky naváží na slavné tradice našeho úvěrního družstevnictví a zaujmou významné místo v českém peněžním systému. Ani zákon o spořitelnicích a úvěrních družstvech s platností od 1. 1. 1996, ani Úřad pro dohled nad družstevními záložnami, ani spolupráce se zahraničím nezabránily neúspěšné činnosti většiny kampeliček a uvalení nucené správy na mnohé z nich. Mezi hlavní proměnné neúspěchy patřilo nepochopení myšlenky solidarity a svépomoci a zneužití pro osobní cíle (tunelování).

Jana Brabencová (Historický ústav AV ČR, Praha) ve sdělení s názvem „České dívčí školství zemědělské v letech 1880 až 1924“ hovořila nejen o školách zemědělských, ale i hospodyňských a zahradnických a zaměřila se na dvě jejich představitelky – Betty Kozákovou a Annu Berkovcovou. Jana Burešová (Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc) přednášela koreferát s názvem „Společensko-politická aktivita venkovských žen za první republiky (1918–1938)“. Věnovala se jednotlivým postavám z agrární a kolem agrární strany a konstatovala, že byla vlastně rozložena a trpěla nedostatkem silných osobností. Zajímala ji dále postup společenské demokratizace a liberalizace ve vztahu k ženám ve venkovském prostředí. K nim obracely svou po-

zornost tzv. pokrokové ženské spolky, které podporovaly vzdělávání, osvětu a politické aktivity.

Jednání konference uzavřely dva regionální příspěvky. Jiří Lapáček (Státní okresní archiv, Přerov) promluvil na téma „Osudy Jaroslava Dostalíka (1880–1943), rolníka z Radslavic, předsedy Říšské jednoty zadlužených občanů ČSR v Přerově“. Po něm přítomné oslovil Pavel Novák (Národní zemědělské muzeum – Muzeum českého venkova, zámek Kačina u Kutné Hory) s příspěvkem s názvem „Boj o venkov. Zemědělské organizace a politické strany ve dvacátých letech dvacátého století na Kutnohorskú“. Na základě archivních podkladů a dobového tisku sestavil a zdařile rozebíral politickou a spolkovou mozaiku úrodného středočeského politického okresu Kutná Hora. Přinesl základní charakteristiky především nejrůznějších agrárních organizací, které tam získaly rozhodující úlohu a váhu, a zajímaly ho výsledky parlamentních a obecních voleb v jednotlivých obcích.

Jednání konference zakončila ve stanoveném čase diskuse a závěrečné hodnotící shrnutí L. Slezáka. Poté se účastníci letošního jednání konference rozešli se slibem, že se v Uherském Hradišti opět setkají za dva roky a zaměří své studium na domluvené pracovní téma družstevnictví ve dvacátém století.

Konference se opět vydařila a měla tradiční pěknou a přátelskou atmosféru. Celkem 33 přednesené příspěvky jsou ještě únosnou mírou pro dvoudenní akci, takže zbyl čas na tolik potřebnou a plodnou diskusi. Překvapující a potěšitelné bylo poměrně silné zastoupení mladých badatelů.

Z konference již vyšel Sborník referátů na více než 300 stranách. Sešlo se v něm 39 statí, tedy včetně příspěvků i od těch odborníků, kteří se jednání konference nemohli zúčastnit. Tak se znovu naplnila bezesporu výborná tradice, že sborník vychází péčí B. Rašticové do půl roku od tradičního rokování agrárních historiků v Uherském Hradišti.

Gustav Novotný

DĚJINY UMĚNÍ

SDRUŽENÍ Q V UHERSKÉM HRADIŠTI

(Tvůrčí skupina v závěru tisíciletí)

Bronislava Gabrielová, Brno

Přelom dvacátého a jednadvacátého století je vhodnou příležitostí bilancovat charakter a vývojové peripetie výtvarného umění, zejména jeho moderní fáze, kdy se vzešlo k všestranně oceňovaným výsledkům. Na jeho podobě se výrazně podílely tvůrčí skupiny soustřeďující názorově shodné umělce. V první polovině dvacátého století byly také u nás zakládány skupiny mladých umělců (avantgardistů), aby prosazovaly nové tvůrčí postupy. Svým zpravidla efemérním trváním a programovou jednostranností se lišily od velkých výtvarných spolků (SVU Mánes, Umělecká beseda česká a slovenská, Jednota umělců výtvarných aj.), jež profesionálním výtvarníkům všech generací poskytovaly na prvním místě stavovské hájemství. Přesto do vývoje výtvarného umění vložily nové podněty a experimenty, jejichž význam prověřil čas. Na Moravě se v meziválečném období proslavila Skupina výtvarných umělců v Brně, která zde v tehdejší konzervativním prostředí podporovala moderně orientovanou tvorbu. Členy SVU byli umělci z Brna, Bratislavy, Prahy, Olomouce, Ostravy a Paříže. Určitá renesance umění v šedesátých letech (po dogmatické stagnaci padesátých let) oživila nejen činnost Svazu výtvarných umělců, ale podníkla i vznik řady tvůrčích skupin navazujících na avantgardní koncepce. Sdružení Q, založené v roce 1969, se od nich odlišovalo: soustředilo přední umělce různých profesí (v tomto ohledu připomínalo meziválečný Devětsil) a prosazovalo širokou názorovou škálu. Výlučně sledovalo nadregionální hledisko, projevující se nejen v účasti umělců z různých míst tehdejší ČSFR, ale především v umělecky náročné koncepci. Tu dokládá už charakter díla zakládajících 57 členů. Připomeňme alespoň některé z těch, kteří již nežijí: architektka Bohuslava Fuchse, malíře Bohdana Lacinu, Bohumíra Matala a Vladislava Vaculku, básníky Oldřicha Mikuláška a Jana Skácela, teoretika Václava Zykunda, malíře a fotografa Viléma Reichmanna, sochaře Jiřího Marka. Velký kulturní význam měly výstavy Sdružení v Olomouci a Brně (1970); narůstá i dokumentační hodnota Almanachu Q, s ukázkami z tehdy ještě nepublikovaných básnických sbírek, nových divadelních her, hudebních partitur, reprodukcemi umělecky svěbytných výtvarných děl a fotografiemi architektonických projektů. Šlo o průřez tvorbou, která vykryštovala v příznivé atmosféře druhé poloviny šedesátých let, prosazovala uměleckou kvalitu (Qualitu) a etické ideály, a tak přispěla k udržení vědomí sounáležitosti a kontinuity i v období normalizace. Zákaz činnosti Sdružení Q v roce 1970 totiž nezabránil dalším neoficiálním setkáním, jejichž výsledkem je řada samizdatových publikací a alb se soubory kreseb, grafik a fotografií. Na začátku roku 1990 Sdružení Q v postupně rozšiřované podobě znovu obnovilo činnost: působí tu sekce spisovatelů a básníků, hudebníků, divadelníků, architektů a výtvarníků. Největší z nich je sekce výtvarná: má přes 40 členů – malířů, sochařů, designérů, keramiků, fotografů. Její program chce sledovat několik aktuálních požadavků: začlenit se do struktury současného výtvarného života jako spojník mezi avantgardními a dnešními spolky, prokázat, že v mozaice soudobého výtvarného umění má smysl tvorba, která usiluje o dosažení výtvarné hodnoty a respektuje názorovou rozmanitost. Výtvarná sekce se přihlásila ke kritickému projektu někdejší SVU v Brně, k jejímu výběrovému pojetí umění. Navázala na díla zakladatelů, kteří se v šedesátých letech odvážně postavili proti balastu dogmatických výtvarných frází. Např. myšlenková hloubka a poetičnost malby Bohdana Laciny, barevná a tvarová citlivost díla Bohumíra Matala, jiskřivost maleb Vladislava Vaculky, expresivní výraz plastik Jiřího Marka, metaforičnost surrealistickým modelem ovlivněných fotografií Viléma Reichman-

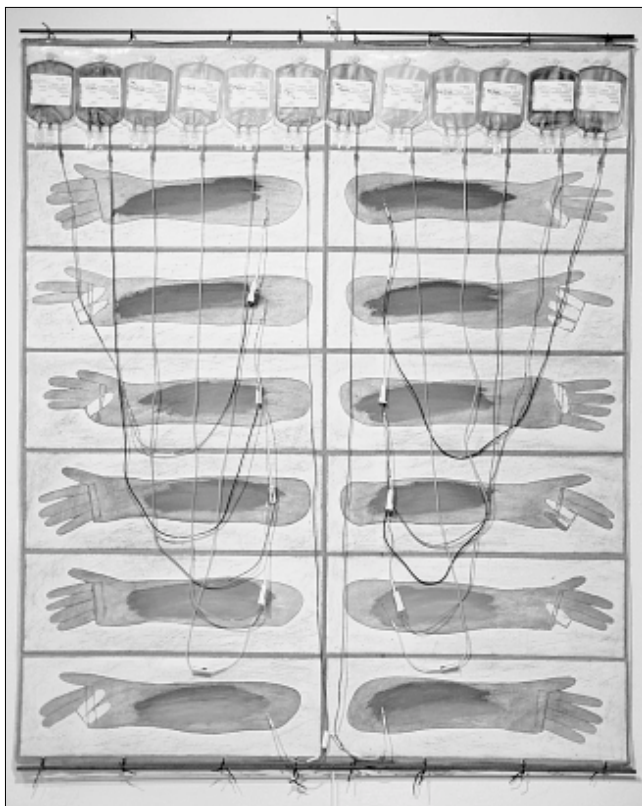
1. Celková instalace – velký výstavní sál 1. patra. V popředí „Motýlí dotyk“, 1999, mramor, bronz, d. 230 cm.

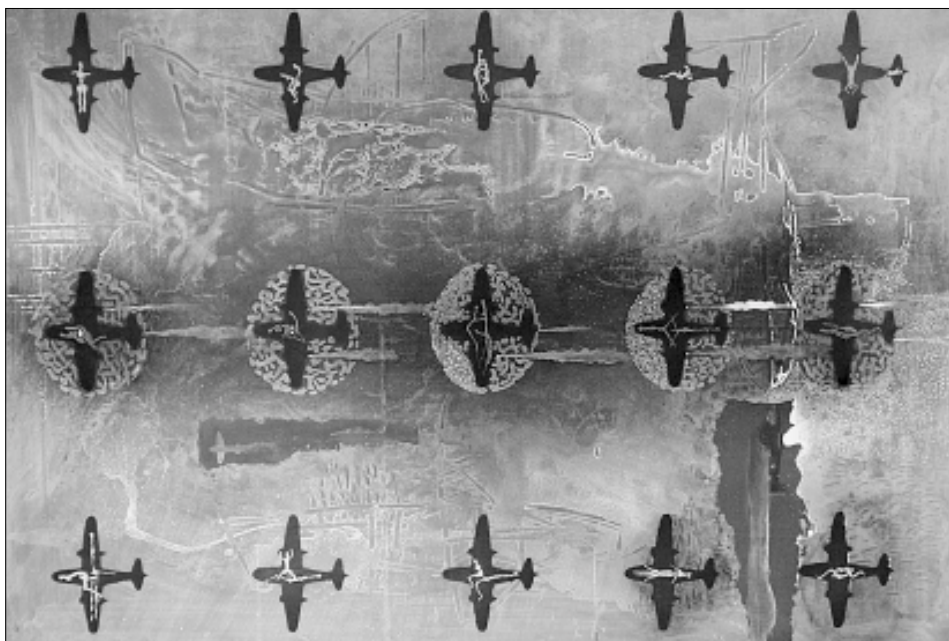
2. Malý výstavní sál. V popředí Jiří Vlach „Sixcyklisza“, 2000, kámen, bronz, v. 37 cm.

na aj. podmínily stylovost české tvorby a její začlenění do širších vývojových souvislostí. Z bratislavských umělců již v té době Rudolf Fila a Jozef Jankovič položili pozoruhodné základy k rozmachu slovenského experimentálního malířství a sochařství. Obnovená výtvarná sekce Qéčka měla na co navazovat. To však neznamená, že se dnes může sentimentálně vracet ke svým počátkům; dílo osmi zakládajících členů se uzavřelo, ostatní autoři během třiceti let dosáhli vyzrálé umělecké úrovně a vzdálili se svým původním plánům. Noví členové zejména z okruhu Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti podnětnými názory oživili dosavadní směřování sekce. Podstatně se změnila i struktura výtvarného umění. Nastoupila éra tzv. postmodernismu, protěžující konceptualismus, instalace aranžovaných předmětů, umění videa. Nicméně tradiční, v historii umění ověřená média obraz, socha, kresba, grafika nezanikla a nadále se těšila zájmu mnohých předních výtvarníků i teoretiků. K jejich udržení podstatně přispívá i výtvarná sekce Qéčka. Dosavadní výstavy v Blansku, Prostějově, Brně, Senici nad Myjavou, Kroměříži aj. potvrdily, že členy sekce jsou většinou suverénní autoři, kteří usilují uhájit specifické místo v rozporuplné skladbě současného výtvarného umění, a naznačily, že jejich tvorba má šanci překlenout rozpor mezi výtvarnými výstřelky a díly hájícími estetickou kvalitou.

Na přehlídkách koncipovaných jako volné salóny se však výtvarná sekce nevyhnula mnohým problémům. Někteří umělci nedokázali zvolit práce vhodně reprezentující jejich tvůrčí metodu, a tak udržet vysoká kritéria zakladatelů. Takového úskalí se (až na malé výjimky) vyvarovala výstava Sdružení Q v Uherském Hradišti (v závěru roku 2000). Její komisařka Milada Frolcová využila vhodných instalačních podmínek galerie Slovického muzea a dobře zdůraznila nejkvalitnější exponáty (na druhé straně některá díla nevystavila). Přední místo v souboru náleží asamblážovému obrazu Jozefa Jankoviče; dokládá, že v rámci kultivovaně pojatého díla je stále možné uplatňovat nové nápady. Rudolf Fila staví do protikladu fotografii a gestickou malbu fosforeskující barevné stupnice. Krajiny Miroslava Šimordy vyzrály do cizelovaného výtvarného systému, do metafyzicky pojaté obrazové scény, v níž se někdejší reálné podněty přetavily v ryzí výtvarné vidiny. Miroslav Malina je mistrem obrazu velkého formátu. Rozměrnou plochu kompozice prozářené světlem hravě a současně vyváženě artikuluje naznačenými předměty a mnohoznačnými znaky. Zdena Höhmová využívá kontrastu průsvitných, pastelově tónovaných ploch a drsně temné struktury k navození pocitu záhadnosti, tíhy. Josef Ruszelák přešel od svižných kreseb surreálně vyznívajících korun stromů k „ohnivé“ malbě zbavené nadbytečných detailů. Antonín Čalkovských ve své abstraktní skladbě opět uplatňuje náročný technický postup. Z abstraktní tendence aktuální v šedesátých letech vycházejí i Karel Veleba a Jaroslav Škarohlíd. Expresivní dynamičnost a spontánnost rukopisu je příznačná pro plátna Josefa Krejčířika a vzepjaté dřevěné stély Jana Šimka. Mezi sochami zvláště vyniká velkorysá, do prostoru rozvedená kreace Zdeňka Tománka. Netradiční pojetí, meditativní nálada i jistá míra sarkasmu charakterizují objekty Jiřího Vlacha a grafiky Marie Filippovové. Tvorbu Jana Rajlichy zastupují svěže tvarované koláže jasných barev. Výstava připomíná i výtvarné pokusy básníka Ludvíka Kundery, jehož význam ovšem dokládají především sbírky vydané v devadesátých letech. Keramiky Idy Vaculkové a Ludmily Kovářkové úspěšně přesahují tradiční hranice umění a směřují k volným dílům lapidární konstrukce a monumentálního vyznění. Názorově rozmanitý je soubor fotografií. Dokumentátor výtvarného života Bohumil Marčák zvolil pro Uherské Hradiště neobvyklé aranžované portréty. Reportážní fotografii zastupuje snímek Jindřicha Štreita hlubší symbolické podoby. Miroslav Myška vytváří dekorativní sestavy z ženských aktů. Z fotografických obrazů Petra Barana vyzařuje intenzita výrazu a téměř barokní dramatickost. Konceptí imaginativních fotografií Viléma Reichmanna se inspirují Martin Vybíral a Miroslav Matoušek. Dokonalé knihvazačské umění Jindřicha Svobody naznačují ukázky z jeho nové tvorby. Přes instalační dovednost a výtvarnou citlivost kurátorky jsou na výstavě i některá slabší místa (např. výrazově prázdné kresby Zdeňka Fuksy a dekorativní skládanky Vladimíra Preclíka).

3. Jozef Jankovič, Reminiscence, 1998, akryl, kombinovaná technika.

4. Miroslav Malina, z cyklu „Mé soukromé války“ – „Michal“, 2000, kombinovaná technika, 120×185 cm.

5. Vladimír Preclík, a) Pomník růžového kavalíra, 1998, malované dřevo, výška 67 cm; b) Přívěsek, 1997, malované dřevo, 62×34 cm.

Výstava Sdružení Q v Uherském Hradišti, zatím nejkvalitnější polistopadová přehlídka tohoto tvůrčího seskupení, je nesporně podnětným kulturním činem, umocněným pečlivě připraveným katalogem a almanachem. Zdá se, že jde u nás o jedinou tvůrčí skupinu v plné intenzitě vstupující do nového tisíciletí. Snad i v budoucnosti se jejím členům podaří prosadit se v záplavě komerce a konjunkturálních extrémů a dokázat, že seskupení umělců má smysl tentokrát při obhajobě nadčasové výtvarné hodnoty, bez níž by svou pravou podstatu pozbylo umění i jeho teorie.

PhDr. Bronislava G a b r i e l o v á (n. 1930), absolventka oboru dějin umění a estetiky na FF MU v Brně. V letech 1969–2000 pracovala v Moravské galerii v Brně. Redigovala Bulletin MG, věnuje se analýze výtvarné stránky kulturních časopisů, hodnocení tvorby českých výtvarných umělců.

Künstlergruppe Q in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

In den Ausstellungsräumen der Galerie des Museums für die Mährische Slowakei, die sich im ersten Stock des Hauses befinden, stellt sich nach acht Jahren die Künstlergruppe Q wieder vor. Die Ausstellung unter dem Namen Q 2000 präsentierte diese Gruppe in einem breiteren Spektrum als die erste Ausstellung von 1992 mit zehn vertretenen Künstlern. Ausgestellt werden diesmal ungefähr hundert Artefakte von vierzig Künstlern – Malern, Bildhauern, Graphikern, Architekten, Keramikern, Fotografen. Im Gegenteil zu kleineren avantgardistischen Gruppen machte sich die Q-Gruppe ein weit offenes Konzept. Es handelt sich um eine freie Gruppierung, in der tschechische, mährische und slowakische bildende Künstler, Architekten, Literaten, Musiker, Schauspieler als auch Theoretiker zusammengeschlossen sind, die regionüberschreitende Ziele verfolgen, die in ihren Werken hochwertige künstlerische Qualität erreichen, wobei sie Experimente nicht ausweichen und auf der Basis des Respekts sowie der gegenseitigen Toleranz schaffen. Diese Vereinigung entstand im Mai 1969. Zu deren Gründern gehörten manche bedeutende Persönlichkeiten, die nicht mehr am Leben sind - Bohuslav Fuchs, Adolf Kroupa, Bohdan Lacina, Bohumír Matal, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel, Vladislav Vaculka oder Václav Zykmand. Schon die erste, von vielen weiteren musikalischen oder auch theatralischen Veranstaltungen (Frühabende Q) begleitete Ausstellung im März 1970 in Olmütz und anschließend in Brünn erweckte nicht nur das Interesse der Öffentlichkeit, sondern auch der damaligen repressiven Behörden. Kurz darauf wurde die Gruppe Q als eine ideologische Gefährdung angesehen und verboten. Im Jahre 1990 nahm sie ihre Tätigkeit wieder auf, blieb offen, erweiterte sich um neue Mitglieder und begann an unserem Kulturleben teilzunehmen. In der Abteilung für bildende Kunst sind Künstler aus Böhmen, Mähren, Schlesien und der Slowakei vertreten. Überwiegen die Autoren der älteren und mittleren Generationen, unter denen anersehene Persönlichkeiten des Brüner Kulturlebens der sechziger Jahre präsent sind: J. Rajchlich sen., M. Šimorda, J. Škarohlíd, Z. Macháček, J. Krejčířík. An den Ausstellungen beteiligen sich jedes Mal J. Jankovič, R. Fila aus der Slowakei, V. Preclík aus Prag und die der nächsten Generation angehörigen Z. Höhmová, M. Filippovová, B. Mysliveček, M. Malina, Z. Tománek, J. Šimek u. a., vermisst werden jedoch die jüngsten Künstler. Weil die Zahl der Beteiligten sehr hoch ist, dürfen die beteiligten Künstler in diesem Salon der bildenden Kunst nur einen Bruchteil ihrer Werke vorführen. Einzelne Künstler sind nicht durch einen bestimmten Stil geeint, eher sind sie bestrebt, in ihren Werken ein hochwertiges künstlerisches Niveau zu erreichen. Die Vereinigung hat also kein ausgeprägtes Programm, ihre Mitglieder konzentrieren sich außerdem auf selbständige Veranstaltungen und Ausstellungen. Erneutes „Q“ in breiterem oder engerem Kreis stellt trotzdem seit 1990 regelmäßig aus und trägt somit zur Erweiterung des in – sowie ausländischen Kulturhorizonts bei.

The “Q” Association in Uherské Hradiště

Abstract

In the exhibition rooms on the first floor of the Gallery of the Museum of Moravian Slovakia the “Q” Association presents itself for the first time since their last exhibition eight years ago. The exhibition is called Q 2000 and the difference between the exhibition in 1992 and this one is that the former introduced the works of ten artists while the latter presents the “Q” Association in a wider scope. About 100 works of art by some forty artists are on display. They are works of painters, sculptors, graphic artists, architects, ceramists and photographers. Unlike smaller avant-garde groups the “Q” Association decided to set itself very open guidelines. Thus it is a free association of artists of all generations, bringing together Czech, Moravian and Slovak visual artists, architects, men and women of letters, musicians, actors and even those theorists who are superregionally oriented. All these people achieved outstanding artistic quality in their work. They do not avoid experimentation and their work is based on the principle of mutual respect and tolerance. The beginning of the association dates back to 1969. Among the founding members of the “Q” were many eminent personali-

ties who are unfortunately no longer with us. Bohuslav Fuchs, Adolf Kroupa, Bohdan Lacina, Bohumír Matal, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel, Vladislav Vaculka or Václav Zykmond, to name some of them. Their very first exhibition in Olomouc in March 1970, which continued in Brno and that was complemented by a number of other events (musical or drama) called Evenings Q aroused interest not only of the general public but also of the repressive authorities at that time.

Before long the association was banned on the basis of its ideologically dangerous potential. It was revived again in 1990 and as it remained an open group, it grew by accepting new memberships and it renewed its participation in our cultural life.

In the visual arts section one can find artists from Bohemia and Moravia but also from Slovakia and Silesia. The majority are artists of older and middle generations. Among them there are artists from Brno who received recognition for their activities in the cultural environment of the sixties (for example J. Rajlich Sr, M. Šimorda, J. Škarohlíd, Z. Macháček, J. Krejčířík). J. Jankovič and R. Fila are regular participants from Slovakia, V. Preclík from Prague. The following generation is represented by Zdena Höhmová, M. Filippovová, B. Mysliveček, M. Malina, Z. Tománek, J. Šimek etc. However, representatives of younger generations are missing.

Due to the high number of exhibitors the decided arrangement was that of a salon displaying a fragment of work from each artist. It is not a common style that would link the artists together but rather a shared striving for high artistic quality of their works. The association has no strict programme and its members also have their own separate activities and exhibitions. Still the members of the revived "Q" have been exhibiting together in smaller or larger groups on regular basis since 1990, substantially contributing to the cultural life in this country as well as abroad.

MEDAILÉŘI V UHERSKÉM HRADIŠTI

Milada Frolcová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Uherské Hradiště se v posledním desetiletí stalo vedle Prahy významným centrem medailérství České republiky. Mezinárodní sympozium lité medaile, plakety a drobné plastiky se zde uskutečňuje bienálně od roku 1988. Jeho pořadatele spojuje společná idea – podporovat a dále rozvíjet medailéřské umění a rovněž prohlubovat kontinuitu kontaktů českého medailérství se světem.

V době od 20. července do 19. srpna 2000 probíhal v ateliérech Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti již 6. ročník Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky, které se zde koná zpravidla bienálně od roku 1988. Výjimečný byl pouze 5. ročník. Nejprve byl z důvodu mezinárodní výstavy Bronzový trojúhelník (výstava výsledků tří sympozií – Kremnica, Nyíregyháza a Uherské Hradiště) přeložen na rok 1997 a potom kvůli povodním, které postihly nejen Uherské Hradiště ale i většinu území Moravy měl netypický dvoufázový průběh (1. část se uskutečnila během povodní ještě v roce 1997 a 2. část v roce 1998).¹ K hlavním pořadatelům letošního ročníku patřila tradičně Asociace umělců medailérů České republiky, která spolupracuje při výběru našich i zahraničních účastníků. Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti poskytla ubytování a prostory, v nichž umělci pracovali. Slovácké muzeum participovalo na přípravě i realizaci především dokumentací a veřejnou prezentací vzniklých artefaktů v Galerii SM. 6. ročník významně finančně podpořilo také město Uherské Hradiště, které věnuje sympoziu stále větší pozornost. Rovněž se podařilo sehnat sponzory, kteří přispěli ke konání sympozia podle svých možností – zejména materiálem (FIMES a.s. Uherské Hradiště, MINERAL s.r.o. Hluk). I když je v dnešní situaci, v době tržního hospodářství, uskutečňování kulturních projektů stále obtížnější, přece jen se podařilo vytvořit účastníkům obdobné podmínky jako při minulých ročnících a průběh sympozia nebyl poznamenán žádnými problémy.

Realizace letošního 6. ročníku připadla až téměř symbolicky na poslední rok druhého tisíciletí. Končí 20. století a občas si všichni připadáme jako ve vulkáně. Každodenně je svět zaplavován výplody lidské kreativity různé úrovně, srozumitelnosti a kvality. Jak těžké je někdy stanovit hranice mezi tím, co ještě je a co není umělecké dílo. Hodnotové žebříčky se rozplývají a současný stav je možné charakterizovat jako anarchii moderny a postmoderny, kde si každá umělecká osobnost vytváří svůj vlastní styl. Ozývají se pesimisticky naladěné hlasy hovořící o krizi nebo dokonce o konci umění. Zřejmě tyto úvahy souvisí právě s koncem století a přelomem epoch. Jak se dotýkají medailérství a umění „malých forem“² – V určitém slova smyslu je a zůstává tato specializovaná sochařská disciplína konzervativním oborem a žije svým specifickým životem. Medailéřské umění nás provází už od počátku dějin. I když už dávno medaile přestala plnit pouze komemoratívni funkci a daleko těsněji se integruje se soudobým vývojem výtvarného umění, přece jen umělce do jisté míry determinuje. Především svazuje autora omezeným prostorem, který mu dává k vyjádření představ. Ani staletí dodržovaný technologický postup neumožňuje převratný experiment. Od starověku používaná technika odlévání bronzu „na ztracený vosk“³ v podstatě předurčuje finální výsledek – bronzový artefakt (medaili, plaketu, plastiku) jako „klasické“ dílo kvalitativně rozdílného uměleckého ztvárnění. Avšak sochař-medailér, který hledá a mluví pomocí prostoru a tvaru, s těmito předpoklady počítá a v umění „malých forem“ nalézá dostatečnou míru svobody, kterou potřebuje a která mu vyhovuje

pro znázornění svých pocitů, nálad a myšlenek. V průběhu času, tak jako v ostatních uměleckých oborech, i zde účinkuje velmi přesná a přísná selekce, v níž se zřetelně objeví vůdčí osobnosti, průměrní i špatní, novátoři i žáci „kopisté“. Tímto způsobem to funguje po staletí. Proto se domnívám se, že ani dnes nelze mluvit o nějaké zvláštní krizi tohoto oboru.

Blížící se konec 20. století vybízí k závěrečnému bilancování, rekapitulaci událostí a jejich hodnocení. Zvláště dvě poslední desetiletí znamenala pro umění „malých forem“ (medailérství a komorní plastiku) v českých zemích nebývalý nárůst možností experimentu a rozvoje. Souvislosti nemusíme hledat pouze v otevření hranic v roce 1989. Přispívají k tomu i symposia, která se pravidelně uskutečňují v menších městech států bývalého socialistického bloku – v maďarské Nyíregyháze (od roku 1976) v Kremnici (od roku 1983 československá, v roce 1988 se konalo poprvé mezinárodní sympozium) a v Uherském Hradišti. Protože se tato pracovní setkání umělců realizovala mimo hlavní centra, zabezpečovala umělcům ve střední Evropě poměrně svobodné tvůrčí podmínky bez ideologických a politických omezení, přispívala k udržování a rozvíjení kontaktů, zbavovala izolace. Symposia lité medaile a drobné plastiky v Uherském Hradišti rovněž nabízejí možnosti konfrontace a experimentu. V odborných kruzích i mezi evropskými medailéry jsou dostatečně známa a uznávána. Umělci, kteří se setkávají na hradištském sympoziu využívají zkušeností se starobylou technikou odlévání bronzu „na ztracený vosk“, která vyžaduje nejen podíl umělecké invence a určité zkušenosti, ale také značný podíl řemeslné zdatnosti. Dnes je mezi sochaři používána a oblíbená, aniž by došlo k nějaké větší modernizaci technologických postupů. Musíme zde i připomenout, že odlévání „na ztracený vosk“ je pouze jednou z technik, které se používají při získávání odlitků. Od 19. století se často používá také písková forma, kdy zůstává lící forma zachována a může být použita vícekrát.

Účastníci 6. ročníku Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky a jejich díla

Na letošní 6. ročník přijali pozvání tři zahraniční a dva čeští umělci – ze Slovenska přijela sochařka Helena Szilva,⁴ z Maďarska Enikő Szöllösy,⁵ Mika-Matti Nieminen⁶ z Finska a z České republiky dva medailéři Petr Horák⁷ a Josef Šafařík.⁸ Sympozium trvalo necelý měsíc a během této poměrně krátké doby se umělci seznámili s technikou (někteří ji dříve nepoužívali), s prostředím a realizovali nápady, které si přivezli, nebo které zde vznikly. Ztvárňovaných témat bylo několik a lze je odlišit jedinou linií – témata osobní a veřejné povahy. Vzhledem k tomu, že letošní 6. ročník významně podpořilo město Uherské Hradiště, každý z umělců pracoval na Ceně města za rok 2000.⁹ Vzhledem k nedostatku času, vždyť sympozium trvalo pouhý měsíc, byla tato skutečnost pro účastníky poněkud svazující. Jinak nebyli umělci vázáni a pracovali na volné téma. Celkem třikrát se odlévalo (2. 12. a 16. srpna). Za necelý měsíc vzniklo asi 80 bronzových artefaktů, které byly představeny na výstavě výsledků sympozia v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Výstava se realizovala v době od 19. srpna – 17. září t.r. Soubor medailí, plaket a plastik, instalovaný v komorním prostředí malého sálu, tvořil spolu s fotografiemi ze sympozia (lité, pracovní záběry) kompaktní celek, a navázal na tradičně vysokou úroveň a kvalitu minulých ročníků.

Kvalitativně vyrovnaný soubor plaket a komorních plastik vytvořila na hradištském setkání maďarská sochařka **Enikő Szöllösy**, která má zkušenosti s podobnými akcemi z Maďarska i ze světa (např. sympozia v Nyíregyháze, v Raveně apod.). Maďarsko pravidelně reprezentuje na výstavách FIDEM, na domácích i světových přehlídkách maďarského umění. Ovládá perfektně řemeslo a techniku a určitě patřila k oporám letošního sympozia. Vzniklé plakety a plastiky odrážejí hned několik témat, z nichž nejvýraznější jsou společenské problémy přelomu epoch (např. *Středoevropská situace*, triptych *Obrácení světové epochy*, *Středoevropský genius*). Často jsou tvořeny architektonickými prvky (sloup, pyramida, věže), mezi nimiž různé úrovně schodišť, žebříků, provazových žebříků nabízejí všechny možné způsoby propojení – někdy stoupají strmě vzhůru, jindy pouze visí v jakési

1. Helena Szilva, Slovensko.

2. Enikő Szöllösy, Maďarsko.

3. Mika-Matti Nieminen, Finsko.

4. Petr Horák, Česká republika.

rezignaci a v beznaději v meziprostoru, nad propastmi imaginární krajiny nebo symbolizovaného společenství (včelí plástve). Je zřejmé, že autorka přisuzuje velkou roli všem jednotlivým prvkům a fragmentům. Jednou existují v rozkladu nebo polámané, aby se vzápětí staly ztvárněním celistvosti a úplnosti. Enikő Szöllösy inspirovala atmosféra a historie našeho města. Vznikla dvě díla, z nichž *Uherské Hradiště sloup* bylo vybráno za Cenu města roku 2000 (obr. 9). Představuje sloup, na jehož vrcholu objevíme symbolické dominanty Uherského Hradiště (připomínka dávné minulosti).

5. Josef Šafařík, Česká republika.

6. Milada Othová, Česká republika.

Téměř pravidelně se účastní hradištského symposia slovenští medailéři. Svědčí to o dobrých vztazích mezi českou a slovenskou Asociací umělců medailérů i o rozvíjení další spolupráce mezi českými a slovenskými kulturními institucemi, které se podílí na pořádání symposií – Muzeem mincí a medailí v Kremnici a Slovákým muzeem v Uherském Hradišti. Na letošním sympoziu Slovensko zastupovala mladá a talentovaná sochařka **Helena Szilva**, která má rovněž už své zkušenosti s podobnými projekty (symposia ve Finsku, Maďarsku). Na sympoziu v maďarské Nyíregyháze byly její práce oceněny nejvyšším uznáním (hlavní cenou). Svůj zájem dělí mezi medaili, šperk a volnou plastiku. Náměty jejich prací jsou rozmanité, nechává se inspirovat minulostí, světem technických vynálezů, nevychýbá se duchovní tématice. Její medailéřská tvorba je zastoupena rovněž v zahraničních veřejných sbírkách (např. v British Museum v Londýně). U nás vytvořila několik plaket s duchovními a figurálními náměty (*Sv. Jiří, Andělé, V dešti, Pád*), motivem z Uh. Hradiště (skica *Uherské Hradiště 1910* je inspirována starou pohlednicí se železničním mostem). Soubor pěti drobných křehkých plastik, nazvaných *Qítka*, patřil k nejpozoruhodnějším dílům, která na sympoziu vznikla, a stal se ozdobou výstavy výsledků. Modelování a tvarování *Qítek* citlivou, hravou autorčinou rukou dalo studenému materiálu nové vlastnosti a lyrický náboj, kterým možná nevědomky odkrývá skrytá intimní tajemství materiálu a techniky.

Z největší dálky přijel do Uherského Hradiště finský sochař **Mika-Matti Nieminen**. Není prvním účastníkem symposia této severské krajiny.¹⁰ Již na minulých setkáních jsme měli možnost seznámit se s poněkud cizokrajně působícími pracemi finských umělců. Mika-Matti Nieminen se zabývá především instalací, a je to zřetelné i z díla, které na sympoziu vzniklo (*Udělej si sám – Barbie pieces*, řeší tu ženský problém – rozkládá části nahých ženských těl, odlišných proporcí, které se dají různě skládat). Málokdy se zamýšlíme nad tím, jak naše město působí na cizince, jak ho může vnímat. Asi pro většinu z nás pak byla překvapením plastika – žezlo pro vládce města srdcí, nazvaná *Město srdcí*. Pozoruhodná plastika *Umberto Boccioni – Reconsidero (Doubt about – Reconsider)* inspirovaná futuristickým dílem italského sochaře U. Boccioniho, byla zařazena do sympoziijní sbírky.

7. 12. 8. 2000 – lití.

8. Lití.

Českou republiku zastupovali dva mladí sochaři – Petr Horák a Josef Šafařík. **Petr Horák** je medailér, kterého zajímají především historická témata (připomeňme ze starších prací medaile Přemysl Otakar I.), portrét. Zúčastnil se již setkání medailérů s obdobnou náplní (v Kaukanpää ve Finsku). V Uherském Hradišti vytvořil řadu medailí s duchovní tematikou, inspirovanou starozákonními biblickými příběhy (*Přes moře, David a Goliáš, Samson apod.*), přitom některé náměty měl rozpracované v kresbě již dříve. Zřejmě je jeho naturelu bližší medailérská tvorba konkrétně nízký reliéf, a tak ani neexperimentoval s plastikou. Jediným jeho pokusem o plastiku byla cena města, kterou se pokusil ztvárnit jako monstranci.

Josef Šafařík byl nejmladším účastníkem letošního sympozia a jeho příjemným překvapením (a to nejen po umělecké stránce, díky svému dalšímu nadání – zpestřoval hrou na podivuhodný australský hudební nástroj tamních domorodců nejen večerní programy sympozia, ale i vernisáž výstavy výsledků). Sršel zajímavými nápady a vytvořil soubor plaket a plastik s různorodou tematikou. Některé jsou inspirované krajinou – *Krajina I a II, Les, Řeka Morava*, další jsou ovlivněné oblíbenými literárními postavami, které jsou prototypem nebo symbolem určitých lidských vlastností – *Hamlet, Don Quijote* apod. Zajímavé bylo i jeho pojetí ceny města jako zvláštního krystalu v krajině, nápad, který lze rozpracovat i do budoucnosti.

Součástí výstavní kolekce se stala díla tří umělců, kteří zabezpečovali veškeré organizační záležitosti kolem celého sympozia a je obdivuhodné, že se dokázali oprostít od starostí s materiálem, obeznamenávání účastníků s technikou, a vytvořili zajímavá a kvalitní díla. Realizační tým tvořili již tradičně **Jiří Vlach**¹¹ (zakladatel hradišského sympozia, profesor na zdejší uměleckoprůmyslové škole, vynikající osobnost českého medailérského umění), **Milada Othová**¹² (lidsky a umělecky vyzrálá osobnost, bez vážnější konkurence je nejvýznamnější mezi českými ženami tvůrkyněmi medailí, od roku 1995 učí na Akademii výtvarných umění v Praze) a poslední z tradičního triumvirátu je **Miroslav Kovářík**¹³ (rovněž známá osobnost českého medailérství, se sympozii pomáhá od jejich vzniku v roce 1988).

Jiří Vlach na sympoziu vytvořil několik plaket a plastik, kterým nechybí zvláštní nadšák, fantazie, tvůrčí jiskra ani specifický smysl pro humor (někdy se stopou cynismu – *Sousedská výpomoc, Dirigent*). Podněty mají reálný základ, vycházejí z určitých životních situací a zkušeností, ale zvolené prostředky jsou různé. Jednou čerpá z elementů živé či neživé přírody (*Noční let, Dráp*), jejichž vytříbenou skladbou vyplňuje plastický výjev obsahu, v němž je kladen důraz na překvapivé důležité detail. Vztahy jednotlivých částí se pak stávají zřetelnými a čitelnými. Jindy zase vychází z abstraktního tvarosloví, pohybu lidského těla nebo se přiklání k jinotajným alegoriím či nápovědím. Jeho plastika *Sixcyklist*, vzniklá kombinací různých materiálů (bronz, beton, žetěz), je inspirovaná novou autorovou vášní pro starodávné bicykly.

Křehké, názorově bohatě odstíněné, intimně laděné plakety a medaile Milady Othové jsou skutečnou poctou vosku a technice, kterou zcela umí využít ku prospěchu věci. Své záznamy a dojmy sděluje prostřednictvím letmých dotyků s modelovanou hmotou (voskem), kdy dokáže využít i „malířských“ prostředků, vázaných na tajuplnou hru světla a stínu, k dokreslení modelace až neznatelného reliéfu (*Gloriola, Homage a cire*). Jindy svým tajemným kompozicím dává přesnější tvar sumarizovaných hmot a obrysů (*Japonské ráno, Zahrada instalace, Možná dvě hruštičky*). Avšak i tyto umělecky identifikovatelné útvary, jemné reliéfní sumarizované tvary a siluety podněcují diváka k přemýšlení ... asociacím ... probouzí v něm vlastní fantazii, i když asi neodhalí jejich všechna skrytá tajemství... Vzniklá díla jsou optickým zhmotněním subjektivních pocitů, úvah a vizí této esoterické sochařky. Některé překvapivé figurálně motivované plakety zůstaly pouze ve voskových modelech a na svůj další zrod ještě čekají.

Trvalým zájmem o problémy lidského společenství a kritickým až ironizujícím akcentem jsou poznamenány plastiky i plakety Miroslava Kováříka (*Jen si tak trochu vzlětnout*

9. Enikő Szöllösy, Uherské Hradiště – sloup, 2000, v. 28,5 cm, bronz.

10. Helena Szilva, Anděl, 2000, 28×23 cm.

11. Mika-Matti Nieminen, Barbie pieces, 2000, bronz (16 částí).

aneb poslední pokus, Spořič mýdla „DE LUXE“, Odkanalizování vzpomínek ad.). Autor se snaží využít spojování volně modelovaných prvků (fragменты různých materiálů, hřeby) k vytvoření poměrně komplikované konstrukce. I když autor upřednostňuje komorní formát celkové vyznění se nemíjí dramatickým robustně působícím účinkem. Promítají se v nich kritické až sarkasticky podbarvené pohledy na život člověka v dnešní společnosti.

Výstava výsledků, která vzbudila zájem laické i odborné veřejnosti, se stala současně slavnostním vyvrcholením a ukončením 6. ročníku. Podle statutu sympozia byla od každého z účastníků vybrána jedno nebo dvě díla, které obohatí sympoziální sbírku¹⁴ uloženou v naší galerii. V současnosti tato sbírka čítá osm desítek artefaktů od čtyř desítek umělců ze sedmi zemí. Je ojedinelá právě svým způsobem vzniku a postupného rozšiřování. Všechny pořadatele zavazuje i do budoucna.

Poznámky:

- 1 Podrobněji F r o l c o v á, M.: *Medailérská sympozia v Uherském Hradišti*. In: Slovácko XL, 1998, s. 275–282.
- 2 Hovoříme-li o „umění malých forem“, máme zde na mysli medailérství a komorní plastiku.
- 3 Technika odlévání bronzu „na ztracený vosk“ má svou dlouhou historii sahající až do starověku (v Evropě je to období antiky) – odlévá se pomocí voskového modelu, který se zaformuje do speciální směsi ze sádry, antuky a dalších přísad, forma se ponoří do vřelé vody, která vyplaví vosk – „vosk se ztratí“, poté se žihá – zbaví vázané vody a zbytkového vosku, nakonec se do vzniklé dutiny lije roztavený kov, který nahradí voskový model. Forma se pak rozbije, odstraní se vtoky, vzniklá medaile, plaketa nebo socha se dále cizeluje patinuje apod.
- 4 **Helena Szilva** (*17. 5. 1970 Želiezovce)
Studia:
 1984–1988 Střední uměleckoprůmyslová škola v Bratislavě (obor – keramika)
 1990–1996 Vysoká škola výtvarných umění v Bratislavě (sochařský ateliér, později šperk)
 1994 Koninklijke Academy voor schone Kunsten v Gentu (Belgie) – roční studijní pobyt
Účast na sympoziích:
 1991, 1995, 1996 Kecskemét (Maďarsko) – Mezinárodní symposium emailu, 1998 Nyíregyháza (Maďarsko) – Mezinárodní symposium lité medaile a drobné plastiky, 1999 Kautkaanpää (Finsko) – Medal Art Symposium
Účast na výstavách (výběr):
 1993, 1997 Frýdek Místek (Mezinárodní trienále emailu), 1994 Newcastle (Slovak Art School), 1995 Kiel (Bildhauer), 1998 FIDEM Haag, 1999/2000 Londýn (Size immaterial – hand held sculpture of the 90's)
Zastoupení ve veřejných sbírkách:
 Városi Galéria Nyíregyháza, British Museum Londýn, Slovácké muzeum Uherské Hradiště
- 5 **Enikő Szöllösy** (*13.9. 1939 Budapest)
Studia:
 1959–1960 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Budapešti
 1960–1965 Akadémie výtvarných umění v Budapešti
Účast na sympoziích:
 1975, 1977, 1979, 1981, 1983 Dunaújváros (Maďarsko) – Symposium kovové plastiky
 1977 Nagyatád (Maďarsko) – Symposium dřevěné plastiky
 1985, 1986, 1987, 1989 Siklós (Maďarsko) – Keramická umělecká kolonie
 1989, 1991 Villány (Maďarsko) – Kamenosochařské symposium
 1993 Nyíregyháza (Maďarsko) – Symposium lité medaile a drobné plastiky
 1994 Szekszárd (Maďarsko)
 1995, 1996 Mezőtúr (Maďarsko) – Umělecké kolonie
Účast na výstavách (výběr z významnějších):
 od r. 1983 FIDEM (Stockholm, Helsinky, Londýn, Neuchatel, Haag), 1984 Londýn (Medals and „Anti-medals), 1986 Toronto (Výstava současné maďarské sochy), 1992 Barcelona (SIAC Exhi-

12. Petr Horák, Přes moře, 2000, bronz, průměr 16,5 cm.

13. Josef Šafařík, Hamlet, 2000, bronz, 23×19 cm.

14. Jiří Vlach, Česká republika.

15. Jiří Vlach, Dirigent, 2000, bronz, 20×17,5 cm.

16. Milada Othová, Ráno, 2000; voskový model, 10,1×27,2 cm. Ztracený vosk, 2000, voskový model, 10,9×23,3 cm.

17. Miroslav Kovářík, Spořič mýdla „DE LUXE“, 2000, bronz.

bition), 1993 Kremnica (Quadriennial of Medals), 1993 Paris (Současné maďarské umění), 1995 Florida (Medaile), 1996 Roma (Výstava maďarského umění), 1997 New York (Hidden Horizon)
Dosažená ocenění (výběr):

1967 Debrecen (Letní salón), 1971 Szeged (Letní salón), 1972 Dunaújváros, 1973 Budapešť, 1974 Budapest, 1977, 1979 Cegléd (Dřevo a okolí), 1978 Miskolc, 1979 Munkácsy State Art Prize, 1982 Wolverhampton (Anglie), 1983 Zlatá medaile 6. Mezinárodního bienále v Raveně, 1985, 1987 Pécs – 9. a 10. národní bienále drobné plastiky, 1986 Toronto (Kanada), 1987, 1991 – cena Grand Prix „Ferenczy Beni“, 1995 Sopron, 1993 Nyíregyháza, 1994 Čestná medaile Maďarska, 1995 Řím

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Budapest – Magyar Nemzeti Galéria, – Kiscelli Múzeum, – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Dunaújváros – Acélszobrász művésztelep szoborparkja, Pécs – Janus Pannonius Múzeum, Székesfehérvár – István Király Múzeum, Cegléd – Kossuth Múzeum, Szeged – Móra Ferenc Múzeum, Miskolc – Miskolci Képtár, Sopron – List Ferenc Múzeum, Nyíregyháza – Városi Galéria, Sáropatak – Képtár, Paks – Városi Képtár, Mezütúr – Művésztelep gyűjteménye (Maďarsko – muzea a galerie)

Londýn British Museum (Velká Británie), Stockholm, Royal Coin Cabinet (Švédsko), Lisabon, Gulbenkian Foundation (Portugalsko), Berlin, Staatliche Museum (Německo), Ravenna, Dante Museum (Itálie), New York, American Numismatic Society (USA), Slovákcké muzeum Uherské Hradiště

6 **Mika – Matti Nieminen** (* 10. 1. 1973 Rauma)

Studia:

1983–1990 Umělecká škola v Raumě

1995, 1997 Univerzita v Turku (Dějiny umění)

1995–1999 Škola výtvarných umění v Turku

Výstavy samostatné:

1999 Turku, Wäinö Aaltonen Museum (What would you say about this? Co na to říkáte?), 2000 Helsinki, S-Gallery (Who would you wait? Koho byste čekali?)

Výstavy kolektivní (výběr):

1997, 1998, 1999 Turku, Köysirata Gallery (Výstava umělecké asociace /Artists' Association of Turku Exhibition), 1998 Kirkkonummi, Hvitträsk (Mladí medailéři /Young Medal Arts), 1998 Maputo (Mosambik), The Brazilian Cultural Center, Turku, Köysirata Gallery (A Ponte Move – The Moving Bridge), 1998 Haag (Holandsko), Finnish Embassy (Podívej se na to, chyť to a dotkni se toho /See It Catch It Touch It), 1998, 1999 Turku, Gallery Just (Výstava umělecké asociace /Artist's Association of Turku Exhibition), Köysirata Gallery (Drawings – Kresby), 2000 Rauma, Muzeum umění (Žebříky úspěchů /Ladders of Success)

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Turku School of Fine Arts, Muse Nacional de Arte, Maputo, Mosambik, Slovákcké muzeum Uherské Hradiště

7 **Petr Horák** (* 16. 2. 1966 Liberec)

Studia:

1980–1984 Střední uměleckoprůmyslová škola v Jablonci nad Nisou

1985–1989 Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (M. Prošek, J. Prášil)

1990–1992 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (ateliér skla – V. Kopecký)

Účast na sympoziích:

1999 Kautkaanpää (Finsko), Medal Art Symposium

Účast na výstavách (výběr):

1992 Praha, Olomouc, 1995 Jablonec nad Nisou, 1996 Liberec, 1998 Nový Bor, 1999 Jablonec nad Nisou, Jihlava (3. salón 1999 AUM), 2000 Železný Brod, Jablonec nad Nisou, 1998 FIDEM Haag, 2000 FIDEM Wiemar

Realizace:

Medaile pro Bižuterii a Českou mincovnu a.s.

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Sklářské muzeum Nový Bor, Muzeum skla a Bižuterie Jablonec nad Nisou, Slováké muzeum Uherské Hradiště

8 **Josef Šafařík** (*11. 3. 1977 Praha)

Studia:

1992–1997 Střední uměleckoprůmyslová škola kamenosochařská v Hořicích (J.Wagner)

1998–2000 Vyšší odborná škola Jablonec nad Nisou

od roku 2000 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (ateliér Skla v architektuře, M. Karel)

Účast na sympoziích:

1997, 1998 Chomutov – sochařské sympozium

1998 Bauxen

Účast na výstavách (výběr):

1998 Plzeň, Galerie Dominik, 1999 Jablonec nad Nisou, 2000 Jablonec nad Nisou, Galerie My

Realizace:

Pamětní medaile pro rezervaci v Nevadě The Summit Ridge Park

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Slováké muzeum v Uherském Hradišti

9 Autorem Ceny města za rok 1999 je polský sochař Jacek Dworski, účastník 5. ročníku sympozia.

Obdržela ji při oslavách životního jubilea hradištská sochařka paní Ida Vaculková za celoživotní tvorbu v oboru umělecké keramiky.

10 Raimo Jaatinen se zúčastnil 4. ročníku sympozia v roce 1994, Anna Maia Urm 5. ročníku v roce 1998.

11 **Jiří Vlach** (* 14. 8. 1946 Žarošice)

Studia:

1961–1965 Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti (obor – keramika)

1965–1972 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (J. Kavan)

Účast na sympoziích:

1980 Riga, Dzintari, 1986 Siklós, 1995 Nyíregyháza (Maďarsko)– Sympozium lité medaile a drobné plastiky, 1988, 1990, 1992, 1994, 1997/1998 Uherské Hradiště Mezinárodní sympozium lité medaile, plakety a drobné plastiky

Účast na výstavách (výběr):

od r. 1979 FIDEM (Lisabon, Florencie, Colorado Springs, Stockholm, Helsinky, Londýn, Neuchatel, Haag), 1982 Budapest, 1983 Helsinky, Leningrad, 1984 Warszawa, 1986 Praha, Pardubice, Berlín, Brno (Současná česká medaile a plaketa), Brno (11 Moravských medailérů), 1988 Paris, Berlin, Budapest, 1989 Warszawa, Peking, Moskva, 1994 Brno (Akt na medaili a plaketě), 1995 Kremnica, Nyíregyháza, Uherské Hradiště (Bronzový trojúhelník), 1996 Contemporary Czech Medal, Praha, 1997 Uherské Hradiště (Návraty I.), 1999, 3. Salón medaile 99 Jablonec nad Nisou, Jihlava, 1999/2000 London (Size immaterial – hand held sculpture of the 90's)

Dosažená ocenění (výběr):

1989 – nositel ceny Grand prix Mezinárodního Quadriennale medaile v Kremnici, 1989 – Cena MK ČSR za soubor plaket s ekologickou tematikou, 1995 Hlavní cena XIX. mezinárodní sochařského sympozia v Nyíregyháze 1995

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Praha Národní galerie, Brno Moravská galerie, Brno Moravské zemské muzeum, Kremnica Múzeum mincí a medailí, Uherské Hradiště Slováké muzeum, Zlín Státní galerie, Nové Město na Moravě Horácká galerie, Olomouc Muzeum umění, Bratislava Slovenská národní galerie, Hodonín Galerie výtvarného umění, Londýn British Museum (Velká Británie), Nyíregyháza Városi Galéria, Riga Town Galery

12 **Milada Othová** (* 1. 10. 1944 Brno)

Studia:

1958–1962 Střední odborná škola výtvarná v Praze

1962–1967 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (J. Kavan)

Účast na sympoziích:

1988, 1990 Ravena (Itálie) – VIII. a IX. Biennale Internazionale del Bronzetto Dantesco

1989 Kremnica (Slovensko) – Mezinárodní medailéřské symposium

1990, 1992, 1994, 1997/1998 Uherské Hradišřě – Mezinárodní symposium lité medaile, plakety a drobné plastiky

Účast na výstavách (výběř):

od r. 1977 FIDEM (Budapest, Lisabon, Florencie, Colorado Springs, Stockholm, Helsinky, London, Neuchatel, Haag), 1977 Vratislav, Lešno, Opolí, Lodž, Poznaň (Soudobá medailéřská tvorba na Moravě), 1979 Bulharsko, Mařarsko, Polsko, Rumunsko (Současná česká medaile a plaketa), 1980, Bulharsko, Mařarsko, Polsko, Rumunsko (Československé medaile a plakety), 1986 Brno (11 moravských medailéřů), Praha, Pardubice, Berlín, Brno (Contemporary Czech medal), 1995 Kremnica, Nyíregyháza, Uherské Hradišřě (Bronzový trojúhelník), 1999 London, British Museum (Students Medal Project), 1999/2000 I. Bienal internacional de Medalha contemporanea do Seixal (Portugalsko), 2000 Paris Atelier Socrates–Erasmus (La sculpture dans La Ville)

Dosažená ocenění (výběř):

1988 Zlatá medaile VIII. Biennale Internazionale del Bronzetto Dantesca, Ravena

1989 Cena II. Mezinárodního Quadriennale, Kremnica

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Národní galerie Praha, Moravská galerie Brno, Moravské zemské muzeum Brno, Museum sztuki medailerskiej ve Vratislavi, Centro Dantesco Ravena, Slovákcké Muzeum Uherské Hradišřě, Múzeum mincí a medailí Kremnica

13 **Miroslav Kovářík** (* 13. 10. 1951 Kyjov)

Studia:

1967–1972 Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišři (obor keramika)

1972–1978 Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (J. Kavan, J. Malejovský)

Účast na sympoziích:

1996 Kremnica (Slovensko) – Mezinárodní medailéřské symposium

1997 Mäntä (Finsko) – Mezinárodní medailéřské symposium

1988, 1990, 1992, 1994, 1997/1998 Uherské Hradišřě Mezinárodní symposium lité medaile, plakety a drobné plastiky

Účast na výstavách (výběř):

1991 Brno (Medailéřský autoportrét), 1991 Brno (České dějiny na medaili a na plaketě), 1992 Brno (I. salón medaile), 1992 FIDEM, Londýn, 1994 Brno (Akt na medaili a na plaketě), 1994 FIDEM, Budapešř, 1995 Kremnica, Nyíregyháza, Uherské Hradišřě (Bronzový trojúhelník), 1996 FIDEM, Neuchatel, 1996 Praha (Současná česká medaile), 1999 Jablonec nad Nisou, Jihlava (3. Salón medaile 99), 2000 Kremnica, Múzeum mincí a medailí

Zastoupení ve veřejných sbírkách:

Brno Moravská galerie, Brno Moravské zemské muzeum, Uherský Brod Muzeum J.A.Komenského, Uherské Hradišřě Slovákcké muzeum, Hodonín Galerie výtvarného umění, Kremnica Múzeum mincí a medailí

14 Podrobněji F r o l c o v á, M.: *Medailéřská sympozia v Uherském Hradišři*. In: Slovákcko XL, 1998, s. 277–282.

PhDr. Mílada F r o l c o v á (n. 1962) odborná pracovnice oddělení dějin umění Slovákckého muzea v Uherském Hradišři. V jejím odborném zájmu je současné výtvarné umění a uměleckohistorické památky okresu Uherské Hradišřě.

Medailleure in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Das herankommende Ende des 20. Jahrhunderts fordert zur Evaluation, Rekapitulation der Ereignisse. Insbesondere die zwei letzten Jahrzehnte bedeuteten für die Kunst „der kleinen Formen“ (Medaillenkunst sowie Kammerplastik) in Tschechien einen ungewöhnlichen Aufschwung im Bereich der Experiment- und Entwicklungsmöglichkeiten. Die Gründe dafür sind nicht nur in der Öffnung der Grenzen von 1989 zu suchen. Einen bedeutenden Beitrag stellen auch die Symposien dar, die regelmäßig in kleineren Städten der ehemaligen Ostblockstaaten – Nyíregyháza, Ungarn (seit 1976), Kremnica, Slowakei (seit 1983 tschechoslowakische, seit 1988 internationale Ebene) und Uherské Hradiště – stattfinden. Die Tatsache, dass diese fachorientierten Treffen außerhalb der Hauptzentren veranstaltet wurden, konnte den Künstlern aus Mitteleuropa relativ freie schöpferische Voraussetzungen ohne ideologische und politische Beschränkungen bieten und durch das ständige Pflegen von Kontakten die Beteiligten aus der Isolation herausholen. Uherské Hradiště ist bereits seit 1988 mit dem Medailleure-Symposium verbunden. Diese Veranstaltungen finden hier in der Regel alle zwei Jahre statt. Eine Ausnahme bildete nur das Jahr 1996, in dem der 5. Jahrgang wegen der Ausstellung „Bronzenes Dreieck“ auf 1997 verschoben wurde. Die genannte Ausstellung zeigte Ergebnisse der drei verwandten, in Kremnica, Nyíregyháza und Uherské Hradiště veranstalteten Symposien, die in den Fachkreisen als Zentren der internationalen Symposien für gegossene Medaillen und kleine Plastiken gelten. Alle bisherigen Jahrgänge einschließlich des heurigen sind mit dem Namen des akademischen Bildhauers Jiří Vlach – dem Gründer des Symposiums – verknüpft. In Zusammenarbeit mit seinen Freunden Milada Othová und Miroslav Kovařík gewährleistet der Projektleiter Jiří Vlach gesamte organisatorische sowie technische Dienstleistungen für das Symposium. Die Künstler, die anlässlich des Symposiums in Hradiště zusammenkommen, nutzen ihre Kenntnisse und Erfahrungen im alten Wachsaußschmelzverfahren beim Bronzegießen aus. Diese Methode ist offensichtlich unter den Skulpteuren nach wie vor beliebt, in der Praxis angewendet und wird sicher auch in Zukunft als Zeugnis der europäischen kulturellen Integrität gelten. Zum heurigen 6. Jahrgang wurden drei ausländische und zwei tschechische Künstler eingeladen: Bildhauer Helena Szilva aus der Slowakei, Enikő Szöllösy aus Ungarn, Mika-Matti Nieminen aus Finnland, Medailleure Petr Horák und Josef Šafařík aus der Tschechischen Republik. Während einer relativ kurzen Zeitdauer des Symposiums (20. 7.–19. 8.) wurde dreimal gegossen (am 2., 12. und 16. August) und ein paar Zehner von Bronzeartefakten wurden geschaffen. Weil dieses Jahr an der Veranstaltung des Symposiums die Stadt Uherské Hradiště in entscheidendem Maß beteiligt war, arbeiteten alle Künstler am Preis der Stadt für das Jahr 2000. (Den vom polnischen Bildhauer Jacek Dworski, dem Teilnehmer des 5. Jahrgangs geschaffenen Preis der Stadt für das Jahr 1999 erhielt Frau Ida Vaculková.) Im übrigen waren die Künstler nicht beeinträchtigt und gestalteten freie Themen. Laut dem Symposium-Status wird von allen Teilnehmern je einem Werk in die Symposium-Sammlung gegeben, die in der Galerie des Museums für die Mährische Slowakei aufgebracht ist.

The Medal Designers in Uherské Hradiště

Abstract

The approaching end of the 20th century challenges us to reflect upon what it has brought to us and evaluate. Especially the last two decades brought an unseen growth of possibilities of experimentation and progress for the “small” art forms (medal casting and small sculpture) in Czechia. This was not caused only by the opening of borders in 1989. Also inspirational were symposia held in the other countries of the former Soviet bloc in Nyíregyháza, Hungary (first held in 1976), Kremnica, Slovakia (Czech-Slovak since 1983 and international since 1988) and in Uherské Hradiště. Since these artists' working gatherings took place away from the main centers, there was a comparatively free creative spirit without ideological and political restrictions. These meetings brought people together and defied isolation.

Uherské Hradiště has been hosting these symposia since 1988. They usually take place every other year. The only exception to this was the year of 1996, when the fifth symposium was postponed for the coming year because of the “Bronze Triangle” exhibition. This exhibition displayed working results of all three symposia, in Uh. Hradiště as well as Nyíregyháza and Kremnica, the three places being known as centers of small sculpture among dedicated circles. The man behind the symposia in Hradiště is an academic sculptor Jiří Vlach, who has founded the tradition of symposia, and who, along with a few friends (Milada Othová, Miroslav Kovářík) manages the production side of the whole project. The artists that get together in Hradiště employ an ancient casting technique of the so-called “lost wax”. It is apparent that this technique is quite popular among today's artists and it surely has a bright future as a part of European cultural heritage and integrity.

This year's sixth Symposium is attended by three foreign and two Czech artists sculptor Helena Szilva from Slovakia, Enikő Szölössi from Hungary, Matti Niemen from Finland and two Czech medal designers Petr Horák and Josef Šafařík. During the comparatively short duration of the Symposium (July 20 August 19), there were three casting sessions (on Aug. 2, 12 and 16) and tens of bronze artifacts were created. Due to the fact that the City of Uherské Hradiště supported this get-together, each artist was obliged to come up with his/her own design for the City Prize 2000. (The City Prize 1999 was created by Polish sculptor Jacek Dworski, an attendee of the fifth Symposium. It was granted to Ida Vaculková). Apart from this one commission, the artists were allowed to work freely on their own ideas.

The statutes of the Symposium say that each artist donates one of his works created here to the Symposium collection, owned by the Gallery of the Museum of Moravian Slovakia.

JUBILEUM IDY VACULKOVÉ

Jméno keramičky Idy Vaculkové je již po několik desetiletí nesmazatelným pojmem v moderním českém výtvarném umění. Prostřednictvím své umělecké tvorby si získala velký obdiv nejen v domácím prostředí, ale také v zahraničí, kde bylo její dílo mnohokrát oceněno a zařazeno do nejvyšší kvalitativní kategorie. Je tedy přirozené, že ve svém rodném městě Uherském Hradišti požívá velké úcty, která je jí opakovaně projevována mnoha způsoby. V letošním roce, 9. března 2000 – den po 80. narozeninách, byla paní Idě Vaculkové udělena Cena města za celoživotní práci přesahující hranice regionu. Tento slavnostní akt byl opětovným potvrzením toho, že její tvůrčí snažení nezapadlo v běhu času, ale vyrálo do nádherných a obdivuhodných plodů, které jsou stále naplněny nevyčerpatelným obsahem mnoha uměleckých a myšlenkově či lidsky závažných sdělení. Je-li dnes pro nás přirozené, že je této umělkyni věnována taková pozornost, pak bychom zároveň neměli zapomínat na to, že se v minulosti musela vyrovnávat s mnoha nepříznivými situacemi, které úzce souvisely s tehdejší politickou ideologií. Cílem nespočetných intrik byla snaha o potlačení všech individuálních uměleckých projevů na veřejnosti. Je obdivuhodné, že tento souboj Ida Vaculková dokázala dovést do vítězného finále. I když nelze z lidského vědomí vymazat a zapomenout na všechny špatné zážitky, přesto se osudový obsah pomyslné knihy života přesunul do roviny spravedlivého zhodnocení.

Ida Vaculková, rozená Čermáková, se narodila 8. března 1920 v Uherském Hradišti. Už v době svých studií na gymnáziu docházela na soukromé hodiny kreslení a malování do ateliéru malíře Rudy Kubíčka. V roce 1939 byla přijata na Vysokou školu technickou - obor profesura kreslení, do ateliéru profesora Oldřicha Blažička. Pod jeho vedením získávala vědomosti a zkušenosti, které jí měly být dostatečnou oporou na budoucí dráze umělkyně-malířky. Tvorba z let vysokoškolského studia se, bohužel, dochovala jen v malém souboru, který i přes svůj torzální rozsah dokladuje, že její malířské úsilí bylo vedeno osobní vůlí a snahou o pochopení všech základních pravidel uměleckého procesu. Několik málo obrazů ze 40. let prozrazuje,

I. Vaculková ve svém ateliéru, r. 1980. Foto L. Chvalkovský.

že do svých prací vnášela odvážnou razanci jak v kompozičním schématu, tak i v barevném spektru použitých odstínů. Jedná se převážně o zátiší a krajinářské studie – městská zákoutí, která vykazují velkorysé pojednání základního tvarosloví, záměrnou obrysovou zkratkovitost a zřetelný cit pro vyvážené prostorové zaplnění. Válečná léta znamenala pro Idu Vaculkovou přerušování vysokoškolského studia, k němuž se vrátila v roce 1945 (prošla ateliéry C. Boudy a M. Salcmána). V této době se jejím životním partnerem stal malíř Vladislav Vaculka (sňatek 3. 5. 1941) a společně vystavovali svou tvorbu v Uh. Hradišti a ve Zlíně. Závěr 40. let byl život Idy Vaculkové ovlivňován několika závažnými okolnostmi. Po narození dcery Alžběty (14. 6. 1949) bylo nutno řešit řadu existenčních záležitostí obou manželů. Ještě v době svých studií se oba snažili získat trvalé bydliště v Praze, což se jim nepodařilo, proto hledali oba možnost uplatnění ve svém rodišti. Po dlouhých peripetiích si začali budovat vlastní zázemí, které bylo nutným předpokladem pro zajištění rodiny i pro uměleckou práci. Pro svobodné malování nyní neměla Ida Vaculková potřebné podmínky. V této době

se pracovní i osobní aktivity Vladislava Vaculky spojovaly s nedávno vybudovaným Ústředím lidové umělecké výroby, v němž samostatným oborem byla také keramická výroba. Situace, v níž se oba nacházeli, je přímo nutila k hledání tzv. náhradního uplatnění. Těžké období přineslo Idě Vaculkové zásadní, přímo osudové rozhodnutí, které ji ovlivnilo na celý další život. Na radu svého manžela začala z keramické hlíny modelovat malé figurky zvířat a lidských postav. Zpočátku spíše intuitivně poznávala tvárné vlastnosti modelačního materiálu. Hliněné sošky hnětené do jednoduchých tvarů připomínaly spíše hračky. Bylo v nich kouzlo dávného primitivismu, který je pro nás trvalým dokladem o přirozené lidské dovednosti a potřebě vlastní tvořivosti pro potěšení. V poměrně krátké době se řada malých figurek začala hmotně odlehčovat a rozšiřoval se okruh námětů. Vzniká řada ženských postav, které v kompozičních obměnách vycházejí z inspirace lidovým uměním, zároveň také naznačují vzdálené souvislosti s dávnými idoly. Žena jako symbol krásy, lásky, mateřství i rozmarné koketérie se ve výtvarném zpracování Idy Vaculkové stává východiskem pro stále odvážnější tvarovou modelaci, která poskytuje prostor k uplatnění doplňujících vstupů v podobě plošných i prostorových dekorativních prvků. Stylizovaný ornament zpracovaný rytím, otisky či vpichy, je zmnožován plastickými detaily bobulí, kruhů, plátů apod. Také celoplošné glazování povrchu je uplatňováno ve stále odvážnějších vstupech a v zářivé barevnosti. V této souvislosti si ještě uvědomujeme autorčino původní malířské školení, které také s velkou intenzitou uplatňuje i na dalších předmětech jako jsou vázy či dekorativní talíře. Např. její oblíbený motiv ryb je na nich zpracován s lehkostí a s nenucenou zkratkou. To už však mluvíme o 50. letech, kdy se umělkyně dostatečně propracovala přes základní zákonitosti klasické modelace a cítila potřebu rozšířit svůj tvarový repertoár. Inspirace se přímo nabízela v tradičních keramických postupech, které využívaly hrnčářský kruh jako nejzákladnější pracovní a výrobní prostředek. Zvládnutím této technologie za pomoci přátel keramiků-kruhařů se Idě Vaculkové podařilo překročit pomyslnou hranici přesahující klasickou sochařskou práci. Ve větší míře uplatňuje konstruktivně komplikovanější kompoziční útvary, které v důmyslné skladbě a v různých kombinacích povyšují tradiční keramický výrobek na úroveň originálního artefaktu

skulpturálního významu. Obohacené tvarosloví ve svém syrovém, ještě tvárném stavu, dovolovalo i další úpravy jako např. prořezávání, prolamování a jiné deformace. Ve druhé polovině 50. let již doznělo autorčino úsilí na úroveň schopné veřejné prezentace. První výstavní kolekce vzbudily neobyčejný zájem a v hodnotících reakcích se už objevovaly odhady slibného budoucího vývoje. Ten lze skutečně charakterizovat jako bouřlivý vzestup tvůrčí invence podpořenou notnou dávkou autorské originality. Bohatá fantazie Idy Vaculkové rozšiřovaná jejím zájmem o staré mýty, báje, náboženské příběhy, filozofické úvahy a v neposlední řadě o moderní poezii, to vše poskytovalo umělkyni nepřehledné spektrum impulsů pro vlastní výtvarné zpracování. Vzpomeňme např. sérii Kentaurů, které na přelomu 50. a 60. let vytvořila v mnoha variantách. V jejím zpracování to nejsou mýtické zrůdy, ale hraví tvorové, jimž vtiskuje bohatou citovost. Jejich konstrukčně skládané a geometricky tvarované tělo je odlehčováno emocionálním výrazem tváře – údiv nebo smích. V poněkud vážnějším tónu jsou plastiky na téma asketů, králů, kouzelníků, avšak ani ty nelze chápat jako skutečnou dramatickou výstrahu. I do tohoto námětového okruhu dokázala Ida Vaculková vtisknout osobitou nadsázku. S nemenší hravostí se pak postupně objevují ďáblíci, jeptišky, andělé, ale také ženské postavy. Při pohledu na ně sice vnímáme jejich tvarovou modelaci, která nás upoutává svou odvahou a nevšední nápaditostí, ale zároveň v nás také vyvolává různé pocity, myšlenky a dojmy. Je to svědectví toho, že díla nevznikala z pouhé kalkulace předpokládaného účinku, ale už v době svého prvotního inspiračního zárodku byla naplněna nefalšovaným prožitkem svého tvůrce.

Šedesátá léta lze považovat za průlomové období v umělecké práci Idy Vaculkové. Výsledky její práce byly výtvarnou kritikou opakovaně zhodnocovány velmi pozitivními závěry, v nichž už jí zcela otevřeně byla přiznávána autorská originalita a nepopíratelné prvenství v tom, že dokázala povýšit tradiční keramickou produkci na úroveň vysoce hodnotného výtvarného díla. Projdeme-li se soupisem výstavních aktivit a následně výčtem ocenění, pak musíme konstatovat, že tato umělkyně úspěšně překročila všechny dosavadní náhledy na klasické obory výtvarného umění. Její díla začala být pravidelně vystavována na zahraničních expozicích keramické tvorby, odkud si často přivážela některé

1. Asketa, 1964, keramická plastika zakuřovaná a glazovaná, ze sbírky Galerie SM.

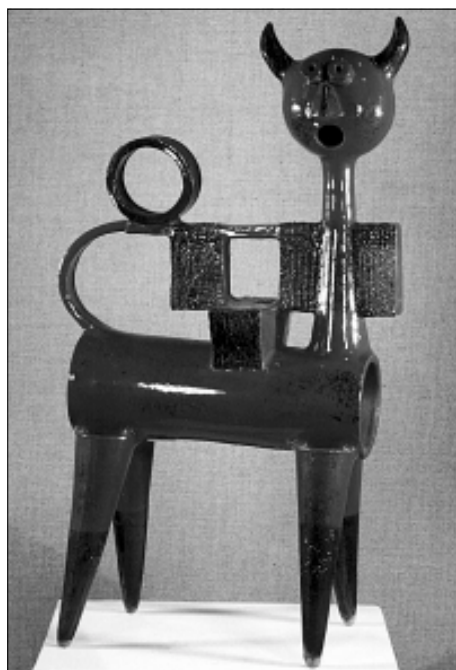
3. Purzelbaum (podle Ch. Morgensterna), 1992, keramická plastika zakuřovaná a glazovaná, v. 28 cm, ze sbírky Galerie SM.

2. Vejce a vajíčko, 1976, keramická plastika glazovaná, ze sbírky Galerie SM.

3. Kouzelník, 1962, keramická plastika glazovaná, v. 37,5 cm, ze sbírky Galerie SM.

5. Kentaur, 1964, keramická plastika glazovaná, v. 56 cm, ze soukromé sbírky.

z nejvyšších ocenění. Tak např. v italském Gualdo Tadino je jméno Idy Vaculkové zaznamenáno v přinejmenším deseti ročnících světových přehlídek keramické umělecké produkce. Zde jí byly uděleny zlatá a stříbrná medaile. Dalšího vyznamenání se jí dostalo také ve Faenze. Jiná zahra-

niční vystoupení, byť nekorunovaná medailemi, vždy přinášela pozitivní ohlas, který následně inicioval domácí výstavu. Umělecký vzestup jejích tvůrčích ambicí se dá charakterizovat jako nepřetržitý tok nápadů. V sedmdesátých letech nastupuje období programové inspirace poezií německého básníka Christiana Morgensterna, které má své pokračování i v následujícím desetiletí. Série Purzelbaumů, Lunovisů, Ukazatelů směru, Trychtýřů, Kostek, to všechno je odrazem autorčina okouzlení a následným převedením do vizuálně-výtvarné podoby. Všechny tyto důmyslně modelované objekty jsou zpracovány v širokém rozpětí tvarů. Od vzdušně odlehčených formací, využívajících zmnoženého kontaktu s okolním prostorem až po tvarově uzavřenější bloky, jejichž prostorovost a tvarová rozpínavost se odehrává spíše po vnějším obvodu díla. V tomto časovém období bychom také neměli opomenout sérii kapesních náhrobků, jejichž nápaditost se pohybuje v prostoru a dimenzích tzv. černého humoru dovedeného do poetické absurdity či ironického nadhledu. Jednou z dalších typicky vaculkovských hrátek s hlínou jsou „vajíčkovské“ motivy. Vajíčko jako živorodý symbol využila autorka pro desítky kompozic, v nichž s důmyslností sobě vlastní dokázala zdánlivě fádni ovál zužitkovat v různých proporcích a situacích. Jiným, neméně nápaditým okruhem plastik jsou varianty na téma Kosmonaut a jeho dítě. A ani v tomto výčtu zdaleka není vyčerpán celý rejstřík námětů, jimiž se Ida Vaculková za celý svůj život inspirovala. Kromě volných plastik vytvořila na dvě desítky interiérových i exteriérových realizací na mnoha místech – např. Ostrava, Šumperk, Odry, Olomouc, Přerov, Prostějov, Slušovice, Zlín, Otrokovice, Napajedla, Uherské Hradiště, Přelouč, Pardubice. Zcela samostatným pojednáním by také mohl být rozbor keramické technologie. V širokém rozmezí povrchových úprav bychom mohli sledovat uplatňování glazur, mechanické a modelační vstupy, na zvlášť zajímavou kapitolu by vydalo používání redukční techniky pálení, tzv. zakuřování keramického střepu. Právě tato technologie poskytla autorce úžasný prostor k nezvyklému propojení původní podstaty pálené keramiky s moderním vzhledem částečného dotváření barevnými glazurami. Pokud by se podařilo sestavit autorský katalog díla, byl by naplněn mnoha stovkami prací, z nichž většina je dnes součástí galerijních a muzejních sbírek, zahraničních nevyjímaje (Uměleckoprůmyslové

muzeum Praha, Moravská galerie Brno, Moravské zemské muzeum Brno, Muzeum keramiky Bechyně, Státní galerie Zlín, GVU Hodonín, Slezské muzeum Opava, Slovácké muzeum Uherské Hradiště, Vlastivědné muzeum Frýdek-Místek, Museum Bochum SRN aj.). Je také potěšitelné, že s keramickými díly Idy Vaculkové se můžeme setkávat v nespočetných soukromých sbírkách, kde jsou ochraňována jako obdivovaná a hodnotné artefakty. Její práce se stala předmětem zájmu mnoha výtvarných teoretiků a historiků umění, svou pozornost jí věnovali např. N. Melniková-Papoušková, A. Grůza, J. Pečírka, J. Kotalík, J. Maliva a opakovaně P. Spielmann, v celkovém součtu všech článků, studií a katalogových textů bychom dospěli přinejmenším ke stovce textů. V roce 1992 natočila Česká televize o Idě Vaculkové 15 minutový medailon a v roce 1994 si téma jejího života a díla zvolil Jan Gogola ml. ve snímku Paní Ida. V roce 1990 napsal Antonín Přidal krásné blahopřání a upřímné vyznání svého obdivu k její tvorbě: „Keramiky Idy Vaculkové, sestříčky totemů a talismanů, svítí svou hlasitou červení, bělobou a modří a hlídají nám dar svátečního tvaru, neohleděného ještě a nenaučitelného nazpaměť. Magická řeč jejích bůžků mluví beze slov, ale pevně o tom, že člověk má i jiné oči než ty pod čelem a za brýlemi.“ (Svobodné slovo, 8.3.1990). V téže roce napsal Ludvík Kundera: „...Sochařsky se rozmáchnuvší Ida Vaculková šla cestou důsledné Hry. Aníž se vymkla rámci široce pojaté figurativnosti (roztříštění postav ve třpytný svět absolutna se v plastice podaří jen zřídka), začíná uplatňovat prostorovou fantazii tak vehementně, že diváka až vplétá do tvarových a barevných dobrodružství své imaginace: náhle je dovoleno neobzírát „sochu“, ale předmět pro proměnlivé snění, objekt impulsů, které rozkolotají mysl v rozpětí až libovolném...“ (text pro katalog autorské výstavy Idy Vaculkové, GVU Cheb, 1990).

Celoživotní tvorba Idy Vaculkové si za dobu půl století našla své zhodnocení a trvalé vřazení do kontextu nejen českého, ale také evropského a světového moderního umění. Jedním z mnoha důkazů je i udělení titulu „Žena roku 1999“, kterým byla oceněna Výborem vydavatelské asociace a Americkým životopisným ústavem v Raleighu ve státě Severní Karolína.

V několika rozhovorech pro tisk se Ida Vaculková vyznala ze své dávné touhy žít a pracovat ve velkém kulturním centru, kde by měla víc pre-

zentačních příležitostí. V souhrnu a výčtu jejich ocenění se však nabízí oprávněná domněnka, že skutečné umění a opravdové úsilí si najde cestu ke svému zhodnocení i z poněkud vzdálenějšího koutu světa. Odvaha a vnitřní zaujetí, snaha o dosažení stále novějších a nezvyklejších výsledků, obdivuhodná píle, to všechno je vloženo do každé keramické plastiky, která vznikla v ateliéru Idy Vaculkové. Jsme-li ochotni či schopni vstoupit do autorčina osobitého světa naplněného nezvyklou dávkou fantazie, noblesní poetiky, jemného humoru a lehce ironické nadsázky, pak budeme odměněni zvláštním pocitem osvěžujícím lehkostí myšlenek, které nás alespoň načas odvedou od běžných starostí života.

Snad to bylo osudové předurčení, že Ida Vaculková neopustila své rodné město a byla do jisté míry donucena najít své výtvarné uplatnění v jiném oboru, než původně zamýšlela. Podařilo se jí vytvořit výjimečné dílo, kvalitou i rozsahem, které se nesmazatelně zapsalo do moderní historie umění 20. století. Proto je plným právem považována v Uherském Hradišti za jednu z nejvýznamnějších osobností, jejíž celoživotní umělecké snažení dokázalo překonat všechny územní hranice a oslovit tisíce lidí v různých koutech světa.

Marie Martykánová

ERWIN RAUPP – OBRÁZKY ZE SLOVÁCKA

První léta ještě mladého 20. století byla už poznamenávána mnohými více či méně zřetelnými proměnami. Jinak se utvářel život ve městech, zde byly civilizační vlivy více vázány na širší evropské vlivy, a zcela odlišné tempo přízpůsobivosti bylo patrné na venkově, kde původní životní styl měl mnohem silnější zázemí provázané s osobními i rodinnými svazky a kořeny tradičních zvyklostí. Na počátku 20. století byl moravský venkov ještě relativně nedotčen. V pohledu člověka, který měl možnost obsáhlejšího pohledu a srovnání, a tudíž si uvědomoval měnící se tvář dosavadního celospolečenského i soukromého životního stylu, působily lokality dosud nedotčené všemi proměnami jako posvátné oázy národního sebevědomí, jako poslední tvrze, chránící svou staletými formovanou vnitřní identitu i vnější podobu. Informace o dosavadní panenské nedotčenosti oblasti jihový-

chodní Moravy vzbudily v německém fotografovi Erwinu Rauppovi nemalou zvědavost, která v roce 1904 vyvrcholila rozhodnutím, že navštíví zdejší kraj. V této záležitosti nejsme odkázáni na pouhé dohady, ale máme k dispozici autentické svědectví: „*Nemyslete si, že jsem ve folklóru tak zcela laik. Když se připravovala roku 1896 velká všenežmecká výstava v Drážďanech, pověřila mě vláda, abych fotografoval kroje Dolní Lužice. Dílo se zdařilo, a když krátce potom si naši Lužičtí Srbové postavili v Budyšině svůj společenský dům a zřídili v něm lužickosrbské národopisné muzeum, darovala jim vláda úplnou kolekci mých velkých zvětšených obrazů. Byl jsem tam vyslán, abych bděl nad vhodným umístěním svých prací. Při této příležitosti jsem se spřátelil se správcem muzea a několikrát jsme večer při pivě besedovali. Rozhovor se stáčil k lužickým lidovým krojům, jež překvapovaly svou originalitou v okolí, kde veškerý lidový svéráz úplně vyhynul. „Jsou krásné“, přisvědčoval správce muzea, „škoda, že jim hrozí zánik. Již dnes jsou kostýmem pro zvláštní slavnostní příležitosti“. Když jsem pak prohodil, že je tomu tak už všude severně od Alp, živě odporoval. Ještě je ve střední Evropě jakási rezervace, která si zachovala pel svérázu téměř úplně neporušený a bez kazů, v plné životnosti. Je prý to jihovýchodní Morava a pak Horní Země Uherská. Naslouchal jsem tehdy nedůvěřivě, ale lužický národopisec mluvil tak přesvědčivě, že vzbudil můj zájem.“¹ V roce 1903 navázal Erwin Raupp korespondenci s uherskohradištským sběratelem a národopisným znalcem Františkem Kretzem² a o rok později, s největší pravděpodobností na počátku léta 1904, se vypravil do Uherského Hradiště, aby odtud podnikal četné výpravy po mnoha místech oblasti Slovácka. Jeho pracovní zaujetí a nadšení máme zachyceno takto: „...při jedné návštěvě velehradské pouti v den cyrilometodějský spatřil jsem v davu poutníků letitého muže v bezvadném sportovním obleku, operujícího přístrojem, který jsem znal pouze z prospektů jedné z nejpřednějších německých firem. Byla to tzv. zrcadločka, přístroj umožňující fotografovi sledovat objekt až do chvíle stisknutí spouště. Tento vzácný přístroj a zručnost, kterou můj neznámý projevoval při práci s ním, způsobily, že zapomínaje na svůj vlastní úmysl, začal jsem opatrně cizince sledovat a studovat metody, kterých při tom používal. Bylo zřejmé, že to nebyl amatér běžného typu, ba zdálo se být mistrem ve svém oboru. Tomu též nasvědčovalo, že pracoval s pomocníkem, který*

osobám nebo skupinám zvoleným za objekt nadbíhal, zapřádal s nimi hovory a odvraceje nenápadně pozornost od operatéra, číhajícího v pozadí, upravoval jejich postoj, seskupení, gesto i osvětlení, aby vše odpovídalo intencím fotografovým. ...Mluvili německy. Fotograf s cizokrajným přízvukem, jeho průvodce pomalu a s rozvahou. Časté hledání pravého slova svědčilo, že němčina nebyla jeho obcovacím jazykem. Tedy krajan-domorodec, ale člověk patrně vzdělaný a znalý kraje a lidu.⁴³ Průvodcem a odborným poradcem byl Rauppovi již zmíněný F. Kretz, jehož znalosti zhodnotil německý fotograf slovy: „...jak je originelní! Nic ze sebe nedělá a přitom je nabit národopisnými vědomostmi jako nějaký univerzitní profesor. ... Mně, neznámému, věnuje nyní každou chvíli a shání po kraji, kde by mi mohl něco ukázat...“⁴⁴

Svědectví Karla Dvořáka je pro nás významným dokladem o Rauppově pobytu v naší oblasti. Působí důvěryhodně a je podáno v příjemné poloze nestrojeného obdivu. Dvořák se jistě pobavil při skromném výroku: „...Mně neznámému...“, protože v té době se už zcela přesně orientoval v oblasti domácí i zahraniční fotografické

tvorby, a jméno Erwina Rauppa mu bylo dostatečně známé. Věděl, že tento člověk patří již dlouho mezi uznávané osobnosti v Německu a výsledky jeho práce jsou pravidelně představovány na nejvýznamnějších fotografických výstavách po celé Evropě. Onomu „letitému muži“ bylo v roce 1904 jedenačtyřicet let (nar. 31. ledna 1863). V mladém věku je doloženo jeho spojení s Darmstadem, na počátku 20. století (kol. roku 1904) působil v Drážďanech (ateliér na Pragerstrasse 34), v roce 1907 je uváděn jako fotograf v Berlíně (ateliér na Behrenstrasse). Teprve tady se mu podařilo vybudovat si dokonalé zázemí vybavené profesionální technikou, od osvětlovacích aparatur až po samotné fotopřístroje, interiérové zařízení a vybavení nevyjímaje. Přestože už v době svého drážďanského působení byl zařazen do kategorie „uznávaného dvorního fotografa“, v berlínském prostředí byl prezentován jako „interesantní typ moderního umělce v oboru fotografie“, který se s technickou dokonalostí a mimořádnou citlivostí dokáže vyrovnat s požadavky svých objednavatelů, přičemž s nevyčerpatelnou invencí využívá svých tvůrčích nápadů. Jeho námětový repertoár byl velmi široký: portré-

1. Žena na pouti – Velehrad, 1906 (1904?), U 5162. Foto L. Chvalkovský.

ty, figury, krajiny, městská i venkovská tematika. S profesionální jistotou se pohyboval v ateliérovém prostředí, v němž promyšlené aranžmá záviselo na konečném výsledku a uspokojení zákazníků. S nemenší rozhodností se také orientoval v exteriéru, z něhož dokázal vyčerpávat nejzákladnější tvarové formace, které v kompozičním celku vytvářely harmonická seskupení výtvarného charakteru. Toto tvrzení můžeme podložit četnými reprodukcemi, které se poměrně pravidelně objevovaly v dobových periodikách oboru fotografie. Není pochyb o tom, že Erwin Raupp zcela přirozeně respektoval národní, typicky německé zásady vizuálně-uměleckého projevu ve svých tvarech, výrazech i v podstatných znacích konkrétního modelu, nicméně v jeho díle je zřetelná schopnost podchycení momentální atmosféry, nálady a emocionality. Nebyl pouhým technicky vybaveným zpodobnitelem okamžiku, ale snažil se do svých záběrů zakomponovat i neviditelný rozměr lidskosti a v neposlední řadě svou tvůrčí nápaditost. V souhrnu všech těchto atributů Rauppovy umělecké tvořivosti pak lze pochopit i jeho zájem o národopisnou tematiku, v níž se prostorové a detailní aranžmá dá uplatňovat pouze v omezené míře. Profesionální zkušenosti v úzkém propojení s přirozenou intuící dávají dostatečný prostor k podchycení nevrátných prchavých okamžiků, v nichž dominantní roli hraje originalita prostředí i modelů samotných.

Tvůrčí aktivity a umělecké záznamy Erwina Rauppa můžeme vysledovat z řady dobových, převážně německých časopisů. Dodnes je považován za jednoho z nejvýznamnějších piktorialistů přelomu 19. a 20. století, jehož práce ovlivňovala a patrně inspirovala i následující generace. Rauppovy fotografie stále patří mezi mimořádně ceněné artefakty, které jsou dodnes deponovány v mnoha muzejních sbírkách (např. Kupferstich-Kabinett Dresden, Landesgewerbemuseums Stuttgart, Berlin aj.). Vzhledem k velkému časovému odstupu je pro nás dost obtížné získávat přesnější osobní údaje. Musíme také brát na vědomí, že mnohé umělecké sbírky byly v závěru 2. světové války poškozeny či ohroženy a jejich torza se přemísťovala do náhradních prostor, v nichž postupně ztrácela svou původní kontinuitu. Tento fakt by mohl být důvodem i vysvětlením, proč se nám dosud nepodařilo zjistit datum úmrtí Erwina Rauppa, ačkoliv dotazy byly adresovány do mnoha německých muzeí. Také další údaje z Rauppova života jsou získávány v drobných útržkovitých informacích, které jen

2. Žebrák, 1906 (1904?), U 5181. Foto L. Chvalkovský.

3. Slepý hudec (Potulný slepý hudec z Březové), 1906 (1904?), U 5156. Foto L. Chvalkovský.

pozvolna rozšiřují naše dosavadní znalosti. Je logické, že dosud nebyly vyčerpány všechny možnosti. Jedním z důležitých pramenů je dochovaná korespondence mezi Rauppem a Kretzem, která je uložena ve sbírce Etnografického ústavu MZM v Brně a badatelsky dosud nezpracovaná. Ve zhruba 10 dopisech končících v roce 1925 se nám zatím ukrývají neznámé informace, které s největší pravděpodobností objasňují osobní i pracovní vztahy obou osobností.⁵⁾ Po zpřístupnění tohoto fondu se nepochybně dovíme řadu nových a důležitých informací. Stejně významným zdrojem souhrnnějšího poznání je samotné Rauppovo dílo, z našeho pohledu je přitažlivá především epizoda z jeho moravského pobytu. Je známo, že Erwin Raupp se Františku

Kretzovi odměnil za jeho pohostinnost a odborné rady darem mnoha desítek pozitivů, které mu postupně zasilal ještě řadu let po své návštěvě. Jen stěží se můžeme dopátrat skutečného počtu snímků, které zde vytvořil. Soubor 46 pozitivů, které vlastní Slováké muzeum v Uh. Hradišti je jen nepatrným zlomkem z celkového množství. Převážná část Kretzovy sbírky byla odkoupena v roce 1930 brněnským Moravským zemským muzeem. V ní je obsaženo mj. 18 kusů velkoformátových snímků a 116 kusů pozitivů v malých formátech, přičemž je potvrzeno Rauppovo autorství.⁶ Po vzájemném srovnání a globálním zpracování tohoto materiálu se dostaneme k přesnějšímu pohledu. Zajímavým doplňkem badatelské práce jsou také reprodukce zveřejněné v českých i německých časopisech a publikacích (viz soupis literatury). Např. v knize *Národopis lidu československého* z roku 1922, je reprodukováno množství Rauppových fotografií, o nichž v mnoha případech zatím není známo, kde jsou uloženy, či zda dosud existují. Vzhledem k tomu, že v redakčním kolektivu zmíněného spisu byl také František Kretz, je nejvyšší pravděpodobné, že snímky pocházely z jeho sbírky.

Přes všechny tyto nejasnosti a naznačené možnosti dalšího výzkumu můžeme už nyní shrnout dosavadní informace o moravském putování Erwina Rauppa do základního obrysu, který může být v budoucnu doplněn a rozšířen o nová poznání.

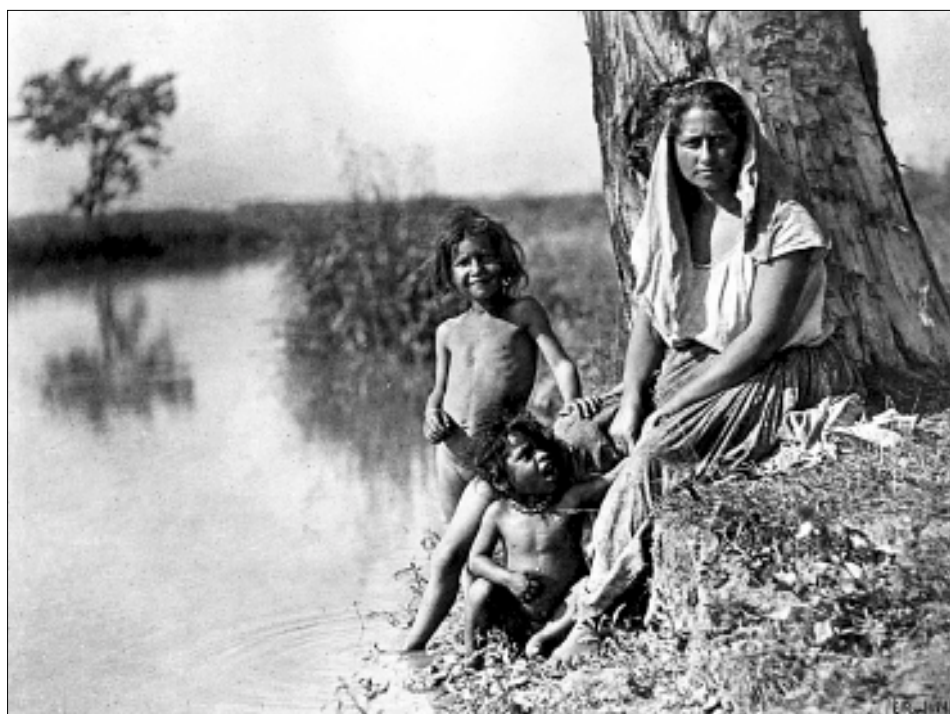
Obnovený zájem o Rauppovo dílo vznikl v uherskohradištském Slovákém muzeu. Po mnoha letech, kdy byl konvolut fotografií tichou součástí sbírkového fondu Galerie SM, nazzrál čas k jeho soubornému zveřejnění. Tento záměr byl ovlivněn jednak prioritním zaměřením muzea na národopisný obor, ale v širším kontextu byl chápán jako symbolické ohlédnutí do časů dávno minulých. V závěru končícího století se přímo nabízelo, aby prostřednictvím autentických záběrů byly připomenuty dávné tradice se skrytým podtextem širších souvislostí evropské kontinuity společenského vývoje. Výstava nazvaná *Erwin Raupp – obrázky ze Slovácka (1904)* se stala nejen symbolickou poctou moravského lidu, ale také vzpomínkou na dílo cizince, jehož zaujala krása tohoto kraje. Uspořádání 34 fotografií do výstavního souboru přineslo překvapující výsledek a potvrzení toho, že autora

4. Dobyččí trh, 1904, U 5177. Foto L. Chvalkovský.

počáteční zvědavost i určitá nedůvěra k očekávané skutečnosti byla nepochybně velkým zážitkem: „...*Podmanila si mě nejen krása lidového kroje, jehož rozmanitost mě přímo ohromila, ale ta hojnost zajímavých tváří, zvyků a slavností. Každý člověk zde je pozoruhodný originál. Fotograf neví, čemu dříve věnovat pozornost. Takové kulturní bohatství!*“⁷ V Kretzově doprovodu prošel desítky různých míst oblasti jihovýchodní Moravy (Velehrad, Uh. Brod, oblast Dolňácka, Horňácka, Podluží), zúčastnil se mnoha zajímavých, pro něho okouzlujících událostí (poutě, trhy, svatby), navštívil malíře Jožu Uprku, dostal se do bezprostřední blízkosti zcela obyčejných lidí, jejichž chudoba i prostota byla pro něho neopakovatelným zážitkem a mimořádným impulsem obohacující tvůrčí atmosféru. S profesionalitou a precizností sobě vlastní zachycoval svým objektivem slavnostní i všední události, které s neobyčejnou citlivostí vnášel do kompozičních schémat. Záběry z poutí snímá v jejich přirozené prostorovosti, přičemž jeho umělecký podíl a vstup se omezoval na úhel pohledu a pečlivě vybraný výřez z viděné skutečnosti. Tyto snímky jsou naplněny atmosférou

duchovního rozjímání. Prostředí dobytých trhů inspirovalo autora k vyhledávání nezvyklých detailních záběrů v bohaté tvarové skladbě. V dalším žánrovém okruhu, který se zaměřuje na jednotlivé figury, je již patrný zásah uměleckého aranžmá. Postavení či rozmístění bylo ovlivňováno požadavkem fotografa, nebo z hlediska národopisné atraktivity vyhodnocené jeho poradcem. Na takových snímcích můžeme obdivovat prostorovou skladbu v odstupňovaných dimenzích jednotlivých vrstev záběru. Snad největší volnost cítíme v okruhu dětských záběrů, kde se autor nechal unášet přirozenou bezprostředností, do níž jakýkoliv vstup by byl rušivým a násilným elementem. Samostatnou skupinou jsou portrétní studie. Výběrem zajímavých lidských typů se Erwin Raupp představuje jako nedostižný profesionál, který i z obyčejného žebřáka dokáže vytvořit osobnost vyznařující zvláštní fluidum duševní krásy. Zvláště v této námětové kategorii nacházíme překrásné snímky, jejichž nevšední umělecké zpracování zhodnocuje přirozenou prostotu lidské tváře, naplňuje ji zřetelným obsahem a sdělením o neopakovatelné jedinečnosti lidského života.

5. Cikánská rodina, 1906 (1904?), U 5164. Foto L. Chvalkovský.

6. Děti u vody, 1904, U 5165, foto L. Chvalkovský.

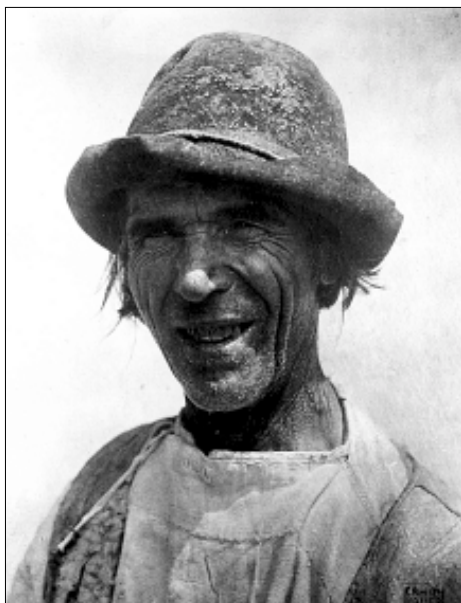
Uherskohradišský konvolut Rauppových fotografií je zpracován převážně ve větších formátech.⁸ Pozitivы jsou tónovány do hnědých a zelených odstínů, čímž získávají delikátní oduševnělost. Náhodným pokusem jejich reprodukování v černobílém spektru barevnosti bylo zjištěno, že ztrácejí svou jemnost a kultivovanou poetiku. Tím se potvrdilo, že i barevnost pozitivu byla autorem předem promyšlena a pro konečný výsledek měla své nezaměnitelné postavení v celkovém procesu vzniku každého díla.

Soubor Rauppových fotografií, který je uložen ve Slovákém muzeu v Uh. Hradišti, ukrývá v sobě dosud nezodpovězenou otázku. Kdy přesně a kolikrát pobýval E. Raupp na Moravě? Doposud je zveřejňována domněnka, že německý fotograf navštívil Slovácko v roce 1904. Zatím není fakticky potvrzeno, zda se jeho cesta opakovala i v následujících letech. Každý z deponovaných artefaktů je autorem signován a datován, ovšem uváděné letopočty se pohybují v rozmezí let 1904–1906. Porovnáním jednotlivých záběrů se nabízí hypotéza, že všechny negativy byly s největší pravděpodobností vytvořeny v roce 1904 a pozdější datování je pracovním odkazem

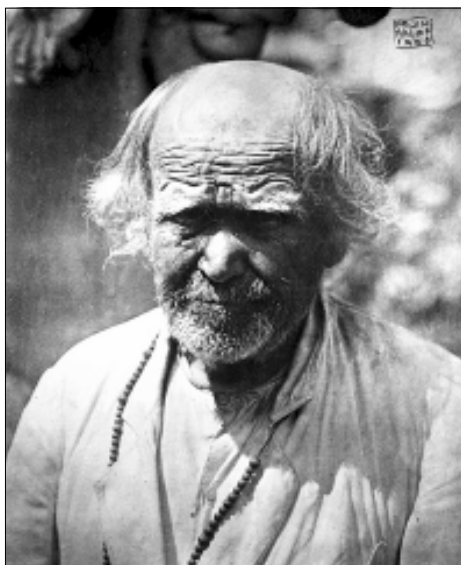
na moment vzniku dalšího pozitivu pro F. Kretze. Toto tvrzení je možno dokladovat na dvou snímcích z pouti na Velehradě, kde je v uváděn rok 1904 a 1906, přičemž se jedná o stejný záběr v jednom okamžiku. Zmíněný postřeh je jedním z dalších bodů, které je třeba ještě v budoucnu vyřešit.

Obnovená pozornost fotografické tvorbě Erwina Rauppa je vedena především úmyslem soustředit dosavadní známá fakta. Je třeba ovšem vzít v úvahu, že materiál, který je v současné době k dispozici, poskytuje relativně malý prostor pro detailní zpracování autorského profilu. Vzhledem k cizí národnosti umělce a také s přihlédnutím k momentální znalosti a dostupnosti celoživotního díla, lze předpokládat, že i další výzkum se bude pohybovat spíše v časovém prostoru jedné tvůrčí kapitoly vymezené náměty z Moravy. Tento okruh artefaktů může poskytnout sdělení o profesionální a technické zdatnosti autora, jeho umělecké invenci a snad i charakteristiku osobitých znaků jeho tvorby.

Fotografie jako významné médium vstoupila již v závěru 19. století do širokého prostoru mnoha oborů, kde se v konkrétních podobách for-

7. Portrét strýce z Hornácka v klobouku, 1906 (1904?), U 5184. Foto L. Chvalkovský.

8. Portrét žebráka, 1906 (1904?), U 5186. Foto L. Chvalkovský.

movala do více či méně uznávaných hodnot. Jedna z poloh se usilovně probíjávala do těsných souvztažností specifických pravidel dobového názoru na uměleckou práci. Brzy se tato disci-

plína stala plně emancipovanou hodnotou v kontextu výtvarného umění. Takto je také dnes chápáno Rauppovo dílo. Jiným neméně důležitým přínosem je historicky dokumentární povaha. Dochované fotografie poskytují autentická sdělení o minulosti: „...zachytit v plném kouzlu přirozenosti ty pohyblivé, neskonale různotvaré a stále se měnící jevy lidového života. Byly sice popsány dopodrobna, a na základě literárních zpráv a museálních sbírek bude lze po bedlivém studiu zrekonstruovat jednotlivé složky rušných obrazů lidových slavností a zábav i národních obyčejů, ale celkové dojmy může potomstvu zachovat pouze bohatý archiv obrazů, zachycujících ve všech podrobnostech nefalšované a dokumentárně věrně nejvýznačnější výjevy z rušných scén lidového života. A tu nastupuje ve své právo fotografie ve svých různých technikách.“⁴⁹

Záleží tedy na úhlu pohledu, který si zvolíme pro srozumitelné sdělení o vybraném materiálu. Fotografie Erwina Rauppa nám pro tento účel nabízejí několik možných postupů včetně rozboru historické hodnoty ve vzájemných mezioborových souvislostech.

Marie Martykánová

Poznámky:

- 1 Vzpomínky a záznamy ze zápisníku Karla Dvořáka, olomouckého fotografa (1859–1946) zpracoval a upravil prof. F r o l e c, V., srov.: *Slovácko 1905*. Kapitola Dvorní fotograf, s. 48–53, Brno 1991.
- 2 Kretz František, (* 4. 1. 1859 v Blansku, † 4. 6. 1929 v Uh. Hradišti), učitel, varhaník, majitel a redaktor Slováckých novin, autor mnoha statí o lidových zvycích na Moravě i na Slovensku pro různé noviny, časopisy a publikace, sběratel a znalec národopisných tradic oblastí Slovácka i výtvarného umění, mecenáš mnoha slováckých umělců.
- 3 Srov. D v o ř á k, K.–F r o l e c, V.: *Slovácko 1905*, s. 48–49.
- 4 Srov. tamtéž, s. 52–53.
- 5 Srov. B e r á n k o v á, H.: *Fotografie z pozůstalosti Františka Kretze*. *Folia Ethnographica* 30, 1996, s. 97–101.
- 6 Srov. tamtéž.
- 7 Srov. D v o ř á k, K.–F r o l e c, V.: *Slovácko 1905*, s. 52.
- 8 Soupis pozitivů Erwina Rauppa uložených ve Slováckém muzeu, viz příloha.

9 Dvořák, K.: *Fotografie ve službách čsl. Národopisu*. Fotografický obzor, r. XXX., č. 9, září 1922, s. 130

Literatura:

Beránková, H.: *Fotografie z pozůstalosti Františka Kretze*. Folia Ethnographica 30, r. LXXXI, 1996, s. 97–102.

Dvořák, K.–Frolic, V.: *Slovácko 1905*. Brno 1991, s. 48–53.

Dvořák, K.: *Jinde a u nás*. 4. výstavní list drážďanský, Fotografický obzor, r. XVII., 1909, č. 11, s. 166.

Heidtmann, F.: *Bibliographie der Photographie Deutschsprachige Publikationen der Jahre 1839–1984*. München 1989, s. 392, 489, 638.

Kaufhold, E.: *Arbeitsbilder deutscher Kunstfotografen (1890–1914)*. Fotogeschichte, r. 2, Heft 4., 1982, s. 48.

Kolář, autor: *Národopis lidu československého*. Díl I., Moravské Slovensko, svazek II., Praha 1922.

L.: *Zu unseren Bildern*. Photographische Mitteilungen, r. 44, s. 448–450, Berlin 1907.

Martýkáňová, M.: *Erwin Raupp – obrázky ze Slovácka (1904)*. Katalog k výstavě, Slováké muzeum, Uh. Hradiště 2000.

Martýkáňová, M.: *Jak viděl Slovácko fotograf Erwin Raupp*. MF Dnes, r. XI/208, 6. 9. 2000, s. 3.

Pešek, J.: *Neznámý Erwin Raupp*. Malovaný kraj, č. 12, č. 6, s. 7.

Peters, U.: *Stilgeschichte der Fotografie in Deutschland: 1839–1900*. Köln 1979, s. 386.

Pohlmann, U.: *Die vergessenen Fotomuseen*. Fotogeschichte, r. 10, 1990, Heft 35, s. 18.

Starl, T.: *Deutscher Kamera-Almanach, eine Bibliografie*. Fotogeschichte, r. 8, Heft 27, 1988, s. 31.

– *Photographische Mitteilungen*, r. 41, r. 1904, 3 repro.

– *Photographische Mitteilungen*, r. 44, r. 1907, 14 repro.

Soupis pozitivů Erwina Rauppa uložených ve Slovákém muzeu

- U 5152 Z pouti na Velehradě, 1904, 56×75, 7 cm
- U 5153 Pouť na Velehradě (Poutníci z Uh. Ostrohu na Velehradě), 1904, 57×76 cm
- U 5154 Muž s koňmi – Brodsko, 1904, 55×75, 2 cm
- U 5155 Sedící muž na pouti – Velehrad, 1904, 42,7×58, 4 cm
- U 5156 Slepý hudec (Potulný slepý hudec z Březové), 1906 (1904?), 52,5×64, 5 cm
- U 5157 Přadlena s dítětem – Javorník, 1906 (1904?), 49,2×61, 5 cm
- U 5158 Děvče z Horňácka, 1904, 43,7×64, 6 cm
- U 5159 Joža Uprka, 1904, 40,1×49,7 cm
- U 5160 Beseda mužů – Podluží a Záhorie, 1906 (1904?), 43×49, 5 cm
- U 5161 Pouť na Velehradě, 1906 (1904?), 31×40 cm
- U 5162 Žena na pouti – Velehrad, 1906 (1904?), 31×40 cm
- U 5163 Poutníci, 1906 (1904?), 28,2×41 cm
- U 5164 Cikánská rodina, 1904, 30,2×38, 5 cm
- U 5165 Děti u vody, 1904, 30,2×38, 5 cm
- U 5166 Muž s koněm a psem, 1905 (1904?), 30,5×37, 7 cm
- U 5167 Děti na pouti – Velehrad, 1904, 31,7×41, 7 cm
- U 5168 Děvče z Kyjovska, 1906 (1904?), 41×44 cm
- U 5169 Poutníci z Velehradu, 1904, 40×52, 4 cm
- U 5170 Stařenka s dítětem – Javorník, 1906 (1904?), 42×63, 3 cm
- U 5171 Žena z Ostrožska na pouti na Velehradě, 1904, 51,2×55 cm
- U 5172 Žena z Ostrožska, 1904, 49,5×64, 5 cm
- U 5173 Brozané na trhu, 1904, 49,5×64, 5 cm
- U 5174 Mařaňanka, 1904, 42,8×66, 3 cm
- U 5175 Na dobytčím trhu v Brodě (Straňané), 1904, 44×52, 2 cm
- U 5176 Děvčátko u vody, 1906 (1904?), 42×51, 4 cm
- U 5177 Dobytčí trh, 1904, 39,7×50, 3 cm
- U 5178 Dobytčí trh v Brodě, 1904, 41×58, 2 cm
- U 5179 Z trhu – Horňácko, 1904, 40×50 cm
- U 5180 Trh v Brodě, 1904, 40×50, 3 cm
- U 5181 Žebrák, 1906 (1904?), 46×45, 5 cm
- U 5182 Zásnuby na Podluží, 1904, 34×43, 3 cm
- U 5183 Stařenka z Javorníka, 1906 (1904?), 30×38, 4 cm

33. U 5184 Portrét strýce z Horňácka v klobouku, 1906 (1904?), 25×30, 8 cm
34. U 5185 Děvče z Javorníka (z Velké), 1904, 24,2×30, 1 cm
35. U 5186 Portrét žebráka, 1906 (1904?), 28,2×34, 4 cm
36. U 5187 Matka s dítětem – Horňácko, 1906 (1904?), 21×21, 2 cm
37. U 5188 Stařec z Horňácka, 1904, 26,2×30, 2 cm
38. U 5189 Děvče, 1904, 32×34 cm
39. U 5190 Profil muže z Brodská v haleně (Stařec z Velké Blatnice), 1906 (1904?), 26×28, 2 cm
40. U 5191 Stařec z Horňácka – prostovlasý, 1906 (1904?), 24×30, 3 cm
41. U 5192 Profil muže z Horňácka, 1906 (1904?), 25,2×31 cm
42. U 5193 Stařec v haleně a klobouku z Brodská, 1906 (1904?), 24,2×30, 2 cm
43. U 5194 Muž z Brodská s bílým koněm a hříbětem, 1906 (1904?), 30,5×34 cm
44. U 5195 Děvčátko, 1905 (1904?), 30×30, 5 cm
45. U 5196 Primáš Jožka Kubík z Velké nad Veličkou, 1906 (1904?), 29,2×30, 3 cm
46. U 5197 Procesí, 1904, 38×47 cm

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2000

Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Podobně jako v minulých letech i v roce 2000 se činnost Slováckého muzea a jeho jednotlivých odborných i ekonomicko provozních oddělení řídila podle přesného ročního plánu, jehož hlavními body byla oblast tvorby a udržování sbírek, výzkum a metodika, kulturně výchovné aktivity a ekonomicko provozní správa. Tento pravidelný a každý rok se opakující příspěvek má charakter stručné výroční zprávy, která i v budoucnu poskytne potřebné informace pro zmapování vývoje instituce.

V roce 2000 získalo **národopisné oddělení** koupí či darem do svého sbírkového fondu 255 nových sbírkových předmětů, které byly zaevidovány I. stupněm. II. stupněm pracovnice úseku evidovaly 500 předmětů. Inventarizováno bylo 8 214 kusů textilních a 2 990 dřevěných sbírkových předmětů (celkem tedy 11 204 předmětů národopisné povahy). Dohledána byla zatím nefotografovaná keramika, 30 snímků bylo přiřazeno ke kartám II. stupně. V průběhu roku došlo k popsání 1 038 kusů fotografií získaných sběrem a výzkumem. Ke konzervaci pracovnice vybraly a předaly 1 153 sbírkových předmětů. Terénní sběr předmětů byl zaměřen na obce Mařatice, Strážnice, Staré Město, Veselí nad Moravou, Věsky, Hradčovice, Šardice, Nedakonice, Kunovice, Hluk, Louka, Polešovice, Boršice, Velká nad Veličkou, Pozlovice a Osvětimany. Průběžně se prováděla kontrola předmětů v depozitářích včetně klimatických podmínek. Pokračovala práce na popisu fotodokumentace deskripční větou pro její počítačové zpracování, při níž bylo připraveno celkem 1500 karet. Zpracováván byl výzkum *Osobnost Františka a Josefa Hány*, zdárně byl ukončen a publikován výzkum *Význam patronských motivů na keramice ze sbírkového fondu Slováckého muzea*. Pokračoval výzkumný úkol na téma *Zvykové právo*, jehož dílčí výsledky ve formě příspěvku *Sousedské zvykové právo* byly zveřejněny na pracovním semináři. Pozornost byla věnována bibliografii lidových obyčejů, tentokrát sborníku *Náš domov*. Po celý rok byla poskytována metodická pomoc kronikářům měst a obcí celého okresu Uherské Hradiště. Průběžně byl doplňován muzejní adresář lidových výrobců. Národopisné oddělení připravilo v roce 2000 celkem 6 výstav, z toho jednu v zahraničí. Realizovalo 22 předvádění technik lidové rukodělné výroby, 3 národopisné besedy a 36 odborných přednášek pro 1470 posluchačů. Metodická pomoc byla poskytnuta institucím i jednotlivcům ve 149 případech. Do tisku národopisné oddělení připravilo za rok 59 příspěvků, dalších 14 do rozhlasových či televizních relací.

I. stupněm bylo v roce 2000 pracovníky **archeologického oddělení** evidováno s využitím systému BACH 2 934 kusů předmětů. Do karet evidence II. stupně bylo rovněž v systému BACH zapsáno celkem 8 319 nových i starších předmětů kusů předmětů. K fotodokumentaci bylo předáno celkem 77 sbírkových předmětů a podklady pro zhotovení 116 diapositivů. Jednotlivé fotografie byly přiřazeny ke kartám II. stupně. Ve spolupráci s Moravským zemským muzeem Brno byla zahájena aktualizace stálé expozice v Památníku Velké Moravy Staré Město. Kontrola archeologických lokalit (Sady, Staré Město, Modrá a sv. Klimentek) proběhla ve dnech 23. 3., 24. 3., 28. 3. a 6. 10. 2000. Výsledky kontroly byly zapsány v Knize kontrol. Po celý rok pokračovalo a v jeho závěru bylo dokončeno hrubé třídění fondu A, ukončena byla i inventarizace fondu SM v počtu 1 038 čísel. Z výzkumů a terénních záběrů bylo zpracováno celkem 13 fotografií. Fotodo-

kumentaci bylo dáno k evidenci 302 snímků sbírkových předmětů a 16 kusů diapozitivů. Protokolárně bylo předáno konzervačnímu oddělení celkem 186 kusů sbírkových předmětů pocházejících ze sbírkového fondu a záchranných výzkumů. Dále bylo zhotoveno 66 kopií předmětů pro výstavu „Bohatství dávných kultur“. Ve všech depozitářích archeologického oddělení byla pravidelně sledována teplota a vlhkost. Tyto hodnoty byly zapisovány do zvláštních sešitů, které jsou uloženy v příslušných depozitářích. V depozitáři Buchlovice bylo sledování prováděno pravidelně jednou týdně, ve františkánském klášteře denně. Měsíčně byl kontrolován trezor a předměty v něm uložené. Rovněž o této skutečnosti byl prováděn zápis do Knihy kontrol trezoru, uložené ve františkánském klášteře. K zařazení do dokumentace bylo pracovníky předáno celkem 895 kusů karet. Na základě dlouhotrvajících jednání byly Moravským zemským muzeem Brno Slováckému muzeu navráceny chybějící sbírkové předměty. Převoz sbírek archeologického oddělení z depozitáře Topolná do depozitáře Buchlovice byl ukončen 31. 3. 2000. Podle požadavků investorů proběhly záchranné výzkumy a dozory v těchto obcích: Uherské Hradiště, Modrá, Uherský Brod, Kunovice, Velehrad a Nedakonice. Bylo zpracováno 37 nových i starých nálezových zpráv. Stavební činnost byla sledována u 104 staveb v celém okrese Uherské Hradiště. Pro SUPP-SAS a pro RRR OkÚ UH bylo zpracováno 12 mapových listů v programu Arc. Wiev. V rámci mapové a katalogové registrace *Vývoj osídlení údolní nivy řeky Moravy* byly zpracovány katastry těchto obcí: Polešovice, Uherský Ostroh, Ostrožská Nová Ves, Kostelany, Kunovice, Nedakonice, Sptyihněv, Babice, Topolná, Huštěnovice a Kněžpole. Materiál z výzkumu *Nechvalín* byly systematicky tříděny podle numerického kódu v depozitáři Buchlovice. Katalog z výzkumu bude připraven pro tisk v roce 2001. Výsledky výzkumů byly publikovány v Přehledech výzkumů 1999–2000 (1×), ve sborníku Slovácko (1×) a ve Sborníku prací filozofické fakulty MU (1×). Pro časopis *Pravěk* a sborník Slovácko byly připraveny 2 recenze. Do sborníku věnovanému prof. Buchvaldkovi byla odevzdána studie. Archeologické oddělení rovněž spolupracovalo na přípravě sborníku *Velká Morava mezi východem a západem* a zahájilo práce na textové a obrazové části publikace *Památník Velké Moravy*. Pracovníci připravili výstavu *Bohatství dávných kultur – poklady doby bronzové* a realizovaly 3 přednášky pro 112 osob. O výsledcích své činnosti informovali veřejnost celkem ve 14 příspěvcích do tisku, rozhlasového či televizního vysílání.

Pracovnice **historického úseku** evidovala I. stupněm 165 a II. stupněm 191 kusů sbírkových předmětů. Do počítače bylo vloženo 997 karet evidence II. stupně, celkový počet elektronických karet činí 4 132 kusů. Ke klasické fotodokumentaci bylo předáno 100 kusů pohlednic a 50 kusů trojrozměrných předmětů. Ke konzervaci bylo vybráno a předáno 10 kusů postavníků. Nákup sbírkových předmětů prostřednictvím nákupní komise se uskutečnil ve dvou termínech. Stav veškerých historických sbírkových předmětů byl kontrolován minimálně 1x za měsíc včetně vedení zápisů o těchto kontrolách. V roce 2000 pokračoval výzkum na téma *Uměleckohistorické památky okresu Uherské Hradiště*, nyní objektů v Ostrožském předměstí a Kvačicích na základě studia archivních pramenů a literatury a včetně provádění fotodokumentace. Pokračoval dlouhodobý výzkum *Dům roku*, při němž byla zpracovávána stavební dokumentace staveb a rekonstrukcí domů v Uherském Hradišti, které získaly stejnojmenné ocenění. Byla provedena fotodokumentace novostaveb v centru města, při ní bylo pořízeno 264 fotografií. Realizována byla mezinárodní vědecká konference agrárních historiků na téma *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Metodická pomoc byla poskytnuta 13 badatelům, 28 institucím a 49 studentům při přípravě diplomových a seminárních prací. Historický úsek připravil v roce 2000 dvě výstavy, z toho jednu ve spolupráci s oddělením dějin umění. Zajistil rovněž konání 22 přednášek externích přednášejících a 21 přednášek vlastních pro 575 posluchačů. Do tisku předal 18 příspěvků a vydal sborník příspěvků z výše uvedené mezinárodní konference.

46 nových sbírkových předmětů bylo zakoupeno v roce 1999 **úsekem dějin umění** prostřednictvím nákupní komise. 20 předmětů bylo evidováno II. stupněm. Bylo zhotoveno a určeno 152 kusů klasických snímků a 75 digitálních záběrů z výzkumu, výstav a kultur-

ních akcí. Pravidelně byl kontrolován stav sbírkových předmětů v depozitářích a klimatické podmínky. O kontrolách byly vedeny zápisy. Zrestaurovány byly dva 2 obrazy. Ke konzervaci bylo předáno 15 rámu obrazů. Rovněž pokračoval výzkum na téma *Zlínská Škola umění a SUPŠ Uherské Hradiště*, jehož dílčím výstupem se stane slovník absolventů. Doplněno a zpracováno bylo dalších 112 osobností, jejich celkový počet k 31. 12. 2000 činí 742. Proběhly výzkumy pro přípravu výstav v galerii v roce 2000 a částečně i na rok 2001. Ve spolupráci s Asociací umělců medailérů Praha a Střední uměleckoprůmyslovou školou UH proběhl ve dnech 20. 7.–19. 8. 2000 6. ročník Symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky. Průběžně byla poskytována metodická pomoc (14 ×) a určování či ohodnocování výtvarných děl (54 obrazů a listů). Úsek dějin umění připravil v roce 2000 celkem 14 výstav, z toho 3 v zahraničí. Dále 10 koncertů, divadelních představení či besed a 24 odborných přednášek pro 538 posluchačů. Zpracoval 75 příspěvků do tisku a podílel se na 36 rozhlasových či televizních relacích.

Na **úseku dokumentace** byly v roce 2000 plněny úkoly následujícím způsobem:

- evidován negativní a pozitivní materiál (černobílé a barevné snímky) u 339 kusů předmětů, dále 90 barevných diasnímků pro tisk
- evidován negativní a pozitivní materiál z výzkumů a výstav v počtu 1924 kusů. Ze stávající kartotéky bylo do počítače vloženo 3676 položek, celkový počet karet na PC za rok 2000 činí 5 600 kusů. Revidence karet proběhla u 350 kusů. Stav počítačové kartotéky na PC koncem roku 2000 činil celkem 27 000 položek. Do přírůstkové knihy evidence I. stupně bylo zapsáno celkem 2926 přírůstkových čísel
- zpracováno celkem 230 diasnímků, z toho 90 sbírkových předmětů
- zpracováno celkem 82 kusů negativů získaných přefocením starých skleněných desek
- po přefocení a zhotovení nového negativu zpracováno 207 kusů karet národopisného fondu
- zpracována konzervační fotodokumentace na 269 kartách
- po celý rok prováděna evidence zápůjček a kontrolovány termíny vrácení
- průběžně spolupracováno s badateli i odbornými pracovníky při výběru negativního a pozitivního fotomateriálu
- po celý rok veden sklad tisků a zboží pro prodej v pokladnách muzea včetně provádění měsíčních uzávěrek a roční inventury
- průběžně rozesílány a fakturovány na základě objednávek publikace SM, tyto byly rovněž osobně i písemně propagovány
- průběžně vedena muzejní videotéka a zápůjčky videokazet
- ve spolupráci s firmou BACH proveden převod 23 838 položek ze starého do nového systému na PC.

V souladu s plánem činnosti byly v roce 2000 **fotografickým úsekem** splněny tyto úkoly:

- provedena fotodokumentace sbírkového fondu muzea v počtu 424 kusů negativů a pozitivů a zatím neevidovaný počet snímků v nové digitální technologii
- provedena fotodokumentace výzkumů a výstav v počtu 703 kusů pozitivů a negativů a zatím neevidovaný počet snímků v nové digitální technologii
- zhotoveno 82 kusů reprodukcí negativů a pozitivů z historických skleněných desek
- zhotoveno 207 kusů reprodukcí karet, které neměly negativ
- zpracováno 226 kusů fotografií z nových nákupů a darů
- provedena fotodokumentace vybraných uměleckohistorických památek v počtu 220 kusů záběrů
- průběžně prováděna fotodokumentární práce pro výstavní činnost muzea
- průběžně prováděna fotodokumentace konzervačních procesů v počtu 249 kusů záběrů
- podle požadavků prováděny fotografické práce pro publikační a propagační účely

- s důrazem na publikaci Slovácké muzeum
- podle požadavků zhotovovány videozáznamy
- podle požadavků ozvučovány vybrané akce muzea
- průběžně zajišťován nákup a evidence fotomateriálu.

Fotografický úsek zpracoval za rok 2000 celkem 1 561 kusů čb. pozitivů 13×18, 1144 kusů čb negativů 6×9 a 7 160 čb. negativů 6×7, 317 kusů čb. negativů 9×12, 38 kusů PROFI Color 6×9, 310 kusů color pozitiv 9×13 a 310 kusů color negativ 24×36.

Ve sledovaném období byly provedeny **konzervačním oddělením** muzea tyto práce:

- zkonzervovány předměty pro etnografické oddělení – z nákupů 1999 a 2000 celkem 351 kusů. Na výstavu Panna Maria zkonzervováno 62 exponátů, 136 předmětů z usedlosti Topolná a 220 párů obuvi
- pro úsek umění zkonzervováno 11 kusů dřevěných rámců obrazů
- pro archeologické oddělení zkonzervováno 179 kusů keramiky a kovu ze stávajících fondů, 2 kusy z nových výzkumů, pro výstavu zhotoveno 66 kopií předmětů a dále zkonzervováno 160 předmětů ze zápůjček
- pro historický úsek zkonzervováno 20 kusů postavníků
- spolupracováno s ostatními odbornými odděleními při instalaci nových regálů a skříní v depozitářích, ukládání sbírkových předmětů, kontrolách sbírek v depozitářích, instalacích výstav apod.
- pravidelně (minimálně 1× za měsíc) kontrolovány, větrány, případně zvlhčovány depozitáře včetně předkládání zpráv o jejich stavu
- na PC zpracováno celkem 231 kusů konzervačních karet
- protokolárně předávány předměty před a po konzervaci
- probíhala konzervace plastiky sv. Anny pro město Kunovice
- uskutečnily se 4 poradenské konzervátorské dny pro veřejnost

V uplynulém roce byly plněny **odbornou knihovnou** muzea plánované úkoly následujícím způsobem:

- průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů nových přírůstků – do počítače bylo vloženo celkem 309 přírůstků
- obvyklým výměnným způsobem spolupracováno s knihovnami v zahraničí. Těmto institucím zaslány nové publikace Slováckého muzea
- poskytnuto 1 676 zápůjček, z toho 1 256 badatelům a 420 odborným pracovníkům.
- nově svázaná periodika i poškozené vazby knih byly opět vřazeny do fondu knihovny. Tisky za rok 2000 byly kompletovány postupně
- analyticky zpracována tato periodika: Slovácká jiskra, Slovácké noviny, Časopis spolku přátel starožitností, Archivní časopis, Památky a příroda, Zvuk, Brno v minulosti a dnes, Dolina Urgantina, Lidová tvořivost, Mládí, Muzejní občasník MM v Hodoníně, Selský archiv, Studie Muzea Kroměřížska, Zálesí
- pro historický úsek na PC zpracováno 997 karet evidence II. stupně
- do městského informačního centra vypracovávány a dodávány propagační materiály a informace. Pracovnice rovněž plnila úkoly administrativního charakteru včetně vazby materiálů, kopírování apod.

V roce 2000 návštěvníci Slováckého muzea shlédli tyto výstavy:

Etnografický úsek:

- Vzácný pane hospodáři
- Panna Maria Divotvůrkyně
- Len na košule, konopje na gatě

- Od medu k perníku
- Lidové umění na Slovácku (Gross Schweibarth, Rakousko)
- Velké prádlo (Předklášteří u Tišnova)

Historický úsek:

- Jana Kubínová – oděvy a hračky
- Erwin Raupp – obrázky ze Slovácka (ve spolupráci s úsekem dějin umění)
- Úsek dějin umění:
- František Janák – sklo
- Evropa ve škole
- Cirkus a film
- Otto Placht – kresby
- Radek Brož – obrazy
- Michael Rittstajn – Ošklivé kačátko
- Alfréd Justitz – obrazy a kresby
- Sdružení Q
- Grafika 18.–19. století – portrét a figura
- Pavel Dvorský – vědecká ilustrace
- Výsledky 6. ročníku symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky
- Ladislav Chvalkovský – Povodeň 1997, fotografie (Mayen, Německo)
- Ladislav Chvalkovský – Povodeň 1997, fotografie (Gross Schweibarth, Rakousko)
- Ladislav Chvalkovský – Povodeň 1997, fotografie (Niedersultz, Rakousko)

Archeologický úsek:

- Bohatství dávných kultur – poklady doby bronzové

Celkem bylo připraveno a realizováno 23 výstav, z nich 5 mimo výstavní prostory Slováckého muzea, z toho 4 v zahraničí, dále pak 63 koncertů, besed, představení, předvádění technik lidové rukodělné výroby, kurzů apod., z toho 50 v hlavní budově Slováckého muzea, 3 v objektu Velehradská a 10 v Galerii Slováckého muzea. Pracovníci muzea uspořádali celkem 84 přednášek pro 2695 posluchačů, z toho 1287 dospělých a 1408 dětí a mládeže. Byla realizována mezinárodní konference agrárních historiků „Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století“. V roce 2000 byl vydán sborník *Slovácko 1999*. Další ročník tohoto sborníku byl připraven a předán do výroby za spolupráce poradního sboru ředitele – redakční rady. Byly vydány barevné publikace *Slovácké muzeum* a *Panna Maria Divotvůrkyně* a historický sborník *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Ve spolupráci s Okresním úřadem Uherské Hradiště vyšel barevný *Kalendář kulturních a sportovních akcí v okrese Uherské Hradiště v roce 2001*. Slovácké muzeum se podílelo redakčně a finančně (na základě dohody přednostů okresů Zlín, Vsetín, Uherské Hradiště a Kroměříž) na vydání 4 čísel společného časopisu *ZVUK*. Zintenzivnila se příprava vydání *slovníku absolventů SUPŠ*. Odborní pracovníci muzea připravili v roce 2000 celkem 162 příspěvků do tisku a 36 rozhlasových či televizních relací

Mimo své základní provozně správní povinnosti a běžnou údržbu budov muzea **provozní úsek** zajistil geologický statický posudek pro podchycení nestabilních základů hlavní budovy Slováckého muzea ve Smetanových sadech, které jsou příčinou trhání obvodového zdiva. Dále provedl rekonstrukci sociálního zařízení a kuchyňky v objektu Hradební a generální opravu střechy zemědělské usedlosti Topolná č. p. 90.

Rok 2000 byl pro Slovácké muzeum úspěšným obdobím. Objekty instituce navštívilo celkem 33 946 osob, v přepočtu na jednotlivé výstavy pak 76 954 návštěvníků.

**MUZEJNÍ A ARCHEOLOGICKÝ
SPOLEK „SLOVÁCKÉ MUZEUM“
V UHERSKÉM HRADIŠTI**

Písemných pramenů a materiálů, které zachycují počátky existence Slováckého muzea, není mnoho. Většina z nich je utajena v tisku mnoha deníků a týdeníků, které se objeví časem, obvykle tehdy, když už není hledaný materiál tolik aktuální. Zcela náhodně jsme se setkali se zprávou v tisku deníku *Den* z 30. března 1941, č. 76, s. 7. Zde autor pod značkou HK (zřejmě tehdejší ředitel Karel Hanák) opublikoval článek nazvaný *Slovácké museum v Uh. Hradišti chloubou slováckého kraje*.

Zpráva popisuje průběh valné schůze *Musejního a archeologického spolku „Slovácké museum“ v Uherském Hradišti*, která se konala v hotelu „Koruna“. Schůzi zahájil předseda spolku dr. E. Tománek. V úvodu vzpomněl členy a příznivce muzejního a archeologického spolku, kteří v minulém roce, tedy v roce 1940, zemřeli. Poděkoval kanceláři státního presidenta, předsedovi protektorátní vlády a všem ostatním členům vlády, zejména ministru veřejných prací krajanu D. Čiperovi a všem, *kdo se velmi zasloužili o Slovácké museum vzácným pochopením a podporou, zejména pokud se týče velké přístavby muzea*.

Dalším referujícím byl ing. Pospíšil. V příspěvku uvedl, že od září roku 1940 je stavebníkem přístavby muzea město Uherské Hradiště. Za městský stavební úřad podal zprávu o výstavbě muzea a sdělil, *že již v nejbližších dnech bude práce na přístavbě muzea znovu zahájena, aby po zimní přestávce dospěla již svého úplného zakončení*.

Karel Hanák se také zmínil o obsazení muzea novým pracovníkem. *...Muzeum získalo jako spolupracovníka docenta dr. Václavíka, jenž již vykonal a dosud koná velkou a záslužnou práci pro museum a jehož přičiněním se stane museum ústavem vskutku vzorným, jež může směle sloužiti za vzor mnoha muzeím krajinským. Docent dr. Václavík vybuduje museum s hlediska přísně vědeckého*.

Předseda spolku poděkoval všem spolupracovníkům a příznivcům, kteří muzeem hmotně podporovali. Vzpomněl také desetiletého výročí přestěhování Slováckého muzea do nynější budovy rozšířené do Výstavy Slovácka 1937 o nové křídlo a zdůraznil, *že v nynější době je museum opět rozestavěno o další velkou přístavbu, jež bude v roce 1941 dokončena a po jejímž vybudování se teprve náležitě a plně uplatní bohaté a zajímavé sbírky Slováckého muzea, jež se zrovna instalují*.

Po úvodním referátu informoval ředitel muzea Karel Hanák o činnosti muzea, *jež se stane ústředním museem kraje a střediskem národopisu celého Slovácka se sídlem v Uherském Hradišti*. V roce 1940 mělo Slovácké museum celkem 7 500 návštěvníků. Ve výstavní síni bylo uspořádáno osm výstav *a dobrá tradice muzea se i tu zase plně osvědčila*.

Funkci jednatele muzejního a archeologického spolku „Slovácké museum“ zastával inž. Novotný. Vystoupil s obšírným referátem, kde také uvedl, že v roce 1940 měl spolek 188 členů.

Muzejní kustodové referovali o svých svěřených sbírkách. Karel Hanák v této době zastávající i funkci knihovníka uvedl, že muzeum vlastnilo v roce 1940 na tři sta z katalogizovaných svazků, sloužících k vědeckým účelům. Vzpomněl staré vzácné knihy ze 16. století, které darovala rodina Stanclova. Kustod keramiky sdělil, že se v muzeu nachází 1 199 kusů keramiky, dále byl udán počet předmětů v obrazové galerii – 144 originálů olejů, akvarelů a plastik. Se základními informacemi vystoupil i zástupce archeologického oddělení a uvedl, že muzeum bylo v roce 1940 obohaceno o četné a vzácné archeologické unikáty.

Věříme, že neúnavným hledáním a studiem pramenného materiálu se podaří vyhledat i další podrobnosti o činnosti Slováckého muzea, podobně jako tomu bylo v případě *Musejního a archeologického spolku „Slovácké museum“ v Uherském Hradišti*, založeném v roce 1933, a doplnit mozaiku historie Slováckého muzea.

Ludmila Tarcalová

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2000

HLAVNÍ BUDOVA VE SMETANOVÝCH SADECH

Velký sál:

Vzácný pane hospodáři	2. 12. 1999–30. 4. 2000
Bohatství dávných kultur – z dějin mladší a pozdní doby bronzové	8. 6.–15. 10. 2000
Panna Maria, ochránkyně Moravy	23. 11.–25. 3. 2001

Malý sál:

Jana Kubínová – oděvy, hračky	18. 11. 1999–27. 2. 2000
Len na košule, konopje na gatě	23. 3.–20. 8. 2000
Erwin Raupp – Obrázky ze Slovácka (1904)	4. 9.–19. 11. 2000
Od medu k perníku	4. 12. – 28. 1. 2001

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA, Otakarova ulice 136

Přízemní sál:

František Janák – sklo	10. 2.–14. 5. 2000
Evropa ve škole (celostátní výstava 47. ročníku výtvarného a literárního projektu)	15. 6.– 9. 7. 2000
Cirkus a film (Výstava k Letní filmové škole)	22. 7.–17. 9. 2000
Radek Brož – Otisky obrazy, monotypy, objekty	12. 10.–31. 12. 2000

Velký sál:

Michael Rittstein – „Ošklivé kačátko“, obrazy	10. 2.–14. 5. 2000
Alfred Justitz – obrazy, kresby	15. 6.–17. 9. 2000
Sdružení Q (členská výstava)	12. 10.–31. 12. 2000

Malý sál:

Portrét a figura – v grafice 18. - 19. století (ze sbírky Galerie Slováckého muzea)	10. 2.–14. 5. 2000
Pavel Dvorský – vědecká ilustrace	15. 6.–13. 8. 2000
6. mezinárodní sochařské sympozium lité medaile, plakety a drobné plastiky, Uh. Hradiště 2000 – výstava výsledků	19. 8.–17. 9. 2000
Sdružení Q (členská výstava)	12. 10.–31. 12. 2000

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2001

HLAVNÍ BUDOVA VE SMETANOVÝCH SADECH :

Velký sál:

Panna Maria – ochránkyně Moravy (národopisná výstava)	23. 11. 2000 – 4. 3. 2001
Afrika známá – neznámá? (národopisná výstava)	5. 4. – 29. 7. 2001
Století ve stejnokroji (historická výstava)	6. 9. – 31. 1. 2002

Malý sál:

Od medu k perníku (národopisná výstava)	4. 12. 2000 – 28. 1. 2001
Vajíčko malované, nejen z lásky darované (ze soutěže O nejlepší kraslici přelomu tisíciletí, národopisná výstava)	1. 3. – 16. 4. 2001
Jak se žilo v pravěku (archeologická výstava)	17. 5. – 9. 9. 2001
ZUŠ UH: Muzeum očima dětí	20. 9. – 21. 10. 2001
Hrnečku vař aneb Jak a co se dřív jedlo	15. 11. – únor 2002

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA, Otakarova ulice 106

Přízemní sál:

Jan Jemelka – obrazy, grafika	8. 2. – 13. 5. 2001
Antonín Nový - sochy	14. 6. – 9. 9. 2001
Jiří Brázda – obrazy, grafika	11. 10. – 30. 12. 2001

Velký sál:

Karel Nepraš, Jan Steklík, Ben Patterson, Annegret Heintl	8. 2. – 13. 5. 2001
Návraty III.	14. 6. – 9. 9. 2001
Jiří Vlach – plastiky, medaile, kresby	11. 10. – 30. 12. 2001

Malý sál:

Milan Pitlach - fotografie	8. 2. – 13. 5. 2001
Návraty III.	14. 6. – 9. 9. 2001
Zbyněk Janáček - grafika	11. 10. – 30. 12. 2001

Galerie Slováckého muzea

Kolektiv autorů

Monografie o Galerii Slováckého muzea seznamuje se stavebně historickým vývojem, historií a vývojem umělecké sbírky, s činností Galerie od roku 1962 do současnosti. Samostatná kapitola patří stálé expozici - Umění jihovýchodní Moravy. Publikace je doplněna černobílými a barevnými snímky.

Slovácké muzeum

Kolektiv autorů

Publikace Slovácké muzeum představuje tuto kulturní instituci v celé její šíři – seznamuje s historií muzea a stavebním vývojem budovy, s odbornými i pomocnými odděleními a jejich pracovním zaměřením. Kniha je doplněna barevnými fotografiemi, které dokumentují veškerou činnost muzea, jednotlivá pracoviště, nejvýznamnější sbírkové předměty, depositáře a archeologické lokality, o které Slovácké muzeum pečuje.

Panna Maria Divotvůrkyně

Vítězslav Štajnochr

Kniha přináší soubor mariologických poznatků v aspektech teologie, religionistiky, historiografie, dějin umění, ikonografie, estetiky, etnografie, legendistiky apod. Kniha pojednává o estetice mariánských obrazů a soch, mariánském kultu, mariánských svatyních a mariánských poutích, o mariánských devocionáliích, o korunovacích mariánských obrazů a soch, mariánské ikonografii, odborné literatuře a pramenech.

V druhé části knihy jsou uvedena poutní místa v ikonografickém systému, doprovázená třemi sty reprodukcemi obrazů, soch, grafiky, devocionálií, převážně ze sbírky autora. V. Štajnochr zmiňuje především česká, moravská a slezská poutní místa, a v ikonografických a kultovních souvislostech také středoevropská i vzdálená poutní místa křesťanského světa.

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA

Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště,
tel.: 0632/551 370, 556 556, fax: 0632/554 077
marie.bilikova@slovackemuzeum.cz

•

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Cena 120 Kč

Zahrnuje přírodní podmínky, dějiny, národopis a kulturní památky,
dále historii jednotlivých obcí okresu

BIBLIOGRAFIE LIDOVÝCH OBYČEJŮ I.

Cena 1 Kč

Přehled literatury o lidových zvycích a obyčejích,
vhodné pro národopisné soubory a kroužky a všechny zájemce o folklór

BIBLIOGRAFIE LIDOVÝCH OBYČEJŮ II.

Cena 40 Kč

Přehled literatury o lidových zvycích a obyčejích,
vhodné pro národopisné soubory a kroužky a všechny zájemce o folklór

SLAVNOSTNÍ PRŮVODY

Cena 40 Kč

Sborník příspěvků pojednávajících o konání průvodů v tradiční lidové kultuře,
o výročních a rodinných slavnostech,
poutích a dalších příležitostech

KULT A ŽIVLY

Cena 40 Kč

Sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK,
konané ve Vsetíně v roce 1999;
sborník pojednává o kultu náboženství, země, vody a ostatních přírodních jevech.

SLOVÁCKO 1991–1992

Cena 30 Kč

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

SLOVÁCKO 1993

Cena 40 Kč

Sborník obsahuje Seznam chráněných památek v obcích okresu,
dále příspěvky k dějinám Uherského Ostrohu, národopisné
a archeologické studie a články

SLOVÁCKO 1995

Cena 40 Kč

Sborník obsahuje národopisné, archeologické a historické studie, dodatek Seznamu chráněných památek okresu Uherské Hradiště

SLOVÁCKO 1996

Cena 40 Kč

38. ročník společenskovedního sborníku pro moravsko-slovenské pomezí obsahuje zajímavé studie z oborů: národopisu, archeologie, historie, muzeologie a dějin umění

SLOVÁCKO 1997

Cena 40 Kč

39. ročník společenskovedního sborníku pro moravsko-slovenské pomezí obsahuje zajímavé studie z oborů: archeologie, dějin umění, historie, národopisu a muzeologie

SLOVÁCKO 1998

Cena 40 Kč

40. ročník společenskovedního sborníku pro moravsko-slovenské pomezí obsahuje zajímavé studie z oborů: archeologie, dějin umění, historie, národopisu a muzeologie

SLOVÁCKO 1999

Cena 40 Kč

41. ročník společenskovedního sborníku pro moravsko-slovenské pomezí obsahuje zajímavé studie z oborů: archeologie, dějin umění, historie, národopisu a muzeologie

Bezděčka, Pavel: FAUNA JIHOVÝCHODNÍ MORAVY

Cena 39 Kč

Praktická příručka pro badatele a ochránce přírody seznamuje s ekologickou charakteristikou jednotlivých skupin živočichů na území Moravy. Publikace je doplněna krátkým kvízem k ověření základních zoologických znalostí, adresářem institucí a seznamem chráněných druhů živočichů na území ČR

•

*Pokud máte zájem o zaslání některého z titulů,
zašlete objednávku na výše uvedenou adresu.
Uveďte prosím Vaši přesnou adresu a IČO organizace.*